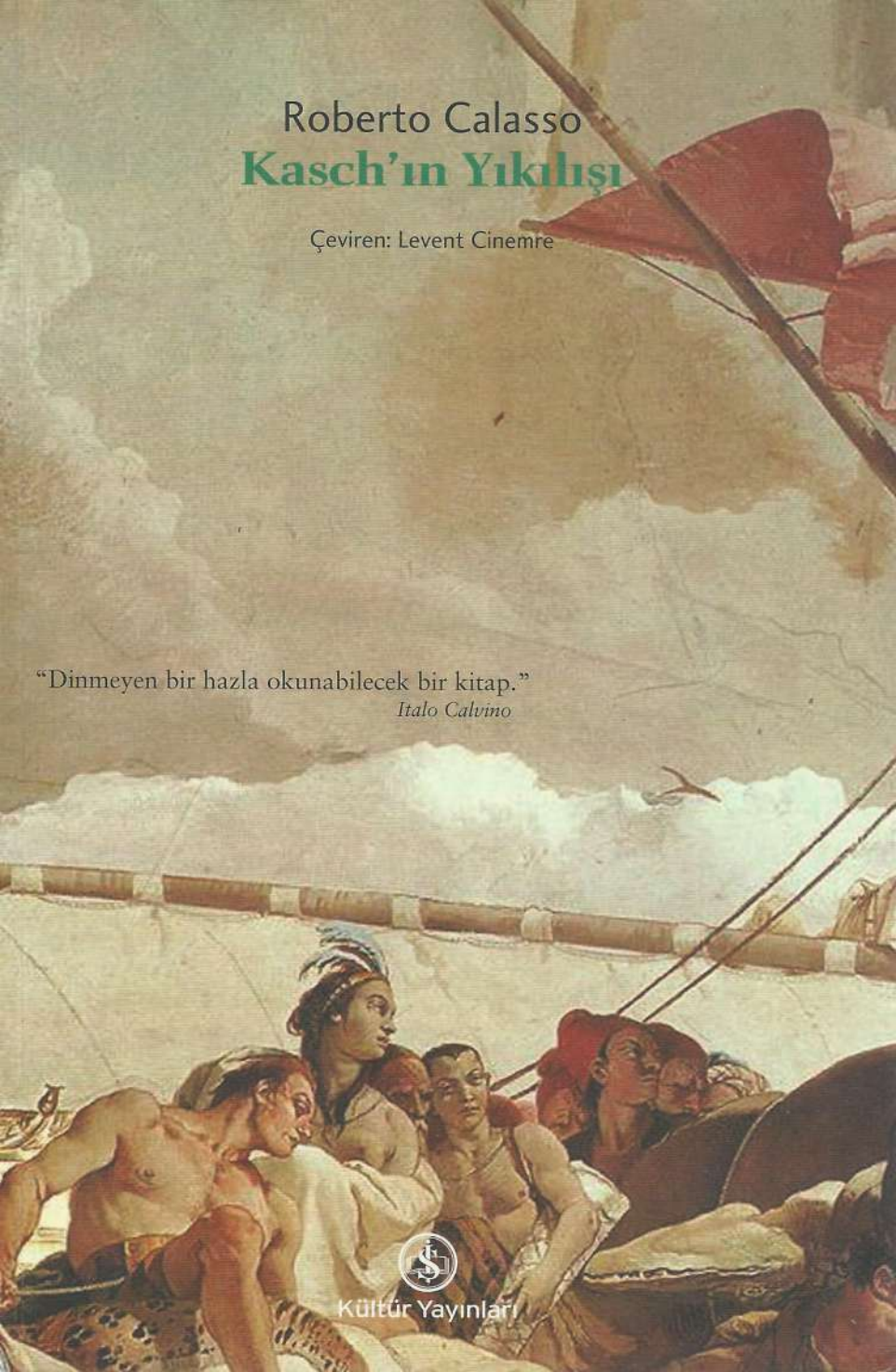
Roberto Calasso

Kasch'ın Yıkılışı

Çeviren: Levent Cinemre

"Dinmeyen bir hazla okunabilecek bir kitap."
Italo Calvino

İş Kültür Yayınları

Genel Yayın: 784
Tarih Dizisi: 47

Özgün Adı La Rovina di Kasch
Copyright © Roberto Calasso 1983;
originally published by Adelphi Edizioni SpA Milano
Akcalı Telif Hakları Ajansı kanalıyla alınmıştır.

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
İstanbul Merkez
Meşelik Sokağı 2/3 Beyoğlu 34433 İstanbul
Ankara Merkez
Atatürk Bulvarı 199/41 Kavaklıdere 06680 Ankara

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Editör M. Ali Kılıçbay
Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Düzelti Necati Balbay
Tasarım ve Uygulama Tipograf (0212) 249 01 01
Birinci Basım Mart 2004, İstanbul
ISBN 975-458-543-1
OTM 10304701
Basımevi Ayhan Matbaası (0212) 629 01 65
Yüzyıl Mahallesi MASSİT 5. Cadde 47 Bağcılar 34204 İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

kasch'ın yıkılışı

Roberto Calasso

Çeviren Levent Cinemre

İçindekiler

Lucien'e Not · 37
Akıntıda Yaşamak · 43
Exempla Voluptatis · 48
Büyük Balo · 50
Ufak Tefek İhanetler · 55
Hüzünlü Şöhret · 60
"Meşruiyetin Gizemli Gücü" · 72
Arcana Imperii · 77
Tatlılığın Kökeni · 77
Eugolius · 84
L'Autrichienne · 92
Oduncu ve Balıkçı · 97
Goethe Venedik'te · 101
Beğeni Üzerine · 112
Üslubun Dönüşümleri · 119
Gecikmiş Bir Hüzün Nostaljisi · 128
Berry'deki Bir Parkın Rehaveti · 131
Port-Royal Civarında · 136
Kasch'ın Yıkılışı · 148
Kasch Harabeleri Arasında · 158
Kurbanın Unsurları · 168
Kanun ve Düzen · 185
Ormanın Doktrini · 213
Arşivler ve Ulaşılmaz Hedefler · 225

Dördüncü Zamandan Kartpostallar · 230
Tekerrür Denilen Şeytan · 232
Goethe'nin Doğum Günü · 254
Kurban Kırıntıları · 255
Romantizm Karşıtı Çocuk · 270
Sınırlar · 274
Süreç · 277
Marx Üzerine Yorumlar · 278
Ricardo'nun Acımasızlığı · 295
Para Kristali · 298
Tarih Deneyleri · 304
Yapay Barbar · 316
Yeni Bir Ürperti · 349
Pencere Camının Arkasında · 354
Bien-Aimé · 360
Picpus Mezarlığı'na Bir Ziyaret · 370
Örgüt Bundan Hoşlanmayacak · 375
Moskova Bekçisi · 382
Montaigne İçin Taziye · 386
Kurt Adam Hatırlıyor · 394
Palais-Royal'den Sesler · 405
Mundus Patet · 414
Petersburg'tan Mektup · 428

Notlar · 437

Önceleri, dağların kanatları vardı. İstedikleri zaman havada uçar ve yere konarlardı. O zaman da dünya titrer ve sallanırdı. Sonra Indra, dağların kanatlarını kesti. Dünyanın sabit durması için dağları yere bağladı. Kanatlar, buluta dönüştü. O gün bu gündür, bulutlar dağların tepelerinde toplanır.

TALLEYRAND: Bu kitabın başında ben konuşurum çünkü törenler hakkında her şeyi bilen son insan benim. Ayrıca, her zamanki gibi aldatmak için konuşurum. Bu kitap bana veya herhangi başka birine ithaf edilmemiştir. Bu kitap, ithafın kendine ithaf edilmiştir.

Abrantès Düşesi, *Salon de Monsieur de Talleyrand*'ın kapısını açarken, "Mösyö Talleyrand, siyasi hayatının labirentlerinde takip edilmesi çok zor bir adamdır"[1] diyor. Girişte, "*ancien régime*"in* kokusunu taşıyan alçı süslemeler var. Çıkışın yanında, burjuva bir yemek odası bulunuyor. Ortada, sandalyelerin kollarındaki İmparatorluk canavarları, bakışlarıyla bizi olduğumuz yere mıhlıyor. Kenardaki bölmelerde, karşımıza Amerika'nın ormanları ve giyotin çıkıyor. Odanın en uzak köşesinde, bir kongrenin delegeleri dansederken hanımefendilerin maiyetinin üzerine doğru düşüyor. Prensin zekice yorumları, her köşeden konukların üzerinde yansıyor. Mirabeau'nun cenazesinde duyulan hafif bir tamtam sesi, bu yorumları labirentin dört bir yanına aşk mektupları gibi yayıyor. İş yazmaya geldiğinde çok tembel olan prens dışında bir sürü farklı ses, bu yorumları tekrarlıyor. Prens, bazı korkunç gerçekleri, parlak cümleler halinde sıkıştırıp insanların onları anlamayacağına güvenerek konuşmaların gürültüleri arasına saçardı. Ama her şeye karşı kayıtsız Talleyrand, yolcu-

* Fransa'da 1789 Devrimi'nden önceki rejime, o dönemde geçerli moda ve tarza verilen isim. – ç.n.

luğa çıkmadan önce bile en azından bir şeye karşı kalıcı ve yüce bir inanç besler: Yankı yapan bir salonda toplanmış ve her lafı duymak için kulaklarının en azından birini dikmiş insanların oluşturduğu topluma. Güzel kokulu yağların içinde demlenen zekice lafları en hacimli kitaplar gibi yıllar boyunca bu sayede aktarılacaktı. Yaşlandıkça uşaklarına benzeyen aristokratlar vardır. Başmabeyinci,* bu sayfalarda giderek törenlerin vazgeçilmez efendisi, hayaletlerle dolu evin kâhyası ve meraklı turistler için rehber olacaktır. Hayatının ve salonunun gizleri, toplumun unutmayı caiz gördüğü efsanenin yerine o günden bugüne çok çeşitli varyasyonlarla sayısız kere tekrar eden günahkâr bir performans için bir çerçeve hizmeti görecektir.

Viyana Kongresi'ne son kez yumuşak ve nazik bir biçimde evsahipliği yapan misafir salonunda, pencere nişlerinde fısıltıyla yapılan ve gizli polisin hemen yazıya çektiği konuşmalarda, âşıkların entrikalarının ve sonradan tarih kitaplarının "Avrupa'nın yeni dengesi" adını verecekleri şeyden çok daha fazlası söz konusuydu. Diğer sorulardan önce ve diğer sorulardan sonra akla bir soru geliyor: *rta*'nın (hayatı mümkün kılan ve ona bir düzen veren şey, cennetle cehennem arasındaki bağlantı) kesin dönüşümü. Her şey bir gün, muhtemeldir ki ezeli kaosun yoğun ve donuk ıstırabından bıkmış olan tanrıların engin arzularını ortaya koymalarıyla başladı: "'Bu bizim dünyalarımız, birbirinden tamamen nasıl ayrılıp uzaklaştırılabilir? Bize daha çok yer nasıl kalabilir?' Onlara (dünyalara) şu üç heceyi (kelimeyi oluşturan heceler) fısıldadılar: 'vi-ta-ye.' Ve dünyalar birbirinden uzaklaştı ve sonra tanrılara çok yer kaldı."[2] Sonra da insanoğluna çok yer kaldı. 18. yüzyılda bu meseleyi tartışmanın bir anlamı kalmamıştı; zaten kimse de net olarak hatırlamıyordu. Ama yine de geçmişi *rta*'ya kadar uzanan bir aile meselesinin nihai çözüme kavuşturulması konusunda acil bir ihtiyaç ortaya çıktı: *rta*'nın

* "Le grand chambellan" (Fransızca): Napoléon'un yeniden ihdas ettiği bir mertebe, Talleyrand'ın unvanı. – e.n.

varisi olarak, *meşruiyeti* meşrulaştırmak. Yasanın kendisi bile sorunlu bir konuydu. O ânın sözü, aslında başka bir sözdü –meşruiyet– ve onu ele geçirebilecek kişi, yasayla her zaman nazik bir bağlantısızlık ilişkisi kurmuş olan Talleyrand'dan başkası olamazdı. Bu değişiklik muazzam bir adım anlamına geliyordu. Bu yüzden de mümkün olduğunca gözardı edilerek geçilmeli, şenlik ateşlerine ve bıktırıcı hanedan çekişmelerine, kimi zaman da iç çekişmelere daldırılmalıydı. "Meşruiyet," güven veren son kelimeydi; çimenli harabelerde yapılan piknikti. Oysa "meşruiyet"in ardında pusuya yatmış başka bir ad, başka bir dünya vardı: "konvansiyon"un dünyası, keyfi eşitliklerin ve uzlaşmaların dünyası. Sonuçta bu dünya, mutlak iktidara kavuştu. O zamana kadar *psyche*'nin* ikincil dalı olarak kalmıştı. Dile getirilemez bir gölge altında iktidarı giderek büyüdü çünkü meşruiyeti yoktu. Konvansiyon, kazanmak için önce kendi içini boşaltmalı, sonra da kendi kisvesine bürünmeliydi. Artık meşruiyet, gerçek olarak görülmeli, gerçek ise egemen olmalıydı. Bu duruma, siyasi ihtiyaçlar yol açmıştı. Napoléon, Rusya saldırısıyla sınırsız savaş hayaletini davet etmiş ve kendi içinde sınırsızı, kontrol edilemeyeni, çaresi olmayan bir harmanı, Avrupa'nın ötekini, uygarlığın, hoşluk ve tatlılığından uzaklığı simgeleyen o ülkeye çekilmişti. Aynı sınırsızlık, Avrupa'da da ortaya çıkmak üzereydi. Zor durumlara güzel laflar bulmakla ünlü diplomatlar, buna "toplumsal sorun" adını verecekti. O halde iktidarın, sınırsız olanla eşiti gibi müzakere edecek ve belki de ona hâkim olacak (o zamanlar buna çok az kişi inanıyordu) tek güce geçmesinin zamanı gelmişti: Meşruiyet olarak Konvansiyon. Zaman, anlamların kemiklerinin icabına bakacak, onları sıyırıp beyazlatacaktı. Pol Pot bir zamanlar Tayland-Kamboçya sınırındaki ormanda, yandaşlarıyla beraber kükremişti. Dünyanın çoğu onu hâlâ ülkenin tek *meşru* otoritesi olarak görüyordu. Pol Pot'un krallarınkine benzeyen iktidarının yağmalanmış tapınakları, yerin altına doğru genişleyen muazzam ve sayısız top-

* (Eski Yunanca) İnsanın kişiliğini veren ruhsal özellikler. – e.n.

lu mezarlara doğru yayılacaktı. Oradaki cesetler, Kanon* Evrelerimize paralel katmanlar oluşturuyor: En alttaki cesetlerin üzerinde hâlâ küçük giysi parçaları kalmış – bunlar Lon Nol *(ancien régime)* taraftarları; bir düzey yukarıda Budist rahipler (asi rahipler) var; ardından Halk Güvenliği polisleri herhangi birini ve herkesi avladığı için sıradan olan vatandaşlar ve son olarak da Kızıl Kmerler'in koyu paçavraları (gerçek jakobenler, gerçek bolşevikler, entrikacılar ve dönekler). Mezar kazıcılar kafataslarını, Kamboçyalı köylülerin antik çağlardan beri topladıkları ananasları dizdiğine benzer şekilde, ateş yakmaya yarayan odun yığınları gibi dizmiş. Bu toplu mezarlarda, tarih bir anda doğa tarihine dönüşüyor.

ABRANTÈS DÜŞESİ: Hepimizin maske giymeye başladığımız an, ne zamandı? Dur bir bakayım... Sosyeteye takdim edilmemden önceydi. O keskin dişli kuzenlerim, bana gelip her şeyi anlatmıştı... İngiltere'den yüklenen erguvani cübbelere gümrükte el konulduğu pervasız Direktuvar yıllarıydı... Bonaparte, Luxemburg sarayında, sorguçlarla süslenmiş ve pelerinleri ortaçağ tarzı dikilmiş (evet, ortaçağ tarzıydı çünkü daha tam olarak Romalı Erdemi'ni** taklit etmeye karar vermemişlerdi) beş *Directeur**** tarafından kabul edilmişti... Yüce Ossian'ın**** yerden iki parmak havada tuttuğu generalin önünde endişeden solmuşlardı... Çok sevgili arkadaşımız, bizim (ve herkesin) daimi hainimiz, tarz dışında her şeye ihanet etmeyi beceren ... çünkü tarz hem bu dünyanın hem başka bir dünyadaki büyük bir krallığın nihai olarak önünde boyun eğeceği altın asa-

* (Latince) Eski Yunancanın kanon (kural) kelimesinden gelir. Ruhani meclislerin iman ve disiplin konusundaki kararları. Kanonik hukuk, bu kararlara dayanan Kilise hukuku. – e.n.

** "Roman Virtue": Romalılar'ın önem verdikleri üç erdem: "Virtus, gravitas, pietas". Zihinsel açıdan güçlü, fani zevklere boş veren insan olmak; ciddi, ağırbaşlı olmak ve aileye, devlete ve tanrılara karşı sorumluluklarını yerine getirmek. – ç.n.

*** (Fransızca) *Directoire*'ın (Direktuvar) beş üyesinden her biri. – e.n.

**** İskoçyalı efsanevi kahraman ve şair. III. yüzyılda yaşamıştır. – ç.n.

dır ... ve bunu da incelikle yapan tek adam Talleyrand böyle söylüyordu... O günlerde Paris, her şeyden bihaber gezginlerden çalınan kumaşlarla süslenmiş, şaşkın göçebelerle dolu bir kamptı... Herkes Saray'ı hayal ediyordu ama uygun jestler hafızalardan silinmeye başlamıştı bile... *Directeur*'ler, halkı temsil ediyordu ancak yeteri kadar değil. Aslına bakılırsa at arabalarına atlayıp, ellerinde yeni fiyat listeleriyle ... taşra illerini istila etmeye hazırlanan gezgin satıcılara benziyorlardı...

Karşı konulmaz bir bulaşıcılık, havayı Talleyrand'dan yana çevirdi: "Eskiden, gençliğimde ve hatta sonraki yıllarımda macera romanlarını ve melodramları seviyordum. Beni büyüleyen şeyin, *insanların kimliği hakkındaki belirsizlik*[3] olduğunu anladım." Birçok kişinin "anlaşılmaz," "duygusuz," "ölümün maskesi" diye adlandırdığı, yine birçok kişinin de bir sürü kötülüğü ve en umulmadık erdemleri atfettiği Talleyrand'ın maskesi konusunda nasıl olur da aynı şeyi hissetmeyiz? Kendilerinin ne olduğunun belli olmadığı Kanon Evrelerinin bütün sorunlu tarihi boyunca izlemeyi sürdüren bir maske: Hepsi *niveis atrisque lapillis** olarak damgalanmışlardı ve ümitli ya da ümitsiz olup olmadıklarını bilmiyorlardı ve bilemeyeceklerdi. Son olarak, onlar hakkında söylenebilecek tek şeyi, Léon Bloy (her zamanki gibi lafını sakınmadan) söyledi: "Belli ki Tanrı bu eski dünyayı ne yapacağını bilemedi. Yeni şeyler istiyordu ve onları takdim etmek için bir Napoléon gerekliydi."[4] Bu sert kesinlik dışında, her şey istikrarsızdı. Bunun sonucunda fizyonominin özellikleri kendilerini son dayanak olarak sunuyordu. Ama o anda, tüm bilgi fizyonomikti.

Fizyonominin son bilgesi Johann Kaspar Lavater, genç Goethe'ye, *Physiognomische Fragmante*'sine katkıda bulunup bu-

* "Mos erat antiquus niveis atrisque lapillis His damnare reos, illis absolvere culpa" Ovid, metamorfoz: "Eski bir gelenektir beyaz taşlarla affetmek, siyah taşlarla mahkûm etmek birini." – ç.n.

lunamayacağını sordu. Acaba "doğanın tüm biçimlerinin genel türdeşliğine"[5] inanıyor olabilir miydi? Elbette diye cevapladı Goethe ve Lavater'in kitabına olan katkısı bunun çok ötesine geçti. Ona göre nesneler, giysiler ve ortam bile fizyonomi biliminin birer parçasıydı: "Doğa insanı biçimlendirir,[6] insan kendini dönüştürür ve böylece bu dönüşüm doğal olur. Kendini büyük bir dünyada bulan kişi, içinde yeni bir dünya yaratır. Bu, kendi imajına uygun, çevrili olduğu duvarlarla korunan bir dünyadır."

Yarım yüzyıldan uzun bir süre sonra yaşlı Goethe, kendini, Urbain Canel tarafından 1826'da Paris'te yayımlanan *Collection des portraits historiques de Monseiur le baron Gérard*'ın yapraklarını çevirirken buldu. Kitapta, Pierre Adam'ın Avrupa'nın her yanına saçılmış pahalı portrelerden yaptığı, kaba gravür portreler vardı. Goethe'nin arkadaşı Boisserée, daha önceki bir ziyaretinde levhaların çok kaba yapıldığından yakınmıştı. "Sevgili oğlum" diye cevapladı Goethe, "Weimar tarzı tevazumuzla[7] biz böyle şeylerden memnunuz. Sizse fazla incelmiş ve talepkârsınız." O, kitabı saatlerce inceledi. O sıralarda sanatı umursamıyor, kendi fizyonomik hayalinin peşinden koşuyordu. Kitabın yapraklarını çevirirken, Erfurt'ta yaşadığı ve artık herkesin bildiği o ünlü olayda karşılaştığı adamın görüntüsü dikkatini çekti. Napoléon'un (şu utanç verici lafla birlikte gelmişti): "Voilà un homme!" (İşte bir adam) sağ tarafında oturuyordu. Talleyrand'ın portresine bakıp şunu yazdı: "Bu koleksiyonu ne kadar çok kişi incelerse o kadar önemli görünür." I. Alexander, X. Charles ve Louis Philippe d'Orléans'ın portreleri hakkında genel olarak olumlu şeyler yazmıştı. Ama Talleyrand'a bakarken, en mükemmel sayfalarını yazmasına neden olan koyu ve sessiz bir tefekküre dalmıştı: "İşte karşımızda yüzyılın en üstün diplomatı.[8] Tamamen sakin biçimde oturuyor ve olacakları bekliyor. Azametli ama gösterişli olmayan bir ortamda, sade ve duruma uygun resmi giysisini giymiş, tüylü şapkası divanda duruyor. Bu *affaires** adamı,

* (Fransızca) Olaylar, işler, durumlar, karmaşık sorunlar. – e.n.

sanki arabasının kendisini bir toplantıya götürmek için hazır olduğunun söylenmesini bekliyormuş gibi. Sol kolu bir masanın köşesinde, kâğıt ve kalemlerin yanında; sağ kolu kucağında; sağ bacağını sol bacağının üzerine atmış ve tamamen duygusuz gibi duruyor. İnsan, 'yağmur ve karın yağmadığı, öfkeli kasırgaların patlamadığı' yerde yaşayan Epikuros'un tanrılarını düşünmeden edemiyor. Etrafında kopan fırtınaların dokunamadığı bu adamın sükûneti de aynen böyle. İnsan onun nasıl böyle mağrur bir tavır takınmayı başardığını anlayabilir ama bunu nasıl sürdürebildiğini anlayamaz. Bakışlarının tamamen anlaşılması imkânsız. Doğru karşıya bakıyor ama kendisine bakanları görüp görmediği belli değil. Bakışları, bir düşünürünki gibi içe dönük değil, bir gözlemci gibi dışa dönük. Bir bütün olarak tam anlamıyla bir rahatlığı değil ama belli bir düzeyde etrafındakilere kayıtsızlığı çağrıştıran portresi gibi, bakışları da kendi içine ve kendi üzerine dikilmiş (*in und aufsich*)."

"Artık yeter. Burada gönlümüzün istediğince fizyonomist ve yorumcu gibi davranabiliriz. Ama böylesi bir varlık hakkında yeterli bir fikir oluşturmamız için anlayışımız kıt, tecrübemiz az, hayal gücümüz ise sınırlı kalacaktır. İhtimaldir ki aynı şey, görüşlerimizin kendilerine ne ölçüde yarar sağlayacağını görecek olan gelecekteki tarihçiler için de geçerli olacaktır."

Henüz arketiplerin (organik ve tamamlanmış varlığa göre, o çalışmayı bitirilmemiş halde bırakmamak elzemdi) etrafında dolanıp duran, Büyük Eser'ini bitirmemiş olan 80 yaşındaki Goethe'nin Talleyrand için yazdığı bu gereksiz ve marjinal satırlar, *Dichter*'in* kendisiyle ilgili bazı şeyleri ihtiyatla ortaya serdiğini düşündürüyor. Goethe de her şeyi yüzeyde saklama sanatını biliyordu. Ünlülerin oyma portrelerini (daha sonra *Magasin Pittoresque*'de yayımlanan illüstrasyonlarda olduğu gibi, tarihin kargaşasının donmuş, bakışların do-

* Şair. – ç.n.

nuklaşmış halde görüldüğü portreler) içeren bir albüm, "fırsat düştükçe şair olduğunu" iddia eden biri için uygun bir fırsattı. Goethe, isyanlar ülkesinde geçen kendininkine paralel o uzun hayattan, Eckermann ya da başka bir hayranıyla yaptığı konuşmalarda değil de, bu albüm hakkındaki yazısında bahsediyordu. Aslında buz pateninin ilk yılları ile hanımefendilerin *boudoir*'ları* zamanından, saygı gördükleri ve yanlış anlaşıldıkları yaşlılık çağlarına (çok şey bilenlerin yaşlılık çağları) kadar, her şeyden çok yaşayan mutlak önem sahibi yegâne kişiler, Goethe ile Talleyrand'dı. Goethe, Büyük Şair kabuğunun içine çekilmişti. Talleyrand ise, bir yazarı, ona meraktan ölerek bakan, onu korkutucu ve kırılgan eski bir tür sürüngen gibi gören Honoré de Balzac'ı, hatta daha kötüsü çalkantılı George Sand ile çetesini Valençay'de kabul ediyordu. (Her zaman olduğu gibi Prens'in tarafını tutan Madame de Dino, şöyle yazıyordu: "Hepsi hepsi azıcık zarafet. Diğerleri son derece bayağı."[9])

O pasajda Goethe keskin bir uyarıda bulunuyordu: Siz âlimler, sakın Talleyrand'ın bakışını anlamak gibi yanlış hayallere kapılmayın; sakın yaşlı meclis üyesi Goethe'nin cilalanmış sükûnetini anlamak gibi yanlış hayallere kapılmayın. Üstelik oyun, provakasyon noktasına kadar taşınıyordu. "İlahi" Goethe (daha sonra Alman *kitsch*'i, ebediyete kadar onu böyle adlandıracaktı), Talleyrand'in bakışlarıyla anlaşma çabasıyla "Epikuros'un tanrılarına" başvurmuştu. Oysa ortalıkta anlatılanlara göre bu bakışların, neredeyse mümkün olan tüm kötülüklere tanık olduğunu ve hatta bazılarını da bizzat tezgâhladığını bilmeliydi.

İnsanlar, bu iki anlaşılmaz simanın, Goethe tarafından zımnen ortaya konulan gözalıcı çalışmasını anlayacak ve yorum yapmaya başlayacaktı. *İllustrés romantiques*'in (vinyetlerini Tony Johannot'un çizdiği, Talleyrand hâlâ sağ, Goethe ise kısa süre önce ölmüşken, Paris'in Seine caddesindeki Paulin ta-

* (Fransızca) *Bouder* (surat asmak) fiilinden, yüksek sosyeteden kadınların yalnız kalmak için kullandıkları süslü oda. – e.n.

rafından 1835 yılında yayımlanan Molière edisyonu) en güzellerinden birine yazdığı giriş yazısında bu konuda üç beş satır karalamaya cesaret eden, Sainte-Beuve (hemen her şeyi anlayan ve bunu dikkat çekici olmadan yapmak için elinden gelen çabayı sarf eden adam) oldu: "(Molière) her zamanki berraklığı ve karakterinin mutad soğukluğuyla beraber böylesine canlı bir işin merkezindeyken bile Goethe'de, sanatın Talleyrand'ında bulunan türden[10] donuk, hesaplanmış bir tarafsızlığa heves etmedi. O günlerde şiirde bu tür eleştirel incelikler daha icat edilmemişti." Kenarlara saklanan bu satırların fark edilmesi kolay değildi. Ama Sainte-Beuve'ün keçe terliklerini feodal duruşundan ötürü küçümseme ("Sainte-Beuve tartışmadan hoşlanmazdı;[11] kulakları kızarır ve genellikle keskin olan dili, öfke ve kızgınlıktan kekelerdi") fırsatını kaçırmak istemeyen haylaz ve küstah Barbey d'Aurevilly tarafından fark edilerek, hak etmediği bir sezgide bulunduğu için takdir ediliyordu: "Sainte-Beuve'e bir gün aniden bir esin geldi:[12] Goethe'yi edebiyatın Talleyrand'ı olarak niteledi. Bugün, bu doğru fikirden pişman." Tam da bu noktada Barbey amansız saldırısını yapıyordu: "Yapı olarak Goethe'de bulunmayan ama aşırı övgüleriyle hayranlarının meydana çıkardığı *numaracı*, tıpkı onun kadar manasız ve kendini tembellik örtüsünün altına gizleyerek *her şeyin en kötüsünü* görmüş yaşlı adam taklidi yapan Talleyrand gibi, varoluşunun boşluğunu Olimpos tanrısı havasının altına dikkatle gizledi...

"Aslında Goethe ile Talleyrand, bu iki asil ruh arasında yakın bir benzerlik var! Goethe, aynı Talleyrand gibi boyunbağının tepesine tünemiş edebi bir Talleyrand'dır. Ancak on sekiz kere üst üste düğüm atılması gereken o meşhur boyunbağını takmış olsa bile Goethe'de Talleyrand'ın o küstahça baş eğiş ve ölmekte olan engereğinkileri andıran büyüleyici yarı kapalı gözler eksik kalmıştır. Bunlar, Talleyrand'da kendiliğinden ve doğal (Tanrının veya şeytanın ona bahşettiği özellikler) olarak varken, Goethe'de, o hep aynada kendine bakan[13] opera aktöründe kendiliğinden ya da doğal hiçbir şey yoktur."

Devrim, Talleyrand'ı nasıl buldu? "O konuma ve niteliklere sahip herkes gibi, eski günlerin dünyevi hayatını seviyordu.[14] Kadınları, kumarı, insanı bir zevk adamı haline getirecek her şeyi tutkuyla seviyordu. 1789, Monseiur de Talleyrand'ı işte böyle buldu." Ayrıca devrim onu, çağının dinamiklerini olağanüstü keskin biçimde kavrama yeteneği bahşedilmiş halde buldu. Siyasi zekâsı, zaten anlaşılmıştı. "Keyfini sürdüğü imtiyazlar,[15] olayların zorlaması sonucunda her koşulda elinden alınabilirdi. Bu yüzden de bu imtiyazlardan önceden vazgeçmek, ona göre daha iyiydi (ama buraya, sadece *belki* diye eklemeliyim)." Abrantès Düşesi, bu *belki*'nin ironisiyle, Talleyrand'a atfedilebilecek bazı özelliklerin de ipucunu veriyor: Çağının havasını koklama yeteneği. Bayanların *boudoir*'larındaki canavar. Bir an sonra kendinden zorla alınacak şeyden, aristokratik bir tarzda vazgeçmek ("İzlenecek tek yol vardı:[16] mecbur kalmadan ve hâlâ birileri buna değer veriyorken teslim olmak"). Talleyrand, hiçbir şeyin kendinden alınmasına izin veremez, her şeyden vazgeçmek için kendine izin verirdi. Özellikle de verdiği şey, bir *Gift-gift*'se, yani zehirli bir armağansa, kişisel hıncını çeken bir şeyse (örneğin doğuştan despot olan ailesinin onu girmeye zorladığı işiyle –piskoposluk işi– birlikte gelen din adamlığı imtiyazları). Bu gelir ve imtiyazlarını ulusa bağışlamakla, asaletin şeytani yanından intikamını alıyordu: Doğumundan itibaren boyun eğmek zorunda kaldığı, doğruluğundan şüphe edilemez, mutlak otoritesinden.

Gerçeklerin karmaşasının ardında, yeminlerin ve ihanetlerin arasında, Talleyrand'da bir de inatçı *dürüstlük* keşfedilebilir. Belli fikirlerin baştan itibaren onda sabit hale geldiği ve sonradan meydana gelen hiçbir olayın bunu değiştiremediği görülür. Bu fikirlerin ilki, altüst oluş ve kargaşa çağının (kısacası, "devrimler çağının"[17]) başladığına; artık her hareketin, o anda hâkim olan eğilimlerin dalgalanmasıyla ortaya çıkacağına ve bu durumun tüm eylem biçimlerinde uygun ve belirleyici bir ayaklanma gerektirdiğine ilişkin, erken gelişmiş bir bilinçti. O halde belli iktidar simgeleri komik biçimde ik-

tidarsızlaşırken, başka bazı jestler ise savaşlardan çok daha kesin sonuçlar verecekti (örneğin 3 Ocak 1798'de Talleyrand'ın Hotel Gallifet'de Madam Bonaparte onuruna verdiği balo). İkinci olarak, artık *summum bonum*'un* (siyasi eylemin görülemez ve hissedilemez güneşi), her durumda kaba bir çocukluk anlamına gelen çırpınmayı engellemek ya da büyütmek değil, *darbenin şiddetini yumuşatmak*, keskin uçları merhemle kaplamak veya tavan arasına kaldırılmış olan asil tüllerle örtmek olduğunu görüyordu. Ve hepsinden öte, çırpınışları, *inanç*'tan ayırmak: Çırpınışların her zaman temsilcisi olduğunu iddia ettiği *ekstra şeyler*'e itibar etmeyi reddetmek. Kısacası, katliamın kolayca kendini fedaya dönüşebileceğine inanmayı reddetmek. Herhangi bir tören stilinden yoksun insanlar, devasa bir mezbahaya girmiş demekti.

Tat tvam asi:** "işte sen."[18] Bu söz (tüm Veda öncüllerinin öncülü, kozmosun ve zihnin kapılarını açan parola), günlük hayat konusunda çok da imkânsız değildir. Şüphesiz Descartes'ın *cogito*'sunun ardından. Ama 18. yüzyıl merkez alınmak kaydıyla uygar Batı, insanın gözünü *âtman-brahman*'a*** çevirebilecek her şeyden bir duvarla ayrılmış görünmekteydi (hâlâ da öyle görünmektedir). Giderek yayılan batınilik o sıralarda çeşitli tarikatların ibadetlerine uyarlanıp zikir seanslarına hazırlık biçiminde uygulanıyordu. En azından batıni siyasi tasarılarla ilgilenmek, insanın derin düşüncelere dalmasını engelleyerek zihnini dağıtan eğlenceli bir şeydi. *Clarté*****, insanlara her şeyden önce belli şeyleri görmemeyi öğretiyordu. Descartes'ın da ısrarla söylediği gibi en önemli şey, alanı belirlemek, sınırı olmayan ruha egemen olmak, aklın tit-

* Tüm iyilerin kaynağı olan yüce. – ç.n.

** Sanskritçede kişi ile mutlak olan arasındaki ilişkiyi ifade eden bir terim. – ç.n.

*** "Atman": Hindu dininde kişinin benliği, canı, ruhu. "Brahman": Hindu dininde kozmosun ardındaki güç. Hindu dininin en önemli hedeflerinden biri de, ikisi arasındaki ilişkinin anlaşılmasıdır. – ç.n.

**** (Fransızca) Aydınlık, ışık, açıklık. – e.n.

reyen altın kafesinde serbestçe koşmasına izin vermekti. Ancak tarihin yanında, onunla atbaşı giden jeolojik olaylar da meydana geliyordu. Mesela Avrupa'nın içinde yeni ve vahşi bir kıtanın, Almanya'nın ortaya çıkışı. Caspar David Friedrich'in, sisler altındaki toprağı gösteren resmi *Nebelmeer*, ressamın ölümünden sonra *Romantik*'in himayesinde meydana gelen bu ortaya çıkışa bir güzellemeydi. "Yüzyılların duvarı"[19] üzerinde oynanan gölge oyununun titrek ışıklarına bakan Victor Hugo, "Hindistan sonunda Almanya olacak"[20] diyordu. Her uygarlığın kendi Doğu'sunu kendi içinde büyütmesi gerekiyordu. Romantik piyanonun ilk notaları çaldığında Avrupa, insanın içine işleyen bu seste kendi Doğu'sunu bulmuştu. Uzun zamandır kaybetmeye çalıştığı Doğu'sunu.

Her şeyden önce Talleyrand'ın işlevi, törenin anlamının unutulduğu ve dolayısıyla törenler olmadan da yaşanabileceği iddia edilirken atılan her adımda beceriksizce kayıldığı bir dönemde, törenlerin üstadı olmaktı. Ve işte o, sanki duygusuzmuş gibi *kolunu sunuyor* ve sıkıntıyı hafifletmeye yardımcı oluyor. Oysa bu yardımı sunarken uzağa dikilmiş gözlerinin herkesi uyarması gerekirdi. Talleyrand, Terör'ün insanı hissizleştiren fasılaları dışında, on yıllar boyunca basiretli bir zamanlama ve büyük bir inatla, *topluma Tarih'i takdim ediyordu* – farklı tuvaletleri içinde beceriksiz, cansız, kana bulanmış duran, kaba ve biçimsiz Tarih'i. Direktuvar döneminde, toplum tarafından lekelenmişlerin tarihte ilk kez iktidara geldiklerini gösteren sonradan görmelerin yönetimini de takdim etti. Ve bundan kırk yıl kadar sonra, seksen yaşındayken, Londra'da, orta sınıf üyelerinin, *bildirdikleri isimler altında* iktidara geçen burjuva hükümetini de takdim edecekti: Artık *yurttaş* değil, avukat ve tüccardılar. Ona göre Tarih, sesinin tedricen bozulduğunu gözler önüne seriyor gibiydi ama hâlâ uzun halıların üzerinde yumuşakça süzülmek için biraz yardıma ihtiyacı vardı. Talleyrand Tarih'in ani tökezlemelerinden ve kasılmalarından haklı olarak dehşete düşüyordu. Bu yüzden de dişlilerin arasına birkaç damla yağ damlatıyor ve

başkalarının kum dökerek dişlilerin dönmesini engellemesini bekliyordu. Talleyrand bunu öngörmüş, görmüş, geçmişte görmüştü ve aynı şey tekrar tekrar yaşanacaktı. Ama o hep aynı şeyde ısrar etti: *glissez, glissez,** sonunda bir şeyler kalacaktır. En azından bir jest.

M***: Napoléon'un sarayı, ekvator ormanlarında kurulmuş. Çarşı esnafı teokrasiyi keşfediyor, Lenin paraşütçü üniforması giyip Davidoff purosu içiyor, Kutsal İbadetler çeltik tarlalarını cesetle dolduruyor. Geleceğin siyasetinin sahnesi, Raymond Russel'in** Afrikası'nın olacağı giderek daha açıkça anlaşılıyordu. Biz de böylece coşkunun kökünden söküp atmaya çalıştığı birçok şeyi yeniden keşfetmeye zorlanacağız. En önemli şeyin fikirler olduğuna inanırdık; oysa şimdi fikirler, içine göçmüş Coca-Cola kutuları gibi önümüzdeki raflarda dizili. İlk gerekliliğin bilgi olduğunu düşünürdük (her zamanki gibi gnostik*** olsa da, fetheden Klişeler'in son sloganı şuydu: "Dünyanın Şeytanı cehalettir"). Ama şimdi fark ediyoruz ki, Racine'in bir pasajında cezaevi müdürünün yaşgününde yapılan konuşmadaki gibi emirler tiz ve korkunç bir sesle açıkça ortaya konarken, eğitim zımni ve örtük şeylerin cazibesine kapılmıştı: *Expressa nocent.*[21]****

Talleyrand, asla saygı uyandırmadı. Bir *abbé mauvais sujet***** olarak gençliğinden ıstırap içindeki ölümüne kadar yığınla hakaret gördü: lanetler, beddualar, iğneli sözler. Topal olduğu için yıllarca alaylara maruz kaldı. Chateaubriand, "O kadar çok küçümsendi ki bundan gebe kaldı ve hepsini ağzının aşağıya bükük iki yanına[22] depoladı" diye yazıyordu. An-

* (Fransızca) *Glisser* (kaymak, kayarak gitmek) fiilinin, ikinci çoğul şahıs emir kipi. – e.n.

** Gerçeküstücülüğün öncülerinden. – ç.n.

*** Eski Yunanca *gnostikos*'tan (bilir), dinin sırlarına vakıf kişi, bilinirci. – e.n.

**** İfade edilmiş şey, önyargılıdır. – ç.n.

***** (Fransızca) Kötü uyruk başrahip. – e.n.

nesi, cüppe giymeye layık olmadığını söyleyerek onu piskopos olarak atamaması için XVI. Louis'ye yalvarmıştı. Piskoposluğu sırasında dindışı davranışlar sergilediği (kumar, spekülasyon, kadın) suçlamalarına karşı kendini savunmak zorunda kaldı. Direktuvar'ın* dışişleri bakanıyken, onu o göreve getiren *Directeur*'ler ona sürekli hakaret ederlerdi. Rewbell, "Talleyrand bütün kusurların toplamıdır.[23] İhanet ve yozlaşma örneğidir. *Ancien régime*'in pudralı uşağıdır. Ayağını yere daha iyi basabilseydi en iyi durumda uşak gibi teşhir edilebilirdi ama ayağı da kalbi gibi sakattır" derdi. Gazeteler onun derisini yüzmek ister ve bunun için de kolayca sebep bulabilirdi. Üstelik bir gün imparatorun öfkesi kasırga gibi üzerine çöktü. Aslında ona vurmak ve o kayıtsız halini en azından bir kere de olsa yok etmek isteyen Napoléon, en saçma ve en komik hareketi yaparak Talleyrand'ı çenesinden yakalayıp duvara itti. Bunu yaparken de o ünlü sözünü söyledi: "Sen ipek çorabın içindeki boksun!" Ama Talleyrand'a yönelik nefretin zirvesine Romantiklerle ulaşıldı: Chateaubriand, George Sand, Hugo. Hepsi de İdeal'e kendini adamış olarak, sanki artık ona değil, kendilerine ait bir zamanın avare köpeğiymiş gibi, Talleyrand'ı dokunaklı bir şekilde tekmeyle kovmak istiyordu. Ahlak boruları ötmüştü; geleceğin büyük kanatları üzerinde haksızlığa karşı öfke yola çıkmıştı: Sonraki yıllarda aile babası olacak herkes, o geleceğin içindeydi. Gelecek, asil duygularla tüm genç adamlar adına konuşuyordu. Ayrıca meslek olarak edebiyatla yakından ilgilenen herhangi biri açısından Talleyrand, olumsuz ve süslü yazılar yazmak için karşı konulmaz bir gerekçeydi. Yazarlar, İskenderiyeli hatipler gibi rekabete girmişlerdi: Talleyrand'ı en zarif biçimde kim aşağılayacak? Tiksintisini yeni bir takımyıldızı gibi cennetin semalarına kim daha iyi kazıyacak? Bu arada Edinilmiş Kanaat, şükranla ve yeter derecede özümsenmişti. Sonunda en saf Klişe ortaya çıktı – Flaubert'inki: "Talleyrand, hiçbir

* Fransız İhtilali'nden sonra, 26 Ekim 1795'ten 9 Kasım 1799'a kadar devam eden rejim. – ç.n.

şeyin prensi.[24] Hiddet duyulası."* Bu, romantizmle *kitsch* arasındaki ittifak müzakeresindeki bir sürü zorunlu adımdan sadece biriydi; 1830'un hararetiyle 1850'nin harabesi arasında giderek bayağılaşan duyarlılıkların ilk aşamasıydı.

Talleyrand'la karşılaştırıldığında, Chateaubriand, asaletin öteki yolunu, atalarını verimli (ve yararlı) kılmanın diğer yöntemini ifade ediyordu. Talleyrand parke üzerinde yürümesini bilmeyen tüm iktidar sahiplerini akıllıca yönlendirirken, o ise tersine, ortak ruhu yeni bir sıvıya batırmak istiyordu. İsimsiz günbatımları, sisli şelaleler, boşlukta yankılanan sesler. Estetik geri adımın küfü, ölümün şişirilmesi, manastırlardan meydana gelen örümcek ağı, antika taş tabakaları arasındaki inatçı çalılar. Talleyrand onun düşmanıydı çünkü her şeyden önce geçmişi hasat ederek yeni çağda verimli hale getirme konusundaki en büyük rakibiydi.

PETERSBURGLU SENATÖR: Yoğun gecenin ruhumuzu kaldırıp bizi boşluğa geri getirmesini beklerken ölen şu akşama baktığımızda, şu pembeye dönmüş güneş ışıklarına, bir daha asla şafağını göremeyeceğimiz şu Gün'ün kalıntılarına; biz Sapkınların kendi kendimizle baş başa olduğumuz bu yerde, bu melez ülkede ve her gün ceza görmek için dua ettiğim bu keskin çağda doğduğuma ne kadar mutlu olduğumu söylemek istiyorum. Ama sonra bir kez daha kendimi dört küçük Çin sütununun üzerinde duran bu terasta sizinle birlikteyken buluyor ve en sevdiğim alışkanlığıma bırakıyorum: sohbetin çekiciliğine. Arkamda kütüphanemin sükûnetini hissediyorum. Hiç yazmadım ama her zaman lanetlediğim şeytani doktrinleri düşünürken hâlâ hissettiğim huşu duygusunu sık sık tasvir ettim. O doktrinlerde Kötülüğün olduğu kadar, bir bütün olarak saygı uyandıran bir karışım oluşturacak şekilde bir araya gelen biçimsel mükemmelliğin eserini de görüyorum. Bizim gerçekte kim ol-

* Orijinali şöyle: "Talleyrand, prince of. To be indignant against." – ç.n.

duğumuz duygusunu vermeyen birkaç fikir, haydi bu uygunsuz kelimeyi kullanmayalım, birkaç ifade ve birkaç yüzeysel davranış kuralı dünyanın dizginlerini elinde tutuyor ve biz bunları kimin ortaya attığını ya da herhangi bir yazılı eserde bulunup bulunmadığını bile söyleyemiyoruz.

Bütün oynaklıkları ve karışıklıklarıyla bu ifadeler tıpkı bir zamanların atasözlerine benziyor. Farkında olmadan soluduğumuz hava gibiler. Ve boşlukları, sahip oldukları büyük otoriteyle –iktidarlarını genişletme yetenekleri ve bu sözcük kalıntılarının böylesi fasılasız bir hımm sesini nasıl çıkarabileceğini kimsenin söyleyemeyeceği biçimde dünyayı karıştırma ve harmanlama kabiliyetleriyle– ilişkili. Derinlerde, bu kötülüklerin tadını herkesten daha iyi, ülkede gezintiye çıkmışlar gibi o kötülüklere rastlayanlardan çok daha iyi çıkarıyorum. Fouché'ye rastladığımda da böyle oldu. Aynı kulübe devam eden iki sefih gibi hemen birbirimize baktık. Belki de bu, onun tarafını tutmamamın nedenini kendisine söyledikten sonra oldu: İyilik, daha büyük bir maceraydı.

İmparatorluk: erteleme anı, örtülü terör. İktidar kendinden korkar ve korku her gün çürür. Burjuva çağının çöküşünü, büyük *dégringolade*'ını* hayvanbiçimli bir statis** (mobilyada Mısır) ile kuşatma arzusu. İmparatorluk, kendine yeniden bir aristokrasi icat etmeye çalışır (iradenin egemenliği olarak, *her şeyi* icat etmeye muktedirdir); aristokratları meşru yerlerine iade eden Restorasyon, küçük dükkân sahibini iktidara getirdiği gerçeğini bir an bile gizleyemez. Mısır: mutlak istikrarsızlığı, mutlak istikrar mührüyle mühürlemek. Napoléon'un Mısır'ı, Tarih'in karşısında terörün son kez tahayyül edileceğine işaret eder. Sonra da Tarih, her şeyi yakınlardaki halice sürükleyecektir. Tatlı suyla tuzlu suyun karışması, Atlan-

* (Fransızca) Düşüş. – e.n.

** (Latince) Eski Yunanca, *statike*'den (durduran) gelir. Belge bordürü için kullanılan pembe çiçekli otçul bir bitki. – e.n.

tik'teki Liffey, delici baygınlık: Tarih, enkazını tarih sonrasına terk eder. Daimi kovulma sürekli yenilenir.

Barrière Saint Martin'i yanında bir Kazak'la geçen Nesselrod, "pazar giysileri içindeki insanlarla dolu bulvarlara"[25] doğru yürüdü. "Sanki düşman ordularının girişi için değil, bir festival için toplanmışlardı." Birkaç saatliğine mutlak bir iktidar boşluğunun merkezi olan şehirde, hemen belli bir güvenlik sağlayabilecek tek yeri, iktidara her zaman bir oda sunmuş olan yeri aramaya başladı. Hôtel d l'Infantado'nun soluk renkli sütunlarının arkasında Monseiur de Talleyrand bekliyordu. Stepler onun ardından uğuldasa da herkesi memnun etmeye hazır oluşu ve aşırı nezaketiyle kuzeyin beyaz meleği, aşırı sıkı üniformalı Çar, bilinmeyen birileri tarafından (belki de –her zamanki gibi biri tahmin etmiştir– Talleyrand'ın ajanlarından biri), kendi karargâhı haline getirmeyi düşündüğü Elysée Sarayı'nda bir tuzak hazırlandığı haberini almıştı. Oysa yenik hükümetin üst düzey yetkililerinden olan ve şimdi geri alınması gereken politikaları denetleyen kişi olan Talleyrand, kendini dokunulmaz biri olarak sunuyordu. (Onun saç tuvaleti yapılırken içeri giren) Nesselrod,* bir pudra bulutu –koruyucu bulut, çevreye tahttan yayılan ve artık buharlaşan nihai koku– içinde kaldı. Ama aslında niyet, eski geleneklerin gösterişli temsilcisine kepazece bir sahne sunmaktı: Fatih, mağlubun evine konuk gibi, güvenliğini sağlamak amacıyla eski bir dostuna gelir gibi geliyordu. Birkaç gün sonra merdivenler günün bütün saatlerinde dedikodularla vızıldıyordu. Talleyrand, asma katı kendine ayırmıştı. Nesselrod üçüncü katı almış, Çar da yardımcılarıyla birlikte birinci kata yerleşmişti. Kazaklar ise avludaki saman balyalarının üzerinde kestiriyorlardı.

Talleyrand, yeni dünyanın –bir denge bulmayı arzu eden Napoléon dünyasının içinden çıkan– artık bir yasa beklemek veya talep etmek yerine yasal bir görünüş istediğini anlayan

* Kont Robentoviç, Alman asıllı Rus diplomatı. (1780-1862). – ç.n.

ilk kişiydi. Başka bir çözüm çok sert olacak ve kısa sürede kendi çöküşünü getirecekti artık. Dokunulmaz bir yasaya, insanlar katlanamazdı. Belki de St. Petersburg'daki terasında oturan Joseph de Maistre* gibi gerçek bir uçuk dışında kimse bunu aklına bile getiremezdi. Yasanın olmayışı, herkesin tamamen güce tabi oluşu ve güçler arasında geçici uzlaşma – her gün oynanan bir oyun olmasına karşın dünyanın isim bulamadığı şey, tam olarak buydu. Ya da şöyle: Oynanıyordu; *işte tam da o nedenle* isimlendiremiyordu. Hâlâ yasaya atıfta bulunmak gerekli görülüyordu, ama yasanın içi boştu ve herhangi bir sınavda ayakta duramazdı. Böylece yasa, olayların biricik süsü, azametli bir söylemin gelişimi, bir anıta ithaf etmek zorunda kaldığınızda faydalı bir söz ve eczacının bir kahvehanede sıkıca tuttuğu bir atlama tahtasıydı. Yüzyıl boyunca, daha önceki hiçbir çağda görülmemiş ölçüde ilkelere başvuru çağrısında bulunuluyordu ama gizli olarak zihinlerden geçen şey, ilkeler konusundaki tek ilkeydi: Napoléon'un sözü, "*Principes* est bien, celà n'engage point" ("İlkeler iyidir;[26] insanı bağlamaz"). Talleyrand, birkaç güçlü cümle eşliğinde meşruiyet kartını masaya atar atmaz, aptalca hatalar tantanalı bir şekilde birbirini üretmeye başladı. Bu hatalar, gözü kamaşmış tarihçilerini Baudelaire ve Flaubert'de, sonra da Léon Bloy ve Karl Kraus'ta bulacak ve Versailles'ın havai fişekleri yerine Belçika cephesindeki havan toplarını koyarak yüzüncü yıldönümünü 1914 Ağustosu'nda kutlayacaktı. O zamanlar "meşruiyet" üzerine konuşulmuyordu – ama her zaman yasanın olması gereken yeri ele geçiren ve öncekine göre daha zayıf olan bazı soyutlamalar vardı. Artık sıra, "tarafsızlıktaydı." Kutsallık, hanedan armasına değil, anlaşmanın kâğıdına renk vermeye başlamıştı. Bu noktada yapılacak tek şey, Alman devlet adamı Bethmann-Hollweg'le beraber konuşmaktı: "Bütün bunlar tek bir kelime için: 'tarafsızlık.' Her şey bir parça kâğıt için." Böylece "bir parça kâğıt" ile daha kapsamlı, daha doğrudan, herkese açık ve eski savaş tanrısının kendisine boyunduruk vur-

* Devrim karşıtı Fransız tutucu siyaset adamı ve yazarı (1753-1821). – ç.n.

maya kalkan beceriksiz yasayı ilk ve son kez aşağılamasına olanak sağlayan yeni tür katliam arasında denklik sağlandı.

"Wahnungwe'lerin kökeniyle[27] ilgili efsane, Madsiova adlı bir hükümdarı anlatır. Bu isim, *dsiova*'dan (göl, havuz, ırmağın sığlık yeri) türemiştir." Belli bir açıdan bakıldığında tüm Batılı meşruiyet teorileri, eksiklidir: Suyun kaynağı hakkında hiçbir şey bilmez. Périgord Kontu ve Charles Maurice de Talleyrand'ın atası Aldebert, Ile-de-France kralı, aynı zamanda Fransız krallarının ilki olan Hugh Capet'ye sorar: "Seni kim kral yaptı?" Capet, şunu söyleyemez: "Kaynağın havuzundan, Dsiova'dan geliyorum. Su yüzüne yükselen kabarcıklardan zuhur ettim." O sular olmadan, *onların hepsi* iktidar gasp edicisidirler. Ve bu yüzden ilk gasp ediciler sadece tek bir müttefike başvurabilir: zamana. Egemen bir güç *belli bir süre* varlığını koruduğunda kudretini ilk ortaya koyduğu zamanki zulmü, artık uzun süren bir kabullenmişlikle, alışkanlığın *douceur*'üyle* –kısacası, geleneklerle– çevrelenmiş ve örtülmüştür. O halde gelenek, belli bir kökene ait olduğu iddiasında bulunmayı olanaklı kılmaz; tersine kökeni gizler. Nietzsche'ye, Freud'a kadar o korkunç aydınlanmacıların hepsi, fanatik birer soy ve nesep araştırmacısıdır. Burada onları cezbeden, gözlerini kamaştıran şey, Batı dünyasının acayip *nefas*'ıdır.** Onlara göre eğer insan kayıp kökenindeki boşlukları doldurabilirse, hileye başvurmadan soyunu bugüne kadar getirebilir. Sonra bir hile olarak kökeni keşfetmişlerdir. O halde, içine düşmeyi *kendi* istedikleri ve onlara sonuna kadar azap verecek hile biçimini seçebilirler.

Meşruiyet nosyonu, aklın iki ana faaliyetini birleştirir: kıyas ve anlaşma (yani keyfi eşdeğerlilikler oluşturma süreci). Bunlar, tek bir gövdeden çıkarak çatallanan iki ayrı koldur, yani birbirlerini ikame ederler. Kıyas için tek meşruiyet, yan-

* (Fransızca) Yumuşaklık, hoşluk, tatlılık. – e.n.
** (Latince) Yanlış şey, günah, tanrısal yasaları çiğneyen şey. – ç.n.

kıların ve sempatilerin oyunu aracılığıyla varoluşun bütün aşamalarına kadar inen, kutsal beratın meşruiyetidir. O yankıların bittiği yerde herhangi bir meşruiyet mutlak addedilemez. Anlaşma içinse meşruiyet, dilden topluma kadar tüm mekanizmaların işlev kazanmasını olanaklı kılan keyfi anlaşmanın esas örneğidir. Anlaşma, her zaman olduğu gibi esasla veya özle değil, işlevle ilişkilidir – ve bir biçimi diğeriyle değiştirmeye hazırdır (çünkü ikamenin ruhudur).

Jon Von Neumann, 1956'da Silliman Lectures'da* kendi kendine hesap yapabilen makineler konusundaki gelişmelerle ilgili hızlı bir özet verdikten ve dijital bilgisayarla analog bilgisayarı birbirinden ayırmaya başladıktan sonra, fark ettirmeden bizi taşıyan iki kutba yeni isimler verdi. Dijital kutup biyolojik olarak ikincil ve bağımlı gibi görünüyordu. Çünkü değişimin kendisi, değiştirilen nesneye göre ikincil görülüyordu. Ama sonra dijital kutup diğer kutbu içine alma, soğurma (ve doğal olarak, sömürme) yeteneğini ortaya koyunca başa geçti. Dijital kutup büyük güç veriyordu ama dış dünyanın son açık hatırası olan değişken değerlerin fiziksel gerçekliğini makineye almıyordu. Dijitallik, işaretlerin art arda gelmesinden başka bir şey değildir: Egemenliği her şeyi kapsamına aldığında, artık dünyanın bize ne taşıyacağını, hatta hâlâ bir dünyanın var olup olmadığını bilemeyiz. Analog kutbu kullanmaya da devam ediyoruz ama artık onu nasıl adlandıracağımızı bilmiyoruz: O, artık eski halicine akmayan sessiz bir duygudur. Dijitallik, ona yok edilmesi mümkün olmayan silikondan yeni bir yatak vermiştir. Üzerinde, *Bateau Ivre*'i** bekleyen sessiz bir akıntı vardır.

"Fransa'nın en köklü ailelerinden (fiilen egemen kontlar) birine mensup olan[28] Monseiur de Talleyrand, ailenin ha-

* Ülkenin dört bir yanında verdiği konferanslarla Amerika'da bilimin gelişmesi için önemli katkılarda bulunmuş Prof. Silliman tarafından, 1869'da yapılan bağış üzerine başlayan konferanslar. – ç.n.

** Sarhoş Gemi: Rimbaud'nun şiirine gönderme. – ç.n.

yatta kalan üç oğlunun en büyüğüdür. Çocukluğundan itibaren topal olan Talleyrand'ın, toplum içine çıkması bu yüzden uygun görülmemiş, Roma Katolik Kilisesi'nce kabul edilebilir herhangi bir yatkınlığı olmamasına karşın Kilise'ye yönlendirilmiştir. Ailesinin onu hiçbir zaman bir yere gelemeyecek bir sakat olarak hakir görmesi sonucunda, daha çocukluğu sırasında sessiz ve merhametsiz bir kişilik geliştirdiğini söylediğini birçok kez duydum. Annesi ve babasıyla asla aynı çatı altında yatmamıştır. Ailesi, en büyük olmaktan kaynaklanan özel haklarından, kardeşi lehine feragat etmesi için onu zorlamıştır." Mirabeau'nun biyografi yazarı Etienne Dumont, daha çocukluğunda ilk yaralarını alan kuru ve detaylı bir Talleyrand portresi çiziyor. Talleyrand'ın sakatlığı, kazayla olmuştur; tarihin ve şansın tesadüfiliğinden kaynaklanır. Dört yaşında, köylü bir kadın tarafından bakılırken, çekmeceli bir dolaptan düşmüştü. Bir kaza, tesadüfe bağlı bir olay yüzünden Talleyrand, meşruiyeti reddetmişti. Onun kaderi, terk edilmiş çocuk *olmaktı*. O andan sonra da hayatın merdiveninin en üst ve en alt basamaklarından gelen ikili yolu anlayacaktı. Soylu ve köklü bir kanı vardı ama kara bahtının lanetini taşıyacak, ıssız bir yerde biten vahşi bir ot olacaktı. Hatırlanabilen en zengin yerden gelen de oydu, asla babasının çatısı altında uyumayan da. Asırlık kökler ve köksüzlük. Koruma sağlayan iktidarın sahibi de oydu, sık sık o iktidarı ele geçirmeye mecbur bırakılan da.

Talleyrand-Perigords'un asaleti, ruh asaleti değildir. Ruhun cezbettiği bir asalet de değildir. Kendinin anlaşılmasına ya da meşru görülmesine izin vermeyen biyolojik asalettir. Ailenin motto'su *Re que Diou*, ailenin sadece Tanrı'ya hesap vereceği anlamına gelir. Eğer verecekleri bir hesap varsa bile bu hesap görülemez ve kanıtlanamaz. Gerisi için asalet, "*bir isim ve bir armadan ibarettir*".[29] Kişinin sadece geçici olarak taşıdığı bir mirastır. Bu yüzden de "aileye" saygı göstermenin aracı olmak dışında ("İnsanların soylu ailelerde sevdiği şey, henüz hakkında hiçbir şey bilinmeyen gençler değil, *aileydi*."),

aile mensubu bireyler özel bir ilgi çekmezler. Bu, ancak kendinden feragat ederek kurban olmaktan kurtulabilen aristokrasiyle ebediyet kazanmış olan kurban kavramının –artık içi boşalmış ve kendi kabuğuna çekilmiştir– son şeklidir. Böylece birey olarak etrafını saran ve kendini kurban (sadece ilk doğan topal çocuk aileden kovulabilir ya da Kilise'ye terk edilebilirdi çünkü gerçek bir zafer, yani silahla elde edilmiş bir zafer kazanmaya muktedir değildi) rolüne sokan acımasızlık, keyfilik ve kayıtsızlığa dehşetli biçimde maruz kalan Talleyrand, hiçbir zaman kurban mekanizmasını reddetmeyecekti. Tersine izlediği politika, kurbanlığın kalıtım yoluyla geçmesine (tolere etmesi imkânsız olsa da tek gerçek) duyulan saygı üzerine temelleniyordu. Ancak kurban, reddedilmesine karşın henüz işlevini sürdürse de, Talleyrand'ın yaşamak zorunda kaldığı çağda, her şeyden daha hoşgörülemez karşılanıyordu. İzlediği politikanın akıcı ve ele geçmez niteliği, bu dehşeti hafifletiyor ve en azından bir süreliğine geçmişinin asil ve kanlı renginin ince tabakasıyla kaplıyordu.

Siyasetin Esas Sahnesi, Talleyrand'a göre, anneannesi Mortemart'ın evinde, "şatonun, bizim 'eczane' dediğimiz geniş bir odasında" önüne serilmişti. Anneannesinin kadife koltuğunun yanında oturan (kendi söylediğine göre, beş yaşına girmesi nedeniyle "hak ettiği" koltukta. Daha sonra sırasıyla Napoléon, XVIII. Louis, X. Charles ve Louis-Philippe'nin yanında da oturacaktı) küçük Talleyrand, iktidarın asıl gizemini gözlemlemişti: Keramet sahibi olan kralların deri veremine yakalanmış halk üzerinde gösterdiği iyileştirme yeteneği. (XVI. Louis bu gücünü Reims'te kullanmaya devam edecek ve genç bir rahip olan Talleyrand, onun yurdun en uzak illerinden gelmiş iki bin dört yüz hastaya aynı şeyi söylediğini görecekti: "Kral size dokundu. Tanrı iyileştirsin.") Mortemart bu gücü huzursuz köylüler için kullanırken Talleyrand, ısrarla o törende bulunmak istiyordu. Tören sırasında anneannesi, "dantel işlenmiş ipekli bir elbise giyiyordu. Elbisenin kolları baştan aşağıya mevsimin rengine uygun şerit ve fiyonklarla süslen-

mişti. Bileklerindeki geniş büzgüler üç katlıydı. Atkısı ile bone ve çenesinin altından bağlanmış siyah şapkası, pazar giysisini tamamlıyordu. O giysi, diğer günler giydiği giysilerden çok daha zarifti." O, lake bir masanın yanındaki kadife sandalyesinden törensel hareketlerle köylülere deri merhemi, şurup ve diğer ilaçları dağıtırken, Perigord'un soyluları da ona ayrılmış boş bir alanın kenarında, onun etrafında, mertebelerine göre dizilmişlerdi.

Anneannesi hangi merhemin sürüleceğini gösterirken, "Halkının karşısında ona eşlik eden beyefendilerden biri gidip o kremi getirirdi. Başka bir beyefendi de bezin bulunduğu kutuyu getirirdi." O zaman küçük Talleyrand uzun bir parça bez alır, açar ve anneannesi keserken tutardı. Çin'deki Çang hanedanından beri bandaj için kullanılacak bezin ölçüsüne uygun kesildiğini görmek her zaman bir bakanın görevi olmuştu. Bu heybetli sahneyi anlatan Talleyrand, siyasetin yüceliğine yönelik anlayışını gösteriyordu. Daha sonra da izleyeceği siyaset, kimsenin bu anlayışın değiştiğini söyleyemeyeceği bir siyasetti. Yine aynı sahnede, açıklanmamış olarak kalan ve sonsuza kadar kendisine rehberlik eden bir gerçeklik anlayışı vardı: "duyguların soyaçekimi;" zaman ile herhangi bir meziyet arasındaki, esas olarak besleyici ama kimi zaman da tahripkâr bir ilişki. Her gerçekliğin kendi yumuşaklığını gizlemesine, yalnızca zaman olanak tanıyabilirdi. Aksi takdirde doğası gereği hepsi sert, tatsız ve kuru olurdu. Artık varlıklarından herhangi bir iz bırakmamacasına ortalıktan çekilmeye hazırlanan Madame de Mortemart'a tabi eski Périgord soyluları, sessiz ayak sesleriyle duyulmamış olanın gelmekte olduğunu haber verdikleri Talleyrand'a, bunu nasıl karşılaması gerektiğini de gösteriyorlardı: "Périgord soylularının gelenekleri de şatolarına benziyor: Büyük ve istikrarlılar. Işık bu şatolara loş ve yumuşak bir şekilde giriyor. İnsanlar daha fazla aydınlanmış bir uygarlığa doğru, yararlı bir yavaşlıkla ilerliyor."

Talleyrand'ın bütün eylemleri iktidarın kaynağının kutsallığına delalet eder. (Gerçi bunu hiçbir zaman ifade etmemiş,

hatta belki hiçbir zaman da düşünmemiştir.) İşte sanatının paradoksu da buradadır: İktidar ihsan etme yetkesinin geri dönülmez biçimde sona erdiği bir çağda –birinci çağ–, bu kaynağın halen işini yapmakta olduğunu gördü. Dolayısıyla kutsallık bir kurguya dönüşüyor, yapılması gereken şey ise onu güçlü bir kurgu haline getirmek oluyordu: Napoléon'la birlikte bir hanedan icat etmek, Viyana Kongresi ile birlikte bir "ilkeye" (özellikle de "meşruiyet"in daha yeni gömüldüğü ilkesine) dayanmanın mümkün olduğunu iddia etmek; Louis-Philippe ile birlikte toplumun bir isyanı bile kabul edilebilir bulacağının teminatını vermek. Talleyrand, kendi önerdiği kurgulara herkesten az inanıyordu. Mach çağında "ego" ne anlama gelecekse, kendi çağında da "meşruiyet" benzer bir anlam taşıyordu: İstikrarsız ama yararlı bir yol işareti. Amacın, her seferinde kurguyu birkaç yıl sürdürmek olduğunun farkındaydı. Sonra simülasyonun sonuna yaklaşacaktı: Simüle edilmiş gerçeğin duvarına toslayacaktı. Ama iktidarın aktarımı (aynı şekilde düşüncenin aktarımı), iktidarın özünü bir kez daha ele geçirmeyi başaracak, en azından şişenin tıpasını çıkaracak o kaygan ve güvenilmez kurgulardan oluşan bir zincir olarak kalabilecekti – kalmamazlık edemezdi. Yeni ve Eski iktidar arasındaki örtük farklılık ve gösterişli iktidar aygıtıyla özellikle ilişkili olan Yeni'nin gizli zaafı konusunda Talleyrand, Mortemart'ın eczanesiyle ilgili kısa ama kesin birkaç cümle bırakmıştır: "Belki daha çok malzemesi olan, daha bilimsel ve çok ünlü doktorların işlettiği, hatta bedava eczaneler vardı. Ama asla bunun kadar çok sayıda fakir insan onlara gitmezdi. Daha da önemlisi, insanlar için asla bunun kadar yararlı olmadılar. O eczaneler, insanları iyileştiren belli araçlardan yoksundu: iyi niyet, saygı, inanç ve şükran." Talleyrand burada, sadece burada büyük bir kesinlik ve minimum düzeyde gösterişle, bir şeyi anlatmak istemişti: İktidarın karizmasını.

Lafayette Markisi, demokrasilerin kahramanıdır. Her zaman at sırtında, boş bakışlarıyla kalabalığı ölçüp biçerek, he-

vesle "insanın, kalabalıkların gülümsemesinden[30] aldığı tadı" arardı. Küçük ama sağlam düşünmenin önemini biliyordu. Her şeyden öte, insan, bir şeyleri ifade etmeye yarayacak belli hareketleri yapmak için doğru zamanı anlayabilmeliydi: Kalabalık dışarıda kükrerken pencere önündeki bir kucaklaşma, beyaz bir at, rüzgârlı havada bir sorguç. Bu kez neredeyse mecburi övgülerin altında boğulmak üzere olan Sainte-Beuve, her zamanki vefasızlığıyla Lafayette'in "itibar idolünü başka bir idole; popülerliğin idolü"ne dönüştürdüğünü söylüyordu. Ve istihza: "Lafayette'i harekete geçiren esas şey, itibar anlamındaki *görüş* ile antik anlamındaki zaferdir" – *doxa*'nın,* görkemli antik halinden çağdaş zihinsel telaşa doğru değişimini gösteren bir alıntı.

Yeni ritüeller Talleyrand'ı güldürüyordu çünkü bütün yeni seküler ritüellerin olması gerektiği kadar kesin ve biçimsizdirler. Ama Lafayette'e göre bu ritüeller, fotoğraf levhalarının kaydedemeyeceği (ama ileriki yıllarda kaydedebilecekti), üniformasını temizleyen saf ve taze suydu. Bu kahraman, birçok bayağılık için örnek olabilirdi ama kendinde bayağılığın izi yoktu. İlle de bir şey olması gerekirse, biraz tuhaftı. Onu hâlâ koruyan şey, *ancien régime*'in solgun bir halesi ve zor elde edilir Madame de Simiane dahil, gönlünü kazandığı bir sürü güzel kadının anısıydı. Vatansever yaşlılığı, saygı gören ama giderek solan bir sancak olacaktı. Lafayette'ten çıkan Büyük Harfler, 1914 Ağustosu'nun çelik fırtınasında biraz şaşkın ve isteksiz olsa da tekrar ortaya çıkmalarından önce Parlamentoların koridorlarında, sonra şehir meydanlarında yankılanacaktı. Diğer herkes gibi, "onu istemiyorlardı."

Lafayette'le birlikte İyilik Mücadelesi ile Aptallık arasında bir ittifak kuruldu. Bu noktadan itibaren kim İnsan'ın refahını istiyorsa, insanın belirsiz bir görüntüsüne saygı gösterecekti – nazik, abartılı, aptal. Lafayette'e Meçhul Asker eşlik ediyordu. İyinin, maceranın büyüsünü tekrar kazanması

* Yunancada görüş, Latincede zafer anlamına gelen bir kelime. – ç.n.

için, Simone Weil'i beklemesi gerekecekti. Ve tek seçeneği buydu çünkü Weil, Platon'un İyi'sine çok önem veriyordu.

Lafayette, Talleyrand'ın tam karşıtıydı. İkisi de peş peşe doğdular ve öldüler; ikisinin de ataları ünlüydü; ikisi de her şeyde yer aldılar. Baştan itibaren *çağıyla birlikte hareket ettiğine* inanmış olan Lafayette, her şeyden önce, kolayca kimsenin eline geçmeyecek fırsatı değerlendirerek tarihsel tutumunu ve bu arada da hayatını garanti altına almaya çalışıyordu. Bir şeyleri sezmekten kaçınma konusunda yanılmaz bir yeteneği vardı. Benzer biçimde Talleyrand da çağıyla birlikte hareket ediyor, ânın renklerini kuşanıyor, gömlek değiştirir gibi yemin bozuyordu. Ama insanların onu affetmeyi reddetmesinin nedeni bu değildi. Tersine, onun ahlaksızlığının tutarlı ve inançlı olduğu; daimi değişkenliğinin ve huzursuzluğunun, çağın aşağılamasına Lafayette'in *papier-maché*'sinden* daha çok dayanabilecek katı antik taş tabakayı gizlediği izleniminin herkeste oluşmasıydı.

Lafayette adına üzerine yağan bir sürü hakaretten sonra Talleyrand'ın öcü, öce eşit bir hükümle alındı: Balzac'ın Vautrin'i. Rastignac'ın sosyeteye takdimi sırasında, bu eski mahkûm şu sözlerle onun keyfini yerine getiriyordu: "Kendisi için birçok şey yaptığım, Loire ordusunda albay olan bir dostum var. Kraliyet muhafızları arasına yeni kabul edildi. Tavsiyelerimi dinleyerek *Ultra*** olmuştu. Kendi görüşlerine önem atfeden o aptallardan değildi. Eğer size de küçük bir tavsiyede bulunmam gerekirse, meleğim, şunu söylerim: Fikirlerinize, sözlerinizden çok değer vermeyin. İnsanlar fikrinizi sorarsa, satın. Fikrini asla değiştirmemekle övünen bir adam, kendini hep düz bir çizgide bulunmaya zorlayan adamdır, hiç hata yapmayacağına inanan bir geri zekâlıdır. İlke diye bir şey yoktur; olaylar vardır. Yasa yoktur; koşullar vardır. Üstün in-

* (Fransızca) Kâğıdı tutkalla veya hamurla karıştırarak elde edilen karışımdan heykel, büst ya da çeşitli dekoratif nesneler yapma sanatı. Kırılganlığı ifade ediyor. – ç.n.

** (Latince, Fransızca) Aşırı gerici. – e.n.

san, olayları ve koşulları kabullenerek yönlendiren insandır. Eğer ilkeler ve değişmez yasalar olsaydı, uluslar onları gömlek değiştirir gibi değiştirmezdi. Bir adam, bütün bir ulustan daha akıllı olamaz. Fransa'ya herkesten daha az hizmet eden adam, olaylara hep kırmızı baktığı için bir fetiş gibi saygı görüyordu; oysa en fazla, üzerine Lafayette etiketi konulup *Conservatoire*'a,* robotların arasına yerleştirilmesi gerekirdi. Öte yandan herkesin taşladığı adam, istediği tüm yeminleri yüzüne tükürecek kadar insanoğlunu aşağılayan adam, Viyana Kongresi'nde Fransa'nın bölünmesini önlüyordu. Ona bir taht borçluyken üstünü çamura buladılar. Bildiğim bir-iki şey var! Bir sürü adamın sırlarını biliyorum.[31] Ama yeter artık."

(İnsanın Lafayette'e hiddetini açığa vurması zordur. Her şeyden öte Lafayette, başkalarının bankacı olmaya karar verdiği gibi Ploutarkhos'un** kahramanlarından biri olmaya karar vermiş hoş bir budaladır. Bu kararının nedenlerinden biri de bu mesleğin ancak belli aralıklarda yapılabilecek bir meslek olması ve insanın fasılalarla yaşamasına izin vermesidir. İdeolog Destutt de Tracy'nin salonuna girdiğinde, evin hanımı büyüleyici bir sesle "*mon cher monsieur*"*** der; herkes, onun "uzun vücuduna, o vücudun tepesindeki soğuk, kayıtsız,[32] anlamsız bir eski aile resmine benzeyen yüzüne ve kısa, kötü yapılmış bir perukla kaplı kafasına" hayran olur. Stendhal, emindir: "Monsieur de Lafayette'in Ploutarkhos'un kahramanlarından biri olduğunu hissettim. Bunu kimse bana söylememişti. Günü gününe, fazla nüktedanlığa ve zekâya yer vermeyen bir hayat yaşıyor ve Epaminondas**** gibi önüne çıkan büyük eylemlerden kaçmıyor. Çağının özelliğine kar-

* (Fransızca) Buradaki özel anlamı içinde, 1794'te Paris'te kurulan *conservatoire des arts et métiers*, bilim ve teknik tarihi unsurlarının saklandığı yer ve bir eğitim kurumu. – e.n.

** Antik Yunan'da önemli kişilerin biyografilerini yazan etkili bir yazar. – ç.n.

*** Aziz bayım. – e.n.

**** Thebai'li asker ve devlet adamı. Sparta'nın askeri hegemonyasını kırmış, antik Yunan site devletleri arasında bir güç dengesi oluşturmuştur. – ç.n.

şın bir şeyleri beklerken vakit geçirmek için yaptığı tek şey güzel kızların eteklerini mıncıklamak (kabacası: onların kıçlarını ellemek). Bunu sık sık yapıyor ve hiç de oralı olmuyordu." Sersemdi ama konuşmalarının genel belirsizliği içinde "asil bir zarafet" vardı. Bir de hararetle savunduğu yüceltilmiş fikirler aleyhine, bir baştan çıkartma olayını daha da ilerletecek aptalca bir açıklamada bulunmaya hazırlanan çapkına benzer biçimde, genel bir kayıtsızlık. "Monsieur de Lafayette herkese karşı olağanüstü nazik ve hatta sevecendi ama nezaketi, *bir kralın nezaketine benziyordu.*" "Hayret verici" biçimde biliyordu ki, "aslolan kimseyi gücendirmemek ve herkesin ismini hatırlamaktı." İnsanlar günün olayları konusunda ona bir şeyler söylerken ("entrikacıların, aptalların hepsini, kendi tumturaklı sözleri sonucunda silinip gitmiş herkesi" teşvik etmekte hiç tereddüt etmez) onun gözü, "mavi odada savaştaymış gibi dizilmiş, şahane tenlere ama sıradan yüzlere sahip, hemen hepsi de sarışın on beş-yirmi küçük kuzeni" arasında bir an gözüne ilişen Portekiz'den yeni gelmiş genç bir kızdaydı."

"Lucien, Amerika, demokrasi, polis şefinin iktidar tarafından genel konsey üyeleri arasından seçilmesi gibi konularda Parisli delikanlıların *tartine** adını verdiği şeyi, iyi Gauthier'den dinlemeye tahammül etmek zorundaydı.[33]

"Basılı olarak her yerde bulunabilen bu tartışmaları dinledikçe şöyle düşünüyordu: 'Du Poirier ile Gauthier arasında ne büyük bir manevi fark var! Gauthier belki de en az diğerinin alçak olduğu kadar dürüst. Ona olan derin saygıma karşın uyanık kalmakta zorlanıyorum. Bütün bu olup bitenden sonra kendimi nasıl bir Cumhuriyetçi olarak adlandırabilirim? Bu da bana gösteriyor ki ben bir cumhuriyette yaşamak için yaradılmamışım. Bana göre cumhuriyet bütün bayağılıkların diktatörlüğüdür. Oysa ben en saygın bayağılıkları bile mantıken hoş göremiyorum. Bence bize gereken, Walpole ya da Monsieur de Talleyrand gibi alçak ve eğlenceli bir başbakan.'

* Üzerine tereyağı sürülmüş ekmek dilimi. Burada: uzun nutuk. – ç.n.

"Bu arada Gauthier şu sözlerle konuşmasını bitiriyordu: '... ama Fransa'da Amerikalılar yok.'

"'Açgözlü, bir hayali olmayan Rouenlı veya Lyonlu küçük bir tüccarı alın. İşte size bir Amerikalı!'

"'Ah, beni çok müteessir ettiniz' diye bağırdı Gauthier, üzgün bir biçimde kalkıp giderken."

Lucien'e Not

Mon cher,

Saygıdeğer Gauthier ile görüşmenizden bu yana yaklaşık yüz elli yıl, Bastille'de kopan kıyametten bu yana da neredeyse iki yüz yıl geçti; size birtakım haberler vermek istiyorum. Yoldaşları tarafından izlenen, –artık taşraya gömülü kalarak değil de özgürlüğüne kavuşma sürecinde olan bütün dünyalara cesurca atılan– Gauthier, bir an bile konuşmaktan geri kalmadı. Tersine, yoldan geçen herkesi kendisiyle sohbet etmeye çağırıyor. Bu arada, *Ligue de Compagnons,** *déniaisée* (küçümsenmiş) olmaya karşı olduklarını sadakatle kanıtladı. Birliğin Alegorik kadın delegelerinden biri, ara sıra birinin kendini ayartmasına izin verdikten kısa zaman sonra utanarak görevine geri dönüyor. Hepsinin Ninotchkas** olmasını isterdik ama bu fiziksel tipi şimdilerde bile bulmamız güç. Adına layık bir son için yapılan katliamlar boşunaydı. Kardeş kıyımları da öyle. İyi niyet dalgaları, can sıkıntısı akımları arasında hafifçe dalgalanmaya devam ediyor. Adaletin ve de insanların davası, bakışlarını hâlâ küçük kutsal imgeler üzerine odaklıyor, ama onların estetik zarafetine asla ulaşamıyor. Bu-

* (Fransızca) Kalfalar birliği. – e.n.

** Yüzü gülmeyen kadın. – ç.n.

güne kadar İyi'nin hangi maceralara neden olduğunu çok az insan anlıyor. Bu maceraların değişmez entrikaları ve hazırladığı oyunlarla Kötülüğü beslemeye mecbur edilerek uzun yıllar harcadık. Çevremizdeki hayatı değiştirmemiz konusunda inatçı bir ısrar var, ama hayatın gerçeklerinin hiçbir belirgin nosyonu olmadan. 'Civitavecchia'da,* *Souvenirs d'egotisme*'i** kaleme almak için kendi tarzınız olan otomatik yazım biçimini kullanırken, o sayfaların ölümünüzden on yıl sonra yayımlanacağını umuyordunuz. Yirmi yıl sonrası çok geç olacaktı, korkuya kapıldınız: Bütün *nuances de la vie*** bir değişti mi, okuyucu sadece kitleleri algılayacaktı. Daha sonra kendinize sordunuz, "Pekiyi ya kalemimin oynadığı oyunlarda[34] *kitleler* nerede?" Pekiyi, şunu düşünün: Gauthier, sizin *nüance*'ınız, bir kitle, veya (günün sloganlarına fazla uyum sağlamak istemeyen bir kadın profesörün dediği gibi) kalabalık haline geldi. Sevgilerimi gönderiyor ve sizi bu akşamki vist**** oyunumuza bekliyorum.

– Talleyrand

Galler Prensi'nin giyinmesi her zaman olduğu gibi, ebediyete kadar sürüyordu. Laclos,***** o sabah vakit geçirmek için, mesafeli tavrı ve konuşmasındaki soğukluk ve belirsizlikle birlikte, –dünyanın zeki ve kurnaz adamı– Tilly Kontu'nun kendisine hazırladığı tuzağa düştü. "Sarayda hiçbir özel mahareti olmayan ancak bir filozof ya da bir komplocunun bütün o karanlık sabırsızlığına sahip olan Monsieur de Laclos, saatini çıkartıp iç çekmek[35] yerine biraz laflamayı tercih etti."

* İtalya'da bir kent. – ç.n.
** Kendinden söz etmeyle ilgili anılar. – ç.n.
*** (Fransızca) Hayatın nüansları. – e.n.
**** Dört kişiyle, eşli olarak oynanan bir iskambil oyunu. – ç.n.
***** İhtilal sırasında yaşamış Fransız generali. *Tehlikeli İlişkiler* romanının yazarı. – ç.n.

Tilly, "*Tehlikeli İlişkiler* nasıl doğdu?" demeye cüret etti, diğerinin zaafa düştüğünü görür görmez. Sonunda Laclos ona anlattı: Bu Grenoble'de, taşrada kurduğu bir hayaldi, garnizon hayatının usandırıcılığının sonucuydu. Kadınlarla birçok ilişkisi olmuş, şimdilerde meşhur bir bilim adamı olan bir asker arkadaşı varmış; kadınlar için dünyaya gelmiş bir adam. Bunlardan biri, romanda karakteri hatırı sayılır ölçüde yumuşatılmış biçimde, Merteuil Markizi olarak adı geçen bir Grenoble hanımefendisiymiş. Laclos ve asker konu üzerinde konuşurlarmış. Zaman zaman Laclos arkadaşına baştan çıkartmalarını nasıl sürdüreceğine dair tavsiyelerde bulunmuş. Yıllar yılı daha başka birçok münasebetleri de olmuş – onun zehir kutusu. Laclos'nun yaptığı tek şey, olayları daha uygun bir çerçeveye, yani Paris'e yerleştirmek olmuş. İşte, kitabın nasıl ortaya çıktığının hikâyesi hemen hemen böyle. Laclos sözünü keserek hemen bağladı: "Üsluba elimden geldiğince özen gösterdim ve birkaç aylık bir çalışmadan sonra kitabımı toplumun karşısına çıkardım. Daha sonradan da kitabın kaderiyle ilgili hemen hemen hiçbir şey duymadım. Ama işittiğime göre hâlâ yaşıyormuş."[36]

O sıralarda, tıpkı Valmont'un Cecile Volanges'ın* iplerini eline geçirmesi gibi, Laclos da birçok insanın politikanın ürkütücü Valmont'u olarak gördüğü Orléans Dükü'nün iplerini elinde tutuyordu. Dük, Londra'dan, danışmanı Laclos tarafından yazılmış taslaklardan, görev bilinciyle kopyaladığı stratejik mektuplar gönderdi. Devrim'in olay örgüsünü kontrol ettiği varsayılabilecek adamı kontrol eden kişi olmak; ne büyük zafer sarhoşluğu! *Tehlikeli İlişkiler*'in kaleme alındığı Ré adasının askeri tecrit halinden, bütün dünyayı ağına düşürdüğünü sanan örümceğin çılgınlık haline geçiş! Birkaç ay sonra, Laclos sadece Orléans Dükü'nü değil, Jakobenler Kulübü'nü de yönlendirmeye çalışıyordu. Bir ölçüye kadar bunu başardı da. Daha sonra örümceğin ağı olayların seliyle süpürülüp gitti. La Scala'daki bir locada, general Laclos etra-

* Romanın kahramanları. – ç.n.

fına bakındı, bomboş: Ona göre "belki *opera seria** hariç, hiçbir şey İtalyan *opera buffa*'sı** kadar sıkıcı"[37] değildi. Hâlâ pembe yanaklı utangaç ve meraklı bir süvari askeri, ordu mensuplarına tahsis edilmiş olan locaya getirildi. Bu genç yoldaşı Asteğmen Beyle'nin de Grenoble'den olduğunu öğrenince Laclos'un yüz ifadesi "yumuşadı."[38] İlden ile geçerek ve kendisine çekicilikten tamamen yoksun, sadece caddeler ve evlerden oluşmuş gibi görünen Milano'yu düşünerek derin düşüncelere daldı. Belki de tekrar yazmaya başlamanın vakti gelmişti. Yaşlandığında meşgul olmayı planladığı bir proje, onun için çok değerliydi: "*tek mutluluğun aile içinde yaşanabileceği* fikrini popüler hale getirmeye" adanmış bir eser kaleme almak. Hiç de kolay bir iş olmayacaktı. "Olayları en doğru şekilde düzenlemek çok zor olacak. Hiçbir yazınsal hileye[39] başvurmadan ilgi uyandırmaksa hemen hemen başa çıkılamayacak bir güçlük."

1790'da egemen olan üslupların ve imgelerin karışımı, çok kısa bir süre sonra bulaşıcılıktan korkan bir birliğe indirgenecekti. Herhangi bir melezlik, kötüydü. Sokaklarda, giyim tarzlarının saçma sapan çeşitliliği ortadan kalktı, "erkekler," fark edilmeden geçmeyi arzu eden burjuvanın ilk işareti olan, "yeni dünyanın tekdüze kıyafetini[40] giymeye başladılar." İnsanoğlunun hayal edebileceği gelmiş geçmiş en bunaltıcı Altın Çağ'daki tekdüzelik, sahnede de yeniden keşfedildi. Amerika'daki gezilerinde sadece bakire ormanların hışırtısı, Kreol'lerin*** erotizmi ve Niyagara Şelaleleri'nin "muhteşem düzensizliği" ile karışılaşan Chateaubriand bile kurtarıcıların vaazlarını dinledi: "Trajedi sokakları kana bularken, pastoral şiirler tiyatroda boy gösterdi. Kimse masum çobanlardan, bakire çoban kızlardan başka bir şey görmedi: Tarlalar, dereler, otlaklar/çayırlar, koçlar, kumrular, sazdan damın altındaki al-

* Dizi opera. – e.n.

** Güldürü operası. – ç.n.

*** İspanyolca *criollo*'dan, Fransızca *créole*, Beyaz Irktan olup alttropik sömürgelerde (örn. Antiller) doğan kişi. – e.n.

tın çağlar; hepsi giyotinin ürpertici görüntüsünden uzak becerikli örgücülerin ve Thyrses'in neşeli şarkısını söylemek için, flüt sesine eşlik etmek üzere tekrar ortaya çıktılar. Eğer Sanson'un vakti olsaydı Colin'in, Theroigne de Méricourt da Babet'in rolünü oynardı. Konvansiyon üyeleri insanların en hayırseveri oldukları için gurur duyarlardı. İyi babalar, iyi evlatlar, iyi kocalar, çocuklarını dolaşmaya çıkartırlardı. Onlara dadıları gibi davranır, çocuklarının basit oyunları karşısında duyarlılıkla gözyaşı döker ve mahkûmları idama götüren arabaları çeken atçıkları göstermek için o küçücük kuzucukları kollarında yavaşça havaya kaldırırlardı. Doğa, barış, dindarlık, hayırseverlik, masumiyet ve aile fazileti şarkıları söylerdi. Bu insan sevgisiyle dolu bağnazlar, olağanüstü bir duyarlılıkla komşularının kafalarını kestirdiler ki, insan ırkının mutluluğu[41] her zamankinden daha büyük olabilsin."

Paris havası. Hegel şaşkınlık içinde Paris'i bir uçtan bir uca dolaştı. Kraliyet Sarayı'na gitti. Bu "Paris içindeki Paris"te, Victor Cousin* kendisine gülse bile *Manuel des Etrangers*'nin** talimatlarına harfiyen uydu. Kendisini Berlin'de bekleyen Marie Helene'e en çok kayda değer bulduğu şeylerden bahsetmeyi de ihmal etmedi: "Bugün, örneğin, bir mezbahaya gittik. Dünyadaki başka hangi şehirde bir mezbahayı ziyaret edebilirdim ki? Ancak bu dikkate değer şeylerden sadece birisi. Paris'in Napoléon'a borçlu olduğu daha yüzlerce şöyle şey var... Oraya gitmeden önce yine Napoléon tarafından kurulan Borsa'yı gördük. Ne mabet ama!"[42]

Talleyrand'ı kendi zamanının resminden çıkartmayı deneyelim, bütün izini silelim. Ne eksik kalır? Akıcılık. Geriye meşruiyet yıllarının kabalığı; Direktuvar'ın, Bonapartçılar'ın ve burjuvazinin yanı sıra Devrim'in kabalığı kalır. Koçbaşı gibi hep

* Fransız filozofu (1792-1867). Fransa'da Gérando ile birlikte felsefe tarihinin temellerini attı. – ç.n.

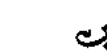
** (Fransızca) Yabancılar elkitabı. – e.n.

aynı duvara vuruyorlar. Her bir yerel partizan eninde sonunda Parti'nin vizyonunda kendi metafiziğini keşfederken, Talleyrand gökyüzünün, suyun kayıtsızlığını sürdürdü: hareketli, elegeçmez, bir sürü inancın arasında hiçbirine ait olmamış...

Talleyrand *bon mots* (güzel sözler) sevmezdi. Ona göre, herhangi bir derecede mükemmel olan tek davranış, çok iyi bildiği bir insanın davranışıydı: annesinin. Ve Talleyrand'ın annesi güzel sözlerden veba gibi kaçar, onların bütün muhabbetlerin felaketi olduğuna inanırdı. "Annemi ziyaret ettiğim zamanlarda,[43] yalnız olduğu saatleri seçerdim; böylece kıvrak zekâsının değerini anlayabiliyordum. Bence sohbet konusunda onunkiyle kıyaslanabilecek bir cazibeye sahip kimse yoktu. Gösterişçi değildi. Sadece nüanslarla konuşurdu. Ağzından asla güzel sözler çıkmazdı. Güzel sözler, hatırlanan sözlerdir; oysa o sadece memnuniyet verici olmayı ve sözlerinin unutulup gitmesini istedi."

En ağır meselelerle uğraştığı anlardaki sürekli hafif tavrı...[44] "Talleyrand'ın *hafifliği* ve en önemlisi de en "ağır meselelerle" uğraşırken gösterdiği hafiflik tavrı, kendisi için seçtiği gizli amacı ortaya koyan işarettir. Artık dünyada hafifsenerek ele alınamayacak hiçbir şey mevcut değildir: bu onun hareket noktası. İnsanlar bunu itiraf etmeye korkuyorlar ama Talleyrand bunu kabul ediyor ve bütün davranışlarında bunu uyguluyor.

Talleyrand'la diğer herkes arasında orantısız –çoğu kişi buna çok korkunç diyecektir– bir mesafe yaratmanın bu kadarı yeter. O, şeylerin artık sabit bir ağırlığa sahip olmaması nedeniyle hafifliği kullanabileceğini biliyor. Şeyler salınım halinde – engin, boş ve zehirli şeyler. Kendi içlerinde kalmıyorlar. Hiçbir şey sabit durmuyor. İradeden daha az cismani, daha çok boş bir şey yok. Saf sıkıştırılmış enerji olan sessiz boşluk ile onun harap etmeden önce küçük bir ara bile vermeden tahrik ettiği sınır tanımayan dönüşümler arasında, hemen görülebilir bir ilişki bulmanın da imkânı yok.

Akıntıda Yaşamak

Talleyrand iktidar mücadelesinin, artık bir hamlenin diğerini törensel bir yavaşlıkla izlediği satranç tahtasında değil, silip süpürdüğü her şeyden daha güçlü olan bir akıntıda meydana geleceğini kısa zamanda kavradı. Bu akıntı, Devrim yıllarına gönderme yaparak söz ettiği "sel" idi – çağdaşlarının birçoğunun sayfalarında rastladığımız sel." Saint-Simon bir keresinde Saltanat Naibi hakkında, "O yalnızca *olayların* keşmekeşi ve seli içinde[45] yaşayabilirdi" şeklinde yazmıştı. "Doğuştan sıkıntılı"[46] bu adamın harekete geçirici olarak seçtiği şey, artık herkesi ve her şeyi Amazon çağlayanlarına doğru sürüklüyordu. Selin şiddetli akıntısı, tarihi karıştıran ve daha sonra ortadan kaybolan mucizevi bir rastlantı değildi; hayır, gerçekte tarihi ebediyen dönüştürerek onun bir parçası haline gelmiş olan yeni saikin –deney ateşinin– ortaya konulmasıydı. Talleyrand bunu her yerde bulacaktı: Napoléon yönetiminde, Restorasyon döneminde ve nihayet Louis Philippe'in burjuva saltanatında. Aşırı meraklı taşralı gazeteci Adolphe Thiers'in yükselişini destekleyerek küçük burjuvazinin ilk meyvelerinin tadını çıkartmaya ancak vakit bulacaktı. Talleyrand'ınki gibi pek de sempatik olmayan bir bakış açısına göre, Gericilik ve Beyaz Terör, yarışta Jacobenlerin hemen ardından gelen bayrak koşucularıydı: "Bonaparte'ın şahsında[47] sadece Devrim'e karşı savaştıklarını iddia eden yönetimlerin devrimci ruhunu (buna başka bir ad veremiyorum) göstermek için Avusturya ordusu Levazım komutanı Kont Wurmser'in bir tamiminden de söz etmek istiyorum." Talleyrand'ın 31 Temmuz 1815 tarihli notunda Müttefiklere işaret edeceği gibi, Devrim'den Napoléon'a geçiş, *esprit d'egalité*'den (eşitlik ruhundan) *esprit de conquête*'e (fetih ruhuna) geçiş olmuştu. Restorasyon'un bağnazlığı sayesinde, fe-

tih ruhunun bütün Avrupa'ya sızma amacına ulaşacağı da söylenebilir.

Talleyrand'ın sığınmadığı birçok yanılsamanın arasında düzen de vardı: Düzeni kurmak için çalışmış olsa da düzeni asla tanımadı. Talleyrand açısından, 1789'dan ölümüne kadar Devrim asla durmamıştır. Uzun bir süre daha durmayacağını da görebiliyordu. Temmuz 1830 arifesinde, Barante Baronu'na şunları yazmıştır: "Kılavuzsuz ve pusulasız, bilinmeyen bir dünyaya doğru ilerliyoruz. Kesin olan bir tek şey var, her şeyin sonunda gemi kazaya uğrayacak. İngiliz Devrimi yarım yüzyıl sürdü. Bizimkisi henüz kırk yaşında ve sonunu görmeyi umut etmiyorum bile. Şimdiki kuşağın bile Devrim'in sonuna şahit olacağından şüphe duyuyorum. Güvenebileceğimiz olaylar meydana gelmediği takdirde, Devrim'in sonuna şahit olacakların kutlayacak bir şeyleri olmayacak. Yeni maceralara doğru denize açılıyoruz."[48] Talleyrand'a göre devrimci olan şey, tüm rastlantılardan özgürleştirilmiş ve top salvoları gibi güçlü ve başıboş hale getirilmiş eylem ve sözlerin hayatı sürekli işgal ettiği, kaba parmaklarıyla şekillendirerek tepki vermeye zorladığı bir çağdı. Dalga, sanki denizin hareketi değilmiş de herhangi bir kimsenin kendi iradesinin ürünüymüş gibi bu ilerleyişte rol almanın sarhoşluğu, uzun süre cömert bir yanılsama olarak değerlendirilmiş, ancak sonunda berrak görüşlü insanların midesini bulandırmıştı (Baudelaire ve 1848'den sonra Flaubert). Bu muhteşem başlangıca yaklaşık iki yüzyıllık bir mesafeden bakıldığında, o yanılsama artık aşağılamadan başka hiçbir şeyi hak etmiyor. Yine de, Batı (dünyayı yapışkan bant gibi birleştiren bir Batı) entelijansiyasının vicdanının, gelişmesine hâlâ yardımcı oluyor. Sürekli olarak "insanlara" ulaşmayı hayal eden ve nihayet onlarla birlikte kendini bir işkence odasına kapayan bir entelijansiya.

Tocqueville için de, Fransız Devrimi "*kalıcı* bir halin"[49] başlangıcı, sürmeyi vaat eden yeni bir doktrin ve şiddet zinciri-

dir. Bu arada tıpkı bir zamanlar keşişlerin manastırlarında istilalarla kiralanmış bir medeniyetin ortasında dünyanın görünmez dikişlerini dikmeleri gibi, iş başındaki yeni tür insan, etrafındaki her şeyi ayrıştıran bir birlik sunuyordu dünyaya. Bu tür, "her zaman yok etmeye hazır, kontrolsüz ve yıkıcı bir ırktır. Hiçbir zaman yapıcı değildir. Sadece şiddet uygular, bireysel hakları hor görüp, azınlıklara baskı uygular ve yapılması gerekenin bu olduğunu iddia eder (yeni olan da budur). Bireysel hakların var olmadığı, dolayısıyla da, bireyin var olmadığı ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır. Sadece, amaçlarına ulaşmak amacıyla[50] daima her şeyi yapmasına izin verilen kitleler mevcuttur." Tocqueville tarihi anlatmaktan ziyade onun üzerinde düşünmeyi istemiş olsa da, anlatımı kendi yolundan çıkarak Rus romanının doğrultusuna girmiştir: "Altmış yıl boyunca dünyanın bazı kesimlerinde, bütün huzursuz insanların, bütün zorba ruhların, borç yüklü insanların ... okumaya ve eğitilmeye gittikleri[51] büyük bir Devrim okulu, daima halka açıktır." Köklerini kökünden söken bir soylu olan Bakunin'in, arkadaşı Herzen'den borç aldığı parayla "yıkma şehvetini" tatmaya gittiği Berlin Üniversitesi bunun bir örneğidir.

Talleyrand'ın sözünü ettiği ölümcül "sel," 15 Aralık 1820'de Troppau'da Metternich'in I. Aleksander'a yazdığı "iman itirafında" (bütün Gericiler için bir referans yazısıdır) bir "fırtına" halini alır. Metnin son iki cümlesi şöyledir: "Şimdiki fırtınadan sonra hayatta kalmaya kararlı olan her büyük devletin, kurtarılmak için hâlâ büyük bir şansı vardır. Burada ortaya konulan ilkelere dayalı güçlü bir devletler birliği, fırtınanın üstesinden kendi başına[52] gelecektir." O büyük girdaplar artık göz kamaştıran buzullara teslim olmuştur. Hakikat, sadık gözlemcisini buz haline getirmekle tehdit etmiştir. Birkaç gün sonra, Laibach Kongresi'ne giden Metternich, uygunsuz bir hediye gibi, "ilk güney rüzgârını" hissetti. "Arabanın penceresini kaplayan ve bazı kısımlarda yarım inç kalınlığına varan buzu, çeyrek saatten daha kısa bir sürede" eritti. Metternich, bir an için zamanda geriye gitti: O an bir prens

değildi; sadece uşaktı ama mutluydu: "Misafir odasının kapısını açtıklarında gelen parfüm kokusunu içine çeken hizmetkârlar gibi, yeni hayatı soludum." Belli bir süre donup kalan bu sarhoşluk ânı son derece kısaydı. Az sonra, buz tekrar tuttu: "Yarın çığ göreceğiz; devlet adamlarının hüzünlü çığını."[53]

Chateaubriand bir büyücü gibi, sürekli ve muzipçe yazısının içrek ve dışrak versiyonlarıyla oynuyordu. Bu şekilde, hem en gülünç yönlerini hem de muhteşem, en meşhur ve en gizemli yönlerini somutlaştıran, düşünceli ve ileriyi gören bir Chateaubriand ortaya çıkıyor. Bir yanda Fransız liselerinde öğrencilerine acı çektirmiş – her zaman doğru sahneyi kuran, hazırlıklarını akıllıca yapan, ışıkları ayarlayan bir Chateaubriand'a, bir yanda da kahve molası sırasında iş arkadaşlarına arabasıyla yaşadığı sorunları anlatan kâtibin rahatlığıyla içini dökerek "yüklerinden kurtulan" Chateaubriand'a sahibiz. Chateaubriand böylece, arka planda uzaklarda bir top gümbürderken, rahatça aksettirmek için Waterloo gibi tarihsel bir olaya güvenli bir mesafede kalmayı başarır. Ve bu yüzden, kendisinin de itiraf ettiği gibi, "birtakım ciddi yansımalar[54] olmadan Tuileries'nin sessiz ve insan yaşamayan koridorlarından" çok nadiren geçer. Ancak iki yazı üslubu bazen yan yana bulunur. Karanlığın içinden, belirsiz boşlukların arasından bir anda yüksekten uçan, hiddetli, dehşete düşüren birkaç satır patlak verir ve hemen sonra donar. Ardından, yeniden başlayan ağırbaşlı mırıltıyı duyarız. Mezarlıklarda dile getirdiği düşüncelerinin (çoğunlukla, Madam de Villeparisis'in babasının evinde ay ışığında konukların önünde verdiği söylevler kadar birbirinin yerini tutan) birisinde şu kelimelerle karşılaşırız: "Mezarlar ülkesinde her şeyin boşluk ve hiçlik olduğu doğru mu? Hiçlikten oluşan hiçbir hayat, tozdan meydana gelen hiçbir düşünce olamaz mı? Bu kemikle-

rin belki de bizim bilmediğimiz bir çeşit yaşamları olamaz mı? Kim bu ölülerin tutkuları, zevkleri, inandıkları[55] konusunda bir şey biliyor?"*

1830 civarında, edebiyatın "yüksek politikası" içinde bir eksen oluşur: Chateaubriand-George Sand-Victor Hugo. Chateaubriand'daki gibi aristokrat ve uzak olsun, George Sand'da olduğu gibi halkın koyu çorbasından dolu kepçelerle sunulsun, ya da Victor Hugo'da olduğu gibi hayali bulutlar üzerinde gelsin, yüce hisler ağır basar. İdealler ve Yüce Tutkular, artık Sanat'ın kutsal mabedinin dışında mevzilenmiş silahlı, acımasız muhafızlardır. Belli bir uzaklıktan sadece onların hararetli faaliyetleri görülebilir. Muhafızın ölebileceğini ama asla teslim olmayacağını, gönül ülkesinin daima en içten olduğunu, dik başlı bir ruhun asla düşman dünyanın önünde boyun eğmeyeceğini bize hatırlatmak için, tüfekler ara sıra boşluğa ateş eder. Kutsal mabedin içinde –çadırların ve paçavraların arasında, sandıkların ve kutuların içinde Halk'ın gözünden biraz saklanmış, İdealleri ve İzleyicileri umursamayan– Sanat'ın eski, kaba püsküllleri durur.

Sainte-Beuve, üzüntü ve acıyla, Chateaubriand'ın (kimi şaraplar gibi) Fransız dilinden ve sınırlarından fazla uzaklaşamayacağını düşünmüştü. Çünkü, bunu yaparsa "tamamen hecelerde bulunan büyüsünü" kaybederdi. Ayrıca, "Fransız –görkemli, kibirli, çılgın, tatlı Fransa–[56] çerçevesi" olmadan hayatta kalamazdı. Fikirlere yabancı, ama imgeler söz konusu olduğunda hoşgörülü olan Chateaubriand, her kelimedeki ses oyununa son derece duyarlıdır. Hikâye birleşik zaman kipinde, zamanın nefes aldığı yazım şeklinin ustasıdır ve mavi-yeşil hecelerin yaratıcısıdır. Aynı, Wagner'in üslubunun *Ring*'in her barında yaşaması gibi, kendine özgü ahenkli üslubu yazısının her parçacığında görülür. Bu eserlerin kaderini belirleyen şey ses renkleri ve naklettikleri olaylardır.

* Chateaubriand'ın *Mezar Ötesinden Hatıralar* yapıtına gönderme. – ç.n.

Exempla Voluptatis *

Matmazel de la Force, kendini peri masallarına adamadan önce (kendinden önceki Madam d'Aulnoy gibi), Menilmontant' da *L'Astrée*'nin tüm sayfalarını ezbere bilen Mösyö de Briou ile dans ederdi. Mösyö de Briou, yakışıklı, küçük bir aristokrattı ve son derece varlıklıydı. Babası onların bu tutkusuna karşıydı ve oğlunu sarayın bahçesine bakan bir odaya kilitledi. Bunun üzerine Matmazel de la Force, eğitilmiş ayılarını Mösyö de Briou'nun avlusuna götürüp dans ettirmesi için gezici bir sirk sahibine para verdi. Dikilmiş bir ayı postunun içinde çıplak ve ter içindeki Matmazel de la Force, sevgilisinin penceresinin altında dans ediyordu. Ona yaklaştı ve pençeleriyle zamanı işaret ederek yeni bir buluşma ayarlamayı başardı. Daha sonra, sirk sahibi ayılarına bir sepet dolusu incir verdi ve onları Pont-Neuf'a doğru götürdü.

"Combourg malikânesinin yakınlarında yaşayan bir komşu, çok çekici karısıyla birlikte şatoda birkaç gün geçirmek için gelmişti. Köyde bir şeyler oldu, ne olduğunu tam hatırlamıyorum; dışarıya bakmak üzere misafir odasının pencerelerinden birine doğru koştuk. Pencereye önce ben vardım, kadın da hemen arkamdaydı. Yerimi vermek için ona doğru döndüm. Gönülsüzce yolumu kapadı ve kendimi kadınla pencere arasında sıkışmış hissettim. O andan sonra etrafımda neler olduğunun farkında değildim."[57]

"Neredeyse çıplak ve eşsiz güzellikteki on üç ya da on dört yaşlarındaki zenci bir kız, Gecenin Genç Tanrıçası gibi, bize

* Şehvet Örneği.

çitin kapısını açtı. Mısır unundan yapılmış kek, tavuk, yumurta ve süt alıp damacanalarımız ve sepetlerimizle eve gittik. İpek mendilimi küçük Afrikalıya verdim. Böylelikle, o beni özgürlük ülkesinde karşılayan bir köle olmuştu."[58]

"Şimdilerde pis ayaktakımının ve fraklı adamların gezindiği kaldırımlarda, ellerinde meyve sepetleri, kimi zaman bir kitap taşıyan, çenelerinin altından kurdeleyle bağlanmış saman şapkalar giyen, beyaz atkılar içindeki genç kızlar dolaşırdı. Gözleri hep yere bakardı ve birisi onlara baktığında utançtan kızarırlardı. 'İngiltere' der Shakespeare, 'suların ortasındaki bir kuğu yuvasıdır.'"[59]

MERAKLI BİR KADIN: Şehvet, hayal gücünün zevkten önce gelen, zevke eşlik eden ve zevki izleyen halidir. Ay ışığıyla yıkandığında belirli şeylerle kıyaslanabilir – bir parktaki ağaçlarla, bir merdivenin basamaklarıyla, bir dağ evinin siluetiyle. Işık saçan bir parlaklık onların tabiatını ortaya çıkartır ve etraflarını harikulade yumuşak bir ışık haline getirir.

Abel Gance'ın *Napoléon* filmindeki (*Volupté* [Şehvet] bakımından bile *Légende*'a [Efsane] sadıktır) Kurbanların Balosu sahnesinde, Madam Tallien, Juliette Récamier ve Josephine de Beauharnais, Folies-Bergère'nin üç tanrıçası gibi görülür. Işıl ışıl aydınlatılmış bir yol boyunca yapılan geçit töreninde kımıldamazlar bile; arka plandan, hapishanenin demir parmaklıklarının arasından gelen dış dünyanın uzak ışıkları omuzlarında ve saçlarında ışık halkaları oluştururken, "yumuşak bir ışık" yayarak (bir gazetenin yazdığı gibi) birkaç gri basamaktan aşağı inerler. Filmin rengi, leylak rengine döner. Kamera, *Directeur*'ün cüppesinin açık etekleri üzerinde dolaşır. Asık suratlı dikizci Bonaparte bir köşeye çekilir. Dans devam ederken, kamera tekrar hareket etmeye başlar. Vücutlar her zamankinden daha da yumuşak halde birbirine karıştıkça diz ile kolu ve boynu ayırt etmek imkânsız-

laşır. Bu selüloit şehvet ortamında, devrim çulundan İhtişam çiçek açar.

Büyük Balo

Viyana Kongresi ile siyasi gösterinin yeni bir boyutu ortaya çıktı. Bu uzatılmış sosyal toplantıda, görüşmelerin amacının, açıklandığı gibi "monarşik egemenliğin yeniden kurulması" olduğuna hiç kimse inanamıyordu. Tersine savurgan bir koro halinde, gelecek on yıllarda politik sürece çok fazla katkıda bulunacak *gizlilik lisanını* sınavdan geçirme hevesi seziliyordu. "'Sosyal düzenin yeniden yapılandırılması,' 'Avrupa'nın siyasi düzeninin yeniden oluşturulması,' 'güç ayrılığına dayalı kalıcı bir barışın tesis edilmesi' vs. vs. gibi önemli resmi beyanlar, insanlara güven vermeye ve bu kutsal buluşmaya bir ciddiyet ve büyüklük havası kazandırmaya yönelikti. Kongre'nin gerçek amacıysa, *yenilgiye uğrayanlardan elde edilen ganimetlerin*[60] *galip gelenler arasında paylaştırılmasıydı.*'" Fréderic de Gentz, bu gözlemi 12 Şubat tarihli muhtırasıyla Eflak Voyvodası Caradja Prensi için yapmıştı. Ancak, ganimetlerin galip gelenler arasında paylaşılması her savaşın bir sonucudur. Eğer Gentz gibi sezgisi güçlü bir gözlemci bu konu üzerine dikkat çekme ihtiyacı hissettiyse, bunun nedeni kesinlikle, Kongre'nin şatafatının, alacağı nihai karardan ziyade, gerçek yeniliğinden kaynaklandığını sezmiş olmasındandır. Orada yeni bir siyasi estetik kendini gösteriyordu. Gentz bunu o kadar güçlü biçimde hissetti ki, yüce bildirgelerin ve baloların maskesinin ardında eskinin, siyasetin asıl nesnesinin –"ganimetlerin bölüşülmesi"– varlığını ısrarla koruduğunu *in limine** kaydetmek istedi.

* (Latince) Baştan, başlangıçtan itibaren. – ç.n.

Metternich, Gentz'in notuna, yazının –yazarın "kendine özgü havailiğinden" etkilendiğini derkenar etmiş olsa da– onun "nadir bulunan entelektüel yeteneklerden ve pozitif bilginin gerçek hazinelerinden biri olduğunu" söyledi. Metternich'e göre, Gentz'in "çoğunlukla toplum içindeki konuşmalara dayanarak biçimlenmiş" olan kendi izlenimlerine gereğinden fazla bel bağlamak gibi kötü bir huyu vardı. Ama zaten Kongre de tam anlamıyla, ajanların ve hanımefendilerin, en az bakanlar ve hükümdarlar kadar rol oynadığı toplum içi sohbetlerden oluşan sürekli bir akıntı değil miydi? Metternich bunu birçok kimseden daha iyi biliyordu, zaten metin hakkındaki nihai yorumu da bunu doğrulamaktadır: "*Sonuç itibariyle*, bu rapor doğrudur."[61]

Viyana Kongresi'nde, Batılı güçlerin bir toplantısında ilk defa toplumsal konsensüs sağlama kaygısı vardı. Dil ve davranışlarda yeniliği zorunlu hale getirmek suretiyle bu yeni tedbiri gerektiren şey, korkuydu. Talleyrand her zaman olduğu gibi yine durumu kavrayan ilk kişi olarak, Kongre'de "halkın davasını"[62] müdafaa ettiğini rahatlıkla söyleyebiliyordu. Böyle bir geri adım nasıl atılabilirdi?

Tarih, hayranlık uyandıracak bir şekilde zamanı hızla geriye çevirdi. Eski hanedanların hükümdarları Viyana'da sonradan görmelere, gasp edicilere döndüler. Napoléon'un hastalığı hepsine bulaşmıştı. Napoléon'un en ahlak bozucu başarısı, mutlak hükümdarların iktidarlarına *douceur** kattıkları o uzun dönemi silmesiydi. Artık hepsi şanslı bozguncular gibi görünüyordu; ne var ki, tarihin, üzerine örttüğü şeyi güzelleştiren küfünü saltanatlarının zulmü üzerine geçirmek zorunda kalmışlardı. Böylece, hepsi Talleyrand'ın kurmuş olduğu meşruiyet tuzağına düştüler. Ve halkın korkularını yatıştırmak amacıyla, "gösterişli resmi beyanlarla" ortaya çıktılar.

Basiretsizlikleri sonucu, bu beyanların uzunca bir süre ken-

* (Fransızca) Hoşluk, yumuşaklık, tatlılık. – e.n.

di yerlerini korumaya yeterli olacağını sandılar. Bu kelimelerin uyuşturucu niteliğinde olduğunu hesaba katmadılar: Bu ilaçlı kelimeler zamanla iktidarın asli aracı olacağından, onları bir kez kullanan kimse, kendini bir kozanın içinde bulana kadar, daha büyük dozda ve daha sık kullanmaya mecbur olacak, üstelik tebasının da bu kelimelerin aynısını kullanmasını istemek zorunda kalacaktı.

Oysa Viyana Kongresi başlamadan birkaç ay önce, kelimenin bu yeni yolu, Stalinci mahkemeleri anımsatan bir bakış açısıyla tanımlanmıştı. Benjamin Constant'ın* *Fetih ve Gasp Ruhu Hakkında* adlı eseri yayıncılar tarafından 30 Ocak 1814 tarihinde yayımlanmıştı:

"Despotizm, özgürlüğün bütün biçimlerini kovar. Gasp, daha sonra yerini alacak olduğu şeyi devirmesini haklı göstermek için bu biçimlere ihtiyaç duyar. Ancak bunlara el koyarken, aşağılar."

"Despot tartışmayı yasaklar. Sadece itaat ister. Gasıp ise onaya girizgâh olarak, komik bir sınav emreder."

"Konsensüs belirtisini elde etmek istediğinde, tiranlığın sınırı yoktur."

"Sözde halk onayını, bu söylevleri, bu monoton tebrikleri, her çağda aynı kişilerin hemen hemen aynı kelimelerle ve büyük bir savurganlıkla en aykırı önlemlerle bedelini ödediği geleneksel bağlılığı icat eden, gasp idi. Onlardaki korku, kendi ayıbıyla kendisini tebrik etmek ve kendi talihsizliklerine şükranlarını sunmak üzere cesaretin her kılığına girer. Hiç kimseyi aldatamayan tuhaf bir hile! Hiç kimseyi etkilemeyen ve çok uzun zaman önce alay oklarına yenik düşmüş olması gereken bir oyun! Ama alaycılık hepsine saldırır ve hiçbir şeye zarar veremez."

* İsviçre asıllı Fransız siyaset adamı ve yazarı. – e.n.

"Kısacası, despotizm sessizce yönetir ve kişiye sessiz kalma hakkını verir; gasp, konuşmamaya mahkûm eder, düşüncelerinin kutsal mahremiyetine kadar onu izler ve kendi vicdanını kandırmaya zorlayarak ezikliğinin son tesellisini de elinden alır."

"Gasp, bir halkı baskı altına alırken gaddarca davranır – saygı duyduğu değerleri çiğnemeye, küçümsediklerine dalkavukluk etmeye, kendi kendini aşağılamaya alıştırır. Ve eğer gasp yönetimi belli bir süre dayanmayı başarırsa, yıkıldıktan sonra da özgürlüğü ya da gelişmeyi imkânsız kılar."[63]

Şurası kesin ki bu kelimeler, Constant'ın inanmış olması gerektiği gibi Commodus'un* çökmesi ya da Napoléon imparatorluğunun etkilerinden ziyade Stalin'den Brejnev'e geçişi tanımlıyor. Ancak bu kelimeler aynı zamanda çok kısa bir süre sonra Viyana Kongresi'ne kendi fısıltılarını katacak olan paradoksal meşruiyetçi gasıpların saltanatını haber veriyor.

Constant, Talleyrand gibi, alayın hâlâ öldürücü olduğu *douceur* çağında doğmuş olanlar için en acı ve anlaşılmaz gerçeklerden birine değinir: "Ama alaycılık hepsine saldırır ve hiçbir şeye zarar veremez." Bu düşüncesiyle, Sovyetizmin *arcana imperii*'nden** birini ifade ediyordu. Ancak Sovyet liderlerinin politik gücündeki en önemli etmenlerden biri kesinlikle bunu kavramış olmalarıydı. Eğer insanlar alayı –her gün, amansızca– haddinden fazla kullanırsa, yıkıcı etkisi tamamıyla nötralize edilebilir. Anti-Sovyetik fıkralar rejimin bir parçası haline geldiğinde bu konuda mükemmelliğe ulaşıldı. Ve bu, Gogol ve Dostoyevski'nin göstermiş olduğu gibi "kendi kendini aşağılama" konusunda usta olan Rus insanının ru-

* 177-192 yılları arsında Roma İmparatoru. Sert ve kötü yönetimi yüzünden, ülkede iç huzursuzluklara neden oldu. – ç.n.

** (Latince) İmparatorluk sırları. – e.n.

huna uyarlandığında, sonuçlar her zaman daha verimli ve kalıcı olacaktır.

Viyana Kongresi'nde Talleyrand sayesinde başarıya ulaşan meşruiyet teorisi, kamu hukukunun iki aksiyomuna dayanır: "Egemenlik tek başına fetih olgusuyla kazanılamaz, ve eğer egemen, egemenliğini kendi teslim etmezse,[64] fethedene geçmez." Birinci husus, kaynağa inmeyi engeller çünkü fethin gölgesi çok eskiye uzanır: Geçmişte her zaman ezilmiş yerli halk bulunur. İkinci husus, egemenliğin teslim edilmeden terk edildiği durumlarda bir çözüm yolu sunamaz: Burada yazılı anlaşmalara ilişkin, doğanın sessiz yasasında olduğu gibi, bunu tasdik eden bir eksiklik, bir boşluk vardır. Siyasi gerçeklikte de onay gereklidir – ve bu "Avrupa'nın onayı" olacaktır. Burada Avrupa, ilk kez, kendisini egemenliği bahşedecek güce sahip *ikinci bir doğa*, mistik bir yapı (Guglielmo Ferrero'nun yazdığı gibi "hemen hemen mistik bir devletler topluluğu"[65]) olarak takdim edilmektedir. Sonuç olarak: Doğanın kanunlarının yaşamdaki her durumu karşılayamayacağının farkına varılmıştır; Avrupa olarak tanımlanan ikinci bir doğa tarafından zaman zaman desteklenmeli ve bu ikinci doğa zaman zaman onun yerini almalıdır. Viyana Kongresi'nin bir çözüm bulmaya çalıştığı çözülemeyen sorun, siyasi olmaktan çok, epistemolojik bir sorundur. Siyasi çözüm kurnazca bir bahaneydi; epistemolojiye gelince, bekleyebilirdi. Ancak olup bitenlerinin pek de inandırıcı olmadığı açıktı. Çünkü Avrupa, "mistik" bir yapı değildi – ya da en azından Kutsal İttifak bayrağı altında yeniden oluşum serüveni peşinde koşan Madame de Krüdener'den daha mistik değildi. Bu kusuru örtmek için, Viyana Kongresi'nden sonra Düzen lehine bir retorik dalgası yayılmaya başladı ve o zamandan beri kesintisiz olarak devam etti. O gürleyen sular, demokratik ve devrimci olan ve öfkesi giderek artan düşmanı retoriğe karıştı. Baudelaire, tepelerden *les fleurs du mal** toplamak üzere, bu vurdumduymaz yükselişten başını kaldırdı.

* *Elem Çiçekleri:* Baudelaire'in şiirlerinden biri. – e.n.

Fethin, kendi yasasını koyma hakkı, bize linguistik işaretlerin keyfiliğini hatırlatır. Meşru egemenlik bize, *lingua adamica*'yı,* nesnelerin gizli isimlerini ifade eden sesleri hatırlatır. Âdem dilinin grameri hiçbir zaman yeniden yapılandırılmamıştır. Ve gramer dilin işleyişidir. Praksisin önceliği, Âdem dilinin anısını bile silmeye çalışmıştır. Fakat anılar, eylemden uzun yaşar.

Ufak Tefek İhanetler

Şüphesiz, Pascal'ı korkutan şey, inançsızların kendi amaçları doğrultusunda yönlendirdiği akıl değildi. Birkaç kaçamak savaş hilesiyle bunların üstesinden gelebilirdi. Tersine, onu rahatsız eden şey, inançsızların her şeye kolaylıkla inanabilmesiydi: İstikrarsızlığın tamamen farkındayken, bir an inançlarına el değmemiş gibi davranarak kendilerini istikrarsızlığa terk etme eğilimleriydi. Pascal'ın artık olamayacağı ve olmak istemediği türden daha az modern bir inanan, asla bu kadar rahatsız edici olmazdı. Dünyayı ve yıldızları gösterip orada yankılanan ilahi ekonominin alametlerini dinlemeyi telkin ederdi.

Pascal da inançsızlar gibi, görünen dünyada ilahi olanın bulunmadığını düşünüyordu. Ona göre dünya, sadece bizi kendisiyle temasa tenezzül etmeyen bir şeye fırlatmak için teolojik bir mancınık olabilirdi. Ancak yokluk aracılığıyla kanıtlamak en zor iştir. İnsanların eğlenceleri sırasındaki vecd halini (avlanma sırasında, avlarını yakaladıklarında, bir dans adımını prova ederken ya da kumaşa dokunurken gösterdikleri korkunç ciddiyeti) gözlemleyerek, dünyanın alametlerinin in-

* (Latince) Âdem'in dili. – e.n.

san ruhunu korkuyla doldurmaya yeterli olduğu zamanlardaki kadim ibadetlerin alaycı imgelerinin insanlarda hâlâ varlığını koruduğunun farkına vardı.

Fénelon, yeri doldurulmaz tatlılığı içinde, ruhani tavsiyelerinin düşmanını açıkça görebiliyordu: Grammont Kontesi'ne, "İsraf alışkanlığınızla birlikte,[66] güzel yaşamınızdan aldığınız keyfi, kibrinizi ve küçümseyen ruhunuzu yenmelisiniz" diye yazdı. Kötü'nün bu yeni biçimi uysalmış gibi görünebilir. Yine de böylesine özgün bir girdap, "en üstün azime rağmen, her şeyi silip süpüren bir sel gibidir." Soyluluğun mutlak kuralı olan hiyerarşik mesafe, toprakla herhangi bir temastan, feodal zorunluluklarından, dolaysız görevlerinden soyutlanmış ve sadece Saray'ın zalim ihsan oyunlarına terk edilmişti. Yeniden keşfedildi ve (hatta dile getirilmemiş bir fanatiklik ölçüsünde) zevklerin incelmesi, nezaketin peşine düşülmesi ve tek bir üslubun adım adım keşfedilmesiyle hayata geçirildi. Mağrurluk, en az bir oturak veya arabadaki bir koltuk için yapılan tartışmalarda olduğu gibi, bütün bunlarda önemli bir rol oynar hale geldi. Bu ani ve coşkun aşırı duyarlıkların her birinde Fénelon, "dünyanın açtığı gediklerin"[67] farkına vardı. Böylelikle, sohbetin hazzı öldürücü hale gelebilir, sonuncu kötülüğün neredeyse en somut ve kalıcı imgesi olabilirdi: "Sizin için, sosyal ortamlarda sohbetin hazzından[68] tamamen uzak durmak imkânsız olacaktır."

Pascal, bugün iç huzursuzluğun kutsal kitabı olarak okunmakta olan *Pensées*'sini,* dünyaya savaş açacak etkili, ölümcül silahların deposu olarak tasarlamıştır. Açıklayıcı notların canlı aceleciliğinin, yazıyı ruhun küt küt atmasına benzetmesi amaçlanmamıştır (ne kadar da boş bir iş olurdu!). Darbesini indirirken düşmandan bir an önce harekete geçmek isteyen birinin sabırsızlığıydı bu.

* *Düşünceler:* Blaise Pascal'ın 1662'deki ölümünden sonra yayımlanan fragmanları. – e.n.

Dünyaya dikkatle bakan gözler "bu kaos, bu korkunç kargaşa"nın[69] farkına varıp da aşırı derecede paniğe kapılmadığı zaman, Modern doğdu. Tersine bu gözler, yeni bir stratejik hamle (kendinden öncekilerin hepsini Ciceroncu gibi gösteren yeni bir oyun) bulma beklentisiyle heyecandan titriyordu. Bu sadece mistiklerin sahip olabileceği allahsız bir bakıştı (Pascal bunların arasında en önde geleniydi).

Burada ele aldığımız Tarih, "bir bakışta anlaşılan ve eşanlı bir tarihtir." Bu Tarih, "tamamen farklı ve alakasız olayları,[70] gözlerinizin önünde yan yana getirip sıkıca düğümlemenin mümkün olduğu," olayların ve olaylar hakkındaki yorumlar ile olaylar hakkındaki hikâyelerin ve olayların hayaletlerinin, bir işkence ve zevk yatağı üzerinde ebedi olarak bağdaşmadan kalabildiği, biçimlerin ve kuvvetlerin kendilerini çözemediği, gözün daima "korkunç tehlikeli[71] sembolleri görme" tehdidine maruz kaldığı, uçsuz bucaksız ve sınırları olmayan halıdır. Buradaki herhangi bir hüküm, halının düğümünde kaybolmuş bir ipliktir; ve tek tesellisi dokumanın bütününe silik rengini katmış olmasıdır.

Talleyrand: "Necker'de, kendi aldığı önlemlerin sonuçlarını öngörmesini –ve bundan ürkmesini– engelleyen bir şeyler vardı. *Etats Généraux** üzerinde tam bir güce sahip olacağına ve *Tiers Etat*** üyelerinin kendi tavsiyelerini özellikle dinleyeceğine; olayları sadece onun gözleriyle göreceklerine, onun onaylamadığı hiçbir şeyi yapmayacaklarına, onların eline verdiği silahları onun öğütlerine karşı kullanmayacak-

* (Fransızca) Fransa'da Eski Rejim sırasında toplumu oluşturan tabakalar (soyluluk, ruhban, üçüncü tabaka) halinde ve kralın çağırmasıyla toplanan meclis. – e.n.

** (Fransızca) Fransa'da Eski Rejim sırasında, soylu olmayan kesimleri içeren üçüncü tabaka. – e.n.

larına inanmıştı. Bu kısa ömürlü bir yanılsamaydı. Yalnızca haysiyeti tarafından yaratılan ve olaylara egemenlik kurduğu (haddini bilmeden böyle düşünüyordu) o tepeden atıldı. Asla sebebiyet vermek niyetinde olmadığı bu kötülüklere, daha becerikli ve daha az küstah olsaydı belki de Fransa' yı ve dünyayı esirgeyebileceği bu suçlara, dürüstlüğünü dehşete düşüren bu olaylara gözyaşı dökmek için sığınağına çekildi.

"Küstahlığı, o sıralar Fransa'da meydana gelen hareketin, bir ihtirasın, ya da daha doğrusu bütün insanlarca paylaşılan bir ihtiras aşırılığının –kendini beğenmişliğin– sonucu olduğunu görmesine tamamen engel oldu. Bu ihtiras, hemen hemen her insanda ikincil halde vardır. Ulusal karakterin küçük bir ayrıntısıdır. Ya da tek bir nesneye yoğun bir şekilde hissedilir. Fransızlarda, uzun zaman önce ataları Galyalılarda olduğu gibi, ihtiras her şeye karışmıştır. En aşırıya kaçılmasını sağlayacak şekilde bireyle ilgili her şeye ve kolektif enerjiye hâkimdir.

Kendini beğenmişlik, Fransız Devrimi sırasında rol oynayan tek ihtiras değildi: Diğer ihtirasları da harekete geçirdi, kendisine destek olmaya çağırdı. Ancak bu tutkular ikinci planda kalmış, kendini beğenmişliğin rengine ve özüne bürünmüş, onun kontrolü altında ve onun amaçlarına göre hareket etmişlerdir. İlk kıvılcımı o çakmış ve eylemi o yönetmiştir. Bizim bugün Fransız Devrimi'nin kendini beğenmişlikten doğduğunu[72] söyleyebilmemizin nedeni budur."

Benjamin Constant: "Hemen herkes, kendisinin aslında daha büyük olduğunu ispatlamak saplantısındadır; yazarlar, devlet adamı olduklarını ispatlamak arzusuyla yanıp tutuşmaktadır. Bunun sonucunda yüzyıllar boyunca, adli makamlar dışındaki güçlerin bütün büyük operasyonları, tehlike hallerinde kanunsuz önlemlere başvurulması, saygıyla anılmış, memnuniyetle anlatılmıştır. Yazar, sessizce masasında oturarak fikirlerini saçar ve karar verme sürecinin süratinin kendi savunduğu hıza çıkartılmasını telkin etmeye çalışır. Bir anlığına iktidarın gücüyle donandığını tahayyül ederek iktidarın suiis-

timalini öğütler. Cümlelerini süslediği tüm iktidar ve güç alametleri, spekülatif hayatına hırs katar. Böylece kendine iktidarın keyfini bahşeder. Çınlayan kelimelerle, avazı çıktığı kadar insanların selameti, yüce kanun, toplumsal çıkarlar diye bağırıp durur; kendi derinliğinde kendinden geçer ve sahip olduğu enerjiye kendisi şaşırır. Zavallı budala! Karşılarında konuştuğu kişiler, hiçbir şey sormadan sadece dinleyen ve en uygun fırsatta kendi teorisini onun üzerinde deneyecek olan kişilerdir.

"Birçok yazarın yargısını çarpıtmış olan bu kendini beğenmişlik, iç çatışmalarımız sırasında sanıldığından çok daha fazla güçlükler yaratmıştır. İktidarda pay sahibi olmuş bütün vasat zihinler, onun açamayacağı düğümleri kesme vazifesini gördüklerinden, aptallığın fazlasıyla iyi karşılandığı bu tür meselerle şişirilmişlerdir. Budalalar, toplumsal güvenlik önlemlerinden, büyük önlemlerden, *coups d'etat*'dan[73]* başka bir şey hayal edemediler."

Talleyrand'da şaka gibi duran kendini beğenmişliğin büyük devrimci olaylarda önemli bir katalizör olduğu teorisi, Constant'da sağlam bir destek bulur. Aslında, ortaya çıkmakta olan demokratik saçmalıkla, bir zamanlar sıradan bir sosyal mevkideyken şimdi dünyayı masalarından yönetebileceklerini zanneden kimi yazı adamlarının megalomanlığı arasında suç ortaklığı vardır. Bütün bunlar, Max Stirner'da** doruk noktasına çıkar ve çöküşünü yaşar. Ondan önce gelenler yüreksizdi. Mutlak Gücü, İyi'nin arkasına saklama ihtiyacı hissettiler. Aldattıkları ilk insanlarsa kendileri oldu. Stirner, çok daha ileri gider – kendi zamanında çok yaygın olan bir haddini bilmezlikten, en radikal anti sosyalliğe (bunun nedeni, ona göre "biriciklik" ve biricik bireylerden oluşan anlama özürlüler çetesidir) varacak kadar ileri gider: Aynı an-

* (Fransızca) Hükümet darbeleri. – e.n.

** 19. yüzyılda yaşamış Alman bireysel anarşisti. *Tek İnsan ve Onun Malik Olduğu* adlı yapıtı derin etki yaratmıştır. – ç.n.

da ve her yerde var olan, topluma İyi'nin ne olduğunu anlatma ve toplumu buna bağlanmaya zorlama eğilimine kadar.

Hüzünlü Şöhret

Napoléon'un orduları Rusya'ya doğru ilerlerken, hahamlar arasında acımasız bir savaş patlak verdi. Lublin Hahamı, I. Aleksander'ın zalim buyruklarını, Napoléon'un yaydığı düşünülen Aydınlanma'ya tercih etti. Bir gün Lublin Hahamı'nın yüzünün Napoléon'a göründüğü söyleniyordu: Ruslar arasında en ön safta, işgalcileri yok etmek için bir strateji tasarlıyordu. Haham Rimanover ise Napoléon'un, Mesih'in gelişinden önceki son savaşları müjdelediğini gördü. Bir kez daha zamanın hızlanmasının mümkün olabileceğini düşünmek için kendine izin verdi. Kabalacı uygulamalarla, Napoléon'un zaferini sağlamaya yardımcı olmak istedi: Oğulları askere alınmış Yahudi annelerin yakarışlarını duymazdan gelerek, mayasız ekmek pişirilmesini Rus birliklerinin yok edilmesiyle kıyasladı. Napoléon'un, Haham Rimanover'i stratejisti olarak gördüğü ve ona bir Tevrat kabı verdiği söylenir. Napoléon'un yenilgisinin son işareti, Kozhenitz Hahamı'nın Sebt duasında, Esther 6:13'ü *nafol tippol* ("düşeceksin") yerine *Napol tippol* ("Napoléon düşecektir") diye okumasıydı.

Çok fazla anıldığı için artık anılabilir olmayan, Efsane'nin süpürdüğü adam, artık şömine rafının üzerindeki mahzun bir şöhret biblosudur. Kurbanları hâlâ, hayaleti çağrıştıran Luxembourg sarayında *imparatoria brevitas** içinde tamim edilen, "en mükemmel organik kanunlar" sayesinde ayakta duruyor.

* (Latince) İmparatorluk kararnameleri. – e.n.

"Biçimsiz" el yazısı ve berbat imlasıyla, Josephine'e, "Aşırı yorgunluktan, ordugâhlarımızı hep açık havada kurmaktan ve uykusuzluktan dolayı şişmanladım" diye yazdı. "Korkunç ve heybetli,"[74] alevler içindeki o perişan şehrin (Mantova) manzarasını anımsarken kullandığı sıfat çiftiydi.

"Kendisini amacına götüren araçları olan öfke nöbetlerine rağmen oldukça soğukkanlı ve zeki bir gasıp; eğer 'ruh'a, içtenliğin bilgisi diyebilirsek, bir tür gönül adamı; iyiye ve kötüye karşı, belki de daha güvenli diye iyiyi tercih edebilecek kadar kayıtsız ve önyargısız. Üstelik bütün tiranlık teorilerini incelemişti. Yeteneğinin kanıtı olan[75] bir ılımlılık gösterdiği için izzetinefsine övgüler düzülebilirdi."

Napoléon'un mirası: İrade kültünde ve hâkimiyet talebindedir; kendinden kaynaklanan bir gerilimdir, uzun bir zembereği olan kurulu bir oyuncaktır. Hâkimiyet, baştan beri aldatıcıydı ama harekete geçirdiği makinenin heybeti büyük saygı gerektirir.

Talleyrand'ın mirası: Nesnelere yapılan son rötuşlardadır; anlamı belirleyen virgüldedir (Choiseul Dükü'nün kuralı); üslubun geride bıraktığı, bazen hiç görünmeyen işarettedir; kural olarak, *birazcık* yapmamıza iznimiz olduğu inancındadır; bu birazcığın kulak gibi, *kairos*'u (doğru an) sezme duygusu gibi kısa ömürlü bir ihsan olduğundadır; hafifliktedir; metamorfoz nehrine göğüs gererken gösterilen çevikliktedir.

"Kendine filozof diyenlere karşı hissettiği tiksinti ve küçümseme her an görülebilir. Napoli'de işlerin kötü gittiğini, insanların açlıktan öldüğünü, Saray'ın meteliğinin bile kalmadığını öğrendiğinde, soğukkanlılıkla şunu söyledi: 'Bu onların bileceği bir iş. Ülkeler filozoflar tarafından yönetilirse olacağı budur.' Hiçbir şey, konsüllük dönemindeki* onun eski

* "Consulat": Fransa'da 1799-1804 yılları arasında süren ve hükümetin üç konsül tarafından oluşturulduğu sistem ve dönem. – e.n.

iş arkadaşı ünlü Emmanuel-Joseph Sieyès'e karşı Konsolos-luk'taki davranış tarzından daha komik değildir. 'Pekâlâ Mösyö Sieyès, metafizik işleri nasıl gidiyor?' 'Filozoflar bütün bu olanlar hakkında neler diyorlar, Mösyö Sieyès?' Bu şekilde konuşur. Sieyès ise buna büyük bir sessizlikle[76] cevap verir." Gentz'in aktardığı metafizikle ilgili bu alaylar, iktidarın Napoléon'a sağladığı en büyük zevklerden biriydi. Yine de, bu maskaralıktan yakasını kurtaran bir kişi vardı: Kimsenin, hatta kendisinin bile bilmediği bir metafizikçi: Talleyrand.

Her zaman başkasının metafizikçisiyiz. Fikir adamı Sieyès, Napoléon'un gözünde gülünçtü. Maliyeci Gabriel-Julien Ouvrard'ın gözünde ise Napoléon, tamamen arkaikti çünkü bütün imparatorlukları karartmak üzere ortaya çıkan gücün –kredinin gücünün– farkına varamamıştı.

Ouvrard, "Napoléon, vergilendirme ve fetihten başka hiçbir gelir kaynağının bilincinde değildi. Kredi ona göre soyut bir şeydi; bu kavramda sadece ekonomistlerin saçma fikirlerini[77] ve ideoloji hayallerini görüyordu" diye yazıyordu. Bir keresinde gelecekte imparatorun yerine neyin geçeceğini Napoléon'a söyleyecek kadar ileri gitmişti: "Sandalyesinden kalktı ve beni pencerenin yanına çekerek dedi ki: 'Mösyö Ouvrard, krallığı, ticaret düzeyine indirdiniz.' 'Efendim, ticaret devletlerin dehasıdır; krallık olmadan da kendine yetebilir. Ama krallık, ticaret olmadan yapamaz.'"[78]

Sadece tamamıyla yeni bir karakterin ürünü olan ve artık Ploutarkhosçu olmayan Efsanesi'nden ve aşırı şöhretinden dolayı değil, aynı zamanda melodram geliştikçe, belirli bir noktada, bu şahsiyetin, gerçekten irade prensibinin vücut bulması ve her şeyin sıfırdan kurulabileceği gibi büyük bir yanılsamanın somut tarihi örneği olması sebebiyle, Napoléon'un şahsiyeti baştan itibaren bize zorluk çıkartır. Sıfır, Devrim'dir: İrade Devrim'den sonra konuşmaya başlayan Özne'dir. Talleyrand ise zıt kutuptur: Kendinin de bir parçası olduğu emsalsiz tarihin, baştan itibaren kendi kendine hareket eden bir mekanizması olduğunu anlamıştı. Kendini onun içine gizledi ve

ara sıra bir vidayı sıkmak ya da gevşetmekle yetindi. Hâlâ mümkün olan tek hareket tarzı olduğunun farkına vardığı küçük "son rötuşlar." Chateaubriand, Talleyrand hakkında şöyle yazdı: "Olaylara imzasını attı; onları kendisi yaratmadı."[79] On dokuzuncu yüzyılın şatafatlı mirasının bir parçası olan olayları "yaratma" tutkusu, Chateaubriand'ı, nefret ettiği Napoléon'a bağladı. Talleyrand'a gelince, mümkün olduğunda "olaylara imzasını atmak" konusunda ısrar ettiği kesinlikle doğrudur. Ancak "olayları yaratmış" olduğu söylenebilecek başka herhangi bir kimseye karşı küçümseme duygusuna kapılmadı. Gururun veya hesapçılığın rolünü de üstlenmedi. Eğilimi gereği tarihin şüphe götürmez Başmabeyincisi olduğunu, törensel işlevi nedeniyle kabul etti. Ancak, olayların sis perdesine belirli bir mesafeden bakarsak, aslında minik bir "son rötuş" olan bu imza, çok daha etkili diğer girişimlerden daha az önemli değildi.

Dünyayı idari dörtgenlere ayırmaya çalışan imparatorluk geometrisi, Napoléoncu şatafat, başlangıçtan itibaren sinsi bir zaafın ihanetine uğradı: Sıska hayaletler tarafından çürütülüyordu. Ressam Girodet'yle birlikte, gökyüzünün boşlukları ölümün yüzlerine sahip psişik cisimler ile dolmaya başladı. Bundan böyle, ayaklar yere değil de kopuk ruhların kolları ve parmakları üzerine basıyordu. Bunu, ressamın 1802'de yaptığı, kaderi on iki bin franklık değeriyle Malmaison'un yaldızlı salonunu süslemek olan *Özgürlük Savaşı Sırasında Ulus İçin Ölen Fransız Kahramanlarının Yüceltilmesi* adlı tablosunda görüyoruz. Ressam Gérard da, aynı bulanık, ışıkları rengârenk yansıtan cisimleri Ossian'ın harpı ile canlandırmış ve aynı şekilde bu eser de sonunda Malmaison'un salonunu süslemiştir. Jean-Pierre Franques'ın piramitleri ise, içlerinden allegorik yüklerini zar zor taşıyabilen merhum bakirelerin kocaman gözlerinin belirdiği buğular yayıyordu.

Talleyrand, Marengo Savaşı'ndan itibaren Napoléon'un siyasetini derinlemesine kavradı ve maliyeci Ouvrard'a şunu söy-

ledi: "Önünde iki yol var. Bunlardan biri, fetihten sonra her bir hükümdarın galip gelenin lehine koşullarla, kendi ülkesinde yönetici olarak kaldığı federal sistemdir. Birinci Konsül, böylece Sardinya Kralı, Toskana Büyük Dükü ve diğerlerinin mevkilerini iade edebilir. Peki tam aksine, ya birleştirmek isterse? O zaman sonu olmayan bir yol[80] seçmiş olur." Talleyrand, biyolojik bilgeliğinde Tanrı vergisi bir ihsana sahipti: Sınırları kavrama yeteneği. Yeni siyaset türünün sınırsızlığa ait olduğunun farkındaydı. Bununla birlikte, artık "eski tip siyasetin bütün dallarının kırıldığını ya da kırılma noktasında[81] olduğu"nu da biliyordu. Buna rağmen Talleyrand sadece siyasetin metafizik adı olan *les affaires** ile var olabilirdi. Bu yüzden, tereddüt etmeden, sınırsızlığın yolunu (yenilikle süslenmiş o dolambaçlı yolu) izlemeyi tercih edecekti. *Emigrés*'lerin** küçük sarayları onun ilgisini çekmiyordu; zaten onlar durağan bir hataydı. Diğer yandan misyonu sınırı yok etmek olan birinin yönetimiyle, sınırın birlikte yaşamasını sağlamak, heyecan verici ve oldukça kısa ömürlü bir iş olacaktı. Napoléon ve Talleyrand arasındaki ilişki, aynalarla ve çivilerle kaplı bir fetişti. Ancak bu şaşırtıcı ölçüde karmaşık ilişkide belirgin olan bir şey vardı: Onları birbirine çeken büyük merak. Yıllarca, uzak ve apayrı diyarlardan getirilmiş ve aynı hayvanat bahçesinde birlikte kafese konulmuş iki muhteşem canavar gibi birbirlerini gözlemleyerek bunun anlaşılmamasını sağlamaya çalıştılar.

Austerlitz Savaşı'ndan sonra Napoléon neden korkmuştu? En meşhur zaferinin arifesinde, şansına, Yedi Yıl Savaşları sırasında Fransız büyükelçisini aşağılayan ve masada dişlerini temizlemeyi (Metternich bunun asla yapmazdı) âdet haline getirmiş olan Prens Kaunitz'in evinde bulunuyordu. Kaunitz'in odasında kalıyordu: "arşidüklerden gelen mesajlar,

* (Fransızca) İşler, uğraşılması ve çözülmesi gereken meseleler. – ç.n.
** (Fransızca) Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'nın çeşitli ülkelerine kaçan ve krallığı ihya etmek için uğraşan Fransız soyluları. – e.n.

Avusturya İmparatoru'ndan gelen mesajlar, imparatorluğun önemli ailelerinin[82] isimlerini taşıyan tutukluları ve dalgalanan Avusturya bayrakları ile Rus bayrakları" vardı. Daha sonra "savaşta en büyük memnuniyetle karşılanan"[83] postacıyla birlikte kurye geldi, Napoléon, Talleyrand'ın, kuryeyi açmasını istedi. Paris'teki yabancı büyükelçiliklerden gelen çözülmüş şifreli mektuplar, polis raporları, banka meseleleri. Fakat, bunun yanında, "o zamanlar Faubourg Saint-Germain denilen evlerde"[84] işitilen birtakım kırıcı yorumları haber veren Madam de Genlis'den (hiçbir kadın bu kadar kararlı bir *écriveuse*[85]* olmamıştır) gelen uzun bir rapor da vardı. Tatminsiz kadın kendisinden yine kötüleyerek söz ediyordu. Bunu okuduğunda, Napoléon, "hayal dahi edilemeyecek bir şiddet haline sürüklendi. Faubourg Saint-Germain'e lanetler yağdırdı. 'Ah! Benden daha güçlü olduğuklarını sanıyorlar' dedi. *'Faubourg Saint-Germain'ın Mösyöleri, göreceğiz! Göreceğiz!'*"[86] Öcü alınmadan önce, ordugâhlarda yıllarının geçmesi geçecekti. Proust'unsa, yaklaşık yüzyıl sonra, mantarla kaplı bir odada yıllarca kapalı kalması.

O sıralar Danıştay üyesi olan Kont Pierre-Louis Roederer eşliğinde bölgeyi ele geçirdiği gün, fatihin ayak sesleri Tuileries'de yankılandı. Josephine'e şöyle dedi: "Buraya gel küçük *Créole*'üm, efendilerinin yatağına uzan!" Roederer "kasvetli duvar halılarının ve lüks dairelerin karanlığı"nın farkına vardı. Dedi ki: "Generalim, ne kadar hüzünlü." Ve Bonaparte, cevabının hemen yazıya geçirileceğini bilerek cevap verdi: "Evet, şöhret gibi."[87]

Eğitim, büyük ölçüde öğrenilemeyecek şeylerden oluşması, ya da öğrenilemeyecek şeylerin yerine geçen şeylerden oluşması bakımından paradoksaldır. Napoléon etrafının eğitimle sarılmasını istedi, çünkü o olmadan hiçbir şeyin var olma-

* Bozuk bir Fransızca, yazar, yazıcı anlamına geliyor (kelimenin dişil halinde). – e.n.

yacağını biliyordu. Fakat onun, doğru zamanda nefretini yoğunlaştırmanın kolay olabileceği *tek bir insanda* mevcut olmasını istiyordu. Napoléon'a göre Talleyrand, geçmişti, eğitimin kendisiydi, fatihin gözü önündeki Rosetta Taşı* idi. Alay edilmekten korkan imparatorluk eğitiminin geri kalanı, öfkeli bir biçimde kendini farklı gösteriyordu – katı, usta ve cafcaflı. Napoléon'un gizli felaketi meşruiyetti; *bu yüzden*, otokratların yanlış mantığı ile, kendi etrafını sadece meşru çiftler ile çevirmek istedi. Hovarda piskopos Talleyrand'ı bile evlenmeye zorladı. Böylece, "yüksek sosyetedeki karıkocaların birbirlerini çok az gördükleri ve asla kavga etmedikleri, pervasız partilerle süslü yıllar sona erdi. Napoléon'un zamanından itibaren, erkeklerin burnu büyümeye başladı ve ahlaki davranışların uygulanmasına karar veren ve kadınların kocaları olmadan[88] asla toplum içine çıkmamalarını emreden bir despotun kaprisi sayesinde gururları yeniden canlandı." Stendhal bütün bunların nedenlerini kuşkulu İngiliz'e şöyle açıkladı: "kendine yeni bir soylular sınıfı oluştururken, her şeyden çok alay konusu olmanın etkisinden korkuyordu; ki bu Fransa'da çok tehlikelidir ve eğer yeni ortaya çıkan soylular eski soyluların aptallıklarını ve ahlaksızlıklarını taklit ederse sonuçta bu durum kesinlikle ortaya çıkacaktır. Sonuç itibariyle azgın bir saray camiasının havailiğinin ve skandallarının yol açacağı kızgınlığı önleme hevesiyle ve kafası daha önemli meselelerle meşgul olarak, demir iradesiyle, bu kuralların ve ahlak anlayışının, o çağın düzeni[89] olmasını buyurdu." Ancak bu susturulmuş hanımefendiler arasında; yeni, sıkı dans ayakkabıları içinde ayakları ağrıyan bu maceraperestler arasında, sanki buna hiç aldırmıyormuş gibi akıcı olarak hareket eden bir kişi vardı. Diğerlerinin ağır, efendi adımlarının yanında, o hiçbir şeyi ciddiye almadı; aksak ayağının hafif ve alaylı adımlarının duyulmasını sağladı. Talleyrand, Napoléon'u, en büyük stratejistleri çaresiz bırakacak tek si-

* Mısır'da bulunan antik çağlardan kalma bir taş. Üzerindeki yazılar okunarak hiyeroglif yazısı çözülmüştür. – ç.n.

lahla, *persiflage*'la* vurabilecek tek kişiydi. Talleyrand'ın itibarı zedelenmişken ve herkes ceza almadan onu aşağılayabileceğini sanırken, Napoléon, Konsüllüğü sırasında kendisini Auteuil'de ava davet edenin o adam olduğunu sonuna kadar biliyordu. Napoléon'a en büyük sempatiyi besleyen tarihçi Stendhal, hikâyeyi şu şekilde anlatır: "Seine ve Boulogne Korusu arasında bir köy olan Auteuil'de, Talleyrand'ın bir kır evi vardı. Napoléon ona, 'Bu aralar size öğle yemeğine geleceğim.' dedi. 'Memnun olurum, *mon général*,' diye cevapladı Talleyrand, 'ayrıca, evim Boulogne Korusu'na çok yakın olduğundan öğleden sonra biraz atış yaparak eğlenme imkânınız da olacaktır.' 'Ben atış yapmayı sevmem.' şeklinde cevap verdi Bonaparte, 'fakat avlanmayı severim. Boulogne Korusu'nda yabandomuzu var mı?' O zamanlar Bonaparte gençti ve Paris'te çok kısa bir süre yaşamış olduğundan, Boulogne Korusu'nun (sizin Hyde Park'ınız gibi) sadece gezinti veya binicilik için gidilen bir yer olduğunu bilmiyordu. Orada bir yabandomuzuna rastlamak imkânsızdı. Ancak bir Fransız, köle gibi hizmet ettiği kişinin harcanması pahasına da olsa, o kişiye oyun oynama fikrine asla dayanamaz. Soyluluğuyla müthiş gurur duyan Talleyrand, sıradan bir topçu teğmenin soylu bir aileden gelmesiyle değil de, zekâ ve hünerin bayağı aracılığıyla rağbet gördüğünü ve güç elde ettiğini görünce hoşnutsuzluktan başka bir şey hissedemezdi. Böylelikle, kinci tabiatı onu Napoléon'a kötü bir oyun oynamaya teşvik etti. Napoléon ona Boulogne Korusu'nda yabandomuzu olup olmadığını tekrar sorduğunda, şöyle cevap verdi: 'Çok az *mon général*, ama sizin bulabileceğinizi sanıyorum.' Akşam yemeği ve av partisi bir sonraki gün için kararlaştırıldı ve Bonaparte'ın sabah saat yedide Auteuil'de olması planlandı. Gözünden yaşlar gelircesine gülmemek için kendisini zor tutan Talleyrand, Paris pazarından iki büyük siyah domuz getirtti. Domuzlar, kendilerine onları serbest bırakmaları ve kovalamaları emredilen iki uşak tarafından derhal Boulogne Korusu'na

* (Fransızca) Acı alay. – e.n.

nakledildiler. Bonaparte, general av hakkında tuhaf bir şekilde konuşmasını sürdürdükçe büyük ölçüde eğleniyor gibi görünen yaveriyle birlikte, kararlaştırılan saatte Auteuil'e geldi. Kahvaltıdan sonra civardaki köylülerden ödünç alınan av köpeklerini de yanlarına alarak Boulogne Korusu'na doğru yola koyuldular. Sonunda domuzlardan biri serbest bırakıldı ve Bonaparte sevinçle haykırdı: 'Bir yabandomuzu görüyorum!' Hayvanın hemen kaçmayacağının farkında olan Talleyrand, küçük İspanyol atına binmiş, uzun bir kırbaç taşıyan bir uşağa onu kovalaması için talimatlar verdi. Ancak Bonaparte, bunu fark edemeyecek kadar ava odaklanmıştı. Bu yüzden, dörtnala, sözde yabandomuzunun peşine düştü. Yarım saatlik bir kovalamadan sonra yabandomuzu nihayet avcılar tarafından ele geçirildi. O anda olayı kavramaya başlayan ve hikâyenin halkın alay konusu olmasından korkan yaveri, generali uyandırmaya karar verdi ve, 'Efendim, eminim ki bunun bir yabandomuzu değil de evcil bir domuz olduğunun farkındasınızdır' dedi.

"Bonaparte şiddetli bir öfkeye kapıldı. Hemen Auteuil'e doğru dörtnala yola koyuldu. Eğer Talleyrand'ın Paris'teki bütün yüksek sosyete ile özel ilişkileri olduğunu ve bu meseleyi çok ciddiye alırsa sosyetenin kendisini alaya alacağını hatırlamamış olsaydı, belki de bir şeyler yapacak ve şüphesiz Talleyrand'ı kötü bir şekilde karşısına alacaktı. Böylece, Auteuil'e vardığında her şeyi bir şaka olarak kabul etmeye karar verdi, fakat öfkesini zorlukla gizleyebiliyordu. İnanılmaz gibi görünse de, keyfi oldukça yerinde olan Talleyrand, ona hemen bir oyun daha oynamaya karar verdi: Haydi General, yabandomuzu avının sizin için bir hayal kırıklığı olduğu doğru. Ancak, iş işten geçmedi. Hemen Paris'e dönmeyin. Boulogne Korusu'nda yeterince tavşan bulunur. XVI. Louis sık sık bu tavşanları avlardı. Kapı kilitleri ve tavşanlar o zavallı adamın en büyük eğlencesiydi! Bildiğiniz gibi, o mükemmel bir nişancıydı. Keyfi hâlâ yerine gelmemiş olan Bonaparte, 'Evet, ama ben vasat bir nişancıyım' dedi. 'At gezintisi iştahınızı açmış olmalı,' diye devam etti Talleyrand. 'Siz masada oturup güç

kazanırken, ben Paris'ten silahlarımı getirteceğim. Onlar XVI. Louis'e aitti.'

"İki saat boyunca masada kaldılar. Bu süre zarfında, Talleyrand kullanmayı çok iyi bildiği zarif pohpohlama numaralarıyla geleceğin imparatorunu etkisi altına aldı. Bu sırada, bazı hizmetkârlar bulabildikleri bütün tavşanları almaları talimatıyla Paris'e gönderildi. Hizmetkârlar en az beş-altı yüz tavşan aldılar ve kiraladıkları birkaç at arabasıyla Boulogne Korusu'na getirdiler. Tüfeğini yanına alan Bonaparte yardımcısının eşliğinde tekrar yola koyuldu. 'Ben XVI. Louis değilim' dedi. 'Sanırım bir tavşan bile öldüremeyeceğim.' Bununla birlikte, bir sürü tavşan öldürdü. Napoléon'un, XVI. Louis hakkında konuşmasını sürdürürek ava devam ederken, zavallı hayvanları ne büyük ciddiyetle katlettiğini gören yaveri artık kendini tutamadı ve kahkahaya boğuldu. Ellinci tavşan öldürüldüğünde, Bonaparte nihayet başarısından memnun görünüyordu. Yaveri daha fazla dayanamadı ve efendisine yaklaşarak, kulağına şunu fısıldadı: 'Doğruyu söylemek gerekirse general, bunların yabani tavşan olmadığını düşünmeye başlıyorum. Şu alçak papazın bize başka bir oyun oynamış olduğundan şüpheleniyorum.'

"Öfkeden kuduran Bonaparte, dörtnala Paris'e döndü. Talleyrand'la barışana kadar altı ay geçti ve muhtemelen Faubourg Saint-Germain'in misafir odalarında yabandomuzu vurmak veya tavşan avlamaktan söz etmeye kalkışırsa, onu öç almakla tehdit etti. Bu iki anektodun hiçbir zaman Paris'e yayılmadığı da bir[90] vakıadır." Napoléon, alevler içindeki Moskova'yı izlerken bile kendisine tavşanların yırtıcı avcısı olarak bakan bir çift göz olduğunu biliyordu.

Napoléon ile Hitler arasındaki fark, daha Hitler Nazizm'i icat etmeden önce, Leon Bloy tarafından açıklığa kavuşturulmuştur (1912 yılında): "Mutlaklığın içini bilen için, *yok edici* olmadığı takdirde savaşın hiçbir anlamı yoktur ve yakın gelecek bize bunu gösterecektir. Savaş esiri almak aptalcadır ve ikiyüzlülüktür. Napoléon da şüphesiz ne aptal ne de ikiyüz-

lüydü; ancak bu sözde cellat her zaman bağışlamaya hazır bir *sentimentalist*, her şeye rağmen diğerlerinin yücegönüllülüğüne inanan bağışlayıcı bir insandı ve biz bu akıl almaz yanılgının ona nelere mal olduğunu biliyoruz... O halde Napoléon, tüm sonuçlarıyla birlikte, topyekûn kıyamet savaşı (dipsiz kötülük uçurumunun tahrik ettiği savaş cehennemi) için gereken adam değildi. Onun, şeytanın habercisi[91] olmadığını kanıtlayacağı da açıktır."

Şifresi hâlâ sadece kısmen çözülmüş olanın anahtarını Napoléon'a sunan ve tarihi tahrip edecek olayları şekillendiren olay, Fransa ile aralarındaki çetin sınavın tekrar ortaya konulduğu Rusya Seferi'nden ziyade, İspanyol Savaşı'ydı. İspanya'daki savaş, zayıfın güçlüye karşı başarı sağladığı en eski kan davasıdır. Sert dağ insanları, Fransız birliklerini acımasızca yağma eden ve, "ilk modern düzenli ordulara[92] karşı düzensizler olarak savaşma cesareti gösteren" bu "onurlu ve kaba dilenciler,"[93] yalnızca, Carl Schmitt'in gösterdiği gibi bütün strateji ve düzene karşı çıkan Partizanların (sonra da gerillaların ve teröristlerin) ataları değil; aynı zamanda hatları günümüzde yeni yeni netleşmeye başlayan büyük bir karanlık şeklin de habercisidir: Etnik başkaldırının; bütün ülkelerin üzerine konulan ve onları boğan yumuşak bir deri olarak Batı'nın reddinin. İran'da Şah'ın kovulması ve mirastan mahrum bırakılmış yoksulların, *mostazafi'nin* ölümcül öfkesinde olduğu gibi giderek kısalan aralıklarla bu deri yırtılır. Ve tekrar Partizan'a geliriz. Partizan'ın arkasında Yoksul vardır. Onlara her yere yayılma güçlerini de, kendilerini aldatma yeteneklerini de veren, bu ikiliktir. Partizan, sonuçta uysal araçlar haline getirerek, daha büyük kurnazlıkla isyancıların elindekileri alan (ama bu hep aynı şekilde mi olacak?) "üçüncü bir ilgili kesime"[94] hizmet etmeye yönelecektir (ve farkında olmadan hep böyle olmuştur). Bu sırada Yoksul, diğer Yoksullar tarafından daha da haşin bir baskı altına alınmak için, Zengin'in silahlarını ele geçirme eğilimindedir (ve hep böyle olmuştur). Batı'nın bütün sahipsiz mallarını, keskin kırıntılara/hecelere ay-

rılmış bütün kelimelerini kendi çıkarları için kullanarak Batı'nın bu reddiyesi, bu şiddetli başkaldırı, Leon Bloy'nın teolojik iğnelemesinde "fakirin özverisinin[95] yüce ideası" olarak tanımlanan amaca verilen gecikmiş, öfkeli bir yanıttır. En saf biçimiyle, Modern, Yoksul'un kökünü kurutmaya çalışmaktadır. Ama en küstah biçimiyle de Yoksul'un yine Yoksul'un kökünü kurutmasını istemektedir. Bunun, Yoksul'un yıllarca kendi kendine zulmettiği Sovyet Rusya'da meydana gelen en yaygın katliamlarla da tutarlı olduğu görülmektedir. Dünyanın her köşesinde haykırışlarını ancak bugün duymaya başladığımız ve çok kısa bir zamanda bizi içten ve dıştan işgal edecek olan bu olgu, tarihte ilk kez İspanya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Napoléon, Partizan'ın askeri önemini kavramıştı (en azından şu lafında: "Partizanların olduğu yerde partizanlar gibi çalışmalıyız"); ancak Yoksul ve Partizan'ın melezleşmesi sonucu ortaya çıkacak yeni gücü tanımayı reddetti. İspanyol Savaşı'nın felaket getiren gidişatı da bunun bir sonucuydu. Napoléon anlamak istemedi ve anlayamadı; çünkü o insan dehşetini gerçekten bilenlerin düştüğü yanılsamanın (dehşetin her yerde aynı olduğu ve bu yüzden İtalya'da ve başka herhangi bir yerde öylesine başarılı olan savaş hilelerinin İspanya için de geçerli olacağı inancı) etkisi altındaydı. Madam de Rémusat' nın gözlemlediği gibi, "Bonaparte'ın düşünce yapısının en büyük kusurlarından birisi[96] ... bütün insanları esasen aynı görmesi ve insanların karakterlerinin ortaya koyduğu alışkanlık ve gelenekler arasındaki farklılıkları kavrayamamış olmasıdır." Kavrayamazdı çünkü kendisi de o andan itibaren dünya üzerine parlaklığını yayarken asla durmayacak olan bir şeylerin uzantısıydı. Fakir kalmaya devam etmek isteyen Yoksul, sadece varoluşunu sürdürmeyi isteyen, toprağının gelişmesinden çok toprağını arzu eden Yoksul, para teklifine burun kıvıran "perişan, nankör insan": Onlar, Napoléon ve ondan sonra gelen dünya için nefret uyandıran şeyler ve engellerdi. Onlar, maddenin direncinin (sonra da, artık eşsizliğin nesnesi olan insan malzemesinin) donukluğun, anlaşılmazlığın, toprağın sabırsız ve aceleci gözetim memuruna karşı ateş-

li isyanının en kaba ifadesiydi. Kutsal Kitap'ın Latince tercümesi ile Efsane'nin dine küfreden karışımını riske atmaktan korkmayan Bloy tarafından gözlendiği şekliyle, Napoléon'a karşı sadece bir suçlamada bulunulabilirdi. "Fakirin varlığının kabul edilmediği meşhur yasa"yı[97] yaptı. Bloy, bir de şunları söyleme cüretini gösterdi: "Dilenciliği ortadan kaldırmasına büyük önem veriyorum." Bunun kanlı gösterimi hâlâ gerçekleştirilmektedir. "*Dilenmek yasaktır.*[98] Yoksulu yürürlükten kaldırdı. Onun suçu buydu. Bu suç, ebedileştirildi."

"Meşruiyetin Gizemli Gücü"

Kısır döngü: Meşruiyet bir yönetimin devamlılığını temin eden tek güçtür; ancak bir yönetimin meşru hale gelmesi için, uzun bir geçmişe sahip olması gerekir.

"Meşruiyetin ilkelerinin sınırlı, geleneksel, iniş-çıkışlı ve mantık ile kolayca çürütülür olduğunu savunan devrimci ruh haklıdır; biz de bunu kabul ediyoruz. Aynı devrimci ruh, bu ilkelerin doğru ve gerçek göründüğünü çünkü insanın tartışmayı onların zaaflarını ortaya serecek noktaya kadar götürmediğini söylerken de yanılmaz. Ancak bu ilkeleri, sosyal hayatı dolduran diğer bütün narin geleneklerle karıştırırsa hatalıdır ve belli dönemlerde mahvettiği dünya konusunda ne kadar cahil olduğunu gösterir. Bu ilkeler ne kadar narin olurlarsa olsunlar, onlara büyülü bir erdem bahşedildiği için diğerlerinden ayrılırlar: İnsanlar, ne zaman bunları çiğnemek için şeytana uysalar, korkuya –kural çiğnemenin ilahi korkusuna–[99] kapılırlar."

"Meşruiyet ilkelerinin gizemi, korkuyu bedenden kovma gücüdür."[100]

Talleyrand, 25 Haziran 1820'de, Valençay'den (kendisini taht'a Talleyrand getirmiş olduğu halde, meşru kralın onu "nasıl yapılacağını bildiği şeylerle ilgilenmekten kaçınmaya" zorladığı yer), Kurland Düşesi'ne bir mektup yazdı. Mektupta bir hamiş vardı: "Meşruiyetin gizemli gücü,[101] anlaşılmadığı için kaybediliyor. Bütün devrimciler, onu kralın güçlerinin korunmasının aracı haline getiriyorlar. Oysa bu güç hem insanlığın barışı ve mutluluğu için ilk ve en önde gelen zorunluluk hem de ulusların mevcudiyeti ve devamı için en sağlam ve hatta tek güvencedir. Kralların meşruiyeti, ve hatta yönetimlerin meşruiyeti, ulusların koruyucusudur. Bu nedenle meşruiyet kutsaldır..."

İşte o anda, Talleyrand meşruiyet ilkesinin örtüsünü kaldırır ve bütün davranışlarında onu ölçü alarak onu kayıtsızca ihmal eder. 23 Nisan 1814 Ateşkesi'ni, yetkisi olmaksızın imzalar: Kral henüz Paris'te değildir ve herkes, senatonun müdahalesinin çok zayıf bir savaş hilesi olduğu kanısındadır. Ancak Talleyrand müzakereleri daha da zorlaştıracak şekilde, kraldan *önde olmayı* istemektedir. Gizli düşüncesi şudur: *La légitimité, c'est moi* (Meşruiyet, benim). *Mémoires*'ın (Anılar), ateşkesi kral tarafından atanmış bakan olarak kendi yetkisi dahilinde imzaladığını yazması gibi, sonradan akılsızlık taklidi yapmak için daima vakti olacaktır.

Bu gizli düşünce kesinlikle sapkın bir düşünce değildi; egosunu tatmin etmeye de hizmet etmedi – bu durum bu tip üslup duyusuna sahip bir insan için çok saçma olurdu. Daha ziyade, bu düşünce basit bir ayrımın habercisiydi. Talleyrand, evvelce, Viyana Kongresi'nde, Wellington ve Castlereagh'ın "meşruiyet" kelimesinin anlamını kavrama konusunda biraz zorlandıklarını görmüştü. XVIII. Louis'in etrafındakiler, Bloy'nın fark edeceği gibi, sadece Ubu* aristokrasisine benzeyebilirdi. Bunun nihai teyidi, birkaç yıl sonra, sonradan gör-

* *Kıral Ubu* komedisine gönderme. Yazarı: Alfred Jarry. – ç.n.

melerin devrimiyle birlikte gelecekti. Orléans hanedanından olmasına karşın Louis-Philippe, Avrupa saraylarının kendisini tanıması için gergin bir şekilde bekledi. Tahta çıkışını ilan eden elyazması bir mektupla birlikte Albay Atthalin'i St. Petersburg'a gönderdi. I. Nikolas cevap vermeden önce iki hafta zaman geçirdi. Barikatlar, alarm çanları ve silah sesleri hakkında duyduğu laflar da neyin nesiydi? Sonra, bir gün, *Moniteur*'de, Talleyrand'ın Londra'ya büyükelçi atandığını okudu. Ve bu onun için yeterli göründü. Dedi ki, "Monsieur de Talleyrand yeni Fransız hükümetinin yanında yer aldığına göre, uzun ömürlü olma şansı[102] büyük." Böylece Albay Atthalin sonunda bir yanıt aldı. Bütün Rusların Çarı, Fransa'nın yeni kralını tanımıştı. Şans ona bir gazetedeki meşruiyetten gülmüştü.

Batı'nın başkalaşımının büyüleyici hikâyesi bir dizi "teolojik ayaklanmayı"[103] kapsar. Papaz Melkizedek'ten sonra, *auctoritas* ile *potestas*'ın* nasıl ayrıldıkları, nasıl birleştikleri ve nasıl çatıştıkları, birinin diğeri üzerinde nasıl egemenlik kurduğu, birbirlerine nasıl biat ettikleri, evrenin birçok tanrısına veya evrenüstü tek bir tanrıya dair birbirlerini nasıl besledikleri ya da engelledikleri, dünya ve cennetin nasıl bölündüğü, ve sonunda onu şeytani kılan tinsel zehrini enjekte ederek *auctoritas*'ın *potestas*'ın içine nasıl çekildiği – bütün bunlar aslında bir dizi teolojik yorumdur.

Hantal modern makineyi mükemmelleştiren, yağlayan ve harekete geçiren makinistler ve ilahiyatçılardı. Bu görevlerini tamamladıktan sonra saygıyla geri çekildiler. Geriye kalan tek şey en az ilgi çekici boyutu başlatmaktı: Bir dizi devrimi harekete geçirmek. Şu ana kadar dünyayı etkilemek ve iktidarı artırmak için en etkili araç olan modern yapaycılık, dolambaçlı tarihinin mührünü laik ampiristlerde değil, Calvin'de bulur. Louis Dumont'un tanımına göre bu yapaycılık, "dışarıdan dayatılan harici bir değerin, bu dünyanın şeyleri[104] üze-

* "Auctoritas" (Latince): Otorite. "Potestas" (Latince): İktidar. – ç.n.

rine sistematik biçimde uygulanmasıdır." Bu kadar keskin bilenmiş bıçaklar ile dünya üzerine etki hareketi, dünya dışı bir şeyden kaynaklanıyor olmalıdır. "İradenin arketipi"[105] olan Tanrı'dan türeyen keyfi kararın gücüne sahip olduğu sürece, bu unsurun irade olduğunu Calvin bulmuştur. Bu dünyadan olmayan ve çok yakında kaynağını unutmayı yeğleyecek olan bu şey, dünyanın merkezine kurulmuştur ve onu sarsar, tırmalar ve tarar. Bu tür bir iradenin en yıkıcı etkileri, herkes onun gücünün kaynağının bu dünya dışında olduğunu unuttuğunda hissedilecektir. Çünkü bu dünyaya ait olmayan bir şeyden[106] artık söz edilmeyecektir; insanlar onu tanımadan itaat etmek zorunda kalacaktır. Teolojiden, kaynağı keşfedilemeyen bir çeşit kara büyüye geçiyoruz. Çünkü, kaynağı tanrıların yanındadır. Bu yüzden, bütün çırpınışlarında, özerklik iddialarında, otoriter ve yoklayıcı tavırlarında, "'modern dünya bireyi' dediğimiz şey kendi içinde, bünyesinin derinliklerinde, bu dünyaya ait olmayan, görünmez ama gerekli bir unsura sahiptir." Yine de, her şey sanki gözleri kamaştıran bu kristal, insan ruhuna sokulmuş bu hançer var olmamış gibi sürüp gitmektedir. *Graecum est, non legitur;** ancak okunmayan lisan, etkisi olan lisandır.

Talleyrand'ın soyağacı, efsanevi Aldebert'e kadar uzanır. 1000 yılı civarında, söylendiğine göre aşağıdaki şekilde konuşmuştur: Hughes Capet ona sordu: "Seni kim kont yaptı?" Aldebert cevapladı: "Seni kral yapan kim?" Mahremiyete vakitsiz atıf. Talleyrand her zaman iktidarın gizli kaynaklarının keyfini çıkarmıştır. Her egemenlik için en tehlikeli şey, egemenliğin kaynağıdır. Aldebert saygısızca buna değinerek kendisinin de egemen olduğunu gösterdi. Egemenliğin gizine gelince: Périgord kontlarının *motto*'su bunu ima eder: *"Re que Diou,"* "Tanrıdan başka hiçbir şey" (farklı fakat aynı noktada birleşen bir yorum da "Başka kral mı, Tanrı korusun"dur). Kaynağı referans gösterilerek egemenliğin aleyhinde konuşu-

* (Latince) Bu Yunanca, okuyamam. – ç.n.

labilir ancak egemen, kimsenin güvenemeyeceği bir şey ("Tanrı") hariç, kimseye karşı sorumlu olmayı kabul etmediğinde bu zorlu sınavı geçer. Bu, Disraeli'nin dile getirdiği o hakikatin, doğrudan sırları açıklamaya dayanan hakikatın kökenidir: "Asla açıklama."

Yaşlı prenses Isabella Czartoryska, Vauban'ın istihkâmlar için çizdiği planları içeren küçük bir kitap, Agnès Sorel'in saç örgüsü, Madam de la Vallière'nin dua kitabı ve I. François'dan Napoléon'a kadar Fransa'nın bütün hükümdarlarının kendi el yazılarıyla imzalarından oluşan hazinelerinin ve nadir objeler koleksiyonunun katalogu üzerinde çalışmaya çoktan başlamıştı. Akşam, malikânesindeki alışılmış gezintisinin ardından, genç Kontes Potocka'nın kendisine sorular sormasına izin verdi. Bir keresinde, Büyük Friedrich masasından kalktıktan birkaç dakika sonra, oradan geçerken gördüklerini anlattı: "Kâğıtlar ve haritalarla kaplı bir masada, üzerinde kralın el yazısı notu bulunan bir tabak kiraz vardı: On sekizini bırakıyorum. Bir yanda, bir iskemlenin üzerine atılmış eski bir süvari üniforması, birisinin gelip onu tamir etmesini bekliyordu. Voltaire'den gelen açık duran bir mektubun yanında, Saray'a mal getiren bakkalın faturası vardı. Bir müzik kitabı, okuma sehpasının üzerine gelişigüzel konulmuştu. Bu uyumdan çok da uzak olmayan bir şekilde Capitol'dekilere benzer bir *curule sandalye** vardı. Meclistekilerden farkı, birinin *rosso antico* tarzına karşı, ötekinin işlevini[107] gizleyecek herhangi bir özelliği olmaksızın, pürüzlü tahtadan yapılmış olmasıydı." Bu, mutlak iktidarın son durağan ömrüydü.

* Romalı yüksek yargıçların, yöneticilerin oturduğu fildişi koltuk. – ç.n.

*Arcana Imperii**

Önce iktidar yere, havaya ve havadaki zerreciklere saçılmıştı.
Sonra, papaz ve kral Melchizedek'te birleşti.
Sonra, papaz ve kral arasında paylaşıldı.
Sonra, kralda birleşti.
Sonra, kral ve hukuk arasında paylaşıldı.
Sonra, hukukta birleşti.
Sonra, hukuk birçok yasalara bölündü.
Sonra yasalar her yere saçıldı.

Tatlılığın Kökeni

Frazer'in tanımladığı şekliyle, Beltane** ateşleri: "Kreması-nı yedikten sonra pastayı, gruptaki kişi sayısına göre büyüklük ve şekil bakımından birbirine mümkün olduğunca benzer dilimlere bölerler. Bu dilimlerden birinin her tarafını tamamen siyah olana dek kömür tozu ile kaplarlar. Pastanın bütün dilimlerini bir şapkanın içine koyarlar. Herkes, gözü kapalı olarak bir dilim çeker. Şapkayı tutan kişi en son dilimi alır. Kara dilimi alan kişi, Baal'e*** kurban edilen,[108] *adanmış* kişidir."

* (Latince) İktidarın kaynağı. – e.n.
** İskoçya ve İrlanda'da 1 Mayıs'ta kutlanan geleneksel yaz bayramı. – ç.n.
*** Batı Samilerinde bereketli yağmurların ve yıkıcı yıldırımların tanrısı. – ç.n.

Wittengenstein, "Kura çekimi için pasta kullanılmasının da özellikle korkunç olduğuna (öperek ihanet etmek gibi)"[109] dikkat çeker.

— Sonunda, kömür tozuna bulanmış bir dilim pastanın nasıl bir tadı olduğunu merak etmeye başladığımızda...
— Felsefe "nitelikler"den bahsetmiştir, ancak tek tek niteliklerin ne olduğunu söylememiştir... Tatlılık nedir?

Beltane töresindeki pasta dilimi kader olan *meros*'tur, *moira*'dır, kadere ait kısımdır. Ancak kura çekiminin sadece beden bulmamış kader olan tesadüfi sayılara değil de, belli bir şeye bağlı olduğuna dikkat etmek önemlidir. Kendi payına düşen pastayı yiyen Beltane *carline*'i, kendini, kendi kaderini yemektedir. Onun ağzında gerçekleşen olaylar, ateşte tekrarlanacaktır.

"Nerede olursanız olun, (kamusal) meselelerinin tartışıldığını işitmemenin tadını çıkartabilirsiniz." – Marie Antoinette. Nisan 1787 tarihli mektubunda,

Dil genel olarak daha yavan ve daha sıkıcı bir hal alırken, bazı kelimeler parlaklık kazandı; anlamları, bir daha asla tekrarlanmayacak şekilde çeşitlendi. *Douceur*: Tatlılıktan zevke, memnuniyete, ahesteliğe, yumuşaklığa, uysallığa, rehavete, duyarlılığa, inceliğe, pürüzsüzlüğe. Bu kelimenin, farklı zamanlarda, farklı insanlar için içerdiği anlamı sınırlamaya çalışmak faydasızdır.

Eğer kader bölünmez parçaysa, kurban eylemi, sadece bir bütünmüş gibi davranarak gerçekleştirilebilir. Beltane'in "grubu," sanki tekliği temsil ediyormuş ve bu teklik bir bütünmüş gibi hareket eder: Pasta çok sayıda eşit parçaya bölünmüştür. Daha sonra, kendi parçası olmayan *bir* parçadan vazgeçebilir. Bir bütün dahilinde yer alan ilahi kurbana itaat etmek için, insan kurban edenler kendi içlerinde sınırsız bir kudrete ve bir

bütünlüğe sahipmiş gibi davranırlar. Onları ele veren tek işaret: Kutsanmış ve Lanetlenmiş (Adanmış) olana düşen parçadaki kömür karası.

"Bu kadar uzun süren barışa ve böyle mükemmel boşta gezerliğe şükürler olsun; medeniyet olağanüstü tatlılaştı."[110] İlerlemenin tarihi, bir kurban fasılasıyla iki safhaya ayrılır. İlk safhada; daha aydınlanmış ruhlar için, ilerleme düşüncesi hiçbir zaman sürekli bir tatlanma sürecinden ayrı değildi. Kişi, işlenmemiş sert malzemeyi parlatmak, ıslatmak ve şükranla pürüzsüz hale getirmek suretiyle, çatışmadan ve yaralanmadan mükemmelliği elde edecekti. Peki ya sonraki safha? Eğer mükemmellik Beltane pastasının mükemmelce pişirilmesi ise bir sonraki safha, kurban işlemi için kura çekilmesini gerektirir. Tatlılığa sinmiş olan atalet pastası, giyotinin kör adaletiyle kesildi. İlerlemenin özünde sınırsızlığın şeytanı kıpırdarken, *douceur*'ün özünde mide bulantısı vardı. *Bon ton*'un* dengesi kurulduğunda, geriye kalan tek şey başı önde bir eziklikti. Dillerin en pürüzsüzü, en hareketsizidir; en keskin ok –*bon mot* – gazete ofislerinin bozulmuş havasında ticaretin bir aracı haline gelir. Fransız Devrimi'nden sonraki tarih, *douceur*'ün zamanın güzellik katan küfünden yoksun bir ilerleme tarihidir.

Devrim'den sonra ilerleme, tatlılığı unutur. Belirsiz ilerleme iblisinin yaşadığı yer orası olduğundan, ilerlemenin özü onu istemez. Tatlılığın öldürüldüğü andan itibaren mantığı onu kabul etmez, çünkü artık akıl, Devrim'in temellerine dayanmak istemektedir. Ve mantığın büyük yanlış inancına göre, feda edilen kurban Düşman olarak görülecektir. Onun mirası bile bulaşıcı olabilir. Tatlılığın anısı bile ortadan kaldırıldığı zaman; bütün tarih bir ses ve ışık gösterisi olup artık koruyucu gölgelerle yaşamadığı zaman, tıpkı doğanın güzelliği bozulduktan sonra insanların çevrelerini yeşillendirmekten söz etmeye başlamaları gibi, bazı anlamlı, acı veren ifadeler ortaya çıkmaya başlar ("boş vakit," "yaşam kalitesi").

* (Fransızca) Kibarlık, zarafet, tarz. – ç.n.

Haddinden fazla tatlılığın neden olduğu bulantı, kurban eyleminin yapılacağı anın karşılığıdır. Kişinin midesi bulanmıştır çünkü birisi kurbanı önlemiş olmaktan suçluluk duymaktadır.

Tatlılık hali durağan değildir; arada sırada olan kusursuzluktur; kısa süreli ve sinsidir; mistiklerin hoşluğudur. Durağan halde olursa, tatlılık hırsla tüketilmeyi gerektirir. Tatlılık kurbanın bıçağıyla son bulur; bedensel zevk ise kasılmalarla son bulur.

Douceur, tatlılık, hayatı yaşanır kılan ve onun her yanına yayılmış olan zamanın güzelleştirici küfüdür: kelebeğin kanadındaki toz. Onu üretmek için hafif ateşte uzun süre kaynatmak ve ağır, özenli bir simya işleminden geçirmek gerekir. Ama yine de bu, sonuç itibariyle öldürmek isteyen bir ateştir.

Sonuçta *douceur* bir mırıltıya, Céline'in dediği gibi "recueillir doucement l'esprit gentil des morts" (ölülerin kibar ruhlarını[111] nezaketle bir araya getirmek) isteyen bir sese dönüşür. "Onların arzularına, tutkularına, ahlaksızlıklarına, faziletlerine, açıklamalarına[112] sıkı sıkıya bağlanarak; gergin, ısrarcı niteliğiyle," dikkatsizce, dünyanın ölümcül ağırlığını gözden kaçırır. Elips noktalar gölge oymalardaki boşlukları simgeler: "... pour parler après ça plus doucement aux choses..." (bundan sonra şeylerle daha yumuşak konuşmak için.)[113]

Saint Simon Düşesi, Berry Düşesi'ne nedime olarak tayin edildiğinde, kendisine Versailles'da bir giriş ve beş odadan oluşan lüks bir daire tahsis edilmişti. Günışığı sadece girişten geliyordu. Saint Simon Dükü arka odalardan en gözden uzak olanını çalışma odası yaptı. Orada, gün ortasında bile mumlar olmadan yazamıyor ve okuyamıyordu. İçine sürüklendiği ola-

ğanüstü avarelikte, mertebelerin çöküşünü duyuyordu. Sarayın taş barsakları içine tıkılmış haldeyken *Mémoires*'in güçlükle şekil aldığı beş yıl boyunca, yaptığı şeyin şeytani bir şey olup olmadığını merak ediyordu. Bu yüzden ilk okuru, yine Saray'dan, ama Versailles'ın başka bir koridorundan değil de La Trappe'dan* bir arkadaşı oldu: Papaz Armand de Rancé. Günlüğün yazarını, en az onun kendini tanıdığı kadar tanıyan Naip, onun "Tanrı kadar değişmez ve aşırı azimli" olduğunu düşündü. Mükemmel bir okurdu. Diğer insanlar onu gotik bulurdu ama o, Rabelais'yi severdi. Böylece, sınırsız iktidar vehminin en sonuncusuyla (dünyaya sahip olmak için bütün hükümdarları geçen bir açgözlülükle onu sürgüne yollamış olan yazarın vehmi) dolu bu kelimeleri, süslü bir rulo üzerindeymişçesine kaydetmek ona düştü. Bu uydurma kargaşa sonradan Versailles'ı terk edecek ve Proust'un mantar kaplı duvarlarının arkasında kendini dünyadan korumaya devam edecekti.

CHEVALIER DE B***: Monsieur de Maistre'in, sıkça karanlık devrin hortlaklarınca ziyaret edilen haşin bir bağnaz olduğunu sanmamalısınız. O neşeli bir konuşmacıydı ve sözlerinin Paris'te (çok geç ayak basacak olduğu o büyük şehirde) yankılanmasını her şeyden çok istiyordu. Bu yankının, en tiksinsiği şeylere ruh katan ve bu yüzden onun için en uygun yerler olan o salonlara hemen gitmesini istiyordu.

Maistre'in kutup yıldızı, kendisinin ayak takımından olmadığına inanmasıydı. Çağdaşlarının, en soylu, en yumuşak, en yüce şeylere yabancı olduklarını düşünürdü. En iyi ihtimalle, sadece kendilerini haklı bulmuş olabilirlerdi. Çoğunlukla intikam duygusuyla kılıcı çekilmiş olarak uyanırdı. Daha sonra öfke onu ele geçirir ve her şeyi yok etmek isterdi. Ülkemdeki devrim kasırgasının ve bir sürü tuhaf olayın beni kasıp kavurduğu St. Petersburg'da ay ışı-

* Paris'te kökü 11. yüzyıla dayanan bir manastır. – ç.n.

ğının aydınlattığı parmaklıkların arkasında onu ilk gördüğüm andan itibaren, hayatın bana takdim ettiği en çok örnek alınabilecek insan ve en zeki centilmen olduğunu anladım.

Ergenlik çağımı Vendôme Papazların sopası altında geçirdim; ama kulaklarımda sadece yemekhanenin bir çekirge ordusunu andıran mırıltılarının yanı sıra hâlâ Massilon'un ılımlı yapmacıklığıyla konuşan bir vaizin münzevi sesi kaldı. Dini ruh ile askeri ruhu aynı coşkuyla birleştiren bir insan ile tanışmaya hazır değildim. O beni, Fransa'ya dair anılarımı iyi değerlendirmeye ve birbirlerini böylesi olağanüstü bir kesinlikle kurban etmekte olan bütün suçlu tarafları hassasiyetle gözlemlemeye teşvik ederken, Monsieur de Maistre ile çok ender görüşebildim. Ona göre, evrenin tarihinde değişmeden kalan bir tek eylem vardı: insan kanı dökmek. Bir keresinde doğrudan gözlerimin içine bakarak, "Meteoroloji kayıtlarımız gibi katliam kayıtlarımız da tutulmuş olsaydı, birkaç yüzyıllık bir gözlemden sonra bu katliamların iç yasalarını keşfedebileceğimizi düşünmüyor musun?" diye sorduğunda, onun deli olduğunu bile düşünmüştüm. Ancak hemen şaşkınlığımın farkına vardı ve bu ürpertici açıklamalarının bir kısmını telafi eden o sınırsız sevimliliğiyle özür diledi. "Bazen aklıma bu tür şeyler gelir. Çünkü düşünmeye başladığımdan beri hep savaşı düşündüm."

Hiçbir şey Joseph de Maistre'i, değerin, anlaşmalar, kurallar ve yapaylıklar yoluyla oluşturulduğu iddiasından daha fazla üzemez. *Factice* (yapay), onun için en ağır hakarettir. Amerikalılar başkentlerini inşa etme kararı aldıklarında, Maistre, sanki bu kutsal şeylere karşı bir saygısızlıkmış gibi ürperir. Ve hemen ilave eder, "Şehrin inşa edilmeyeceğine veya adının Washington olmayacağına ya da Kongre'nin orada olmayacağına[114] dair bire bin bahse girebilirsiniz." Tarih, bu aşırı eşitsiz bahsi kaybettiğini söyler. Yine de bu, Maistre'in körlüğünün bir belirtisinden çok korkularının teyididir. Onu en çok

rahatsız eden şey, yayıldığını gördüğü kötülüğün aşikâr kırılganlığıydı, *ihtimalsizlikti*. Asıl şeytani unsur, bu ihtimalsizliğin sabit hale gelmesi, istikrar kazanması tehlikesiydi ki, aslında istikrarlı hale gelmişti bile. Lanet okuyan öfkesini hafifletebileceğinden dolayı Maistre kabul etmeyi reddetmiş olsa da, toprak olmaksızın, kökleri olmaksızın, yazılı olmayan kanunlar hakkında hiçbir nosyonu olmaksızın, "*haysiyet* denilen o tanımlanamayan niteliğe" karşı istek duymaksızın, *insanın* (saygın cumhuriyetçi parlamenterlerin uğrunda çalıştıklarının kısaltma adı olan boş kelime – "Artık dünyada *insan* yoktur") uzun bir süre hayatta kalabileceğini öngörmüştür. Bundan başka insanın kaybettiği her şeyin anısını buğulu bir rüya gibi kolayca silebildiğini öngörmüştür. Bu an, en korkulu an olacaktır. Çünkü, "Tanrı *silerse*, yazmak için siler."

O yeni yazı, hafızadan yoksun bir parça et üzerine yazılacak, ve artık meskûn olmayan ve geniş vahşi alanları kapsamayan, fakat medeniyetin ölçüsüzlüğüyle tamamen elenip işe yaramaz kısımları kalmış ve ayaklar altına alınmış bir dünyayı törenle başlatmak için, çok daha fazla kan akmasını isteyecektir.

Şair ve bitkibilimci Adalbert von Chamisso, soylu Kont Rumanzov ile dünyayı dolaştı. *Rurik* adındaki tekneleri bir gün, haritalarında görünmeyen bir adaya rastladı. Karaya çıkarken, o bölgeye ayak basan ilk Batılı denizciler olduklarını tahmin ettiler. Yerliler uysal çıktı. Bir puta tapıyorlardı. Chamisso'nun onu görmesine izin verildi. Çerçevelenmiş, oyma işi bir kadın gülümsüyordu. Chamisso, bu güzel yüzde, Isabey'in resmettiği Juliette Récamier'nin hatlarını gördü. İki adam, nasıl olup da bunun adaya gelmiş olduğunu sordular. Tanrıların kökeni hakkında konuşmanın kutsal şeylere karşı saygısızlık olacağını düşündüklerinden, yerliler cevap vermeyecekti.

Eulogius

Massignon'un deyişiyle alametlerden,[115] alışık olunmadık uyarılardan, rastlantılardan (onlardan kaçımak isteyen tarihçilerin verdiği isimle), düzensiz şekillerden, gömülü kutsal emanetlerden, fizyonomik işaretlerden, düşünce uzayında gözükmeyen takımyıldızlardan meydana gelen, gözardı ettiğimiz gnostik bir tarih var. Metternich ile şair Charles Nodier, birkaç yıl arayla bilgili ve kan içici bir Fransisken rahibi olan Eulogius Schneider'ın gölgesinde, Starsbourg'da eğitim gördüler. Metternich, Bonaparte'ı da eğiten hocadan eskrim dersleri aldı. Nodier ise, "klasik derslere tutkun" babasının, kendine has bir yöntemle kendisinden "bir âlim çıkartmaya[116] kararlı" olduğunu söyler. On yaşındayken, bir daha asla elde edemeyeceği bir rahatlıkla Latin yazarları okumuştu ama sonra Yunancaya geçmek zorunda kaldı ve babasının mektuplaştığı Eulogius Schneider'a emanet edildi. Çünkü Schneider, "Almanca yayımlanan *Anacreon** tarzı bir yayının editörüydü."[117] Hayalci bir kitap kurdu olan genç Nodier, hocasının "nihai sonuçlara bir infaz mantığıyla[118] vardığını" keşfeder. *La Propagande* adlı devrimci örgütü, "18. yüzyıl denilen o uzun, yumuşak uyaklı pastoral şiirin"[119] eşiğinde, yıkıcı nefretin denemesini yapmıştır. Giyotinin çekiciliğine kapılan Nodier, Schneider'in izleyicilerinden birinin şöyle konuştuğunu duydu: "O kadar çekici ve korkunç ifadeyle, o kadar öfkeli bir *anakreontizm*'le** konuşuyordu ki, terimin alnımdan akıp kaşlarımı ıslattığını[120] hissettim."

Metternich'in, "adı Alsace'ın lanetiyle[121] birlikte anılan" bir lalası vardı: Bu hoca, Eulogius Schneider'ın devrimci mahke-

* Lirik ve pastoral şiirleriyle tanınan bir Yunan şairi. – ç.n.

** Eski Yunan şairi Anacreon ve taklitçileri tarafından geliştirilen hafif şiir tarzı. – e.n.

mesinin üyesi olacaktı. Yine Metternich'in dini hukuk hocası ise Strasbourg piskoposu olacak ve aynı Eulogius Schneider'ı piskopos naipliğine atayacaktı. Schneider ise sonradan, "dininden ve piskoposluğundan yeminle dönecek ve makamının işaretlerini[122] halkın huzurunda yakacaktı." Elli yıl sonra aile arşivi için hatıralarını yazarken bu iki şeytani hocasını hatırlayan Metternich, onların, "görüşlerime karşı asla şiddete[123] başvurmaya yeltenmediklerini" açıkça belirtme lüzumu hissedecekti.

Jura'dan gelen genç Nodier, Strasbourg'a akşam saatlerinde ulaştı ve Madame Tesch'in "Lamba"sında bir oda kiraladı. Madame Tesch ona pek sevecen bakıyordu: Çocuğu, kılık değiştirmiş bir kıza benzetmişti. Nodier o gece fazla uyumadı. "Bitmek bilmez bir huzursuzluğun eziyetinden sonra şafakla beraber, her şeye hayranlık duyarak ve hepsinin ötesinde antik dünyanın şaheserleri arasına katmayı isteyeceği o muhteşem katedralin önünde vecd ile kendimden geçerek ıssız sokaklarda dolaşmaya başladım. Göksel Kudüs'ün ihtişamına yakışacak düzeydeki zengin taş oyma süslemeleri ve mucizevi mimarisinin şeffaf dantellerinden çıkan, bağrında çok sayıda figür taşıyan o melekler ve azizler korosu gibi bir şeyi hayatımda görmemiştim. Dalgınlığımdan bir çekiç sesiyle uyandım. Ayaklarımın önüne azizlerden birinin başı yuvarlandı. Başka bir darbe daha yankılandı ve bu kez kucağında çocuğuyla Bakire'nin heykeli düştü. Sesin nereden geldiğine baktığım zaman büyük kapının üzerine tünemiş, sağa sola darbeler savuran, Tanrı'nın seçilmiş kullarının gotik portrelerine beddua okuyan bir adam gördüm. Kalabalık, heyecanlı gruplar halinde yavaş yavaş toplanıyordu. Kahkaha atıyor, vahşice bağırıyor ya da alçak sesle mırıldanıyorlardı. Jura'ya[124] henüz ulaşmamış bu cinneti anlamam, biraz zaman aldı."

Madame Tesch, Abbé* Schneider'in artık Yurrtaş Schneider olduğunu ve genç öğrencisinin ona kesinlikle senli ben-

* (Fransızca) Manastır başrahibi. – e.n.

li ifade olan *tu** şeklinde hitap etmesi gerektiğini hemen konuğuna açıkladı. Bu başlangıç Nodier'nin hoşuna gitmedi. Onu suratsız bir hizmetçi karşıladı. "Kahvaltı servisi yapıldı. Bir tabak istiridye, *rara concha in terris*, bir tabak hamsi, zeytin ve bir bardak bira. Yurttaş Schneider içeri girdi, iki tabancasını masaya koydu ve beni tersçe selamladıktan sonra oturdu.

"Ona yaklaştım ve babamın mektubunu verdim. İlk iki satırı okuduktan sonra, şu an hatırlamadığım Yunanca bir şeyler söyleyerek elini bana uzattı. Ben de maalesef tek bir kelime bile Yunanca bilmediğimi söyledim. Beni akşam yemeğine, onu geri çevirince öğle yemeğine davet etti. Kabul etmemek için bir bahanem yoktu. Yine de Madame Tesch'in evinde yemeyi[125] tercih ederdim."

Yurttaş Schneider'in görünüşü: "35 yaşında, çirkin, sağlam yapılı, kısa boylu, sıradan görünümlü, yuvarlak kolları ve yuvarlak kafası olan bir adam. Kırmızı büyük lekelerle dolu öfkeli gri yüzündeki en dikkat çekici şey, altında koyu kumral kirpiklerin gölgelediği vahşi gözlerinin parladığı kalın ve koyu kaşlarıyla, kısa siyah saçları arasındaki çelişkiydi. Kendisine ihsan edilmiş sınırsız öğrenme kabiliyeti ve her zaman yanına kabalığı eklediğini düşündüğüm ironik zekâsıyla bile duygulara hitap edecek, insanı harekete geçirecek, kalben kendisine bağlayacak[126] hiçbir özelliği yoktu." Yunanca hocası tarafından Nodier'ye tebliğ edilen ilk talimat, hangi sebeple olursa olsun, Saint-Just'ün egemen olduğu "sıradan insanlar topluluğu"na karışmamaktı. Çünkü onlara "Konvansiyon'un *ılımlılığının*[127] şeytani ilkeleri sirayet etmişti."

Saint-Just ise o buz gibi kibiriyle, bilge ve zorba Fransisken rahibini onaylamıyordu. "Strasbourg'da ipler, eski harfler konusunda bilgili, Alman diline hâkim, kadınların taptığı ruhani danışman, ateşli vaiz Schneider'in elindeydi. Bugün bile adı etrafında lanetli bir efsanenin türediği bu şehirde sev-

* (Fransızca) İkinci tekil şahıs hitap biçimi; sen. – e.n.

diği kadınlardan bazıları (artık yaşlandılar), teselli bulamadan yaşıyorlar.

"Schneider, eski Anabaptistler* ya da sahip olduğu kadınların sayısı açısından Süleyman'a rakip olabileceğini iddia eden Leyden'in terziler kralı gibi, kudurmuş bir demokrattı. Bu papaz doymak bilmiyordu: Gittiği her yerde kendi iradeleriyle kendisini izleyenlerle yetinmez, otoritesiyle kadınlara el koyardı.

"Bununla beraber artık bir yere yerleşmek istiyordu. Gözdağı verdiği bir kadınla yeni evlenmişti. Bir gece fethettiği kadınla beraber Strasbourg'a dönerken arabası ve konvoyuyla büyük gürültü yapmıştı. Savaş halindeki bir şehir için geç bir saatti. Kapılar kapanmıştı. Kapıları açtırdı. Saint-Just bu gerekçenin, altında arabası, arkasında konvoyuyla göstermiş olduğu bu aristokratik tavrın üzerine atlayarak aynı akşam, zifaf gecesinde onu tutuklattı. Ertesi sabah şehir sakinleri gözlerine inanamadı. Strasbourg, diktatörünün giyotine bağlanmış olduğunu görüyordu. Paris'e, ölüme gitmeden önce üç saat boyunca orada, o acınacak durumda kaldı.

"Schneider bu şekilde teşhir edilirken Saint-Just meydana yukarıdan bakan bir balkonda göründü. Kayıtsız bir azametle, acı çeken adamı izliyordu. Bu mürtedin nasıl aşağılandığını gören Katolik halk, Tanrı'nın elini tanıdı ve Tanrı ile Robespierre'in ulağını[128] hayır dualarıyla andı."

Genç Nodier de o gün Strasbourg'un ana meydanında, Saint-Just'ün balkonunu cepheden gören bir yerdeydi. Anlatımı, olaylara açıklık kazandırıyor. Schneider, hâlâ kendine karşı kullanılan din adamı geçmişini tamamen silmek için evlenmeye karar vermişti. Evlenmek için, tutuklattırdığı babasını kurtarmak amacıyla dilekçe vermeye geldiği zaman kalabalık içinde dikkatini çeken güzel ve aristokrat bir Alsacelı kadını seçmişti. Adamı serbest bıraktırdı ve kendini zorla akşam yemeğine davet ettirdi. Kız, yemek sırasında odasından çıkmadı.

* Çocukların vaftizini reddeden bir Hıristiyan mezhebi. – ç.n.

Schneider, onun da kendilerine katılmasını emretti ve kızın önünde evlenme isteğini açıkladı. Cevap henüz verilmeden masadan kalkarak açık pencereye yaklaştı. Dışarıda giyotin kuruluyordu. Kız evlilik isteğini kabul etmesi için babasına yalvardı. Müstakbel kocasından bir de isteği olacaktı: Bir an önce evlenmek istiyordu ama kendi küçük kasabasında değil, Strasbourg'da. Böylece evliliklerini kutlayabilecekler ve Schneider'in o zamana kadar yanında sürüklediği metreslerini insanlara unutturabileceklerdi. Schneider kabul etti. Ertesi gün, ölümün süvarileri gelmeden önceki gün, altı atın çektiği bir arabada güzel gelininin yanına kurulmuş haldeki Schneider, Strasbourg'a giriş yaptı. Arkasında seyyar giyotinin kurulduğu kısa, kırmızı bir arabayla herkesin bakışlarının hedefi olan zayıf, solgun, ciddi görünüşlü bir adam olan celladın bulunduğu küçük bir araba vardı. Saat, öğleden sonra üç buçuktu. Şehrin kapıları birkaç dakika önce kapanmıştı.

Geçit alayı balkonunun önünden geçerken Saint-Just göründü. "Halinde vakur bir kabalık vardı. Kalabalığın bağırışlarını teşvik etmedi, tersine kesin bir el hareketiyle bastırdı. Siyah kaşlarıyla zıtlık oluşturacak şekilde beyazlaşıncaya kadar pudralanmış kalın saçları ve kabarık bağlanmış boyunbağının üzerinde dimdik duran başı, sükûneti, sade ama gösterişli elbisesinin zarafetiyle kalabalık üzerinde etkisiz kaldığı görülmemişti. Alayın durmasını işaret etti ve herkes durdu.[129]

"Parıldayan ve derin" bakışları, gazabını ortaya koyuyordu. Ama daha onun konuşmasına fırsat kalmadan Schneider'in nişanlısı kendini dizlerinin üzerine, yere attı. "Adalet, adalet. Yurttaşlar. Saint-Just'e ve Konvansiyon'a başvuruyorum!" Birkaç cümleyle öyküsünü özetledi. Cellat da olayı doğrulayarak aristokrat babanın kızını vermeyi reddetmesi halinde hazır olma emri aldığını söyledi. Sorgulamanın sonunda nişanlısı, Schneider'in cezasının ertelenmesini bile istedi. Saint-Just, işte buna öfkelendi: "Demek erteleme ha! Colognelu* Fransisken'e erteleme! Doğru giyotine!" diye bağırdı. Böyle-

* Bugünkü Köln şehri. – ç.n.

sine kontrollü bir adamdan böyle bir bağırış; inanılmazdı. "Onu giyotine götürün!" Küçük arabadaki zayıf adam, "Onun başını ben mi keseceğim" diye sordu, saygıyla. Saint-Just hiddetten titreyerek, "Buna yetkim yok" dedi. "Kendi icat ettiği cezaya çarptıralım o canavarı! Giyotine bağlayın ve emir bekleyin"[130]

Kısa süre sonra Nodier, Schneider'in "küçük gözleri yuvalarında erimiş" halde, ölüm süvarilerinin kılıçlarıyla itile kakıla giyotine doğru götürüldüğünü gördü. Etrafından dalga dalga bağırışlar geliyordu. Nodier giderek kalabalığın arasında sıkıştı ve önündekilerin kafaları görüşünü kestiği için olanları görememeye başladı. O zaman da uzun boyu sayesinde herkesin üzerinden bakabildiği için gördüklerini etraftakilerle paylaşmaya kendini mecbur hisseden Midili* bir gönüllü anlatıcının anlattıklarını dinledi.

Metternich, tesisatı tıkanmış, pencere doğramaları paslanmış, cereyan yapan eski bir evi en üst verimlilik düzeyi ve en büyük malzeme tasarrufuyla yönetmek zorunda olduğunu biliyordu. Talleyrand ise hiçbir zaman kendini bir evle özdeşleştirmedi. Çok güzel üniformalar giyerken bile, çocukluğunda bir keresinde amcasının onu yırtık pırtık giysiler içinde tarlada oynarken gördüğü gibi, bir yanı hep yollardaydı. Babasının evine *adımını atmadı.* İçinde, iyice derinlere gömülmüş ve onu mülksüzlere ve köksüzlere yaklaştıran bir şey vardı. Bu şey onun yeniyi, barbarı içten anlamasına ve olayların şiddetle akışı içinde kendini bir yönde değil de diğer yönde bulmasıyla sonuçlanabilecek geçiş stratejileri icat etmesine olanak veriyordu.

Metternich, Avrupa müzesinin büyük yöneticisiydi. Bütün aklı başında muhafazakârlar gibi işinin ancak belli bir süre

* (Fransızca) Güney Fransa. – e.n.

varlığını koruyabileceğini biliyordu. Talleyrand ise tersine, hayatta kalmayı amaçlıyor, geçici olarak kullandığı sarayların birinden diğerine geçiyor, kitaplarının ve değerli eşyalarının açık artırmalarda satıldığını düzenli olarak görüyordu. Değiştirmediği tek şey tarzıydı ki hayatta kalmak için güvenebileceği tek silahın bu olduğunu biliyordu. Hayatta kalmak için o ana teslim olan ve o anın tarzını benimseyen, bir sonraki an öldürülecekti. Talleyrand, Taocu bir bilge gibi hayatta kalma çabasının bitmeyeceğini kabule hazırdı. Ama ölümden kaçamıyorsa, bunu doğal karşılaması gerektiğini de biliyordu. O anda bile son kez kendi tarzına bağlı kalmaya çalışırdı. Bir hanımefendi, "Yaşamayı bilen biri gibi öldü" demişti. Talleyrand her zaman, olayların akışının kendi içinde öldürücü olduğunu varsayardı. O halde siyaset sanatı, koşulların boyunduruğundan kurtularak hayatta kalma savaşından başka bir şey değildi. Onun eseri, bu yüzden Metternich'in eserinden daha kalıcıydı: Geçmişin mirasını güvence altına alan şey sadece restorasyon yeteneği değil, aynı zamanda ölümü an be an öteleyerek atılı bir suçtan kurtulma becerisiydi.

Jules Michelet, "Tarih nedir?" diye sordu. "Belirlemek. Tarih ne kadar çok belirliyor, netleştiriyor, tanımlıyorsa, o kadar çok tarih olur."[131] *Histoire de la Révolution Française*, (Fransız Devrimi Tarihi) yaklaşık on yıl boyunca geceli gündüzlü ona eşlik etti. Son iki cildini, Nantes yakınlarında mutlak bir yalnızlık içinde yazmayı tercih etti: "Gönüllü sürgünüm için iç savaşımızın başkentini seçtim. Kitabımı Brötanya ile Vendée[132] arasında bitirmek istedim." Belirleyici adımı, "sadece en gerekli kaynakları" yanına alarak Paris'teki kütüphanesini kilitlemesi olmuştu. Yani Michelet *diğer* kitapların, sadece varlıklarıyla bile zıt dünyalar arasında karmaşa yaratan, kesin halüsinasyona engel olan o "sessiz tanıkların kronik bulaşıcılığının ulaşamayacağı bir yere çekildi. Mayıs ayının bir pazar günü sabah saat onda yola çıkmadan önce, "en önemli *Terör* müzesini" ziyarete karar verdi.

"Bu sözle Mirabeau'nun ve Madame Roland'ın yattığı Cla-

mart'ı, kralla birlikte Jironden Charlotte Corday'nin olduğu Madeleine'i, Fransa'nın asaletiyle birlikte André Chenier'nin uyuduğu Picpus'u ya da Condorcet'in istirahatgâhı Bourg-la-Reine'i kastetmiyorum. Mousseaux mezarlığından bahsediyorum.

"Orası Danton ile Robespierre'in, Camille Desmoulins'in, Saint-Just'ün, Anacharsis Cloots'un ve Lavoisier'nin ebedi istirahatgâhı.

"Bu hazin hatıralara ters bir hava vardı: Açık, ılık, çiçek açtıran bir hava. Sıcak bir bahar günü havasını taşıyan bir meltem.

"Unutkan Doğa! Ama Fransa daha da unutkan. Toprağın, anavatanın kanını içtiği, cumhuriyetin hayatını emdiği bu ölüler diyarı, ne olmuş dersiniz? 'Yol kenarı meyhanesi' mi dediniz? 'Ayyaşların mekânı' mı? Hayır, kuşkulu bir dans salonu! Düşüncesiz Fransa, burada kendi kelleleri üzerinde dans ediyor.

"Taze ağaçlar dikilmiş bu arazi, Mousseaux malikânesine ait eski bir meyve bahçesinin parçası. Eskiden Orléans Dükü'nün mülkü olan ve geç 18. yüzyıl modası uyarınca İngiliz hayranı tarzda dekore edilen, hayalci mimari örnekleri ve artık gerçeğe dönüşmüş enkazlarla perişan görünümü verecek şekilde süslenen arazi güzel, ama çok hüzünlü. Marie Antoinette'in son gezintisini yaptığı (20 Haziran), Robespierre'in Prairial ve Messidor'da,* en görkemli günlerinde muhtemelen en çılgın ajitasyonlarını gerçekleştirmeye çalıştığı yer, işte burası. Daha sonra şenlik alanı oldu. Mousseaux, 1848 Haziranı'nda aniden baskına uğramaları Paris'i kana bulayan ulusal atölyelerin merkeziydi.

"Bahsettiğim meyve bahçesinin bir bölümü, 1784'te Paris'in yeni surları için gereken arazilerden olması nedeniyle, Genel Mültezim tarafından satın alındı. 1793 Şubatı'nda Belediye burayı ele geçirdi. Sonra da dört parçaya bölündü ve bir süre mezarlık oldu.

* Fransız Devrim Takvimi'nin aylarından ikisi. – e.n.

"Bu şekilde elden çıkartılarak temizlendi ve satıldı. Sonunda Fransa'nın en zenginlerinden d'Aligre Markisi'nin eline geçti. Bütün bunlar hakkında muhtemelen hiçbir şey bilmeyen Marki, arazinin yarısını bir dans salonuna kiraladı. Kalan kısım surlara yakındır ve Parislilerin büyüyen çiçekleri[133] görüp mutlu oldukları küçük bahçelere bölünmüştür."

*L'Autrichienne**

"Korkunç kaderinin tohumları *"intersignes"*le[134]** atılan Marie Antoinette, Strasbourg'a 14 yaşındaki nişanlı bir kız olarak, kristal bir arabada girerek, sonradan kendisine hükmedecek anlam aşırılığının eşiğine yaklaşmış oldu. Kötürümler, yaşlılar ve hastalar, aynı genç Buda'ya yapıldığı gibi, o görmesin diye uzaklaştırılmıştı. Tören yöneticileri, arşidüşesin, kocasının elçilerine çıplak olarak teslim edileceği yeri Ren'in ortasındaki bir ada olarak belirlemişlerdi. Onu kabul etmek üzere odaları müstakbel kraliçeye sunulacak hediyelerle dolu bir pavyon inşa edildi. Pavyonun büyük salonunda insanın gözleri, Fransa'nın yeni kraliçeye hediyesi olan duvar halılarının içinde kaybolabilirdi.

O sıralar genç bir hukuk öğrencisi olan Goethe, Marie Antoinette'in tören alayı şehre girmeden kısa süre önce birkaç kez pavyona gitti. Ana salonda dolaşırken korkunç şeyler gördü: "Odanın duvarlarına, zengin süslemelerle bezenmiş, çağdaş Fransız ressamlarının eserlerini örnek alan muhteşem halılar asılıydı. Duygularım gibi verdiğim hükümlerde de her-

* (Fransızca) Avusturyalı, kelimenin dişil hali olup, Avusturya asıllı Marie Antoinette kastediliyor. – e.n.

** (Fransızca) İşaretler, belirtiler, göstergeler. – e.n.

hangi bir şeyi baştan tamamen reddetmeye karşı olduğum için bu tarzı kabul etmeye hazırdım, ama işlenen konular bana ters geldi. Eserlerdeki görüntülerde Jason, Medea ve Creusa'nın, yani tamamen perişan olmuş bir evliliğin hikâyesi anlatılıyordu. Tahtın solunda, gelin, sempati ve üzüntü duyguları içindeki insanlarla çevrili olduğu halde dehşetengiz bir ölümün pençesinde resmedilmişti. Öldürülmüş çocuklarını dehşet içinde izleyen baba, sağ taraftaydı. Bu arada ejderhasına binmiş olan Öfke, havalanmıştı. Böylesine nefret uyandırıcı, zalim bir sahnede absürdlüğün taçlandırıcı dokunuşu eksik olamayacağı için, o sihirli yaratığın beyaz kuyruğu, altın işlemeli kırmızı kadife tahtın sağ yanından aşağı doğru kavisle uzanıyordu. Ağzından ateşler saçan canavarla Jason, lüks kumaşlarla tamamen örtülü halde savaşa tutuşmuştu... 'Nasıl!' diye bağırdım, etraftakilere aldırış etmeden. 'Ülkesine ilk kez gelen genç bir kraliçenin, şimdiye dek gerçekleşmiş en dehşetengiz evlilik birleşmesi olarak tanımlanabilinecek bir olayın resimlerine bakmasına düşüncesizce izin verilmesi, nasıl mümkün olabilir! Fransız mimarları, dekoratörleri ve döşemecileri arasında resimlerin bir şeyi temsil ettiğini, zihni ve duyguları etkilediğini, çeşitli izlenimler yarattığını, kötü şeyler olacağı önsezisini harekete geçirdiğini anlayan tek bir kişi bile yok mu? Bu güzel ve keyif düşkünü hanımefendiyi[135] sınırda karşılaması için en korkunç hayaleti göndermiş olmamaları gerekmez miydi?'" Ancak Goethe'nin genç arkadaşları, "bugünlerde kimsenin resimlerin anlamıyla ilgilenmediğini, en azından resimlerdeki gibi şeylerin olamayacağını, kraliçenin gelişi nedeniyle oraya toplanan Strasbourglu ların ve çevre kentlerden gelenlerin bu tür hayal ürünü şeylerden kraliçenin kendisi ve beraberindekiler[136] kadar bile eğlenemeyeceğini" söyleyerek onu sakinleştirmeye çalıştılar.

Naiplik ile Meclis arasındaki kaba pervasızlık, başka şeylerin yanında geçici bir körlük olan görüntülere yönelik bütünsel bir kayıtsızlık anlayışını da beraberinde getirdi. Madame Geoffrin, sonu gelmeyen bir hikâye anlatarak sıkıntı ve-

ren birine şöyle demişti: "Fransa'da başarı kazanmak için kılıçlar uzun, hikâyeler kısa olmalıdır." Uzun kılıçlar çekilmeye hazırdı ve kısa hikâyeler anlatılıyordu. Ve herkes hareket halindeydi. Ama görüntü, kendine bakmayanlardan öcünü alacaktı. İnsanlar etrafındaki sembollere giderek daha az dikkat ettikçe, o semboller Marie Antoinette'in hayatını giderek daha boğucu hale getiriyordu.

Ren nehrinin akıntılarıyla yıkanan adada, ahşap bir pavyon yapılmıştı: "emanet edilenin evi." Çocukluğunda Maria Antoinetta diye hitap edilen kraliçe orada, ebediyen Marie Antoinette oldu. Emanet, pavyonun ortasındaki büyük salonun ortasında bulunan büyük masadan geçen uluslararası sınırda teslim edildi. Marie Antoinette, sınırın Avusturya tarafından geldi. Sınırdan önceki son odada, kendisine Viyana'dan beri eşlik eden beraberindekilerin önünde yavaşça soyundu. Vücuduna değecek tek bir kurdela, tek bir saç iğnesi bile kalmamıştı. Fransa toprağında üretilmiş dokumalara (ipek elbiseler, Lyon yapımı çoraplar, sarayın ayakkabıcısının yaptığı terlikler) bu şekilde, çıplak halde sunuldu. Üzerine titrendiği kısa ve evcimen geçmişi artık unutulacaktı. Fransa onu misafir ediyor ve rehin alıyordu. Versailles'dan ona gönderilen elbiselerin yumuşaklığı, yeni tanrısının kucaklayışıydı. Marie Antoinette için o pavyon, kendisini biyolojik ölümüne kadar izleyecek gözlerin, törensel ölümünü izledikleri bir geçit, oyuna yer vermeyen kısa ömürlü bir *ghotul,** vahşi bir takdim töreni eviydi. Gerçekleştirdiği bu kurbansal soyunma eylemi, üzerine kaderin giysilerini giydiren ülkeye geçisine etkisini vurmuştu. Protokol, terk edilmiş sembolleri korumak için başvurulacak son güçtür; sembollerinin, öyle algılanmasa da genellikle alaycılığın ek bir dokunuşuyla birlikte yaşamaya devam ettiğini ortaya koyar. Burada bir

* Hindistan'da bazı ilkel kabilelerde gençlerin geçici olarak kaldığı bir tür yatakhane *Ghotul*'a gelen kızlar ve delikanlılar, müzik, dans ve sohbetlerden sonra birbirleriyle aşk yaşayabiliyorlar. – ç.n.

*Psyche,** ipekler ve danteller içinde çok somut görünen bir Eros'a gönülsüzce kendini teslim ediyordu. Marie Antoniette'in takdim edildiği tanrı çok keskin hatlara sahipti ve içi çoktan geçmişti: Eros artık koruyucu ve kollayıcı bulut içinde yaşamıyordu, artık görünmezliğe çekilemezdi. Böylece günün birinde onu da soymak kolay olacaktı. Conciergerie'de** hapsedildiğinde, Marie Antoinette'in hâlâ iyi ketenden yapılmış, kenarları dantel işlemeli on beş elbisesi, saten bir pelerini, iki gece elbisesi, beş korsesi ve yirmi iki patiska mendili vardı. Mahkemeye sunulan *corpora delicti**** şunlardı: saç lüleleri, ipek çileleri, küçük bir ayna, bir kadın portresi, okla delinmiş kırmızı bir kalp işlemeli bir parça keten. Fransızlara göre Marie Antoinette, Strasbourg seremonisini, köylü arabasının içinde darağacına giderken David tarafından karikatürize edildiği gibi, beyaz giysisi içinde dul bir Capet***** olarak tamamlayabildi, sadece. Emanet evindeki uzun törenin sonunda masanın ortasındaki görünmez sınırı geçtikten sonra, Marie Antoinette bir an için kafasını Kontes de Noailles'ın kolları arasına gömerek küçük hıçkırıklarla ağladı.

Conciergerie'de hapisken istediği tek şey, roman okumaktı: "en korkunç maceraların" öykülerini isterdi.

Marie Antoinette'in hikâyesi, kan davalarının, suç kefaretlerinin, günahların ve meşum olayların tarih ötesi boyutlarının, o günlerin dedikoduları arasında bile fark edilebildiği kara yüzyıla ait bir hikâyedir. Léon Bloy ile Louis Massignon, kabrin kapısında nöbet bekleyen iki koruyucu cindir. Bir yanda bakkalların belalısı, Ruhulkudüs'ün ajan provakatörü; di-

* Mit. Aşk tanrısı Eros'un eşi. Eros'u görmesi yasaktı. Onu hissedebiliyordu. – ç.n.

** Paris hapishanelerinden biri. – e.n.

*** (Latince) Suçu kanıtlayan deliller. – ç.n.

**** 987-996 arası Fransa Kralı olan Hughes Capet tarafından kurulan hanedan, bu hanedana mensup kişi. – e.n.

ğer yanda Fatima* ile *Deuxième Bureau'nun,*** Lobachevsky ile Yedi Uyurlar'ın başveziri. Her ikisi de *mysteriam iniquitatis*'in**** tarihçisidir.

Ovalin içinde, tek bir hamlede çizilmiş fazlasıyla önemli ve çocuksu çehresini dengeleyen şey: V. Charles'ın saatine kazıttığı Habsburg'ların çıkık ve düşünceli alt dudağı.

L'Autrichienne (*Mesdames*; yani XV. Louis'nin üç kızı tarafından takılan ismiyle), Strasbourg'daki masanın öte yanına geçer geçmez, *sine intermissione****** düşmanlar edindi. Ancak akan kan ve yıllar insanların hafızalarını bulanıklaştırdı; yüzler birbirine karışıyordu. Sarayın küskün hanımları, bakanlar, *tricoteuses*,****** *sans culottes*,******* gözdeler, müteahhitler, hepsi o nefrette birleşti. Dolayısıyla biraz gerilere, Prens de Ligne'ye kadar gitmek gerekir. Prens, Versailles'in korulukları içinde olduğundan heybetli görünen ve kimi zaman Artois Kontu'nun, "Günaydın dede" diye selamladığı XIV. Louis'nin büstünün arkasındaki diğer büst kaidesine saklanmaları için Marie Antoinette akıl veren oyun arkadaşıydı. O akşam Ligne, fikrinden vazgeçmişti: Kendisine o rahatsız pozisyondan aşağı inmek için merdiven vermeyeceklerinden ve bütün geceyi havada tünemiş vaziyette mermer büstün arkasında geçireceğinden korkmuştu.

Ligne, Marie Antoinette'e atfedebileceği tek şuçun, koca-

* Portekiz'de bir kasaba, 1917'de üç genç çoban, burada Bakire Meryem'in kendilerine göründüğünü söylemişler, bunun üzerine burası çok ziyaret edilen bir hac yeri haline gelmiştir. – e.n.

** (Fransızca) İkinci Büro, Fransız Gizli Servisi. – e.n.

*** (Latince) Eşitsiz sırlar. – e.n.

**** (Latince) Görevine hiç ara vermeyen. – e.n.

***** (Fransızca) Fransız Devrimi sırasında konvansiyonun infazlarını yün örerek izleyen kadınlar. – e.n.

****** (Fransızca) Devrim sırasında halktan kişilerin pantolon giymesine karşılık, soyluların dize kadar dar bir şalvar *(culotte)* giymelerinden ötürü, *sans culotte* (külotsuz), en sıkı devrimcilerin kendilerini ifade için kullandıkları tabir. – e.n.

man ve eğlenceli bir "pervasızlık" olduğunu hissediyordu. Bu da esas olarak, "her zaman aman vermeyen[137] sıkıcı kadın ve adamlara yönelik ihmal" suçun tekrar tekrar işlenmesi suçu demekti. Marie Antoinette'i cezalandırmak için Amansızlar arasında bir pakt kuruldu. O andan sonra Amansızlar, Halk Meclisi'nin yemek odaları, halk mahkemeleri ve asiller sınıfının kendini beğenmişliği arasında akılcı bir ayrımla birlikte herhangi bir manasızlık işaretine tahammülsüzlükleri ve bayağılık konusundaki hoşgörülerinde ebediyen birleşerek, çalışan örnek İngiliz kadınlarının iğne üretmesi gibi sıkıntı üreteceklerdi. 1804 ile 1830 arasında, 1780'in salonlarını tekrar canlandırma iddiasındaki "iyi arkadaşlığın yavanlığı"na[138] zorlanan Stendhal, buna dikkat edecekti. Ama bu kez artık ortada pervasızlık yoktu.

Meşum bir içgörü tehdit ediyordu: Acaba sıkıntı üretme yeteneği, kaybolmuş *bon ton*'u geri getiremez miydi? Pakt yürürlükteydi ve içinde banyo yapılacak kan sıkıntısı yoktu. Marie Antoinette'in mahkemesi, sıkıcıların ilk ve muzaffer isyanıydı; halkla asillerin tek bir kitle içinde kaynaştığı yegâne an oldu.

Oduncu ve Balıkçı

Romantik maceracı, inançsız piskopos Talleyrand, peşinde uşakların en kusursuzu Courtiade olduğu halde Amerika ormanlarında atla gezerek zaman geçirirken, gelen gemilerin Fransa'dan getirdiği kötü haberlerden zihnini uzaklaştırmakta zorluk çekiyordu. Yoğun bitki örtüsü arasında, patikanın uzaklarında bir yerlerden bazen bir çığlık duyulurdu: "Courtiade, orada mısın?" Uzak ve saygılı bir cevap gelirdi: "Tanrım, evet Monseigneur, buradayım." Talleyrand, artık *la so-*

cieté'nin diğer tarafında kalmış feodal bir kalıntı olarak uyumsuzluğuna gülümser ve etrafına bakardı. Şehirleri, köyleri, çiftlikleri, tarlaları yavaş yavaş ardında bırakarak Connecticut'taki kunduz avcılarıyla geniş batıklıklarda yürüdüğü, ormanlarda yolunu kaybettiği o anlarda, tarihin akışının tersine hareket ettiği duygusuna kapılırdı. Gözlerinin önünde ayrışan bu görüntülerde, uygarlığın yavaş yavaş bileşenlerine ayrılan imkânsız amalgamını görmüşe benziyor. "Geçen her günle beraber" diyordu, "ihtiyaçlarımızın artması sonucunda zorunluluk haline gelen icatların, bazılarının daha görüntüsünü yitiriyorduk." Sanki insan zihninin ilerleme tarihi[139] boyunca geriye doğru yolculuk yapıyorduk. Ama, "ilerleme" çağının rafta duran bir sürü sürprizi daha vardı. Mutlak temellere karşı ilerledikçe Talleyrand iki örnek karaktere rastladı ve onları yazdı: oduncu ile balıkçı. Bu portrelerin, tarihin en erken dönemlerinde terk ettiği iki suretin profili değil, tarih sahnesine yeni girecek iki çehrenin öncülleri olduğu, daha sonra ortaya çıkacaktı: Tocqueville'i bekleyen ilk *yeni insanın* siluetleri. Kitlelerin temsilcileri olarak doğal yabanıllıkları içinde sahnede yerlerini almaya hazırlanıyorlardı. Aslında ironiden yoksun bir çağda onların temsil ettiklerine, "kitle insanları" denilebilirdi. Talleyrand, kitlelerin *odor specificus*'unu* şehirde değil, el değmemiş doğanın ıssızlığında almıştı. Bu, kaydedilmesi gereken ilginç bir olgudur. Talleyrand, 4 Nisan 1797'de Institut de France'da okuyacağı "Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere Arasındaki Ticari İlişkiler Üzerine Not"una, öğretici klinik vakalar gibi çizdiği bu iki portreyi ekledi.

Oduncu. "Amerikalı oduncu, hiçbir şeyle ilgilenmez. Herhangi bir duyarlılık nosyonu, ona yabancıdır. Doğanın büyük bir güzellikle yeşillendirdiği dallar, o hoş bitkiler, ormanın bir bölümünü canlandırıan parlak ışık, diğer bölümleri karartan koyu yeşil renk; bütün bunlar ona bir şey ifade etmez. Herhan-

* (Latince) Kendine has kokusu. – ç.n.

gi belli bir yerde aklına gelecek hatıraları yoktur. Tek düşüncesi, bir ağacı yere devirmek için gereken balta vuruşu sayısıdır. Hiçbir şey dikmemiştir; öyle zevkleri bilmez. Dikmiş olabileceği bir ağacın, onun gözünde değeri yoktur çünkü kesilecek kadar büyüdüğünü göremeyecektir. Onu canlı tutan şey, yıkmaktır. Her yerde yıkım vardır; o halde her yer onun için uygun yerdir. Çalıştığı bölgede hiçbir şeye özen göstermez çünkü işi zahmetli bir iştir, herhangi bir hoşluğu, güzelliği yoktur. Elleri arasında meydana gelen şey, bir çiftçinin kalbini titreten büyüme aşamalarının hiçbirinden geçmez. Ürünlerinin kaderini izlemez. Yeni girişimlerin verdiği keyfi bilmez. Baltasını yanına almayı unutmadığı sürece yıllar boyunca yaşadığı yeri[140] terk ederken herhangi bir üzüntü, pişmanlık duymaz."

Balıkçı. "Amerikalı balıkçı da işi nedeniyle hemen hemen aynı ölçüde kayıtsız bir ruha sahiptir. Duyguları, ilgi alanı, hayatı, ait olduğunu düşündüğü toplumun kıyısındadır. Toplumun yararlı bir üyesi olduğuna inansaydı, önyargılı insan olurdu. Bu yüzden buradaki balıkçıları Avrupa'dakilerle karşılaştırmamalı veya metanetli, becerikli deniz adamları yaratmanın, denizcileri eğitmenin yönteminin bu olduğunu düşünmemeliyiz. Amerika'da, balina avlayan Nantucket sakinleri dışında balıkçılık, tembellerin işidir. Bu adamların gösterdiği tek cesaret, havanın bozacağına dair bir işaret yoksa kıyıdan iki fersah, hava belirsizse bir mil açılmaktır. Kullanmayı bildikleri tek balık yakalama aleti, oltadır. Demek ki becerileri küçük bir numaradan öte değildir. Yaptıkları iş ise kollarından birini tekneden dışarı çıkartmaktır ve işsizliğe çok benzer.

"Karada belli bir yerleri yoktur. Tanıdıkları tek kara parçası, çirkin evlerinin olduğu yerdir. Onları besleyen şey, denizdir. Bu yüzden anavatanlarını belirleyen şey, üç beş morinadır. Eğer bir yerde morinalar azalmışsa, balıkçı daha çok morinası olan başka bir vatan bulmak için oradan ayrılır.

"Bazı politik yazarlar balıkçılığın bir tür tarım olduğunu söylediler. Bu görüş zekice görünür ama içinde en ufak bir doğru bulunmaz. Tarımla beraber gelen hiçbir nitelik, hiçbir er-

dem, balıkçılığa adanmış adamda bulunmaz. Tarım, kelimenin doğru anlamında vatanseverler yaratır. Balıkçılığın yaratabileceği tek şeyse, kozmopolit insandır."[141]

Institut'nün üyeleri karşısında bu cümlelerle konuşan kişi, barbarlığın La Bruyère'i değil, enflasyon ve paramiliter çeteler çağının sosyologlarından biriydi. Etrafında Rathenau'nun, Hitler'in ve yük katarları ile atlı polislere asılan dilencilerin sesi yankılanıyordu. Sözlerinde, görkemli ağaçların gövdelerini değil, pazar günü sessizliği içinde Wall Street'te uçuşan kâğıtları görürüz. Talleyrand'ın oduncusunu orman egzotizmi içeren çerçevesinden çıkardığımızda, Junger'in* *Arbeiter*'ını** keşfederiz: Çelik yuları gevşetilmeden asker ve işçi üniforması üzerine geçirilmiştir bile. Bu adam, teknik şiddetin tetiğidir. Herhangi bir yere yerleşebilir çünkü zihni sayesinde hatıralarının görüntülerini yakalayabileceği mekânını kaybetmiştir ("herhangi bir yerde aklına gelecek hatırası yoktur"). Gölgesi, topluma ait olmadığı halde, toplumun kafa karışıklığı nedeniyle kendi üyeleri arasında saydığı şu parazit, Balıkçı'dır. Ataleti kötücül ve düşmancadır. Proleter deniz yıldızlarından, göç eden *lumpenlerden* biridir.

Oduncu ile Balıkçı, bir gün düşman olduklarını fark edeceklerdir. Şu anda vahşi Amerika'da hâlâ cömertçe onları sarmalayan dünyaya karşı nefretlerinde birleşmişlerdir. Bu öyle bir nefrettir ki herkese karşı giderek büyümekte ancak büyürken yumuşamakta, sönmektedir. Hızları, herkesin hızından farklıdır: Darbe vurur, çeker ve asılırlar – zar atan kumarbazın hareketlerinin metaforu. Ve aynı darbeye adanmışlık hali, kozmopolit misyonlarında da vardı: Darbe, her yerde aynıdır. ("Her yerde yıkım vardır, o halde her yer onun için uygun yerdir.") Oysa bitki tek bir yerin çeşnisini taşır. Talleyrand'ın Paris'te bıraktığı geveze *citoyen,*** hâlâ o iyi, sağlam, ta-

* 20. yüzyıl; bir Alman yazarı. – ç.n.
** (Almanca) İşçi. – ç.n.
*** Fransız ihtilalinden sonra: yurttaşlar. – ç.n.

rımsal vatanseverlerdi. Ama sınırların ötesinde filizlenen tarihin jestleriyle hareket eden bu iki karakterle karşılaştırıldığında, daha o anda arkaik kalmışlardı.

Goethe Venedik'te

NİSAN 1790

Çingene kızları kertenkeleler gibi
Dar kapı aralıklarında kayboldu.
Kız koşarak geçerken, lahitler, ceset külü vazoları ve
gondollar da
Tıpkı bir çocuğun dirseği gibi
Küçük dizelerle onu sıyırıp geçtiler. Nemli, kirli, boş
hareket,
Taşın ve suyun yuvasında kasvetli saatler.
Yine de yabancılar aldattı.
Gazete, Milli Meclis'ten bahsediyor.
Ey Sıkıntı, Musa'ların* anası!
Tek bir yetenek kaldı geriye:
Bir hokkabaz kabilesini izleyerek
Alman dilini yazmak.
Ama uşak, kum tepecikleri arasında
Yahudi mezarlığından bir kafatası bulup çıkartmış.
Ve bir koçun çürümüş burun çıkıntısında
Ense kemiği, burun kemiği, kulak kemiğinde, parlar
Orijinal kemik.
Bir omurun
Soyundan gelir Her Şey.

* Eski Yunan ve Roma mitolojisinde her biri bir serbest sanatın başkanı olan dokuz tanrıça. – e.n.

Bir Fransız köyünün *fédéré*'si,* Bastille'in birinci yıldönümü olan 14 Temmuz 1790'daki Federasyon Günü'nü anlatmayı bitirirken, "böylece hayatımızın en güzel günleri sona erdi" diye yazıyordu. Michelet ise, "Fransa'nın Fransa ile düğünü"[142] diyordu; bu, o olay için kaleminden çıkan bir düzine imgenin biriydi. Tarihin akışına tek bir notla müdahale etmek, ona yeterli gelmedi: "Bu kutsal anda[143] en küçük şey bile bir duraksama, belki de bir uyumsuzluk yaratabilirdi." Devrim, "masumiyet ve safdillik"ten[144] oluşurken, canlanmanın da ötesine geçen bir çağ. *I Çing*'in bağasında yazılı olduğu gibi, nihai Eylemin emareleri olan, sonradan –aşk hastalığındaki gibi hafızada da– Eylemin kendisi haline gelen, "işin bitmesinden hemen öceki" anlar... Sonra, "küçük tilkinin kuyruğunun ıslatılması" ve nihai Eylemin baskıya dönüşmesi. Zalim dokunuşuyla asla tam mutluluğa yönelmemesi. *Promesse de bonheur* (Mutluluk vaadi) ile yetin.

Bürokratik yenilikler (Sieyès'in önerdiği Bakanlıklar) ile bir hapishanenin ele geçirilmesi (Bastille, erotik alevler ve vahşi aile kinlerince tüketilmişti) arasındaki kavşakta doğan gün, Tapınaklardan, Yüce Rahiplerden, Toprağın Sunağı olan Kutsal Yerlerde oturanlardan ve kırlara saçılarak güneş ile gölge arasında dağılmış Kutsal'dan bile önce var olan ilk imgeleri harekete geçiriyordu.

Kökenlere bu gerçek dönüşü güvence altına alan şey, tüm imgeleri onaylayan *kitsch*'in damgasıydı: Her şey – taşra *fédéré*'sinin imzasız raporlarından Michelet'ye, Jaurès'e, hatta demokratik Ses'teki daimi titremeye kadar her şey, o günün laneti üzerine inşa edilmişti. 14 Temmuz öğle saatlerinde şehir terk edilmiş görünüyordu. Sokakta yürüyen tek canlı, bir köpekti. "Hiçbir tapınak yeterli gelmeyecekti."[145] Kimse tanık değildi; herkes katılımcıydı. Toprağın Sunağı, Kutsal Yer'in or-

* 1789'da taşradan kaynaklanan ulusalcı *fédération*'lardan birinin üyeleri. – e.n.

tasında, güneşle gölge arasında tekrar kurulmuştu. Gençler sıralar halinde yüz yüze duruyorlardı. Ama hatıralar, böğürerek birbirine cevap veren erkek geyikler gibi *Şih Çing** dizeleri okunduğunu söylemiyor. Özgürlüğün acı kaderi, doğaçlama söylenmek durumundaydı. Zihin uykuda geçmişe yürür, yelken açarsa, bir kez daha insan kurban etme olgusuna doğru hareket etmiş olur. Aydınlanmanın hüsnütabiri** şu sahneyi yaratacaktır: "Yeni doğmuş bir bebek, canlı bir çiçek, hasadın çiçekleri arasına konmuştu. Annesi onu sunağın üzerine koydu. Onu sundu. Ama bebek sadece pasif bir sunu rolü oynamıyordu. Aynı zamanda aktif bir rolü de vardı. Bir kişi olarak sayılıyor, annesinin ağzından yurttaşlık yeminini içiyor, bir insan ve bir Fransız olarak itibarını istiyor, Anavatan'ın mülkiyetine verilmiş olarak, umudun bir parçası haline geliyordu."[146]

Taşra Fransa'sı, törenlerini açık alanlarda yerine getiriyordu ama Paris'in, tören için uygun bir yer bulması gerekiyordu. Geniş Champ de Mars seçildi. Görülmez bir mimar, Kutsal Yer'in törensel işaretlerini yeterli ölçüde yerleştirerek burayı uygun hale getirdi: Artık burası biçimsiz bir geniş alan değil, binlerce el tarafından yükseltilmiş iki tepe arasındaki bir vadiydi. "Gece gündüz her sınıftan, her yaştan erkekler, çocuklar, herkes, şehir halkı, askerler, rahipler, keşişler, oyuncular, Charité tarikatından rahibeler, güzel hanımlar, pazarcı kadınlar çapa yapıyor, el arabası sürüyorlardı. Çocuklar onların önünden yürüyor, işçileri cesaretlendirmek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlardı: '*Ah, Ça ira! Ça ira* (Hey, olacak! Olacak!) / Yükseltilen[147] şimdi indilirecek.' Yükseltme ve indirme işi, o haftanın sosyal etkinliğiydi. Luynes Düşesi, maun renkli, gösterişli bir el arabası yaptırtmış, içini çakıl ve kumlarla doldurarak çalışmalara omuz vermişti.

* (Çince) Şiir Klasikleri. Çin'de yayımlanan ilk şiir antolojisi. Konfüçyüs tarafından derlenen antolojinin ana izleği, "şehvete kaçmadan hazzı ifade" etmekti. – ç.n.

** "Euphemism": Kaba bir sözle ifade etmek yerine aynı anlama gelen daha hafif bir söz. – ç.n.

Şenlik günü, kendi de "bir aristokrat olan (bu laf söylendi) yüce Lord"un (Tanrı-ç) gönderdiği güçlü yağmur ve rüzgâr fırtınasının ortasında yüz altmış bin insan (veya iki yüz elli bin ya da dört yüz bin), Champ de Mars'ın yapay tepelerinden geniş bir piramidin, Anavatan sunağının yükseldiği, ortadaki büyük vadiye bakıyordu. Bir görgü tanığına göre, "Sunak yüz ayak boyunda büyük bir yapıydı. Geniş, kare şeklindeki zemini, köşelerini destekleyen dört payanda üzerine oturtulmuştu. Bu payandalara, her bir basamağı bir tabur asker alacak kadar geniş merdivenler bağlanmıştı. Merdivenlerden bir platforma çıkılıyordu. Bu platformun üzerinde, birçok basamaktan oluşan piramit şeklinde toprak bir set vardı. Bu setin üzerinde de bir palmiye ağacının gölgesi altında[148] anavatan sunağı vardı."

Federasyon Bayramı'ndan birkaç hafta önce, kendini "İnsan Irkı Elçiliği" olarak adlandıran bir delegasyona başkanlık eden Jean-Baptiste Cloots isimli zengin ve soylu bir Prusyalı, Manège'ın* kapısına geldi. Rousseau'nun bahsettiği ele avuca sığmaz "genel irade"nin Champ de Mars'ta çapalar ve el arabaları arasında açıkça ortaya konulmasına benzer biçimde, bu yüzyılın icat ettiği bir hanımefendi olan İnsanlık, temsilcilerini göndermişti. Onlara, "kimsiniz?" diye sordular. "Avrupa'dan, Asya'dan, Amerika'dan geliyoruz" cevabını verdiler, "Biz İnsanoğluyuz!" Cloots'un 19. yüzyılda biyografisini yazan Georges Avenel, Vélodrome d'Hiver'deki bu karşılaşmayı heyecandan nefes nefese kalmış biçimde anlatır: "Heyecan yükseliyor. Herkes kendinden geçmiş! Şimdi sıra insan ırkında! Ulusla insan ırkı arasında sadece bir parmak mesafe kaldı. Artık kesin; insan ırkı kapıda. Bekliyor. Yer açın! Herkes duysun, herkes bilsin. İnsan ırkı geliyor. İşte burada!"[149] insan ırkı, en azından Meclis'in karşısına çıktı. Otuz altı kişiydiler. Napolili Pio, Engizisyon'un İspanyol kurbanlarından Don Pablo Olivares,

* Paris'te XIV. Louis devrinde inşa edilmiş salon. 1789'da Kurucu Meclis burada toplanmıştı. – ç.n.

Prusya hapishanelerinde on yıldır 30 kiloluk zincirlerini taşıyan Baron von Trench, oradaydı. Hollandalı ve İngiliz yurtseverler oradaydı. Türk, Arap ve Keldani, biraz önce parayla tutulmuş Opera figüranlarıydı. Ayrıca bazı gözlemciler, aralarında Collège de France'ın Doğu dilleri tercümanlarından birini ve işten çıkartılmış bazı devlet memurlarını da teşhis ettiler. İnsan Irkı Elçiliği'nin yarattığı heyecandan tahrik olan Meclis, o akşam soyluluğun kalıtım yoluyla geçmesini lağveden bir yasayla, bunun sonucu olarak Soylu İsimlerin Kaldırılması yasasını oyladı. Kullarının hemen Avrupa'ya sızmasını buyuran Operet Krallığı'nca gönderilen Cloots delegasyonu, soylu isimlerin başının vurulması için son kıvılcımdı. Operet, bundan böyle onların aromasında yaşayacaktı.

Federasyon Bayramı yeni bitmişti. Hâlâ heyecandan titreyen Jean-Baptiste Cloots, olanları tehlikeli bir yazar ve Josephine'in hısmı olan arkadaşı, "Galya Sapphosu" Fanny de Beauharnais'ye anlatmak istedi: "Kazandık. Zafer bizim oldu ve siz orada değildiniz. Acele edin Madam, acele edin. Gelin ve mutlu çabalarıyla Yunanlılar ile Romalılar arasında yerlerini alan insanların neşesine tanık olun. Tarihin babasının ve taklitçileri Thukydides ile Titus Livus'un muhteşem masallarına şimdi inanıyoruz. Antik veya modern, tüm şenliklerin hatırasını gölgede bırakan bu töreni size anlatmayacağım. On iki saat boyunca gözlerimin önünde duran o görüntü, sözlerle ya da fırça darbeleriyle asla yeterli ölçüde anlatılamaz. Kendi ellerimizle hazırladığımız yer, boyutları, sadeliği ve konumuyla etkileyiciydi. Sekiz sıra ağacın bol yeşilli dallarının arenayı çevreleyen ve üç yüz bin izleyiciyi güzel bir çerçeve içine alan yeşil bir kravat oluşturduğu, Chaillot, Passy, Meudon ve Montmartre'ın hoş eğimleriyle taçlanmış ... dünyanın en büyük *coliseumu*'nu tahayyül edin. Zafer takı, nehrin üzerindeki köprü, sunak ve Roma tarzı saray, bütün o bayraklarla, sancaklarla, Fransız İmparatorluğu'nun saldırı ve savunma amaçlı tüm silahlarıyla neşeli bir bütün oluşturuyordu. Top sesleri, müzik ve alkışlar, dünyayı ve cenneti sarsıyordu.

"Ben insan ırkı büyükelçisi olarak yabancılar delegasyonunun başında, sarayın salonundaydım. Tiranların bakanları bize kıskanç ve kuşkucu gözlerle bakıyordu. Bu ulusal şenlik, antikitenin o tanımlanamaz hoşluktaki küfü sayesinde bizi iki yüzyıl geriye ve ilk, leziz meyvesi bu federasyon olan mantığın hızlı ilerleyişi sayesinde iki yüzyıl ileriye götürdü. Madam, dün hissettiğim her şeyi size aktarmam imkânsız. Kalbim duyarlı, yurtseverlik duygularım ateşli. Gerisini siz tahmin edin ve mümkün olduğunca çabuk gelin."[150]

Ayini kutsamak için Champ de Mars sunağına topallaya topallaya çıkan kişi, hem eski hem de yeni rejim için en tehlikeli görülen kişiydi: O zamanlar Autun Piskoposu olan Talleyrand. O günü kirleten kusur beceriksiz kral ya da hain kraliçe değil, Şenliğin Yüce Rahibi'ydi; Genel İrade'nin o anda doğaçlama ortaya çıkardığı cennetin ortasında, sahtekârlığın varlığını taahhüt eden kişiydi. Diğerlerine ek olarak, Şenliğin var olması için kargaşalı belirsizliği içindeki Genel İrade'nin küçük bir nihai dokunuşa (Talleyrand'ın yaptığı şey) ihtiyacı vardı. Kitlelerin sakinleşmesini ve kendiliğinden kucaklaşmalarını hayal edenlere göre en çok ışık saçan günün o gün olması, bir ölçüde onun sayesindeydi. Talleyrand, bir ay önce Kurucu Meclis'te, "Federasyon Bayramı'nın asla yeteri ölçüde ağırbaşlı olamayacağı"nı söylemiş ama şu sözlerle şenliğin sağlayacağı yarara işaret etmişti: "Bütün vatandaşlar arasındaki kardeşlik bağını güçlendirmek, Fransızları harekete geçiren yurtseverlikten herkesin haberdar olmasını sağlamak, eğer hâlâ kalmışsa Devrim'i yıkmaya yönelik çabalarının boşuna olacağı[151] konusunda Devrim düşmanlarını ikna etmek."

Piskopos olarak Talleyrand, kitlelere fazla hitap etmemişti. Şenlikten bir gün önce topluluk karşısında dua etmeyi kendinden iyi bilen arkadaşı Mirabeau (hapisteyken vakit geçirmek için öğrenmişti) ile birlikte Saisseval Markisi'nin Lille caddesindeki evinde ayinin provasını yaptı. Sunak yerine şöminenin rafını kullandılar. Koltuklarında oturan diğer konuk-

lar gülüyordu. Talleyrand'ın küçük köpeği korktu ve sahibini ısırdı.

Devasa geçit alayı, sabahın yedisinde Bastille'den yola çıktı. Hava bulutlu ve griydi. Tekrar tekrar yağan sağanak yağmur. Gecikmeler. Kalabalık, her yandan sıkıştırıyordu. Sıralar bozuldu. İnsanlar Seine'i teknelerden oluşan bir köprünün üzerinde geçtiler. Sonra da uzaktaki ve yakındaki herkes, kraliyet tribününün mavi ve altın rengi kadife çadırının etrafını sardı. Basamaklarda kral, büyük oğlu, kraliçe, üç renkli tüylerle süslenmiş halde duruyorlardı. Sancaklar. Lafayette beyaz bir atın üzerindeydi. Beyaz cüppeleri içinde üç yüz rahip, gömleklerini giymiş ve üç renkli kuşaklarını takmış yardımcılarıyla birlikte öne çıktılar. Piskoposluk tacını giymiş Talleyrand, asasına dayanarak ve topallaya topallaya yürüyerek onları izledi. Bin iki yüz enstrümandan oluşan orkestra çaldı. Talleyrand, atından inmiş olan Lafayette'in önünden geçerken ona fısıltıyla şöyle dedi: "Lütfen beni güldürme..."

Kitlesel politika çağını başlatan bu şenliğin sonunda Talleyrand piskoposluk giysilerini çıkartıp kendini bir kumar salonuna attı. Kazandı. Çok kazandı. Rakibini batırdı. Kalktı. "Ceplerimde taşıyabileceğimden fazla altınla gidiyorum. Kâğıt paraları saymıyorum bile." Vikontes Laval'in evine gitti ve arkadaşlarının önünde altınları masanın üzerine boşalttı. Yemekten sonra tekrar kumara döndü. Yine çok kazandı. "Altınları ve banknotları göstemek için tekrar Vikontes'e gittim. Her yanım altın doluydu, şapkam bile. Unutmayın, Temmuz'un 14'üydü."[152]

Federasyon Bayramı'ndan sonra Talleyrand, metresi Madame de Flahaut'ya şöyle yazdı: "Eğer dünkü saçma şenlikte hayranlık içinde sizi otururken gördüğüm kadar siz de kendi yerinizden hoşlandıysanız, on altı insanın huzurunda sizin de iyi bildiğiniz o alaycı gülümsemesiyle bana Champ de Mars komedisini o kadar beceriyle oynarken yüzümü nasıl o

hissiz haliyle koruyabildiğimi ve ulusal ant ile Hıristiyan andını içen yüz bin kişinin arasında kaç tane Hıristiyan olduğunu bilip bilmediğimi soran arkadaşınız Sieyès kadar, fırtınaya felsefi açıdan tahammül etmiş olmalısınız. Soruya ilgisiz kaldım. 'Hesaplarıma göre' dedi, 'Dük (de Biron), siz, ben ve bizimkiler dahil, beş yüz kadar olmalı.' Sevgili arkadaşım size gerçeği söyleyeyim mi, inananların sayısını abarttığından korkuyorum. Şöyle diyeceğim: Filozof olmama karşın insanların giderek inançlarını daha çok kaybetmelerine teessüf ediyorum. Voltaire gibi düşünüyorum: Biz kendimiz Tanrı'ya inanalım ya da inanmayalım, kitlelerin bu dünyada veya öbür dünyada bir ceza görmeyeceklerini ve hırsızlık yapmak, birini zehirlemek ve cinayet işlemekte serbest olduklarını düşünmeleri, tüm toplumlar için tehlikelidir. Ahlaki duygulara aykırı doktrinlerden her zamankinden fazla korkulması gereken bir çağda yaşıyoruz. Çünkü yasalarımızın gücü ve desteği yok ve insanların çoğu kendini yasalardan üstün görüyor. En üzücü olanıysa, Meclis'in halk arasındaki bu *politik ve ahlaki anarşi* ruhunu kışkırtması. İnsanın, sevdiğinin aklını felsefi laflarla karıştırmasının pek yerinde olmadığının farkındayım. Ama en gizli düşüncelerimi, cinsinin kuşku ve önyargılarının ötesine geçebilmiş size anlatamayacaksam, kime açabilirim?..

"Bana gelince, özel olarak belirteyim ki kimin daha acınacak durumda olduğunu bilmiyorum: Hükümdar mı, halk mı? Fransa mı, Avrupa mı? Hükümdar halkın sevgisine güvenirse kaybeder. Halk da kendi payına, eğer Hükümdarın kişiliğine karşı savunma önlemlerini almazsa verimli olayların meydana geleceğini görüyorum: Kanın, birkaç aylık coşkuyu yok ederek nehirler gibi akacağını görüyorum; masumların da suçlularla aynı tahrip duygusuna kapılacaklarını görüyorum. Her ne olacaksa, ya özgürlük davası tehlikeye girecek ya da Fransa'ya huzur getiren bir uzlaşma sağlanacak.

"XVI. Louis'nin kana susamış olduğundan kuşkulanmak, benden uzak olsun. Ama etrafında kötü danışmanlar olan zayıf bir hükümdar, kolayca vahşileşebilir veya (aynı yere çıkar) zayıflığı, nedeniyle başkaları onun adına çeşitli mezalimler ger-

çekleştirebilir. Dünkü olayın sonuçlarına hangi açıdan bakarsam bakayım, geleceği düşündükçe titriyorum...

"Yakın bu mektubu..."[153]

Tarihçinin güvenilmezliği. Önemli bir Napoléon dönemi tarihçisi olan Louis Madelin'e göre şenlik sırasında Talleyrand'ın Lafayette'e söylediği söze ilişkin anlatımlar güvenilmezdir çünkü onlarda, "gerçeğin tınısı yoktur." Bu söze anılarında yer veren Şansölye Pasquier, sözü Lafayette'in kendisinden duyduğunu söyler. Ancak Madelin'e göre Talleyrand, "kutsal şeylere saygısızlık eden bir boşboğaz değildi ve aşırı ciddi bir kişi olan Lafayette, kimseyi güldürme yeteneğine asla sahip olmamıştı."[154]

Cloot'un elçiliğince dolaylı olarak tahrik edilen Soylu İsimlerin Kaldırılması ile Federasyon Bayramı arasında, iyi duygular uyandırma yeteneği tarafından alt edilen, büyük anlara yakışan hitabet tarafından kenara atılan Michelet, "kehanet sembolüne"[155] baş eğer. Ayrıca abartılı sözler, Devrim'in ışıldayan çekirdeğini zarafetle koruma işlevi de görür: "Bu sistemde önceden gelen değerlerin sonrakilerce devralınması gibi, soylu sınıf gibi şeyler yoktur. Ama aynı şekilde önceki suçlar[156] da devredilemez! Devrim'in görevi, ilk günahı silmektir. Doğumla gelen ayrıcalıkları lağv etmek, yalnızca daha radikal bir lağv eyleminin harici boyutunu oluşturur: Irkın günahının, Âdem'in günahının, ilk günahın tecilinin lağvı. O halde kötülük, bireyin bilinçli iradesi uyarınca yaptığı eyleme indirgenmektedir: İrade ve bilince bakılmaksızın hayatın kendisine dokunmuş, her şeye damgasını vuran bir miras değildir. Michelet, burada bir anda ilahiyatçı olur. Ve gölgeler arasında muhalifi Joseph de Maistre'i çağrıştırır. Maistre, Devrim'i anarken her zaman ve her koşulda silinemez ilk günahtan bahsedecek bir ilahiyatçıdır.

Federasyon Bayramı'na dair ilk elde çarpıcı olan şey, sembolün çıplaklığıdır. Semboller uykudan kalkıp ihmalden, alay-

dan kurtulduğunda kimse onları tanımaz. O zaman sembollerin talebi, Eyleme dünüştürülmektir. Devrim'e yön veren hayalet, *coniunctio*'nun,* Kutsal Evlilik'in hayaletidir. Fakat topluluğun ilk eylemi, hemen birliğe indirgenir: "Eyvah! Dünyanın tecrübesi bize acı bir gerçeği gösteriyor. Garip ama gerçek, genellikle birlik, tekliğe indirgenir.[157] Yani, "dün Devrim bir dindi. Bugün ise bir politika haline geliyor"un[158] gerçekleştiği olur. Michelet'nin rüyasında dün, Federasyon Bayramı kutlandı. Ama şimdi, tam bir yıl sonra, aynı Kutsal Yer'de yapılacak olan şey, katliamdır.

Lafayette'in beyaz atı, 17 Temmuz Pazar günü Champ de Mars'da bir kez daha dolaştı. Tören, yine gülünesi bir törendi ama ilk seferde eksik olan sembol, tüm sembollerin yerine geçebilen sembol bu kez geri gelmişti: Kan akacaktı.

Michelet'ye göre, "kraliyet yanlılarının en ateşlileri,[159] belki de soylular değil, kuaförlerdi." Çağın sloganı "Doğaya dönüş," onları kalplerinden vuruyordu. "Her şey korkutucu bir basitliğe[160] doğru gidiyordu." Şehvet düşkünü ve işsiz bir kuaför, 16 Temmuz gecesi Champ de Mars civarında geziniyordu. Aklında iğrenç bir fikir vardı. Anavatan sunağının altına saklanarak kerestelerin arasından kaybettiği müşterilerinin, birazdan "gururla ortaya çıkacak olan[161] kibirli cumhuriyetçi kadınların, bağcıklı şapkalarıyla tribünleri dolduracak kulüp hatiplerinin, Romalı anaların, hanımefendilerinin" eteklerinin geniş volanlarını seyretmek istiyordu.

Şehir huzursuzdu. Meclis bir süre tartıştıktan sonra kralın "dokunulmaz" olduğunu ilan etmişti. Ama buna karşı çıkanlar, "ne XVI. Louis'nin ne de herhangi bir kralın" tanınmasını talep eden bir dilekçe hazırlamış ve Champ de Mars'a getirmişlerdi. O pazar günü Anavatan sunağında bu dilekçe halkın imzasına açılacaktı. Kuaförün suç ortağı, artık çalışamayacak durumda olan eski bir meslektaşıydı. Yanlarına biraz yiyecek ve bir fıçı su aldılar. Karanlıkta kerestelerin altı-

* (Latince) Buluşma, toplantı, birleşme. – e.n.

na saklanarak matkapla kerestelerde delikler açmaya başladılar. Ama sabahın erken saatlerinde, daha bu iki sefih matkapla işlerini bitirmemişken, Anavatan sunağının üzerinde bekleyen seyyar satıcı bir kadın, ayaklarının altından garip bir ses geldiğini fark etti. Görüldüler. Hemen etrafları sarıldı. Gros-Caillou'nun korkunç çamaşırcıları koşa koşa geldiler. Elinde bir fıçı barut bulunan ve, "insanları havaya uçurmak" isteyen birilerinin yakalandığı söylentisi etrafa yayıldı. Kısa süre sonra kafaları kesilmişti. Sabah 9 sularında kesilmiş bu iki kafa, bir alay eşliğinde Saray'a götürüldü. Ondan sonra da emirler, karşı emirler, entrikalar, söylentiler, yanlış anlaşılmalar, hiddet patlamaları art arda geldi. Bu arada Champ de Mars'ta kalabalık toplanmaya başlamıştı. Dilekçeye bir sürü imza, bir sürü X işareti eklendi. Ortada bir bayram havası vardı. Öğleye doğru halk dans etmek istedi. Bir tanık, Anavatan sunağının, "üst üste insan yığınlarından oluşan hareketli bir dağ"[162] haline geldiğini gördü. Sonra da adamlarıyla birlikte Lafayette geldi. Birisi ona ateş etti ve ânında tutuklandı. Alicenap ve gururlu Lafayette, adamı derhal serbest bıraktırdı. Sonra daha çok muhafız geldi; atlılar, topçular, Paris belediye başkanı ve olaylardan bunalmış, beti benzi atmış astronom Bailly geldi. Meslektaşlarının öcünü almak isteyen silahlı bir grup kuaför de kalabalığa karışmıştı. Silah sesleri, toz bulutları, çığlıklar birbirine karıştı. Ölüler, Anavatan sunağının keresteleri üzerinde yatıyordu. Kimse kaç kişinin öldüğünü bilmiyordu. Cesetlerin çoğu Seine'e atıldı. O andan sonra tarih kitapları, "Champ de Mars katliamı"ndan bahsedecekti.

O sıcak öğleden sonra Vali Morris, her zamanki merakıyla Champ de Mars çatışmalarını izleyebilmek için Passy'ye doğru çıkan tepeye tırmanmaya çalışıyordu. Ama zamanında yetişemedi. Morris, tam Meclis açılırken Philadelphia'dan Paris'e varmıştı. Sağlam bir olgular ve olasılıklar duygusuyla Anayasa'nın son taslağını ABD'de gözden geçirmiş ve düzeltmişti. Bir kazada bir bacağını kaybetmişti. Pepeleyerek konuştuğu Fran-

sızca, uzak bir taşra ilinin lehçesine benziyor, vecizelerle süslü, gösterişli konuşmalara imkân tanımıyordu. Ama Paris'te Amerikan arması hâlâ nazik bir ilgi uyandırmaya yetiyordu. Kısa sürede birçok önde gelen evde itimada şayan bir konuk olarak kabul edilmeye başladı. Gayretliydi. Louvre'da bir dairesi olan Talleyrand'ın metresi Madame de Flahaut'yla da bir ölçüde yakınlık kurmayı başarmıştı. Vali, Talleyrand'a, "piskopos" der, onu yakından tanımış biri olarak, "marifetli, şeytan gibi kurnaz, soğukkanlı ve tutkulu"[163] olduğunu söylerdi.

O pazar günü, 17 Temmuz'da Passy'den aşağı inen Morris, akşamı Madame de Ségurs'ün evinde geçirdi. Eve dönünce Seine'e bakarak düşünceye daldı: "Sanırım bu ana kadar gördüğüm en güzel manzaralardan biri, bu akşam kendisini Port-Royal'den gösteren manzaraydı. Hoş bir ay ışığı, bir ölüm sessizliği. Hepsi aydınlatılmış (polis istediği için) azametli evlerin arasındaki köprülerin altından, ormanın ve uzaktaki tepelerin yanından usulca akan nehir. Havada bir nefes kadar bile hareket yok. Bugün hava çok sıcaktı."[164]

Beğeni Üzerine

"Le raisonner tristement s'accrédite."
(Hüzünlü bir şekilde akıl yürütmek itibar kazandırıyor.)
– Voltaire'den Madame du Deffand'a

Beğeni, miras olarak ortaya çıkar. Gerçekte beğeni nedir? Söylemek zor. Ama şurası kesindir ki gericilerin tahayyül ettiği uygarlıkların hepsinde beğeni yoktu. *Anlam*, onu bastıracak yeterlikteydi. Ve beğeninin ortaya çıkması için anlamın kendi temelleri üzerinde ileri geri sallanması gerekir.

Belki günün birinde büyük bir antropolog, uzak, bir vahşi hayattan bir Mauss,* *beğeninin* (çalışmanın nesnesi olarak) belli belgeler temelinde tanımlanabileceğini keşfetmiş olacaktır. Çünkü beğeninin ortaya çıkışı (ve ortadan kayboluşu) toplumlar tarihinde kesinlikle ihtimal dahilinde olmayan bir özellik doğurmuştur. Beğeni, bir çiçeğin açması ve bunu bir daha tekrarlayacağının hiçbir işaretini vermemesidir. Kısa sürer ve kolayca içe çekilip yok edilir ama bir kez bile ortaya çıkması geri dönülmez bir etki yaratır. Hatırası yok edilemez.

"Mütekabiliyet"in (sembolik eşitlikler-son dini yasa) düşüşünden sonraki birkaç yıldan sonra tavırlar, hareketler ve ruh halleri arasındaki zımni bir uyum, yasa yerine geçti. Açıkça istikrarsız olmasına karşın, bu sessiz uyum yine de kendini sağlammış gibi gösteriyor, kalıcı bir temel oluşturuyordu ve barbar haleflerinin her birine göre açıkça çok daha meşruydu.

18. yüzyılın Fransız halkı, beğeniyi geliştirirken edebiyatın anlamını hapsederek küçülttü. Kendilerine göre pek tatminkâr olan trajedileri, komiklik derecesinde dayanıksızdı ve Napoléon *yeni* tür bir trajediyi boşuna isteyecekti. Aynı şekilde şiirlerinde de bir dayanıksızlık vardı – yavan ve *anacreontic*** idiler. Shakespeare üzerine görüşleri: Voltaire, *gülsün* diye *Julius Caesar*'ı Kardinal de Bernis'e gönderir. Naip, Rabelais'yi beğendi diye şoke olmuştur. Fontenelle, Vergilius'un Altıncı *Eclogue*'unu*** "tuhaf" bulur. Madame du Deffand, Saint-Simon'u büyük beğeniyle okur ve bu konuda kendini eleştirebilecek herkesi şu düşünceyle silahsız bırakır: "ber-

* Marcel Mauss: Değişim biçimleri ve sosyal yapı arasındaki ilişkileri karşılaştırmalı olarak ele alan orijinal çalışmasıyla tanınan Fransız sosyolog ve antropolog. – ç.n.

** Yunanlı şair Anacreon'un tarzında olan. Aşkı ve şarabı yücelten. – ç.n.

*** Romalı şair Vergilius'un (İÖ 70-19) pastoral şiirlerinden altıncısı; evrenin oluşumundan, hayvanların kökeninden, doğadaki değişimlerden bahseder. – ç.n.

bat bir üslubu" vardır ve kesinlikle bir "*homme d'esprit*"[165]* değildir.

Eğer gerçekten edebiyatın kesin bir şekilde anlaşılmasını engelliyorsa, o halde beğeni nedir? Edebiyata ilişkin bu kesin anlayış, tarihten damıtılmış incelikli ve geç kalmış, tesadüfi bir usare değil midir? O zamana dek resmen tahlil edilmemiş ve çok sonraki tarihlere, Baudelaire ve Mallarmé'nin çağına kadar da tahlil edilemeyecek bir usare? Öte yandan beğeni, daha önce kristalize olmuştur ve kökeni de sanattan oldukça uzaktır. Resim, edebiyat, eşyalar; bunlar, beğeninin uygulandığı alanların sadece birkaçıdır. Ancak beğeninin kaynağı başka yerdedir. Beğeni şimdi inisiyasyonun** alamet-i farikasıdır. Her şeye uygulanır; dolayısıyla belli bir şeye uygulanmaz. İnsanın varoluşu üzerindeki damga, kötü beğenisini ortaya koymadan kişinin ima bile edemeyeceği bir erdemin yerine geçen son şeydir.

Antoine Hamilton'a göre Sainte-Beuve, *netteté*'nin (açıklık, kesinlik), (geri dönüşü olmayan bazı şeylerin kristalize olduğu bir biçim, silinmez bir leke gibi kalıcı özelliği olmasına karşın kısa sürede yozlaşacak bir Batı ılımlılığı tarzı, her şeyin üzerinde asılı kalan zımni bir uyum), "La Bruyère veya Fénelon'un sonuyla Jean-Jacques'ın başlangıcı"[166] arasında keşfedildiğini düşünüyor. Hemen *netteté*'nin dilinin en gösterişçi yavanlığa (hâlâ bol miktarda görülür) yol açtığından şikâyete başlayacak olanların, Fransız dilinin, "Pascal'den başlayarak mükemmel *honnête homme*'un[167]*** dili," yani mükemmelen uygarlaşmış insanın dili olduğunu hatırlaması gerekir. *Honnête homme,* Voltaire'in bu kadar popüler hale getirdiği kısa cümlelerle kısıtlanmadan ve neredeyse boğulmadan önce iki sandalye arasındaki boşlukta yavaş yavaş geziniyordu

* Akıl adamı. – ç.n.

** Erginleme. Dışarıya kapalı bir gruba girmek ve bu grubun sahip olduğu bilgiye, gereken aşamalardan geçerek ulaşmak. – ç.n.

*** (Fransızca) 17. ve 18. yüzyıllarda, hem tavırları, hem de aklı itibariyle temayüz etmiş kişi. – e.n.

– ve bir şeyler hâlâ ona azıcık çamurlu berrak sudaki yılankavi titremeleri hatırlatıyordu.

İsimsize atıfta bulunma eylemi olan ve son aşamasında "beğeni" olarak adlandırılan utanç, düzeni dünyanın eksenine dayanan dile ölümünden sonra hayat verdi. Toplumun tabakalara ayrılması dünyanın ekseni olunca, utancın kutsal inançlara küfür haline gelmesinin nedeni budur. Böylesi bir toplumda her şey, ayna içinde ayna gibi, bir başka şeye tekabül eder. Bir zamanlar görünmez haldeyken birbirinin karşıtı olan şeyler, gözün yakalayabileceği tek şey haline gelir. Karşıtlar, içinden yükseldikleri tekdüze arkaplanı kuvvetlendirmek için bir anlığına aydınlanır. Lineer kültürün yok oluşu, kelimeyi ve ses ile görüntü gibi diğer kurbanlık nesneleri, herhangi bir haktan ve ilişkiden mahrum şekilde havada asılı halde bırakır. Bu arada yeni kabile, kabilenin gömülmüş olan boş ve görkemli kalıntılarını durmaksızın kendine kurban eder. Son özgürleşme, tamamen körlük durumunda meydana gelir. Bir eksen olduğunu gösterecek bir şey yoksa kelimeler, şeyin takımyıldızı haline gelir. Kelimeler nazik ipliklerdir ve kolayca kırılabilir ama keyfi bir kararın yardımı olmaksızın var olabilen tek şey, onlardır. Böylesi bir kırılganlık, silinmiş farklılığı yeniden onarır. Artık silinebilecek tek şey, inançlı insandır.

1828 Salonu'nu (sergisini) ziyaret eden biri, Talleyrand'a rastladı: "Bize doğru ilerleyerek, daha doğrusu siyahlar giyinmiş iki uşağın arasında sürüklenerek, o kesik kesik yürüyüşüyle şaheserlerin ve acemi ressamların çalışmalarının, Coudart'in resimlerinin ve Picot'nun çariçesinin önünden geçerek gelen, bir tür hareketsiz şekildi. Balmumunun biraz fazla sarıya kaçtığı Curtius'un heykellerinden birine ya da Fransız sanayii sergisinde[168] yerini almak üzere Louvre'un içinden geçen bir robota benziyordu." O son yıllar boyunca Talleyrand'ın fizik-

sel görüntüsü, kendi rehberliği altında tarihin Grevin Müzesi'ne* girmeye hazırlandığının işaretini veriyordu. Burjuvazi çağı, tarihten bıkmıştı ve kimi zaman kibirli zindeliğinin sergilenmesinin nedeni buydu. Ama bu bıkkınlığın kolay kavranamaz bir gerçeğin, bugün ile geçmişi birbirine bağlayan aile bağlarının kesilmesinin sonucu olduğunu söylemeye kimse cesaret edemedi. Saint-Simon'da tüm piç ve asil nesiller bu bağlara dolaşmıştır. Ölü olan, Versailles'da koridorun ucundaki birkaç odada yaşamaya devam eder. Michelet'yle her şey zaten halisünasyondur: Bugün, sadece sinir edicek kadar inançlı bir halisünasyondur. *Aile tarihi* şeklindeki tarih, ebediyen gömülmüştür. Sainte-Beuve'ün alaycı biçimde belirttiği gibi, aile bağlarından kurtulanların tumturaklı sözlerinden etkilenen Louis-Philippe dönemi burjuva Fransızı, her zaman "bütün tarihi anladığıyla[169] iftihar etmişti." Ama yaptığı tek şey, tarihi *Magasin Pittoresque*'in illüstrasyonları arasına yatırmaya hazırlamaktı. Robot ve balmumu heykel, Eşiğin yeni Muhafızları. Artık insanlar geçmişe ve geleceğe geçiş hakkı kazanabilmek için her ikisine de haraç vermek zorundadır.

Talleyrand, toplum önüne ilk çıkışından itibaren tüm hayatı boyunca her türden suçlamalara ve hakaretlere maruz kaldı. İsimsiz gazetecilerden monarklara, yeni imparatordan demokratik tüccarlara kadar herkes, onu azarlamanın keyfini tattı. Bu hakaretlerde sınırsız varyasyonlarla sürekli tekrarlanan temalar, rüşvet, ihanet, yalan ve cinayetti. İyi'nin gelişip yükseldiği bir çağda o, Kötü'nün parlayan örneği olmanın ayrıcalığını yaşıyordu. Ölümünden sonra tarihçiler birbirlerinin sözünü keserek hakkında konuştular ama hâlâ konuyu tam anlamıyla tüketemediler. Kabahat dosyası kabarıktı; suç dosyaları üst üste yığılmıştı ve kimi zaman birbirini yansıtıyordu. 73 yaşındayken halk içinde bir saldırgan tarafından tokatlandı ve tekmelendi. X. Charles bu olayın ayrıntı-

* Paris'te ünlü kişilerin balmumu heykellerinin sergilendiği müze. – ç.n.

larını sorduğunda, ona, "Yumruklandım, Efendimiz" cevabını verdi. Bir politikacının hayatında hakaretler önemli değildir. Önemli olan şey, aşağılanmaktır. Talihin ve siyasetin tüm altüst oluşu sürecinde Talleyrand'ın gerçekten rahatsızlık duyduğu anlar, çok nadirdir. Aşağılandığı anlar ise daha da azdır. Bu aşağılanmalar arasında en kötüsü, Napoléon'un onu taciz ve tehdit ettiği ünlü olay değil, tahta çıkışına yardım edişi konusunda kimsede tereddüt bulunmayan XVIII. Louis (kaçak avlananları vurma gibi bir alışkanlığa sahip av hayvanlarının bekçisi Kral Ubu) ile yaşadığı iki olaydır. Fransa'ya dönmesini sağladığı için kendisine borçlu olmasına rağmen, Kral'a göre Talleyrand her zaman bir kaçak avcı olarak kalacaktı. Chateaubriand'a göre XVIII. Louis, "gaddar değildi ama insan da değildi."[170] Bir gece geç saatlerde Mons'ta kral arabasına binmiş giderken, gün boyunca ona biat etme konusunda fazla istekli davranmamış olan Talleyrand topallaya topallaya arkasından koşturdu. "Acelem yok" diyordu. En sevilen laflarından birisi şuydu: "Ertelemeyi[171] kaldıramayacak çok az siyasi iş vardır." O gece aniden uyandırıldı, uzun cübbesini giymesine izin verilmedi ve Monsieur de Ricé'nin koluna yaslanarak yola kadar koşturmak zorunda bırakıldı. Tüm bunlara karşın duyduğu şey, şu alay dolu sözler oldu: "Benevento Prensi, bizi terk mi ediyorsunuz? Sular sizi iyi etsin. Mutlaka bize yazın."[172] Diğer olay ise İkinci Restorasyon sırasında başbakan olan Talleyrand'ın kraldan taahhüt almak istemesi üzerine yaşandı. Baron de Vitrolles'e göre, "Söze nezaketle başlama konusunda genellikle çok becerikli olan Monseiur de Talleyrand, şüphesiz bu kez daha üst perdeden bir dil kullanması gerektiğini düşünmüştü. Böylesi bir tona alışık olmayan kral şaşırdı ve bir süre tavana bakarak sessizce durdu. Sonra da açık ve sakin bir tonla, 'Pekâlâ' dedi, 'yeni bir bakan seçeceğim.'"[173] Talleyrand ertesi gün Kurland Düşesi'ne yazarak tahammül etmek zorunda kaldığı bu olayı (üslubunun elverdiği ölçüde) anlatıyordu: "Nankörlüğü yeterince örtülü değildi."[174] Napoléon dahil, Talleyrand'ın uğraşmak zorunda kaldığı sonradan görmelerin hiçbiri, onu bu kadar

yaralayamazdı. Sadece kendi sükûnetini önemseyen bu şişman, duyarsız yaratığın Prens'i gafil avlayarak aşağılaması, bir Bourbon'a, kendi kanı içinden doğan bir kan davasına neden oldu.

Edebiyat dolambaçlı yoldan mükemmelliğe doğru ilerlerken, satanizme rastlar. Bu ikisi, yalnız en büyük ilahiyatçıların dünyevi günahları dışında sahip olduğuna inanılan bir günahı ortak tutkuları olarak paylaşmak için bir araya gelir: merak. O zaman yazarın görüntüsü, "dünyevi cennete ulaşınca hemen bahçedeki en uzun ağaç olan Hayat Ağacı'na uçan ve hayatını kurtarmak için değil de, daha ilerisini görmek, *beklenen şeyi görmek için* karabatak gibi tüneyen" Milton Şeytanı* haline gelir. Bu, Sainte-Beuve'ün zamanından beri üslubu düzensizliğe yöneltmekten geri durmayan deneysellik heyecanının *motto*su olarak görülebilir: *beklenen şeyi*[175] *görmek*. Netice itibariyle ilahiyatçılar da yeni bilimi, boş merakın bu temel günahıyla mahkûm etmemişler miydi?

"Edebiyat ve *sanat (art)* hastalığı zamanımızda çok yaygındır... Söylemekten kaçınmayacağım, cümle ve renk, edebi dünyanın yapaylıkları, belki de hiçbir zaman gerçeğin ve içeriğin üzerinde geçtiğimiz yıllarda olduğu kadar hâkimiyet kurmamıştı. Kelimenin tam anlamıyla kalemin hâkimiyeti, kılıcın hâkimiyetinin[176] yerine geçti." Marx, nasıl değişim değerinin özgürleşmesinin tarihini ilk aşamalarından itibaren amansızca yazdıysa, Sainte-Beuve de kelimenin özgürleşmesini dakika dakika gözlemledi. Kendini, aynı zamanda tiksindiği bu sürecin suç ortağı olarak görüyordu. Gazete bürolarında dolaşan, kelimenin endüstriyel kullanımını tesadüfen keşfetmiş yeni yazarların dolambaçlı dilinin; kelimenin her şeyi yazmaya hazır olduğunu, her şeyi gizleyebileceğini

* 17. yüzyıl İngiliz şairi John Milton'ın *Paradise Lost* (Kayıp Cennet) kitabında tanımladığı şeytan. Milton, olaylara Şeytan açısından bakıyor; onu cesur, karizmatik ama bencil ve kibirli bir kişilik olarak tanımlıyordu. – ç.n.

fark ettikleri zaman bu yazarların içine girdikleri vecd halinin, Chateaubrinad'ın dayatmacı yazısıyla aynı kökten geldiğini düşünüyordu. Ayrıca, "bir barbarın enerjik ama açıkgözlü[177] ve kaba ruhuyla" yazmaya devam eden Hugo'dan gelen bir köken de vardı. Ama asıl zehir, başka yerdeydi. Aynı iğrenç dalgadan, Sainte-Beuve'ün mahçup zihninin izlemeye hazır olmadığı, hatta altıncı duyusunun fark etmesini bile önlediği *yeni*, ortaya çıkıyordu: Sadece edebiyatla büyüleyen yeni Baudelaire ve sonra da yeni Flaubert. Alçaltılmış kelime ile mükemmel kelime, gnostik ritüellerde olduğu gibi, sularını birbirine katmaya hazırlanıyordu. Her zaman iyi ile kötünün bir adım ötesine geçmeyi reddetmiş olan Sainte-Beuve, artık etrafındaki dünyada dayanabileceği bir "zemin" ya da "gerçek" olmadığını yeis içinde fark ediyordu. Ve kırılgan siniğin gizli sesiyle kendisine dönerek şöyle diyordu: "Gençliğimde ufak tefek hırsızlıklar yapardım. Yaşlılığımda ise bir korsan olacağım. Heyhat, malikânesinde şair olarak yaşayan[178] edebiyat otoritesi bir beyefendi olmayı nasıl da isterdim!"

Üslubun Dönüşümleri

Guez de Balzac bir keresinde, "herkesin aradığı şeyi, yani kelimelerin birbirine bağlanarak doğru yere oturtulmasını sağlayan küçük sanatı" bulmakla övünmüştü. "Küçük sanat" lafını atın; "kelimeleri hareket ettiren, kendisiyle birlikte azameti ve görkemi[179] de getiren cennetten çıkma gizli bir güç" dışında, ortada bir şey kalmaz.

Saint-Beuve, Guez de Balzac'ı şu sözlerle takdim ediyordu: "İlkel vakarıyla, kusursuz korumacılığı ve taşralı centilmenliğiyle, dilin bütün süs ve debdebesine derin saygısı dışında her

konudaki beceriksizliğiyle,[180] *kelimelerin adamını* kimse ondan daha saf bir biçimde temsil edemez."

"... Saint-Cyran ona selametten ve şükrandan bahsettiğinde, *'Ne güzel!'* dışında söyleyecek bir laf bulamayan Guez de Balzac gibi. Çileden çıkan Saint-Cyran bir keresinde ona şu cevabı vermişti: 'Monsieur de Balzac, aynaya baktığında yüzünde siyah bir nokta gördüğü halde aynanın iyi ve güzel olduğu dışında söyleyecek laf bulamayan adama benziyorsunuz.' Benzetmenin kesinliğinden ve imgenin yerine tam oturmasından çok etkilenen Balzac, kendini tutamayıp, 'Ah! Ne güzel söylediniz' diye haykırmıştı. Saint-Cyran, tam da bu noktada Balzac'tan ve imgelerle üsluptan başka bir şeye önem vermeyen laf ebelerinden umutsuzluğa kapılmıştı."[181]

Kelimenin süslü kokoşu Guez de Balzac, Port-Royal'in münzevi hayatını uzaktan takdir etmekten hoşlanırdı. Papazların en haşini ve ateşlisi Saint-Cyran onu küçümseyen, tepeden bakan yazılar yazdığında tüyleri ürperirdi. Bir keresinde Balzac, Saint-Cyran'a yeterince süslü bir mektup yazmak için tam üç ay uğraşmıştı. Mektubun başından itibaren metaforla mübalağayı bir arada kullanmış, ancak kibirli, gösterişli yazımına kaygılı âşığın ıstırabını da yansıtmıştı: "Dilimin hoşunuza gitmeyeceğinin ve bu mektubu okuyunca kaşlarınızın hiddetle çatılacağının tamamıyla farkındayım." Ama uçmaktan da geri kalmıyordu: "Mösyö, mutlaka söylenmelidir ki bugün dünyadaki en büyük tiranlardan biri sizsiniz. Herkes kısa zamanda otoritenizden korkacaktır. Siz konuştuğunuzda, insanın sizin görüşlerinize uymayan görüşlerini muhafaza etmesi imkânsızdır... İnsanın mutluluğu kucaklamaya zorlanmasının ve maruz kalanlara fayda sağlamadıkça asla şiddete başvurmayan birine teslim olmasının da elbette belli bir zevki vardır."

Saint-Cyran, bu uzun mektubu açmadan şöminenin rafına koydu. Monsieur d'Andilly'ye yazarken, mektuptan, "şu andan itibaren üç gün içinde okumayı hedeflediğim Monsi-

eur de Balzac'ın mektubu" diye bahsedecekti. Bir ay sonra hâlâ mektubuna cevap alamadığı için sıkıntı duyan Balzac, Saint-Cyran'a yanaşıp mektubu alıp almadığını öğrenmesi için bir arkadaşına yalvaracaktı. Saint-Cyran, mektubu elbette aldığını söyleyecek, cevabını geciktirdiği için özür dileyecek, cevabı o anda ve orada yazacağını açıklayacaktı. Balzac'ın arkadaşının önünde, herkesin hayran kaldığı kısa bir cevap yazdı: "Ünlü yazar, parlak ve vaktinden önce gelişmiş ama olgunlaşmamış edebi çalışmaları ile kendi üzerine tefekküre daldığı malikânesinde otuz yıl geçirdi. Düşmanları ona *Narcissus* diyordu çünkü esas olarak yaptığı şey, bütün gün Charente kanalında ya da kendisine çok güzel gelen retoriğin *Aynasında* kendine bakmaktı. Yaratıcılığını dış dünyada ve insanlarla ilişkileri içinde tazelemedi. Sonuçta bir boşlukta kendini şişirmiş oldu. Nasıl ki dünya, başkalarının yaratıcılığını bozuyorsa,[182] onun yaratıcılığını da yalnızlık bozdu."

"Ölümüne üç gün kala hâlâ müsvettelerini gözden geçiriyordu. Onları baskıya göndermeden önce tam kopyalarını çıkarttırıyordu. Çünkü her şeye olduğu gibi detaylara ve kitaplarında süslü cümlelerle yer bulan en önemsiz şeylere büyük önem atfediyordu. 18 Şubat 1654'te bu ruh hali ve gösterişli cümleleri ile vicdanı konusunda karmaşık düşünceler içinde öldü. Şüphesiz samimiydi, çünkü ciddi biçimde değişmişti. Ama bu değişim, her zaman tekrar tekrar ortaya çıkan[183] kusurları ve zaafları doğrultusunda bir değişimdi.

"Doğanın, tarihin, coğrafyanın –evren– varoluşunun tek nedeni, onu yegâne ve en sevdiği ganimetiyle donatmaktı: metafor. Kendimize dikkatle bakalım. Edebi vicdanımızı iyice araştıralım. Önemli çağdaş yazarlardan birden fazlasının Guez de Balzac'tan sandığı ölçüde uzak olduğundan[184] şüphe duyuyorum." Kendini dikkatle inceleyen Sainte-Beuve, kendisinin de "imgeler ile süslü cümlelerden başka bir şeye aldırmayan nüktedanlardan" biri olduğundan kuşkuya düştü.

Sainte-Beuve, aile tarihine kindar yorumlarını yavaş yavaş zerkeden kötü niyetli bir şecere araştırmacısı gibi, Guez

de Balzac'ı Fransız düzyazı geleneğindeki üslup takıntılı yazarların atası ilan etti. Doğumu ahmakça ve komik olan, kökeni tüm varsayımların ötesine geçen ve her zaman belirsiz kalacak olan bu kült, uzun ve maceralı bir ömür sürdü. Artık Charente'ın sularında kendine bakmıyor, her yere, hatta *Bateau Ivre*'de* yolunu kaybetme noktasına gelene kadar antik Okyanus'a bile yelken açıyordu. Sainte-Beuve'ün kulağı, Rousseau'nun yazısında, "düşüncesinin ve temel dehası"nın üzerinde ve ötesinde, Guez de Balzac'ın yazısının "hareketini, ritmini, telaffuzunu ve bir anlamda iskelet yapısı"nı[185] duyuyordu. Ama ortada başka maharetler de vardı: Chateaubrinad'la üslup, tantanalı bir yağmaya dönüşmüştü ve herkesi hükmü altına alıyordu. Fetih ruhu, artık sadece siyasetin mülkü değildi. "Chateaubriand, büyük bir yazar; üslup meselesinde büyük bir fatihtir ve bir işgalcidir. (Esasen tutkuyla duyguyu birleştirdiği tek şey şudur: Sanatçıyla üslubun birliği.) O realist, Hıristiyan, cumhuriyetçi veya sosyalist değildir. Aynı anda ya da art arda, bunların hepsidir (ve daha fazlası). İmgeler yoluyla, az çok güzel ve baştan çıkartıcı metaforlar yoluyla, bütün fikir alanlarından derlenecek şeylere bağlı olarak, aynı anda ya da art arda bunların hepsidir (ve daha fazlası). Metafora direnemez, üzerine atlar. O büyük bir yağmacıdır; olmuş ve çiçek açmış Kraliyet zambağını,** kırmızı karanfili, hatta Beauce'un mısır tarlaları ile çimenleri arasına gizlenmiş menekşeleri toplayandır. Tarlada dolaşırken hoş görünen ve kopartması mümkün olan her şeyin cazibesine kapılır. Oraya bir şeylerin tohumunu ekmez; hasadın renkli florasından[186] oluşan ganimetini alır."

Proust'a göre üslup, "yazarın zihninin gerçeğe dayattığı,[187] dönüşümün işaretidir." Sainte-Beuve'ün saygı gösterdiği "biçim" ile "içerik" arasındaki akademik ayrım bir kez ortadan kaldırılınca, uzun zamandır süs olarak kabul edilen şeyin içinde düşünce kendini ortaya koyar. Chateaubriand'ın ses geti-

* Rimbaud'nun *Sarhoş Gemi* şiirine gönderme. – ç.n.
** Fransa krallığının simgesi. – ç.n.

ren yağmasından sonra, parçalanmış ve etrafa saçılmış malzemeyi Flaubert bir araya getirir: "Gerçekliğin tüm unsurları geniş ve değişmez biçimde cilalanmış yüzeylere sahip yegâne tekdüze özün içinde eritilmiştir. Herhangi bir çatlak, kusur kalmamıştır. Gözlük kadar pürüzsüz olması için ovulup cilalanmıştır. Orada her şey gösterilir ama sadece yansıma biçimindedir; bütünün tutarlılığına etki etmez. Tutarsız, aykırı olan ne varsa sindirilmiştir."[188]

René Doumal'ın gözlemine göre, "üslup, varoluşumuzun yaptıklarımız üzerindeki damgasıdır."[189]

Proust, elinde ateşten bir kılıçla Sainte-Beuve'ün tepesine çöker. Baudelaire'in, Flaubert'in, Proust'un mutlak edebiyatı, Baudelaire'e fazladan bir kelime adamak yerine Noailles ailesinin herhangi bir ferdinin veya iktidarın önünde baş eğmeyi tercih edenlerden öcünü, burada alır. İntikam meleği olarak Proust, şüpheden muaftır ama adalet bir anda onu kör eder. Sainte-Beuve, edebiyatın tüm mutlaklık iddialarına, sanki oyunun kurallarını ihlal etmişler gibi, ekşi bir kuşkuyla bakar. Proust, bu yüzden onu, kendisini dolambaçlı yollardan *Recherche*'in* anafikrine yaklaştıran bir fikre sahip olmakla suçlar: "Sainte-Beuve hayatında edebiyatı asla derinden kavramadı. Edebiyatı sohbetle aynı düzeye[190] koydu." Gerçekten de kitapları, "yazarın hoşsohbet insanları davet ettiği birbirine açılan misafir odalarına benzer. Bu kişilere, tanıdıkları saygın insanlar hakkında sorular sorulur ve gösterdikleri kanıtların diğerlerince gösterilen kanıtlarla çelişkili olduğu kararına varılır. Böylece her iki tarafın da alışkanlık gereği methettiğimiz insanlarla ilgili söyleyeceği çok şey olduğu ya da bu düşünceyi paylaşmayanların farklı bir düşünce ekolüne[191] bağlı bulunduğu ortaya konulmuş olur." Proust'un Sainte-Beuve'nin "yöntemi"ni yerin dibine batırmak için sunmak istediği tanım, o yönteme aslında oldukça yakın olan kendi yön-

* (Fransızca) Araştırma, Proust'un eseri. – e.n.

teminin sırrını da ortaya koyuyordu. Sainte-Beuve'ün, her pazartesi günü üst üste eklenerek biriken *Causeries*'sine,* ayrıca *Chateaubriand*'ına, hatta hacimli *Port-Royal*'ine belli bir mesafe ve zaman aralığından bakılırsa; her şeyin ötesinde sohbetin hüneri sayesinde, söylentilerle, imalarla, engellenmiş hatıralarlarla, dedikoduyla, uçuşan imgelerle, yankılarla dolu, bölümler halinde büyük ve sanrılı bir roman olduğu görülür. Her şey, biricik, yavaş ve amansız bir akıntının içinde akarak kırılgan ruhların sonuncusu olan Sainte-Beuve'de, onun gölgede geçen biraz mahçup hayatının içinde gözden kaybolur. "İnsan ile eserini ayırmamayı[192] içeren yöntemi," elbette belli bir teorik temele dayandığını iddia etmeyecektir. Ama bu yöntem, eserinde sürekli hayalini kurduğu yüzlerce hayatı, odayı, araziyi, hüzünlü zevki, ilişkiyi, kancayı anlatırken (ve kişilerin açıkça, hatta kimi zaman aşırıya kaçan ölçülerde kitapta görünmesi halinde bile) kendisine dokunulmazlık sağlayan mükemmel bir gerekçe görevi görmüştür. Kendisine göre, "yazı masasının en alt çekmecesi, başkalarının görmesine izin verilmeyecek arka odadaki bir mobilya" anlamı taşıyan *Cahiers*'de** Sainte-Beuve, edebi eleştirinin sinsi biçiminin, "Hıristiyanlığa uymadığı"nı[193] kendi kendine itiraf eder. Bunun en önemli nedeni, İncil'in emirlerine aykırı olarak kendisini sürekli "yargılamaya, başkalarını yargılamaya" mecbur etmesinden (sıkça başvurduğu bu küçük ikiyüzlülük, onu en gizli odasında bile bulur[194]) ziyade, "sıkça yaptığım gibi başkalarının suretini çıkartmak ve kişiyi ona dönüştürmek gibi özünde tamamen pagan bir sürece, Ovidyen*** bir metamorfoza"[195] duyduğu sürekli ve karşı konulmaz bir çekimdir. Ama en azından açık bir itirafa rastlarız: "Bazı insanlar, yazarlar üzerine denemelerimi edebi eleştiri sayıp, yazı konularımın be-

* *Les Causeries de Lundi* (Pazartesi Konuşmaları): Sainte-Beuve'ün eseri. – e.n.

** (Fransızca) *Defterler*, Sainte-Beuve'ün eseri. – e.n.

*** Publius Ovidius Naso (İÖ 43-İS 18): Romalı şair ve filozof. Başyapıtı, olağanüstü dönüşümlerle ilgili mitolojik efsaneleri konu aldığı *Metamorphoses*'tir. – ç.n.

ni ele geçirdiğinden şikâyet ediyor. O yazılarda eleştirinin ikincil unsur olduğunu anlayamıyorlar: Bence tüm denemeler her şeyden önce bir portre, bir resim, bir duygunun dışavurumudur. Dergilere yazmaya zorunlu biri olarak, romanın ve ağıtın orada biraz kılık değiştirmiş biçimde devam etmesinin yolunu bulduğumu farketmiyorlar. Okurların dörtte üçü, entelektüellerin çoğu[196] buna dikkat bile etmiyor."

Bu gözlemleri sınamak için bir test yapılabilir. Gemilerin isimleri üzerine uzun uzadıya durmaya istekli olmayan bir *İlyada* okuru, iyi bir okur sayılmaz. Aynı şekilde Sainte-Beuve'e girizgâh yapmak isteyen biri, *Causeries*'nin on beş cildinde geçen isimlerin listesini dört yüz sayfada veren *Table générale et analytique*'i açmalıdır. Burada tanınmamış insanları ve kahramanları, kralları ve yazı adamlarını, büyük hanımefendileri ve politikacıları, dünyevi ve uhrevi kişileri buluruz. Eser, bir zamanlar kaybolmuş ama burada tekrar ortaya çıkmış seslerden, yargılardan, olaylardan, haberlerden ve sözlerden oluşan sonsuz bir duvar halısıdır. Yayın hayatının beklenmedik olayları ve iniş çıkışları nedeniyle masasına yığılan kitapları için haftadan haftaya yeteneğini harcayan Sainte-Beuve, aslında romana çok benzeyen ama asla roman diye sunmaya cesaret edemeyeceği o heybetli, aşırı, manyakça binayı, iğneyle kuyu kazarcasına yıllar içinde inşa etti. *Causeries*'nin *Table générale et analytique*'i, sadece hacmiyle değil, ayrıca bu kavramla derin yakınlığı nedeniyle diğer üç isim endeksinin, Saint-Simon'un *Memoires*'ı, Balzac'ın *Comedie Humaine*'i ve Proust'un *Recherche*'inin yanında yerini aldı.

Goethe ile Napoléon'un (pek de kazara sayılamayacak şekilde bir araya gelip *Reader's Digest*'da çıkması planlanmışçasına unutulmaz bayağılıklarını karşılıklı olarak ortaya dökmüşlerdi) çağından çok uzun zaman önce, ayakları uzayın ana-

vatanına kök salmış olan ve istisnasız tüm gezegenvari varyantları zihninde birleştiren evrensel adam, yeni çağın *Anthropos*'u,* Gottfried Wilhelm Leibniz idi. Çin'de Konfüçyüsçü bilginin aşırı Asyalı curufundan temizlenmesi için Cizvitlerin tek yapması gereken şey İmparator K'ang Hsi'yi optik aletlerin sürekli kullanılması gerektiğine ikna etmek olmuştu. Leibniz de aynı şekilde, kiliselerin dar kafalı anlaşmazlıklarının dinin *prima materia'sı*** haline gelmesi sonucunda ortaya çıkacak küçük hesapların, aydınlanmış vahşi Çar Petro'nun egemenliğinin Kamçatka'dan Amerika'ya kadar yayılmasının başlangıcı olacağını düşünüyordu. Arkadaşı Ker de Karsland, bu her şeyi bilen adamın Hanover'de "bir eşkıya gibi"[197] görüldüğünü söylüyordu. Bu ilk kozmik sekreterin, ilahi güçlerin bu gizli danışmanının tabutunun arkasında yürüyen tek kişi, sıradışı herhangi bir özelliği olmayan özel sekreteri Eckhart oldu.

Hissedilir bir "maymuna benzer havası"[198] olan kaba adam, fizyokrat François Quesnay, Madame de Pompadour'un doktoruydu. Kralın gözdesinin dairesinin üzerindeki sıkıntı verici bir yerde, asma katta otururdu. Akşam yemeklerinde sık sık Diderot, d'Alembert, Duclos, Helvetius, Turgot ve Buffon'u ağırlardı. Protokol nedeniyle veya uygun kaçmayacağı için bu kişilerle ilgilenemeyecek durumda olan Madame de Pompadour, misafirlerini selamlamak ve konuşmalarına katılmak için zaman zaman doktorunun dairesine gelirdi.

XV. Louis, Quesnay'yi Madame de Pompadour'un dairesinde asilliğe yükseltti. Sèvres'deki imalathanesinde (yeni porselen sanatında o zamana kadar varlık gösteremediği için Saksonya ve Japonya'dan yıllık 500.000 *livres*'lik ithalat yapan Fransa için Madame de Pompadour'un talimatıyla kurulmuştu) üretilmiş bir vazodan üç menekşe alıp, "Quesnay,

* (Eski Yunanca) İnsan. – e.n.
** (Latince) Asli meselesi. – ç.n.

seni asilliğe yükseltiyor ve konuşan bir hanedan arması veriyorum" dedi. Siyasi ekonomi, işte o anda doğdu.

Devrim'den hemen önceki yıllarda meydana gelen dünya ölçeğinde öneme sahip olaylardan biri, züppelikle Sol arasındaki ittifakın kesin olarak onanmasıydı. O sıralar insanlar henüz "züppelik" ve "sol" terimlerini kullanmıyordu ama en çok taklit edilen zarif hanımefendiler, bir anda gümrük vergisi, Virginia tütünü, dokuma imalathanesi, krediler gibi konuları konuşmaya, hatta net kazanç konusunda laf etmeye başlamışlardı. Ruh kendi haline bırakılınca genellikle ortaya çıkan israf ve dağınıklığın üzerini örten ortak çıkar (tek bir çıkar vardı, aslında), konuşmaların odak noktasına yerleşti. Her zaman akıllıca seçilmiş bir maskeye ihtiyaç duyan yüksek züppelik, o andan itibaren kendini hangi örtünün altına gizlemesi gerektiğini biliyordu: saygıdeğer Dava. Bu tür davalar, toplumsal ve müziksel, insani ve ilerici, erotik ve Asyalı olabilirdi. Ama konuklarını akşam yemeklerinde, partilerde ve ruhsuz pikniklerde ağırlayan hanımefendilerin çehrelerinde, artık, Adalet'in yıldızı parlıyordu.

Eşitlik, bir inisiyasyon* fikridir. Sadece inisiyasyon gibi yüksek oranda yapay bir süreç sayesinde doğada var olmayan bir mahiyet olan "eşit"e ulaşılabilir. Simgesel karakterleri ve inisiyasyona dayalı öncülleri unutulmuş olmasına karşın Masonik amblemlerin sivil hayatın temel zımni varsayımları haline geldiği 1789'dan sonra tersyüz oluşların dünyası kendi alanını belirler. İkili hareket: Hepsi inisiyedir ama inisiyasyon ortada görünmemektedir. İnisiyasyonun varlığını sürdürdüğü tek yer olarak gizli örgütlerin asırlık gölgeleri kal-

* "Initiation": Batını (ezoterik, içrek) örgütlerden harici, yabancı kişinin üyeliğe alınması, içeri kabul edilmesi ve batını bilgilerin ışığına kavuşturulması. Ama bu bilgi bazı mistik tarikatlardaki gibi kişinin doğal yöntemlerle ve kendi kendine ulaşabileceği bir bilgi değildir. Seçilmiş kişilere başkaları tarafından verilmelidir. Aynı yöntem, Yahudi Mistisizmi Kabalacılık'ta da kullanılır. – ç.n.

mıştır ve ancak muhteşem etnograflarla birlikte kütüphanelerde tekrar ortaya çıkacaktır.

Devrim'in başlangıcında ve daha sonraki düzen aşamalarının her birinde (Terör dışında. Bu, tesadüfi değildi: Artık tarih, iki ana yoldan birini seçmek zorundaydı: Talleyrand'ın ya da Terör'ün yolunu), her yeni olayın nihai bir muhafıza, elini tutup yeni anlaşmalar yazmasına yardım edecek habis bir hocaya ihtiyacı vardı: Talleyrand'a. O her zaman Kaos'un kabul edilebilir bir biçim almasını sağladı. Aşırı, dolayısıyla da felç edici kudretin sembolü olan her olayda, başkalarının, pek çok kişinin, uzun bir dostlar ve düşmanlar silsilesinin ellerini destekleyen gölgeler arasında, onun solgun elini görürüz. İnsan Hakları Bildirgesi'nin 6. Maddesi'nin son şeklini ona borçluyuz: "Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların, şahsen ya da temsilcileri aracılığıyla yasanın meydana getirilme sürecine katılma hakkı vardır. Yasa, korurken de cezalandırırken de herkese eşit davranmalıdır. Yasa nezdinde eşit olan tüm yurttaşlar, yetenekleriyle mütenasip tüm mevkilere, unvanlara ve kamu görevlerine getirilme konusunda da eşittir."

Gecikmiş Bir Hüzün Nostaljisi

Madame de Staël, iki *contredanse** arasında Monsieur de Surgère'e "Batı'nın nüfus alanının"[199] ne demek olduğunu açıkladığı günlerde, Talleyrand'ın sevgilisiydi. Talleyrand, vücudunun biçimsizliğini kafasından atamamış olsa da Amerika'dan ona yazarak yardım istemişti. O da öylesine çok yar-

* (Fransızca) İngilizcenin *country-dance*'ından (taşra dansı) gelir ve çiftlerin karşı karşıya figürler yaptığı bir danstır. – e.n.

dım etti ki, Talleyrand dönebildi. Sonra da Madame de Staël, Talleyrand'ın isteklerinin yerine gelmesini sağlamak amacıyla altı kere Barras'ya gitti. Bir keresinde üstü başı darmadağınık biçimde Luxembourg sarayına dalmış ve elinde sadece on *louis*'si* kalan Talleyrand'ın dışişleri bakanı olmazsa kendini Seine nehrine atma noktasına geldiğini, heyecandan kısılmış sesiyle Barras'ya açıklamıştı. Eğer siyaset, metafizik anlamında, "bir kadına talimatlarını uygulatma" (Talleyrand'ın küstahça açıkladığına göre) bilgisi gerektiriyorsa, Madame de Staël mağrur bir ivecenlikle talimatları yerine getirir ve genellikle de amacına ulaşırdı.

İkisi de sohbetin hükümdarları olarak birbirine saygı gösterirlerdi. Ama Talleyrand, Madame de Staël'e mesafeli ve kayıtsız davranırdı. 1812'de Madame de Kielmannsegge'ye, "Madame de Staël benim kötü biri olduğumu düşünebilir. En azından şurası kesin: Entelektüel açıdan o da bana kötü davranır."[200] diyordu. Beaulaincourt Markizi, Edmond de Goncourt'a Talleyrand'la hayatında iki kez akşam yemeği yediğini, ikisinde de onun Neckerler'in kızlarının ayaklarını ve bacaklarını düzeltmek için[201] *tourne-cuisses*** ısmarlamak zorunda kalmasının hikâyesini anlattığını söylemişti. Madame de Staël uzun bir süre boyunca ihanetleri, kendisini terk etmesi ve kötü huyları nedeniyle Talleyrand'ı affetmemeye çalışmış ama başaramamıştı. *Delphine* adlı romanında, Talleyrand'ın soğukluğunun zekice bir portresini çizdiği Madame de Vernon isimli bir karakter yaratmaya kendini mecbur hissetmişti: "Tembelliğin nasıl suiistimal edilebileceğini benden iyi kimse bilemez... Hayatımda üç-dört kez dışında asla bir şey isteme zahmetine katlanmadım. Ama bu tür bir çaba göstermek için zihnimi organize edersem kimse beni yolumdan çeviremez. Emin olun ki sonunda istediğime ulaşırım."[202] Madame de Staël, Talleyrand'ın görünmez zırhını delebilen ye-

* (Fransızca) Altın bir para. – e.n.

** (Fransızca) Kalça-döndüren, vücudun alt kısımlarını düzeltmeye yarayan bir cins korse. – e.n.

gâne sözleri, 1809'da Cenevre'den yazdığı bir mektupta dile getirmeyi başarmıştı: "*Adieu*. Mutlu musun? Böyle üstün bir zekâyla, daha dibe vurmadın mı[203] – hüzün yok mu daha?"

Oysa Talleyrand, o kadar küçümsediği Madame de Staël'e cevabını dolaylı olarak zaten vermişti. O mektuptaki sözler, kendini sürekli aşağılayan enerjik çetenin aklının ucundan bile geçmeyecek bir noktaya dokunmuştu. Hüznü ihmal etmekle suçlayan temyizi olanaksız o suçlamayla karşılaştırıldığında, ihanet, rüşvet, gösteriş merakı ve vahşet neydi ki? Talleyrand, 1808'de bir gün, belki de "alışkanlığı, hesapçılığı ve kayıtsızlığı abartan[204] ruhunu canlandırma" yeteneği sayesinde bir başka kadın arkadaşına (Madame de Staël kadar hoşsohbet ama onun kadar ivecen ve saldırgan olmayan Madame de Ramusat), şu cevabı duyma izni vermişti: *"Il eût peut-être mieux valu souffrir"* (Belki de acı çekmek daha iyi olurdu[205]). Talleyrand söz konusu olduğunda belki de birçok *bon mot*'nun en yücesi olan bu cümle, Flaubert'in şu sözüne eşdeğerdir: *"Ils sont dans le vrai"* (Doğru yoldalar). Bu adamların ikisi de kıskanç ve despot yeteneklerin pençesindeydi. Flaubert'e göre yazmak, hayata son vermek; Talleyrand'a göre ise ciddi meselelerle uğraşmak, acıya son vermekti. Sanatkârın maskesi ikisinin de yüzüne yapışmıştı; o yüzleri deforme olmuş yani samimi bir hale getirmeden bir an bile yerinden çıkartılamazdı. İkisi de maskelerini sızlanmadan sonuna kadar taşıdılar. Birinde *Bouvard et Pécuchet*'den alıntılarla kabarmış bir dosya vardı. Diğerinde de benzer bir dosya (Belçika meselesiyle ilgili 1831 tarihli müzakereler) ile hüzünlerin anası Kilise'nin affının çeşitli aşamalarıyla ahenk içinde, sona doğru giderek alçalan uzun ve kusursuz ölüm acısı. Cenazenin kasvetli süsünün kıvrımlarını anlatan Franz Blei şöyle yazıyordu: "Gecikmiş nostaljisi,[206] maskeyi olduğu kadar Talleyrand denilen efsaneyi de kaplamıştı."

Berry'deki Bir Parkın Rehaveti

Çok sevgili torunu Dino Düşesi Dorothée'nin koruduğu Prens, Belçika meselesini halledip, Avrupa'yı bir kez daha sükûnete kavuşturduktan sonra Valençay kalesinin lordu olarak sakin bir yaşam sürüyor. Şu an seksenlerinde olan Prens, en son kalkanının –varlığının monotonluğunun– arkasında bulunan cıvık, sıradan kelimeleri kaydetmekten hoşlanıyor. "Kendimi ev alışkanlıklarının duvarları arasına kapatmak arzusuyla, hayatımı monoton geçecek bir şekilde düzenliyorum. Ne mutluyum ne de mutsuz; sağlığım ne iyi ne kötü; ıstırapsız ve hastalıksız yaşıyorum. Giderek güçsüzleşiyorum ve bu rehavet hali son bulmazsa, her şeyin nasıl biteceğini iyi biliyorum. Ancak bu bana ne acı veriyor ne de beni korkutuyor. İşlerim bitti. Bazı ağaçlar diktim; bir ev yaptırdım; daha birçok aptalca şey yaptım. Artık bunlara son vermenin zamanı[207] gelmedi mi?" Yine de, kendisi farkına varmadan, ara sıra, geçmişe savrulan gizemi aralayan dondurucu kısa ifadeler dökülüyor ağzından: "Hiçbir şey bana acı veremez; çünkü her şeye hazırım,"[208] "kaçınılmaz olanla mücadele[209] etmiyorum."

Valençay'de konuk olan Louis Philippe'in oğlu Orléans Dükü, Talleyrand'ın kadın arkadaşlarının bacaklarının alçı dökümlerini görme fırsatını bulmuştu. Her döküme, modelin ismi kazınmıştı. Prens böylece, onlarca yıl boyunca bu kadınlar için dokunmuş çok sayıda zarif çoraba sahip olma imkânını elde etmişti. Artık, hemen hepsi ölmüştür.

Tarihin adi köpekleri, hiçbir şeye, hatta tarihin kendisine, *ultima dea*'ya* bile inanmadığı (öyle söyleniyordu) için hır-

* (Latince) En büyük tanrı, nihai tanrı. – ç.n.

layarak Talleyrand'a saldırdılar. Fakat, aristokrat Talleyrand, aristokrat Madam de Dino'ya, en çok sevdiği canlıya, bir keresinde şöyle demişti: "Kuşkuculuktan daha az aristokrat olan bir şey yoktur."[210]

Doğduğu devirsel ve törensel (gerçi, artık ayinsel değildi) çağ ile sekseninde onu saran –ve hâlâ en azından Belçika sorununu onun çözmesini bekleyen– deneysel çağ arasındaki fark, Talleyrand'ın açıkça gördüğü gibi, sadece üretilende değil, aynı zamanda tüketilmekte olanda yatıyordu. Vaudémont Prensesi 1832'de, yılbaşı arifesinde öldü. Son yıllarında evini hayvanlarla doldurmuş, fakirlere cömert yardımlarda bulunmuştu. Talleyrand, metresi ve koruyucusu Brionne Kontesi ile birlikte, onunla elli yıl önce tanışmıştı. O andan itibaren de birbirlerini arkadaş olarak görmüşlerdi. Talleyrand, Fouché ile onun evinde barışmış, Aimée de Coigny'nin entrikalarını onun evinde kayıtsız bir hayırseverlik ile dinlemişti. Onun çay partileri, "istikrarsız hükümetlere en büyük tehlikenin geldiği yerdi. Herhangi birisi, orada tam bir güven içinde komplo kurabilirdi. İskemleler öyle rahat, hayat öylesine hoş ve boştu ki hükümetin ajanları uyuyakalırdı."[211] Bu arada Napoléon iktidardan düşmüş ve ölmüştü. Bourbonlar'ın da başına bir kez daha aynı şey gelmişti. Her türlü karanlık işe bulaşan Montrond, Şeytan'da bile şeytani bir deha arayanlara göre Talleyrand'ın şeytani dehası olan bu yoz sefih, bu kumarbaz, Prens'in gözyaşı döktüğünü sadece bir kez gördü: Eski arkadaşının ölüm haberi Londra'ya ulaştığı zaman. Talleyrand bu vesileyle, şunları yazdı: "Zamanımızı karakterize eden olgu, 'toplum' dediğimiz varlık dahilinde belirli şeylerin nihai bir sona ulaşmasıdır. Ünlü bir salonun veya zekâsı ve hükümlerinden dolayı etkili olan bir kişinin yerinin doldurulabileceği bir dönem vardı. Bugün ise açıkçası, sadece neyi kaybettiğimizi görüyoruz. Nelerin doğacağı hâlâ gizli. Bu yüzden gençlerin bütün o budalaca cesaretlerine rağmen, içinde bulunduğumuz zaman bana yaşlıların altın çağıymış gibi geliyor. Bu, bitenin toplumun kendisi[212] olduğunu kanıtlı-

yor." Yaşlı adam artık tecrübenin aracısı değildi çünkü tecrübe, her seferinde kendisiyle birlikte sona ermişti. Ama bu şekilde daha gizemli ve etkileyici bir hale gelmişti: Bilinmeyen kurallara göre, bilinmeyen bir el tarafından kırılıp tarlada bırakılmış bir taş. Ailesinin yeni kuşaklarından yoksun olarak hayatta kalan böylelerinin yalnızlıkları, çarpıcı yüzlerine vurur. İşe yaramazlıkları muhteşemdir. Belki bilge de değillerdir. Kendini yok etmeye karar vermiş her anı gibi, sessizlikte bize bakmak istemezler.

"Çin verniği ile rötuşları yapılmış küçük üçgen raflar,[213] misafir odasının dört köşesini süslüyor, bunların üzerinde dört alçı büst duruyordu. Bunlar XVI. Louis, Marie Antoinette, Madame Elisabeth ve Dauphin'in* büstleri olduğundan, yas belirtisi olarak ya da tozdan korunmak için siyah krep kumaşla kaplanmışlardı." Ekşiliğin en korkuncu olan durağan bir el değmemişlik (Katolik sefih Barbey d'Aurevilly'nin bir keresinde gözlemlediği gibi), profillerin hatlarını aşındırıyor. Taşra asilleri, dumandan kararmış duvarların yoğun Norman karanlığından ayırdığı geniş odalardan geçerek yas ve tozun ortasında amaçsızca geziniyorlar. Fakat Restorasyon anı gibi bir şeydir; kendilerine karşı son derece dürüst olan devrimcilerin sürekli inkâr edeceği bir gücü anımsatır: "Fransa'nın Jakobenleri, İngiltere'nin Püritenleri kadar somurtkan, vakur ve kılı kırk yaran[214] insanlardı." Valognes ve Coutances arasındaki bölgedeki azılı düşmanları, Chouan şövalyesi Des Touches, onları başka şeyleri de düşünmeye zorladı. Ona, yeni reşit olmuş delikanlılar gibi güzel bakışları nedeniyle *"La Belle Hélène"* (Güzel Helen); acı veren baskınları ve Channel'in sisi içinde ilkel sandalıyla havaya ve hatta dalgalara nasıl karışacağını iyi bilmesi nedeniyle "Eşekarısı" diyorlardı. Feodal

* (Fransızca) Fransa veliahtlarına verilen unvan. – e.n.

biatta, feodal bağlılıkta, bütün demokratik bağlılıklardan arındırılmış erotik bir nitelik vardır: Şövalye Des Tocuhes'tan Clark Gable'a kadar hepsi, "rüzgâr gibi geçti." Gerilla savaşı, sonuçta kimin için savaştığınızı bile anımsayamayacağınız soyut bir oyundur. Fark, çıplak bir vücuda bakan gözdedir. Aimée de Spens, pencerenin yanında soyunmakta ve iki taraftan gözlenmektedir: Onun yalnız olduğunu düşünmeleri sağlanan devrimci Maviler tarafından ve odasına gizlenmiş, ışığın diğer tarafından onun bedenine bakan Chouan Des Touches tarafından. Yıllar sonra bile, feodal eros Aimée'nin utançtan kızarmasına neden olur. Ve Barbey d'Aurevilly, patavatsız bir tarihçi gibi Caen'daki akıl hastanesine Des Touches'u ziyaret etmeye gittiğinde, onu bir taşın üzerine oturur halde bulur: "Bir zamanlar sisin, uçsuz bucaksız boşlukların, denizin, savaşta düşman saflarının ve dumanın ötesini gören o gözlerle, sadece Amiée ile karşılaştırmakta olduğu ve deliliğinin soyutlamasıyla[215] belki de görmediği kırmızı güllere bakmaktaydı."

Devrim'in ilk günlerinde ne zaman kan dökülse, Desnot adındaki aşçı mutlaka oralardadır. Bastille Komutanı Bernard-René de Launey düzinelerce süngüyle süngülendikten sonra, kalabalıktan bir ses geldi: "Ulus, onun kafasını halka göstermek istiyor."[216] Böylece, kısa süre önce komutandan kasıklarına tekme yemiş olan Desnot'ya bir görev verildi: "Yaralanan sensin. Onun kafasını da sen kes." Desnot kendisine sunulan süvari kılıcını geri çevirdi. Launey'nin kellesini, her zaman cebinde taşıdığı ve mutfağında eti düzgün bir şekilde kesmek için kullandığı siyah saplı küçük bir bıçak ile kesmek istedi. Sekiz gün sonra benzer bir tablo meydana geldi: Çok sayıda süngü Louis Berthier'nin vücudunu delip geçti. Ancak bu kez insanların sergilemek istediği şey, ölü adamın kalbiydi. Tuileries'de bulduğu muhteşem piyade eri başlığı ile gösteriş yapmakla meşgul olan aşçı Desnot, bu kez kendi inisiyatifiyle hareket etmediğini iddia etti. Berthier'nin kolsuz ve bacaksız gövdesini kılıcıyla açtıktan sonra, kalbini çı-

kartan ve şu sözlerle onu Desnot'ya uzatan bir askerin emrine itaat etmişti: "Asker, adalet yerini buldu. Bu kalbi onlara götür." Küçük bir cellat grubunun takip ettiği Desnot, kalbi görünce ürperen Lafayette'e de gösterdi. Sonra, hâlâ kalbi taşıyarak Palais-Royal'ın* çevresinde dolandılar. Daha sonra, bir şeyler yemek için bir meyhanede durakladılar. Kalbi masanın üzerine koyup, içmeye başladılar. Bu sırada, pencerenin önüne kalbi isteyen meraklı bir kalabalık toplanmaya başladı. Kendi anlattığına göre Desnot, kalbi, kalabalığa attı. Onlar da kalbi beyaz karanfillerin üzerine koyarak Palais-Royal'ın bahçesinin çevresini dolaştılar. Bütün bildiği buydu.

İlahiyatçı Yeshuotl gözlerini yukarı kaldırdı ve Mösyö Godeau'ya şunları söyledi: "Eğer gerçekten hayatınızı düzene sokmak ve tarih konusunda bir yargıya varmak istiyorsanız, en azından Tanrı'nın günlerini nasıl geçirdiğini bilmelisiniz. Cennette kendisine dörde dört *cubit*'lik** belli bir yer ayırmıştır; orada oturur ve günün ilk üç saati boyunca Zebur'u inceler. Dördüncü saatten yedinci saate kadar oturur ve dünyayı değerlendirir. Dünyanın suçlu olduğunu görünce, Hüküm tahtından kalkar ve gidip Merhamet tahtına oturur. Günün üçüncü dilimi boyunca orada oturur ve gergedandan pireye kadar dünyanın bütün yaratıklarını besler. Günün dördüncü kısmındaysa oturup Leviathan*** ile oynar."

* 1663'te Richelieu tarafından yaptırıldı, 1643'te Aune d'Autriche'in orada ikamet etmesiyle Palais-Royal (Krallık Sarayı) adını aldı. Devrim sırasında, halkın eline geçti, Tribunat'nın merkezi oldu. Restorasyon sırasında hanedana geri döndü. Bugün danıştay binasıdır. – e.n.

** Dirsekten ortaparmağın ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü birimi. – ç.n.

*** Tevrat'ta geçen büyük ve kötü bir canavar. – ç.n.

Port-Royal Civarında

Müthiş, hüzünlü gökyüzü; arada sırada belli yerlerde ve belli zamanlarda hayatın toparlandığı, doğduğu ve yenilendiği derin bir çevrim içinde dönen, bilinmeyen evren. İnsan, bataklıkta dalgalanan bu çimenlik adada, sayısız haşaratla birlikte çürüyüp ölür. İşte yukarıya, bu gökyüzüne bakan şey, suların uyuduğu yerdeki böğürtlen çalılarıyla dolu bir hendekten yükselen Port-Royal manastırıydı. Orada, Versailles'dan üç fersah ötede, insan neredeyse çölde gibi olurdu.

Daha ilk günlerinde bile yabani otlara bürünmüş, geçen yıllar boyunca kemer sütunları aynalarda büyüyen bu yoksul manastır, bir zamanlar terk edilmiş kindar Ossian tipli çocukların okulu ve *Cour des Miracles*'i* idi. Ürperten gözyaşı hasatçıları, Gericiliğin kibirli cellatları ile onların ikizi Devrim suflörleri, bu manastırda yetiştirilmişti. Nasıl oldu da civarında serkeş münzevilerin toplandığı (çöle küçük dürbünle bakarlardı) bir kızlar manastırı ... bu manastıra dönüşebildi? Nasıl oldu da bu uysal çileden, yumuşatılmış yünden, hintkenevirinden, palmiye yapraklarından ve at kılından üretilen bu güzel iplerden önüne geçilemez olaylar çıkabildi?

İlk tehlikeli Modernler, büyüdükçe âlimane yorumlarla korunan *Freigeisterei*'nın ürkek filizleri olan ateistler ve sefihler değildi. Joseph de Maistre'in açıkça söyleyeceği gibi, "ateist genel olarak, sessizdir.[217] Ahlaki hayatı terk etmiş biri olarak sessiz sedasız çürür ve otoriteye zor başkaldırır." Dünya düzenini tehdit etmek, başları ebedi itaatten kaldırmak için, "teolojik bir kulüp,[218] *dört duvardan* oluşan bir toplanma ye-

* (Fransızca) Mucizeler Avlusu. – e.n.

rinden başka bir şeye gerek yoktur." İşte o "dört duvar," Port-Royal'in duvarlarıydı. Dünyayı saracak olan hastalıklı kumaş, ihtirasın bağlarından hiçbir zaman yeterince uzak kalmamış bu ıssız yerde, Versailles'dan birkaç fersah uzaktaki bu Tebai'deydi. Manastırın sessizliği Maistre'i aldatmadı. O sessizlik, ölümü, henüz doğmamışı çağıran küçük bir girdaptı. Çünkü, "her mezhebin... kalabalık topluluklara ve özellikle kadınlara[219] ihtiyacı vardır." Bu yapay durgunluğun halesi ise çılgın gevezelikti. Maistre, Port-Royal'in kaçık bakirelerinde, ruhun o sarsılmaz inançlı züppelerinde, giyotin için yanıp tutuşan *tricoteuses* ordusunu, çantaları patlayıcı dolu solgun kadın nihilistleri gördü; dünyanın perişanlığını gördü; yıkım aşkına kendi bedenleriyle vücut verecek kadınları gördü. Her zaman olgularla sınırlanmış, hâlâ ne olduğu belli olmayan kelimelerle nefesleri tıkanmış aptal Jakobenler'le vakit kaybetmenin anlamı yoktu. Daha da geriye, dindar yalnızlığa, büyük acılara, var olmayan bir Tanrı Lütfu'ndan önce kendini küçük düşüren jestlere gitmeliyiz. Orası, "mutsuz tabiatımızın ebedi suçu"nun gerçekten yüzeye çıktığı yerdi. Yabani otların sessizliği arasında "insan kalbinin doğal başkaldırısı"nın[220] gerçekleştiği yerdi. Bu döneme bakanlar açısından 1789 Devrimi'nin, her şeyden önce şu birkaç inatçının ayaklarının dibine yatırılması gerektiği açıktır: "Hiçbir şey bu mezhepten daha canlı değildir. Devrim sırasında, öldüğünü düşündürecek[221] hiçbir kanıtın bulunmadığına dair çok sayıda belirgin yaşam işareti gösterdiği açıktır." Görünmez bir Jansenizm dünyalının başına bela kesilmişti. Palais Royal'den habersiz olan bu kaba, derin düşünceli âlim papazlar, ateşin rüzgârı oldular. "Yapının temeline[222] ilk darbeyi Jansenizm* vurduğundan, işi (Devrim) bitiren soysuz işçilerden daha fazla suçluydular." Joseph de Maistre'in, "Kutsal Ruhun bu oyuncak askerinin,"[223] bu öfkeli kelimeleri okuyarak, kolla-

* Cornelius Jansen (1585-1638): Hollandalı din adamı. Adının Latinceleştirilmiş hali, Jansenius. Augustinus'un yolunu izleyerek günahkâr insanları ancak Tanrı'nın kurtarabileceğini, insan iradesinin rolü olmadığını savundu. *Augustinus* adlı kitabı 1640'ta yayımlandı. – ç.n.

rını boşuna salladığını görürüz. Burada insan, bayağı kişilerin aklına gelebileceği gibi, Maistre'in öngörülü iğneleyici sözlerinin, onu tamiri imkânsız biçimde gerçeklikten kopardığını düşünebilir. Ama tam da burada, kutsal bir arkadaşlık yardımımıza yetişir. "Jansenist" terimi, Napoléon için olabilecek en kötü hakaretti (bir keresinde, sesini giderek yükselttiği bir sıfat dizisi kullanarak, hiddetle birisini andığı işitilmişti: "O bir *ideologdur*, MECLİS ÜYESİDİR, JANSENIST'tir..."). Gasıp, tıpkı meşru kral XIV. Louis'nin verdiği tepkiyi göstererek, bu tip insanları Düşmanı bildi. Her ikisi de "bu kendiliğinden nefretleri dahilinde onu (Düşmanı) evrenin bütün otoritelerine[224] ihbar ettiler." Napoléon, Maistre'in *Considérations sur la France*'ını 1797'de, Milano'da okudu. Cioran,* bu kitabın "Bonaparte'a, kendi içyüzünü gösterdiğini"[225] belirtir. Aslında, "Jansenizmin temel dogması tamamıyla Hobbes'a aittir"[226] diyen paradoksta hakikat varsa, aynı şekilde Joseph de Maistre'in de her zaman tiksindiği gasıbı onayladığı ve onu uygun bir şahit olarak gördüğü düşünülebilir. Kutsal yakınlıkların ilişkileri tersine çevirme eğilimi vardır. Ateistler cennette, her şeye inanmakla suçlanır. Bu sırada Joseph de Maistre ve Bonaparte, St. Petersburg'daki terasta durgun bir günbatımını seyrederken, tatlı tatlı sohbet ederler.

Jansenius

"Monseigneur étudie" (Monsenyör okuyor), Jansenius'un kapısının dışından duyulabilecek tek laftı.

Kasabadaki tek kurbanı olarak onu hedef alan ve çeşitli arşivlerdeki (düşmanlarının dedikodusuna göre) hastalıklı sayfalara dokunması suretiyle bulaşan bir hastalıktan öldü.

1640 Eylülü'ndeki Frankfurt Fuarı'nda, Jansenius'un *Augustinus*'undan başka bir şey konuşmadılar.

* Romanya asıllı Fransız düşünür. 20. yüzyılda Paris'te yaşadı. – ç.n.

Bahçeler Başemini

Bazı armutların güzel kokusunu gizleyen, meyve dolu mühürlü sepetler gönderdi. Bunlar, yüzlerce ağaçtan sabırla seçilmiş, birbirlerini ezmeyecek şekilde paketlenmişti.

Hamon

Orans, legens, latens, silens

Port-Royal'in mükemmel hekimiydi. Kötüye giden Hıristiyanlık âleminde, sakin, kederli güzelliğini yitirmeyen, doğanın değişmez uyumu üzerine düşüncelere dalan ancak yine de çocuksu bir inkârla hayırseverlik ruhunu yiyip bitiren, en incelikli örnek Hıristiyanlardan biri kabul ediliyordu. Yüz ifadesinde ve tavırlarında, genellikle gülümseyen bir tevazu, zarafetle harmanlanmış bir ciddiyet vardı. Tıbbi terimler kullandığında, esrarlı kelimeler aracılığıyla Tanrı'nın İnayeti hakkında konuştuğundan şühelenilmişti.

Öldüğü akşam, aralıklarla, "sessizlik" kelimesini tekrarladığı, ve kimi zaman da, "Jesus, Maria, sponsus et sponsa"* dediği duyulmuştu.

Son yıllarında, önünde eyere yerleştirilmiş bir rahlenin üzerinde açık bir kitap olduğu halde, eşek üzerinde köyden köye dolaştığı görülmüştü. Kitabın sayfaları arasına sıkıştırılmış küçük kırmızı kâğıtlar, en çarpıcı bulduğu bölümleri işaretliyordu. Etrafındaki manzara son derece yalındı ve dikkate değer bir özelliği yoktu. Ama o kendi imgeleminde, her zaman her nesnenin bir diğerini gizlediği, daha doğrusu arkasındaki varlığı gizlediği, büyülü bir ormanda bulunuyordu.

Yanına gömülmeyi vasiyet eden Racine'in hocasıydı.

* (Latince) İsa, Meryem, koca ve karı. – e.n.

Pascal

Pascal'a, zihnin kalesinde rastlanırdı: Bütün nedenleri ince eleyip sık dokuyan mantıksal, geometrik bir ruh. Gökyüzünü ölçmek için yeni yöntemler kullanmıştır: şeffaf, kavurucu, dokunaklı. İnsanlar onu, evrendeki en farklı, kendine en hâkim, en el değmemiş, mükemmel insan zekâsı olarak görme konusunda hiçbir zorluk çekmediler. Kendinden sonrakilerden, doğanın otomatik varlığı ve Tanrı'nın inayetinin baskınları arasındaki hiçbir benzerliği aklın algılamasına izin vermeyen zorlu bir hendekle ayrılmıştı.

Madame de Genlis büyük bir şevkle şu hikâyeyi anlatırdı: 1789 civarında, simya deneyleriyle uğraşan Orléans Dükü'nün bir iskelete ihtiyacı olduğunda kimsenin aklına, Saint-Etienne-du-Mont'ta gömülü olan *pauvre* (zavallı) Pascal'ın kemiklerinden daha iyisini önermek gelmedi.

— En ustaca kılıç tekniklerimi kullanmakta tereddüt etmedim ve koluma bir papaz cüppesi sardım. Ölümüne bir düelloda, koşullara ve kamuflaja neden önem vereyim?

— Eğer o, ölçülemeyeni böyle fitneci bir yoldan kavradıysa, uyumlu arabuluculuğun hiçbir biçimi ona nüfuz edemeyecektir. Yine de sonlu terimleri sonsuz terimlere kendi oranlarında uyarlayan ve bu suretle onlar arasında olanaksız bir köprü kurmasa da, dünyanın bu arada sırada oluşan, içinden doğaüstü akımın soluğunun geçtiği boşluk ile delinmesini sağlayarak iletişim kuran böyle bir biçim vardır.

— Çünkü insan sonsuz iç konuşmasını sürdürür. Ve bu kurala bağlamak için en iyi yol olacaktır, tabii yok etmek için değilse...

— Artık zihin sefihlerine yönelik takdir ve taklit duygularının sona ereceği ve onların, papazlara bugün yapıldığı gi-

bi ısrarlı ve bezdirici biçimde yargılanacağı bir zamanın yaklaştığını görebiliyorum. Bunun nedeni, onların fikirlerinin aykırı görülmesi değil, iş ve eğlence hariç her şeyin kayıtsızlıkla karşılanması olacaktır.

— Mistik ile sefih arasında özel bir suç ortaklığı vardır. Her ikisi de anlamsızlığı veri kabul edip ondan kendi bildirgelerini karakterize eden sertliği ve acımasızlığı çıkartan, doğaya aykırı yaratıklardır. Eğer *Calvaire** onları aydınlatıyorsa, bu heykeli taraçalandırılmış arazilere değil, şans eseri sürülmüş, zorbalıkla harap edilmiş veya toplumun gelenekleriyle kısırlaştırılmış geniş bir tarlanın üzerine koyarlar.

— Düşünce, klasik mitolojik öykülerdeki deniz yosunlarıyla kaplı biçimde dalgalar arasından ortaya çıkan bazı esrarengiz varlıklar gibi, duygular ve anılarla yapılmış dövmeleriyle ışığa çıkar. Fakat biz bu tür acayip bir görüntüyü egzotik hale getiren opak bir yüzey ile çevriliyiz. Bizler güvenilmeziz. Bizim ağdalı, yapmacık kelimelerimiz var ve ince duyarlılıklarla sımsıkı sarılmışız. Ama hâlâ düşüncelere sahip olduğumuzu söyleyemiyoruz...

— Münzevi keşişler hakkındaki fikrimi mi soruyorsunuz? Pekiyi, Benim için çok değerli olan bir azizin bir keresinde söylediği gibi, onların gurur ve kibirden şişmiş halde, garezden şişerek mağaralarında sıkışmış ejderhalar gibi daracık hücrelerine tıkılıp kalmış olduklarını düşünüyorum.

— *Fascinatio nugacitatis* (değersiz şeylerle büyülenmiş).

* İbranice *Golgotha*'nın Latince çevirisi *calvariae locus*'dan (kafatası yeri) Fransızca *cauvaire* (kafatası), daha sonra *Calvaire*, İsa'nın çarmıha gerildiği Golgotha tepesi, mecazi olarak, ısdırap ateşleri. – e.n.

Saint-Cyran

Böylece esas mesele, ölümün kendisine geldiği haliyle muhteşem bir şekilde donmuş olan ve yüzünde kör bakışlarına en azılı düşmanının bile dayanamayacağı son derece vakur bir ifade taşıyan Monsieur de Saint-Cyran'ın vücudunun nasıl taksim edileceğiydi. İstediği kalbi almadan dünyadan çekip gitmeyeceğine dair Monsieur de Saint-Cyran ile arasındaki eski bir anlaşmaya göre, kalbi Monsieur d'Andilly'ye ayrılmıştı. İç organlarıysa Başrahibe Angelique'in adaklarına tahsis edilmişti. Monsieur de Saint-Cyran'ın ellerini kesme işini Lancelot üstlendi. Fakat geç kaldığı için Monsieur de Saint-Cyran'dan kendisine düşen –sonradan Aziz Jacques-du-Haut-Pas'nın surları içinde gömülen– "değersiz servetten" tatmin olmayan Monsieur La Maitre, onun eller üzerindeki bu hakkına itiraz etmişti.

Jenkins

Port-Royal'in bahçıvanı. Monsieur François olarak bilinirdi. Çok uzaklardan gelmişti. Bir İngiliz centilmeni ve Monsieur La Maitre'in müridi olarak bir dava hakkında ona danışmaya gelmişti. Monsieur La Maitre onu ruha dönüştürdü.

On iki isyancı rahibe manastırdan uzaklaştırıldığında başpiskopos, on beş resmi görevliden oluşan tören alayı eşliğinde bahçeyi ziyaret etmek istedi. Orada Monsieur Jenkins'i çapa yaparken buldular. Başpiskopos ona yaklaştı ve derhal oradan ayrılmasını buyurdu. Daha sonra sıcak bir ses tonuyla devam etti: "Kılıç kullanmak size çapa kullanmaktan daha çok yakışır." Jenkins başını kaldırdı; aşırı renkli ve çıkıntılı elmacık kemikleri olan yüzü vaktinden önce kırışmıştı. Azizlerin zaman zaman sergilediği o hoş ironiyle karşılık verdi: "Yirmi yıldır bu bahçede çalışıyorum ve hiçbir zaman para istemedim, çünkü günlerimi burada dolduracağımı sanıyordum. Ama beni uzaklara göndermek istiyorsanız, geçmişte yaptı-

ğım işlerin bedelini ödemelisiniz." Bu kelimeler başpiskoposa göre fazlasıyla kurnazcaydı ve mahçup biçimde, "Kılıç daha iyidir, kılıç daha iyidir" diye mırıldandı.

Rahibelere kırk yıl hizmet ettikten sonra öldü. Monsieur Dodart'ın onun için yazdığı ve büyük yılanlarla birlikte hâlâ yaşayan gür yabani otlarla örtülü mezar taşı, hâlâ okunabilir: "Her zaman açık havada iş başında, her zaman sessiz, sık sık ettiği dualarla ruhunu yönelttiği Tanrı'nın huzurunda daima münzevi. Kilise ibadetleri dışında asla boş durmadı, *Missa* ayini sırasında en önde olmak dışında asla acele etmedi. Mütebessim ve huzurlu, herkese karşı kibar. Ve sadece Tanrı'ya yakın."

Flavie Passart

Rahibe adayıyken Başrahibe Geneième Le Tardif'in vücudunda bulduğu birkaç pireyi, rahibenin kanını emdikleri için kutsal emanetler olarak yaşatarak sakladı. Kimi zaman hizmetindeki kızlara da anlattığı hayaller, ruhlar ve ruh çağırmalar arasında büyüdü. Kutsal Diken'i küçük Margot'nun gözyaşı kanalına uyguladı ve küçük Margot birkaç saat sonra iyileşti. Bu mucize bir heyecan yarattı ve muhtemel bir eziyeti engelledi. Beş Teklif'le* karşı karşıya kalındığında, başlangıçta bu teslimiyete karşı koymaya kimse ondan daha hevesli değildi. Üç yıl boyunca, kutsal ruhlar defalarca imzalama-

* 12. yüzyılda kurulan Port-Royal Manastırı, daha sonra önemini yitirmişti. 1602'de atanan Başrahibe Angélique'in çalışmaları sonucu tekrar canlandı. Bu dönemde manastır yakınlarına yerleşen, Antoine Arnould, Arnould d'Andilly, Blaise Pascal, Loncelot gibi kişiler, bir okul oluşturarak Saint-Cyran'ın etkilemesi sonucu Jansen'in fikirlerini yaymaya başladılar. Jansen'in fikirlerini sapkınlık olarak gören Cizvitler'in Kilise nezdinde girişimleri sonucunda, Port-Royal'e Beş Teklif sunuldu. Bu teklifte Jansen'in düşüncelerinden vazgeçilmesi çağrısı yapılıyordu. Manastır bunu imzalamayı reddetti. Bu yüzden hem Kilise hem de Devlet'in tepkisini üzerine çekti. Yıllarca süren baskılardan sonra manastır 1709'da yıkılarak rahibeler tutuklandı, okul dağıtıldı. – ç.n.

masını buyurdular. Bu sırada olup biteni onun ciddiyetsizliği ve azimsizliği olarak yorumlayan diğer bazı rahibeler tarafından aşağılandı. Sonunda imzaladı. Monsieur Chamillard'a manastırdan zorla çıkartılacak rahibelerin listesini veren de o oldu.

Angélique de Saint-Jean d'Arnauld d'Andilly

Kendisini götürmeye gelen adalet görevlileriyle askerlere, adını, tüm savaşları Tanrı'nın elçisi Arnauld ailesiyle dünyanın temsilcisi Cizvitler arasındaki büyük ihtilafın bir çatışması gibi gören bir kimsenin gururuyla söyledi. Yüce bir kahramanlık ve kibirli bir sofuluğun peşine düşmüştü, ama ışığının söneceği korkusu, bastırılamaz bir saplantı haline gelmişti. Gerçekmiş gibi gördüğü bir rüyada, kutsal emanetlere yönelik açgözlülüğüyle tanınan iğrenç Flavie Passart'ı gördü: Başrahibe'nin yerine geçmişti ve rahibeleri kovuyordu. Onları nereye gönderiyordu? Kendisi de, *Annonciatio** Rahibeleriyle birlikte küçük ve karanlık bir odaya kapatılmıştı. Arkasında, günde üç kez açılan kilitli üç kapı bulunuyordu. Kendisini sanki yabancı bir diyarda, hayatının kalan kısmından daha kısa hiçbir kaçış yolunun bulunmadığı bir yerdeymiş gibi hissetti. Cizvitlerin vaazlarını dinleme mecburiyetinden kaçınmak için hücresinde şarkı söyleyerek ve odanın içinde yürüyerek kilise ayinini tek başına yaptı. Tembelliğin ruhunu kovmak için yatağına; kendisini müşkülpesentlikten korumak için yemek yediği masaya; dikkat dağıtıcı şeyleri uzak tutmak için küçük ibadet yeri *(oratoire)* olarak kullandığı yatağıyla duvar arasındaki boşluğa; kutsal emanetlerin saklandığı sandıkları süslemekten ibaret olan işine bağlanmak ve merak duygusuna karşı güçlü olmak için çalıştığı yere; baştan çıkartıcı ruhların girmesini önlemek için odasındaki bütün kapıların üzerine kutsal su serpti. En mutlu saatleri geceleriydi:

* (Latince) Cebrail'in Meryem'e mucizevi gebeliğini haber verdiği gün (25 Mart). Bu öğretiye bağlı tarikat (tebliğ). – e.n.

"Yalnız olmak ve böylece gecenin kalbinde, Tanrı'nın dualarını başka hiç kimseninkilere değil de sadece O'nun kulaklarına söyleyerek bir hapishanede Tanrı'ya ibadet etmek... At arabalarının saat on bire ve hatta daha geç saatlere kadar geçmeye devam ettiği, o âna kadar gürültüsü hiçbir zaman kesilmeyen bu koca şehrin ortasında derin bir sessizlikten başka hiçbir şey işitmemek... Tüm bunların ne kadar güzel ve ne kadar içten olduğunu keşke ifade edebilseydim. Bunların ne kadar harika ve büyüleyici olduğunu[227] anlatmaya kelimeler yetmez." Böyle pasajlar karşısında, Sainte-Beuve bunca yıldır Port-Royal'de ne aradığını açıklamak zorundaydı: "Kutsal değerlere saygısı olmayan biri ve bütün nesnelerde ve hatta (söylemeye gerek yok) dinde bile şiiri arayan eski bir şair olarak, eğer Port-Royal'de şiiri buluyorsam, şiir kesinlikle burada mevcuttur. Oradaki şiir, az önce görmüş olduğumuzdan başka bir şey değildir, içinde gün ışığı ya da çiçeklerden başka şeyler de barındıran bir şiir: saf, güzel kokular."[228]

Başrahibe Angélique, *Annonciatio* Rahibelerini ansızın başpiskoposun arabasında bıraktı. Bir temmuz akşamının karanlığında, terk edilmiş şehir meydanlarındaki bu yolculuk, aklındaki dizeleri anımsattı. "Bu şiirin dinin kendisinden ayrılamayacağı"na[229] o da inandı. Burada, Sainte-Beuve her zaman olduğu gibi yine duyulmayan gizini fısıldamak üzere kısa bir süre için yeniden duraksıyor: "Gece yolculuk eden İzmirli veya Sakızlı bir kız, zihninde Homeros'tan akıp giden bölümler bulacaktır. Daha çağdaş bir kız ise Byron ya da Lamartine'in dizelerini düşünecektir. Fakat Başrahibe Angélique, her anında, sadece Tanrı'nın (Yahudilerin ve İncil'in Tanrısının) varlığını kanıtlayan Kitabı Mukaddes'teki mısraları düşünür. Göz korkutmak için gereğinden fazla ani ve gereğinden fazla ciddi olan bu gerçekler karşısında çiçeğin açmaya ve kopartılacak kadar büyümeye vakti yoktur. Çok fazla inanmak, *son derece içtenlikle inanmak*, hayal gücünün oyununa yardımcı olmaz. Yazık ki, belki de çok fazla hissetmek bile bir hatadır. Bu çiçeği, bu altın meyveyi koparmak için en

iyi yöntemin onları nazik bir şekilde toprağından ayırmak[230] olduğu söylenebilir mi?" Çağdaş insan yoğun bir sadakatle inanmaz, ancak bu inanmak istemediğinden değildir. Başka bir sıkı bağlılık, sadece hayal gücünün soluk almasına yetecek boşluk bırakarak (çünkü aksi takdirde baskı altında ve yoğun bir özün içinde neredeyse boğulmuş olarak kalacaktır) belli bir yalana bağlanmasını ister. İşte bütün Modernite, *zeminden o nazik kopuş*'ta, o küçücük ayrılışta, boşluğun dolaşmasına izin veren o duyumsanamaz açıklıkta; artık her inancı, her tutkuyu kendisinden ayırmakta olan o hayali bıçak sırtındadır.

CHRISTINE BRIQUET: Belli bir sofuluk aristokrasisiyle yanıp tutuşuyordum ve Port-Royal'deki insanların, Tanrı'nın İnayeti'ni dünyadaki herkesten daha iyi bildiğini sanıyordum. Böylece onların konuştuğu dili konuşmayan herkesi hor görerek, o arınmış ve birbirine benzer ruhların mezhebine katıldım. Bizim melekler kadar saf ve şeytanlar kadar gururlu olduğumuz söyleniyordu.

İnziva dönemlerimizde, bazen, bahçede Monsieur Jenkins tarafından yetiştirilmiş, ateşböceklerinin cinsel organlarının yumuşak parlaklığıyla çevrili bitkiler arasında dolaşırdık. Bazen berrak ve dondurucu gecelerde, dış duvarlara bile yaklaştığımız olurdu. Duvarın hemen ötesinde, yağmurun yıkadığı bir ağacın ana dallarının arasında, bize bağlılığa ilişkin söylevler mırıldanan Monsieur de Sainte-Marthe'nin siyah siluetini görebilirdik.

Müsamahasız Rahibelerimizin çok iyi bildiği gibi, *le Vernis de Maîtres*'in ("Ustaların cilası") tam olarak ne demek olduğunu anlamak için çok uzun süre uğraştık. Bereketli bahçemizin kenarında, bir halka şeklinde taşların üzerine oturduk ve sonunda küçük Marceline'in önerdiği çözüm konusunda anlaştık. Marceline, bu kavramdan her şeyden önce şeffaf bir birlik; içlerine, her biri bu harmana uygun olmayan hiçbir kelime atlanmadan diğerine yansıyan aynı ışığın nüfuz ettiği bütün nesnelerin, nesneler ola-

rak asıl görünümlerini kaybederek belirli bir düzen içerisinde yan yana dizildiği bir tür kaynaşma olduğunu sonucunu çıkartıyordu. Onun bu tanımlamaları yüksek perdeli sesiyle açığa vurduğunu duyana dek, bağlanacağımız bir Kural arayışı içerisinde başıboş dolanıp duruyorduk. Augustine'imizin, ve onun her şekilde kılık değiştirmelerine rağmen Pelagian'ların* kökünü kazıyan makinesinin yöntemlerindeki gerçeklik payını bilmiyorduk. *Le Vernis des Maîtres* olarak bilinen, bir zamanlar nefret edilen ve arzulanan o yere bizi yaklaştıracak olan sessiz işaretler bazen gizleniyordu. Bölünmemiş ışık! İnayetin Küfü! Seni, en istemediğimiz yerde bulduk: Şekillerin aldatıcı oyununda; zahiri'nin oyunlarında. Bu bizim için önemli sonuçları olan bir keşifti. Port-Royal-des-Champs manastırında ilk sessiz çatlağın o anda meydana geldiği söylenebilir.

SAINT-PIERRE MANASTIRININ BAŞRAHİBİ: Doğa kendini bütün renklerinden yoksun bırakıp o renklerin at arabası izlerinin çamuru içine çekilmeden önce birkaç gün boyunca sırılsıklam olmasına izin verdiğinde, sanırım Paris'te 1687 sonbaharıydı. Kendisine ulaşmayı başardığım ünlü kişilerin özet notlarını ve *obiter dicta*'larını (söylediklerini) toparlıyordum. Monsieur Pascal beni, manastırın soluk yüzlü diğer yıldızlarından daha çok etkilemişti ve *Pensées*'deki bazı düzensiz güdülere ulaşmamı sağlayacak bir ipucu bulmak için kendine özgü davranışlarını araştırmaya kararlıydım. O günlerde ara sıra Place du Puits-l'Hermite'deki Monsieur Nicole'ü ziyaret ederdim. Anlattıkları, her zaman yanında hanımefendiler olan çekici Monsieur de Tréville'in anılarıyla benim için çok daha önemli olan Monsieur Pascal'ın anıları arasında gidip gelirdi. Her nasılsa, Monsieur Nicole benim bu açgözlü ilgimin farkına vardı

* "Pelagion" (356-419): Hıristiyan ortodoksisine aykırı bir akım geliştirdi. Ona göre ilk günah diye bir şey yoktu. İnsan ahlaki açıdan nötrdü. Kendi aklıyla günah işleyebilir ya da günahtan kaçınabilirdi. – ç.n.

ve ses tonunu değiştirmeden ifadesini vurgulamak için gözlerinin etrafındaki sayısız kırışıklıkları daha da derinleştirerek, dedi ki: "Sevgili Abbé de Saint-Pierre, bana öyle görünüyor ki, bizim şanlı insanımızı araştırma konusundaki merakın seni ele veriyor. Ruh hakkında düşünürken, çocukken Saray'a alınmış olduğunu hayal ederek düşünüyorsun. Hayatında hiçbir şey sana Monsieur Pascal'in haşinliği kadar krallara layık görünmemiştir. Ama onu asla tanımadın, bu yüzden de onun imajı üzerine düşünmekten bu kadar zevk alman da yersizdir. En azından senin bilmediğin bir şey söyleyeyim: O deniz kabukları toplardı."

Kasch'ın Yıkılışı

Muhteşem Kasch Melikliği'ne dört melik hükümdarlık etti: İlki Nubya'da, ikincisi Habeş'te, üçüncüsü Kordofan'da* ve dördüncüsü For'da.**

Bunlar arasında en zengini Kordofan'daki 'Naftalı Nap' idi. Başkenti Hofraten-Nahas*** yönüne uzanıyordu. Bu melik, ülkedeki bütün altın ve bakırın sahibiydi. Altın ve bakır, Batı'nın büyük hükümdarlarının onları aldırdığı Nubya'ya**** nakledilirdi. Doğudan denizleri aşarak elçiler gelirdi. Güneyde ise melik, kendisine demir silahlar döken ve ona köleler gönderen birçok insana hükmederdi. Bu kölelerin binlercesi Nap'ın sarayında yaşardı.

"Nafta hükümdarı" dünya üzerindeki en zengin adamdı. Ancak gelmiş geçmiş en kısa ve en kederli hayatı sürdü. Her

* Bugünkü Sudan sınırları içinde bir bölge. – ç.n.
** Bugünkü Sudan sınırları içinde bir bölge. – ç.n.
*** Bugünkü Sudan sınırları içinde bir bölge. – ç.n.
**** Bugünkü Sudan ile Mısır arasındaki bölge. – ç.n.

bir "Nafta hükümdarı" ülkesini sadece birkaç yıl süreyle yönetebiliyordu. Saltanatı sırasında her gece rahipler yıldızları incelediler, kurbanlar sundular ve ateşler yaktılar. Tek bir geceyi bile duasız ve kurbansız geçiremezlerdi, aksi takdirde göksel yörüngeleri gözden kaçırır ve melikin ne zaman öldürülmesi gerektiğinin yıldızlarca bildirildiğini göremezlerdi. Bu durum uzun bir süre devam etti. Rahipler günlerce, yıllarca, yıldızları incelediler ve melikin öldürülmesi gereken günü gördüler.

Bir kez daha melikin ölüm günü gelmişti. Boğaların arka ayaklarını kırdılar. Meliklikteki bütün ateşler söndürüldü. Rahipler yeni bir ateş yaktılar ve meliki davet ettiler. Yeni melik, az önce öldürülmüş olan melikin kız kardeşinin oğluydu. Adı Akaf'tı. Melikliğin eski kurumlarının geri dönülemeyecek şekilde değişmesi onun zamanına rastlar. Ve insanlar, Nafta'nın yıkılışının nedeninin bu değişim olduğunu söylerler.

Yeni Nap'ın ilk işi, uygun zaman geldiğinde kendisiyle birlikte kimlerin öleceğine karar vermekti. Nap, ölüme beraber gideceği bu yoldaşlarını kendisine en yakın ve en sevdiği insanlar arasından seçti. Kısa bir süre önce, Uzakdoğu'dan bir kral, denizlerin ötesinden, Nafta'ya hikâye anlatma becerisiyle ünlü birini göndermişti. Bu adamın adı Far-li-mas idi. Far-li-mas kölelerin arasında Nap sarayına vardı. Melik Akaf onu görmüştü. Ve Far-li-mas Melik Akaf'ı memnun etti. Melik Akaf şöyle dedi: "O benim yoldaşlarımın ilki olacak. Son gün gelmeden önce hikâyeleriyle beni eğlendirecek. Ve ölümümden sonra da beni neşelendirecek."

Far-li-mas melikin kararını duyduğunda, korkmadı. Kendi kendine, "Tanrının takdiri böyleymiş" dedi.

For'un uzak diyarlarında birçok insanın hâlâ yaptığı gibi, o günlerde bir ateşi sürekli olarak yanık tutmak, Nafta'da gelenekti. Rahipler ateşi yanar halde tutmak için her zaman bir oğlan ve bir kız seçerlerdi. Bu ikisi ateşi beklemek ve iffetli bir yaşam sürdürmek zorundaydılar. Onların ölümü melikle birlikte değil, yeni ateş yakıldığında olurdu. Rahipler, Melik Akaf için yeni ateşi yaktıkları zaman, onun en küçük kız

kardeşini ateşin bekçisi olarak seçtiler. Adı Sali idi (onu böyle çağırıyorlardı; tam adı Sali-fu-Hamr idi). Sali, seçildiğini duyunca korktu. Müthiş bir ölüm korkusu hissetti.

Melik bir süre mutluluk ve memnuniyet içinde yaşadı, ülkesinin ihtişamının ve servetinin tadını çıkardı, akşamlarını dostları ve Nafta ülkesine elçi olarak gelen yabancılarla birlikte geçirdi. Ama bir akşam Tanrı, bu güzel günlerinin her birinin kendisini ölüme yaklaştırdığı düşüncesini onun kafasına soktu. Melik korkuya kapıldı. Bu düşünceyi kovmaya çalıştı, ama başaramadı. Çok kederlendi. Sonra Tanrı onun kafasına ikinci bir düşünce soktu: Far-li-mas'ı çağırtmalı ve ona hikâye anlattırmalıydı.

Far-li-mas'a emir gönderildi ve Saray'a çağrıldı. Melik dedi ki: "Far-li-mas, bugün beni mutlu etmen gereken gündür. Bana bir hikâye anlat." Far-li-mas, "İşittim ve itaat ettim" diye cevap verdi ve bir hikâye anlatmaya koyuldu. Melik dinledi. Konuklar dinledi. Melik ve konuklar içmeyi unuttu. Nefes almayı unuttular. Köleler hizmet etmeyi unuttu. Far-li-mas'ın hikâyesi haşhaş gibiydi. Anlatmayı bitirdiğinde, herkes kendini unutmuştu. Melik Akaf ölüm düşüncesini unutmuştu. Orada bulunanların hiçbiri Far-li-mas'ın gece boyunca konuştuğunun farkına varmadı. Konuklar yola çıktığı sırada güneş çoktan yükselmişti.

Ertesi gün, Far-li-mas hikâyesini anlatmaya başlayabilsin diye Melik Akaf ve konukları akşamın gelmesini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Artık, Far-li-mas her akşam bir hikâye anlatmak zorundaydı. Far-li-mas'ın hikâyelerinin haberleri Saray'ın, başkentin ve ülkenin her yanına yayıldı. Ve her defasında Far-li-mas daha güzel bir hikâye anlattı. Her gün melik ona güzel bir giysi verdi. Konuklar ile elçiler ona altınlar ve mücevherler verdiler. Şehirde yürürken, onu bir grup köle takip ediyordu. İnsanlar onu sevdi. İnsanlar onun önünde göğüslerini açmaya başladı.

Far-li-mas'ın harikulade hikâyelerinin haberi çok uzaklara ulaştı. Sali de bunları öğrendi. Kardeşi olan melike haber gönderdi: "Far-li-mas'ın hikâyelerini dinlememe bir kere izin

ver." Melik cevap verdi: "Dileğin benim için emirdir." Ve Sali geldi. Anlatılan hikâyeyi dinlemek istedi. Far-li-mas Sali'yi gördü; aklı başından gitti. Far-li-mas sadece Sali'yi görüyordu. Sali de yalnızca Far-li-mas'ı görüyordu. Melik Akaf sordu: "Neden hikâye anlatmıyorsun? Başka hikâye bilmiyor musun yoksa?" Far-li-mas bakışlarını Sali'den zorlukla ayırdı ve hikâyesine başladı. Far-li-mas'ın hikâyesi haşhaş gibiydi; önce hafifçe sersemletti, sonra herkesin uykusunu getirdi. Kısa bir süre sonra Melik Akaf ve konukları uyuklamaya başladılar. Ama rüyalarında hikâyeyi dinlemeye devam ediyorlardı. Az sonra tamamen kendilerinden geçmişlerdi. Sadece Sali gözlerini açık tuttu. Gözleri, Far-li-mas'a yapışmıştı. Gözleri, Far-li-mas'ın içindeki her şeyi içti. Sali, Far-li-mas ile doluyordu.

Far-li-mas hikâyesi bitince ayağa kalktı. Sali de ayağa kalktı. Far-li-mas Sali'ye doğru ilerledi. Sali de Far-li-mas'a doğru ilerledi. Sali, Far-li-mas'ı kucakladı ve, "Biz ölmek istemiyoruz," dedi. Far-li-mas, Sali'nin gözlerinin içine güldü ve, "İrade senin içinde. Bana yolu göster." dedi. Sali de, "Şimdi beni bırak. Bir yol arayacağım. Bulduğum zaman sana haber göndereceğim" dedi. Sali ve Far-li-mas ayrıldı. Melik ve konukları uyumaya devam etti.

Ertesi gün Sali başrahibe gitti ve dedi ki: "Eski ateşin söndürülüp yenisinin yakılacağı güne kim karar veriyor?" Rahip, "Tanrı karar verir." dedi. Sali de "Tanrı kararını nasıl iletiyor?" diye sordu. Rahip, "Her gece yıldızları inceleriz. Onları asla gözden kaçırmayız. Her gece aya bakarız; her gün hangi yıldızların ona yaklaştığını ve hangi yıldızların uzaklaştığını biliriz. İşte, saati böyle anlıyoruz" diye cevap verdi. Sali dedi ki, "Bunu her gece yapmak zorunda mısınız? Bir gece bakmazsanız ne olur?" Rahip, "Eğer bir gece bakmazsak, bir kurban sunmamız gerekir. Ama birçok gece bakmazsak, bir daha yolumuzu bulamayız" dedi. Sali, "Ve ateşi ne zaman söndüreceğinizi bilemezsiniz" dedi. Rahip cevap verdi: "Evet, ondan sonra artık görevimizi yapamayız." Sali, "Tanrı'nın işleri muhteşemdir. Ama en muhteşemi göğe yazdıkları değildir. En muh-

teşemi dünya üzerindeki yaşamdır. Dün akşam bunun farkına vardım" dedi. Rahip, "Ne demek istiyorsun?" diye sordu. Sali, "Tanrı, Far-li-mas'a kimsenin sahip olmadığı bir hikâye anlatma yeteneği bağışlamış. Bu, gökte yazanlardan daha muhteşem." dedi. Başrahip, "Hatalısın" dedi. Sali, "Siz ayı ve yıldızları tanıyorsunuz. Peki hiç Far-li-mas'ın hikâyelerini duydunuz mu?" dedi. Başrahip, "Hayır, hiç duymadım" dedi. Sali, "Peki o zaman nasıl hüküm verebiliyorsunuz? İnanın bana dinlediğinizde yıldızlara bakmayı unutacaksınız." Başrahip şöyle dedi: "Sen öyle olduğunu mu iddia ediyorsun, melikin kız kardeşi?" Sali, "O zaman bana hatalı olduğumu, gökte yazanın dünya üzerindeki hayattan daha güçlü ve daha muhteşem olduğunu ispatlayın" dedi. Rahip şöyle karşılık verdi: "Bunu ispatlayacağım."

Başrahip, Melik Akaf'a haber gönderdi: "Günbatımından ayın yükselmesine kadar Far-li-mas'ın hikâyelerini dinlemek üzere bu akşam rahiplerin sarayınıza gelmesine izin verin." Melik Akaf cevap verdi: "İzin veriyorum." Sali, Far-li-mas'a bir haber gönderdi: "Bugünkü hikâyen de dünkü gibi olmalı. Çıkar yolumuz bu."

Akşam olduğunda Melik Akaf konuklarını ve elçileri topladı. Sali geldi ve onun yanındaki yerini aldı. Bütün rahipler geldi. Göğüslerini açtılar ve kendilerini yere attılar. Başrahip şöyle dedi: "Far-li-mas'ın hikâyeleri Tanrı'nın işlerinin en görkemlisi olmalı." Melik Akaf cevap verdi: "Buna kendiniz karar verin." Başrahip, "Görevlerimizi yerine getirmek üzere ay yükselmeden evinizden ayrılırsak bizi bağışlayın Melikimiz" dedi. Melik Akaf, "Tanrı'nın takdir ettiği gibi davranın" dedi. Rahipler oturdular. Bütün konuklar ve elçiler oturdular. Salon doluydu. Far-li-mas öne çıktı. Melik Akaf, "Başla, benim ölüm yoldaşım." dedi.

Far-li-mas, Sali'ye baktı. Sali de Far-li-mas'a baktı. Melik Akaf sordu: "Neden hikâye anlatmıyorsun? Yoksa anlatacak başka hikâyen yok mu?" Far-li-mas bakışlarını Sali'den uzaklaştırdı. Far-li-mas günbatımında hikâyesini anlatmaya başladı. Hikâyesi bulutlandıran ve büyüleyen haşhaş gibiydi. Hi-

kâyesi uyutan haşhaş gibi oldu. Ay yükseldiği sırada, Melik Akaf ile konukları ve elçiler uykuya dalmışlardı. Bütün rahipler de derin bir uykudaydı. Sadece Sali uyanık kaldı ve Far-li-mas'ın dudaklarından dökülen gelmiş geçmiş en tatlı sözleri bakışlarıyla içine çekti.

Far-li-mas hikâyesini bitirdi. Ayağa kalktı. Sali'ye doğru ilerledi. Sali, Far-li-mas'a doğru ilerledi. Sali, "Bu kadar hoş kelimelerin döküldüğü bu dudakları öpmeme izin ver" dedi. Birbirlerinin dudaklarını kuvvetle emdiler. Far-li-mas, "Bana kuvvet veren tek görüntü olan bu bedeni kucaklamama izin ver" dedi. Ve kollarını ve bacaklarını birbirlerine dolayarak sarıldılar. Uyuyanların arasına uzandılar. Mutlulukları, keder doluydu. Ama Sali çok sevinçliydi ve dedi ki: "Yolu görüyor musun?" Far-li-mas, "Görüyorum." dedi. Ayrıldılar. Saray'da sadece uyuyanlar kaldı.

Ertesi gün, Sali başrahibin yanına gitti ve şöyle dedi: "Şimdi bana söyleyin: Benim sözlerimle alay ederken haklı mıydınız?" Rahip cevapladı: "Sana bugün bir yanıt vermeyeceğim. Bir kez daha Far-li-mas'ı dinlemeye gideceğiz çünkü dün uygun bir şekilde hazırlanmamıştık." Sali, "Çok iyi" dedi. Rahipler kurbanlarını sundular, dualarını okudular. Bir sürü öküzün topuklarını kırdılar. Gün boyunca tapınaktaki rahipler hiç rahatsız edilmedi. O akşam, bütün rahipler Melik Akaf'ın sarayına geri döndüler. O akşam, Sali yine kardeşi Melik Akaf'ın yanında yerini aldı. O akşam, Far-li-mas hikâyesine devam etti. Ve şafak sökmeden önce, dinlediklerinden mest olan herkes uykuya daldı. Sali ve Far-li-mas uyuyanlar arasına yattılar ve birbirlerinin dudaklarından mutluluğu emdiler. Kollarını ve bacaklarını birbirlerine doladılar. Ve böylece geceler geçti.

İnsanlar arasında önce Far-li-mas'ın hikâyelerinin haberi yayıldı. Sonra geceleri rahiplerin kurbanları ve duaları ihmal ettikleri söylentisi dolaştı. Herkesi büyük bir tedirginlik aldı. Bir gün, şehrin önemli kişilerinden biri başrahiple karşılaştı. Bu önemli kişi rahibe sordu: "Bu yıl bir dahaki bayram ne zaman? Bir seyahate çıkmak ve bayram vakti geri dön-

mek istiyorum. Daha ne kadar var?" Rahibin canı sıkıldı. Ay ve yıldızlara bakmayalı birçok gün geçmişti. Onların rotaları hakkında hiçbir şey öğrenmemişti. Ve şöyle dedi: "Bir gün daha bekleyin, yarın size bunu söyleyebilirim." Önemli kişi de, "Teşekkür ederim. Yarın tekrar sizi görmeye geleceğim" dedi.

Başrahip diğer rahipleri topladı ve sordu: "Son günlerde yıldızların rotasını hanginiz izlediniz?" Rahiplerin hiçbiri cevap vermedi çünkü hepsi Far-li-mas'ın hikâyelerini dinlemek için sarayda kalmıştı. Başrahip sorusunu yineledi: "Biriniz bile yıldızların rotasını ve ayın konumunu izlemedi mi?" Rahiplerden biri, çok yaşlı bir rahip kalkıp da şunları söyleyene kadar hiçbirinden ses çıkmadı: "Hepimiz Far-li-mas'ın önünde uzanmış, kendimizden geçmiş bir haldeydik. Bayramın hangi gün kutlanması gerektiğini, ateşin ne zaman söndürülmesi ve yenisinin ne zaman yakılması gerektiğini size kimse söyleyemez." Başrahip ürperdi ve, "Bu nasıl olabilir? İnsanlara ne diyeceğim ben?" dedi. Yaşlı rahip şöyle dedi: "Bu Tanrı'nın takdiridir. Far-li-mas Tanrı tarafından gönderilmemiş ise onu ölüme gönderin. Çünkü eğer yaşayıp da konuşmaya devam ederse, herkes onu dinleyecektir." Başrahip, "İnsanlara ne demeliyim?" dedi. Kimseden ses çıkmadı. Sonra ayrıldılar.

Başrahip Sali'ye gitti ve sordu: "İlk gün söylediğin sözler neydi?" Sali cevap verdi: "Demiştim ki, 'Tanrı'nın işleri muhteşem. Ama en muhteşemi göğe yazdıkları değil, dünya üzerindeki yaşamdır.' Sözlerimden dolayı beni azarlayıp, yersiz olduğunu söylediniz. Yalan söyleyip söylemediğimi bana şimdi söyleyin." Rahip, "Far-li-mas Tanrı'ya karşıdır. Far-li-mas ölmelidir." dedi. Sali şöyle dedi: "Far-li-mas Melik Akaf'ın ölüm yoldaşıdır." Rahip de, "Melik Akaf ile konuşacağım" dedi. Sali karşılık verdi: "Tanrı, kardeşim Melik Akaf'ın içindedir. Ona ne düşündüğünü sorun." Başrahip, yanında melikin kız kardeşi olduğu halde Melik Akaf'a gitti. Rahip, Melik'in önünde önce peçesini kaldırdı ve eğildi ve şöyle dedi: "Bağışlayın beni, Melik Akaf." Melik, "Sizi rahatsız eden ne-

dir?" dedi. Rahip cevap verdi: "Bana ölüm yoldaşınız Far-li-mas'tan bahsedin." Melik dedi ki: "İlk başta, Tanrı bana ölümümle ilgili düşünceler gönderdi. Yaklaştığını biliyordum ve korkmuştum. Sonra Tanrı bana, denizlerin ötesindeki Doğu'dan bir hediye olarak gönderilmiş olan Far-li-mas'ı hatırlattı. İlk düşüncesiyle Tanrı zihnimi karartmıştı. İkincisiyle de ruhumu rahatlattı ve beni ve diğerlerini mutlu kıldı! Bunun için, Far-li-mas'a bir sürü giysi verdim. Dostlarım da ona altın ve mücevherler verdiler. İnsanlar cömert bağışlarda bulundu. Artık o zengin, ki bu da ona yakışıyor ve insanlar her ikimizi de seviyor." Rahip, "Far-li-mas ölmeli. Far-li-mas düzeni yok ediyor" dedi. Melik Akaf, "Ben Far-li-mas'tan önce öleceğim" dedi. Başrahip şöyle cevap verdi: "Buna Tanrı karar verecektir." Melik, "Öyle olsun. Bütün insanlar görecek." Başrahip oradan ayrıldı. Sali, "Kardeşim, Melik Akaf; sona yaklaşıyoruz. Ölüm yoldaşın, yaşamını yeniden canlandıran kişi olacaktır. Ancak isterim ki Far-li-mas benim de varlığımın mutluluk kaynağı olsun" dedi. Melik Akaf cevap vedi: "O zaman al onu, kardeşim Sali."

Haberciler, Far-li-mas'ın o akşam büyük meydanda halka konuşacağını ilan ederek şehri baştan sona dolaştılar. Melikin sarayı ve rahiplerin evleri arasındaki büyük meydana Melik için örtülü bir koltuk yerleştirildi. Akşam olduğunda her yandan insanlar toplandı ve bir daire oluşturdular. Binlerce insan toplandı. Rahipler gelip yerlerini aldılar. Konuklar ve elçiler gelip yerlerini aldılar. Sali, örtülü Melik Akaf'ın yanına oturdu. Far-li-mas çağırıldı.

Far-li-mas geldi. Far-li-mas'ın bütün hizmetkârları onu takip etti. Çok güzel kıyafetleri vardı. Far-li-mas'ın hizmetkârları rahiplerin yanına oturdular. Far-li-mas, Melik Akaf'ın önünde eğildi. Daha sonra O da yerini aldı.

Başrahip ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Far-li-mas, Nafta'daki düzeni yıkmıştır. Bu akşam, bunun Tanrı'nın takdiri olup olmadığını gösterecektir." Rahip yerine oturdu. Far-li-mas ayağa kalktı. Sali'nin gözlerine baktı. Far-li-mas bakışlarını Sali'nin üzerinden ayırdı ve kalabalığa çevirdi. Far-li-

mas rahiplere baktı ve şöyle dedi: "Ben Tanrı'nın hizmetkârıyım ve insanların yüreklerindeki kötülüğün onda nefret uyandırdığına inanıyorum. Bu gece Tanrı karar verecektir." Far-li-mas hikâyesine başladı. Far-li-mas'ın ağzından çıkan kelimeler bal kadar tatlıydı. İlkyaz yağmuru kavrulmuş toprağı nasıl ıslatırsa, onun sesi de dinleyicilerine öyle nüfuz etti. Far-li-mas'ın ağzından misk ve tütsüden daha ince ve hoş bir koku çıktı ve Far-li-mas'ın başı gecenin siyahında bir meşale gibi parladı.

Başlangıçta, Far-li-mas'ın hikâyesi uykusuzları mutlu eden haşhaş gibiydi. Daha sonra rüyaları azdıran haşhaş gibi oldu. Sabaha doğru Far-li-mas sesini yükseltti. Nil'in insanların yüreğinde kabarması gibi, kelimeleri kabardı. Kelimeler, kimine huzur getirdi; kimi içinse ölüm meleği Azrail kadar korkutucuydu. Kimilerinin ruhları mutlulukla, kimilerinin kalpleri korkuyla doldu. Sabah yaklaştıkça, ses daha da güçlendi ve insanların içinde daha bir yankılandı. Sanki bir savaştaymış gibi insanların kalpleri birbirinin karşısına dikildi. Fırtınalı bir gecede gökyüzündeki bulutlar gibi birbirlerine karşı öfkeyle doldular. Gazap şimşekleri, öfke yıldırımlarıyla karşılaştı. Güneş yükseldiğinde, Far-li-mas'ın hikâyesi de son buldu. İnsanların karışan zihinlerinde tarifsiz bir endişe yer aldı. Çünkü yaşayanlar etraflarına baktıklarında, bakışları rahiplere takılmıştı. Rahipler yerde yatıyorlardı. Ölmüşlerdi.

Sali ayağa kalktı. Melikin önünde eğildi ve şöyle dedi: "Kardeşim, Melik Akaf, örtülerini çıkar, kenara at, kendini halkına göster ve kurban etme işini kendin yerine getir. Çünkü bu adamlar, Tanrı'nın buyruğuyla Azrail tarafından kesildi." Hizmetkârlar tahtın örtülerini çıkardılar. Melik Akaf ayağa kalktı. Nafta halkının görmüş olduğu ilk melikti ve yükselen bir güneş kadar güzeldi.

Halk buna çok sevindi. Beyaz bir at öne sürüldü ve melik üzerine atladı. Solunda Sali-fu-Hamr, sağında Far-li-mas bulunuyordu. Melik atını tapınağa doğru sürdü. Tapınağın içinde bir kürek alıp kutsal toprakta üç çukur kazdı. Bunların içi-

ne üç tohum attı. Melik kutsal toprakta iki çukur kazdı. Sali bunların içine iki tohum attı. Ve hemen ardından beş tohum filizlendi ve insanların gözü önünde büyüdü. Öğle vakti beş bitkinin başakları olgunlaşmıştı. Şehrin bütün avlularında aile reisleri büyük boğaların topuklarını kırdı. Melik ateşi söndürdü. Şehirdeki bütün aile reisleri ocaklardaki bütün ateşleri söndürdü. Sali yeni bir ateş yaktı ve bütün bakireler bu ateşten bir parça almak için toplandı.

O günden sonra, Nafta'da bir daha kimse öldürülmedi. Melik Akaf, ileri bir yaşta, Tanrı onu sinesine almaktan hoşnut olana kadar yaşayan ilk Nafta meliki oldu. Melik Akaf öldüğünde, Far-li-mas onun yerini aldı. Onun yönetiminde Nafta mutluluğun zirvesine ve de sonuna ulaştı.

Akıllı ve tedbirli bir melik olarak Melik Akaf'ın ünü bütün ülkelere yayıldı. Bütün hükümdarlar ona armağanlar gönderdiler. Ondan bir şeyler öğrenmesi için akıllı adamlarını yanına yolladılar. Bütün büyük tüccarlar Nafta şehrine yerleştiler. Doğu denizinde, Melik Akaf'ın, Nafta'nın ürünlerini dünyanın her köşesine taşıyan birçok büyük gemisi vardı. Nafta'daki madenler dükkânları dolduracak kadar altın ve bakır sağlayamıyordu. Far-li-mas, Melik Akaf'ın yerini aldığında ülkenin mutluluğu zirveye ulaştı. Ünü, doğudan batıya bütün ülkelere yayıldı. Fakat ünü büyüdükçe, kıskançlık insanların kalbinde yer etti. Far-li-mas öldükten sonra, komşu ülkeler antlaşmalarını ihlal ettiler ve Nafta'ya savaş açtılar. Nafta bu savaşta yenildi. Nafta ile birlikte krallığın görkemli sarayı da yok edildi. Muhteşem krallık parçalandı. Vahşi insanlarca istila edildi. İnsanlar altın ve bakır madenlerini unuttular. Şehirler kayboldu. Nafta'nın şanlı yıllarından geriye, Far-li-mas'ın doğu denizlerinin ötesindeki diyardan gelirken birlikte getirdiği hikâyelerden başka hiçbir şey kalmadı.

Bu, Kasch ülkesinin yıkılmasının hikâyesidir. Bu ülkenin hayattaki son çocukları, For ülkesinde yaşamaktadır.

*Kasch Harabeleri Arasında**

1912'nin başlarında Leo Frobenius beşinci Afrika seferi için yola koyuldu. Afrika'dan yeni dönmüştü. "Tirol'deki küçük kızımı, karımı ve erkek kardeşimi kucaklamak için sadece üç güne ihtiyacım vardı; sonra hemen Afrika'ya yola çıkmalıydım, ama bu kez doğu kısmına.

"Suveyş-Sudan-Hartum-El Ubeyyid**...

"Ve işte buradayız. Bir kez daha mutluluk içinde yüzüyoruz."[231] Hofrat-en-Nahas'ın kayıp madenlerine giden yolu arıyordu. Lord Kitchener ve Sir Reginald Wingate'in onuruna resmi bir kutlama için hazırlıkların yapıldığı sırada El Ubeyyid'e vardı. Frobenius bunu beklemiyordu; kafasında yeterince sorun vardı. Fakat, "For ülkesinin büyük adamı" şenlikler için El Ubeyyid'e "elçiler, hediyeler ve çok değişik şeyler" göndermişti. "Gerçekten çok değişik! Örneğin, kalbinde geçmişin en görkemli efsanesini –Napata*** ya da Kasch Efsanesi'ni– taşıyan Araş bin Hassul adında çok yaşlı bir deveci. İşte şimdi siz de kulaklarınızı diktiniz, değil mi arkadaşım? Oldukça çılgınca! Bir tepsi üzerinde, yarım saatten daha kısa bir zaman

* Yazar, Nubya'da kurulmuş olan Kush uygarlığından kaynaklanan bir efsaneden bahsediyor. Mısır, MÖ 4. binyıldan itibaren Nubya bölgesinde hâkimiyet kurmuş, Mısır uygarlığı Nubya'ya nüfuz etmişti. Nubya'da yaşayan ve Nil-Sahra dili konuşan insanlar, MÖ 1700-1500 yılları arasında başkenti Kerma olan bağımsız bir Kush krallığı kurdular. Bu krallık tekrar Mısır egemenliğine girdi. Ancak MÖ 1000 yılında bu kez başkenti daha güneydeki Napata olan bir krallık daha kurdular. Hatta MÖ 8. yüzyılda 25. Hanedan'ı kurarak Mısır'a egemen de oldular. Ancak önce Asurlular'ın sonra da Mısırlı ve Perslerin saldırıları sonucu MÖ 590'da Napata yıkıldı. Kush'lular bu kez daha güneydeki Meroe'yi başkent yaparak MS 50 yıllarına kadar bağımsızlıklarını sürdürdüler. – ç.n.

** Bugünkü Sudan sınırları içinde Kordofan eyaletinin başşehri. – ç.n.

*** Mısır'ın güneyindeki Nubya bölgesinde kurulan Kush Krallığı'nın MÖ 1000-591 yılları arasındaki başkenti. – ç.n.

içinde, binyılların bilgeliği sunuluyor! Nasıl olup da Doğu'nun melikinin Napata Sarayı'na bir haberci gönderdiği ve bu habercinin şahane masallar anlatarak Devlet'in şeklini değiştirdiğini, eğer bu yaşlı masalcı anlatırsa, bu meseleler üzerine yapacağımız tüm tartışmalardan sonra siz de bunun benim için ne anlam ifade ettiğini, tabii ki hemen anlayacaksınız. Denizlerin ötesindeki uzaktaki Doğu'nun meliki! Burası Hint Okyanusu'nda bir yer olmalı. Gelecekte Hint Okyanusu'na, Kasch Okyanusu[232] adını vererek haklı çıkmamız mümkün müdür?"

Böylece deveci Araş bin Hassul'un, Kasch'ın yıkılışının hikâyesini anlattığı gün geldi. "Saygı ifadesi olarak, her yerden ulusların elçileri ve delegeleri geldi. Bunların arasında For sakinleri de bulunuyordu. Görkemli develerinden dolayı, diğerlerinin arasında dikkati çekiyorlardı. Hatta bir deve yarışı bile planlanmıştı. Çok yetenekli, yaşlıca bir adam bu yarış develerine bakmak için Ubeyyid'e gelmişti; Bu Kordofan'daki eski bakırcılar loncasının soyundan gelen Araş bin Hassul idi. Bu diyarda artık tükenmiş olan bu soyun son bireyleri Dar For'da yaşamaktadır... Adamın en az kendisi kadar garip olan bir özelliği de bildiklerini anlatma şekliydi. Yedi gün boyunca, etrafımda toplanan hikâye anlatıcıları içinde, diğerleriyle oturup bekledi. Geldiğinde bir 'merhaba' ve giderken bir 'hoşça kal' dışında, yedi gün boyunca tek kelime söylemedi. Eski konular hakkındaki bütün soruları, "Bilmiyorum," diye cevaplardı. Yedi gün boyunca, kulağını vermek dışında varlığını hiç belli etmeden oturdu ve pür dikkat bu cilde kaydedilen öyküleri dinledi (Frobenius'un *Atlantis*'inin dördüncü cildi. Kaş'ın yıkılışının hikâyesi ilk kez bu ciltte yayımlanmıştır).

"Ama sekizinci gün geldiğinde ayağa kalktı, ellerini gözlerinden çenesine yüzünde gezdirdi ve 'Konuşayım,' dedi.

"Ondan sonra da *angareb*'ten* başladı. Yere oturdu ve

* Sudan'da kullanılan tahta çerçeveye gerilen iplerin üzerine şilte konulan yatak. – ç.n.

Kordofan'ın öykücülerine sordu: '*Taleb*'e ne anlattığınızı biliyor musunuz? Bilmiyorsunuz. Bunu bilmek zordur.' Sonra kumun üzerinde bir çizgi çekti ve, 'Bu For,' dedi. Başka bir çizgi çekti ve, 'Bu da Naft. For, Naft'ın oğluydu' dedi. Başka bir çizgi daha çizdi ve, 'Bu Habeş. Naft da Habeş'in oğluydu' dedi. Dördüncü bir çizgi çekti ve, 'Bu Kasch. Habeş ve erkek kardeşi Masr, Kasch'ın oğullarıydı. Kasch, Kordofan'ın mehdisi'ydi. Çok uzaklardan, denizin ötesinden geldi. Sizin anlattığınız hikâyeler Kasch zamanına aittir ve bunların içinde başka bir hikâye vardır ama bunu anlayamazsınız çünkü o günlerde her şey bugün olduğundan farklıydı. Bugün Kordofan'da birkaç ağaç vardır ama o zamanlar çok, birçok ağaç vardı. Bugün Kordofan'da tarlalar verimsizdir ama o zamanlar bereketliydi. Bugün Kordofan'da yağış azdır ama o zamanlar daha fazlaydı. Bugün Kordofan'da çok az köy vardır ve bunlar küçük köylerdir ama o zamanlar büyük şehirler, Mısır'dakilerden bile büyük şehirler vardı. Bugün Kordofan'da artık bakır ve altın ve demir ve pirinci işleyecek kimse yoktur, o zamanlar ise dünyadaki bütün bakır, bütün altın, bütün pirinç Kordofan'dan gelirdi. O zamanlar, Kordofan'ı büyük melikler yönetirdi ve bütün uluslar meliklere armağanlar getirirdi. Sizin hikâyeleriniz o zamandan itibaren kuşaktan kuşağa aktarıldı. Bu öykülerin nasıl anlatıldığını anlatan bir hikâye var ama siz bunu anlayamazsınız."[233]

Frobenius, yıllar sonra, Araş bin Hassul'un söylediklerini iyice düşündü: "Öykücü, For'un (Darfur'un* ilk efendisi) Naft'ın oğlu ve onun da Habeş'in** oğlu olduğunu; fakat Habeş ve kardeşi Masr'ın (Mısır), Kasch'ın oğulları olduğunu söyleyerek anlatmaya başladı. Naft veya Napata'nın bugünkü Nubya'nın (çok uzun zaman önce Meroe*** ile doruk nok-

* Bugünkü Sudan'da bir bölge. – ç.n.

** Habeşistan – bugünkü Etiyopya. – ç.n.

*** Bugünkü Sudan sınırları içindeki Antik Kush ülkesinin başkenti (MÖ 591-MS 50). Bugün de Kush'un kalıntılarının bulunduğu bölgeye Meroe adı verilir. – ç.n.

tasına ulaştı) ilk efendisi olduğunu anlamak hiç de zor değil. Bununla birlikte, bugün medeniyetin terk ettiği bir çöl olan ve şövalyelik geleneğinin birtakım izlerini[234] taşıyan göçebe yağmacıların anavatanı haline gelen bu bölge yüzünden, Kasch'ın (ki bu terim kaçınılmaz olarak Tevrat'ın ve Mısırlıların Kush'larını akla getirmektedir) açıkça Kordofan'ın efendisi olarak belirtilmesi çok şaşırtıcıdır." Kordofan'ın en büyük şehri El Ubeyyid, Frobenius'un Kasch'ın yıkılmasının hikâyesini dinlediği yerdeydi. Orada insanlar saatlerce kahvehanelerde oturur ve fiyatlardan ve mahsulden bahsederler. Sanki onlar için başka hiçbir şey yoktur; sanki onların bu monoton konuşmalarından daha önemli hiçbir şey yoktur. "Daha önce Afrika'da, Nil topraklarının bu merkezi bölgesinde olduğu kadar arazinin tekdüze olduğu ve geçmişi bu kadar az anlattığı hiçbir bölgede bulunmadım. Olayları bu kadar yüzeysel gören, nereden geldiğimiz ve nereye gittiğimize dair sorulara[235] bu kadar kayıtsız ve ilgisiz olan insanlarla hiçbir zaman karşılaşmadım." Ancak bir gün, ışık geçirmez bir perde ile kadim zamanlardan ayrılmış olan bu terk edilmişliğe, hikâyelerin soluğu geldi. Bu soluk "Doğu'nun Kasch'ından,"[236] *Arabia Felix*'ten* ve belki de daha uzaklardan –Hindistan'ın batı kıyılarından– geldi. Bir gün melikin ayinle öldürülmesi öğretisini, bir başka gün Kasch'ın yıkılmasının hikâyesi ile *Binbir Gece*'nin kokusunu getirdi.

Yıllar sonra Frobenius, Kasch'ın yıkılmasının hikâyesinin ait olduğu paideumatic** evre üzerine düşündü: "Kasch'ın yıkılış efsanesi ancak yakınlara, son zamanlara ait olabilir. Uzun zaman önce kaybolmuş şeylerin hatırasıdır – insanların, kimi zaman kendini kurban etme noktasına kadar varan kendini tamamen inkâr etme eğiliminin, yıldızların kaderini 'belirlediği' günlerin hatırasıdır. Yine de bu hikâye, bu tutumun

* (Latince) Romalıların güney Arabistan'a verdikleri ad. Mutlu Arabistan. – e.n.

** Eski Yunancanın *paidos* (çocuk) ve *paideueiv* (eğitmek) kelimelerinden gelen, komple çocuk eğitimi. – e.n.

geliştiği dönemden ziyade yok olmaya –insanların içindeki hissin zayıflayıp da yaşamları pahasına kavramlar oluşturma ihtiyacına teslim olmaya– başladığı döneme aittir. Bütün olarak ele alındığında, bu efsane zaten bir sunum gerektirmektedir. *Tarihsel olanın ne olduğu* fikri de burada oluşmaya başlar. Bu oluşum bir bakıma, medeniyetin belirli kısımlarının kendilerini geri kalan diğer kısımlardan ayırdığı ve dünyeviliğe dönmeye başladığı süreci temsil eder. Oldukça benzersiz bir oluşumdur ve dünya literatüründe başka hiçbir yerde[237] bunun gibi bir örnek gösteremem."

Hikâye, bir dünyadan başka bir dünyaya, bir düzenden başka bir düzene geçişin ve her ikisinin de yıkılmasının hikâyesidir. Düzenin güvenilmezliğinin hikâyesidir: Eski düzenin ve yenisinin ebedi olarak yıkılmasının hikâyesi.

Şehrazat ve Far-li-mas: Hikâyeleri ölümü geciktirmekte, ancak durdurmamaktadır Durdurdukları yalnızca ölüm hükmüdür.

Joseph de Maistre, Nafta rahiplerinden biridir.

İnsanlar yıldızların rolünü üstlendiğinde, kara bir kayışla boğazlandılar.

Kanun tek bir özne ile incelenebilir. Kurban ise iki özne gerektirir. Bu nedenle, kanunda kurbanın zahiri yanını görürüz. Tabiatı itibariyle batını olan kurban ise hem zahiriyi hem de batıniyi içeren zorlu bir sınavla kendisini mağlup eden hikâyeciliğe yol açar. Hikâyecilik batınının batınisi, gizin gizidir: Bize, döngünün dışında, sözün haşhaş gibi askıda kaldığı yerde nasıl yaşamamız gerektiğini öğretir. Kurban üzerinde sağlanan zaferden sonra ışığa çıkan hayattır; yine de bütün hareketlerin içinde seyreltilmiş olarak kurbanın jestlerini taşır. Kasch'ı kurtarmak yeterli değildir. Bu, tersine, yıkılmasını çabuklaştırır. Kuşaklar boyu rahipler yıldız-

ları gözlemledikten sonra melikleri boğazladılar. Nafta yıkılmadan önce, Nafta sakinleri birkaç yıl boyunca Far-li-mas'ın kelimelerinin hatırasını yaşadılar. "Nafta'nın şanlı yıllarından geriye Far-li-mas'ın doğu denizlerinin ötesindeki diyardan gelirken birlikte getirdiği hikâyelerden başka bir şey kalmadı."

Uzaktan, Far-li-mas ve Sali kurban edilmeye karşı başkaldırıya dayalı yeni bir düzenin kahramanları gibi görünmektedir. Daha yakından bakıldığındaysa, Far-li-mas ve Sali kurbanın diğer unsurlarını yenilgiye uğratan kurban unsurlarıdır. Ağırlıkları ve vurguları değiştirmektedirler. Önceden görülmemiş bir biçimde, kutsal evlilikle suikastin, komünyon ile afaroz'un karışımını çözmektedir. Kanlı kurbanın yerine başarıyla bir şey koyması için hikâyenin içinde, en az *soma* (Vedik kurbanın gizemli özü) kadar etkili bir şeyler olmalıdır. Far-li-mas'ın sözü *soma*'dır. Kutsal evlilik, Sali ve Far-li-mas'ın "uyuyanların içinde, kollarını ve bacaklarını birbirlerine dolayarak" birleşmesidir. Kurbanın afarozu, zorlu sınavda Far-li-mas'ın sözüyle vurduğu rahiplerin ölümüyle temsil edilmektedir. Far-li-mas ve Sali kanlı kurban uygulamasından kaçınmak için, eski bir kurban hikâyesinde Mo-ye ve Kan-çang karakterlerin farklı biçimi haline dönüşür:

"Kan-çang ve Mo-ye, erkek ve kadın, iki kılıç idi. Aynı zamanda karı koca olan iki demirciydiler.

"Koca, Kan-çang, *iki* kılıç dövmek üzere bir sipariş alarak işe koyuldu fakat üç aylık bir çabaya rağmen metali bir türlü eritemedi. Karısı Mo-ye başarısızlığının nedenini sorduğunda, önce baştan savma bir yanıt verdi. Karısı, *kutsal malzemenin* (ki bu madendir) dönüşümünün gerçekleşmesi için bir insanın (kurban edilmesi) gerektiği ilkesini hatırlatarak üsteledi. O zaman Kan-tsiang, efendisinin ancak *karısıyla birlikte*, kendisini ocağa atarak madeni eritmeyi nasıl başardığını anlattı. Mo-ye, eğer kocası da bedenini eritecekse, kendi bedenini vermeye hazır olduğunu söyledi.

"Mo-ye iyi bir eş idi. İki kılıçtan birine adını vermeyi en

az kocası kadar hak etmişti. Bağlılığı mutlaktı ama bedenini hemen kül edecek kadar değil. Muhteşem Yu, T'ang ve Çeu Dükü gibi, karıkoca, saçlarını ve tırnaklarını kestiler. *Birlikte*, tırnaklarını ve saçlarını ocağa attılar. Bütünü elde etmek için parçalarını verdiler.

"Karıkoca bağlılık davranışını yerine getirirken, Yin ve Yang eritmeye yardımcı olmak için *soluklarını birbirine kattılar*: Çığlıklar, tamamı EL DEĞMEMİŞ üç yüz *bakire* VE *gençten* geliyordu.

"Başka bir yazar da aynı sayıyı vermektedir: üç yüz. Ona göre, gereken hava akımını yaratmak için *sadece* EL DEĞMEMİŞ *bakireler* görevlendirilmişti.

"Bir başka yoruma göre Mo-ye, bağlılık davranışını TEK BAŞINA yerine getirmiştir. Kendini ocağa atmıştır. BU hikâye de kutsal bir birleşmenin, Ocak Tanrısı'yla *evliliğin*[238] hikâyesidir."

Ocaktaki tırnak ve saç artıklarına dair Çin ironisi, kurbanın asıl biçimini gizlemez: kutsal evlilik ve intihar. Sali ve Far-li-mas, akıllı demirciler, kurbanın unsurlarını ayırırlar. Sözün koruyucu örtüsü sayesinde, uyuyanların arasında birlikte olurlar. Sözün zorlu sınavında onları yenerek, sanki kurbanın dövülmesine yardımcı olan kılıçla kesiliyorlarmış gibi, rahiplerin öldürülmesini sağlarlar. Rahiplerin cansız vücutları, Mo-ye ve Kan-çang'ın tırnak ve saç artıklarıymış gibi, ocaktaki kutsal evlilik bağıyla bağlanmış karıkocanın yerine geçer.

Sali ve Far-li-mas rahipleri alt ederler çünkü yalnız ikisi uyanık kalır: Biri anlatmakta, diğeri dinlemektedir. Her şeyin yerini, saf bir haberdar olma eylemi alır. Eski kurban düzeninde, kurbanın bağlandığı kazık akılda ve dünyadaydı ve aralarındaki fark kabul edilebilir bir şey değildi. Şimdi her şey görünmezliğe doğru geri gitmektedir: Kurban adağı, hikâyedir. Son kurbanlar rahipler olduğundan, önceki kurban düzeniyle çatışma görülür kalmaktadır. Kurban, mükemmel uyanıklığın içinde özümlenmiştir.

Nafta'da, gökyüzündeki yıldızlara dayalı kanlı kurban düzeni ile Far-li-mas'ın hikâyelerinde dile gelen ve tarihte şekil değiştirecek olan bağlantısız bir hayat düzeni arasındaki mücadele yer almaktadır. Far-li-mas mücadeleyi kazanır ve tarih başlar. Ama bu çok kısa süren bir zaferdir; tek bir çift öznenin zaferidir: Far-li-mas ve Sali. Aslında, her iki düzen de yıkılmaya mahkûmdur.

Far-li-mas kurban uygulanmasına karşı değildir: Akaf hikâyeciyi "ölüm yoldaşı" olarak seçtiğini ilan ettiğinde, Far-li-mas korkmaz. Asıl korkan Sali'dir – muzaffer Antigone ve Afrikalı Euridice. Far-li-mas onda, yeni bir "yol" arayan "irade"yi görür. Far-li-mas'in dalgalar gibi yükselen ve dinleyiciyi bir sarhoşluk haline sürükleyen "anlatma yeteneği," doğadaki büyümeyi ve melikin öldürülmesinin yenilenmesini yöneten, "gökte yazılı olan"ın yerine geçer. Sali'nin rahibe dediği gibi, (Far-li-mas'ın hikâyeleri gibi önceden kurulu bir düzen olmaksızın sallanan, değişen) "dünyadaki yaşam," "gökte yazılı olandan daha muhteşem" bir eser olduğunu göstermiştir. Sali'nin "yolu" tamamen yıkılması imkânsız bir ifadedir: "O günden sonra, Nafta'da bir daha kimse öldürülmedi."

Nafta rahibi "Eğer bir gece bakmazsak bir kurban sunmamız gerekir" der. Rahip, kurbanın işaretini okumak için gökyüzüne bakar. Gökyüzünü okuyamazlarsa bir kurban verirler. Kurban hem amaç, hem araçtır. Kurban okunan ve okunmayı sağlayan şeydir. Bu, eski düzenin hareketli döngüsüdür.

Kurbanda ölümden kaçan özne, tıpkı kurbanı kurmuş olan öznenin de ikili olması gibi, ikili öznedir. Akaf'ı ölümden kurtaran tek şey, tefekküre dalıp hikâyelerini anlatan *Upanişad'ların* kuşu olan "ölüm yoldaşı" Far-li-mas'ın çabasıdır. Far-li-mas'ı kurtaran tek şey ise, "yolu," Sali'nin keşfetmesidir. Kutsal evlilik, ikili öznenin mührüdür.

Yıldızların konumu, gündüz değil, ancak gece gözlenerek dünyanın o anki konumu anlaşılabilir. Far-li-mas da hikâyesini geceleri anlatır. Görevleri uyanık kalıp, kendilerini gökyüzüne bakma nöbetine adamak olan rahipler; bakışları, tamamen uyanık olan Sali'nin bakışlarıyla birleştiği anda Far-li-mas'ın ağzından çıkan sözcüklerin etkisi altında uykuya dalarlar. Uykudan uyanıklığa ve uyanıklıktan uykuya: Bu ikili yörüngede, tarihin soluğunu görüyoruz.

Zorlu sınavda Rahiplerin ölümü, Far-li-mas'tan sonra Nafta'nın yıkılışı kadar haşin ve hızlıdır. Kıskanç komşular, bu sırada zengin bir ticaret merkezi haline gelmiş olan Nafta'yı yenip yok ederler. Söylenecek başka bir şey yoktur. İnsanların kalplerinin Nil gibi kabarmasına neden olan görüşler arasında eski düzen sona ermiştir.

Rahipler, binlerce insan tarafından oluşturulan kurban dairesinin ortasında kurban olduktan sonra, melikin yüzündeki örtü kaldırılır. Bu son kurbanın meyveleri, Akaf ve Sali'nin rahiplerin ölümünden sonra ektiği ve hemen filizlenen bitkilerdir. Melik tarafından kenara atılan örtü, açıkça batıniliğin düzenine geçmekte olduklarının işaretidir. Artık korunmamaktadırlar, olayların şiddetli değişim dalgalarına terk edilmişlerdir.

Kasch, Melik Akaf'ın ölümünden *sonra* yıkılır. Akaf kendisini kurban etmeden, sonuna kadar kurbanı destekler. Diğer taraftan, Far-li-mas kurbanı gerçekleştiremez. Çünkü ne rahiptir ne de melik; o sadece son melikin *öteki yanıdır*. Akaf ile, meliklerin sonu gelir. Rahipler de çatışmada mağlup olmalıdır. Kurban edilmeyen melik, son meliktir; hayatını halefine veremez. Bu durum modern çağdakinin tam tersidir: Kurban edilen ilk kral olan XVI. Louis (I. Charles bunun tipik örneği statüsünü kazanmamıştır), kraliyet egemenliğinin sonunu belirtir.

Far-li-mas ile birlikte bir başka tür iktidar ortaya çıkmış-

tır: Kanın iktidarının yerini alan alan sözün iktidarı. Bu, dinsel töreye göre öldürmeyen ama çok çabuk ve yenilmez bir şekilde gelen düzensizlik aracılığıyla ölüme neden olan bir hâkimiyettir. Far-li-mas'ın sözleri kurbanın yerini alır. Kurban gibi, onlar da itaate hâkim olma gücüne sahip ama döngünün süresini belirleme gücüne sahip değildir. Artık zaman, sadece bağlantılarından arınmış haldeki boş bir akım ile sözün zehri arasında salınan bir sarkaçtır. Far-li-mas'in sözleri kendi güçleriyle yaşar, ama yıldızların konumunu gösteremez.

Far-li-mas, ölümü ertelemeyi başarır. Gelen ölüm artık kanlı bir kurban değil, Kasch'ın karanlık ve entrikalı biçimde çöküşüdür. Yine de, bir şeyler bu yıkımdan sağ çıkar: sözler. Rahiplerin egemenliği sürseydi yıkımdan hiçbir şey kaçamazdı. Tanrının eli, melikliği sessizce yok ederdi. Ama şimdi bir ses Kasch'ın yıkılışının hikâyesini anlatmaya devam etmektedir.

Kasch efsanesi, bize yıkıma kurbanın neden olduğunu ama kurban verilmemesinin de yıkıma neden olduğunu öğretir. Bu eşzamanlı ve çelişkili gerçek, sakince köşesinde bekleyen ve anlaşılması daha güç bir gerçeği ima eder: Toplum, harabedir. Ve bu anlaşılmazlığın içinden bir işaret, bize başka bir şeyi, yüzeydekilerin altında en temel seviyede duran bir şeyi gösterir: Toplum harabedir çünkü içinde dünyanın sesi, bu sesin durmak bilmez ve tüketici vızıltısı yankılanır.

Hikâyecilikte ölüm hükmüne kökten karşı olan, zor yanlarının etrafından dolaşan, üzerine inen bıçaktan sıyrılan bir unsur vardır. Hikâye anlatmak ileri gitmek ve geriye dönmektir; sesteki dalga hareketidir, sınırların sürekli olarak ihlalidir, keskin mızraklardan kurtulmaktır.

Kasch'ın yıkılışı, edebiyatın kökenidir. *Soma* ise tatlılığın kökenidir.

Kasch'ın Yıkılışı, Far-li-mas'ın hikâyelerinden sadece birisidir.

Far-li-mas'ın hikâyeleri *soma* etkisine sahiptir: Kurbanın balı, meyvesidir. Kurbanın balını dağıtan Far-li-mas kanlı kurbanı yenilgiye uğratır. Ama bu bal da onunla birlikte biter: Yıldızların döngüsü terk edildiğinden, artık *soma* kararlı değildir. O artık kararsız bir yetenektir. Far-li-mas'ın ölümünden sonra Nafta harabeye dönecektir. Tarihin kuru ve aç bedenini beslemek için yalnızca onun hikâyeleri kalacaktır. Far-li-mas'ın yerine geçen birinden bahsedilmemiştir. Bu da edebiyata girecektir.

"Çu Kralı, Fan Hükümdarı ile birlikte oturuyordu. Belli bir noktada, Kral Chou'nun etrafındakiler, Fan'ın hükümdarlığının kesinlikle kaybedildiğini bildirdiler. Fan Hükümdarı, Çu Kralı'na şöyle dedi: 'Hükümdarlığının yıkılmış olması onun varlığını yok etmeye yetmez.' Eğer Fan'ın yıkılması, varlığını yok etmek için yeterli değilse, o zaman, Çu'nun varlığı da Çu'yu korumak için yeterli olmayacaktı. Olaylara bu açıdan bakıldığında, Çu Krallığı'nın güvende olduğunu söylemeye[239] ne kadar hakkı varsa Fan Hükümdarlığı'nın da yıkılmadığını ileri sürmeye o kadar hakkı olduğunu açıkça görürüz."

Kurbanın Unsurları

Kurban etmek, ders kitaplarının dediği gibi suçun kefaretini ödemez. Kurban etmek zaten bir suçtur, hem de tek suç.

Kurban, kendi kendini dönüştüren suçtur. Cinayeti intihara dönüştürür. Cinayeti, yok olma noktasının intihar olduğu bir perspektiften görmemizi sağlar. Bu nokta o kadar uzaktadır ki, ona bakarken kendimizi her şeyin çıkış noktasına ba-

kar buluruz. Ve orada tanrısal intiharla, yani Yaradılış'la karşılaşırız.

Kurban geleneğinin temeli, her birimizin tek değil, çift olduğumuz gerçeğine dayanır. Biz yoğun ve tekdüze yapılı bir tuğla değiliz. Her birimiz, kozmik ağacın aynı dalında yer alan *Upanişad*'ın iki kuşundan oluşuruz: Biri yemek yerken, diğeri de yiyeni seyreder. Kurban aldatmacasının (kurban eden ve kurban edilen iki kişidir, bir değil) ifşası, kendi benliğimiz, kendi gözlerimiz bakımından şaşırtıcı, göz kamaştırıcı, nihai vahiydir.*

Tarih de zaten, uzun zaman boyunca insanlarının diğer varlıkları öldürdüğü ve onları görünmez bir güce adadığı, ancak belli bir yerden sonra kurbanları kimseye adamadan öldürdükleri gerçeğine varmıştır. Unuttular mı? Bu saygı sunma eyleminin boşuna olduğunu mu düşündüler? Tiksindirici olduğu gerekçesiyle bunu kınadılar mı? Bütün bu nedenlerin meseleye bir miktar katkısı vardır. Daha sonra, salt öldürmek dışında bir şey kalmamıştır.

Yaradılış, ilk kurbanın bedenidir. Yaradılışta, tanrısal olan, kendinden bir parçayı kesip feda eder. Bundan böyle tanrısal olan, artık yalnızca zorunlu hallerde kesilen uzvu gözleyebilir.

Nahuatl kızılderililerinin dilinde, *Quechcotona*, hem "birinin kellesini uçurmak" hem de "birinin eliyle tahıl başağını kopartması" anlamına gelir. Kurban geleneğinin kökeninde yatan kavram, gerçekte her *ürün kopartma* eyleminin aynı zamanda bir *öldürme* eylemi olduğu; bir şeyin kökünü sökmenin, onu bağlı olduğu şeyden ayırmanın (ve eğer bir bağdan diğerine geçersek, bu Bütün'den başka bir şey değildir),

* "Revelatio" (Latince): Hıristiyanlıkta, İslam'daki "Vahy"e denk gelen kavramdır. – ç.n.

bir *öldürme* eylemi olduğudur. Ancak yaşam, eğer sürmesi gerekiyorsa, bir şeylerin kopartılmasını talep eder. Kurban etme; ilk kökün sökülüşünü, ilk koparılış, orijinal *decisio*'yu* (adanan kurbanı kan dökerek öldürmek anlamına gelen *caedo* fiilinden türemiştir), yara oyuğu açıldığı anda Bütün'e bağlayan; muazzam, hassas ve son derece ince bir ağ içine sarar. Yalnızca bir tahıl başağını kopartmak mümkündür; ancak "kopartmak" insan öldürmek anlamına geldiğinde güç birikimi zirveye ulaşır. Bitkinin gövdesini kökünden sökmek değil de, (eski zamanlarda Meksika'da söylendiği gibi) "obsidiyen kelebeğini"** kullanarak, hâlâ çarpan bir kalbi, sırtüstü yatan kurbanın göğsünden keserek çıkarmak. Kalbi vücudun bütününe bağlayan damar kopartıldığında, altı-yedi litrelik bir kan akar. Bu, hayatın ebediyen yalnızca o kana bahşedilen zenginliğidir.

Aztek rahipleri gibi, Vedik kâhinler (*rşi*) de güçlü bir sezgiye sahipti. Güneş doğmayı bırakmadan, her şey bir kez daha kapkaranlık, biçimsiz uçsuz bucaksızlık olan ve "göklerin derinliğinde yaşayan[240] yılan" Ahi Budhnya'da*** dağılmadan önce, zamanın her anı zorla –kurban etmenin vahşeti, sabitliği, kesinliğiyle– sökülüp alınmalıydı.

Aztekler sürekli savaştaydı; ama bu fethetme arzusundan değildi. Onlar için savaş, aslında sonradan adak kurbanları olacak tutsakları elde ettikleri bir araçtı. Bazı uzmanların hesabına göre yılda yirmi bin kurban. Kurbana oranla, savaş bir yan üründü. Kurban kurumsallığı sona erdiğinde, alt gücüne, yani savaşa geri çekildi. Ağustos 1914'te, tüm tapınsal kurban düzeneği, bir kez daha sandıklardan çıkartıldı. Kanlı görün-

* (Latince) Karar. – e.n.

** Aztekler'de ana tanrıça Itzpapalotl'ın sembolü; Obsidiyen mineralinin, bıçakların, insan kurban edilmesinin tanrıçası, dünyanın kişileşmiş haliydi. Daha sonra İspanyolların yasaklaması ile insan kurban edilmesinden vazgeçildiğinde bunun yerine obsidiyen kelebekleri yakılmaya başlandı. – ç.n.

*** Hinduizm'de hava tanrılarından biri. – ç.n.

tülerin tozu alındı ve evlerde ve gazetelerde ilgi odağı yapıldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise, tam aksine, tek bir sözcük üzerine odaklanmak yeterliydi: *"holocaust"*.*

Deney, suçun bütünüyle ortadan kaldırıldığı kurban etmedir. Kanın sunağın sıcak taşlarına sinmiş olduğu kurban piramidi, ne idüğü belirsiz kentli çevreler arasında yatay biçimde yayılarak, dev bir mezbaha haline gelir.

Chicago mezbahaları, koridorlarını parçalanmış kurbağaların kokularının sardığı üniversite laboratuvarlarımız ve çöldeki gizlenmiş enerji santrallerimiz tek bir kültün mekânlarıdır. İktidarı sert müdahalelerle, her şeyin usullerde yoğunlaştığı kararlarla dağıtırlar ki, böylece kontrol kapasiteleri sürekli mükemmel olsun. Zaten Veda kâhinleri denetimde "kesinlik ve gerçeklik, kurbandır"[241] dememişler midir? Kontrol ne kadar mükemmel olursa, geliştirilecek malzeme o kadar zengin, açığa çıkan güç o kadar yoğun, sonucu o kadar kontrol dışı olur.

Teknolojide, *lânetlenmiş kısım, ateşe ait kısım,* deneyin, bilinmeyenin tanrısı olan bilinmeyen tanrıya adanmış sınırsız israfı olmuştur. Kurban için de geçerli olduğu gibi, gelecek yaşamı garanti eden şey, geri dönülmez şekilde yok edilmiş kısımdır. Yalnızca, bilinmeyene girmeye cesaret eden, karanlıkta yürütülen araştırma, süreci yeterince besleyebilir. Hiçbir şey deneysel araştırmanın *sınırları* üzerine yapılan tartışmalardan daha gülünç değildir. Sanki sınırların ortadan kaldırılması temeline dayanan bir şey, kendini inkâr etmeden Bütün'ünkinden daha dar sınırlar içinde tutulabilirmiş gibi. Bu tür çekişmeler, bir Brahman, tanrıların kurban istediği inancına şüphe düşürmeye cesaret edermiş gibi, kültün katı efendilerine karşı budala ve inancı zayıf din adamları tarafından kışkırtılmıştır.

* Hem "kurbanın ateşte yakılması," hem de "Naziler'in Yahudiler'e uyguladığı soykırım." – ç.n.

Eylemi gerçekleştirenin, eylemi yaparken kendini izlediği her eylem bir kurban verme eylemidir. Kurban, adak, eylemi gerçekleştirenin kendisidir. Kurban eden onu izleyen gözdür. Bu yüzden herhangi bir davranış kurban etme olabilir. Gerçekten de, arkaik toplum, işleyişi bakımından, René Guénon'nun icat ettiği ve sanki anlamı açıkça görülüyormuş gibi kullandığı deyimle "sürekli bir kurban ediş" olarak düşünülebilir: "Kurban etme en üstün dini eylem olduğundan,[242] diğer tüm eylemler onun doğasını paylaşır ve geleneksel bir toplumun genel yapısını belirleyeceği biçimde onunla bütünleşir. Bu nedenle, böyle bir toplumdaki her şeyin, gerçekten sonu gelmez kurban eylemini oluşturduğunu söyleyebiliriz."

Vedik kurban geleneğinin muhteşem binası –her bir tuğlasının bir Borobudur* olduğu, dışarıdan görünmeyen alçak kabartmalarla süslenmiş galerilerle dolu o tapınakların tapınağı– tüm saplantısal olumlamalarının ardında, kuşkunun yerini, kurban edilecek atın kusursuz derisindeki o minicik yarayı örtmeye yetmez. Bu kuşku odağı, kurban eden kişi olan *yajamàna*'nın** yerine geçen bir kurbanın mevcudiyetidir. Prajãpati'nin*** tanrısal fedakârlığına tek karşılık, kurban edenin intiharı olacaktır. Bunun yerine, kurbanın öldürülmesi karşılık olur. "Muzaffer At,[243] yüce varlığa düşüncelerini bildirerek kurban oldu" ve birileri ona "baltanın bedenine kalıcı zarar vermeyeceği"[244] konusunda güvence verdi. Kurbanın rızası konusundaki bu kaygı, böyle bir rızanın eksik olduğunu varsayması açısından aydınlatıcıdır. Ama buradaki mesele, yalnızca en küçük kötülüğü (ve en küçük iyiliği) algılayabilen, Aydınlanma'nın tüm temsilcilerini susturacak eski bir hileyi ortaya çıkarmak değildir. Eğer kurban sahnesinde en az iki

* Java'nın iç kısımlarında yer alan, 800 yıllarında inşa edilmiş kutsal Budist yapısı. – ç.n.

** Dünyanın iyiliği için kendini feda etmiş ve dünyadaki olayları kanuna göre şekillendirmeyi üstlenmiş kişidir. – ç.n.

*** Rig Veda metinlerinde, daha sonra Brahma adını alan, vücudunu kurban ederek evrenin yaradılışını sağlayan ilk insan, Purusha. – ç.n.

varlık –kurban ve onu kayışla boğazlayan kişi– bulunuyorsa; bu, yer değiştirmenin zaten akılda gerçekleşmiş olmasındandır. Adlandırma eyleminin bizzat kendisi, bir şeyin ortadan kaldırılıp yerine bir sesin konulması için verilen keyfi karar, kurban etmenin aynı zamanda hem teşhir edip hem de sağaltmaya çalıştığı ilkel cinayetin aynısını içerir. Denkliklerin sürekli yenilenen dokusu, her zaman tek bir heceye, tek bir ölçüye ithaf edilen anlamlar. Tüm bunlar kelimenin, bir yokluğu anımsatmak için bir varlığı ortadan kaldıran zihinsel imgenin, işaretin, başka bir şeyin yerine geçen ve başka bir şeyi *temsil eden* her şeyin açtığı o küçücük deliğin etrafındaki kopmuş iplikleri onarmak için dev bir çalışmadır. Bu boşluğun üzerine, Veda kurbanının tam tersi olan, sürekli genişlemesiyle, döngü onu şimdiki, içimizdeki, çevremizdeki biçimine ulaştırana kadar, hem onu haber verir, hem de gizlemeye çalışır görünen başka bir ihtişamlı yapı inşa edilmektedir.

Doğanın tekerrürlerle, zamanın solumasıyla inişli çıkışlı aktığı gerçeği onun bir kurban nesnesi olduğunu gösterir. Dünya tanrısallığın bir parçasıdır ve tanrısallık onu kendinden ayırmış ve artık ilahi kaprislere göre değil de kendi kurallarına göre yaşamaya bırakmıştır. Ancak tanrısallık ile yaradılış arasındaki görünmez bağ tamamen kopmamıştır. Tanrısallık, dünyasını geri alıp acımasızca müdahale de edebilir: Düzeni yok edebilir, yıldızların dönüşünü engelleyebilir. Bu nedenle, insanlar kurbanlar sunarlar: Kutsal çubuktan yükselen duman sütunu haline gelen aynı ip ile, insanın adağı, indiği gökyüzü tarafından tekrar içine çekilmeden sürmesine izin verilmeyen yaşam parçası, yukarı taşınır. Kurban eden, dünyanın bir kısmını tanrısallığına teslim etmek suretiyle, tanrısallığın da dünyanın geri kalanını kendine bağışlamasını ve keyfi, kontrolsüz müdahalesine son vermesini ister. Kurban eden, aynı zamanda dünyayı kullanmak için tanrısallığın iznini ister. Böylece kurban etmenin gölgesinin ilk sonucu, dünyanın kısıtlamalar olmaksızın ve sınırsızca ve başka hiçbir parçası bir şeye adanmaksızın kullanılması olacaktır. Ancak burada da

bir yansıma gibi ve bu nedenle de tersine dönmüş olarak, sonuç köken ile örtüşür: Kurban bir kez verildi mi, dünya, farkında olmadan, büyük bir kurban atölyesine dönüşür. Evrensel belirsizliğin ortasında, yerleşik ve apaçık olduğundan hiç kimsenin kuşku duymaya cesaret edemeyeceği tek bir ifade vardır: Dünya, ürettiği ölçüde yaşar. Bu, dünya kurban verdiği sürece yaşar dediğinde *Rig Veda*'nın* dile getirdiği aynı aleni gerçektir. Tıpkı, ilk başta yüce varlığın başka bir şey olmadığı için sadece kendini kurban edebilmesi gibi, şimdi de dünya, artık yüce varlık ortadan kaybolduğu için, başka adlar altında kendini kendine kurban etmektedir. Ne yaptıklarının farkında olmayan kurban edenler artık Sadhya'yı,** yani, daha sonradan "kendilerini kurban etmenin üzerinde gördükleri için"[245] düşen o karanlık "Tanrıların öncesindeki Tanrıları"[246] andırmaktadır. Ancak iktidar, kurban etmenin Musée de l'Homme*** da bir odaya konulmak olduğuna inandığı için düşebilir.

Eğer sanayi bir kurban atölyesi ise, Yeni'nin prestijli değeri, her yenilikçi nesnenin kurbanın küllerinin kokusunu taşıdığı anlamına gelmektedir. Onu üretmek için bilinmeyen miktarda bir malzeme yakılmıştır. Yeni, kurbanın, tanrıların ziyafet sofralarında dokunmadıkları parçasıdır. Tanrılar değerli prototipi gövdeye indirir ve insana sonsuz kopyalarını bırakırlar. Bu yüzden sanayi, yeniden üretilebilirlik üzerine kurulmuştur. Ancak her film yıldızı, tanrılar tarafından yutulduktan sonra gökyüzüne yerleşen bir takımyıldızdır.

Dışarıdan bakıldığında aydınlanmamışların eylemleri, ritüel düzene uyuyor olmalarına rağmen, aydınlanmışların ey-

* (Sanskritçe) Veda'nın ilk dört kısmından biri. – ç.n.

** "Elde edilmesi gereken" şeyler, "Yaşamın amaçları." – ç.n.

*** "İnsan Müzesi" (Fransızca): Paris'te Chaillot sarayında yer alan üç müzeden biri. Jardin des Plantes, Ménagerie ve Parc Zoologique'le birlikte, Museum National d'Histoire Naturelle yönetiminde olup, antropolojik malzemeleri sergiler. – e.n.

leminden hiçbir şekilde ayırt edilemez. Aynı hareketlerle yemek yer, dövüşür, kurban eder, sarılırlar. Görünmeyen tek farklılık, aydınlanmış olanların, eylemlerinin meyvesinden *kopuk* olmasıdır. *Bhagavad Gita*'ya* göre eylem, aydınlanmış da olsa aydınlanmamış da olsa, herkes tarafından aynı şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu her şeyden önce, hareketin içimizde her an yer alıyor olmasındandır (Asla, bir anlığına bile,[247] eylem yapmayı bırakmayız; çünkü istemesek de, doğayı oluşturan niteliklerden dolayı hareket etmek zorundayız). Tamamıyla hareketsizken bile, nefes almaya devam ediyoruz; soluk alıp verirken bir kurban sunuyoruz; bir kurban sunarken dünyayı sunuyoruz. İkinci olarak, hareket etmek zorundayız; çünkü hareketlerimiz *rta*'ya, düzene (kurban etme davranışı gibi) itaat ederse, kozmik düzenin çarkının dönmesine yardımcı olurlar (Çark böyle döner[248]). Kendi eylemlerimizin bilincinde olmadan hareket etsek bile yine de çarkın dönmesine yardım ederiz; ama bu kez onu farklılaşmamışa geri götüren yönde: "Eylemimi yerine getirmemiş olsaydım, dünyalar çökerdi. Evrensel kargaşayı ben meydana getirmiş ve dünyaların, canlılarının yok olmasına yol açmış[249] olurdum." Hindu kâhin diğer bütün tehditlerin birleşiminden oluşan farklılaştırılmamışa geri dönme tehlikesini bilinçli bir dehşetle görmüştür. Aynı zamanda, bilinçli bile olsa, gerekli eylemin, o gizemli unsuru, yani kopuşu içermiyorsa özgürlüğe götüremeyeceğini de biliyordu. *Rşi*,** en büyük anlamı eyleme yüklemiştir; onun devamlı desteği olmadan dünyanın her an çözülebileceğini belirtmiştir. Ama bunun yanında, kişinin kendini, *bağlantısını koparmak* suretiyle, eylemden ayırması gerektiğini de belirtmişlerdir.

Her zaman, bir *eylem yolu* ve eylemin bir *bilinç yolu* vardır. Batını olan ikinci yol, Zahiri olan *eylem yolunu* (kabul

* "Ermişlerin Şarkısı" (Sanskritçe): Hint halk efsanesi Mahabharata çerçevesinde 18 şarkıdan oluşan bir dizi oluşturan din felsefesi üzerine şiir. – ç.n.
** (Sanskritçe) Gören, kâhin. – ç.n.

edilmiş kabı olarak) öngörür. Gnosis, eylemin bilincinde olma yolunun; düşünce yolunun, bilgi yolunun altını çizer. Bu yola ulaşmanın formülü, *Upanişad*'larda tekrar tekrar verilmiştir: "Böyle bilen." Böylece, böyle hareket edenle, aynı şekilde davranan ancak "böyle bilen" arasına uçsuz bucaksız, algılanamayan bir mesafe konulmuştur. Bugün biz, eylem yolu silindiğinden, artık belli bir anda yapılması gereken belli bir eylem olmadığından, zorunlu batınilik durumundayız: Tüm eylemler her an yapılmakta ve bunların herhangi bir ifadesi, yalnızca aynı andaki birikimlerinde ya da belirsiz yan yana sıralanmalarında algılanır. Batını burada en büyük riskle karşılaşır: Artık hiçbir şey batını olmayan şekilde bilinemez ve birçok kişi *farkında olmadan* batını olarak düşünür. Bu en büyük kötülük, Tersineliğin en büyük meydan okuması ve alayı, tüm gnostiklerin, bazen tutsak olmaktan kurtulmak için kendini farkında olmama olarak gizleyerek içinde hareket etmek zorunda olduğu parodidir. Ancak, aynı zamanda, Batını artık, her zaman içinde gizli olan ama şimdi yüzeye çıkan, en olağandışı bir amacın etkisi altındadır: Artık sadece kurban, takvim, döngü düzenine ait o hareketleri değil, *her şeyi* bilgiye destek (kabul edilmiş kap) olarak almak. Bütün dağılımı, parçalanmayı destek olarak almak. Bu hassas, baş döndürücü geçiş; Veda metinlerinin en sert bölümü olan ve her şey kurban olduğundan, aslında onu toplum içinde uygulayabileceğimizin ima edildiği Ormanın Doktrini'ni akla getirir. Bunun yerine, ormanda pusuya yatıp sadece bekleyebilir ve orada her an uygulandığını, bizzat kendi fizyolojimizde, kendi soluğumuzda görebiliriz; tıpkı günümüzde her şeyin üretim ve tüketim döngüsündeki bir an olarak tanımlanabildiği gibi.

Kurban geleneğinin, mübadelenin kökeni olduğu söylenmiştir; ancak mübadele, kurbanın onun alt kümesi olduğu bir kümedir. Ve değiş tokuş, karşılık olarak, onu tek başına mümkün kılan başka bir kategorinin parçasıdır: İkame. Bunun *anlamı* şudur: Bunu *veren*, onu *alır*.

İkamenin kökeni isim verme (ve böylece nesnelerin yerine bunları koyma) yeteneğinde bile yatmaz. Bu, nihai ve her şeyi içine alan, zihinsel imgeler şekillendirme yetisinde saklıdır: Görünmeyen, uçucu, arada bir beliren varlıklar; algılananla örtüşen, hatta yerini alan, onu silen ayrımsama durumları. Burada ruhun ilk olarak ikiye ayrılmasına tanık oluruz; burada *Upanişad*'ların iki kuşu aynı dala tutunmak üzere gökyüzünden alçalır. Yemek yiyen kuş, uyarıcıları (kendini beslemek için) devamlı algılamak zorunda olandır. Onu seyreden diğer kuş, bakışlarını devamlı diğer kuşun dünyaya çevirdiği bakışlar üzerinde tutar.

İçinde, her harekette yer alan metabolizma olan alma ve verme süreci izlenebiliyorsa, her hareket kurban etmenin bir biçimiymiş gibi görülebilir. Bu yüzden kurban etme, bu süreci ayrımsamaya yönelten her hareketi kapsar.

ST. PETERSBURGLU SENATÖR: Ayinlerin ve törenlerin küstah öksüzleri, çok tehlikeli bir yerde –kökene çok yakın bir noktada– olduğunuzun farkına varmadınız mı? Bilebileceğiniz tek şey olan zihinsel kurban, bir zamanlar adakların sunulduğu sunakta odaklanmış o mezbahanın batını yönüdür. Bundan böyle artık parçalara ayrılmış ve dünyanın her köşesine atılmış Prajapati'ye veya var olan tek kalbi göğsünden kopartılmış isimsiz adama ya da bıçağı beklerken insansı gözleriyle size bakan hayvana, hatta sıvı ateş olan bitkiye bile ihtiyacınız yok. Sessizce, hareketsiz, düşüncelere dalmış olarak, diğer tüm eylemlerin kökeni olan görünmez eyleminizi sürdürebilirsiniz: Kendinin, Kendine sunulması – dönen çarkın sertliğini hâlâ yumuşatabilecek olan tek hareket. Oradan sonra hiçbir şey, şu anda konuşurken bile arkamızdan akan Neva nehri gibi toplumda varlığınızı sürdürmenize engel olamaz. Emin olmak için, yukarıdaki suların kurban ateşine karşılık vermediğini biliyorsunuz; kozmik oyunun yolunu izlemenizi sağlayan Veda aritmetiği kullanmayı terk ettiniz. Yine de, kurban vermeye devam etmezseniz (hiç kimse, kendi-

niz bile bilincinde olmasanız da), düşünceleriniz, fikirleri tespih çeker gibi durmadan tekrarlayan uysal ayaktakımınınki gibi olacak. Daha da karanlık bir baskı boğazınızı sıkacak ve sizi, kendiniz gibi önemsiz şeylerle özdeşleşmeye zorlayacak. Tek başınızayken bile, Café du Commerce'deki* gibi, bir ses güruhu tarafından taciz edileceksiniz. Ve aranızdan çok az kişi, düşüncelerini dantelli bir boyunbağına karşılık değiştirmeye alışmış olan düşük ahlaklıların küstahlığına karşı duracak. Hiç görmemiş olduğunuz bir despota itaat ederek, sonunda, yaşamın çok pahalıya mal olduğunu kavrayacaksınız.

En arsız metaforlar, bir zamanlar dünya düzeninin kutuplarını oluşturmuş olanlardır. "Kadın-inek" ve "erkek-boğa" yakıştırması bunun ve yanı sıra tanrıça uygarlığına yönelik aşağılamanın örneğidir. Sanayi, tepkisel bir tezin iddia edeceği gibi geleneği yok etmeye çabalamaz, tam aksine –arketip alışveriş örneklerinde olduğu gibi– onu tamamlar. Bu sonuçla, geleneğin temelini ve ayinlerin, az önce arsızca ve engellenemez biçimde edinilenin başkasına verildiği kesintili bir değiş tokuşla iyileştirmeye çalıştığı, düzenin sürekli ihlal edildiği hissini gizler. Kurban etmeye ilişkin değiş tokuş çelişkilidir; çünkü değiş tokuşun ve ticaretin esas temelini, yani insan dilinde ve doğanın dünyasında var olmayan ölçü birimini inkâr eder. Mitos, değiş tokuşu mümkün kılan, olanaksız sembolik sistemi kurmuştur. Bu olanaksızlık sayesinde değiş tokuş, kökeninde yer alan kutsalın çiğnenmesinden kurtarılmıştır. Çünkü *kitsch*, sadece doğal ilişkilerin yok edilmesini değil, aynı zamanda ilk ihlal ânını (bu ilişkilerin adı konulduğunda) bitmeyen bir kâbusa dönüştüren laneti de ortaya çıkartır. Kutsalının bu çiğnenmesinin unutulması endüstrinin temelidir. Böylece var olan şey, geçerlilik bakımdan eşdeğer, anlam olarak kesişen, biçim olarak tamamen farklı bir me-

* Paris'te, Rue de Commerce'de 1921 yılından beri faaliyet gösteren ünlü kafe. – ç.n.

saj zinciridir. Eksik olan, bunları takas eden bilinçli aracılar ve onları öneren şeydir. Bunların hepsi Sözcüğün bir imgesi olabilir. Bu yüzden Sanayi, şükranlarımızı hak etmektedir: Bilgi yalnızca *per speculum in aenigmate* – "bir aynadan, karanlık biçimde" gelebilir.

CHEVALIER DE B***: Ülkemde "devrim fırtınaları" denilen şeyi ergenlik çağımda yaşadım ve sanırım her şeyden öte önemli bir şey öğrendim. Artık, en büyük düşmanımızın (her halükârda en kötü olanın) toplum kavramının ta kendisi olduğunu biliyorum. Toplum, bir zamanlar kendini devasa bir beden, arada bir gelen kasılmalarla kıvranan bir dev olarak betimlemekten hoşnuttu. Bugün, Yellow Springs'den* Eridanus'a** kadar gökyüzündeki ve yeraltındaki denizleri yutmuş, yıldızları ve magmayı bünyesine katmış, var olan her şeyi kendinde toplamıştır. İlkel dev, Platon'un çok önceden sanrısını gördüğü Dev Hayvan; toplumun dünyayı içinde kuşattığı uçsuz bucaksız cam balon ile karşılaştırıldığında minik Sèvres testilerinden bir demet gibi görünecektir: Her şey onun serasında bir fidedir.

Tersineliğin temeli: Toplum hem tanrısallığın, hem de doğanın bütün imgelerini kendi içine çekmeyi başarır. Bir zamanlar toplumun *karşısında* duran, toplumun kendisini kopardığı, her an hayatı için pazarlık ettiği her şeyi bünyesinde barındırır: İfadenin çarkını üçlü *pada*'ya*** bağlayan üçlü bağlantı; ifadesizin, ifadenin indiği, bağlı olduğu, geri döndüğü gizli bölgesi. Bağlantılar: Durkheim Formülü –"Dindar, toplumsaldır"– bu saran toplumun zaten var olduğuna bir işarettir; gerçekten de bu, bilimsel bir varsayım olarak sunulabilecek kadar açıkça görülmektedir. Simone Weil'de, dinin bu seküler biçimine ilk karşı gelişi görüyoruz; bu Lucretius'un

* ABD'de, Ohio Eyaletinde 1800 yıllarında bulunan kaplıca. – ç.n.
** Achernar yıldızını da içeren takımyıldızı. – ç.n.
*** Yoga Sutra'nın bölümleri: Samadhi Pada, Sadhana Pada, Vibhuti Pada, Kaivalya Pada. – ç.n.

"dört ayaklı yaratıkların sunakların üzerine bolca dökülen kanlarını"[250] gördüğünde hissettiğine benzer bir tiksinmedir. Weil, sosyal olanın en sinsi tuhaflığının farkına varan ilk kişiydi: "Sosyal ve doğaüstü olan[251] arasında bariz bir kan bağının" var olmasına neden olan "gizem." Bu bağdan dolayı, *tek* putperestliğin toplumun önünde eğilme ve tek köleliğin "topluma kölelik"[252] olduğunu doğrulayan ilk kişi oydu.

Böylelikle Buda'yı selamlar: "Deniz kabuğu? Süt? Ay? Yasemin? Kristal? Kar tanesi? Keten kumaş? Ak bulut? Ey beyazlık! Ey kahkaha tufanı! Bir dizi şemsiye göklere yükselir! Tapılası şemsiyeler dünyayı aydınlatır; üç kere-on tanrı, harikulâde kuşlar ve cennet bahçesinin kutsanmış şarkıcıları onlardan keyif alırlar. Güneşin soydaşı[253] Buda'ya kesintisiz ibadet için eğil!" Buda ilk müritleri olan beş keşişi kendinin Bilinçlenmiş olduğuna ikna ettiğinde, kendini hemen "ormanda yaşayan ve bayırlarda koşan bir erkek geyiğe" benzetti: "Tamamen güven içinde ilerler, çıkar veya yatar; tam güvenlikte dinlenir. Tuzak kuranlar[254] ona erişemez." Buda'da oluşan özgürleşmenin ilk imgesi kurban edilmekten kurtulan kurbanın, avcıdan kurtulan avın imgesidir.

Veda dünyasından Buda'ya geçiş, açlıktan susuzluğa geçiştir. *Rşi*'ye göre, "başlangıçta her şey ölümle, açlıkla sarılmıştı; çünkü açlık ölümdür."[255] Benares'teki* konuşmasına göre, Buda için kaçınılması gereken tek şey "susuzluktur." Açlık kurbanın metafiziğine aittir; onun çevresinde döndüğü merkezdir. Susuzluk; kurban edilmekten kaçmış olan ancak bunun arzudan kaçmaya yetmediğini anlayan ormanın metafiziğine aittir. Buda, arzunun öldürme ile ilişkili olmak zorunda olmadığını – ya da daha doğrusu, öldürmenin en zararsız davranışta bile sürdüğünü keşfeder. Buluşu, sonradan *sannyasin*'e (reddeden) dönüşen brahman ile aynı çizgidedir. Ve neredeyse imansız bir şekilde, bir noktada nasıl kesiştiklerini ve

* Hindistan'da Buda'nın sık sık gittiği şehir, yeni adıyla Varanasi. – ç.n.

vazgeçenlerin nasıl yeterince ilerlemediğini ortaya çıkartır. Kurban yerinden uzakta, ormana çekilmiş olan *sannyasin*, kurban eyleminden kurtulmanın yeterli olmadığının farkına varmıştır: Hayatın her anı bir eylemdir ve her eylemin arkasında bir arzu vardır; tıpkı her kurban edişin arkasında kurbanın meyvesine karşı bir arzu olması gibi. Buda'nın gelişiyle, artık *karma* (herhangi bir eylem) öncelikle bir kurban etme eylemi olmaktan çıkar; çıplak eylemdir, herhangi bir eylemdir. Evrensel karşılıklı bağımlılıkta yankılanan Bütün, Veda tanımlamaları dizisi –bu şudur, ki o şudur, ki o budur– ansızın sessiz kalır. İçiçe girmiş çeşitli ipliklerin isimleri artık önemsiz, anlık, geçici görünür. Önemli olan tek şey, onların değişmeyen doğasıdır: İç içe örülmüş, hapseden iplikler olmak. Bu *pratityasamutpada*'dır:* Kurbanın her şeyi saran ağı. Fakat artık alt seslerle titreşmemektedir. Dokunulduğunda, bir zamanlar parçaları arasındaki uyumu işaret eden ancak şimdi sadece kendi kocaman varlığına tanıklık eden boş bir ses yayar. *Rşi*'ye göre her varlığın birbirine karşı bağımlılığı kurban etme ile kazanılmış ve yapılandırılmıştır; Buda'ya göre ise karşılıklı bağımlılık her zaman var olmuştur ve önemsizdir. Eğer, Veda kâhinlerinin ağın gözleri arasından sıyrılmak için diğer yönde gösterdiği aynı incelikle, onu dikkatle, iplik iplik çözmek zorunda kalmışsa, onu neden destekleyelim, onun kendini dokumaya devam etmesine neden yardım edelim?

Bilim ve bilinmeyen arasındaki ilişki, Veda brahmanları ile tanrılar arasındaki ilişkiyle benzerlik ve farklılık gösterir. Bilinmeyenin varlığı; sürekli ve büyük ölçüde enerji, yaşam sarfını gerektirir. Ve içinden her *opus*'un** türediği bu kurban eyleminin meyvesi, rastlantısal bir buluş; bilinmeyen tarafından papazlarına bahşedilen bir armağandır. Ve tıpkı Veda tan-

* Istırabın nedenlerinin zinciri. On iki basamağı vardır: Cehalet, zihinsel eğitim, tanıma, isim ve biçim, altı duyu, temas, duygu, arzu, bağlanma, varlık, doğum ve çürüme. – ç.n.

** (Latince) Eser, edim. – e.n.

rılarının rahiplerin kurban etme aracılığıyla (bizzat kendileri de aslında kurban etme yoluyla ölümsüzlüğe ulaşan tanrıların yolunu izleyerek) gerçekten ölümsüz olmayı başarmalarından korkması gibi, bilinmeyen de, bu adak bolluğunun yinelenen bir saygı davranışı değil de, fetih için bir başlangıç olmasından korku duyabilir. Yine de bilim akıllı ve açgözlü olmanın yanı sıra, alçakgönüllü ve miyoptur; bu da bilinmeyen, sanki bir birliğin *logos*'uymuş* gibi onun arkasına saklanan tanrılara güven verir. Bilim sadece tek bir çeşit armağana gerek duyar: Kontrollü düzeneklerde sınanabilen, kopyalanabilen, doğruluğu kanıtlanabilir gerçekler. Karanlıkta saklanmış tanrılar, uzun geçmişlerinde, en kıymetli armağanların böyle bir kategoriye ait olmadığını her zaman bilmişlerdi. Doğruluğu kanıtlanamayan, kontrol edilemeyen veya kopyalanamayan şey; her şeyden önce, mutluluktur. Prometheus'un ölümcül numarası böylece yeniden canlandırılmıştır. İnsanlar adağın büyük parçasını, yine de açlık ve ölümü öngören o enerji çekirdeğini, elde edeceklerini güvenceye alırlar. Ve hafif bir alaycılıkla, tanrılar aldanmaya razı olurlar: Onlar sadece kurbanın dumanını, havada yayılan ancak katıksız haz olan ve açlık ve ölümü öngörmeyen o kontrol edilmez kokuyu alacaktır.

Reddeden (*sannyasin*), dünyadan kurtuluşu (*mokşa*) arar; gnostik, dünyanın unsurlarını lanetler (*stoicheia tou kósmou*); sefih, kayıtsızca dünyadan faydalanır;

İsimsiz teknoloji, dünyayı hammaddesi olarak sömürür. Reddeden ortodokstur; gnostik kâfirdir; sefih ateisttir; isimsiz teknoloji kendine inanır. Dünyayı yöneten gayrimeşru soy ağacı.

Modern felsefenin tüm tarihi, kurban geleneğinden, onun korkunç gerçeğinden derinden mustariptir. Hegel'de, diyalektik bir transkripsiyondur; kurbanın saflığı bozulmuş bir ter-

* (Eski Yunanca) Dünyaya egemen olan akıl. İlahiyatta, tanrının sözü. – e.n.

cümesidir; Schopenhauer Batı'nın *sannyasin*'i, reddedendir; ve bu yüzden kurban etme ile her zaman bağlantılıdır; İbrahim, etrafında Kierkegaard'ın düşüncelerinin dolandığı kurbandır; ve Dionysos (4 Ocak 1889'da, Torino'da, iki "delilik mektubunu"* "Çarmıha Gerilen" olarak imzalayan) Nietzsche'nin kurbanıdır. Tam aksine, sistemlerin resmileştirilmesi vasıtasıyla Kant'tan Viyana Çevresi'ne** kadar uzanan epistemolojik çizgide kurban etme yoktur. Ancak buradaki dayanak, bilginin bilime sunulacak yapay bir uzuv olduğudur. Bu yapay uzvun sonradan bilim tarafından, deney adı altında kurban etmeyi devam ettirebilsin ve nihayet kurban üretim yöntemleri aracılığıyla üretilebilsin diye teknolojiye sunulacağından söz edilmemiştir.

Töreni yönetenin bilgeliği ve kurbanın bilgeliği vardır ve bu ikisi tarih içinde giderek birbirinden uzaklaşır. Töreni yönetenin bilgeliği sayesinde, bilgiyi kendinden itibaren inşa eden kulun egemenliği ortaya çıkar. Kurbanın bilgeliği sayesinde, ilk kıvılcımı veren bilginin tutkusuna gönderme yapan Aiskhylos'un*** üç kelimesi, "*tó páthei máthos*" (acıdan bilgiye)[256] ortaya çıkar. İsa'nın ayıbı, onun başlangıçta olduğu gibi, hem rahip hem de kurban olmasıdır; onda iki yol bir noktada kesişir.

Descartes *önemsizlikten* bahsettiğinde, bir armağan olarak sunulmadan öldürülen, düzenden kesip atılan ve bundan sonra yokluğa mahkûm edilen parçayı, *kurban*'ı, kastettiğini biliyoruz. Simone Weil şöyle yazmıştır: "Önemsizlik nosyonu,[257] sonludan sonsuza geçişi işaret eder."

* Nietzsche 4 Ocak 1889'da Torino'da yazdığı dört mektuptan Peter Gast ve Georg Brandes'e yazılan iki tanesini "Çarmıha Gerilen," ve Jacob Burckhardt ile Cosima Wagner'e yazdığı ikisini de "Dionysos" olarak imzalamıştır. – ç.n.

** Viyana Üniversitesi'nde M. Schlick'in çevresinde toplanan Neopozitivizm (mantıkçı ampirizm) yanlısı bilim adamı grubu. – ç.n.

*** MÖ 500 yıllarında yaşamış "trajedi"nin babası sayılan yazar. – ç.n.

Alkışın iniltisi kurbanın çığlıklarını boğar. Film yıldızı ya da politikacı, "fazla ünlü" olduğu için öldürüldüğünde, katilin deli olduğu söylenir. Ama onun deliliği alkışın kökenini ortaya koyar.

Kurban geleneğinin meselesi, kurban edilenin seçimidir. Veda denklik ağı her şeyi çevreler ve her şeyi diğer her şeye bağlar; sayısız metin, töreni yönetenin kurban olduğunu tekrarlar; tıpkı sunağın tuğlalarının yoğun düşünce olması gibi. Ancak törenin tamamlanmasıyla, kurban edilen sunakta cansız yatarken, töreni yöneten evine gider. Kurbanda öldürülen şey, yeri doldurulamaz unsur, yegâne öz, denkliklerin ağından kurtulan, görünüp yiten tekillik: Asılarak ölen ve binlerce yıl boyunca Danimarka'nın mavi kilinde bozulmadan korunan Tollund Adamı'nın gözlerinin çevresindeki küçük kırışıklıklardır. Aulis'te, kurban olarak sunulan Iphigenia (bir Pompei fresko onu, kurban bıçağı üzerine kaldırılmış; göğüsleri çıplak, kolları gökyüzüne uzanmış olarak sunağa sürüklenirken göstermektedir) daha sonra Tauris'te rahibe olur. Mitosa göre, adı olan bir kurban, onulmaz yaraları iyileşsin diye yüce varlık tarafından yumuşak bir buluta sarılır. Burada da mitosun kayıtsızlığı açıktır: Hiçbir ilahiyatın, hiçbir *connexio*'nun* öldürmeye çare bulamayacağını ortaya koyar. Gökyüzünde yıldız olan veya son anda tanrının göğe çektiği ya da kurtardığı kurbanlar vasıtasıyla, mit başlangıcında ve sonunda yaptığı gibi kendini peri masallarına kaptırır. Ansızın, daha "bir varmış bir yokmuş"tan önce "ve bundan sonra sonsuza kadar mutlu yaşadılar"ın geldiğini gösteren kanıta kavuşuruz. Söz edilmeden kalan ama örnek eylemlerin kristal berraklığındaki havasında varsayılan ve algılanan şey, bir tanrı onu alıp bulutuna götürmediği sürece sunakta katledilen o eşsiz vücuttur.

Kurban teorisi bütün yinelenebilen ve geri döndürülebilen eylemleri –nefes almak, sevişmek, müzik çalmak– geri dön-

* (Latince) Bağ, bağlantı, rabıta. – ç.n.

dürülemeyen iki eylem etrafında döndürür: yemek ve öldürmek. Bu iki eylemde, zamanın oku iyileşmenin ötesinde bir yara ile yaralar. Bu yaranın etrafında şimdi kozmik çadır, her şeyi her şeye bağlayan, her şeyi her şeyde yineleyen geniş kumaş belirir. Ancak bu kumaşın sırrı, tam ortasındaki o küçücük yırtıktır: Kurbandaki açık yara, somut dönüşü olmayan yaşam. Bu batınının batınisi, gizemin gizemidir; arkaik dünyadaki nihai *tremendum** ve yeni dünyadaki en bayağı ve en yaygın anlayıştır: Zamanın geri döndürülemezliği. Bir kez daha tanrısız dünya, zorunlu batıniliğin dünyası olduğunu kanıtlar.

Kanun ve Düzen

"Kanun ve düzen"i bir arada kullanmamız önemlidir çünkü sadece kanun veya sadece düzen demek yeterli değildir. Aslında "düzen" kelimesi, "kanun"un anlamının tekrarı ve *yankısı* değildir. Düzen, kanunun tek başına başaramayacağı şeydir. Düzen, kanun artı kurban, düzenin var olabilmesi için yok edilmesi gereken daimi ilave, daimi ekstradır. Dünya tek başına kanunla yaşayamaz, çünkü kanunun tek başına sağlayamayacağı bir düzen gereklidir. Dünyanın düzeni oluşturabilmesi için bir şeyleri yok etmesi gerekir ve bunu kanunla değil, zevkle, nefretle, kayıtsızlıkla yapmalıdır.

Modern çağ, yanlış bir varsayım üzerine kuruludur: "kanun" ve "düzen" kelimeleri eşanlamlıdır ve "kanun ve düzen" gibi etkili bir laf edersek daha çok saygı görürüz. Yıkım, tam da artık tanınan bir varlığı olmadığı için karanlıkta şekil alır, toparlanır ve kendisini inkâr etme iddiasındaki kanunun bo-

* (Latince) Müthiş, korkunç şey. – ç.n.

yutlarına kendini uyarlar. Kanun ne kadar geniş ve kapsamlı olursa, onun elinden kurtulan yıkım da o kadar zararlı olur. Tüm savaşlar, kanunun her zaman sağlamakta yetersiz kaldığı düzeni kurmak amacıyla çıkar. Marksist devrim düşüncesi, kanunun bu iktidarsızlığını tanır ve kurban geleneğinin metafizik temellerini inkâr eden bir düzen kurmak için yararlandığı kurban sistemini özümser.

Kanunun güçsüzlüğü artık'la baş etmekteki yetersizliğinden kaynaklanır. Kanun bölünmemiş bir özneyi öngörür. Kurban ikili bir özneyi öngörür: kurban eden ve kurban edilen. Artık, aslında kurbandır. Bu yüzden kanun her zaman kurbanın zahirisidir.

Kanunun artıkla başa çıkmaktaki iktidarsızlığının bir kez farkına vardık mı, "lanetli bölüm"ün modern adı ve sermayeye yönelik Marksist saldırının başlangıç noktası olan "artık değer," sadece devrimci şiddet tarafından çözülebilecek bir tartışmanın nesnesi haline gelir. Artık değer, yeni bir mezhebin değişik bir tarzda yürütmek istediği kurban töreninin nesnesidir. Ama Marksist rahipler, eski Roma kâhinleri* gibi, tartışmanın kurbanlık nesneyle (bu nesne, kurban töreninde yok edilen şeydir) ilgili olmadığını iddia ettiklerinde, düşmanlarıyla hemfikir olurlar. Marksistler özel mülkiyetten, kamu mülkiyetinden, kaynakların adil dağılımından söz ederler. Artığın ezen sınıfa veya ezilen sınıfa ait olmak yerine, doğaya –Öteki'nin modern adı– ait olduğunu inkâr ederler.

Artık, doğanın kültürle ilgili fazlasıdır; kültürün kumar masasına sürmek, tüketmek, tahrip etmek, kutsamak zorunda kaldığı doğa parçasıdır. Bu fazlalıkla ilgilenme sürecinde, her kültür kendi portresini çizer. Kanun monotonluğa meyillidir; varyasyonları, biçimlerin zengin çeşitliliğiyle karşılaştı-

* Bu kâhinler kurban edilmiş hayvanların kalıntılarına bakarak geleceği önceden görürlerdi. – ç.n.

rıldığında değersiz kalır. Ve biçimlerin çeşitliliği kurban oyunlarının ölçeğini belirler.

Kurban fizyolojimize hakkedilmiştir. Düzenin düzenlediği şeyden daha küçük olması gerektiğinden, biyolojik veya sosyal herhangi bir düzen dışlama üzerine, yani tüketilen enerjinin belli bir miktarı üzerine kurulur. Gözle görülür bir dışlamaya yer vermeyen tek düzen, bitki metabolizmasının benzeri olurdu. Bu kültür, farklılık üzerine kurulmayan, dolayısıyla hiçbir temeli olmadan var olmayı başaran bir kültür –bir ağacın hışırdamasından ayırt edilemeyen bir kültür– olurdu.

Her kurban, Öteki'nin kabulüdür. Bütün özgür kılma süreçleri tamamlandıktan sonra, Batı kendinden başka hiçbir şeyi kabul etmeyecektir. Batı'nın, praksisin kargaşası ardına saklanmış felci, kendini kime vermesi gerektiğini artık bilmediği olgusunun sonucudur. Ama tanrıların yıkılmasına rağmen tözler* yıkılmamıştır. Böylece dünya, sonunda kendini, Max Stirner'in tanımladığı hantal, uğursuz geçit alayına –Akıl, Özgürlük, İnsanlık ve Dava– verir. Ama bu tözlerden uyanış, diğer herhangi bir batıl inançtan uyanıştan daha acı vericidir.

Upanişadlar, yıkımın, maksimum farkındalık anında gerçekleşmesini talep eder. *Bhagavad Gita*'da, Arjuna savaş alanında tam akrabalarını öldürmeye hazırlanıyorken, Krişna** tarafından hidayete erdirilir. Sekülerleştirilmiş dünya, gözünü yıkımdan kaçırır. Ayrıca, bombayı atan pilotun, gözünü bombanın düştüğü şehirden kaçırdığı –pilot, bomba düştüğünde uzaklardadır– gibi, yıkımı da gözünden kaçırır.

* Latincesi *hypostasis*, töz, cevher, Hıristiyanlıkta teslisi oluşturan (Tanrı, İsa, Ruhülkudüs) unsurlardan her biri. – e.n.

** "Karanlık" (Sanskritçe): En popüler Hindu tanrılarındandır. Vişnu'nun avatar'ı (yeniden doğmuş hali, zahiri hali) olarak kabul edilir. Tanrı sevgisini (Bhakti) kurtuluş yolu olarak sunduğu Bhagavad Gita'nın temel figürüdür. Efsaneye göre soylu bir aileden gelmesine rağmen çobanlık yaparak büyümüştür. – ç.n.

Porfirios* mükemmel bir Batılı *sannyasin*'idir. Kurbanı bilir; gizemleri, konuşulmayan yönlerini bilir. Ama "etten ve kandan[258] kaynaklanan saf olmama hali" karşısında, kurban edilmiş ruhların dumanları karşısında bir tür iğrenme onu kıskıvrak yakalar. Ona göre dünya, 'büyüdür[259] (*goéteuma*), zihin bulandıran bir iksirdir. Tek bir arzusu vardır: Uyanmak ve uyanık kalmak; büyücünün koyduğu bağları çözmek, dünyaya olan inancından dönmüş biri olmak, böylece ondan kopmak. Çünkü 'kopuş,' *apóstasis*'dir.**

"Kopuş, şiddet aracılığıyla başarılabilir...[260] Fakat –örneğin algılayabildiğimiz şeylerde gördüğümüz gibi– şiddetle yerinden kopartılan şey, kopartıldığı formun bir parçasını veya ondan bir izi de yanında götürür." Bunun tersine, kalıntı olmaksızın temiz bir kopuş, zihni saf olmayan nesnelerden sürekli olarak başka yöne, kesilmeyen bir dua sürecini andıran bir yöne çevirerek başarılabilir. Burada, Porfirios, (17. yüzyıl bilim adamları arasında gerçekleşen mektuplaşmalarda olduğu gibi) büyük Budist ustaları ve Tebaili münzevilerle benzer terimler kullanan bir ruh gözlemcisi olarak konuşmaktadır. Ama o kopuş için şehirli bir yolu, büyük şehirde küçük bir sessizlik gölünü, duruluk ve berraklık dışında başka herhangi bir belirtiyle dışardan fark edilemeyecek bir varoluşu seçer. Kendini tanrıya "tamamıyla sakin bir ruh ve hafif bir bedenle, ruhun diğer varlıklardan alabileceği[261] tüm baskıcı sıvı veya hırslardan arınmış olarak, beyaz bir elbise içinde" sunmak suretiyle, yalnızca "düşünceyi kurban eder"[262] (*noerà thusia*). Pagan alacakaranlığında Porfirios, güçlerinden şüphe duyduğu için değil, özellikle bu gücü iyi tanıdığı ve hatta bu gücün kendisini dünyanın şeytanlarına daha da çok bağlayabileceğini bildiği için, ritüeller, tütsüler ve büyülerden bıkmış bir adamdır. Ormandaki *sannyasin* gibi Porfirios de imparatorluk şehrinde saklanır. "Biz ki her gün kendimizi diğerlerine ölmek için eğitiriz"[263] di-

* 233 civarında Tyros'ta doğan ve 304'te Roma'da ölen Yunanlı filozof. Neo-Platoncudur, özellikle Aristoteles'in üzerine yorumları önem taşır. – ç.n.
** (Yunanca) İnancından dönmek. – ç.n.

ye yazarken, *apothneskein* fiilini, bir "filozoflar ırkı"[264] olarak gördüğü Yahudilerin en felsefisi olan Paulus'un yazılarında görmemize rağmen, ustalarında rastlanmayan bir biçimde datif* ile ("kanuna ölü,"[265] "günaha ölü"[266]) birlikte kullanır.

Porfirios'in kendini adadığı tanrılar, "kurban edilenlerin bolluğundan[267] çok kurban edenlerin davranışları"na dikkat ederler. Kurban nesnesine ilişkin olarak, "en iyi kutsamanın saf bir akıl ve duygularını açığa vurmayan bir[268] ruh" olduğunu düşünürler. Daha önce Hindistan'da olduğu gibi, burada da kurban, görünmezliğe çekilme eğilimi gösterir. Dışarıdan hiçbir şey, Porfirios'in nezaket kuralları tarafından dikte edilenlere benzettiği küçük bir hareket dışında kurban edenin içinde olanları bilmemize izin vermez: "Tanrılara ayırdığımız onur, iyi insanları en iyi yerlerde oturtmak için yerimizden kalktığımızda onlara uygun gördüğümüz onur gibi olmalıdır. Vergi öder[269] gibi değil." Tanrılara yönelik nezaketle ilgili bu referans, pagan dünyasının son yüce mesajıdır.

Kurban, toplum ile topluma dışsal olan arasındaki en güçlü bağı yaratır. Ama dışsalla kutsal temas sınırı –kurbanla ilgili eylemlerin geometrik yeri–, bir de kutsal olan tarafından sürekli tehdit edilmeden genişleyebilen, *in pectore*** dindışı bir iç bölgenin varlığına izin verir. Tahrip edilen şey çimenden başka bir şey olmasa da, yıkımda kültürü ortaya çıkaran suç doğrulanır: Kendi kopuşu; şey-kurbanı tecrit ve dışlamasından kaynaklanan, kendini her şeyden tecrit etmesi. Toplum, kurbanı kendisinden başka bir şeye adayarak, kopartıldığı forma olan bağımlılığını kabul eder. Aynı zamanda, o forma kendisi yerine kurbanı sunarak dışsalı belli bir mesafede tutar. Bu büyük bir saygıdır. Bu aynı zamanda Aydınlanma'nın kurnazlığıdır. Başlangıçta ikisi birbirinden ayrılamazdı. Saygı kutusunun içindeki kurnazlık, bir armağan (İngiliz-

* İsmin e hali. – ç.n.
** (Latince) Kalbinde, göğsünde olmak. – ç.n.

ce: *gift*) kutusunun içindeki zehir (Almanca: *gift*) gibi, etkisini yavaş yavaş gösterir.

Guénon'nun formülünde kurban, kökenin *solve et coagula*'sını* yansıtır (ve böylece de tersine çevirir): Yaradılışta bölünen şey şimdi yeniden birleştirilir. "Kurbanın esas işlevi,[270] 'ayrılanın yeniden birleşmesi' ve böylece –insan açısından– 'Ben' ile 'Kendi'nin yeniden birleştirilmesidir." Dolayısıyla, kurban eylemiyle iç içe geçmiş *coniunctio*'dur,** *hiyerogami*'dir:*** Eros ve Thanatos'un iç içe geçmesinin dinsel temelidir. Dolayısıyla, katliam kokusu seksin halesidir. Pekiyi, şiddetle dışlama ve yıkma eylemi nasıl bir birleştirme ve yeniden oluşturma eylemi olabilir? Kültür kurbanı öldürmekle, kendini nesneden şiddetle ayırır, kendini bütüne bağlayan bağı koparır. Ama kültür, kurbanı yüce varlığa adarken, tahrip edilmiş şeyi (yani kültürün kendisini simgeleyen şeyi) bütünle yeniden birleştirir. Kurbanın ikili doğası, bu sarkaç hareketinde yatar. Ve farklılık, hareketin durduğu noktada, toplumun içsel merkezindeki veya topluma dışsal bir merkezdeki noktada belirlenir. Veda metinlerinde cevap açıktır: Kurbanın içine aktığı merkez, toplumun dışındadır. Kurbanı taşıyan ilkel tekne, *yajamana*'nın, "kurban eden," töreni yöneten ve ondan yararlananın şekilsiz ve kutsanmamış varlığından yola çıkar; ayin sırasında, orada *kutsal hale getirilmiş* aldatıcı ve sarsıcı sulardan geçer; ve sonunda, nasıl *atman,***** *jivatman*'ı****** içine çekiyorsa, nasıl Kendi, Ben'i içine çekiyorsa, kurbanı yeniden içine çeken ilahi okyanusa, kurbanı teslim eder. Sonra kurban eden kendi hayatına döner. Ölümcül bir Eros, müşfik bir cinayet, her seyahatin arketipi.

* (Latince) Erime ve katılaşma. – e.n.
** (Latince) Birleşme. – ç.n.
*** (Yunanca) Kutsal evlilik. – ç.n.
**** (Sanskritçe) Ruh, nefes. Kişinin ebedi varlığının çekirdeği, dünyanın gerçek varlığı olan Brahman'ın da parçasıdır. Evrensel ruh. – ç.n.
***** (Sanskritçe) Bireysel ruh, Avidya'da veya zihinde Brahman'ın yansıması. – ç.n.

Porfirios, *De Abstinentia*'sında,* *nomos*'un, yani kanunun, hayvanlara kadar genişleyip genişleyemeyeceğini tartışır. Aslında *nomos*'un bütün doğaya kadar uzanamayacağına dikkati çeker. *Nomos* daha ziyade, hüküm sürdüğü bölge (toplum) ile kaprise terk edilmiş bölge (hayvanlar ve bunlarla beraber doğa) arasındaki ayrılığa dayalıdır. Bu yüzden kanun, evrensel karşılıklı bağımlılığı desteklemez: Müdahalesi, kanunun kendisinin tayin etmediği bağların kopmasını ima eder. Kanunun konuşmadığı yerde, her şeyin yerine geçebilecek olan kaos hükmeder. Kanunun konuşmadığı yerde herhangi bir şey hükmedebilir.

Kanun, toplumun mübalağalı sınırlarına, aşırı bolluğuna ulaşınca dilsizleşir; bu, hayvanların sessizce, kanunda söz edilmeden, öldürüldüğü bölgedir. Toplumu bağlayan kurban kuşağıdır, onun *infula*'sıdır.**

Manu Kanunları'ndan: "Bir ev sahibinin, kullandığında (günahın prangasıyla) bağlandığı beş mezbahası vardır,[271] (şöyle ki) ocak, bileği taşı, süpürge, havan ile tokmak ve tekne. Bunların (beşinin) (aracılığı ile işlenen suçların) sırasıyla kefaretinin ödenmesi için, büyük bilgeler ev sahiplerine günlük (beş) büyük kurban yerine getirilmesini emretmiştir. Öğretme (ve öğrenme), Brahman'a (sunulan) kurbandır, *Tarpana* (denen su ve yiyecek bağışları) ölmüşlerin ruhlarına kurbandır; yanmış adak tanrılara sunulan kurbandır; Bali, Bhûta'lara sunulan adaktır ve konukların misafirperverce karşılanması, insanlara adaktır. (Yerine getirebileceği) bu beş kurbanı ihmal etmeyen kişi, sürekli olarak ev(-sahiplerinin) (düzeninde) yaşamasına rağmen bu beş mezbahada (işlenen) günahlar tarafından lekelenmez." Veda kâhinlerinin inceliği: Eylemlerin en basit, en sıradan, en bilinçsizine bile

* (Latince) Oruç. Porfirios'un vejetaryenliğin temelini de attığı beslenme üzerine kitabının adı. – ç.n.

** (Latince) Eski Roma'da rahipler ve Vesta rahibeleri ile kurban edilecek hayvanlara takılan kırmızı çizgili beyaz alın bağı. – ç.n.

cinayetin nüfuz ettiğini göstermek için, beş cinayet silahı da ev gereçleridir (süpürge, tekne). Bir oda süpürülür, bir kurban boğazlanır: Bağlantı, bir hareketin diğerinde yankılanmasını sağlar.

Atman ile *jivatman*'dan, bir arada var olan ve birbirine tabi (Guénon tarafından çevrildiği üzere) "Kendi" ile "Ben"'den oluştuğumuz olgusu Batı'da, hermetik gelenekte (her simyasal *operari** bunu gösterir) ve daha sonra Alman Romantizmi'nde, Çiftlerin iç içe geçmesi kavramında zaten farkında olunan bir gerçekti. Ama resmi felsefe geleneği, ders kitaplarında bulduğumuz Locke-Hume-Kant ardışıklığı, herhangi bir ikiliği akıldan silmek için her zaman gayret etmiş ve konuyu güvenilirliği henüz sınanmamış komuta merkezi düzeyine indirgeme eğiliminde olmuştur. Kant tarafından üstlenilen eklemleri sabırla kontrol etme görevi, sonunda Nietzsche'nin çekiciyle eklemleri parçalamasıyla sonuçlandı. Öznenin yerinde şimdi boş bir oyuk duruyordu. İçinden yunusların sırtı, anlık dürtüler gibi belirsiz varlıklar geçiyordu. Bu arada bilim, laboratuvar çalışmalarında Kamuoyu krallığının iyi bir vatandaşı gibi davranan deneğe bağlanan bir proteze dönüşmeyi, tamamen kabul eder. Yine de Ockham** ile gereksizliğin giderilmesine adanmış o insafsız epistemolojik projede, öznenin kökensel ikiliği bir kere daha ortaya çıkar. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında, insanlar yerleşik teorinin paradoksundan söz etmeye başladıklarında, önce Gödel'e götüren ve sonra da her yöne yayılan başka bir cephe ortaya çıktı: Kesin ayrılmanın, kendine atıf içermeyen her dilin yeni fark edilen yetersizliğinin işareti. Ve burada, bir referans verilen ve kendisi de referans veren olan bir dil arasındaki ikilikte, *Upanişad*'ın iki kuşu, *atman* ve *jivatman* yeniden ortaya çıkar. Bilimin özünde, Veda ayinlerinin özünde olduğu gibi, iki kuş,

* (Latince) İş, operasyon. – ç.n.

** Ockham'lı William (1285-1347/49): Fransisken filozof. Ockham Usturası (Ockham's Razor) adlı bir prensip ortaya atarak bir şeyi açıklamaya çalışan iki teori arasından en basitinin seçilmesini savundu. – ç.n.

hayatın dev ağacının aynı büyük dalına tünemiş iki kuş bakışırlar.

Ebedi dönüş, döngüyü, şimdi yıldızlar arasındaki boş yerleri istila eden devasa sayıları hissederek ıstırapla çalkalanan bir vizyon olan Zodyak'ın ötesine kaydırır. Clairvaux hapishanesindeki Auguste Blanqui,* "Geceleyin hücresinin demirlerine sarılarak yıldızlarla sohbet ederdi."[272] Saf, bağımsız ayrışmayı tecrübe etmek imkânsızdır. Zodyak'ın hayvanlarıyla donanmış çember şu anda ölçüsüzce genişliyor ve kozmik tozla kaplanıyor.

"Başını eğmek." Hayatın sillelerinin karşısında, geriye son kalan hareket; kâhine göre, koyunun kurban edilmeden önce yaptığı harekettir: "Theopropos'un** nesli, tanrılar senin güçlü koyun ırkını öldürmeni yasaklıyor. Ama eğer, tanrılar için yere içki döktükten sonra, bir hayvan saflık getiren suya doğru başını kendiliğinden eğerse, derim ki onu uygun şekilde kurban edebilirsin."[273]

Ahnungslos, "kehanetsiz": Bu muhteşem Almanca sözcük, binlerce yıllık eziyetli tarihinden sonra Batı'nın kendini bulduğu durumu tanımlar. Suç veya Tanrı lütfu tarafından gölgelenmeden, "kehanetsiz" doğmak, bizim özgün modern statümüzdür, kendimizi dünyadan kurtarmamız için beklenmedik bir taleptir – her bir mağaza tezgâhının, laboratuvar masasının, profesör masasının, yazar kasanın arkasına gizlenmiş bir talep. Bu durumun özünde, her zamanki gibi bir kurban eylemi vardır. Atalarımız, "eğer birisi takdis ediyorsa, bu kutsallıktan daha da arındırmak içindir" der. O günlerde dünya, herkesin üzerinde korkunç bir ağırlığa sahipti; her şeyin çok fazla anlamı vardı; her dal çok fazla güç içeriyordu. Anlatılmaz bir rüya şekil almaya başlıyordu: En güzel şeyin birinin yükü-

* Louis Auguste Blanqui: Fransız sosyalist ve devrimci. – ç.n.
** Eski Yunan'da tanrıları hisseden, gören ve duyan bir kâhin. – ç.n.

nü hafifletmesi, dünyayı fırlatıp atması olduğu rüyası. Bunu yapmak için, kutsalın bir tek kurbanda yoğunlaştırılması ve onu öldürmesi gerekiyordu. Sonra da, sonunda kutsal olmayan, sarhoş edici bayağılığa dönmekten başka bir şey kalmıyordu. Saf Batılılar için, düşüncelerinin boş, keyfi ve amaçsız hale gelmesine fırsat verme imkânı, itaate değer tek Siren'dir.* Tüm diğerlerini aldatmıştır; hem de çok çaba sarf etmeden.

Batı, kurbanın karmaşık çilesi içinden, diğerlerinden ayırmak istediği tek bir ipliği seçti: Kurbanın öldürülmesi yoluyla kutsalın dışlanması. Büyük bir pişmanlık duymadan, kutsal şeyi yemekten, tükenmez *soma*'nın,** bütün iktidarların kaynağının katlanılabilir bir bölümünü almaktan vazgeçti. Bundan böyle evde pişirmek, ya da en fazla arkadaşlar arasında, belki de hoşsohbet birkaç fahişeyle birlikte bir ziyafet yeterliydi. Ama bu kurban eyleminden kasvetli ve şok edici bir şey kaldı: (Tamamen kurbanda odaklanmadan önce) Safsızlık öznenin kendisinde, kurban edendeydi ve bu durum, onun artık yalnızca şeffaf ve zalim olmasını istediği hayatına baskı yapıyordu. Uzun, belirsiz bir sürecin sonunda kurban, kanunla yargılamaya dönüştü. Kanunun gelişiyle, kurban geleneğine ve her şeyden çok kurban edene ait olan suç, hemen kurbana kaydırıldı. Artık "kurban" olarak değil "suçlu" olarak adlandırıldı. Hayat mahkemeye çıkartıldığında (bir gün Joseph Maistre'nin söyleyeceği gibi, "Suçlu olan hayattır"[274]), kanun, suç ile hayat arasındaki bağlantıyı kopardı. Kanunla yargılamada suç, kanunun dışındadır; kanundan beklediği tek şey, bağrına saplanmasıdır. Kurban, *Kral Oedipus**** ile İnciller arasında yargılamaya dönüşümünü tamamlamıştır. Bundan böyle kurbanı kanun seçecektir. Yine de tamamıyla etkin bir

* Mitolojik deniz perileri. Karşı konulmaz güzellikteki sesleriyle, şarkılarla denizcileri yoldan çıkartıp kayalara çarptırırlardı. – ç.n.

** (Yunanca) Gövde. – ç.n.

*** Mitolojide, kehanet üzerine küçükken ailesinden uzaklaştırılan, daha sonra bilmeden kehaneti yerine getirerek babasını öldürüp annesi ile evlenen Tebai Kralı. Gerçeği öğrenince kendi elleriyle kendini kör eder. – ç.n.

yargılama, bizi kutsaldan kurtarmak için masumun mahkûm edildiği davadır. Bu gerçek, kanunun her zaman kendinden önce var olan ve ondan daha güçlü bir şey tarafından ezilmiş olduğunu ve sonsuza kadar da ezileceğini ortaya koyar. Pilatus* sorumluluğu üstlenmez çünkü o, kanunun beraat ettirme gücü olmadığını hisseder. İsa, sadece kanun tarafından değil aynı zamanda kanunun iktidarsızlığı tarafından da mahkûm edilir. Kalabalık ve onun rahipleri tarafından mahkûm edilir.

Kutsallık kurbanda yoğunlaşır, kurbanda baskılanır ve kurbandan yayılır. Her durumda kutsal öldürülmelidir çünkü dehşete esin verir: Onun daimi kötü etkisi, hayatı olanaksız kılar. Bu yüzden ya korkutucudur, ya da algılanmaz. Tersine, kutsalın yeniden ürettiği şey olarak algılanmadığı durum, orijinal dehşetin hüküm sürdüğü durumdur. Bu, insanları neredeyse nedensizce öldürmeye ve onları kendilerine veya başka birine şiddetli işkencelerle acı vermeye iten, yaygın ve her zaman var olan bir şeydir.

Özellikle modern kurban, kurbanın adı ve anısını reddeden çok büyük bir sınai taahhüttür. Bertaraf edilecek özneler veya her gün toplumsal işleyişten atılan kaçınılmaz "tutunamayanlar" olarak, bütünüyle sınıflardan söz edilmektedir. Bu, toplumun kendine borçlu olduğu bir şeydir. Böylece ilahi varlıklar hâlâ kutsanır, görünmez bir bıçak üzerlerine inmeden önce hâlâ postlara yaslanır, hâlâ çiçekler ve kar beyazı kumaşlarla, süslenirler. Büyük mağazalarda hırsızlıktan tutuklanan veya Veronal** tarafından öldürülen, genç kadınlar biçimindeki astral hükümdarlar.

* Pontus Pilatus: Yahudiye'nin beşinci Romalı Valisi. MS 39 yılında muhtemelen intihar etmiştir. İsa'nın mahkûm edilmesinde rol oynadı, despot ve Yahudi düşmanı idaresi yüzünden Yahudilerin talebiyle görevinden alındı. – ç.n.

** 1903 yılında Alman kimyager Fischer tarafından Verona kentine doğru yola çıkmak üzereyken icat edildiğinden "Veronal" ismi verilen, uyuşturucu ve sakinleştirici olarak kullanılan, alışkanlık yapıcı ve zehirli beyaz toz biçimindeki dietil barbitürik asit, barbital. – ç.n.

Vedik Hindistanı'nda, "Ben" ve "Kendi," *jivatman* ve *atman*, kurbanın bağlı olduğu kurban kazığı (*yupa*) gibiydi. Tanrı "Sana şahdamarından daha yakın" der mistiğe, çünkü o, damarı kopartan bıçaktır.

> *"Doğa perili bir evdir – sanat ise – perili olmaya çalışan bir ev."*
>
> – Emily Dickinson

"Sanat, gerçek olma yalanından alınmış bir büyüdür,"[275] der Theodor Adorno. Yapısal olarak ele geçmez olan sanata, sadece genetik bir tanım verilebilir ve Adorno'nunki belki de en güzelidir. Büyünün, kurbanın talep ettiği türden sınırlamalarından kurtulmak, yalnızca bu güçleri reddeden aklın kurnaz bir hareketi değildir. Bu aynı zamanda görülmemiş bir boyutu açan bir harekettir: Kurbanlık nesnelerle, büyü dünyasının enkazının ruhunun kıyılarında bıraktığı kutsal emanetlerle ve geçmişin son kalıntılarıyla oynayan bir boyut. Sanatın bütün karakteristikleri –onun yayılan belirsizliğinden, doğabilimci Aristoteles tarafından açıklandığı gibi arındırma işlevine, Kant tarafından formüle edildiği gibi "kayıtsızlığına" kadar– kurbanın izidir. Beckett'in, "Faire celà, sans savoir quoi"sında* bir kez daha, kurbanın kendisi olan kökenlerin *operari'sini*** duyarız. "Sans savoir quoi"*** ise karanlıkta, isimsizce hareket eden iptal olmuş güçleri hatırlatır. Batı'nın tuhaflığı Güzel'i keşfetmiş olduğu gerçeğinde değil, Güzel'i kurbanın boynundaki ilmiği gevşetecek şekilde, asılı biçimde yükselmeye bırakmasındadır. "Gerçek olma yalanı"ndan kurtulmak, aynı zamanda gerçekten kurtulmak, boğulmayı önlemektir. Sanatın, her durumda gerçek olduğunu iddia eden sosyal düzene değişmeyen düşmanlığı bundandır. Ayin düzeni tüm kutsallığı tekrar bu cinayete aktarmışken, sa-

* (Fransızca) Bunu, ne olduğunu bilmeden yapmak. – ç.n.
** (Latince) İşlemler. – ç.n.
*** (Fransızca) Ne olduğunu bilmeden. – ç.n.

natta had safhada ve ebediyen öldürülmekten kaçan kurbanın sesi duyulur. Sanatın adımı, ormanda dolaştığı için hafiftir. Sunak şimdi çıplaktır.

Durkheim o müthiş keşfini, sadece özgür düşünceyle şişirilmiş ve Gotik kiliseleri yıkıp seküler bir ahlak kurmaya hevesli *instituteur*'leriyle* 19. yüzyıl sonlarındaki Fransa gibi tamamen seküler bir toplumda yapabilirdi: Dinsel olan, toplumsaldır. Daha önce asla ve başka hiçbir yerde hiç kimse bu Ecole Normale** heyecanıyla, tanrısal bulutun, Platon ve Simone Weill'in bahsettiği Büyük Hayvan'da tekrar özümlendiğini bildiren bir aksiyomu formüle edemezdi. Bir haham ailesinin torunu olan Durkheim, Kızıldeniz'i geçtikten sonra suya bir daha asla girmeyen ıslanmamış bir Yahudidir. Ona göre deniz yoktur: Toplum onu içine çekmiştir. Ekolünün en parlak antropologları Mauss ve Granet, tersine, şaşılacak şekilde ıslaklardı. Onların bazen bir kâhinin kesinliğiyle, "toplam sosyal gerçekler" diye tanımladığı şeyler, kozmik işlemlerin yapıldığı yerler olarak arkaik toplumların ilk yeterli tarifiydi. "Alors que tout est en nuances..." ("Her şey bir nüans meselesi ise...") Mauss'un ve Granet'nin gizli sloganıydı. Manş denizinin karşı tarafında başka bir *cabinet*'de ise Frazer, kökenlerimizi büyük bir "hazır elbiseler" (Dumézil) serisiyle giydirirken Mauss, Aziz Simon'ın saray protokolünü iyice incelemek için kullandığı aynı çılgın ve amansız bakışla asla göremeyeceği insanların davranışlarının ayrıntısını irdeliyordu.

Mauss ve Granet'nin vardığı sonuçlar, sonunda, Durkheim tarafından ulaşılanların diametrik zıddıdır. Ama Durkheim'ın –"Dinsel olan toplumsaldır"– aksiyomu, şekillenmekte olan bir gerçeği açıklayan yanlış ilkelerden biridir. Sadece bir diğer tür deha olan René Girard'ın dehası, analizi Durkheim'ın kendi ifadesiyle önceden göremediği vahşi sona götürmeyi başardı. Isaiah Berlin'in, Archilochus'un, "tilki çok

* İlkokul öğretmeni. – ç.n.
** Öğretmen yetiştiren okul. – ç.n.

şey bilir ama kirpi tek ve büyük bir şey bilir," sözünden kurnazca türettiği tipolojiyi kullanırsak, hayatta kalan son "kirpiler"den biri, Girard'dır. Girard'ın bildiği "tek büyük şeyin" bir adı vardır: günah keçisi. Girard'a göre kurban üzerindeki bütün teolojik spekülasyonlar, (günah keçisinden çok daha fazla şeye götüren) büyük kurban karmaşası, rahiplerin korkunç gerçeği gizleme çabalarıdır. Böylece, kahramanca bir zekâyla, Batı'nın en küçültücü oyununu kabul eder: Kişi maskenin gizemine alıştırılmadan önce, "mistisizmden arındırma," "mitlerden arındırma" ve "maskesini kaldırma." Öfkesi ve alaycılığı Veda kâhinlerine dokunmamasına rağmen coşkun bir heyecanla modern antropologları hedef alır. Burada maskesi düşen Veda değil, bilimin kesintisiz öldürmeyi ve sürekli kan dökmeyi ele aldığı yumuşatılmış, profesyonelce dolambaçlandırılmış dildir. Sosyal işlevselliğe adanmış antropologlar, ayak ve bacaklardan söz etmemek için bir sürü sıkıntıya giren Victoria döneminin muhafazakârlarına, giderek netleşen bir benzerlik gösterirler. Onların yanında Girard sürekli olarak "Molière'in eskimeyen yorumunu[276] tekrarlar: 'Ah! qu'en termes galants ces choses-là sont mises!' ('Bunların sözcüklerle anlatılışı ne kadar zarif!')"

Bu yüzden Girard sadece sosyolojik laboratuvardan değil aynı zamanda direkt olarak İncil metinlerinden de etkilenir. Tüm hayatının eseri Caiaphas'ın* kelimeleriyle şaşırtıcı bir yorum olarak okunabilir: "Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat." ("Tüm insanların değil[277] sadece bir kişinin ölmesi, sizin menfaatinizedir") Caiaphas burada politikacının tarafını tutar: "Onun politikada yaptığından daha iyisini hiç kimse yapmadı."[278] Ve sağduyusu her toplumun sözsüz ifade olunan kuruluşunu ortaya koyar: "Bu, insan arzusunun korkunç paradoksudur. Arzu nesnesini korumada asla fikir birliğine varamazlar, ama onun yok edilmesinde her zaman hemfikirdirler. Kurbanın harcanma-

* İsa'nın mahkûm edildiği mahkemeye başkanlık eden rahip. İncil: Matta 26:57-66. – ç.n.

sı dışında[279] asla uyum içinde olmazlar." Bu mekanizma, Girard'a göre, kurban mekanizmasıdır: Ama tuhaf şekilde, asla kurbandan gururla uzaklaşan modern toplumdaki kadar açık değildir. Mükemmel bir "zulüm metni" bulabilmek için, Girard, Guillame de Machaut'nun *Jugement du Roi de Navarre*'ındaki* Yahudilere karşı olan bir pasaja başvurmak zorundadır. Girard'a göre bu, İncil gerçeğinin, önce günah keçisinin korkunç gerçeğinin ortaya çıkmasına fırsat veren, zaman içinde en sonunda onun bugün anti-semitizmin lanetlendiği gibi genel olarak lanetlenmesine neden olan, giderek kurbana karşı hale gelen eylemi ile açıklanabilir. Fakat aydınlanmanın bu dolambaçlı uygulamasında, Girard'ın temel zaafı ortaya çıkar: Aslında zulüm, hiçbir zaman kurban hakkında bir şey bilmeyen ve onu bir batıl inanç kabul eden modern Batı'daki kadar yaygın olmamıştır. Kurbanın bir parçası olan kutsallığın dışlanması, bugün ev temizliği ve psikolojik tahliye haline gelmiştir. Yahudiler, bütün sağlıklı Alman yemek odalarından süpürülüp atılmak zorunda olan pis böceklerdir. Stalin'in "tahliyelerinden" söz ediyoruz: Muhalif olduğu iddia edilen milyonlar, kamplara doldurulmuştur. Kamuoyunun anti-semitizmi ve genel olarak zulmü lanetlemesi, zulmün kendisinin –ırkçı, politik, dini, terorist her tür itici güç için– gezegenimizin politikasının uluslararası dili olmasının alaycı bir sonucudur. Yahudilerin yok edilmesini belirtmek için "soykırım" kelimesini, kurban geleneğinin teknik bir terimi olduğunu fark etmeden kullandığımızda kurbanla ilgili gerçek doğrulanırsa, o zaman bu gerçek, İsa'nın kelamından çok Deccal parodisine benzer. Yine de Girard'ın hipotezi, hiçbir antropologun yaklaşmadığı bir gerçeğe değinir. Çok ciddi ama her zaman kaçınılan, "Kim kimi kurban edecek?"[280] sorusunu ortaya koyarak, kurbanın açık yarasını sıyırır. Sahagun'dan,**

* Orijinal adıyla, *Le jugement du Roy de Navarre* (Navarre Kralının Hükmü): Guillame de Machaut'nun 1349'da yazdığı tarihi roman. – ç.n.

** Gerçek adıyla, Bernardino Ribeira (1499-1590): İspanyol Fransisken ve etnolog. *Nueva España*'sı (12 Cilt), fethinden önceki Aztek kültürü üzerine en değerli kaynaktır. – ç.n.

Delphi kâhininden ve Baudelaire'den biliriz ki, uygun bir kurban için, "kurbanda rıza ve sevinç olmalıdır."[281] Ama biz gözümüzü bir Tyrrhenia amforası üzerine resmedilmiş Polyksene'nin kurban sahnesinden alamayız: Kız sarılmış bir halı gibi, bilekleri, dizleri ve göğsünden kavrayarak kollarının altında tutan üç savaşçı tarafından taşınır. Miğferleri ve zırhlarıyla donanmış bu üç adamın hepsi de sert profiller gösterirler. Miğfer ve zırh giymiş Neoptolemus, sol eliyle başını daha iyi kaldırıp boğazını ortaya çıkarmak için onu saçlarından kavrarken, sağ eliyle Polyksene boğazına büyük bir bıçak saplar. Sunağın üzerine kan fışkırır. Neoptolemus'un arkasında, elinde mızrağı ile Diomedes seyreder. Ve bir başka karakter gözlerini kaçırır.

Bu görüntüyü hiçbir teolojik spekülasyon silemez. Ve bu görüntü de, Girard'ın istediği gibi, hiçbir teolojik spekülasyonu silemez. Nihai şeylerde genellikle olduğu gibi, bu konu üzerine en çok söz Çang Tzu'nun bir hikâyesinde söylenir: "Kurban töreni yöneticisi, tören giysisi içinde domuz ağılına yaklaşıp onlara şunları söyledi: 'Ölümünüze gitmek sizi neden ürkütüyor? Sizi üç ay boyunca şişmanlatacağım. Kendime gelince, on gün kendime eziyet edeceğim ve üç gün oruç tutacağım. Sonra beyaz samandan hasırlar serilecek sizin için ve uzuvlarınız oyma işlemeli kaplara konacak. Daha ne istiyorsunuz?' Sonra domuzların neyi tercih edebileceğini düşünüp 'Kabuk ve kepekle beslenip ağıllarında kalmayı[282] tercih ederlerdi,' dedi."

Girard, Batılı insanın önce serbest bırakıp sonra bir inanç ürpertisiyle gerçek kabul ettiği hezeyanın başlangıcına bakar: Toplumun özerkliği, yalnızca kendine danışma iddiası, her şeyi kendiyle ilgili olarak açıklaması ve böylece yıldızlara verilen kurbanları grubun sağlamlığı için sunulan adaklar kabul etmesi. Girard'a göre bu, sanki güneş, ay, ateş, veba ve rüzgârın bazı sosyal gerilimleri örtmek için var olduğunu düşünmeye benzer. Bu aykırı iddia, Marx'ınkine çok benzer: Şelalenin suyunun "değeri yoktur,"[283] çünkü emekle üretilmemiştir. Böy-

le durumlar, aklın hantal, zorba *Setzen*'ine, insan düşüncesinin hareketleri tarafından kurulmadan önce hiçbir şeyin var olmadığını öngören "kurma" fikrine ihanet eder. Neyse ki dünya böyle değil. Ve Girard, şiddetin merkezine varmak için şiddetli bir projeksiyonda bulunur: Onun kurbanı sessiz, insandışı gerçekliktir. Yine de dünyanın böyle olmasında bir anlam vardır: Toplumun başına buyruk izolasyon iddiasının başlangıçta belirtisi yoktu ve birkaç bin yıl sonraya kadar açıkça ifade edilmemişti. Girard, kökende ölümün değil, öldürmenin –tam olarak, linç etmenin– bulunduğunu öngörür. Ama linçten önce açlık vardır: "Ölüm, açlıktır."[284] Ölüm ve cinayet, açlıkta birbirine katılır. Hayatta kalmak için insan yemek yemeli ve bunun için de öldürmelidir çünkü bir bitkiyi hasat etmek aynı zamanda onu öldürmek demektir. Bu Zeus'un, Prometheus'un fedakâr hilesini keşfettikten sonra insanoğlunu mahkûm ettiği koşuldur: Aldatılan tanrılar bundan böyle yalnızca yanan etten çıkan dumanı ve geriye "beyaz kemikleri"[285] alacak; lezzetli etleri *seçen* insanlar ise aynı zamanda açlığı ve böylece de ölümü miras alacaklar. Başlangıçtaki bu olay, kurbanın temelidir, *rta*'dır. Kurbanı sunarken, bizi geçici olarak hayatta tutan yer değiştirme hilesinin arkasında, insanlar tarafından olmasa da, ziyafetteki görünmez konuklar olan tanrılar tarafından bir gün yutulacağımızı kabul ederiz: "Öldürmek, daima kendini öldürmek demektir."[286] Kurbanın kozmik bir fizyoloji ile bu mükemmel örtüşmesi, Girard'ın gözünde, sadece bir hiledir çünkü o, bir an için bile olsa bakışını sosyal fizyolojiden ayırmayı reddeder – ve böylece sosyal fizyolojinin gücünün, kozmik fizyolojiyi tamamen içine çekene kadar yavaş yavaş özümsediği için bu kadar karşı konulmaz olduğunu kavrayamaz. Ama Girard'ın yanlı bakışı paha biçilmez değerdedir: Bize kurbanın, başlangıcından beri toplumun, aksi takdirde onu felç edecek olan kutsalı sırtından atmasına yardımcı olduğunu hatırlatır. Bu tek ipucunu izleyerek tarihöncesinden bugüne kolaylıkla geçeriz; bu, muammanın anahtarını, inşaatçılar tarafından atılmış olan o taşı bulduğumuz izlenimini uyandırabilir. Oysa bu aslında, sadece kurba-

nın kurnazlığını, t'ao t'ieh'in* boğazına takılan parlak küçük taşı, kökenlerin bileşik canavarını açıklar. Bu noktadan yola çıkıp, uyumlu bir yol izleyerek hemen konsül Paulus Aemilius'un** sakin Romalı kinizmi ile, Cumhuriyetin zenginliğini artırmak için artık kurban verilmesine gerek olmadığını söylediği zamanki gibi, insanların kutsalın tehlikesinin o kadar da ciddi olmadığına inandıkları güne varırız. Zenginliği olduğu gibi bırakmak artık yeterliydi, onu artırmak için Romalılar kendileri uğraşırlardı. Bundan sonra geriye kalan tek şey, kurbanı unutmaktı. Zamanla her şey batıl inanç ve Baudelaire'e göre "tüm gerçekliğin deposu"[287] haline geldi.

Girard, belki de, Durkheim'in "zamanımızın en büyük antropolojik sezgisi"[288] dediği aksiyomunun en katı uygulayıcılarının ilkidir. Aslında dinselin bulutu, en küçük ayrıntısına kadar tüm sosyal bağları kuşatır. Oysa Girard'a göre bulut, sanki o detaylardan çıkmış gibidir. Böylece bazı temel olgular, toplumsal ile dinselin o vahşi, dağınık, karşılıklı birbirine nüfuz eden etkisi tarafından dokunulmadan kalır: Zamanın tersine çevrilemezliği; ölüm, açlık, arzulanabilirlik. Bunlar nihai şeylerdir. Girard ise bunları kurbanın şiddetiyle sonuçlanan taklitçi fikir ayrılıklarının ürünlerine dönüştürdü. Yine de kurban aldatmacasından kurtulan bir toplumda bile bunlar bozulmadan kalırdı. Girard, hipoteziyle, zamanın döngüsel doğasını açıklayabilir ama geri döndürülemezliğini açıklayamaz; öldürmeyi açıklayabilir ama ölümü açıklayamaz; taklitçi arzuların ihtilafını açıklayabilir ama arzunun varlığını açıklayamaz. O zaman aksiyomu altüst edelim ve diyelim ki, *toplumsal olan, dinseldir.* Böylece toplumsal bağın her ayrıntısı, dinsel bulutta toplumsal bağın bir şekilde ilgilenmeyi önerdiği güçlerin bulunduğu bir bölgeye denk gelir: uzlaşma, alma ve verme, kurban sanatı. Burada da mesele, her zamanki gibi, bu güçleri kabul edip etmemektir. Veda tanrıla-

* "Obur" (Çince): Shang ve erken Zhou döneminin Çin kutsal bronzları üzerinde yaygın bir motif olan stilize şeytani varlık. – ç.n.

** MÖ 229-160 yılları arasında yaşamış Roma konsülü. Makedonya'yı fethetti. – ç.n.

rının binlerce ve binlercesinin oturduğu bu yerde, Ockham'ın usturası bütün isimleri doğramıştır. Ama tanrılar ve adlarının ortadan kaybolmasına rağmen, bulut hâlâ durmaktadır. Bulut, bilinmeyen tanrıdır.

Descartes'da ihmal edilebilir olan kutsallıktır; o lanetlenmiş, reddedilmiş, kontrol edilemeyen bölüm. Bu formülle ortaya çıktığında, toplum bir müdahale olmaksızın hareket edilebilen güvenli bir bölge oluşturmuştur: Kurban etme usulleri yerlerini laboratuvar koşullarına bırakmıştır. Ama ritüel davranışın anlamı tamamen değişmiştir: Kurbanla ilgili hareketler, kutsal olanı yönetmeye, ona dikkatle manevra yaptırmaya çalışmaktadır: Laboratuvar prosedürleri onu baskılama eğilimindedir. Cam kafes içinde steril, yapay eller hareket eder; klinik ışığı altında, bir hayvanın katılaşmış bedenini alıp çöp kutusuna taşırlar. Bir laboratuvar infilak ettiğinde, kurbanın anısı yeniden canlanır. Bugün, insanların nükleer bir tesisteki kaza beklentisi saf bir törensel beklentidir: Bütün gözler, hastalığın bir kez daha yayılacağı âna dikilmiştir.

Kurban sunmak, darbe ve yıkım korkusu olmadan yaşayıp hareket edilebilen, kurbanın etrafındaki dairenin dışında bir bölge bulunmasını sağlıyordu. Sadece diğer bölgede, daire içindeki kutsal bölgede kişi darbe alıp yere yıkılabilir veya yok edilebilirdi.

Bizim geleneksel olarak büyü diye adlandırdığımız şey, eylemdeki temelinden yoksun bırakıldığında, büyüden artakalan azıcık kısımdır: Kurban.

Büyü, yankılanan düşüncedir. Kurban bu evrensel yankıyı öngörür. Böylece kurbanın sonucu her zaman belirsizdir; güçlerin sesler gibi çarpıştığı sürekli bir güç gösterisidir ve hiç kimse bir gücü sınırlayamaz çünkü onun uzantıları sonsuzdur. Hiç kimse bir gücün nerede biteceğini bilemez; tıp-

kı hiç kimsenin bir sesin bütün harmonilerini izleyemeyeceği gibi.

Kanun, kendini öngörür. Bu yüzden kanun, her zaman kesin konuşmaya gayret eder fakat asla başaramaz. Bu belirleyici açıklıktan yoksun olan kanun, daha mütevazı biçimde, kendi ifadelerinden fazla kuşku duymamamızı ister. O zaman, "kanun" kelimesinin hem sosyal düzen hem doğal düzen anlamına gelmesi doğrudur. Bu kuralların tanrısal emirleri veya istatistiksel sıklığı gösterip göstermediği önem taşımaz; bunlar, genelde dünyanın bağlı olduğu kurallardır. Bu kurallarla, *neredeyse* her zaman, birlikte yaşayabiliriz. Bu günlerde kanun, bize bundan fazlasını sunma iddiasında değildir.

Bilginin, verili olan şey üzerinde uyguladığı *tecrit*, toplumun kendini var etmek için doğa üzerinde uyguladığı *örnekleme* eyleminin bir tekrarıdır. Farkı –özellikle de doğanın kendinden farklılaşması– oluşturmak için sürekliden süreksize geçişi temsil eder. Kurban adağı, kopartılması, dışlanması, kutlanması, yakılması gereken artıktır; çünkü aksi takdirde toplum bir kez daha doğayla birleşecektir. O artık, kanunun önünde giden bir kargaşa ve öldürme zinciridir ama aynı zamanda toplumdan önce var olan ve onu gizlice besleyen her şeydir: Onsuz sosyal düzenin kuruyup toza dönüşeceği Varuna'nın* "gizli okyanusu."[289]

Her zaman artığın nasıl kullanılacağı sorunuyla yüz yüzeyizdir. Çünkü artık topluma eklendiğinde sonuç doğa olur – ancak çoklu bir doğa; cehennem ya da cennet.

Kurban ayrıca, kutsallığın dışlanmasına ulaşmak için uzun vadeli bir stratejidir. Kutsallık olmadan yaşamak bir zamanlar mükemmel, hafif ve arzulanır bir şart olarak görünmüştür.

* Veda dininin tanrısı, her şeyi bilen yöneticisi, adalet ve gerçeğin koruyucusu. – ç.n.

Tanrısal olmak veya kutsallığı dışlamak: Kurbanın kararsızlığının, gidip gelmesinin, mekik dokumasının nedeni budur: komünyon, dışlama.

Deneyin krallığında, ters tanrıların pozisyonunu işgal ederiz. Kurban sırasındaki tanrılar gibi, cesetlerin tahrip edilmesine izin vererek dumanları içimize çekeriz. Bugün kurbanın dumanı sayılardan ve deneysel süreçlerden oluşur.

İkameyi sağlamanın iki yolu vardır: Geleneksel olarak (cinayet) ve ona tekabül eden temel şey (kurban). Tekabül eden şey, yerine geçtiği şeyi öldürür; gelenek ise yerine geçileni. Tekabül, yerine geçilenin, yerine geçenin içinde yaşamaya devam edeceğini öngörür çünkü her ikisi de, dünyanın doğduğu, dünyanın yapıldığı, "yankılanan töz"ün[290] parçalarıdır. Ve pozisyonları tersine çevrilebilir: Birisi bir gün, kurban adağı olarak başkasının yerini alabilir çünkü doğal ölüm yoktur. Her ölüm bir kurbandır.

Gelenek verili olanı iptal eder. Verili olanın özelliklerini, ama yanlızca temsil etmek istediği özelliklerini işaretlere çevirir. Resmi sistemin doğuşu.

Bazen kurban, bir bireyin ölümüyle gerçekleşir. Gelenek, temsil ettiği verili olana görünür şekilde el değmeden bırakır ama öldürme, onun düzenine içseldir. Tüm toplumların, kenara atılmış gerçeğin, geleneğin öldürdüğü gerçeğin parçası olduğu zamanlar gelecektir.

Dünyevinin donuk sükûneti ile uhrevinin duru sakinliği arasındaki bölge kutsaldır. Burası kanın, tehlikenin bölgesidir; bir şiddet mıknatısıdır. Diomedes, ciridi Afrodit'e fırlattığında tanrıçanın bileğinin üstündeki yaradan fışkıran şey kan değil, kökeni bilinmeyen gizemli sözcük *ichor*'dur: Akkan. Homeros, "tanrılar ne yemek yer, ne de koyu şarap içer ve bu yüzden de kanları yoktur ve ölümsüz oldukları söylenir"[291] der. Plutarkhos, "bununla, yiyeceğin sadece yaşamak için değil, öl-

mek için de bir araç[292] olduğunu söylemek istiyor" diye açıklar. Yiyecek, kan ve ölüm, aynı daire içinde hapistir.

Upanişadlar her şeyi kurbana atfetme konusunda ısrarlıdırlar: nefes almayı, gıdayı, sevişmeyi, kelimeleri, eylemi. Çünkü kurban, damar içindeki yaşama karşılık gelen tek biçimdir; gönülsüz ya da gönüllü, hareketlerinde durmadan yaşamı izler. Kurban etmenin biçimi kanın varoluşunda yatar: Kesintisiz ve kısa ömürlü bir yapı olarak yenilenen yaşam, *ama yalnızca bir süre için.* Bu hayattır, fakat tanrılarda dolaşan şeffaf akkan'ın sonsuz sürekliliğine asla ulaşamaz. Tıpkı kanın her gün belirsiz kurbanlar tarafından beslenmesi gibi, hayat da bir kural olarak, kurban kazığında günlük olarak yenilenen ölümcül yapıyı talep eder.

Pötlek, şişmiş dudaklı genç kız, Schleswig-Holstein'daki bir turbalığa battı. Ve oradan sağlam olarak kazıp çıkartıldı. Eski deri gibi gergin cildi, onun Hami soyundan olduğunu gösteriyordu. Tıraş edilmiş başı yan duruyordu; gözleri gözbağı ile örtülüydü: Ve sağ elinin işaretparmağı ile ortaparmağı arasında bir huş ağacı dalı tutuyordu. Yaklaşık iki bin yıl önce turbalığa bu şekilde batmıştı. Acaba aşk zekâdan üstün olduğu için mi gözleri Eros gibi bağlanmıştı?

Eyüp* ve Arjuna'nın** iki önemli sorusu yüce varlığa yöneliktir: Birincisi öldürülme, ikincisi öldürme üzerinedir. Her iki durumda da tanrısal cevap, karşı konulmaz ve kaçamaktır. Her seferince cevap, bir açıklama değil, heybetli, kozmik bir gövde gösterisidir. Kesin bir cevap yoktur. Bunlar, tam bir cevaptan daha azını kabul etmeyecek iki belirleyici sorudur. "Derinliği bir kap gibi kaynatan"[293] Leviathan ve "her tarafından alevler fırlatan[294] ateş kütlesi"ne benzeyen Krişna.***

* Eyüp Peygamber, uzun yıllar acı çekmesiyle tanınır. – ç.n.
** Sanskrit epiği Mahabharata'nın kahramanı. – ç.n.
*** Hindu tanrısal üçlemesinin ikinci tanrısı, Vişnu'nun enkarnasyonu. – ç.n.

Kurban bir çift eyleme kanonik, tekrarlanabilir bir biçim verir: Alma ve verme. İletişimin, ve böylelikle de toplumun olmazsa olmazı bu eylemlerin tüm anlamları kurban etmenin içindedir. Ve eğer bu hareketler birlikte yer almazsa ne mümkün olabilir ki? Hayatta kalma. Tabii eğer hayatta kalma sadece almaya bağlıysa. Ama burada ilkel bağlantı ortaya çıkar: Her verme, almaya neden olacağından, vermeden almak kabul edilemez. Yakına hâkim olan uzak ve doğrudana hâkim olan dolaylı, her kültürün temel dayanağıdır. Alan ve vermeyen kişi belki de bir daha asla geri dönmeyecek bir şeyi yok etmektedir. Avda geyiği öldüren kişi belki de geyiğin bir daha asla ortaya çıktığını görmeyecektir. Yeryüzünün meyvelerini toplayan kişi, belki de bir daha asla onların yetiştiğini görmeyecektir. İlk anlaşma, ilk alışveriş, doğayla, hayvanlarla, bitkilerle ve bunların arkasında, onların bedenlerinde somutlaşan güçlerle yapılandır. Almamız için bize sunulan şey, onu sunana geri verilmesini talep eder; bu bağın kabulü kurbansal yaşamın temeli, varoluşa törensel yaklaşımdır. Bu eylemin *pathos*'u,* her alışverişin merkezinde öldürme olduğunun kabulünde yatar. Aldığımız şeyi ya öldürür ya da kökünden sökeriz. Verdiğimiz de daha az olamaz; aksi halde bu, bizim kendimizi öldürmemiz gerektiği anlamına gelir. Ama bu, değişimlerin akışını keser. Burada kurbanın büyük kurnazlığını görürüz: ikame. Başka bir şeyi *temsil eden* bir şeyi kurban etmek, dilin ve cebirin, fetheden sayısallığın mekanizmasını harekete geçirir. Birinin sunakta belirlenmiş kurbanın değil de onun yerine geçen bir kurbanın boğazını kesmesini sağlayan aldatmaca, gücü ölçüsüz derecede genişletir ve bu genişleme kurban sunma gereğini bilinçten tamamen siler. İkameyi sistemleştiren saf değiş tokuş, yavaş yavaş ilkel kurbandan artakalan tekliği dışlar. Sonunda dünyada, yalnızca yerine konulmuşlar, yani kurban olduklarının farkında olmayan kurbanlar yaşayacaktır çünkü onların üzerinde bıçağı kaldıran yeri doldurulamaz rahibin adı ve şekli yoktur.

* Merhamet ve acıma duygusu uyandıran nitelik. – ç.n.

Berrak zihinli inananlar hariç, ki bunlar katı bir azınlıktır, dünya sakinleri, inançlarını aile gelenekleriyle edinmiş inançlılar ve kesinlikle inançsızlar, yani herhangi bir nedenle doğaüstü bir varlığın varlığını reddetme ihtiyacı duyan çağdaşlardan oluşur. Bu ikinci grupta en uç bağnazların yanı sıra çağdaş dünyanın en karakteristik vatandaşları da bulunur. Bunlar herhangi bir inancı benimsemeyen ve herhangi bir seküler putperestlikle (bilime, sosyalizme, bireye, serbest pazara, proletaryaya, ilerlemeye inanç) de uğraşmayan kişilerdir. Öyleyse bunlar neye inanırlar? Burada bir kere daha temel bir farklılıkla karşı karşıya kalıyoruz: Kurbanla ilgili kategorileri kullanan ve bunları reddeden kişi arasındaki farklılık. Başından beri Nietzsche, tanrısı Dionysos'un isteklerini izleyerek, kurban terminolojisiyle konuşur. Carnap, kurbanın batıl bir inanç olduğunu düşünenler gibi konuşur çünkü ispatı mümkün değildir. Freud, kökenimizdeki kurbanı teşhir etmek ister. Jung, kurbanın verilmesini ister. Edebiyatın kurban üzerine konuşmasına gerek bile yoktur. Yazı, edebiyat biçimlerinden birinde –mutlak edebiyat (*décandance*'ın* soyağacı: Baudelaire, Mallarmé, Benn veya Flaubert, Proust)–, bir anlamda yazarın da yok edildiğini ima eden bir kurban adağı özelliğini üstlenir.

Romantizm, kurban geleneğinin büyük yeniden uyanışını işaret etti. Karanlığa, kirliye, kontrolsüze, manzaraya, aykırıya, uyurgezere, duygusala, önseziye, ihtiraslıya değer verdi. Tuhaf da olsa, spekülasyonun Olumsuz olarak tanımladığı her şey, onun alanıydı: Uzun zaman önce yalnızca kurban kazığı etrafında olduğundan her zaman heveslendirici ve yıkıcı olan, çift şeylerin sarhoşluğuna bir kez daha rastladığımız yeni kurban alanı. Ama şimdi hiç kimse töreni yönetenin veya kurban edenin rolünü üstlenemez. Ritüelin, düzenin olmadığı yerde bir tek kurbanın rolü vardır – ormanda dolaşan

* (Fransızca) *Décadent*, Sembolizm'i hazırlayan kötümser edebi okul. – e.n.

kurban, *Rudra*'nın* öldürücü oklarını bekleyen avı. Bu, Novalis** ve Keats'e musallat olan yiyip bitiren hastalıktır. Hölderlin'e göre *Rudra*, onu Bordeaux'da öldüren Apollon'dur. Yazar, Rimbaud'nun gelişiyle, resmi olarak *maudi**** olduğunda, değişme zamanı çoktan gelmiştir: Harar'da silah satma zamanıdır. Kurban, üzüntüyle dünyanın kendisi için arkaik bir hücre hazırladığını keşfeder. Ormana dönmelidir. Şehirde, isimsizsinizdir; zor görünürsünüz. İngilizce iş mektupları yazabilir, iş saatinden sonra bir kafede oturabilirsiniz. Orman, Pessoa'nın**** isimlerle dolu sandığıdır.

Deneysel toplumun, sesini duyurmak için tabii ki Lenin'i beklemesi gerekmiyordu, hele Hitler'i hiç. Bu ikisi yalnızca seleflerinin çoğunun sahip olduğu genel gelişme vizyonunu uygulamak için uygun vasıtalara sahip olduklarını keşfetmiş takipçilerdi. Deneysel toplumun soğuk ve yaratıcı yüzü, teknolojik yüzü, hakaret edercesine sessiz ve isimsizdir. Bu toplum her şeyden çok, fabrikalarda, bürolarda, bankalarda, kırsal bölgelerde yeni usuller oluşturmakla ilgilenir. Kelimeleri tükürürcesine saçan ve her zaman planlarla dolu olan deneysel toplum, özgün tonunu taşralı Jakobenlerin seslerinde bulur. İşte, Paris'in Jakobenlerine Lyon komitesinden bir delege olarak 12 Mayıs 1793'te konuşan Mösyö Leclerc: "Halkın makyavelizmini[295] kurmamız gerekiyor; kirli olan her şeyi Fransa'nın üstünden silmeliyiz." Ve işte, Mösyö Baudot'nun II. yıla 19 Frimaire'de,***** Strasbourg Jakoben-

* Veda tanrısı: Hinduizmde yıkıcı yönüyle Şiva ile eştir. Hindu sanatında yuvarlak gözlü, boğazı kesilmiş, saçları havada ve yılan biçiminde küpelerle temsil edilir. – ç.n.

** Gerçek adıyla Georg Philipp Friedrich von Hardenberg: Hardenberg Prensi, şair. – ç.n.

*** (Fransızca) Lanetli, lanetlenmiş. – e.n.

**** Fernando Pessoa (1888-1935): Portekizli şair. 73 farklı isimle şiir yazmıştır. Şair isimlerin her birine sanal özgeçmişler ve fiziksel özellikler atfetmiştir. Bu isimlerin en ünlüleri, Fernando Pessoa, Alberto Caeiro, Ricardo Reis ve Alvora de Campos'tur. – ç.n.

***** Fransız Devrim Takvimi'nde bir ay. – ç.n.

lerinin önünde söyledikleri: "Egoistler, düşüncesizler, özgürlük düşmanları, doğa düşmanları, onun çocukları arasında sayılmamalıdır. Onlar halkın iyiliğine karşı olanlar veya bunu yaratmak için hiç çaba göstermeyenlere benzemez mi? Haydi, hepsini tamamen yok edelim... Hatta bir milyon bile olsalar. Vücudun diğer kısmına yayılacak bir kanseri[296] yok etmek için insanın yirmi dörtte birini feda etmesi gerekmez mi?" Bu sesler hâlâ öfkeyle titriyorlar. Onlar, "cumhuriyeti kurmak için, eşitliği kurmak, bunun için de nüfusun üçte birini yok etmek"[297] gerektiğini savunan Mösyö d'Antonelle gibi yalnızca ulusun geleceğiyle ilgilenenlerin saflığına sahip değillerdir. Para ve mülkiyet, böylesine adaletsiz dağıtılmasın diye değil, kanunlar nezdinde tekdüze olsun diye "halkın üçte birine" böyle ciddi bir baskı uygulanmasından amaç, küstahça lükse kavuşmanın tüm imkânlarının kökünü kazımaktı – fahişeler, şans oyunları, geniş boş alanlar. Tıpkı zekânın müsrifçe kullanımının cumhuriyetçi erdeme temelden aykırı bulunarak lanetlenmesi gibi. Açık ifadesiyle ve bayağılık hevesiyle bu karanlık önerideki nüfusun o "üçte birlik kesimi"ne, daha sonra yalnızca değişiklik olsun diye veya çeşni katmak için Yahudiler, *kulak*'lar veya genel olarak sınıf düşmanları, baş adaylar olarak eklendiler. Taşralı Jakobenlerin önerisinde, Burckhardt, "Devrimin en içteki çekirdeği"ni gördü ve şuna dikkat çekti: "Bu noktada, yeni Fransa'nın açıkça fakına varılabilir. Yeni Fransa, savunucularının sadece vasat bir evrensel sefalete ve zevklerin eşitliğine ulaştığı sosyalizm veya komünizmi amaçlamaz (oysa onlar daha sonra diğerlerini zorla zararsız hale getirecek gizli bir biçimle hakların eşitliğini istiyordu). Daha çok, az çok eşit biçimde ama bol miktarda dağıtılan yeni bir özel mülkiyet istemektedir. Seçilmiş azınlığın hali vakti *yerinde* olsun diye, büyük bir insan kitlesi ölmelidir. Amaç, Fransızların çağdaş *refahıdır*."[298] Basel'daki rasathanesinde nefretle aydınlanan Burckhardt, sermayenin uyuşturan refahı ile sosyalizmin cezalandırıcı sefaletinin aynı burçta yer alan yıldızlar olduğunu gördü.

Tüm diğer inançların bizi tekrar döndürdüğü ilksel inanç, "*nusquam interrupta connexio*"[299] – evrensel karşılıklı bağımlılığın tasdikidir. Kesin olarak bildiğimizi iddia edememize rağmen, bu karşılıklı bağımlılığı tanımayı seçebiliriz. Diğer olasılık, bunu inkâr etmek, bizim yalnızca seçtiğimiz şeye, seçmeyi kabul ettiğimiz şeye inanmamızı sağlar. Burada tutarlı bir anlamı yoktur: Anlam her seferinde verilir. Ve verildiği gibi alınır da.

Evrenin güçleri, kendilerini göstermek için ağaç,* gül, nilüfer,** nar ve doğanın tüm biçimleri gibi pek çok imge bulur. Tersine, *connexio*, kendini göstermek için, bir eyleme, bir sürece ihtiyaç duyar: kurban. Bu, böylesi büyük bir şeye uyan tek harekettir, çünkü ölümü içerir ve bu ölümde öldürme, şiddet ve dönüşen yaşam vardır. Kurban, bütünün sürecinin özetlendiği eylemdir.

"*Orate sine intermissione*"[300] (Durmaksızın dua edin): Aziz Paulus'un bu emri doğrusal zamanın, düz bir çizgide yer alan gerçek sayıların işaret ettiği açık ağızlı uçurumların eşiğinde yatar. Hiçbir şey doğrusal zamandan daha az homojen değildir: Yoğun dönemler ve boşluklar, anlık ve ilişiksiz hamleler, uyumsuzların çarpışmaları, süreksiz ile süreklinin çifte hayatı üzerinde değişken ritimlerle doludur. Fakat bu yeni durumda onu tanımlayan şey bundan ziyade, kendi yolunu yeniden bulma yeteneksizliği tarafından, devreselliğin eksikliği tarafından tanımlanır. Bu, bize bir *sine intermissione* hareketi düşündürür: durmaksızın dua etmek. Eski zamanlarda ibadet kendi zamanına sahipti. Şimdi artık göklerdeki yazı, eylemin ne zamandan önce günah olacağı doğru ânı belirtmez. Şimdi an, her zaman doğru ve her zaman yanlış zamandır. Tek çıkış yolu, devamlı bir eylemdir: *Orate sine intermissione*.

* Eski Keltlerde Hıristiyanlık öncesi ağaç kültü yaygındı. – ç.n.
** Budizm'in sembolü lotus/nilüfer çiçeği kastediliyor. – ç.n.

Kurban töreni, şarkılar, dualar, ayrıntısıyla belirlenmiş hareketlerle birlikte yapılır. Ama tören, bütünsel olarak, kurban etme ânı civarında bir sessizliğe, anlaşılmaz bir mırıltıya (*anirukta*), tükenmez hayatın kum tanelerine yakın bir merkeze doğru ilerler. Katılımcılar sonra gözlerini başka yöne çevirir ve son duaları fısıldarlar. Yalnızca kurban edene öldürme eylemini gösteren rahibin duygusuz, ciddi sesi duyulur. "*Agone*?" – "Yapayım mı?" diye sorar *victimarius** veya *popa* (cellat). Bu soruda, bu kayıtsız Romalı ifadesinde çağlar öncesinden gelen bilginin anısı yatar: Her eylemin bir öldürme olduğu. Rahibin onay işaretiyle *victimarius* bıçağı indirirdi. Hindistan'da insanlar kan görmemeyi tercih ediyordu: Kurbanı boğmak için bir ilmik kullanılıyordu.

Kurban geleneğinin tükenmesi. Kurban yavaş yavaş gücünü kaybeder. Artık bizi ikame etmesine yetmeyecek kadar hayvandan uzaklaşır, koparız. Şimdi artık kanun tarafından korunan insanlar kurban olarak reddedilirler. Bu yüzden son kurban, kanun tarafından mahkûm edilen bir tanrı olacaktır.

Hıristiyanlık öncesi geçmiş, kurban geleneğinin hafiflediği, şiddetini azalttığı uzun bir süreçti. İsa ile kurban, aniden vahşetine yeniden kavuşur; linç olarak yeniden ortaya çıkar. Aynı zamanda kurban dairesi tamamlanır, çünkü İsa'nınkinden sonra, kurbanın sürekli olarak anılması dışında hiçbir kurban töreni gelmez: Kan dökmekten kaçınan Aşai Rabbani, şarap ve ekmek ayini hariç. Kurban-tanrının bedeniyle bir parça ekmek ve bir yudum şarabın bir tutulması, öncekiyle değiştirilemeyecek bir kopukluğu işaret eder. Fakat daha da büyük bir kopukluk artık sunaklarda hayvanların öldürülmeyeceğidir: Artık kötülüğü "*sanguine taurorum et hircorum*"[301] (boğa ve keçilerin kanıyla) uzaklaştırmak için çaba gösterilmeyecektir. Hıristiyanlık çağıyla birlikte, kan dökme ritüelden kalkar ve bu, ritüelin kendisini de kaldırmak için

* (Latince) Kurban eden. – ç.n.

bir dayanak oluşturur. Bir sonraki adım, kurban etmenin seküler bir versiyonunu talep eder: kral kırımı. Önce I. Charles, sonra XVI. Louis; çifte mühür. Burada geri döndürülemez bir hareket, o kurbanın öldürülmesi, yeni bir çağı başlatır: Toplum artık sunaklar üzerinde koyunların boğazını kesmek zorunda kalmayacak ama boynu vurulan kralları da anmayacaktır. Yine de Ağustos 1914'te "kurban" kelimesi geri döner ve zafer kazanır. Şimdi ritüel, tek bir perişan varlıktan daha çok şey içerir: İsimsiz insanların tüm bir nesli soylu kurban statüsüne yüceltilir ve siperlere dönüşen çukurlara indirilir.

Ormanın Doktrini

Veda kâhinleri doğumu öncelikle öldürme olarak kabul ediyorlardı. Kökenlerin dünyası, boğucu, baskıcı yoğunlukta, çamurluydu, kozmik bataklığın yatağıydı. Çenesi çekilip açılana kadar hayatı bağırsaklarında kuluçkada tutan, kıvrılmış dev bir hayvandı. Sonra Şafak, karanlıktan serbest bırakıldı ve her şeyin birbirine bağlı olduğu eklemlenmiş bir düzene oturdu. Geniş ortama ve nefes alma imkânına, *rta*'nın hediyesine kavuştu. Çeneyi zorla açık tutan destek dünyanın eksenidir, cennetle dünya arasındaki ayrımdır, *rajasuya* töreninde kutsanırken kolları havaya kalkmış kraldır. Bu eksen etrafında, çubuklarla bölünmüş tekerlekler döner. Oysa tekerlek eskiden tek, hareketsiz ve doluydu. Varuna, "karşı kıyıya esenlikle varılabilmesi için, *rta*'nın yolunun açılmasını" sağlayan tanrıdır. "Cennet yolu görünür olmuştur."[302] Varuna, "dipsiz boşluktaki dayanağı kaldıran,[303] güneşin izlemesi için geniş bir yol[304] hazırlayan"dır. Ama Varuna, ayrıca kökenlerin mekânıdır. Sadece kendine ait olan "ölçüm sihriyle"[305]

(Lilian Silburn'un aydınlatıcı biçimde ifade ettiği gibi), *maya* ile, "ilk yaradılışı ölçmüştür."[306] Kendiyle kurbanları cezalandıracak olan bağ, doğasının iki yanını sonsuza kadar birleştirir: Varuna hem ayrılmayan sulardır, hem de *rta*'dır, ayıran düzendir.

Birbirine eklemlenenin dokusunda boşluklar vardır. Ana rahminin darlığından ve eziyetten (kök: *angh**) kurtulur; doğumu oluşturur. Çünkü doğumda benliğin başka her şeyden şiddetle ayrılışı söz konusudur; Varuna'nın son ilmiği burada kopar: göbek bağı. Bu metafizik süreç bir roman olur ve Indra** "gökyüzü ve dünyayı daha da uzağa[307] göndermek" isteyerek Varuna'nın teşebbüsünü tekrar etmek ve böylece bunu kendisine mal etmek istediğinde, insanlık tarihini başlatır. Sonra Indra, "suları karanlıkla örterek[308] kendi içinde gizleyen yılan Vrtra'ya büyük bir darbe vurdu." Indra ayrıca *soma*'yı da yakaladı. Bu, tüm ejderha avlarının arketipidir: T'ao T'ieh, Tiamat,*** Minotauros, Marduk, Theseus,**** Aziz Georgius (Hızır İlyas); tüm bu figürler sahneye çıkar. Indra'nın şiddetli atılımı yeni bir egemenlik rejimini başlatır. Indra bunu Varuna'dan gasp eder, ama Varuna tüm egemenliğin kaynağı olmayı sürdürür: Fethedecek hiçbir şeyi yoktur ama her fethi besler. Kutsanan kral, krallığının göbek deliği ve rahmi olan taht üzerinde oturacaktır ... ki bu pratikte, Varuna'nın sulu ikametgâhına[309] eşdeğerdir. Fakat İndra da, Vrtra'yı öldürdüğünden, kral olarak doğar; plasentasından kalanları, burada matrisi/rahmi***** temsil eden karınca tepesi üzerinde terk eder. Gökyüzüyle yeryüzü arasındaki yaşamda onu boğacakları için, bu kalıntıları kötü (*pãpman*) ola-

* "Anguish" (İngilizce): Latincede darlık, sıkıntı anlamına gelen *angustia*'dan türemiştir. Öfke anlamına gelen *anger* sözcüğü de aynı kökten gelir. – ç.n.

** Veda dininin baştanrısı, fırtınanın, şimşek ve gök gürültüsünün efendisi, yağmuru yağdıran tanrı; Hindu baştanrıları Brahma, Şiva ve Vişnu'nun altındadır. – ç.n.

*** Hinduizm'de Marduk'un öldürdüğü canavar. – ç.n.

**** Aigeus veya Poseidon'un oğlu, Minotauros'u öldüren Atina kralı. – ç.n.

***** Matris sözcüğünün kökeni Latince mater (anne)'dir. – ç.n.

rak görür. Bu katil-kahraman doğmak isteyerek kendini ışığa tükürecek ağzına ulaşmadan önce canavarın iç uzuvlarından, *t'ao t'ieh*'nin, bileşik halkalarından geçer. O, Minotauros'u görüp meydan okumadan önce bütün labirentin içinden geçmek zorunda kalan Theseus'tur. Labirentin en temel özelliği, sürekli bir ip, kendi etrafında sarılı büyük bir yumak olmasıdır. Böylece kendi bizzat eklem olan, ama çözülmez bir bağla eklemlenmemiş kökene bağlanan Varuna'ya benzer. Ayrıca, "hem makrokozmik, hem de mikrokozmik bakış açısından varoluşun tüm hallerini birbiriyle ve Prensipleriyle bağlayan"[310] "bağa", yani *sutra'ya* benzer; "bu bağı, bu dahili unsuru bilenin,[311] *brahman*'ı bildiği, dünyaları bildiği, tanrıları bildiği, *atman*'ı bildiği, her şeyi bildiği" söylenir. Labirenti dışarıdan görmek ve Minotauros'un şeklinde onu öldürmek için, kararsız bir eklemlenme biçiminde düzenlenmiş ve birbirinden ayrılmış soyutlanmış nesneler uzayına çıkacağınız ağız olan merkeze hareket etmeniz gerekir: Kurbanın, boşluk ile boşluk arasında hafif bir bağlantıyı aralıksız dokuması gereken yere. Aynı zamanda hem öldüren ve hem de doğan kahramanın yaşadığı tehlike, onun kozmik kurbanı, yine de bütün gücünün kaynağı olan düşmanıyla bağlantısını kaybetme tehlikesidir: sularla. Goethe'nin Anneler'i, Varuna'nın versiyonlarıdır. İşte bu yüzden, bir çocuk doğduktan sonra vaftiz edilir ve bu yüzden tahtın varisi kral olarak kutsandığı törende yağ ile meshedilir. İşte bu yüzden genç buzağı doğumundan hemen sonra annesi tarafından yalanır: Kurumaması için, kökeninin suyunu, Varuna'nın "gizli okyanusunu"[312] hatırlaması için.

Kanun her zaman çift yönlüdür: Dünyanın kanunu olarak ve insanların kendi aralarındaki kuralları düzenleyen kanun olarak. İlki Varuna'ya aittir; ikincisi ise Mitra'ya.* Her birinin kendi tavsiyeleri, kendi suçları, kendi cezaları vardır.

* Eski çağlarda İran'da inanılan bir tanrı. Adalet ve düzeni koruduğuna inanılırdı. – ç.n.

Eylemleri uyumlu olabilir; o zaman her iki tanrı da birbirlerine birleştirici bir ikililikle mükemmel tamamlayıcıları olarak yaklaşırlar: Mitra – Varuna. Mitra'nın uygarlaştıran tatlılığı, "herkesin arkadaşı,"[313] sadece Varuna'nın egemenliğinin karanlık ve uzak geçmişine karşı durduğu ölçüde var olabilir. *Satapatha Brahmana,* "Mitra bu dünyadır, Varuna öbür dünya,"[314] diye durumu ifade eder. Mitra erkeklerin dünyasıdır, Varuna ise sürekli olarak onun çevresinde bulunan, onu bir ilmik gibi sıkıştırabilen geriye kalandır. Yavaş yavaş dünyayı ve onun korkularını sırtından atarak sosyal anlaşma ile birleşen insanlar, yalnızca anlaşmanın ilk ve en baştaki tanrısı olan Mitra'yı tanımaya yönelir. Böylelikle –Varuna'nın düzeniyle birlikte var olduğu ölçüde Kurucu'nun ılımlı kanunu[315] olan– bu tek kanun daha da kararır çünkü eşlik eden tanrısal varlığın farkına varılmayan gölgesi gittikçe onun daha fazla üzerine düşer. Bu arada Varuna'nın ilmikleri, ilmiklerin fırlatıldığı ölçülemez derinliklerle ilgili hiçbir şey bilmeyen ve bunların, artık hiç kimsenin çözemediği bir kanuna göre verilen çok sayıdaki mahkûmiyetin sonuçları olduğunu bile bilmeyen kurbanları sıkıştırmaya devam ediyordu.

Kişinin eninde sonunda o en açık ve en önemli soruyu sorması gerekir: Veda bağlantıları (*bandhu*) gerçek midir? Bunları incelerken, her şeyin üzerine yayılan müthiş çapraşık ağları ağır ağır yeniden kurarız. Ve dünyaya girdiğimiz andan itibaren, kibrit çöplerinden yapılmış, mükemmel fakat gereksiz bir dev katedralmişçesine onlara bakarız. Hayatın onların yardımı olmadan da kendini yeniden ürettiğini biliriz. Fakat yankıların o her şeyi içine alan katmanının çekimine karşı koyamayız. Ne düşünürsek düşünelim, belirli bir noktada, o batırılmış pelerinin bir köşesini farkında olmadan kullandığımızı anlarız. Veda bağlantılarını tamamen reddetmeyi başaran tek yaşam biçimi, bugün Londra'da bir mumya olan Firavunumuz Bentham'ın yaşam biçimidir. Bilmeyen bir hayat. Veda bağlantıları müthiş derecede lüzumsuz ve

Bentham müthiş derecede yetersizdir. Ortadayız ve sallanıyoruz.

Hiçbir şey, bu lisanın temellerini bilmeyen bir kişinin dudaklarındaki kurban lisanı kadar iğrenç –veya acınası– değildir. Hiçbir şey bu eylemin temellerini bilmeyen kişinin elindeki kurban eylemi kadar yıkıcı değildir. Hiçbir şey temellerini bilmeyen kişiye kurbanın sözleri ve hareketlerinin geri dönüşü kadar kontrolden çıkmış değildir.

Varuna, yaşamayı engelleyen ve onsuz yaşamanın mümkün olmadığı kökendir. Yaşamaya başlamak için, Varuna'nın ilmikleri kopartılmalıdır. Yaşamaya devam etmek içinse, onun ilkel sıvılarıyla nemlenerek birleştirilmeliyiz.

Yıllarca süren araştırmalardan sonra, iki büyük uzman, Veda kâhinleri hakkında şunları söyler:

Lilian Silburn

"Veda'ya inananın gözünde, dolaysız, ilkel olan *rsi*'nin şekilsiz, çok biçimli, güvensiz bir yönü vardır. Günlerin birbiri ardına sıralanması garanti edilmez ve kainatın dengesi sürekli olarak yeniden kurulmalıdır. Veda evreni, aslında, sürekli her şeyi yutmakla tehdit eden sınırsız, ölçülemez, biçimsiz *arnava* olan kökenlerin karanlık denizinin imgesinde, karanlık (*tamas*) ve akıcılığın (*salila*) biçimini alan ıstırap, kasılma, baskının (*amhas*) acısıyla dolu bir evrendir...

"Veda'ların *rsi*'sine göre hiçbir şey kesin görünmez: Ne insan hayatı, ne gündoğumu, ne de suyun dökülmesi. Bu yüzden, Rig Veda'nın ilahilerinin çoğu basit bir planı izler: Yardım istenen tanrıya, uzun bir süre önce kozmik veya kurbansal bir şahsiyete yaptığı yardım yeniden anlatılır ve son mısralarda, insanlar genellikle gece desteksiz kalmaktan[316] kaynaklanan ıstıraptan korunmak istedikleri için, bir sonraki gündoğumunda aynı işi yeniden yapması için ona yalvarılır."

J.C. Heesterman

"Veda düşünürüne göre, bütün evren sürekli olarak iki kutup arasında hareket ediyor –doğum ve ölüm, bütünleşme ve dağılma, yükselme ve alçalma– ve bunlar etkileşimleriyle evrenin döngüsel ritmini yaratıyorlardı. Bu yüzen biçimler dünyasında, sert ve hızlı hatlar yoktur. Kavramsal olarak farklı varlıklar ve nosyonlar, karşı konulmaz bir kolaylıkla kendi aralarında değişirler. Bütün her şey, varlıklar, nosyonlar, güçler birbiriyle bağlantılıdır. Yine de bu dünya, ilk bakışta göründüğü gibi bir kaos değildir. Veda düşünürü için önemli nokta, kavramsal olarak farklı varlık ve nosyonları birbirinden kopartıp ayrımsamak değil, bağlantılarını (*bandhu*) kavramak, bilmektir. Bu süreç sırasında, bağlantılar giderek birbiriyle kesişiyordu; ve sonunda, Upanişad metinlerinde görüldüğü gibi, evrenin içsel bütünlüğü, nihai bağlantı *tat tvam asi*'de formüle ediliyordu. İnsanın evrenle bu özdeşleşmesi, ilke olarak törensel düşüncede mevcuttur. Kurban yeri, bağlantıların kodu gereği, kozmosa eştir: Üç ateş, uzayın üç bölümüdür; kurban etme yolu, yılı temsil eder. Kurban yerinde, ölüm ve yeniden doğumun, bütünleşme ve dağılmanın, yükselme ve alçalmanın kozmik dramı, makrokozmosa yönelik olarak getirilmiş bağlantıların aynı kodlarından, ters yönde geçerek canlandırılır. Bu kurbansal dünyanın merkezinde, kozmik süreçlerin, bağlantıları bilen ayin yöneticileri tarafından yararına harekete geçirildiği kurban eden durur. Böylece tüm dünyanın merkezi, 'her şey olan' ve kişiliğinde kozmik dramı temsil eden[317] kurban eden olur."

1959'da yazılan unutulmaz bir makalede, Louis Dumont, *sannyasin*'de, yani Hindu "reddedeninde," pek çok maceradan sonra, çağdaş Batı'ya ulaşan formdaki bireyin ilk örneğini gördü. Fakat, Dumont belki de Weber'in ideal tipler teorisine aşırı bağlılıktan, denemesinde *sannyasin* ile brahman arasındaki zıtlığı kuvvetle vurgulamış ve bunun, onların yeni zamana ait kanonik imgelerinde teyit edildiğini görmekten memnun olmuştur: Bir yanda kâsesi, çubuğu ve turuncu cüp-

pesiyle *sannyasin*'in sıska figürü; diğer yanda gözümüzde "Sanchi'nin* (Vessantra Jataka) kuzey kapısında halihazırda görüldüğü gibi canlandırabileceğimiz Brahman: Küstahlık ve açgözlülüğün taklit edilemez karışımını[318] sergileyen göbekli bir adam." Hangi tezat daha açık, daha kökten olabilir? Fakat brahman o imajının ne kadarını Cecil B. De Mille'in günahkâr rahiplerine borçludur, ve ne kadarını *kaliyuga*'nın** zulmüne, karanlık çağa borçludur? Eğer kendimizi, Vedik kurbanın karmaşık evriminin içine yerleştirirsek, her şey yeniden sorgulanır: Geçiş ve tezat artık o kadar açık seçik görülmez. Sonunda, *sannyasin* bize, tüm akkanı ile nüfuz edilmiş, değişimin duyulmamış temeli (her şeyden önce Budizm) olan Vedik kurbanın nihai meyvesi olarak görünür. Ama o ancak "kurban etmenin vahşi çayırları ve derin uçurumları"[319] içine girilir ve orada tekrar kaybolunursa anlaşılabilir.

Klasik kurban geleneğinde "çatlaklar" diye adlandırılabilecek şey sayesinde Heesterman, Mauss (ve Granet) tarzı ilgi çekici analizinde, Vedik kurbanın klasik öncesi evresinin hatlarını görmeyi başardı. Onun stereoskopik görüşü, kendisi tüm düzenlerin arketipi olan muhteşem derecede karmaşık ve düzenli bir biçim olan Vedik kurbanın gelişiminin izlerini farklı düzlemlerde izole etmeyi ve düzenlemeyi mümkün kılmıştır. Klasik kurban etmenin ayinsel bağlantısı, *yajamana*, yani kurbanı temin eden, töreni yönetene (*daksina*) saygı sunan ve kurbanın meyvelerini toplayan "kurban eden" ile, törenin üst otoritesi brahman arasındaki ilişkidir. İlişki, gramerci Patanjali tarafından listelenen genitif*** durumun yüz bir değeri arasında kendine ait bir yeri hak edecek derecede nazik ve dolambaçlı bir tamamlayıcılık, çözülmez bir suç ortaklığı, gizli bir muhalefettir: Bize "kurban etmenin tartışmasız olarak

* Madhya Prądeş eyaletinde Budist inanç merkezi. – ç.n.

** (Sanskritçe) Kali'nin dünya dönemi. Başlangıcı MÖ 3102 olarak kabul edilen ve henüz sürmekte olan son Hindu çağı. Dünyanın kötüler tarafından yönetildiği son çağ olarak tanımlanır. – ç.n.

*** İsmin mülkiyet belirten hali. – ç.n.

ölümlüler ve ölümsüzler, ölümlüler ve ölüler arasındaki bir ilişki olduğunu, ama aynı zamanda ölümlülerin kendi aralarındaki kişisel ve sosyal ilişkisi[320] olduğunu hatırlatan *srauva* (ayinsellik) ilişkisidir." Bu ilişkinin ardında, Heesterman'ın başka bir şeye, daha eski bir imgeye bağladığı bazı özellikleri algılarız: Ölümcül bir rekabetin imgesi; ölümcül, çünkü ölüm tartışmanın sonucudur. Kurban çift yönlü bir davranıştır: *Yajamana* tarafından Görülmeze verme ve *yajamana* tarafından kendine törende yardım eden görülür brahmana verme. Ve *yajamana*'dan Brahman iki hediye alır: "Kurbanda yaralanan ve *Rudra*'ya ait olan şey," bir böğürtlen kadar küçük, ölümcül bir yara alan kurbanın bedeninin küçük bir parçası; ve (her zaman günahkâr ve açgözlü rahip imgesini onaylayan) Maurice Bloomfield'ın "bahşiş" olarak tercüme edilmesini önerdiği *daksina*. *Yajamana*'nın brahmana kurban hediyesi, zehirli hediyenin prototipidir. Verilen şey en tehlikeli olan, tehlikenin kendini içerendir: ölüm. Ve bu sadece "yaralı bölüm" için değil aynı zamanda Prajapati'nin parçalanmış bedenine eşitlenen *daksina* için de geçerlidir. Böylece kurbansal koruyucunun cömertliği, öncelikle ağırlığı brahmanın üzerine düşen hayatın korkunç aşırılığından bir kurtuluştur. Bu hediye bir meydan okuma ve bir tuzaktır. Bu davranışın ardında Heesterman, kurban yerinin, hem misafirin kabul edildiği masa hem de şiddetli bir çarpışmanın sahnesi olduğu farklı bir dramı yeniden kurar. Her kurban etme, cennetten gelen rüzgârlara maruz kalmış ve iki dramatik ters dönüş noktasına sahip bir döngüye, iki ekinoksa göre ayarlanmış bir mücadele, güçlerin güvensiz bir çarpışmasıdır. Kurban eden, "Rudra'nın parçasıyla"[321] ("lanetlenmiş bölümün" bir varyantı) ne kadar uzun süre temasta kalacağını ve kendini ondan nasıl kurtaracağını gösterir. İlk olarak Mauss'un fark ettiği gibi, önemli olan kurban etmeye nasıl başlanacağıdır; ama aynı derecede önemli olan bir şey de nasıl bırakılacağını bilmektir. *Daksina*, kutsal bedel, "kurban edenin günahkâr bedeninin tekrar sahibine dönmesi[322] ve böylece *yajamana*'nın bozulmadan toplumsal hayata dönebilmesi için ödemesi gereken bedeldir." Burada, sonunda kaybedenin topu elin-

de tuttuğu acımasız bir oyuna benzeyen klasik öncesi kurbanın izlerini fark ederiz. Kurbanın bu safhasının senaryosunu yeniden kuran Heesterman, brahmana bakışımızı radikal bir şekilde değiştirir. Safların safı o varlık başlangıçta bunun tersiydi: Saf olmayan *yajamana*'nın ona verdiği hediyeyi kabul ederek her bir safsızlığı içine çekiyordu. Brahman, *bhijaş*, yani ritüellerin iyileştiricisidir; fakat aslında bu ölümün iyileştirilmesi anlamında olmalıdır. Klasik ritüeller kirliliği kabul etmeyip yalnızca dinsel törenlerin doğru uygulanmasına karşı ihlalleri kabul ettiği için, brahmanın işlevi yeniden düzenlenmiş, dinsel tören hatalarının içine aktarılmıştır. Brahmanın klasik öncesi sistemde sonraki rolü, ölümün ve kirliliğin üstlenilmesidir.[323]

Yüzyıllar boyunca sulandırılarak başka yerde görülecek olanların çoğu, sanki evrim maksimum yoğunluğun alanıymış gibi, Vedik kurbanın evriminde içerilir. Başlangıçta kirliliğin tüm ağırlığını taşıyan Brahman, sadece töreni yönetenlerin hatalarını düzeltmek için araya giren, sessizliğin kusursuz uzmanı olur. Bu, kurbanın kavimsel dünyasından kentteki kanunun dünyasına çıkan bir geçit olarak, bir sürü felsefi maya arasında, Batı'ya sunulan geçiştir. Dünyayı sırtlarından atmak konusunda daha az kaygılanan ve daha ilgisiz olan Hindulara göre, bu yalnızca ritüeldeki bir kayma idi. Yine de bu dönüşüm, ayin sahnesini en başta reddeden *sannyasin* figürünün yükselişinin temelini attı.

Dumont'a göre, toplumun en ucundaki bu varlık, "dünya dışı ilk birey," Hint düşüncesine hâkim olan, aslında "Hindistan'ın tanıdığı bütün yeniliklerden sorumlu olan"[324] en üstün yenilikçidir. O, sonunda dine dayalı tüm çerçeveleri içerden parçalayacak ve sonunda "dünyadaki birey," böylece de modern Batı dünyasının *avatar*'ı* olacak olan eksantrik figürdür. Karmaşık yollar ve ironiler. Ama Heesterman'ın gösterdiği gibi, *sannyasin* kesinlikle kurban etme dünyasından ta-

* Hindu mitolojisinde bir tanrının insan ya da hayvan şeklinde dünyaya inmesi. – ç.n.

mamen ayrılmış ve ona karşı duran bir figür değildir. Tersine *sannyasin*, o dünyanın uzun, ince, yaralayıcı evriminin mükemmel sonucudur.

Eğer Vedik kurban, dünyanın Tümünü olumlamak için en görkemli, en tutarlı, en ayrıntılı girişimse, bu görevin tutarlılığı aşılmaz bir ıstıraba neden olur. Vedik kurban kendini binlerce emir, binlerce bağlantı, binlerce mitolojik detayla sabitler. Ama metin ne kadar birikirse, eylemlerin düzeni o kadar dallanıp budaklanır, güçsüzlük ve bitkinlik bize o kadar acı verir. Dünyayı yaşanır kılmak için kurmak amacında olan kurban geleneği, dünyanın bize bahşettiği her ânı istila etme eğilimindedir. Kurbanın temeli, dünyanın kendisi olan bir meyveye duyulan arzudur. Oysa analiz, bebeği tehdit eden üç zar gibi, kurbanın bizi kurtarması gereken farklılaşmamışın aşırı doluluğu gibi, arzunun bizi kaçınılmaz şekilde hapsedip boğduğunu ortaya koyar. Brahman, törende terk edilen bu üç zarda, gelecek bir döngü için dünyanın tohumunu kapsayan kutsal kurbansal artıklarda dünyanın kendini görmeye gelir. Ve sonra, baş döndürücü uzak bir olasılık ortaya çıkar: Artık dünyayı yapılandırmaya gerek yoktur; yalnızca kendimizi ondan kurtarmamız gerekmektedir. Bu, reddin kökenidir. Ormanda saklanan *sannyasin*'e dönüşmüş brahman, artık dünyayı olumlamaya uğraşmayacak, *mokşa*'ya, dünyadan kopuşa heves edecektir... Ve Budizm'in belirsiz doğumu, Vedik kurbanın evrimindeki son sahne olarak ortaya çıkar.

Belirleyici adım, reddedenin hayvan eti yemeyi reddetmesidir. Kurban etmenin görkemi, canlılar sunak üzerinde öldürüldüğü sürece yaşar. Bu tür hareketler durunca, kurban ahlaki bir kanuna dönüşmeye hazırdır. Ama *sannyasi*'nin tuhaflığı, onun yine de düzenin temeli olarak tanıdığı bir şeyi, yani öldürmeyi reddinde yatar. Bu seçimde, Lucretius'da olduğu gibi Aydınlanma'nın habis *religio*'yu* reddinden iz yok-

* (Latince) Din. – e.n.

tur; bunun yerine, sonunda Öte'ye dönüştürülebilecek yaşamın bu tarafında kalma kararı vardır.

Vedik kâhinlere göre kurban, dünyanın kesintisiz kuruluşuna denktir. Temeli arzudur; amacı da dünyanın meyvesi. Eylemler, kozmik alma-verme oyunuyla ilişkilidir. Roma'daki *Do ut des*'in –tamamlanmamış adalet– buradaki karşılığı Mauss tarafından işaret edilen *Dadami to, dehi me*'dedir (Ben sana veriyorum, sen de bana ver). Yine de her zaman tehlikede olan şey bireyin kaderi değil, varoluşun kaderidir. Veda kâhinleri arzu ve meyvelerinin bu genişlemesine dalmışlardı. Bu, *Bhagavad Gita*'da son halini bulan Upanişad'ların daha sonraki yansımasının, Hindistan'ın silinmez işareti olan keşfe varabilmesini sağlamıştır: Kopuş, kurbanın meyvesinden vazgeçmenin metafizik adı.

Eylem olarak kurban (*sacra facere**), brahmanın tek bir hareketiyle sınırlanmıştır: Kurbanın tehlikeli parçasını, "yaralı parçayı" yemek. Bu hareket, sonunda, öldürmeyle ilgili her tür temastan kaçınmaya yemin etmiş reddeden tarafından görülebilir bir davranış olmaktan çıkarılır. Ama reddedenden, kurban tutumuna hâlâ itaatkâr olan dünya-dışı-bireyden, Hıristiyanlığın dünya dışı bireyine ve sonra da, Calvin tarafından kesin olarak tanımlanmış "kendinde, kendi iç yapısında fark edilmeyen bir öteki dünyalılık[325] gizli olan" dünya içi bireye varmak için (Dumont'un yeniden kurmaya yeni başladığı) bir dizi dolambaçlı yol izleriz. Hint reddedeninin bu paradoksal vârisi, modern Batılı bireyden başkası değildir. Dünyaya bir kere daha girdiği zaman, onu benzeri görülmemiş bir hor görme ve sınırsızlıkla sömürecektir.

Brahman üzerinden, kurbandan reddedene. Birey üzerinden reddedenden teknolojiye. Veda kâhinlerinin doktrininde dünyanın maksimum olumlaması (ve dünyanın adanmış hâ-

* (Latince) Kutsal yapmak. – ç.n.

kimiyeti) için bir çaba olarak başlayan ve (Buda ile) dünyanın analitik olumsuzlamasına küçülen süreç, reddedenle, dünya dışı bireyle yeniden büyümeye başlar. Özgür kılınmış ve aydınlanmış dünya içi birey ve onun üzerinden, hâkimiyet, kontrol, olumlama müessesesi olan, (aslında artık kuantumlar bu arada dünyayı mümkün olan herhangi bir mevkiin ötesinde çözdükleri için neyin müessesesi olduğu da belli olmayan) isimsiz teknolojide son halini bulur.

Bundan sonra yeni kurban geleneğinin adı, *deney* olacaktır. Kurban geleneği onun içinde de işlemeye devam edecektir; ama görünmeden, fark edilmeden. Nerede yüzeye çıksa, haklı olarak, bir kalıntı olarak reddedilecektir.

Batı dünyasında hükümetler ve gazeteler, ekonominin durumu sert önlemleri gerektirdiğinde, sık sık "özveriden"* söz ederler. Bu sözcüğe bugünlerde "enflasyon" gibi teknik sözcüklerden yalnızca biraz daha az sıklıkla rastlıyoruz. Bu, arkaik olanın varlığının birçok işaretinden yalnızca biridir. Günümüzdeki kullanımında "özveri-kurban" bireylerin belirli bazı mallardan vazgeçmesini gerektirecek bir dizi ekonomik müdahaleyi çağrıştırır. Fakat bu kullanımında sözcük en temel anlamını yitirir: yıkım. Burada hiçbir şey yıkıma uğramaz. Vazgeçilecek malların başka biçimlerde çok daha kullanışlı ve çok daha yararlı olacağı kabul edilir. Tüketici ürünlerine, oyun ve zevk imgelerine harcanacak olan paranın bir kısmı, devletin fonlarını artırmaya hizmet edecektir. Bu nedenle, "özveri-kurban" sözcüğü, ilahi âlemde bireyin karşılığının toplumun kendisi olduğunu (çünkü bireyin vazgeçtiği şeyleri nasıl kullanacağını, görünmezin krallığında nasıl verimli kılacağını bilmektedir) onaylamazsa yersiz kalacaktır. Bunun aksine, gezegen üzerinde her an süren yıkımı ifade eden gerçek bir özveri vardır. Bu özveri, deney olarak bilinmektedir. Bu

* "İngilizce'de kurban ile özveri, aynı kelimeyle ifade ediliyor: "sacrifice." – ç.n.

kurbanın tüm metafizik belleğinin iptaline dayanır ve bu iptal o kadar uç mertebededir ki, karanlık bir isimlendirme hatası yüzünden, laboratuvar dili konuşan araştırmacılar deneylerden sonra hayvanlardan kurtulduklarında onları "kurban etmekten" söz ederler. Fakat bu terimi kullanan bilim adamı laboratuvarından çıkınca bu sözcüğe bir anlam veremeyecektir; o bunu batıl inançların bir kalıntısı olarak görür. Ekonomistler ise, aksine, bunu kullanırken mahçubiyet hissetmezler. Bir yanda isim verilemeyen gerçek bir kurban, diğer yanda ise her zaman ismi olan hayali bir kurban. Bu iki sivri uç, "özveri-kurban" sözcüğünün kullanımındaki kontrastlar ve zıtlıklar, deneylerin en zengini olan savaşla ortadan kaldırılacağı güne kadar dünyayı sessizce mengenede tutarlar. Savaşta "özveri-kurban" sözcükleri gazetelerin ön sayfalarını ekonomik kriz zamanlarından bile daha fazla işgal eder ve herkes bunun kan, yıkım ve ölüm anlamına geldiğini bilir. Üniformalı askerler röportajlarda "en büyük fedakârlığı" yapmaya hazır olduklarını beyan ederler. Tüm ulus her gün "özveri"ye hazır olduğunu açıklar. Sonunda geriye kalan şey, yalnızca ölenler için dikilen anıtlardır.

Arşivler ve Ulaşılmaz Hedefler

Tarihin edebiyattan ayrılması için önemli bir neden yoktur. *Carmen solutum:** Quintilianus** bir zamanlar tarihi böyle adlandırmıştır. "Ölçüsüz şiir"e benzeyen ve bu nedenle önceden belirlenmiş resmi bir çerçevesi olmayan tarih araştırması, yapay bir belleğin yavaş yavaş inşası, arşivlerdeki sonsuz bir di-

* Latince, ölçüsüz şiir. – ç.n.
** 35-95 yılları arasında yaşamış Romalı öğretmen ve yazar. – ç.n.

zi karton kutunun iplerinin art arda çözülmesidir. Mnemoteknik (hafıza-tekniksel) bir dizi gibi, her kutu tarihin salıverdiği psişik bir öz içerir. Sadece kaynakların konuşmasına olanak sağlamaya karar verdiği ve bu kaynakların *herhangi bir şey*, orada ne varsa o olabileceğini anladığında, tarih kendini bulur. Tarihin bu nekromantik* yönüne dikkati ilk çeken, *Griechische Kulturgeschichte* adlı eserinde Burckhardt'tır. Son on yıllık dönemlerin tarih yazıcılığı en ilgisiz ve önemsiz şeylere dalmışlığıyla, un ufak olmanın eşiğindeki raflar dolusu belgeyi hiç kimsenin, daktilo eden kâtibin bile okumadığı araştırmaları yutma kapasitesiyle, hedefleri hakkında kendini kandırma eğilimine rağmen, bu yolda ilerlemiştir. Sayısız araştırmacı, kâğıt okyanusları içinde yürürken kesinliğe yaklaştıklarını düşündüler. Veya sayıları ve çizelgeleri bir araya topladıklarında yöntemlerinin bilimin yöntemine benzediğine gerçekten inandılar. Fakat, ham veri birikimi arttıkça, her tarihin sessiz bir yap-boz bilmece olduğu açıklığa kavuştu. O isimlerin, noter işlemlerinin, hukuki dosyaların arkasında, kendi içine kapanmış, bir önce ve sonra ile her tür temastan yoksun olarak yaşamın uçsuz bucaksız afazisi** uzanır. Tarihin kendisi ise, yalnızca yitip gitmek için resmi bir tanımlayıcı veri sunar. O halde gerçek tarihçi, şansın da yardımıyla, muhitimizde yaşayan ve arada bir sokakta rastladığımız ve bize felaket özel hayatına bir bakış atma fırsatı veren biri gibi, sağır edici isimlerin sessiz bir fon önünde kendi aralarında ses vermeye başlayıp kendilerine özgü hatlar kazandığı o nadir noktalarda, tozla kaplanmış doğru dosyaya ulaşmak için arşivlerin boşboğaz çoraklığını aşan kişidir.

Richard Cobb, onu hasta ziyaretlerine götüren bir kasaba doktoru olan "en sevdiği amcası"nı anar: "Müthiş bir dedikoducuydu ve herkes hakkında bitmeyen sorular sorardı. Aslın-

* Ölüleri çağırarak gelecek hakkında haber almaya dayalı. – ç.n.

** Söz yitimi. Sözcükleri anlama ve kullanma yeteneğinin zarar görmesi. – ç.n.

da yalnızca başkalarının evlerine girebilmek için doktorluk yaptığını düşünüyorum. O ziyaretlerini yaparken arabasında oturup beklerdim, ve her ziyaretten sonra arabaya zafer kazanmışçasına ve yeni bir kötü haberle, Archives Nationales'de* iyi bir gün geçirmiş bir araştırmacı edasıyla[326] dönerdi." Doktor amcasının başkalarının evlerine girmekten hoşlandığı gibi, genç Cobb da ailesinin sık sık taşınmasından hoşlanıyordu: "Genel olarak bundan hoşlanıyordum, çünkü böylece birçok evin içini görme imkânı buluyordum; ve tüm hayatım boyunca ayağımı kapıdan içeri atmak, cephenin arkasını görmek, içeri girmek bende neredeyse saplantılı bir dürtü olmuştur. Sonuçta bir tarihçi olmak budur, başkalarının mektubunu okuma, özel hayatına girme, odalarına süzülme[327] isteği." Fakat bu "neredeyse saplantılı dürtü," Büyük'le yakınlığın göstergesi olan anekdotlar toplama dürtüsüyle zıttır. Gerçek tarihçi, Hatırlamaya Değer Şeylerin avcısının en büyük düşmanıdır. Gönlündeki av, öncelikle hafızadan kaçan ve ondan kaçmak için her türlü nedene sahip olandır. Şeffaf olmayana karşı bu çaba sırasında uzun bir eğitimden sonra, bir delil fazlalığıyla, tarihin bizden uzak tutmak için salgıladığı o kalın kabuk altında görünmez olmuş Plutarkhosvari** şahsiyetlere karşı kendini test edebilecektir. Küstah yükselişinin sonunda tarihçi sanki bir yabancıymış gibi Napoléon'la karşılaşmak ister. Bu noktada, kısmen geleceği gören birine dönüşür ve bir kitaba Leon Bloy'nın yaptığı gibi başlama küstahlığını edinir: "Napoléon'un tarihi muhakkak ki tüm tarihlerin en meçhulüdür."[328]

Parçalanmış, bölük pörçük bir tarih. Fosforlu izlerin genişlemesi. Geniş ve koruyucu karanlık. Elektrik parlamaları. Tek bir sahnenin, mobilyanın üzerindeki tozun bile kanıtlanabilirliği. Sekansın mutlak belirsizliği. Biçimlerin amaçsız ve dağınık anlatımı. Bir seranın gece uykusu.

* Paris'teki Fransa Milli Arşivi. – ç.n.

** Plutarkhos: 46-120 yılları arasında yaşamış Yunan tarihçi ve biyografi yazarı. – ç.n.

Tüm haritalardan silinmiş Notendaal kasabası yakınında, 22 Temmuz 1809'da, üç sahte denizci ortaya çıktı. Engebesiz topraklar gizlenmeyi imkânsız kıldığından birçok kişi onları gördü. Hancı ile karısı olan yaşlı Van Aart çiftini soyup öldürmeye gelmişlerdi. Bir tanesi, kendisi ve arkadaşlarının yatacağı yatakları gösterdiği sırada Elisabeth van Aart'ın boğazını sustalı bir bıçakla kesti. Birkaç Florin ve biraz mücevher buldular. Ayrıca yiyecek ve şarap çaldılar. Şarapların bir şişesini küçük bir çayın kenarında oturup içtiler. Ertesi sabah sınırdaki Essen köy kilisesinde öldürülen çiftin ruhlarına bir ilahi söylediler. Birkaç gün sonra Anvers'de aynı şeyi tekrarladılar. İnsanlar onları birçok salaş tavernada kâğıt oynarken, kendilerini överken, üçünü bir yatakta yatarken gördü. Anvers'de La Vigne hanında üç fahişeyle içki içtiler ve kendi hanları Le Cygne'e dönerken tutuklandılar. 28 Şubat 1810'da, üç sahte denizci Steenbergen'de belediye sarayının önündeki meydanda asıldı ve güneş batana kadar asılı kaldı. Her birinin üstündeki bir tahta parçasında "iki kişinin katili" yazıyordu.

Cobb bu alçakça ve aptalca suçun kayıtlarını inceledi. Hikâyede merak uyandıracak hiçbir şey yoktu. Tüm detaylar bu alçaklığın normalliğine uygundu ve her şey dumanlı bir zihnin ürünü olarak görünmekteydi. Dramın aktörleri çok az kelime biliyordu, üstelik bu kelimelerin çok daha azı sorgulamanın süzgecinden geçmeyi ve Flamancadan Fransızcaya dönüşümü başarabilmişti. Fakat tarihçi Cobb adamlara ölüm cezası vermekle yetinen hâkimden daha da ileri gitmek istedi. Tarihçi insanları hayata mahkûm etmek ister. Derinlere sızan soruşturmasıyla asla biçimlenmeyen düşünce ve sözcükleri bilinmeyenden söküp almak ister. Hapishanede yattıkları aylar boyunca üç sahte denizci cinayetlerinin vasat ganimetlerini har vurup harman savurarak geçirdikleri *hayat* haftasının her ayrıntısını hatırlamaya zorlandılar. "Böyle genç hayatlarda bir hafta çok uzun bir süredir. Ve onlara yaşamak için kalan zamanın büyük kısmı o hafta hakkında keşfedilecek, en azından az sözcüğü olan kişilerce ifade edilebilecek, sözcüklere dökülebilecek ne varsa keşfetmeye harcanmıştı. Biz, merakları bir

hüküm vermek ve üç zavallı sefilden bir merhamet talebi kopartmak ve sözcüklere dökülemeyecek düşünce ve duyguları yeniden oluşturmaya çabalamaktan öteye gitmeyen yargıçlardan daha fazlasını yapmaya çalıştık. Tarihçi, Proust ile aynı görevi üstlenmiştir, ama Proust'un kendi hafızasının verdiği avantaja sahip değildir. Bu yüzden başkalarının hafızasını inşa etmeli, sonra da yağmalamalıdır."[329] Tarih budur.

Yıllarca süren araştırmalardan sonra; Cobb karşıdevrimci Terörün izini süren arşivlerin Jakoben Teröre dair olanlarından bile daha büyüleyici olduğunu anladı. Sonuçta, "Devrimci hükümet bir erdem programının[330] peşinde ölümü bürokratlaştırmıştı ve bu yalnızca korkuyu değil, aynı zamanda sıkıntıyı da garantilemeye yeterliydi. Programın mutlakiyetinin tek sınırı kurbanların yaşıyla ilgiliydi: İç savaşın özellikle kanlı geçtiği belirli bölgeler dışında, bir kişinin giyotinde ölmek için en azından on dört yaşında olması gerektiğine karar verilmişti. Fakat söylenebilecek olanın en fazlası buydu. Birkaç istisna (sert, sorunlu, hayvansı Claude Javogues gibileri) haricinde, Jakoben infazcıların, ciddiyetle kâğıtlarının arasında oturan ve her şeyden fazla kendilerini üç renkli bir kuşak gibi saran istisnasız vasatlıklarıyla ilk bürokratlar oldukları daha sonra ortaya çıkacaktı.

Bu türün kusursuz örneği, XVI. Louis'nin mahkûm edilmesi yolunda oy kullandığı halde, Restorasyon döneminde bölge valisi olarak hizmetlerini sunmakta hızlı davranan Cochon adında bir idari görevliydi. Tüm rejimlerin gölgesindeki, lekesiz bir tarafsızlıkla davranan, bugün güçsüz olanları ölüme mahkûm eden ve yarın güçlü olabileceklere iyilikler yapan bürokratın tipik örneğidir. Ve saf, katışıksız Terör kısa –birkaç ay– süreli olmak gibi bir dezavantaja sahipken, Beyaz Terör, iniş ve çıkışlarla, 1790'dan Konsüllük dönemine kadar sürmüş, ve hatta temel roldeki bazı kişiler, birkaç yıl arayla kendi döngülerini tekrarlama imkânı bularak, 1815 yazındaki ikinci Beyaz Terörü yaşama şansına da sahip olmuşlardır. "On pouvait s'installer dans la Contre-Révolution"

(Karşıdevrimin içinde yer alınabilirdi) yaygın bir duyguydu. Cobb'un kendisi bile, *Reactions to the French Revolution* kitabının başında alaycılığı umursamazlıkla harmanlayarak, "değil tuhaflığın ve eksantrikliğin uç noktasındakiler, birazcık özgün tarihçiler bile, 1794 yazının bürokratik Terörüne[331] göre Karşı Terörden daha mutlu olacaklardır." diye ilan etmek zorunda hissedecekti kendini. Arşivler onlara cömert davranacak, kaşlarını Devrim öncesindeki aristokratlar gibi kaldırmaktan suçlu bulunan (bu hareket, 22 Prairial yasasına* göre ölüm cezası verilebilen bir suçtu) çeşitli "halk düşmanlarına" karşı monoton suçlamalarla yetinmeyecekti. Bunun yerine, her olayda tadını çıkartmaya değecek bir unsur, her olayda kadın kışkırtıcılar ve kabile nefretleriyle dolu, romanlara layık sayısız ayrıntıyla süslenmiş acımasız sömürüler, sıkı kan davaları, kusursuz işkenceler sunarak eğlendireceklerdi. Eşkıyaların mağarası süslü giysilerle doluydu, çünkü –eski intikam yemini dışında ruhun en iyi gıdası olan– lüks, o kanlı göçebelikte kutlanıyordu.

Dördüncü Zamandan Kartpostallar

I

Dünyanın derin tozunun içinde,
küçük bir Magdalen** düdüğü.
Artık kopmuş bir çakmaktaşı kıymığı değil

* Fransız Devrim Takvimi'nde 10 haziran 1794'e denk gelen günde çıkartılan yasa. – ç.n.

** Mağara resimleri, kemik oymacılığı, cilalı taş ve kemik aletler yapan üst paleolitik kültür. Adını aletlerin bulunduğu güneybatı Fransa'daki La Madeleine kaya mağarasından alır. – ç.n.

eziyetli bir yaşam kavgasında.
Bir kartal kemiğinin
üç yüzündeki küçücük çentikler,
bir yılın aylarını işaretliyordu.
Âlimler onu
"dekoratif" veya "önemsiz" diye nitelendirdi:
oysa o, ilk kitaptı.
Belki o kadar *faber* (usta) değildi ama
göğe bakıp tefekküre dalarken
dalgın dalgın
düdüğü üfledi.

II

İlk kadının yüzü
beş santimetre boyunda.
Hoş bir saç biçimi
üzerinde yükselir
hafifçe yuvarlak bir alnın.
Yıllar, kaçamak, düşünceli bakışlarını
bulutlandırmamış.
Mamut dişine oyulmuş halde,
öylece terk edilmiş,
Dolní Vestonice'de.

III

Sterkfontein mağarasında (Transvaal)
ilk insanlar ortaya çıktığında
bilimin söylediği gibi,
orada oturdular.
Sırtlanlar ve büyük kediler,
yani önceki sakinler tarafından
atalarının sırayla
yutulduğu aynı yerde.

Tekerrür Denilen Şeytan

Tarihte bol miktarda bulunan tekerrür, bütün tekerrür tarihini öngörür. Ne kadar geriye gidersek, tekerrür o kadar yücelik kefenine bürünür. Yazılı izler azaldıkça, tekerrürün oynadığı rol o oranda belirleyici olur. Sanki işaretler öncelikle bir şeyin nasıl tekrarlanması gerektiğini göstermek için çizilmiştir. Protokol ilk edebi tarzdır. Bir şeyin anlamlı olması için, tekrar edilmesi gerekir ve bir şey tekrar edilecekse, her şey tekrar edilmelidir. Bir kralın taç giymesi, hatta bir av partisi bile, kendinden önceki eylemler tarafından korunan ve desteklenen bir sonraki eylem, dev bir ağın merkezindeki son dikiş olan küçük gonca bunların hepsinden sürgün verene kadar, tarihin kökeninden itibaren özetlenmesini talep eder. Zaman içinde bize doğru koşarken, aynı Yeraltındaki tanrıçada olduğu gibi tekerrürün güçleri yavaş yavaş lağvolur: Her eşikte bir cüppe ve bir taç, Görünmez El tarafından tanrıçadan kopartılmıştır. Sonunda, göz alıcı bir çıplaklık değil, boş bir leş, zihnin soğukluğunun dağıtmak isteyeceği bir hayvan artığı görürüz. Cebirsel Egonun yalnızlığında kimyasal olarak damıtılmış Yeni İnsan Paul Valéry, bu leşi hastalıkların en yıpratıcısı olarak görür: Ona "döngü (cyclosis)," "varoluşumuzun döngü saplantısı (cyclomania)"[332] der. "Yirmi yaşında, tekrarlardan, yani hayatın kendinden bunalmış olarak doğdum" der, "Kalk, giyin, ye, boşalt, uyu. Hep aynı mevsimler, aynı yıldızlar. Ve bir de tarih!"

"Hepsi ezbere bilinen şeyler –

"delilik raddesinde... Bu masa gözlerimin önünde kendini tekrarlıyor, ve otuz dokuz yıldır bunu yapıyor. Bu yüzden kırlık yerlere tahammül edemiyorum, toprağın işlenişi, sürülüşü, hasat beklentisi; 'şiirsel' kabul edilen her şey.

"Fakat benim için *şiirsel*, gün döngüsü kadar ölümcül derecede döngüsel olan[333] bu hüzünlü çırpınmanın tam tersidir."

Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nun tanıtım yazısında çalkalamaya karar verdiği Acheron'un* altında kör tohumların bölgesi, kimi zaman muhtemel olmayan hayatın yaraladığı o geniş inorganik sessizlik vardır. Freud bu cehennem çukuruna, savaşın hemen ardından, "haz ilkesinin ötesinden" geldi. Fakat onu "yirmi beş yıllık yoğun çalışmayı"[334] sorgulamaya iten neydi? Özellikle de bu sorgulamayı kolaylıkla "mistik"[335] ve hatta hain oğul C.G. Jung'un libidal aykırı fikirleriyle bulanmış kabul edilebilecek teorilere dayanarak yapıyorsa? Ne zaman heyecanlansa, Batı'nın tüm tarihini yeniden özetlemek gibi tuhaf bir özelliği olan Sigmund Freud'un ruhunu bir kez daha bu kadar derinden rahatsız eden şey neydi? Tekerrür. Freud "nihai şeyleri"[336] tanımlamadaki "zekice tarafsızlığının" yanı sıra, çalışmalarında kendisini Hastanın kurbanı statüsüne çıkartmayı başaran tek analist yapan kusursuz dürüstlüğüyle bize bir hikâye anlatır: "Bir defasında, güneşli bir öğleden sonra, küçük bir İtalyan kasabasının yabancı ve boş sokaklarında dolaşırken, kendimi ne olduğu konusunda şüpheye düşülmeyecek bir muhitte buldum. Küçük evlerin pencerelerinde yalnızca boyalı kadınlar görülüyordu ve ben de sokaktan mümkün olduğunca çabuk çıkmak için geri döndüm. Fakat bir müddet hedefsizce yürüdükten sonra, aniden kendimi yine, varlığımın artık dikkati çekmeye başladığı aynı sokakta buldum. Hızla geri çıkmamın tek bir sonucu oldu: Birçok başka çıkmaz sokaktan sonra, kendimi üçüncü kez yine aynı yerde buldum. Bu noktada tüm varlığımı, ancak rahatsız edici olarak tanımlayabileceğim bir duygu sarmıştı. Artık tüm keşif çabasından vazgeçmişken kendimi kısa bir süre önce geçtiğim meydanda bulduğumda[337] çok sevindim."

* Yunan ve Roma mitolojisinde, Hades'te, Charon'un ölüleri geçirdiğine inanılan nehir; diğer adıyla, Styx. – ç.n.

Freud daha sonra, "istem dışı tekrarın"[338] aldatıcılığının tamamen rastlantı (özneden yabancı bir ülkede amaçsızca dolaşması gibi şüpheli bir işbirliği bile istemeden, hayattan kaynaklanan bir rastlantı) biçimini aldığı için daha da imalı göründüğü ikinci bir örneğe geçer. Ve burada, birçok başka yerde olduğu gibi, kendi başından geçen bir şeyi anlattığını bizden gizler: "Paltonuzu bir vestiyere bıraktığınız zaman verilen fişteki numara ile –diyelim ki 62– bir gemide size verilen kabinin aynı numarayı taşıyıp taşımadığına kimse dikkat etmez. Fakat bu kendi içinde önemsiz iki olay art arda tekrarlanırsa, ve bir kişi aynı günde birçok kez 62 sayısıyla karşılaşırsa, üstelik bir sayı taşıyan her şey –adresler, otel odaları tren koltukları vs.– rastlanan numaranın hep aynı veya kısmen aynı olduğunu gözlemlerse, edinilen izlenim değişir. Böyle bir şeyi 'rahatsız edici' buluruz ve batıl inancın çekiciliğine karşı hazırlıksız olan biri, aynı numaranın inatla tekrar tekrar ortaya çıkmasına gizemli bir anlam yüklemeye, bunda belki de yaşarken varacağı son yaşın[339] işaretini görmeye eğilim gösterecektir."

"Batıl inancın çekiciliğine karşı hazırlıksız olan" kişi, 1909'da Yunanistan'daki seyahatleri sırasında tekrar tekrar 62 sayısına rastladığında atmış iki yaşında öleceği saplantısına kapılan Freud'un kendisiydi. Bu olayın kendi başından geçtiğini gizleyerek "Tekinsiz" başlıklı denemesinde bu satırları yazdığında, Freud altmış ikinci doğum gününü geride bırakalı birkaç ay olmuştu. Bu iki örneği sunduktan hemen sonra Freud, ilk kez (ve kısa süre sonra basılacak olan *Haz İlkesinin Ötesinde* eserine atıflarda bulunarak) tekerrür zorlamasını, mitolojisindeki son ve en üstün tanrıyı açıkça dile getirir: "Ruhun bilinçdışında baskın olan, muhtemelen en içteki doğal dürtülerden türeyen ve haz ilkesine rağmen kendini dayatacak kadar güçlü olan şey, *tekerrür itkisidir.* Bu itki, ruhun hayatının spesifik yönlerine, çocuğun dürtülerine hayatının ilk yıllarında daha açıkça ifade edilen şeytani bir karakter kazandırır ve nörotikliğin analitik tedavisi[340] sırasında ortaya çıkan şeylerin bir kısmını yönlendirir." Freud burada

fiziksel gerçekliğin ötesine geçmeye, metapsikolojiye doğru ilerlemeye ve doğanın şeytani gücüyle bir kez daha başa çıkmaya çalışmaktadır. Doğanın kesintisiz olarak biçimlerinin silsilesinde sunduğu aynı tekerrür, ruhun hayatında her yerde ortaya çıkmaktadır: Yalnızca makarayı gizleyip tekrar ortaya çıkartarak annesinin yokluğunda korkusuyla başa çıkmaya çalışan çocuk tarafından tekrarlanan *fort-da* (yok-var) oyununda değil; yalnızca travmatik nevrozdan mustarip olanların tekrar tekrar travmalarını yaşadıkları rüyalarında değil; yalnızca aktarım nevrozunun dürtüsüyle baskıladığı unsurları hatırlamak yerine harekete geçiren hastanın davranışında değil; yalnızca "gelişimi sırasında, en kısa yoldan hemen son biçimine[341] ilerlemek yerine, ortaya çıkmasında rolü olan tüm formların yapılarını ... yeniden tekrarlamak zorunda kalan" embriyonun hikâyesinde değil (tüm bunlar *Haz İlkesinin Ötesinde*'de tartışılan konulardır). Çok daha tehditkâr ve sinsi olan, ve Freud'un "Tekinsiz"deki örneklerinde yineleme itkisini sunmanın bir yolu olarak andığı ve *Haz İlkesinin Ötesinde*'de ele almadığı bir tekerrür daha vardır. Bu başıboş, yenilmez bir tekrardır: Bir bağlantıyı işaret eden, biriken rasgele işaretlerin, "gizemli bir anlam"ın tekrarı. Burada tekerrür melezdir, aynı zamanda hem dış dünyanın değişen sahnelerinin parçası, hem de bir yer talep ettiği psişik sahnenin bir parçasıdır. Dış dünyada bir işaretin tekrarı o işareti kötü bir kehanete, kökenini bilmediğimiz ve kendimizi kurtaramadığımız bir anlamın varlığına dair bir ize çevirir. Kendimizin oluşturmadığı veya üretmediği her anlam rahatsız edicidir. Rastlantılar rahatsız edicidir, çünkü yazgıya, bizden önde giden, eşlik eden, bizi kandıran bir anlamlar şebekesini işaret ederler. Yineleme itkisi içimizde, o anlamlar şebekesiyle sarılmış ve bazen orada kendi imgemizi kopyalayarak beliren birine yöneliktir (Çift. *Upanişad*'lardaki* Kendi'nin vârisi). "Kötücül bir yazgı tarafından takip ediliyormuş ya da

* "Yanında oturmak" (Sanskritçe): (Öğrencinin öğretmenin yanında oturması), Brahmanizm'in felsefi-teolojik metinlerinden bir bölümü. – ç.n.

'şeytani' bir güç tarafından ele geçirilmiş[342] gibi görünen ... normal kişiler" vardır. Fakat onlarda rahatsız edici olan ruhlarının tekerrür tuzağına düşmeye istekli olmasından çok, gerçekliğin, karşı konulmaz tekrarın yerine getirilmesi amacıyla hizmetlerini sunmak için yanılmaz biçimde onlara doğru yaklaştığı esnek aceleciliktir. Freud için en tahammül edilmez şüphe, dış dünya ile ruh arasında bir suç ortaklığı olma ihtimalidir, ki kendisi bu suç ortaklığıyla bilinçdışının sularının dünyanınkilerle karıştığı nehir ağzında karşılaşmıştır. Oluşturduğu tüm yapıyı yıkacağından, bu suç ortaklığının bir anlam fazlası içerdiğini itiraf edemeden, yalnızca bunun doğa ve ruhun aynı noktaya doğru birbirine yaklaşmasını ifade ettiğini belirttiği: Farklılaşmamış, önemsiz tekerrürün bulunduğu yer olarak, anlamın da tüm diğer gerilimler gibi yok olduğu çıkış noktası.

Bu, günlük hayatın temellerindeki o titreşimlerin ilettiği açıklanmamış tehditti. Freud, kendine yalan söyleyerek, bu türden titreşimleri uzun yıllardır hissettiğini "Tekinsiz"de belirtir: "Bu denemenin yazarı, aslında özel olarak keskin bir algı gerekirken bu konuda bir sağırlığı olduğunu itiraf etmek zorundadır. Uzun zamandır onda rahatsızlık duygusu[343] uyandıracak bir şeyle doğrudan karşılaşmamış veya varlığını duymamıştır." Bir kez bizim dışımızdaki dünyanın kapısı açıldı mı, iki zıt ihtimal sunulur: Ya kaprisli kâhinler aracılığıyla konuşan ve ruha uzanarak onunla karşılıklı bir konuşma yapan bir doğayı kabul edeceğiz, ya da doğayı üzerinde yetişen yaşamı koruyan ve onu tekrar cansız bir sükûnete götürmeye istekli durgun bir hayat olarak kabul edeceğiz. Freud'un seçmek *zorunda kaldığı*, ikinci yoldu. İsimsiz Thanatos,* *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin en radikal pasajlarında, Eros'la çarpıştığından fazla Eros'u kendi hedefleri için kullanan ("haz ilkesi, gerçekte ölüm içgüdüsüne hizmet eder görünmektedir[344]") üstün bir güç olarak ortaya çıkar. Erotik dürtülerin bo-

* Yunan mitolojisinde ölümün kişileşmiş hali. – ç.n.

ğuşması, "işlerini dikkati çekmeden yürütür[345] görünen" ölüm içgüdüsünün sürmekte olan eylemini maskeler. İlişki, bir zıtlaşmadan çok, acımasız bir uyumdur. Tek bir sonuca doğru, iki değişik tarzda bir yaklaşım sergiler: Yaşamın kendisi olan suçun cezalandırılması, onun karanlık ve doğal olmayan bir gerilimle, Freud'un deyimiyle "şimdiye kadar açıkça fark edilmemiş[346] olan bir güç" ile içinden çıkarıldığı inorganik sükûnete zorlanmış dönüşü. Freud daha sonra bunu netleştirir: "Şimdiye dek cansız bir madde olanın içinde daha sonra ortaya çıkan gerilim kendini yok etmeye çabaladı. Böylece ilk içgüdü oluştu: Cansız duruma dönme[347] içgüdüsü." *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin dolambaçlı yapısında Freud, Modern'in aşılamaz kozmogonisini tanımlar. Valéry'nin tekrara karşı tahammülsüzlüğü ve Freud'un yineleme itkisine dair karanlık görüşü tek bir kaynaktan gelir: Anlamın, rastlantının şeytani keyfiliğinin yanı sıra doğanın huzursuz monotonluğunda ortaya çıkan insan dışı kökenlerinden duyulan dehşet. *Haz İlkesinin Ötesinde*, Batı tarihi sendromunu en aklı başında ve kesin biçimde özetleme gücüne sahip Sigmund Freud adında yalnız bir hastanın kaydı olarak okunmalıdır: Doğadan bir düzen "kopartma" ihtiyacı duymak, ve aynı zamanda bu düzenin, yineleme itkisinin değişik bir biçimi olarak sonunda kendini yok olmaya götürecek büyük bir kısırdöngü olmasını kabul etmek. Freud, uygarlığın manzarasına bakarak şunu yazdı: "Doğada temizlik olması beklenmezken, düzene dair tüm fikirler ondan ilham almıştır. İnsanın büyük astronomik düzenlilikleri gözlemlemesi ona yalnızca hayatına düzen getirmek için bir model sunmamış, aynı zamanda bunu gerçekleştirmek için ilk çıkış noktalarını da vermiştir. Düzen, bir kez düzenleyici bir kural ortaya konulduktan sonra, her benzer durumda tereddüt ve kararsızlıktan korunmak[348] için bir şeyin ne zaman, nerede ve nasıl yapılacağına karar vereni yinelemek için bir tür itkidir." Rastlantılar da "benzer durumlardır," fakat işlevleri bize her şeyin anlamsızlığını hatırlatmaktır. Freud için rastlantılar yalnızca ölümle ilişkili olabilir. Freud, canlı oluşumu öncesi zamanlar üzerine bu

sanrılı görüşünü, "O zamanlar yaşayan madde için ölmek[349] hâlâ kolaydı" şeklinde yazar. Öte yandan uygarlık ölümü zorlaştırır. Bu en başta bir tarz, "daha da dolambaçlı dönüşler"[350] seçme ve organizmanın en çok istediğini elde etmeyi, "yalnızca kendi yoluyla ölmeyi"[351] başarmasını güvenceye alma meselesidir. Goethe'nin Eckermann'a entelekya* konusunda söylediği gibi, "İnsanın kendiyle ilgili olmayanı silkeleyip atması, benim için bu tür bir şeyin var olduğunun[352] kanıtıdır." Freud'un teorisine göre, bu büyük kavram, hem uygarlığın, hem de bireyin nihai talebiyle küçülür: Kendi yoluyla ölmek; hiçbir anlam taşımayan sessiz sükûnet bir kez daha hüküm sürmeye başlamadan önce tekrarlanamaz bir girintili çıkıntılı yolun izini sürmek.

Dünyanın farklı alametlerinin bir sürü kehanete yoğunlaşana kadar tekrarlanması olgusunun bir de tam zıddı vardır: Bir sözcüğün, kısa zamanda tüm anlamını yitirip ayaklarımızın dibinde sesin kof kabuğu gibi kalana kadar zorla tekrarlanması. Bu iki deneyimde, zihnimizin özel ve gizli alanında, özgün hizbi buluruz. Dünya anlamlarla aşırı yüklendiğinde ortaya çıkan hizip buydu: O anlamlar kendileri yaşamaya başlayıp, kontrol edilemez, karşı konulamaz biçimde şekillenir, aşırı güçleri sonunda onları tek bir anlama (ölüme) doğru birleştirirken dahi, bir başka dünya, insanların kendi iradelerini kabul ettirdikleri, isim verme becerilerini anlaşma yeteneğiyle anlamlar oluşturmak için kullandıkları kültürün sınırlı bölgesinde bir başka dünya oluşmaktaydı. Eğer dünyadan bize gelen işaretlerdeki tekrardan korkuyorsak, bu, o tekrarda dünyanın güçlerinin hep orada olduğunu, belki uyuklamakta, mutlaka biraz eksilmiş, fakat hâlâ mevcut, ve bizi onların dilindeki bir sözcükmüşçesine yutmaya hazır olduklarını keşfetmemizdendir. Eğer bir sözcüğün otomatik olarak tekrarlan-

* Eski Yunanca *entelekheia* (faal ve etkin enerji). Aristoteles'te eksik ve tamamlanmamış, oluş halindeki varlığın zıddı olarak mükemmel tamamlanışı, mükemmellik hali. Bir varlığı belli bir varoluş halinde belirleyen metafizik ilke. – e.n.

dığında anlamıyla tüm bağlantısını kaybettiğini fark ettiğimizde tuhaf bir huzursuzluk duyuyorsak, bunun nedeni o anda zaafı, yani tüm kültürün temeli olan eylemin güvenilmez doğasını hissettiğimizdendir. Düşünmek, aynı anda hem doğadan, hem de kültürden kaçabilmek çabasıyla bu iki katlı huzursuzluğun bulunduğu yere doğru tereddütle yola çıkmaktır. İşte düşünce bu nedenle kesintili ve ihtimal dışı bir faaliyettir.

Kurban: Geri döndürülemeyeni tekrarlamak.

Rastlantı, bir yıldız birleşiminin bir bireyin yaşamında ortaya çıkışıdır. Büyük şehirlerde geceleri gökyüzünü göremeyiz; bu yüzden de o, bu tür geçici görüntülerle içimizde şekillenir.

Mitoslar tekrarlanmazsa, erir ve sonunda tanrılar gibi ölüp gider; birçok ölümle ölür. Fakat onu gömmeyi bile unutan ve hemen Yeninin istatistiksel bulutuna dalan dünya, aniden onun eylemlerinin, o istese bile keyfi olamayacağını anlar. İstemsiz tekrarı, tanıdık sözcüklerin ve görülmüş görüntülerin o sıkıcı mırıltısını, ve onlara eşlik eden engellenemez hareketleri başka nasıl açıklarız? Bugünlerde her şey bir dua değirmenidir. Tibet görülemez, kimse dua etmez, hiçbir otorite ritüel saygı talep edemez. Yine de her şey bir daire içinde, bir dizi karanlık istasyondan geçerek hareket etmeyi sürdürür. Talleyrand hayatta iken, bu istasyonların zihinsel bağlantı kokan ve üniversite salonlarına saçılmaya hazır adları vardı: Ancien Régime, Devrim, Terör, Direktuvar, İmparatorluk, Restorasyon, Yurttaş-Kral. Bir daha asla bu keskin profillere rastlamayacaktık; onlar hemen dolaşımdan çekilen ve daha pratik, daha güçlü kâğıt parayla değiştirilen son sikkelere basılmıştı. Doğa bile eski gazetelere sarılmıştı. Fakat bir şey kendisini sarmalarına izin vermemişti. Gerçekte o, her şeyi her zamankinden fazla sarmıştı. Bu, tekerrürün kendisiydi. Bir defasında Marx, gazetelerde yeni bir Bonaparte tarafından ön-

derlik edilen yeni bir 18 Brumaire* gözlerinin önünden geçtiğinde, tekrarın verdiği aldatıcı baş dönmesini hissetmişti. Fakat Marx, *Répétition Finale*'de (son prova, tekrar) bölümleri dağıtacak hayaletin kendisi olduğuna inandığından, öteki hayaleti hemen uzaklaştırmıştı. Tekrarın sonu yoktu, ve kısa zaman sonra, korkunç biçimde, onu da tekrarlayacaktı:

"Tüm geçmiş nesillerin geleneği,[353] yaşayanların zihinlerinde kâbus gibi bir yüktür. Ve tam da devrimsel buhran zamanları gibi zamanlarda, her şeyi değiştirmeye ve kendilerini dönüştürmeye, daha önce asla var olmayanı yaratmaya çabaladıkları sırada, geçmişin ruhları onları hevesle hizmetlerine almak için çağırır. Onlardan isimlerini, savaş naralarını, kostümlerini ödünç alırlar ve bu eski ve saygıdeğer örtü içinde ve bu ödünç alınmış dili kullanarak yeni tarih sahnesine çıkarlar. Böylece, Luther kendini havari Paulus olarak gizledi; 1789-1814 Devrimi ilk önce Roma Cumhuriyeti'nin, sonra da Roma İmparatorluğu'nun kıyafetlerini giydi; ve 1848 Devrimi önce 1789'unkinin, sonra da 1793-1795'in devrim geleneğinin parodisi olmaktan öteye gidemedi." Marx, Aralık 1851'de böyle yazmıştır (fakat aslında Engels'in ona 3 Aralık'ta yazdığı bir mektuptan imgeler ve formüller çalmaktadır). Daha önce, 1850 Kasım ile 1851 Mart ayları arasında Sorrento'da, Alexis de Tocqueville, *Souvenirs*'inde (Anılar) 1848 Devrimi'yle ilgili yazdığı pasajlarda ("Mutlaka 1848'in devrimcilerinden daha kötü niyetli devrimciler de olmuştur,[354] ama daha aptallarının olmadığını düşünüyorum"), o mayıs ayından, "24 Şubat'ın bir parodisiydi, aynı 24 Şubat'ın da başka devrim sahnelerinin parodisi[355] olduğu gibi" diye söz etmiştir. Mebuslar Meclisi'nin işgalini hatırlarken, "Fransızlar, özellikle de Parisliler, edebiyattan ve tiyatrodan akıllarında kalanları en ciddi gösterileriyle istedikleri gibi harmanlarlar. Bu durum, genellikle sergiledikleri duyguların sahte olduğu izle-

* Fransız Devrim Takvimi'nin ikinci ayı (22 Ekim – 20 Kasım). Napoleon'un iktidar atağının tarihi. – ç.n.

nimini verir; oysa aslında yalnızca beceriksizce süslenmişlerdir. Bu sefer de, taklit o kadar açıkça belirgindi ki eylemlerinin korkunç özgünlüğü gizli kalmıştı. O günlerde herkesin muhayyilesi Lamartine'in *Girondins*'i* boyadığı gözalıcı renkleri kullanıyordu. Birinci devrimin insanları herkesin zihninde canlıydı; eylemleri ve sözcükleri herkesin zihninde mevcuttu. O gün gördüğüm her şey o anıların bariz damgasını taşıyordu; ama yine de bana sanki herkes Fransız devrimini sürdürmekten çok sahneye koymayı istiyor gibi göründü... Performansın sonunun berbat olacağını görebilmeme rağmen, oyuncuları gerçekten ciddiye almayı başaramadım. Her şey bana mahalli amatörlerin oynadığı kötü bir trajedi[356] gibi geldi."

Böylece, Marx da, Tocqueville de, çağ kana susamış tekerrür kültünü uygulamayı sürdürürken dahi Yeni ile gözü kamaşmış bir çağda yaşadıklarını anladılar. Akış aşağıdaki gibi olmaya yatkındı:

Yeni, kaçınılmaz olarak kontrolü ele alır (çünkü Burckhardt'ın kupkuru bir dille ifade ettiği gibi, "ebedi revizyon"[357] ilkesi kutsanmış ve iktidar verilmiştir);

Yeni, karşı konulmaz biçimde, kendileri de başka hayaletleri tekrarlayan Kanonik Dönemler'in bazı parçalarını tekrarlama eğilimi göstermektedir;

teknoloji, oranlar ve ağırlıkların sürekli değiştirildiği bir süreç başlatarak, zamanı işgal eden süreğen bir *anamorphosis*** ile sahneleri çarpıtarak, her şeyi parçalar;

tekerrür önceden görülemeyen yeniliğini açığa çıkarır. Tuhaf, acımasız ve uğursuzun, titreyen bir seans masasından ge-

* (Fransızca) 1791'de Gironde ilinden birkaç mebusun (Girondelular, Girondins) etrafında oluşan, federasyoncu eğilimli parti. – e.n.

** Eski Yunanca *anamorphoun*'dan (dönüştürmek), eğri bir aynadaki deforme ve kaba görüntü. – e.n.

liyormuşçasına Modern'in şokunu ileten ittifakı arasında Yeni, sadakatle tekrarlanır.

Kanımıza ebediyen yerleşmiş bu hastalığa "onaylama itkisi" diyebiliriz. Fakat bu hastalık nereden çıkmıştır? Hangi arzudan, hangi algıdan? Eğer Batı tekrarı onaylamak, dayatmak için bu kadar derin bir gereksinim duyuyorsa, bu tam da Batı daha önce hiç olmadığı kadar her elementin mutlak tekrarlanamazlığını, her ayrıntının rastlantısal, ama yönetilemeyen yaşamını hissettiği içindir. Onaylama itkisi olmadan, boş tekerrür olmadan, daha önce asla *kendiliğinden* ortaya çıkmamış bir vizyon olan bağlantıları kopmuş, verimsizce, karşılığı olmadan dalgalanan görüntünün yüzeye çıkmasını kaldıramayız. Batı'daki her saf formun benzersiz lezzeti, acı çekmiş ama zaferle yükselen anlamı bu rastlantısallıkta, hatta gerçekleşmek üzere olan bir yıkım gibi onun en yoğun olarak ortaya çıktığı biçimlerdedir. Taşa, elle tutulurluğa ihtiyacımız buradan gelir. Fakat hiçbir uygarlık Batı kadar elle tutulmaz, savunmasız olmamıştır. Batı, mitolojik tekerrürü madde içinde dağılmış bir tekerrürü üstlenmek için terk eder, çünkü yalnızca her şeyin belli bir biçimde tekrarlanabileceğinden değil, aynı zamanda dünyanın kendinin de, eylem olarak, kendini yeniden üretmeyi başarabildiğinden kuşkulanır. Gerçekleşmek üzere olmaya, bir şeyin havada asılı beklemekte olduğuna dair bu uç duygu, aynı derecede güçlü bir karşı ağırlığı gerektirir; ve denge noktasında, inatçı ve cesur bir ilk yanıt buluruz. Piyanodan yükselir; bu bir *moment musical*'dir;* ses kaçınılmaz olarak bir evreye, berrak ve hedefi önceden belirlenmiş bir titreşime –kaçanı, kaçtığı için isteyen titrek bir sese– geri dönse de, felç eden, çözen ama aynı zamanda olumlayan (üstelik bu kez her zaman aşırı anlam yüklü olan sihre ihtiyaç yoktur) bir güçtür. Benn, "Hiçbir şey. Üzeri mine kaplı[358] olsun" diye fısıldadı.

* (Fransızca) Müzikte en kısa ses. – e.n.

CHEVALIER DE B***: Tarihin tekerrür edip etmediği saçma bir sorudur. Ancak tekerrür ettiği fikrinin yıkıcı etkileri vardır. Tekerrür eylemi solmuş bir Doğu kumaşı parçası gibidir: Onda efsane mirası, belirli bir hareketi bir örnek olarak görme yeteneği, bir biçime bağlı bir yazgı hissi yaşar. XVI. Louis darağacına gitmeden önce I. Charles'ın hikâyesini korku ve dehşetle tekrar tekrar okumuştu. Orléans Dükü, Retz Kardinali'nin Fronde'unu* yeniden yaratmaya çalıştı, ama kısa süre sonra kendini aynı darağacında buldu. Olaylara üstünlük kurulabilir, hatta alay ederek karşı da çıkılabilir; önemli olan her eylemin bir başka eylemin hayaletini içinde barındırmasıdır. Nasıl ki bir başka kitabın tekrarı, ona bir yanıt ve onun bir sonucu olmayan hiçbir kitap mevcut değilse, aynı şekilde her eylemde de hareket eden elin üstünde onu yönlendiren, onu iten veya kısıtlayan görünmez bir el vardır. Her olayda kendimize şu soruyu sormalıyız: Burada kendini tekrarlamaya çalışan neydi? Bazen bir bağlantıyla ilgili herhangi bir ipucu bulmak bile zordur, çünkü olaylar tarihi oluşturan rastlantısallık içinde tanınmaz hale gelir. Tekerrür fikrinde yatan şey, geçmişle tüm ilişkimizdir: Şekiller, yeniden ortaya çıkma isteğiyle dolu olarak devasa bir anlık hafıza kaybı yaşanıyormuş gibi kendilerini zamandan koparırlar. Bazıları sefil ve hantaldırlar, ve bazen tam da bu an en üst, en ölümcül güce ulaşırlar.

Tekerrür her eyleme eşlik eden görünmez geri adımdır. Tarihçiler her şeyden çok bu adımı eylemlerin, görünür olayların kendi anlatımlarıyla bağlama yetenekleriyle öne çıkarlar. Fakat bunu yapabilmek için tedbiri elden bırakmalı ve sanki Avernus'tanmış** gibi geçmişten gelen gölgelerin arasına karışmalıdırlar. Michelet, Burckhardt, Warburg, Tocqueville...

* XIV. Louis'nin henüz reşit olmadığı sırada, saltanat naibesi Anne d'Autriche ve başbakan kardinal Mazarin'e karşı, 1648-53 arasında çıkan halk ayaklanması. – e.n.

** Hades, cehennem. – ç.n.

Chateaubriand, Devrim sırasında Paris'teki yaşamı, "tüm yüzyıllardan harabeler ve mezar taşlarının, Petits-Augustins manastırlarında karman çorman üst üste atılmış koleksiyonuydu. Yalnız söz ettiğim kalıntılar canlıydı ve sürekli değişiyorlardı"[359] diye tanımlamıştır. Tekerrür yalnızca düzen açısından değil, kaos açısından, düzenlerin, Yunan ile Gotiğin, kan ile minenin karıştığı an açısından da karakteristik özelliktedir. Devrim aynı zamanda, salonlardan ve lağımlardan ortaya çıkan ve bütün bir şehri kapsayan bir sahneye konulan ilk toplu gösteri, *Gesamtkunstwerk** idi. Büyük tragedyacı Talma, ilk çıkışını Favras Markisi'nin asılışını gördükten kısa bir süre sonra yaptı. Chateaubriand, kalabalığın ayak sesleri kısa süre önce terk edilmiş manastırlarda "Elhamra'nın terk edilmiş odalarındaki[360] gibi " yankılanırken, "Tuileries bahçelerinin yollarının kıkırdayan kadınlarla dolu"[361] olduğuna bizi temin eder.

Tüm büyük mitologlar gibi, Freud da her şeyin temeli olarak neredeyse bilinmez olarak kalan bir olguyu alır: İnorganiğe dönüş. Binlerce kilometrelik göçlerinde kuşlar ve balıkların, maddenin eylemsizliğini, hayatın başlamasından önceki hal olan çıkış ülkelerini aradıkları düşünülür. Bu, ona çeşitli adlar altında kılavuzluk etmiş olan bir ilkenin kaçınılmaz sonucudur. "Bilimsel Bir Psikoloji Projesi"ni yazdığında ona "nöronik *eylemsizlik* ilkesi"[362] adını vermiştir, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de onu "zihinsel aracı uyarımdan tamamen kurtarmak veya ondaki uyarım miktarını sabit veya mümkün olduğunca düşük tutmak için tasarlanmış bir fonksiyonun hizmetinde çalışan eğilim" olarak tanımlayarak, ona "sabitlik ilkesi"[363] demiştir. Bu nedenle, eğer haz ilkesi önceki bir duruma dönmeyi gerektiriyorsa (bu noktada, cinsel ilişkinin hangi eylemi tekrarladığı konusunda kafası karışan Freud'un yardımına Platon'un *Symposium*'undaki Eros mitosu koşmuştur), o zaman bu, filojeneze çevrildiğinde, yaşamdan *önceki*

* (Almanca) Toplu sanat eseri. – ç.n.

hal olan inorganiğe dönüş anlamına gelmektedir. Freud'un kurduğu yapı bundan fazlasını temel almaz, fakat bu önemsiz eylemin temeli tam da söylenmemiş olarak kalan ve Freud'un söylemek istemediği şeydir. Bu "sabitlik ilkesini" sakin bir deneysel gözlem olarak geçiştirmek güçtür. Freud için vazgeçilmez olan bir duraklama, özneyi (yani Sigmund Freud'u) Ouroboros'un* yaşadığı korkunç bataklığa düşmekten koruyacak bir savunma bariyeri yapmasına fırsat veren görünmez Hermes'tir. Ve Freud en az onaylanabilen duraksamayı, yaşamın ortaya çıkışıyla belirginleşeni seçer, çünkü *bizim* yaşamımızın öncesinde ölmüş olan tüm yaşamı (ve böylece de tüm doğayı) tanımak zorundadır. Böylece, incelemesi bilimsel yayınlara göndermeler yapmasına fırsat veren akıllı bir düzenek olan inorganik üzerine konuşmamış olur. Onun ortaya koymaya çalıştığı şey (organik ve inorganik) doğa ile ölüm arasındaki denklemdir. Gerçekten de, yineleme itkisi neden ölüm içgüdüsünün ifadesi olmalıdır? Freud'un kendisi, çocuğun *fort-da* oyunuyla ilgili olarak, bu tekrarlamanın yaşam gücünü kontrol etmede, ona egemenlik kurmada ve böylece yüceltmedeki işlevini hayranlık uyandırıcı biçimde açıklamamış mıdır? Her şeyin türediği cümleyi, ışıltılı *peradam*'ı** bulabilmek için *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin dolaylı anlatımı içinde uzun uzun dolaşmamız gerekir: "Basit canlı varlık başından beri değişmeye istekli değildir; eğer koşullar aynı kalmış olsaydı, aynı yaşam döngüsünü sürekli tekrarlamaktan[364] fazlasını yapmazdı." Fakat o orijinal "yaşam döngüsü," gerçek yaşamın (bizimkinin) ortaya çıkmasını sağlayan "gerilime"[365] karşı olduğu için, Freud'a göre ölümün eşdeğerlisidir. Canlı oluşumu öncesi doğasının yaşama karşı hoşgörüsü yalnızca onun ortaya çıkmasına izin verme noktasına kadardır (yaşam *octroyée*'dir, bilinmeyen bir otorite tarafından bahşedilmiştir), ama yalnızca onu hemen tekrarlaya-

* Simyada kuyruğunu ısıran yılan sembolü. – ç.n.

** René Daumal'in tamamlanmamış romanı *Mont Analogue*'da para yerine geçen, dağın üst kısımlarında bulunan ve yalnızca yüreği temiz kişilerin bulabildiği gözyaşı biçimindeki berrak kristal. – ç.n.

bilmek ve böylece onu kendi ölüm kehaneti içine çekebilmek için. Tekerrürün örnekleri yalnızca yıldızların dönüşünde değil, fizyolojide de görülür: nefes almak, uyumak, acıkmak. Freud'un görüşüne göre, ölümün işareti ona vestiyerde verilen fişin üstündeki numara gibi her şeye damgalanmıştır. Uzak durmamız gereken yalnızca şans değil, tüm varlığıyla doğadır. Son bağlantı: Doğa, ölümdür. Çünkü öldürür. Doğa her zaman bizi tehdit eden bir aşırılıktır. Freud, ruhun bilim adamlarına özgü bir deliliğe doğru izini sürmeyi, onun "figüratif dilini,"[366] acımasızca kendiyle alay ederek gözlemlediği gibi, kendileri de "figüratif dillerden" başka bir şey olmayan fizyoloji veya kimyaya çevirmeyi istiyordu. Bu delilikte bir işaret ısrarla tekrar tekrar ortaya çıkar: Yalnızca "dış dünyadan küçük örnekler"[367] aldığı, kendini "ondan küçük miktarlarda numuneler almaya"[368] kısıtladığı için varlığını koruyan, doğanın algı üzerindeki baskınlığının aşırılığı. Gerçekten de, doğanın taşkınlığından kurtulmak için psişik düzenek, kendi çevresinde duyarsız bir "koruyucu kalkan,"[369] dış doğanın ölümcül öfkesine karşı bir son savunma kurmak için gerçekten de kendisinin bir parçasını öldürür. Bu "koruyucu kalkan" düzeneğin "dış tabakasıdır;"[370] ölmeyi, "daha derindekilerin hepsini benzer bir akıbetten"[371] kurtarmak için "bir dereceye kadar inorganik"[372] olmayı kabul eden bir tabaka. Bu sezgili görüş, herhangi bir fizyolojik süreçle değil, tamamen burada hayali bir fizyolojinin "figüratif dilinde" yeniden yazılmış olan arkaik kurban teorisiyle ilgilidir, ve ne olup bittiğini anlamak istiyorsak, yalnızca "koruyucu kalkan" sözcüklerinin yerine, ağza alınmaz *adanmış kurban* sözcüklerini koymamız yeter. Freud bunun dışarıdan gelen uyaranlar için doğru olduğunu söyler, fakat beyin korteksi rüzgârla dalgaların arasında mantardan bir plakadır. Kendimizi, dünyanın rüzgârına karşı mümkün olduğu kadar az şey algılayarak, kurban verirken öldürdüğümüz parçamızı ona karşı kaldırarak koruruz; fakat dalgalar vücudun içindeki karanlıktan gelir ve bize içeriden saldıran balyozları dış dünyaya fırlatan "yansıtma"ya[373] sığınmadığımız takdirde, onlara karşı bir savunma yoktur. Hızla

hareket ederek ve üzerine dikkati çekmeden, Freud burada paranoyanın ruhun normal, sabit tecrübelerinden biri olduğu çıkarımına varmaktadır.

Tarih kanunlarının kâşifi her zaman gereksiz patentlerin deli mucidi havasına sahip olacaktır. Planı karşısındakini bir köşede yakalayıp, evde devridaim makinesini nasıl yarattığını anlatmaktır. Makineye bir göz atmak istemez miyiz? Hemen şurada... Polybius* hükümet biçimlerinin döngüsel tabiatı –önce monarşi, sonra aristokrasi, sonra demokrasi, sonra yine monarşi, sonsuza dek– üzerine basit düşüncelerini yazdığından beri tarih, birçok başkalarına ve çok daha kompleks döngüsel teorilere yaptığı gibi, onu da haklı çıkartmaya devam etti. Fakat bunu alaycı bir yüce gönüllülükle yaptı, çünkü sonuçta Polybius'un kanunu (tabii buna gerçekten kanun denilebilirse) tumturaklı bir biçimde tarihin, gizli mekanizması ortaya konulduğunda daha da büyük görünen duyarsızlığını teyit ediyordu. Eğer tarihin saldırılamayacak bir yüzeyi olacaksa, o zaman tarihi sıfırlayacak bir telos'a** ihtiyaç vardır. Aksi halde, biçimlerin sekülerleştirilmiş tüm döngüsel dizileri tarihin doğaya tabiliğini onaylayarak onu tekrar korkulan morfolojiye geri götürecektir. Sonra Spengler ortaya çıkar; onun düşüncesine göre "insanlığın kelebek veya orkide gibi türlerden[374] daha fazla bir amacı, fikri, planı yoktur." Karakteristik düşünce tarzı ve katı ustalarıyla Freud bir telos'a izin veremezdi, fakat doğa lehinde tartışmadan da çekilemezdi. Böylece sessiz kökenlere boyun eğdi, onların hegemonyasını kabul etti. Fakat onlara asla isimsiz yaşamın karakterini bahşetmeyecekti. Onlar, yaşamın kendini –geçici olarak– kopartmaya karar verdiği ölümün ifadesi olmalıydılar. Uygarlık kumda deniz kabuklarından eğik bir çizgidir, fakat biçiminin şifrelerini de içerir. Onu silip götüren deniz ona asla sahip olamayacaktır.

* Özellikle Roma tarihi üzerinde çalışmış Yunan tarihçi. – ç.n.
** Yunanca, hedef, amaç. – ç.n.

Yehova, Mısırlıların takip ettiği Musa'ya, "Asanı havaya kaldır, ve elini denizin üstüne uzat, ve onu ayır; ve İsrail'in çocukları denizin ortasından[375] kuru zeminde gideceklerdir" der. "Bulutun gölgesinin alanı kapladığı görüldü / önceden suyun olduğu yerden kuru toprak çıktı / Kızıldeniz'in içinden engelsiz bir yol gidiyordu / ve fırtınalı dalgaların arasında yeşil bir çayır / senin elinle korunanların[376] bir tek halk gibi geçtikleri yerde." Süleyman'ın Bilgeliği böyle der. Kızıldeniz'den kuru ayaklarla geçmek de –günahtan kurtarma eylemi, seçilmişlerin ışıltısı– Yaradılışı tekrarlamaktır. Kızıldeniz dünyanın başlangıçtaki hali gibi kurur. Tanrı'nın koruduğu ayakların yürüdüğü zemin, alçak sulardan ayrılmıştır: "Elohim* kuru karaya Toprak dedi; ve suların bir araya toplanmasına Deniz dedi."[377] "Fırtınalı dalgalar"ın yerine geçen "yeşil çayır" şimdi tanrısal sevginin anlık bir taşmasıdır. Eğer doğa yavaş yavaş kurusaydı, bu yıkıcı bir felaket olurdu. Fakat bu imge, doğanın tamamen uygarlaştırılması vaadi olarak, takip eden nesillere rehberlik etmeyi sürdürecektir: Museviliğin, kendilerini okyanusun akışkanlığına terk etmek yerine ayaklarını sürülmüş düzlüklere basmayı tercih eden ve denizi Düşman'ın mezarı olarak gören kuru din adamları nesillerine. Daha sonra, Yehova'nın varlığı netliğini kaybettiğinde, tanrısal hediye dev bir kazanç vizyonuna dönüşecektir; artık gökten inen şey mucize değil, öznenin emek harcanarak fethidir.

"Wo Es war, soll Ich werden" (O nerede idiyse, ben orada olacağım), Freud'un bu sloganı, Zuider Zee'nin** kurutulmasını öngörür; sekülerleştirilmiş, eziyetli, tereddütlü de olsa bir kez daha "kurtuluş"la ilgili bir biçimde: "Bu yolla üstün bilgelik kazanmanın mümkün olup olmadığından meşru olarak kuşku duyabiliriz. Yine de, psikanalizin tedavi edici çabalarının benzer bir yaklaşımı takip ettiğini itiraf etmek zorundayız. Bunların temel hedefi Ego'yu güçlendirmek, onu Sü-

* Musevilikte Tanrının adlarından biri. – ç.n.

** Güney Denizi (Hollandaca): Kuzey Denizi'nin eskiden Hollanda'nın içine giren, daha sonra setlerle kurutulan kolu. – ç.n.

perego'dan daha bağımsız kılmak, alt benliğin yeni alanlarını sahiplenebilmesi için algı alanını genişletmek ve yapısını büyütmektir. Alt benliğin olduğu yeri Ego devralmalıdır. Bu, tıpkı Zuider Zee'nin kurutulması[378] gibi bir uygarlaşma sürecidir."

Bir başka kuru din adamını da Lévi-Strauss'ta buluruz. Dörtlemesi'nin Finali'ne varmışken, kendini "herhangi bir dini huzursuzluğun asla ulaşmadığı[379] biri" olarak tanımlama zorunluluğunu hisseder. Yıllarını yeni bir Linnaeus* gibi, *la pensée sauvage* (vahşi düşünce) kabilelerinin tanrılarını çağırdıkları mitosların taksonomik tablosunu çizmekle geçiren biri için, ne keskin bir zekâ örneği! Fakat mitosun bitki ve mineral saflığı içinde kaldığı sürece, kaygı ve kuşkudan arınmış bir tutku, Lévi-Strauss'u, bilinçsizliğin yaşamın ılık iç içe geçmelerinden koruduğu o aklı baştan alan mimarileri yeniden inşa etmeye iter. Aslında, eğer "duygulu yaşamın" yolunu şaşırmış bir izi mitos içinde fazlaca ısrarlı biçimde ortaya çıksaydı, Lévi-Strauss onunla uğraşmayıp bu işi daha kötü tanınan türden bir din adamına bırakacaktı: "Duygulu yaşamın bilinç seviyesinde, çalışmasını engelleyen veya hızlandıran dikkate değer bir olayı yansıtmayan hiçbir zekâ belirtisi beşeri bilimlere ait olmayacaktır. Bu, biyoloji başlığı altında yerini alacaktır ve bununla uğraşmak bizim değil, başkalarının işi olacaktır."[380] Fakat yine de *Mythologiques*'in son sayfalarında hâlâ onu sinirlendiren ve "vahşi" düşünürlerin deneyimlerinin yanı sıra akademik arkadaşlarının bazılarının da kötü niyetli gözlemlerinde sürekli ortaya çıkan bir şey vardır. Bu şey ritüeldir. Acı veren bir zorlamayla, mitosları yaratanlar hep ritüelleri yüceltmeye eğilimli olmuştur. Lévi-Strauss onları sempati dolu bir mahcubiyetle izler ve onların törensel hareketlerinde "ritüelin neden her zaman manyak ve umutsuz bir ya-

* Carolus Linnaeus: *Genera plantarum eorumque characteres naturales*, (1737) adlı eserinde modern taksonominin (bitki ve hayvan türleri sınıflandırması) temeli olan çift isimli nomenklatür'ü bulan kişi kabul edilen İsveçli botanikçi Karl von Linné'nin (1707-78) isminin Latinceleştirilmiş biçimi. – ç.n.

nı[381] olduğunu açıklayan hem inat ve hem de iktidar yokluğunun birleşiminden oluşan o karakteristik karışımı" görür. Buradaki ton, Freud'un saplantılı davranışı, "dini pratikler"in soyundan gelen (ve atası olan) nörotik "tören"i gözlemlerkenki tonuna yakındır: "Küçük jestlerin eklenmesiyle karmaşıklaştırılmış ve duraklamalar ve tekrarlarla ölçeklendirilmiş[382] herhangi bir etkinlik, kelimenin geniş anlamıyla 'saplantılı' davranış haline gelebilir." Tek başına bu cümle, ritüellerin neden nihai olarak Lévi-Strauss için temel önemde olduğunu ortaya koyan iki tuhaflık içerir: "Parçalanma" (Freud'da "küçük jestlerin" kullanımı) ve "tekerrür." Fakat bu iki unsurun işlevi nedir? Cebirin tuğlaları gibi uygarlığı oluşturan ikili sistemdeki zıtlıkların görkemli geçidi Süreksiz'in şanıyla karşı karşıya gelen ritüel, mutsuzluğa, Süreksiz'de bir tatmin bulamayan karanlık nostaljiye tanık olmayı sürdürür. Wagner'in dramatik zirvelerinden birine layık tiyatro yeteneğiyle, Lévi-Strauss burada onu bir refakatçi gibi izleyip rahatsız eden fikri açığa çıkartır: Ritüel, mitosun eylemini tekrarlamadığı gibi (bu korkunç bir contaminatio* olurdu), mitostan uzaklaşmayı da seçer. Ritüel "yaşanmış deneyimin akıcılığını" yeniden oluşturmak ister (yüzyıllar süren entelektüel inkârdan sonra Kızıldeniz böyle anılmaktadır). Ritüel bizi, "sürekli olarak efsanevi düşüncenin üstüne attığı ve yalnızca onun hatları en keskin biçimde belirlenmiş yönlerini[383] tutan ağın deliklerinden kaçmaya çabalayan" hareketli elementin içine fırlatmak ister. Bu ümitsiz bir çabadır. Bu çaba Lévi-Strauss'u şimdi tehditkârca ve Freud'un tanımlamış olduğu şekilde büyüyen "duygulu yaşam"ın terimlerine sığınmaya zorlar (burada da çağlarca süren yıpratma, sonunda bu formülü oluşturmuştur): "Sonsuz derecede ayrıntılandırdığı ve durmaksızın tekrarladığı işlemleri bölerek ve parçaları da bölerek, ritüel kendini parçaları titizce birleştirme işine adar: Çatlakları tıkar ve böylece mitosu geriye doğru takip etmenin, sürek-

* (Latince) Hastalığa yol açan mikroorganizma istilası, bulaşma, sağlığın bozulması. – e.n.

siz bir şeyden sürekli bir şey yapmanın mümkün olduğu yanılsamasını besler. Yaşanmış deneyimin en küçük birimini bölme aracılığıyla işaretlemek ve aynını tekrar yoluyla çoğaltmak için saplantılı kaygısı, bu tür bir deneyimin gelişimini engelleyebilecek herhangi bir kesinti veya muhtemel duraklamaya karşı güvence sağlamak için acı bir ihtiyacı yansıtır... Her şey göz önüne alındığında, ritüel ile mitos arasındaki zıtlık, yaşamak ve düşünmek arasındaki zıtlıkla aynıdır. Ritüel, düşüncenin yaşamın kölelerine bahşedilen bozulmasını temsil eder... Sonsuza dek başarısızlığa mahkûm olan, mitosun spekülasyonu onun yerini alırkenki şematizasyonuyla açığa çıkan yaşanmış deneyimin sürekliliğini yeniden oluşturmak için bu umutsuz çaba, ritüelin özünü oluşturur."[384] Bu, Lévi-Strauss'un irdelemeyi sevdiği şeffaf *harmonia plantarum*'un* karşısındaki bir hüzün ve terk edilmişlik görüntüsüdür: Genetik kod, "vahşi" düşünce ve hem genetik kodu, hem de "vahşi" düşünceyi deşifre eden (ziller çalınsın) bilimsel zekâ arasında her şeyin ikili zıtlıkların çözünmez ve parlayan bağlantısıyla birleşimi. Süreksizin Evi'ni, yeni kurutulmuş topraklarda yükselecek Süleyman'ın tek gerçek tapınağını, bu taşlarla, ama yalnızca bu taşlarla inşa edebiliriz.

Lévi-Strauss'un Dörtlemesi'nin sonuna koyduğu dünya ile kendisi hakkındaki açıklamalar, onun ritüellerin en kirlisine, kurban geleneğine neden hep bu kadar az dikkat ettiğini anlamamıza yardımcı olur. Fakat bu istenmeyen misafir onun antropolojisinde konuların son düzenlemesinde kısaca da olsa görünmekten kurtulamaz. Bu, tam da Lévi-Strauss'un (Victor Turner'ın aksine) ritüelin hiçbir şey yaratmadığını iddia etmeye çalıştığı sırada olur. Gerçekten de, Süreksiz'in inatçı ajanları olan "kategoriler, kanunlar ve aksiyomlarla"[385] karşılaştırıldığında, ritüelin "onları inkâr etmek için değilse de, en azından onların yaydığı ayırımları ve zıtlıkları, aralarındaki her

* (Latince) Bitkisel uyum. Goethe'nin, Linné'nin *Genera Plantarum*'una karşı kurmaya çalıştığı kavram. – ç.n.

tür belirsizliği, tavizi ve etkileşimi vurgulayarak[386] geçici olarak silmek için kullanıldığı" söylenebilir. Zekânın düz hatlı şehrinde kurban, dar sokakları, kanunsuz işlemleri ve denizin kokusu ile liman bölgesidir. Bu noktada Lévi-Strauss bizi, yorulmak bilmez Avustralyalı sınıflandırmacıların nihayet bu lekenin tüm şüphesinden kurtulmaları için totemizm ve kurban geleneği arasında kalıcı bir ayrım oluşturmaya çalıştığı *La Pensée Sauvage*'ın hızlı bir analizine geri döndürür. Daha açılış bile uç noktalardadır: "Dinler tarihinin, totemizmi kurban geleneğinin kökeni olarak görebilmesi, bu kadar yıldan sonra bile bir şaşkınlık kaynağı[387] olmayı sürdürmektedir." Fakat bu şokun nedeni hemen ortaya konulur. Totemizmin sistemi, süreksizin sağlam kurallarına göre incelik ve sertlikle geliştirilmiş bir dizi paralel sınıflandırmayı temel alır. Kurban geleneği ise bunun aksine sürekliliğe, dindışından kutsala ve kutsaldan dindışına bir yolun tekrar tekrar gidilmesine dayanır. Onda baskın olan ikame ilkesi, gölgeler arasında bağlantı zorunluluğuna karışır. Bu da doğayı ve toplumu her yönde kateden bir rabıtalar dizisi anlamına gelir. Bu nedenle, "kurban sürekliliğin krallığındadır."[388] Ve bu krallık da Lévi-Strauss'un asla meşru kabul etmeyeceği, "belirsizliklerin," "tavizlerin," kirleten "etkileşimlerin" yeridir. Lévi-Strauss kurban geleneğinde kültüre karşı mümkün olan en büyük suçu görür: "Kurban geleneği farklılıkları yok etmek için bir yol olarak[389] kıyaslamaya dayanır." Burada, adlarını bile anmadan düşüncesinin en büyük düşmanlarını, Veda kâhinlerini, sessiz tanıklar olarak çağırır. Ona göre hiçbir düşünce biçimi onların taksonomik sınırlara saygı duymadan, tek başına anlamı güvenceye alan ve burada kaçınılmaz olarak vahşi orkidelerle, veya daha da kötüsüyle gizlenmiş duraklamaları reddeden, veya "Bu *şudur*" diyerek üç dünya arasındaki yorulmak bilmeyen yürüyüşleri kadar tiksindirici değildir. Bu arada, her şeyin arkasında, şimdi ilişkilerle değil maddelerle ilgili olan, tüm mantık şebekelerini ortaya koyan mistik şebeke, nefret dolu kategori, "karşılıklı bağımlılık" yeşermektedir. Gerçek Düşman budur, ve burada acı nihayet bilim adamını ele

verir. Totemizm ile kurban geleneği arasındaki çatışma giderek kötüleşir ve sonunda içten bir lanetlemeye dönüşür: "Totemizm, veya o olduğunu iddia ettiğimiz şey, kendini iki dizi (doğal tür ve sosyal segmentler) arasında bir yapısal benzerlik kurmakla sınırlandırır; sosyal segmentler kurumsal olarak oluşturulduğundan ve her toplum hipotezi geçerli gösterme, kurallarının ve temsil ettiklerinin ona uymasını sağlama gücüne sahip olduğundan, bu tamamen meşru bir hipotezdir. Öte yandan, kurban sistemi var olmayan bir terimi sunar: Tanrısallık. Ve bu, (görmüş olduğumuz gibi) bunu sürekliymiş gibi sunduğundan,[390] doğal dizinin nesnel olarak yanlış bir kavramını benimser." Burada birden büyük antropologun dinsel töreni "var olmayan" bir şeyden, yani "tanrısallıktan" söz etmekle suçladığını görürüz. Bu hoşgörüsüzlük nedendir? Belki de "vahşi" düşüncenin Lévi-Strauss için fazlaca "vahşi" olduğu ve artık "düşünce" adını hak etmediği eşiğe yaklaşmışızdır; analizi bir *horror continui** ile felç olmuştur ve aniden kullandığı dil artık tutkulu tanımların değil, reddin dili haline gelir. Bunun ahlaki nedenlerle olduğu da söylenebilir. Bu düşünce *düşünülmemelidir*. Sonunda tek seçeneği vergisini ödeyen bir *citoyen*'in omuz silkişiyle hakarete yaklaşmaktır: "Bu nedenle, totem ile kurban arasındaki farkı tanımlamak için, yalnızca ilkinin bir referanslar dizisi ve ikincisinin bir işlemler sistemi olduğunu; biri bir yorumlar sistemi geliştirirken diğerinin belirli sonuçlara ulaşmak için bir teknik önerdiğini (veya önerdiğine inandığını) söyleyemeyiz: Biri doğrudur, diğeri yanlış. Daha kesin bir dille, sınıflandırma sistemleri dil seviyesinde bulunur. Bunlar, iyi veya daha az iyi yapılmış, fakat her zaman anlamların ifadesine yönelik kodlardır; fakat kurban sistemi, sıklıkla kullanılmakla birlikte aklıselimden yoksun, özel bir ussallığı temsil eder."[391] Öyleyse, antropoloji biliminin vardığı sonuç, kurbanın "aklıselimden yoksun" bir ussallık olduğudur.

* (Latince) Süreğen dehşet. – ç.n.

Goethe'nin Doğum Günü

Goethe, kaplıca için geldiği Karlsbad'da, Prens Joseph Schwarzenberg'in evinde Catalani'nin bir kıskançlık anında sesi çatlayana kadar "Kennst Du das Land"ı söyleyişini "gözlerinde yaşlarla"[392] dinledi. Oğlu August'a mekânın sakinlerinin şimdi yabancılarla ilişkilerinde korsanlar gibi davrandıklarını yazdı. "Her halükârda her şey çok pahalı ve döviz kuru yüzünden[393] her geçen gün daha da pahalanıyor." Altmış dokuzuncu doğum günü yaklaşırken, entelekya'sının güçlerinin onu "yinelenen bir ergenliğe,"[394] uzun bir pastırma yazına doğru yönelttiğini hissetti. Bunu yalnız kutlamak istedi. Eduard Genast'a göre, "27 Ağustos sabahı Goethe, sadık uşağı Karl'dan iki şişe kırmızı şarap getirip karşılıklı iki pencere pervazına koymasını istedi. Sonra odada yukarı aşağı yürümeye, düzenli aralıklarla önce bir pencerede, sonra diğerinde durarak, her duruşunda bir bardak içmeye başladı. Onunla Karlsbad'a gelmiş olan Rehbein bir süre sonra odaya girdi.

GOETHE: Sevgili dostum! Bugün günlerden ne, tarih ne?
REHBEIN: Ağustos'un yirmi yedisi, Ekselansları.
GOETHE: Hayır, bugün yirmi sekizi, ve benim doğum günüm.
REHBEIN: Hayır, hayır, bunu asla unutmam; bugün yirmi yedisi.
GOETHE: Değil. Yirmi sekizi.
REHBEIN (*Emin biçimde*): Yirmi yedisi.
GOETHE *(Zili çalar, odaya Karl girer)*: Bugün ayın kaçı?
KARL: Yirmi yedisi, Ekselansları.
GOETHE: Çabuk koş – bana takvimi getir!
(Karl takvimi getirir.)

GOETHE (*Uzun bir sessizlikten sonra*): Lanet olsun! O zaman boşuna sarhoş olmuşum."[395]

Kurban Kırıntıları

Golgotha'dan* sonra kurbanlar kazıktan çözüldü. Hıristiyanlığın canlılar için kaygısı yalnızca *per figuras*** bir kurban vermeyi talep eder. Fakat kurbanın çürüme kokusu bertaraf edilmeliydi; doğanın, gücün, kırılganlığın, lanetlemenin ve iyileştirici erdemin böyle somutlaşmasına artık fırsat verilemezdi. O çok uzaklara göç etmeli, şehirleri terk etmeli, okyanusları aşmalı, isimsiz ülkelerden, isimsiz mahlukların ve bileşik varlıkların arasından geçmeliydi. Zaman zaman kasabalarda, Vahşi Adam olarak yeniden ortaya çıktı. Pieter Brueghel'in tablolarından birinde, geri planda tereddütlü pençeleri ve yeşil kürküyle, onu kandırmak için bir yüzük uzatan kadına doğru ilerlerken görmek mümkündür. İsimsiz bir adam arkasından onu bir arbaletle öldürmeye hazırlanmaktadır ve imparatorun elinde de havaya kalkmış bir kılıç vardır. Ardından, ne Brueghel, ne de başka biri tarafından asla çizilmeyen bir sahnede, Vahşi Adam, daire halinde etrafında duran köy halkının ortasında arbaletle ölümüne yaralanır. Boccaccio'nun anlattığı bir hikâyeye göre Venedik'te, San Marco Meydanı'nda, avın "Vahşi Adam" olduğu bir av partisi hüküm sürmektedir. "Tamamen bala bulanmış ve tüylerle kaplanmıştır," bala gelen sinekler ve arılar etrafında dönmektedir ve "boynunda bir zincir, başının üstünde bir maske[396]

* İsa'nın Kudüs yakınlarında çarmıha gerildiği tepe. Arami dilinde kafatası anlamına gelen ismini biçiminden alır. – ç.n.

** (Latince) Şekil itibarıyla. – ç.n.

vardır." Yani metaforlar halinde damıtılmamışsa, toplum tarafından reddedilen kurban, kökenine, yani ava, geri dönmüştür. Bundan sonra bu imge yalnızca okyanusun ortasında ölümcül bir bıçak yarasının hışırtısıyla uyandırılabilecektir. Kurbanla karşılaşma, artık dalgaları yarıp geçen gemilere terk edilmiştir. Genellikle bunun için Ekvatoru geçip güney yarımkürenin ters dönmüş dünyasına doğru yol almak gerekiyordu. Buzun beyazlığından ve zümrüt rengi parıltısından, Kadim Denizci'yi içine alan ve sarıp şaşkına çeviren yerin habercisi bir albatros yükseldi ("Orada buz vardı, burada buz vardı / Her tarafta buz vardı"[397]). Kurban eden güçler buz kitlesine yoğunlaşmışlardır; geminin ev sahipliğinin, kurbanın son sığınağının kurallarına göre kabul edilmek üzere albatrosu önden gönderirler. Fakat Kadim Denizci nedensiz yere albatrosu öldürür ve arbaletin bu tek atışıyla tersine bir kurban verilir. Iphigenia* rüzgâr çıkartmak için kurban edilmişti, fakat albatrosun öldürülmesi havayı durdurdu. Gemi durdu ve edebiyatın değişmezliği tarafından yakalanarak hayalete dönüştü.: "Boyalı bir gemi kadar durgun / Boyalı bir okyanusun üstünde."[398] Denizin kendisi, derinliklerinden çürümeye başladı. Kadim Denizci'nin hareketi, tamamen keyfiliğinden dolayı belirli bir görkem kazanır. Hiçbir ritüele, yerel bir uzman için bir dipnot olmaya mahkûm ham bir halk âdetine dahı uymaz. Albatros sisin işareti kabul edildiği için onay veren diğer denizcinin rızası bile ex *post facto*** icat edilmiştir. Kadim Denizci'nin hareketi albatrosa, onun geniş kanatlarını çırpmasına ani, cinai bir yanıttır. Hareketi, otomatikliği ile tüm geçmişi siler. Geçmiş ise bunun karşılığında önce bir lanetle, sonra da boynuna astığı albatros aracılığıyla onu yavaş yavaş özümlemek suretiyle Kadim Denizci'nin tepesine biner. Burada anılar kökenine, başkasını kurban etme ey-

* Yunan mitolojisinde Agamemnon'un, av tanrıçası Artemis için kutsal olan bir geyiği kurban etmesi nedeniyle Artemis rüzgârları durdurunca gemiler limanda kalır. Artemis yeniden rüzgârı estirmek için Agamemnon'un kızı Iphigenia'nın kurban edilmesini ister. – ç.n.

** (Latince) Olaydan sonra. – ç.n.

leminin kendini kurban etme imgesine, yani katilin kendi kurbanı olduğu imgesine geri döner. Kadim Denizci'nin arbaletinden çıkan beklenmedik, açıklanamayan ok, hanımefendiler için bir yüzyıllık satanizme eşlik edecek kötülüğün ilk belirgin imgesidir.

Coleridge, *İhtiyar Denizcinin Ezgisi* şiirini on yedinci yüzyılda Thomas Burnet tarafından sunulan ve şiirin epigrafı olan genel öğüde yanıt olarak yazmıştır: "Ne mens assuefacta hodiernae vitae minutiis se contrahat nimis, et tota subsidat in pusillas cogitationes" (Bugünün yaşamına fazlaca alışan zihnin yalnızca önemsiz düşüncelere yoğunlaşıp kısıtlanmasını engelleyebilsin diye). Uygarlık Coleridge'in doğduğu o değişken ve darkafalı yüzyılda zirvesine varmıştı bile ve şimdi kendi küçük ve önemsiz ayrıntılarının Bütün zevk ve ölçüden yoksunluğu nedeniyle dışlanmışken, çevresinde hiç durmadan dırdırlanan zihinsel kırıkların karmaşasını hissetmeye başlıyordu. Transandantal Özneler eski zamanların Vedik tanrıları gibi, kendilerini yer darlığından sıkışmış hissederler. Coleridge'in albatrosu onları, Bütün'ün her ortaya çıkışında, karanlık bir dürtünün kendilerini öldürmeye iteceğine ikna etti. Fakat albatros hâlâ fazlasıyla kâğıt üzerinde bir işaret gibiydi. Yalnızca Bütün'ün yeniden ortaya çıkışının habercisiydi. Bütün: Balina!* Sonra o kanatların beyazlığı Moby Dick'in sonsuz genişlikteki alnının kıvrımlarına uzanır.

Tarihin Ekvatoru bir kez geçildi mi, önceden sessiz olan tüm ayrıntılarıyla, heyecanla dile getirilmelidir; gerçekte bu ifade edilmesi gereken *tek* şeydir. Şimdi o, soyutlanmış ve ışıltılı biçimde sahnedeki yerini almaktadır. Çenebaz Sade'vari protokol hierogamik** bulutun yerini alırken, balinanın kıyımı brahman'ın boğulmuş kurbanın önündeki sessizliğinin yerini alır. Pornografi Eros'tan çok teolojik ödevle ilgilidir: Giz-

* Kelime oyununa dikkat: "The Whole: the Whale!" – ç.n.
** (Yunanca) Kutsal birleşme. – ç.n.

lenmiş ne varsa açığa dökülmelidir. Gizli diller, artık gizli oldukları için değil, fakat herkesin gözlerinin önüne serildikleri için yeniden okunmaz hale getirilmelidir. *Sodom'un 120 Günü,* düşüncenin şifreli gökyüzünde, Zodyak'ın periyodikliğine olası en yakın hiza olan bir seri düzen oluşturur. Ve Moby-Dick'i arayışında Ahab, insanlığın gökyüzüne bağımlılığının o titreşen işareti olan kadran üzerinde öfkeyle tepinerek avının son perdesine hazırlanana kadar takımyıldızların döngülerinin içinden geçer. Bu iki kötülük dairesinin merkezinde öldürme tezahürü yer alır. Sade'da, hovardaların aşırılıkları ile yaralanan bakireler, kaba saba bir Rus olan Minski tarafından "üç dakikadan kısa sürede yutulacakları"[399] vahşi hayvanlarla dolu bir bahçeye atılırlar. Ve bunu izleyen Juliette, bize güvence verir: "Je n'ai de ma vie perdu de foutre plus lubriquement"[400] (Hiç bu kadar şehvetli bir orgazm yaşamamıştım). Melville daha ileri gider. Sade yaralı etten yalnızca kısaca söz edip hemen görüntü tarafından daha da *échauffé** olan sözcük yüklü ve kötücül gevezeliğine dönerken, Melville edebiyatı kasaplığa yükseltir, duyulmamış bir eşiğin ötesine geçirir, sahnenin ve sözün dışında olduğunu bildiğimiz şeyi sayfaya döker. "Fildişi Pequod** bir mezbahaya dönmüştü, ve her denizci bir kasaptı."[401] Edebiyat kurbandan yeşermişti, ama kasaplık eylemini daha önce hiç tanımlamamıştı; daha çok o boşluğun etrafında, labirent biçimindeki bir çelenkti. Melville'de ise kasaplık, kitabın merkezi haline gelir. Sade'ın *120 Günü*'nün vahşi ritimlerinde ortaya koyduğu Taylorcı fabrika, şimdi balinanın öldürülmesinde, Marcel'in Guermante'lerin balosunu tarif ettiği açgözlü bir ayrıntıcılıkla anlatılmaktadır. Fakat burada olaylar güney güneşinin altında cereyan etmekte ve dev cüsseli kadavranın leş kokusu ve baş döndürücü rayihaları sahneye eşlik etmektedir. Şimdi, deniz ve gökyüzünün aldırmazlığının ortasında sınırsız bir boş-

* (Fransızca) Kızışmış. – ç.n.

** *Moby Dick* romanında Kaptan Ahab'ın gemisi. İsmini Kuzey Amerika'da bir yerli kabilesinden alır. – ç.n.

lukla çevrili olarak, (şehirde beton duvarların arasında gizlenen) kasaplık bir kez daha kozmik elementlerin nazik bir parçalanmasına dönüşür. Arché –her şeyin altında yatan İlke– bile, romanın vahşi kızılderili Tashtego'nun neredeyse "kokulu ispermeçetin en beyaz ve en hasıyla kaplanmış, tabutlanmış, ve balinanın gizli iç bölmesinde, *sanctum sanctorum*'unda[402]* mezara konulmuş olarak neredeyse öldüğü noktasında elle tutulur hale gelir. "Platon'un bal başına"** bu düşüş, en tatlı bir ölümün imgesidir. Böylece, kesimin sonunda, katledilen hayvandan tüm kullanılabilir malzeme çıkartılıp kafasız gövdesi tekrar sulara iade edildiğinde, sonunda yeniden ortaya çıkan, tükenmez, kökü kazınamaz bir şey, insanın bıçağından, kuşların gagalarından veya köpekbalıklarının dişlerinden, "dünyanın leş kargalığında" insanla rekabet eden o yaratıklardan korkmayacak "beyaz hayalettir."[403] Başsız beyaz gövde suyun üzerinde uzaklaşır. Yakında onunla Moby Dick adıyla yeniden karşılaşacağız: "Kalın halatlar şimdi görevini yerine getirmişti. Başı kesilmiş balinanın yüzülmüş beyaz gövdesi mermer bir mezar taşı gibi parlar; rengi değiştiği halde, cüssesinde bir kayıp fark edilmemektedir. Hâlâ bir devdir. Yavaş yavaş, çevresindeki su doymak bilmez köpekbalıkları tarafından yırtılıp fışkırtılarak, üzerindeki hava, gagaları köpekbalığına saldıran hançerler gibi kuşların açgözlü uçuşlarıyla karışarak daha da uzağa sürüklenir. Geniş, başsız, beyaz hayalet gemiden giderek daha da uzaklaşır ve metrekarelerce köpekbalığı ve metreküplerce kuş gibi görünen yüzdüğü her metre, ölümcül çınlamayı artırır. Bulutsuz ve mavi gökyüzünün altında, güzel denizin hoş yüzünün üstünde, oyuncu meltemler tarafından yönlendirilen o büyük ölüm kitlesi, sonsuz bir perspektifte kaybolana kadar[404] sürüklenir."

Giorgio de Santillana, "Batı Sudan'daki bilinmeyen kül-

* (Latince) En kutsal yer, "kutsalın kutsalı." – ç.n.

** Romanda aynı paragrafta bir bal üreticisinin balda boğularak ölümü Tashtego'nun ölümü ile karşılaştırılır ve Platon'un anlatımı "Platon'un bal başı" olarak tanımlanır. – ç.n.

türlere dikkatimizi çeken Marcel Griaule, sık sık yerel yetkililerden meskûn topraklar ve uzak ülkeler hakkında bir şeyler anlatmalarını isterdi. Her seferinde gökyüzünü göstermelerine şaşardı. Sonunda anladı: "Onlar için 'meskûn topraklar' ekliptik* bölge[405] anlamına geliyordu" diye yazar. O harika "sonunda anladı" lafı, Santillana'nın kendisi için de geçerlidir. Başına buyruk bir Batılı centilmen gibi, bilimin muzaffer yollarında on yıllarca dolaşmış ve bu yolların Galileo ile Leibniz arasında son bulduğunu görmüştü. Oysa şimdi, Zodyak'ın hayvanlarına, ufuktaki eğri şeride bakarken, *pondus, numerus, mensura*'nın** yaklaşık MÖ 5000 yılında güngece eşitliğindeki güneşin ikizler burcunda doğduğu sırada olduğunu tahmin ettiği Sıfır Zamanı'ndan başlayarak, bir başka dünyayı, oldukça farklı bir biçimde aydınlattığını ve egemenliğine aldığını anlar. Bundan sonra bu diğer bilimin semavi yollarında dolaşarak efsane yazıcılar ve eski şarkıcılardan metin parçacıklarını sevgiyle toparlamaya başlamıştır. Bir gün kendisi için uzun zamandır rehber olmuş büyük bilim adamı Ernst Cassirer'in en kapsamlı çalışması olan "sembolik formlar" üzerine yazılarına döndü. O sayfalardaki hemen hiçbir şeyin artık geçerli olmadığını fark etti.

Frances Yates de benzer bir hikâye anlatır. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, en başta İtalyan Rönesansı'na ait bir kişi olması, ikinci olarak kültüre adanmış pek çok genç Anglosakson gibi yalnızca bu sözcükleri duymak bile ona heyecan verici geldiğinden, Giordano Bruno üzerinde çalışmaya başlamıştı. İlk başta, *La cena de le ceneri*'yi,*** Rönesans'ın bu gelişmiş filozofunun, Copernicus'un teorisini kabul ederken[406] gösterdiği cesarete dikkat çeken bir önsözle tercüme etmeye niyetlendi. Fakat Modern'in bu gözü pek şövalyesinde

* Dünyanın yörüngesinden geçen düzlem. – ç.n.

** (Latince) Ağırlık, sayı, ölçü. Rönesans döneminde Tanrı'nın dünyayı yaratırken kullandığı kıstaslar olduğuna inanılırdı. Her bir kıstas Yaratıcı'nın elinin bir parmağıydı: ağırlık başparmak, sayı işaretparmağı, ölçü ortaparmak. – ç.n.

*** (Eski İtalyanca) Küllerin Şöleni. – ç.n.

ikna edici olmayan bir şeyler vardı: "Kopernik'in teorisi gerçekten tartışmanın konusu muydu, yoksa bunun altında ima edilen başka bir şey[407] mi vardı?" Uzun bir süre Bruno'nun mnemoteknik (hafıza-tekniksel) yazılarının üzerinde ne hakkında olduklarını anlayamadan düşündü. Sonunda anahtar eline geçtiğinde, aniden Zodyak'ın Hayvanları'nın yükselip kendilerini hafızanın çarkları arasında gizlediklerini gördü. Ekliptiğin eğik şeridi yine Dogon halkının orada okuduğu hikâyeleri anlatıyordu: "Coğrafi ufuklarını keşfetmek isteyen Griaule, meskûn ülkeleri tartışmaya, bu kabile halkının kendilerini çevreleyen dünya hakkında ne bildiğini anlamaya çalıştı."

Fakat hemen yine onların gökyüzündeki sınırları göstermek için yukarıyı işaret ettiğini gördü. Ve onlar için "meskûn ülke"nin iki dönence arasındaki gökyüzü bölgesini, gökyüzünde 47 dereceyi kapsayan, ekvatorun iki tarafında yer alan bandı ifade ettiğini anladı. Tek ve gerçek "sakinler"[408] onlardı. Tarihte geriye doğru gittikçe, suç ve kötülüğün öznenin kötü niyetinden bile daha geriye çekildiğini ve sayının görkemli gerçeğini üstlendiğini görürüz. İlk günah matematik ve tanrısal bir gerçek, tartışmayı hak eden tüm olaylar gibi *Coelestibus*'ta* geçen bir olay haline gelir. Zaman içinde şekillenen kötülük, suç, bize eşlik eden temel kargaşa, üç biçimde belirginleşir; bunları muhtemel keşif sıralarına göre sıralıyorum:

Ekliptiğin eğikliği: Platon'un *Timaeus*'unda Demiurge tarafından çizilen ki'de (c), Ekliptik Diğer'in, Kendi'nin de ekseni olan Ekvator'a nazaran eksenidir. Mevsimlerin dramının nedeni, bu eğiliktir. Açılar dik olsaydı ekinokslar yıl boyunca simetrik bir dengede kalırdı. Mevsimlerin dramı her yükseliş ve düşüşün, her maceranın, her yolculuğun temeli, dünyanın orijinal karmaşasıdır.

* *Arcanis Coelestibus* (Gökyüzünün Sırları): Emanuel Swedenborg'un eseri, 18. yy. – ç.n.

Gün ile gecenin eşit olduğu anların gelgit resmi: Platon'un *Politicus*'ta altını çizerek açıkladığı gibi, kendi haline bırakıldığında kötülüğü daha da berrak biçimde ortaya koyan bu ters yönde hareket, tanrısal bıkkınlığın sömürüsüdür: "Dinleyin, Bazen Tanrı bütün her şeyi dairesel yolunda hareket ettirir. Başka zamanlarda, belirlenen periyodlar bittiğinde, kendi haline bırakır. O zaman her şey ters yönde kendi kendine dönmeye başlar, çünkü artık onlar harekete geçirilmiş varlıklardır ve yaratıcılarından zekâ almışlardır. Yani tersine hareket etmeyilli olmak, onun doğasında vardır,"[409] çünkü "cennet ve dünya dediğimiz[410] varlık" ne kadar uğraşsa da, değişiklikten bağışık değildir ve ona, "onu kendi olması gereken hareketinden[411] mümkün olduğunca az ayıran tersine bir dairesel hareket" verilmiştir. Birbirine zıt bu iki kozmik hareketin sonuçlarından biri, gökyüzündeki referans noktalarının sürekli olarak yavaşça kayması nedeniyle zamanın burçlara bölünmesidir. İkizler burcundan Boğa, daha sonra da Koç burcuna geçiş, yani art arda gelen dünyaların ateşler içinde yıkılması veya sular altına gömülmesi hep bundandır.

$\sqrt{2}$'nin ölçülemezliği: Simone Weil bundan "ölçülemezlerin dramı"[412] diye söz eder. Fakat bu keşif skandalının, "safça sanıldığı gibi Pisagorcular'ın bir yenilgisi değil, en muhteşem zaferleri"[413] olduğunu söyler. Bir kefesinde yüzü 1 ölçü olan iki kübün, diğer kefesinde yüzü diğer iki kübün köşegenine eşit olan tek bir kübün bulunduğu bir terazi imgesi kullanır. Bu koşullar altında, denge asla kurulamaz: Eklenen veya çıkartılan *hiçbir* ağırlık bunu mümkün kılamaz.

Kurban süreğen olanla olmayan arasındaki denksizliği tanımasının yanı sıra, bunların arasında olması gereken zorunlu bağı da tanır. Bu bağ kurbanda cisimleşir. Kurban süreğen olanla olmayan arasındaki boşluğu doldurur. Fakat, tam da bu boşluğu doldurduğu için yok edilmesi gerekir. Ve sonra dünya tekrar ayrımların süreğen olanla olmayanın paralel dizilerine göre yapıldığı eski durumuna döner. 360 dilime, tan-

rılara, günlere ve derecelere bölünmüş tekerlek, Vrtra'nın* sağlam çarkı üzerinde dönmeye devam eder.

Suç ve sonuçta Hıristiyan günahı, köklü bir ailenin en küçük çocuktan türeyen kolu gibi, ritüellerin kesinsizliğinden doğar. Ritüel, zamanın her dilimi üzerine yayılan *kairos*, "doğru an"dır. Bunun dışında kalan her gecikmenin, eylemde her tereddüdün suç, yani tüm kötülüklerin indirgendiği kötülük olduğu bu yüceltilmiş kesinlik, düzenin bu kesin tanımlanmış algılanma biçimi, deneyimin uzun, terk edilmiş bir keşfinden doğmuştur. Hiçbir parçasında kusursuz derecede düzenli veya simetrik bir şey yoktur. Gökyüzünde yalnızca esnek olmayan yollar boyunca hareket eden bazı küçücük noktalar vardı. *Bu,* düzendi. Orada bile bir şeylerin yolunda gitmediğini, ya da daha çok, her şeyin olması gerektiği gibi, fakat öne kaymalar yüzünden hafifçe yerinden oynamış olduğunu keşfetmek, inanılmaz ölçüde şaşırtıcıydı. Yoksa sonunda burada da bir şekilde yok edilmesi gereken bir artık, artan zamandan bir pıhtı bırakan takvim hesaplamaları olmuştur. Lanetli bölüm göksel dairelerin ortasında oturmaktadır.

İki tür ikame vardır: Biri *a, b'nin yerine geçer* der ve *a*'nın *b*'yi, bazen nasıl çalıştığını keşfetmek için feshettiğini, öldürdüğünü ima eder. Diğeri de aynı şekilde *a, b'nin yerine geçer* der, fakat bir granit parçasının, kopartıldığı dağı temsil ettiği gibi. Bu iki ikame türü arasında çift çatallı bir varlık, uzun süre kozmosta dolanan fakat şimdi zihnin çekirdeğinde yoğunlaşmış bir Y vardır. Dilbilimcilerin söz ettiği değil, ama Eleusis** gizemlerinde rastladığımız sembol, ikinci tür ikameye girer. Sembol görünmez bir dağın tepesinde oturmayı sürdürür. Her zaman süreğen olana dönük, süreğen olmayan bir çiziğin var olduğu gerçeği, isminin kökeninde açığa çıkar. *Symbo-*

* Hinduların güneşi yediğine inandıkları kötü ruhlu yılan. – ç.n.

** Eski Yunan şehri Eleusis'te Demeter ve Persephone adına yapılan gizli dini ayinler. – ç.n.

lon, bir ağaç veya çömleğin, bir araya geldiğinde belli belirsiz bir çiziği olan düzgün ve bütün bir yüzey oluşturan kırık parçaları anlamına gelir. Sembol, hâlâ saygısını sunması gereken ikameyi öğretmekten daha fazla, iç içe geçmişliği, şeylerin önlenemez katmanlanmasını öğretir. Sembol, bir başka hayaletin içine giren, karışan, orada çözülen, kaçan bir hayalettir. İçinden geçtiği her şeyi, altın bir zincirle arkasından sürükler.

Guénon'nun *Etudes traditionelles*'inde* Coomaraswamy'nin bir makalesiyle ilgili eleştirinin içine gizlenmiş bir formül olan, "kurbanın hayat yorumu"nu kabul etseniz de etmeseniz de her şey değişir. Guénon'nun yorumuna göre, "özünde sembolik bir karakteri olan eylemler, tefekkür için destek (*dhiyālamba*) olarak kabul edilmelidir; her pratiğin kendisine karşılık gelen bir teori[414] ifade etmesini ve içermesini öngörür." İstemli veya istemsiz her pratik, her eylem. Gerçekte, nefes almaktan daha kurbansı olan ne vardır ki? Görünmeyen bir mengene şimdi her anı sıkıştırır, sürekli bir şeyler sunmaya zorlar. Fakat ya hiçbir şey sunulmazsa, ya kurban geleneği batıl inanç diye sumen altı edilmişse ne olacak? Baudelaire "kurban aracılığıyla devrim batıl inancı teyit eder"[415] diye uyarır. Hiç söz edilmeden, kurban geleneği kurbanlarını talep etmeye devam eder; bir kez daha göçebe olarak kültünün mekânlarını her yere taşır. Neden? Kurban geleneğini yasaklayan akıl onun kökünü kazıyacak kadar güçlü değil midir? Yoksa Baudelaire'in iddia ettiği gibi "batıl inancın tüm gerçeklerin deposu[416] olduğu" ve gerçeklerin sonuçta suç izleri gibi kendilerini fark ettirdikleri doğru mudur?

Kurban geleneğinin üçlü aldatmacası: İnsanlar tanrıları kurbanın yerine başka bir şey koyarak aldatır; töreni yöneten rahipler, sonuna doğru direnç göstereceğinden korktukları için bıçağı tahıl sapları arasına saklayarak kurbanı aldatırlar; ve

* (Fransızca) Geleneksel incelemeler. – e.n.

insanlar yaşamı güvenceye almak için kurban isteyen fakat sonra da bu eylemle ölümün onaylanmasına fırsat veren tanrılar tarafından aldatılırlar.

Yeni evlilere atılan pirincin kökeni bir zamanlar kurbanın üzerine saçılan arpa taneleridir. Bu taneler, kurbanı dokunmaya bile gerek kalmadan öldürmeyi sağladığı için en kesin yöntem olan eski taşlama eylemini yeniden canlandırır.

Kurban vermeden deney yapmaya geçiş. Kurban vermede, her şey görünmeyen, *doğru eyleme* yanıt veren bir başkasını, birçok başka şeyi temel alır. İnsan geri döndürülemez bir şey sunarak, dinlemeye hazır olduğunu ve bir cevap beklediğini gösterir. Almaya hazır olduğunun bu işaretini tekrar tekrar yinelemesi gerekir. Deney, *doğru eylem*in, birikimle ortaya çıktığı temeline dayanır. Araştırmacı karanlıkta ve emin olmadan bin tane hareketi sınar, bunlardan yalnızca biri *doğru eylem* olacaktır. Enerji ziyanına neden olan tüm diğerleri kayıptır, bir bilinmeyene verilen haraçtır. *Doğru eylem*in dünyaya uygulanması, ve bunun sonsuza dek tekrarlanması imkânı, kurban tarafından yüceltilen yaşama karşılık gelen bir iktidar artışına götürecektir.

Eleştirmenler Guénon'u metafizik hakkında bir muhasebeci gibi, titremeden, ruhsuzca yazmakla suçlamıştır. Onu ilhamdan yoksun bulmuşlardır. Fakat Guénon yalnızca "her bireye kendi dilinde[417] seslenmenin uygun olduğu inisiyasyon içeren ve özel olarak Gül-Haç* örgütüne" özgü buyruğa uymaktaydı.

Tanrıların adlarını, kuruluş efsanelerini, ritüel buyruklarını silelim, geriye kurban geleneğinden ne kalır? Süreğen olanla olmayanın, rasyonel sayılarla reel sayıların uyumsuzluğuy-

* "Rosae Crucis": Adını efsanevi kurucusu Alman Christian Rosencreutz'dan (1378[?]-1484) alan, gizil törenler uygulayan dini bir tarikat. – ç.n.

la süreğen olanla olmayanın bağlantılı kalması gerektiğinin idraki.

Döngü, tüm mitosların temeli olan algıdır. Ve döngü gökyüzünde, takımyıldızların tekrar ortaya çıkmasında yazılıdır. Öldürmenin dehşeti, her şeyden çok döngünün var olmayabileceği, hayvanın dönmeyebileceği, yıldızın yeniden ortaya çıkmayabileceğinin dehşetidir. Uzayda gözlediğimiz hafif karmaşa (ekliptiğin eğriliği, gün ile gecenin eşit olduğu anların geçit resmi) dünya üstünde hüküm süren müthiş karmaşaya (ölüme) karşılık gelir.

Teknoloji sihrin değil, kurbanın yerini alır. Kurban gibi o da temel olarak yalnızca toplum içindeki sert çatışmayı değil, aynı zamanda yaşamın kendi içindeki yıkıcı ve kendi özünü yıkıcı güç anlamına da gelen tehlikeyi kontrol etmenin bir yoludur. İnsanlar arasındaki çatışmanın yıkım anlamına geldiği gibi, yıkım da insanlar arasındaki çatışma anlamına gelir. Kurban vermek yıkımın mükemmelen farkında olmayı gerektirir. Eğer bu berrak algı eksikse, kurban da olmaz. Teknoloji kendini pratik yararı olduğu iddiasıyla kendini doğrulamaktan mutludur.

Kafka'da, bürokratik usuller hukukun yozlaşmışlığını değil, onun yükselişini, doğuşunu, soyut ve keyfi olan doğaya doğru tüm ilgisizliğiyle parlarken, hukukun bataklık sularından ilk çıkışını aydınlatır. Doğa, işte o zaman Köy olmuş ve Kale'den arada bir inen yorgun Lordlara hizmet etmek için handa çalışmayı kabul etmiştir.

Walter Benjamin için Kafka'nın yerini tanımlayan "Tevrat ile Tao arasındaki[418] güç alanı" Benjamin'in de yeriydi. Fakat tabii ki bu psikolojik veya felsefi bir yer değildi. Bu *rta** ile "gizli okyanus"un birlikte yaşadığı, Hukukun Suların akış-

* Hinduizm'de kozmik uyum. – ç.n.

kanlığına gömüldüğü semavi bölge, karanlık barınaktı. En altta *xvarnah*,* yani şanın ışıltısı vardır. *Xvarnah* sürgünde dünyayı dolaşırken, Benjamin, şanın ışıltısını *aura*'da bulur.

Kafka, Robert Klopstock'a bir mektubunda, İbrahim'in hikâyesinin iki varyasyonunu sunar: "Bir patriarş**, hatta bir eskici bile olmayı başaramayacak bir başka İbrahim hayal edebiliyorum. Bu İbrahim, kurban isteğine uymayı hemen kabul edecek, hizmetkâr olmaya gönüllü olacak, fakat evden çıkamadığı için kurban veremeyecektir. O vazgeçilmezdir; evin idaresi onun varlığını gerektirir ve her zaman yapılacak bir iş vardır. Ev derli toplu değilse, o da dışarı çıkamaz. Kitabı Mukaddes de, 'evini temiz tutardı' diyerek bunu teyit eder. Zaten İbrahim her konuda bolluk içindedir. Bir evi olmasaydı, oğlunu nerede büyütecek, bıçağını hangi kirişin üstüne koyacaktı?..

"Bir başka İbrahim daha vardır: Kurbanı doğru biçimde vermeyi samimiyetle isteyen ve olayın tüm anlamını kavramış, fakat sorumluluğun kendisinin, bu itici yaşlı adamın ve oğlu olacak o kirli gencin sırtında olduğuna inanamayan bir adam. Gerçek inançtan yoksun değildir. İnançlıdır ve bunun kendi harcı olduğuna bir inansa, uygun ruh haliyle kurbanı verecektir. İbrahim olarak oğluyla ata binmiş giderken, yolda Don Kişot'a dönüşmekten korkar. Bu durumda herkes İbrahim'in görünümünden korkacaktır. İbrahim ise insanların onu gördüklerinde kahkahadan kırılacaklarından korkmaktadır. Fakat korktuğu alay değildir. Veya belki de, hele de herkes birden gülecekse, bundan da korkmaktadır. Her şeyden çok, bu alayların onu daha da yaşlı ve itici; oğlunu daha kirli; ve ikisini birden daha ilahi çağrıya değmez hale getirmesinden korkmaktadır. Çağrılmadan gelen bir İbrahim! Sanki yıl sonunda en iyi öğrenci ciddiyetle ödül alacakken ve ses-

* (Farsça) Zerdüşt öğretisinde yüceliğin ışığı. – ç.n.

** (Latince) *Patriarcha*, buradaki anlamı itibariyle, Tevrat'ta İbrahim'den Musa'ya kadar adları sayılan, olağanüstü uzun yaşayan ve çok çocukları olan aile reisleri. – e.n.

sizlik ve heyecan içinde beklenirken en kötü öğrenci kendi adının söylendiğini sandığından en arkadaki kirli sırasından kalkıp öne gelmiş ve tüm sınıf kahkahalara boğulmuş gibi. Belki gerçekten de bir hata yapmamıştır, belki adı gerçekten de söylenmiştir. Öğretmen en iyi öğrenciye ödül verilişin aynı zamanda en kötüsü için de bir ceza olmasını istemiş olabilir.

"Korkunç şeyler..... Yeter.[419]"

Benjamin, ölümünden birkaç ay önce Gershom Scholem'e Kafka üzerine son keşfinden söz ettiği bir mektup yazar: "Bence Kafka'nın çalışmalarının anahtarının *Musevi ilahiyatındaki komik unsurları fark edebilen kişinin* eline geçmesi yüksek bir ihtimaldir. Böyle adam varolmuş mudur? Veya siz bu adam olacak kadar adam mısınız?..[420]"

Rancé mektuplarındaki karakteristik sertliğiyle hepimizin kendimizi kesime giden koyunlar olarak kabul etmemiz gerektiğini söyler, *tanquam oves occisionis.** Victor Hugo'nun söylediği gibi "İncil Tanrı'yı çoban haline getirir. Trappist'ler** ise kasap."[421] Fakat sürülerini koruyan çobanlar da onları azar azar keser. Hugo'nun burada örneğini verdiği sekülerliğin bu gerçeği yumuşatan pratiği, bize çobanın yalnızca şiirsel imgesini algılama fırsatını verir. Kendimizi (Hugo'nun yaptığı gibi) kurbanın dışına koyarsak, kurban geleneğine yönelik hiçbir eleştiri öldürme dürtüsüne karşı çıkamaz. Böylece dürtü, sessiz olmakla birlikte, güçlü kalacaktır. Yalnızca bazı Altay halklarının bir zamanlar kurban geleneğini sürdüren çoban ve sürü sahipleri, bir tören biçiminde kurbanın en radikal eleştirisini geliştirmeyi başarmışlardır. "Minussink bölgesindeki Tatarlar, gök gürültüsü tanrısına *canlı* bir beyaz at kurban ederlerdi. Kurban yerinde dua ettikten sonra, atın ko-

* (Latince) Kesime giden koyunlar. – ç.n.

** Benediktin tarikatı kurallarının sıkı bir yorumunu uygulayan Citeaux manastır topluluğu (Cistercienler). Trappist terimi 1664'te kuralların oluşturulduğu Normandiya'daki Soligny-la-Trappe köyü yakınındaki manastırdan gelir. – ç.n.

şumlarını çıkartıp hayvanın kaçmasına fırsat verirlerdi. O andan itibaren at özgür ve dokunulmaz olurdu. Buryat'lar* gök gürültüsüne adanmış hayvanın sırtına bir kap süt de koyarlardı. Kurban törenini yöneten rahip hayvanın sırtına ve pusulanın dört ana noktasına süt damlatırdı. Sonra bazı otları ve reçineli bir ağacın kabuğunu yakarak atı dumanla sarardı. Ardından, yelesine süsler bağlanır ve sonunda at serbest bırakılırdı. Süt dolu kabın atın sırtından düştüğü yerde, herkes sağlık ve bolluk için dua ederdi. Bu şekilde adanmış bir hayvan bir daha asla insana hizmet için kullanılmazdı. Hayvan öldüğünde yelesi ve kuyruğu kesilir ve onun yerini alan bir başka ata[422] bağlanırdı." Süslenmiş kurbanın öldürülmesiyle gerçekleşen hayat düğümünün çözülmesine, yalnızca başka bir çözme eylemiyle eşit güçle karşılık verilebilir: Hayatın içine hayat salan, tutsak atın koşumlarının çözülmesi. Oysa kurban geleneğine uyan ve ona karşıt tek jest olan bu jest de kurbandan doğmuştur. Aynı zeminde yürür, aynı kıyafeti giyer ve sonuna kadar aynı hareketleri tekrarlar. Kurbana bıçağı çalmak için bir araya gelen eller bu kez atın koşumlarının çözülmesi için bir araya gelecektir. At taygada uzaklaşıp gözden de yitebilir, sürüyle birlikte kalmaya devam da edebilir. Artık ona görülmez bir şey gibi davranılacaktır çünkü kimse ona dokunamaz, hiçbir şekilde kullanılamaz. Kimse onu alamaz ve satamaz. O beyaz at, tüm atların Eşi'dir, tanrının inayetiyle diğer atların yanında görmemize izin verilen attır. Ama Eş, kullanılamaz, sadece serbest bırakılabilir. Koşumların çözüldüğü yerde her şey, sanki kurbanın cansız bedeni orada duruyormuşçasına olduğu gibi durur. "Tanrısız duman olmaz"ın[423] kural olduğu yerde olduğumuz için Doğu nezaketinin dumanı havada asılı durmaktadır. Süt kâsesi yere düşmüştür ve yerdeki konumuna göre tanrının hangi yolun seçilmesini isteyip hangi yolu istemediği konuşulur. Atın yelesindeki süs şeritleri bile, bu taklidin bir unsurudur; kurban edilenle serbest bırakılan at arasındaki benzerlik noktaları ara-

* Moğolistan'da yaşayan bir kavim. – ç.n.

sındadır. Kutsanan atın kurban metafiziğine tekabül ettiğine ilişkin son bir şaşırtıcı jest daha vardır: Serbest bırakılan at ölünce kuyruğu ve yelesi kesilip, onun *yerine geçen* ata bağlanır. İşte burada kurban geleneğinin kalbine ulaşırız: ikame. Bu ölüm mekanizması, daimi bir ömür taahhüdüyle tersyüz edilmiş olur. Beyaz atlar nesiller boyunca birbiri ardına birbirlerinin yerine geçtikçe ölümsüz bir tek at gibi olurlar. Bu, kurban geleneğinin karşıtının uzandığı en uç noktadır. Bu uç noktaya, uzak bir çağda, atların gök gürültüsüne adandığı, şamanizmin kalıntılarının hâlâ izini sürdürdüğü Orta Asya'nın bir bölgesinde ulaşılmıştır. Ama bundan sonraki adım asla atılmamıştır. Hiçbir zaman bir insan, boynundaki görünmez koşumları çözmek üzere başka bir insanın ellerinin üzerinde dolaştığını hissetmemiştir. Kimse asla başka insanlar tarafından *kullanılmaktan* tamamen azad edilmemiştir. "İnsanlığa hizmet için kullanılmak" uygulaması, yavaşça, –kimi zaman da birdenbire– öldüren mübadelenin zehirine sonuna kadar batırılmıştır.

Romantizm Karşıtı Çocuk

Deha bahşedilmiş bazı aptallar kaderin sesi gibidir. Haykırdıkları her cümleye adeta kendiliğinden metafizik bir yansıma katarlar. Sanki uygarlığın tümü onlara, başkalarının bu sertlikte dile getirmek istemediği kararlı, kural koyucu cümleleri telaffuz etme sorumluluğunu yüklemiştir. İşte Bentham da böyle bir kişiydi, *Ahnungslosigkeit*, yani "Güçleri algılama eksikliği"nin gerçek bir kahramanıydı.

"Doğrudan veya dolaylı olarak, *refah*, şu veya bu biçimde, veya birçok biçimde, veya tüm biçimlerin bütünleşmiş ha-

li olarak, her düşüncenin özü, her eylemin hedefi, hem hissedebilen ve hem de düşünebilen, bilinen her *Varlığın*[424] bir parçasıdır."

"Para, acı veya mutluluğun miktarını ölçme aracıdır. Bu aracın kesinliğinden tatmin olmayanlar, ya daha kesin bir başka araç bulmalı, ya da politik ve ahlaki değerlere veda etmelidirler."

"Bu yüzden, bu çalışma boyunca her şeye para ile değer biçtiğimi gören hiç kimse şaşkınlığa kapılmamalı veya ayıplamamalıdır. Ancak bu yolla ölçülebilir bölümler elde edebiliriz. Bir acı veya mutluluğun belli miktarda paraya değer olduğunu söyleyemeyeceksek, bunun miktarı hakkında herhangi bir şey söylemek boşunadır. Cezalar ile Suçlar arasında[425] ne orantı, ne de orantısızlık bulunabilir."

"Eşyanın tabiatının ulaşabileceği tek genel ölçü[426] paradır."

"Duyarlı ve duygulu kişilerden burada, zorunluluktan dolayı ve yalnızca zorunluluk yüzünden, paralı asker dili kullandığım[427] ve insanlığı bu dili kullanmaya davet ettiğim için, anlayış bekliyorum."

"O zaman, para geçerli mutluluk aracıysa,[428] itiraz kabul etmez tecrübe ile açıkça görülmüştür ki, gerçek mutluluğun miktarı her durumda bir oranda para miktarına bağlıdır." Bentham para ile mutluluk arasındaki bu orantıyı kesin olarak ifade etmekle birlikte, hemen ardından, bunun kesin olarak belirlenemeyeceğini söylemektedir: "Büyük miktarlar söz konusu olduğunda, mutluluk oranı, paranın paraya olan oranından daha azdır. Para miktarının aşamayacağı sınır yoktur, fakat mutluluğun aşamayacağı[429] nispeten dar sınırlar mevcuttur."

Bentham böylece eksiksiz bir güvenle, mevcut olan, fakat koşullardaki çeşitlilikler iki dizi (para ve mutluluk) arasında-

ki oranda da çeşitliliklere yol açtığı için gerçekte her durumda geçerli olmayan bir ölçü birimi paradoksu hakkında bizi temin etmektedir. Ve bu etkileşim için bir yasa oluşturulabilecekse, bu yasa, iki dizi arasındaki *oranın* ilerleyen dizilerde değişmesine imkân kılmalıdır.

Belirleyici adımlar şunlardır:

1. Bir ölçüm birimine olan ihtiyacın belirlenmesi;
2. Birimin para olarak tanımlanması;
3. Sınırlı olanın tekrar sınırsıza yöneltilmesi.

Bentham etkileşimi önce iki dizi arasındaki farklı oranı gözlemleyerek yıkıyor, fakat hemen ardından da yeniden bu konuda güvence veriyor. Böylece sınır sorununun ortaya çıktığı tüm alanları (*büyük* mutluluklar ve *büyük* paralar) konu dışı bırakarak, *normal*, düzenli ve yasal alanın, orantının hâlâ korunduğu bölgede olduğunu ima ediyor, ki bu da *küçük* mutluluklar ve *küçük* paralardır: "Bunun için, normalde ortaya çıkan oranlar (*farklı bir okuma ile*: küçük miktarlar) açısından, *ceteris paribus*,* mutluluk ile mutluluk arasındaki orantı, para ile para[430] arasındaki orantıyla aynıdır." Toplum, düzenli olabilmek için, *büyük* mutlulukları zararlı ve bütünü bozan etmenler olarak görmelidir. Fakat, sınırsızın gücünü gizledikleri için değil. Aksine, bunlar bizi sınırsızın gücünün paranın kendisinde gizli olduğunu görmeye itecektir.

Tamamen faydacılık kriterine dayalı, yoğun biçimde Benthamvari bir eğitim alan ilk kobay olan John Stuart Mill'in tepkisi, Judge Schreber'in benzer bir durumda yapacağı gibi müsrif bir çılgınlık olmamıştır. Tersine, Bentham hakkında yücegönüllü bir eser kaleme almayı başarmıştır. Mill'in sözcükleri gerçek bir saygı ve aklıselim rehberi olmakla birlikte, istemeden yüzeyde anlattıklarından daha fazlasını da açığa

* (Latince) Diğer tüm koşullar eşit olduğunda. – ç.n.

vurmaktadır. Öncelikle, onu "büyük *değişimci,*"[431] ve özellikle de, "değiştirebileceği her şeyi çoktan yitirmiş bir çağın önde gelen değişimci düşünürü"[432] olarak tanıtarak, bize Usta'nın en başarılı tanımını sunar. Bentham ilk canlı *tabula rasa** idi; tecrübesi olmadığı için şüpheleri de olmayan, ve hiçbir zaman da tecrübe edinemeyecek duygusuz ve küstah bir çocuk. "Ne iç, ne de dış tecrübesi vardı, hayatının sessiz ve tekdüze akışı ve zihninin sağlığı onu her iki tür tecrübeden de alıkoymuştu. Ne zenginlik ne yoksulluk, ne hırs ne de tatmin bilmişti. Hastalığın verdiği tecrübeye bile sahip olmamış, çocukluğundan seksen beş yaşına kadar genç bir adamın sağlığına sahip olarak yaşamıştı. Hüzün ve kaygıyı hiç bilmemişti. Hayat ona hiç acı veren, yorucu bir yük gibi gelmemişti. Sonuna kadar bir oğlan çocuğu olarak kaldı. Wordsworth'den Byron'a, Goethe'den Chateaubriand'a, zamanımız dâhilerinin illeti olan ve bu çağın hem neşeli, hem de yaslı bilgeliğini borçlu olduğu bilinç hali, onun içinde asla uyanmamıştı. İçinde ne kadar insan tabiatı yattığını o da bilmiyordu, biz de bilemiyoruz. Hem kendi üzerinde, hem de sonuç olarak çevresindeki canlılar üzerinde[433] etkili olan görünmez etkilerin asla farkında olmamıştı. "Romantizm karşıtı çocuk Bentham ile, gerçek bir *yeni insan* doğmuştu: Hiçbir şey bilmeyen, her şeyi hesaplayan, ve sonunda her şeyi belirleyen."

Bentham, kendi kendini eğitmiş mutlu bir kişiydi. Mutluluğun hesaplanması, ekleme ve çıkartmaları belirsizleştiren bir sürü hayaletiyle, hesaplanamayan geçmişi siler. Fakat onunki gibi su geçirmez ve mühürlenmiş vakalara nadir rastlarız. Kendi kendini eğitenler genellikle, Fort du Taureau hapishanesinde zihninde kozmosu canlandıran, "biçimlerin sayısız, fakat elementlerin aynı" olduğunu[434] gören, ve bu nedenle evrenin kopyalardan oluşan bir karmaşadan ibaret olduğunu anlayan Auguste Blanqui'ninki gibi karanlık bir huzursuzluktan muzdariptir.

* (Latince) Boş sayfa, bizdeki beyaz sayfa. – ç.n.

İnisiyasyonun bulunmadığı her yerde, kendi kendini eğiteni görürüz. Bilginin tecrübe ile aktarılan bir bilgelik olmadığı her yerde, herkes açık öğretime kayıt yaptırabilir.

E***: Kaderimiz iki mumyanın yönetimindedir: Mezarındaki Lenin ve Londra University College'daki Bentham.

Sınırlar

Aydınlanma'nın tarihi, sınırları sükûnetle reddeder. Aydınlamanın tanrısı alışılmış düzen ve her şey de bu alışılmış düzenin eseri için bir hammadde olduğundan, direnişle her karşılaşıldığında, en fazla bu düzen değiştirilir. Tüm alışılmış düzenlerin sahip olduğu ortak nokta bu düzene *inanç*tır. Oysa hammadde bir gün bu inanca başkaldırabilir. Bu durumda, ilk olarak eski Yunan'da ortaya konulmuş olan ve Yunanlıların bir yandan ona saygı duyarken, bir yandan da ortadan kaldırmak için ilk yöntemleri biçimlendirmeye çalıştıkları egzotik bir figür olan sınır yeniden ortaya çıkar. Bu, bugün yine önümüzdedir; figürlerin en rahatsız edicisi, hatıraların en belirsizidir. Onun ismini koymayı başaracak kadar berrak zihinli tek kişi Simone Weil olmuştur. Onu zihinlerinde fark etmeyenler, sistemler, karmaşıklık ve kontrole dönüşmüş olarak ve bunların dili altında gizlenmiş biçimde, eylemlerde ortaya çıktığını görmek zorunda kalırlar. Veya sınırı, yetersiz kalan bazı malzemeler, geri döndürülemez biçimde tüketilen enerjiler veya aşılamayan bir eksiklik nedeniyle ortaya çıkan gerginlikte yeniden görmek zorunda kalırlar. Ve her seferinde eski terane tekrarlanır: Yeni düzenler oluşturacağız, yöntemleri kökten gözden geçireceğiz. Aynı çember tekrarlanır, ama her seferinde daha da daralıp, sonunda bizi boğana dek.

Mübadele toplumu, sınırların aşılmasına dayanır fakat kendini giderek daha sıklıkla içinde bulduğu doğal bölünme durumunu kabul etmez. Bunu kabul etmeme nedeni böyle bir toplumun totaliteyi referans noktası olarak almasıdır. Şekil her an değişebilir, fakat her zaman bir çerçeve içinde olmalıdır ve çerçeve mümkün olduğu kadar uzun süre sabit kalmalıdır. Aksi halde şekil taşarak ortalığı kaplayacaktır. Böylece dini kurallar bütününün (canon) kusursuz hale getirilemeyen totalitesinden, her unsuru son noktasına kadar çerçeveleyen bir totaliteye geçeriz. Her unsur geçici olmalı ve ona anlam kazandıracak, önceden bildirilmiş bir bütünü beklemelidir. Totalite gelişimin arkasında uzaktaki bir hayalet gibi belirmiyor ve sürekli olarak bağları kopartma yoluyla çalışan bir gerçekliğin karşısına, karşı konulmaz, açgözlü ve darkafalı bir bağ oluşturarak dikilmiyorsa, gelişim kendi zavallılığı içinde sıkıcı ve zayıf bir düşüncedir.

Kuralların dünyasından, alışıldık düzenin dünyasına geçiş, Marx'ın *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie* (Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temelleri) eserinde belirttiği gibi, "kutsal sınırın" yerine "engelin" konulmasıdır. Kuralları değiştirmek, dünyayı değiştirmektir. Düzenin değiştirilmesi ise aynı dünyada değişik sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Sonuçlar, oluşturdukları gelişim temel alınarak kıyaslanırlar. "Kutsal sınır"ın[435] aşılması, toplumun düzeni olan bir düzeni terk etmesi demektir, ki bu aynı zamanda dünyanın da düzenidir. Bir "engeli" yıkmak ise, yeni bir düzen önermektir.

Monsieur le Capital (Bay Sermaye) doğadan bile daha doğal olarak dayatılan yapay bir doğallık yaratır. Kapital, kredi müessesesini oluşturarak, doğanınki gibi kesintili ve dönemsel bir özyaratım yerine, sürekli bir özyaratım olduğu yanılsamasını yaratır. Gerçekte, sermayeye musallat olan buhran *döngüsel*dir. Madame la Terre (Yeryüzü Hanım) bize varlığını hatırlatır ve yapay doğanın çehresini paramparça eder. Burada da, kapitalizmin bildik batınlığını görürüz. Sürekli öz-

yaratım sonunda ortaya çıkan şey inisiyasyondur. *Altüst oluş ise* bunun somut gerçeklik olarak görülmesi ve hemen algılanması talebidir.

Marx, "sermayeyi" engellerin hiç durmadan yıkılması olarak tanımlar: "Tek dayanak, çıkış noktasının ötesinde[436] bir hareket olduğudur." Marx aynı zamanda pusuya yatmış, sermayenin kendi sınırına varacağı (yaklaşmakta olan) ânı beklemektedir. Fakat sürekli olarak sınırlarını aşan bir şeyin *sınırı* ne olabilir ki? Tüm aşağılamasına rağmen, Marx en sinsi korkusunu gizlemekte zorlanmaktadır: Böyle bir sınırın var olmaması ihtimali. Aynı korku (çok daha masumca da olsa) Rosa Luxemburg'un Tugan-Baranovsky'ye isyanında da ortaya çıkar: "Sermayenin bir kez sınırsızca birikmesine izin verdiğiniz zaman, aynı zamanda onun sınırsız yaşam gücünü[437] de göstermiş olacağınız açıktır." Aslında, Marx'ın spekülatif düzeninde, *péras** (veya herhangi bir başka kesin sınır kavramı) tamamen eksiktir. "Gelişim," tanım olarak, tanımlanmamıştır. Gerçekten de, ani şiirsellik dönemlerine esin veren de aynı kesintisiz hareket varsayımıdır. Bunları en açık ve şeffaf haliyle sergileyen, yine Luxemburg olmuştur: "Teknolojiyi en üst seviyesine çıkmaya güdülediği iddia edilen kapitalist üretim biçiminin, en büyük önemi kâra vermesi nedeniyle gerçekte teknolojik gelişmeye yüksek bir sosyal engel oluşturduğu anlaşılmalıdır. Bu engel bir kez yıkılırsa, teknolojik gelişme öyle bir güçle ilerleyecektir ki, kapitalist üretimin teknolojik mucizeleri bunların yanında çocuk oyuncağı kalacaktır.[438] Bu durumda, sınırların bir *zararlı* yıkımı, bir de buna karşılık önlenemez ve *yararlı* bir yıkımı vardır. Kapitalizm ve sosyalizm, sürekli kavga eden ama birbirinden ayrılamayan çocuklar gibi, aynı oyunu, ama yöntem üzerine şiddetli zıtlıklarla, yani "tek bir inancın[439] ikiz ve rakip biçimleri"yle beraber oynamaktadırlar.

* Sınır. – ç.n.

Süreç

"Süreç" sözcüğü, Adorno ve Horkheimer'in *Aufklärung*, Nietzsche'nin *Nihilismus*,* Heidegger'in *Nihilismus* ve *Metaphysik*, Marx'ın *Kapitalismus*, Mösyö Homais'nin *progrès*, Guénon'nun *le règne de la quantité*, Freud'un *das Unbehagen in der Kultur*, Spengler'in (ve aynı zamanda Wittgenstein'ın) *Zivilisation* olarak adlandırdığı şeyi ifade eder. Aynı zamanda Hegel tarafından tanımlanan *absolutes Wissen*'in** yavaş hareketini de ima eder ("çünkü benlik, varlığın içine girmeli ve olanca zenginliğini özümsemelidir"[440]). Bu, dünya tarihinin içinden, bir dizi olgu ve dönüşümün laboratuvar koşullarında oluştuğu bir Batı tarihini dilediğimiz biçimde kesip çıkartmamızı gerektirir. Gerçekte kimse bu olaylar dizisini neyin başlattığını ve nerede sonlanacağını bilmemektedir. Fakat dizi içinde, zincirleme bir reaksiyon halinde oluşan çeşitli dönüşümler üzerinde hatırı sayılır (fakat her seferinde değişik terimlerle ve değişik değerlere göre dile getirilen) bir mutabakat mevcuttur. Her alanda teyit edilebilen dönüşümler. Chopin ve tüccar banka.

Hâlâ oluşturulması gereken, sorgulanamaz bir yöne, işaretle belirtilmiş bir yöne sahip bir süreçtir. Fakat bu işaret, (sırasıyla) Condorcet ve Joseph de Maistre'in koyacağı gibi, bir artı veya eksi değil, bunun yerine, Şang bronzlarında resimlenen, birçok başka hayvanı da bünyesinde barındıran hayvanlara benzeyen, Condorcet'nin artısı ile Maistre'in eksisini de içeren, fakat birbirine bağlanmış, iç içe girmiş, okunması daha zor olan birçok başka işaretle genişletilmiş bir işaret

* Sırasıyla Aydınlanma, Nihilizm, Metafizik, Kapitalizm, İlerleme, Miktarın hüküm sürmesi, Uygarlık. – e.n.

** Mutlak bilgi. – ç.n.

olabilir. Bu bileşik işaret bizde çözmeye teşebbüs isteği yaratır, fakat her bir parçasının çözümü, diğeri ile çelişir.

Bütünün ilk olumsuzlanması nedir? Bir ayrıntıyı değil, bütünün özelliğini, yani kendi içinde birbirine bağımlılığını olumsuzlayan bir olumsuzlama. Bu adımın ardından gelen tüm diğer adımları takip edin. Bütünün birbirine bağımlılığı bir kez olumsuzlandı mı, dünya çeşitli boyut ve istikrar hallerinde, arada bir bireysel elemanların ayrılıp otonom hale geldiği, bir araya gelmiş segmentlere bölünür.

Bütünü oluşturan elementlerin otoriteden ve bütünlüğün varlığının gölgesinden kaçtığı bu *özerkleşme süreci*, on yıllar boyunca "nihilizm" olarak bilinmiştir. Bu süreç, hepsini içeren bir bileşikten ayrı ayrı maddelerin art arda açığa çıkmasına benzer biçimde gerçekleşir. Bu maddeler bir kez açığa çıktılar mı, bileşik üzerine etki etmeye başlarlar. En çok da, onun daha çok parçalanmasına katkıda bulunurlar.

Marx Üzerine Yorumlar

Ne zaman Marx'ın argümanı eski dünya üzerine odaklansa, Modern olana karşı karışık duygular beslediği ortaya çıkar. Kendisini çevreleyen çarpıklığa karşı Marx'ın ahlaka çağıran şimşeklerinin öfkesine alışık olduğumuzdan, onun geçmiş çağlarla ilgilenirken daha sakin ve huzurlu olmasını bekleriz, ama bu gerçekleşmez. Aslında, en büyük rahatsızlığını burada ortaya koyar: "Böylece insanoğlunun milli, dini ve politik karakterlerinden bağımsız olarak üretimin amacı olduğu[441] şeklindeki eski görüş, üretimin insanoğlunun amacı ve zenginliğin üretimin amacı olduğu şeklindeki modern görüş ile kar-

şılaştırıldığında pek soylu görünmektedir." Fakat eski görüş yalnızca asil ve yüksek "görünmektedir," cümlenin ifade ediliş biçimi Marx'ın bunu ne kadar küçümsediğini gösterir. Aynı şekilde, hoş görüsüzlüğü de kesinlikle duygusal nedenlerden (örneğin, eski dünyanın kölelik üzerine kurulmuş olduğu gerçeği gibi) kaynaklanmamaktadır. Daha çok, eski dünyanın yeterince güçlü olmadığına inanırdı. Hepsinden önemlisi eski dünya, mutlaka ve otomatik olarak ve uygulandığı yönden bağımsız biçimde iktidarı yüceltmek üzere yapılandırılmamıştı. Aslında "zenginliğin," işleyiş biçimine bakıldığında, "meselenin her zaman hangi mülkiyet biçiminin en iyi vatandaşı yarattığı[442] sorusu" olduğu eski dünyada insanın insana sadakatle hizmetinden çok daha *zengindir* (ve çok daha *ilginçtir*!). Zenginliğin burjuva dünyası tabii ki erdemli yurttaşlar yaratmak kaygısını pek taşımaz. İlgilendiği bir şey varsa, o da *comédie humaine*'i* her ucube türü kapsayacak biçimde genişletmektir. Buna karşılık, "zenginliğin üzerindeki sınırlı burjuva forması soyulduğunda ortaya çıkan şey (Marx, subay üniformasıyla hafif bir kadının yatak odasına girer ve ince paravananın ardından hoş bir biçimde belli belirsiz görünen kadim –hatta kadimden çok, aslında modern!– çıplaklığı görür), evrensel mübadeleyle yaratılmış bireysel ihtiyaçların, becerilerin, zevklerin, üretici gücün vb. evrenselliği değilse nedir? İnsanın, doğanın –hem doğa denilen şeyin hem de kendi doğasının[443]– güçleri üzerindeki tam hâkimiyeti değilse nedir?" Burada Marx, utangaçlığından kurtularak nihayet kendi içten duygularını dile getirmektedir. Antik çağlar, evet, hoş heykeller, güzel ve alıntılanabilecek şiirler, kahramanlar, mezarlar, sütunlar. Fakat eski dünya, –içinden çıktığı aceleci soyutlukları ve görünürde dolu olan sonsuz büyüklükteki depolarıyla– görkemli burjuva zenginliğiyle karşılaştırıldığında ne kadar dar ve pasifmiş. Bunların ardını görebilen bir bakış, daha da büyük ihtiyaçların, zevklerin, özelliklerin, güçlerin zonklayan, genişleyen bir nebula

* 1. İnsanlık komedyası. 2. Balzac'ın roman dizisinin adı. – ç.n.

içinde toplanmış hayaletlerini de görebilir. Unutmamalıyız ki, Marx, öncelikle açgözlüdür: Her şeyin *daha fazlasını* ister. Eğer daha büyük niceliklerin işareti değilse, niteliğe güvenmez. Nitelik tek başına var olduğunda bile, sürekli artmakla tehdit eden bir nicelikten daha az hayranlık uyandırıcı olacaktır. Bu noktada, Marx'ın gizli kalp atışını duyarız. Fakat bu, değerli bir topluluğa ait olma, kötü niyetli grupları yenme, yeşil çimenleri yeniden keşfetme hayali kuran Schillervari bir kalp değildir. Hayır, bu önce "doğa denilen şeyin," sonra da "insanın kendi doğasının" üzerinde tam "hâkimiyetinin" gururudur. Bu bir iktidar vaadidir. Bu, makineyi yürüten Hiçbirşey'den dolayı kendini aşırı zinde hissetme halidir, bitmeyen yakıttır, güçlerin serbest bırakılmasıdır! Marx'ın yüzlerce sayfalık analizinde alçaklık olarak tanımladığı ve metalar dünyasının muktedir çarpıklığı olarak adlandırdığı, kendi başına bir amaç olan süreç fikri bile, ne kadar iyi niyetli olmuş olursa olsun, antik çağların "çocuksu" ve sınırlı dünyası ile karşılaştırıldığında bize çok daha heyecanlı görünmektedir.

"İnsanın doğanın güçleri üzerindeki hâkimiyetinden" söz ettikten sonra Marx şöyle devam eder: "Eğer (zenginlik), daha önceden tarihi gelişim haricinde bir önkoşul olmaksızın, gelişimin bu totalitesini –yani tüm insan güçlerinin gelişimini– önceden saptanmış bir kriterle belirlemek yerine, insanın yaratıcı yeteneklerini kendi içinde sonlandıran mutlak bir gerçekleşme değilse, nedir? İnsanın kendinin tek bir özelliğini yeniden ürettiği değil, kendi bütünlüğünü ürettiği[444] bir gelişim totalitesi?" Burada eski bir saplantının yeniden ortaya çıkışına tanık oluyoruz: Ölçüm birimi. Fakat yine durum tersine dönmüştür. Eski dünya, referans olarak kendi içinde mükemmeliyet kıstasına sahip ütopik bir toplum biçimi gibi görünen gerçek bir insan *canon*'una (dinsel hukuk) sahipti. Fakat bunun aksine, modern dünyada mükemmellik bir işe yaramaz. Onun tek ölçüm birimi çalışma zamanıdır. Yani soyut iş, kendine has bir özelliği olmayan boş bir birim. İşte tam da bu boş birim insanların kendilerini başka bir dünyada görül-

memiş miktarda *üretmesine* imkân verir. Bu noktada, Marx'ın hangi tarafı, hangi partiyi seçtiği belirginleşmektedir: Burada neredeyse kaba biçimde konuşmakta olan şey, Marx'ın moderne ve onun plansızca her yönde çoğalabilmesine olan sevgisidir. Çünkü bunun tek sonu, bütüne *karşılık gelen* bir düzen değil, *bütünün* kendisidir; her şeye hemen sahip olunmasıdır. Totaliteye ulaşmak için elementler her yerde, tavan aralarında, bodrumlarda, oturma odalarında toplanabilirler. Kötülükler, erdemler, büyük miktarlarda geldikleri sürece hepsi işe yararlar. İnsanlık, baharatların ve egzotik meyvelerin doluştuğu dev bir liman haline gelir. Bir düzene gerek yoktur. Tek ihtiyaç duyulan şey, bütünün doyma noktasına kadar sürekli çoğalmasıdır.

Ya bütün oluşturulduğunda? O zaman hümanist kaygı ve düşünceler yeniden ortaya çıkar: Sabah balık tutan ve akşam flüt çalan, sayısız duyargalarının birinden yoksun kalmayı gururla reddeden "çokyönlü" insan. Fakat burada da, *image d'Epinal*'i* bozmaya hazır bir sürpriz beklemektedir. Teknik okullarda ve fabrikada eğitim görmüş erdemli işçiden çok daha fazla biçimde, bu bütün insan, semavi ve cehennemi bir ucubeye, Juliette'in Minski'si ile Dostoyevski'nin Mişkini'nin bir melezine dönüşme eğilimi gösterir (Stirner bu gerçeği hemen anlamıştı). Geri kalan her şey insani bir *kitsch*'tir, Fourier'den çok Homais'ye yakındır, ki zaten ikisi de o kadar farklı değildir.

Ancak Marx'ın tutkusunun nabzı başka bir yerde atmaktadır: Onu *sürecin* şeytani tabiatının önünde berrak zihinli bir heyecan içinde görürüz. Onu büyüleyen şey sürecin sonucu değil, kendidir. Boşluğun gücünün oluşturulması. Burada iki dünya arasındaki temel zıtlık yeniden ortaya çıkmaktadır. Yukarıda alıntılanan pasajın son cümlesini tekrar okursak: "İnsanın kendinin tek bir özelliğini yeniden ürettiği değil, kendi bütünlüğünü ürettiği bir gelişim totalitesi." Burada nihai zıtlık *yeniden üretme* ile *üretme* arasındadır. "Yeni-

* (Fransızca) İç içe geçmiş resimlerden oluşan bir çeşit bulmaca. – ç.n.

den üretme," düzen dünyasının, süreci her seferinde tekrar düzene sokmaya çalışan, hem kozmosu, hem de toplumu gözeten *rta*'nın düzenini *yeniden üretme* amaçlı törenlerinin hükmettiği bir fiildir. "Üretmek" ise ilerleyen sürecin –her şeye rağmen– bir iktidar artışı getireceği işlevsel bir beceri kullanmanın zorunlu olduğu hegemonik değişimin fiilidir. Üretimin yönü tam olarak *belirlenemez* ve aslında ihmal edilmiştir. Fakat araştırmalar en başta üretim araçlarını yoğunlaştırmak ve genişletmek üzerine odaklandığı için bu gerçekleşmektedir. Aslında gördüğümüz tek şey, bunların evrimindeki tutarlılıktır.

Üretim dünyası model tanımaz ve kendine sınır koymaz. Onun sınırı yalnızca bütün olabilir. Modellerin yokluğu ile ortaya çıkan maksimum parçalanmadan, hemen sahip olunan bir bütünün maksimum birliğine ulaşmak ister. Ve totalite yokluğu azap verdiğinden, bu totalite talebinin gölgesi, sürecin her parçası üzerine düşer. Gölgesi düşen bu hayalet, bu geçici şifacı, *kitsch*'dir.

(Burjuva ekonomi politiğinde –ve ona tekabül eden üretim çağında– insani içeriğin bu derece tüketilmesi, eldekinin tamamen bitirilmesi olarak görünür. Bu evrensel nesneleştirme bütünsel bir yabancılaşma olarak ortaya çıkar. Tüm sınırlı, tek taraflı hedeflerin yıkılması, kendi içinde insani amacın tamamen dıştaki bir amaç için feda edilmesi gibi olarak görünür. Bir yandan, antik zamanların çocuksu dünyasının daha soylu görünmesinin nedeni budur. Diğer yandan, kapalı biçimlerin ve formların, ve belirli sınırların arandığı tüm alanlarda gerçekten de daha soyludur; sınırlı bir bakış açısı için tatminkârdır. Modern dünya bizi tatminsiz bırakır. Tatmin ettiği zaman da *avamidir*."[445] Dikkat: Adımınıza dikkat ediniz! Bu noktada belki de *kitsch*'in en derin sırlarından birine yaklaşıyoruz. Sınırlı ve kanonik olanın, kozmik bir düzene ayarlanmış ölçümlerin sanatı, buna rağmen her şeyi içine çeken, aldırmaz bir hareketi içinde gizliyor. Parçayı bütünmüş gibi gören, parça içinde tok, dengeli, yasal ifade ile yer alan her

şey "avami"dir. Sonra, bir çöl rüzgârı gibi, başa çıkılmaz bir *haine du bourgeois** yükselir, ve beraberinde intikam getirir. Fakat *kitsch* her zaman sanata eşlik etmiştir! Evet, gölgesini yakalayabilmek için süreç tüm gezegene genişletilmelidir; birbirine sarılıp güneşin batışını izleyen bir çift modelin eksikliğine çare olmalıdır. Eski *kitsch* daha da derin bir sırra işaret eder: Bir imge haline gelen her şeye ait suç, bir isim koymanın şiddetinin yankısı.)

Marx kökenlerine bakarak, dünyayı iki değişik biçimde görmüştür: Hem insanın "vücudunun bir uzantısı," hem de onun "büyük laboratuvarı," "cephaneliği," "çalışma malzemesi."[446] Birbirinin antitezi olan bu biçimler fikirlerinde sık sık ortaya çıkmaktadır. Bir yandan, dünyanın insan "vücudunun bir uzantısı" olarak kabul edildiği anda içine kapandığı sembolik denkliklerin (ve böylece de, durmaksızın sekülerleştirmeye rağmen, "yürek," "beyin," "et" gibi terimlerin sembolik dayanaklar olarak kaldığını görürüz) analojik bir zinciri mevcuttur. Öte yandan da, "büyük laboratuvar" imgesinde temsil edilen, Aydınlanma'nın esin verdiği bir uzaklaşma, bütünün deneysel bir kullanımı, bir önermesizlik söz konusudur. Fakat Marx'ın dikkati –ve heyecanı– her zaman ikincisinedir. Birincisinin varlığını kabul etmiştir, ama açıkçası karakteristiklerini belirlemeyecek kadar sıkılmıştır ondan. Hem başlangıçta, hem de sonda (burada biraz daha problemli olsa da) bir *aidiyet* hali ve yanı sıra bu iki durum arasındaki her şey için dikkate değer sayıda *ayrılma* hali ortaya koymak, ona göre yeterlidir. Marx bu ayrılma halini yorulmak bilmeyen, fırtınalı, şehevi bir zevkle, sık sık ve ikna edici biçimde kayıp veya yeniden elde edilecek bir şeye gönderme yaparak analiz eder. Fakat neyin kaybedildiğini ve neyin yeniden elde edileceğini tam olarak netleştirme fırsatını bulur bulmaz aniden dikkati dağılır ve ikna ediciliği kaybolur. Bütün bunlar Marx'ın çıkış "ülkesi" için birbirine uygun olmayan iki tanım

* (Fransızca) Burjuvadan nefret etmek. – ç.n.

verdiği anlamına gelmez. Tanımlar gerçekten de uyumsuz ve birbirine zıttır, fakat bunlar tarihte her zaman yan yana yaşayagelmişlerdir: Biri diğerinin altında yatmaktadır. Marx algılama gücünü bunları *birlikte* konumlandırarak ortaya koymaktadır. Denkliklerin yıkılması şeklinde euhemeristik* bir davranış da, analojilerin düzeni belirlendikten sonra ortaya çıkar. Gerçekten de, bu düzen teselli eden bir *yanıt*, denkliklerin her yıkılışını geleneksel olarak takip eden bir tamir eylemi olabilir.

"Kolektif olarak kontrol ettikleri topluluk içi ilişkilerden doğan sosyal bağları aynı zamanda tamamen kendilerinin olan tam olarak gelişmiş bireyler, doğanın değil, tarihin ürünüdür. *Bu* tür bir bireyselliğin mümkün olduğu yeteneklerin gelişme derecesi ve evrenselliği, değişim değerine dayalı üretimi öngörür. Evrensellikle birlikte bu üretim, ilk olarak bireyin kendine ve başkalarına yabancılaşmasını başlatır, ama aynı zamanda bireyin ilişki ve yeteneklerinin evrenselliğini ve çokyönlülüğünü yaratır. Gelişimin daha erken evrelerinde, ilişkilerinin doluluğunu henüz idrak etmemiş ve bunları güçlerin ve sosyal ilişkilerin kendinden bağımsız bir birleşimi haline getirmemiş olduğu için tek başına birey daha dolu görünür. Bu kökensel doluluğa hayıflanmak da, sonsuza dek halihazırdaki boşluk durumunda kalmamız gerektiğini düşünmek kadar saçmadır. Burjuva bakış açısı kendisi ile bu romantik bakış açısı arasındaki antitezden öteye geçememiştir, bu nedenle de bu ikinci bakış açısı, burjuvazinin kutsal sonuna[447] kadar meşru antitezi olarak ona eşlik edecektir." Bu pasaj, bildiğimiz her şeyden görkemli biçimde ayrı duran sermayenin metafizik işlevini yüceltir. Konunun diğer savunucuları Marx'ın ileri görüşlülüğünden yoksundurlar ve savundukları ticarete bu tür yaratıcı güçler atfetmeye asla kalkışmazlar. Burjuva çağının şımarık ilk çocuğu olan Evrenselliğin kendisi, burada yalnız ve yalnız "değişim değerine dayalı üretim"in çocuğu ola-

* Mitolojik tanrıların gerçekte insan olduklarını savunan görüş. – ç.n.

rak kabul edilmektedir. Marx tüm önceki safhalara bağlı olan komünist toplum üyesini (kaybolmuş "orijinal doluluğu" için riyakâr gözyaşları dökmeye hazır olsa da), bu önceki safhalar kaçınılmaz olarak *bornés*, yani sınırlı oldukları için kaale almaz. Ve Marx için *Borniertheit** en ağır hatadır, herhangi bir boşluktan daha da kötüdür. Sürekli bir tehdit, gettonun düşmanca bir anısıdır.

"Kökensel doluluk," *polútropos*, "çokyönlü" değildir; Marx'ın söylemek istediği budur. (Fakat Ulysses bu "kökene" ait midir, değil midir? Bu soru cevapsız kalmıştır.)Tarihin diğer ucunda, burjuvazinin son derece başarılı olarak geliştiği bir çağda, burjuva bireyin özünün gerçekten de evrensel, fakat önlenemez bir boşaltma sürecinin sonucu olarak tamamen içi boş, anlamsız ve kof olduğunu görürüz. O zaman antropolojik soru şu şekilde sorulmalıdır: Kayıp "kökensel doluluğa" saçma bir gönderme yapmak zorunda kalmadan bu "tamamen boşaltma" ile, nasıl baş edebiliriz? (Burada Marx bir tek alaycı cümle ile burjuvaziye yönelik büyüklü küçüklü tüm tepkisel eleştirileri silip atmaktan söz etmektedir.)

Bu noktada diyalektiğin alet kutusu, tüm yanıltıcı saldırganlığıyla yine son derece yararlı görünmektedir. Gelişimin boşalttığını, gelişim yeniden dolduracaktır. İnsanlar üretim ilişkileri yerine "bireylerin evrensel gelişimi" hakkında konuşacaklar; böylece, gerçek bir boşaltmadan söz etmek yerine, hiç değilse, diğerlerinden çok daha fazla "kendi başına başarmak" isteyen bir dönemin eğilimleriyle uyum içinde olan boş bir ifade kullanacaklardır. Yalnızca bazı sorulardan kaçınmak gerekmektedir. Ya somut olan (birey) inatla karşı koyarsa? Ya evrensel olan sürekli var olmaya ancak tam boşluk koşuluyla anlayış gösterirse? Bu noktalar üzerine ustaca bir çalışma daha önce Hegel tarafından yapılmıştır. Yöntemleri daha ham olsa da ve felsefe tarihi hakkında çok daha az şey bilse de, şimdi Marx da aynı şeyi yapmaktadır. Ve politeknik okullarındaki kurban ateşinin dumanını içine çekerken çorak

* Darkafalılık. – ç.n.

topraklarını Raymond Rousselvari kanlı bir sahneye çevirerek Tarihe gecikmiş bir giriş yapmak için kana bulanmayı bekleyen, giderek daha alçalan torunlar ve onların torunları olan Üçüncü Enternasyonal'in gezgin üyeleri veya kara bir Bizans'ın mirasçıları bu türden aldatmacaları sayısız kez ve üstelik daha da sert tavırlarla sergileyeceklerdir.

(Bu doktrinin iyi huylu hamlığı, ona saygı göstermeyenler için tehdit oluşturabilecek bir yaşama gücü vermektedir. Bu özel, mümkün olduğu kadar çabuk ve etkin olarak uygulanacak biçimde *programlı* bir hamlıktır. Kavram tabii ki hamdır, ama deyimin hem hukuki, hem de fiziksel anlamında bir "süreç" olduğunu ifade eder. Var olanın genel sürecine, onu diğerlerinin yanı sıra bir yargılamaya, bir *procès*'ye* tabi hale getirerek yardımcı olur. Koşullar uygun olduğunda "devrim adaleti"ne de dönüşebilen tarihin adaleti, pratiğin sürecini harekete geçirmek için değerli bir araçtır. Teori, pratiğe yeni bir teorik saygınlık kazandırmakla kalmamıştır; aynı zamanda Bilim altında gizlenmiş etkin durumdaki pratiktir. Burada "materyalizm" sözcüğü, tarihi ve diyalektik olarak, sinsice gülümseyerek yeri doldurulmaz hizmetlerde bulunmuştur.)

Marx kendini her zaman sınırsızca "gelişim" hayranlığına bırakmaz. Bazen bu sözcüğün arkasında önlenemez anlaşmazlıklar da görür. Biri sapkın (sermayeninki), biri de iyi (sermayeden sonra gelen) iki gelişim modeli arasında kesin bir ayrımı ifade etmeye tehlikeli derecede yaklaştığı pasajlar vardır; ve böylece savunmasını da elden bırakmış olur.

Değişim değerini temel alan ve bunun tam olarak karşılanmasını başarmış bir toplum, şu şekilde tanımlanabilir: "Her birey, eşyanın herhangi bir biçimi halinde sosyal iktidara sahiptir[448] (değişim değeri)." Takip eden cümlede devrim yaratan adım kısa ve net biçimde tanımlanmıştır: "Nesneyi

* (Fransızca) Yargılama, dava. – ç.n.

sosyal iktidarından yoksun bıraktığınızda bu güç kişiler tarafında kişiler üzerinde kullanılacaktır." Bu düşünce Louis Dumont'un tezi ile tam olarak örtüşmektedir: Modern olanın birincil karakteristiği (fakat kaç tane *birincil* karakteristik vardır!) insanlar ile nesneler arasındaki ilişkiye büyük önem atfetmesi (öncelikle insanlar arasındaki ilişkiye dayalı diğer toplumlarda öz konusu olanın tersi) ise, o zaman değişim değeri sistemini terk etmek, insanlar arasındaki ilişkilerin önceliğini yeniden sağlamak anlamına gelecektir. Marx burada toplumun evrelerinin birçok formülasyonundan, Marksizm-Leninizm'in elkitaplarından hiçbirinde rastlanmayacak birini verir; aslında burada, kavramsal ifadeler oldukça belirgindir:

a. "(İlk başta tamamen doğal ve kendiliğinden olan) kişisel bağımlılığa bağlı ilişkiler, insan üretkenliğinin ortaya çıktığı ilk toplum biçimleridir, fakat bu yalnızca sınırlı biçimlerde ve tecrit edilmiş ortamlarda[449] görülür." "Kişisel bağımlılığa bağlı ilişkiler" nesnelerle olan ilişkilerin aksine karakteristik, merkezi unsurdur. Burada bağımlılık *naturwüchsig*, yani başıboş yetişene, ormanlara ve bataklıklara teslim edilmiştir. Gelişim "yalnızca sınırlı biçimlerde" olur. Burada gelişmenin bir sınırı, önceden belirlenmiş bir gelişme ortamı vardır ve ne olursa olsun tüm mübadeleleri kapsamaz. *Dışarıda*, başka oluşumlar var olabilir ve var olur.

b. "*Nesnelere bağımlılığı* temel alan kişisel bağımsızlık, ikinci büyük evredir. İlk kez olarak insanlar sosyal etkileşimin, evrensel ilişkilerin, çeşitli ihtiyaç ve evrensel yetilerin[450] bir sistemini geliştirmişlerdir." Bir kategori olarak birey ilk olarak bu evrede biçimlenir. "Birey" diğer öznelere karşı bağımsızlık ilişkisini korur. Fakat bir şartla: Bu ilişkiler nesnelere tam bağımlılıkla aynı zamanda olacaktır. "Bireyler, kendilerinin dışında bir çeşit kadermiş gibi[451] var olan toplumsal üretime tabidir." Nesnelerin saf varlığında vücut bulan bu kadere verilen isim artık "toplumsal üretimdir." Bu, nesneler ve bunların üretiminden ibarettir. Form "a" ile karşılaştırıldığında, bu

form bölgesel olandan bir kaçış, sınırların evrensele, bireyin tekliğinin aksine toplam ve genel olana doğru genişlemesidir.

c. "Bireylerin evrensel gelişimini, komünal ve toplumsal verimlilikleri üzerindeki becerilerini, toplumsal kapasiteleri üzerindeki kontrollerini temel alan özgür bireysellik, üçüncü aşamadır."[452] Burada da mesele bir kez daha nesneler ve kişiler arasındaki ilişkiyi tersine çevirmek, nesneleri (ve böylece de "verimliliği") tekrar itaat eder konuma getirmektir. Halka daralmaktadır: Verimlilik, artık "bireylerin evrensel gelişimi" adını alan başka bir verimlilik biçimine boyun eğmelidir. Fakat mağrur özgür düşünürler için bu formülün arkasında gizlenmiş olan nedir? İnsanlığın bu gizli, kutsal *gelişimi* için çağlardır kullanılan isim, "üretim," yalnızca bir tek yön gösterir: İnsanlığın kendine "insan malzemesi" muamelesi yapmak. Peki bu durumda ortaya çıkan "çok yönlü" insan nasıl biri olacaktır? *Anthropos*'un bir parodisi; toplumun giderek daha "evrensel" olan üyelerine bir modelin (sonsuz büyüme olarak verimlilik) uygulanmasıyla oluşturulmuş süreğen bir Anthropos,* Monsieur Homais** ve Homongolos'un*** ürkütücü melezi olacaktır. *Kendilerini* sürekli olarak *iyileştiren* tek üyeler onlar olacaktır! Ve hatırlayalım ki, "iyileştirme"**** Adam Smith'in "gelişim" için kullandığı sözcüktür.

Bu çok hassas noktada, Marx tekrar tekrar bir açıklama vaad eder, fakat öngörülemeyen nedenlerden dolayı bu açıklamayı hep *ertelenmek* zorunda kalır: "('Üretim araçlarının sahiplenilmesi ve kontrolünü' temel alıyormuş gibi görünen bu son bağlantı, hiçbir biçimde keyfi değildir. Bu noktada inceleyemeyeceğimiz[453] maddi ve entelektüel koşulların gelişi-

* (Yunanca) İnsan, insanoğlu. – ç.n.

** Flaubert'in *Madam Bovary* eserinde sinsi, ikiyüzlü, ve zeki eczacı. – ç.n.

*** Simyacıların cinsel birleşme olmaksızın, sperm, kan ve gizli ilimler aracılığıyla ürettikleri cüce ve garip insan. – ç.n.

**** Burada geçen kelime, *improvement*, "geliştirme, düzeltme, kıymetlendirme, iyileştirme" anlamlarına geliyor. "Gelişme"yi ifade etmek için kullanılan diğer kelime, "development," yani, "gelişme, inkişaf, ilerleme." – ç.n.

mini öngörür.)" Hâlâ bu noktadayız, fakat her zamanki gibi, inkâr gerçeği ortaya koyar. Marx hemen "keyfi" sözcüğünü ortadan kaldırmaya yönelir, çünkü tam da bu sözcük "yeni insanın" sırrını saklamaktadır; Marx sanki birkaç on yıl sonra aynı heyecanla ortaya çıkarılacak olan pozitif kahramanların tiksindirici yüzlerini şimdiden görmüş gibidir. Onlar işe yaradıklarından, tabii ki keyfi değillerdi. Fakat değişim değeri olan nesnelerin geçmişte yaratıldığı gibi, keyfi olarak oluşturulmuşlardı.

"Metanın değiştirilebilirliğini güvenceye almak için, değişim değerinin kendisi metanın karşısına bağımsız bir meta[454] olarak konulmuştur." Doğu'dan, Doğu'nun o en saf ve en zehirli Batı olan ötelerinden gelen yeni bir baharat gibi, mübadele edilebilirlik pazara çıkar ve hemen gerçeğin çehresini değiştirir. "İşaretin keyfiliğinde," düzenin uygulanmasında, her ikame eyleminde (*y yerine x geçer*) etkin olan, fakat kendini özerk bir varlık gibi şekillendirme küstahlığına henüz sahip olmayan o aynı güç, şimdi güven kazanır, ve *başka* güçlerin içine çekilip emilmeyi kabul etmek yerine, onları kendi içine çekebileceğini ve kendi kısmi uygulamaları olarak göreceğini gösterecek cesareti bulur. Aristoteles ustanın daha önce söylediği gibi, "Gerçekte her şey mübadele edilebilir."[455] Çok bilinen bazı gerçekler yüzyıllarca tarihin çatlaklarında bekler, ama sonra uyandıklarında ezip geçen çenelere dönüşürler.

"Tamamen doğal malzemenin hiçbir *değeri* yoktur. İçinde somutlaşmış insan emeği bulunmadığı için, saf malzemedir ve insan emeğinden bağımsız biçimde var olur. Değer yalnızca somutlaştırılabilir; değeri evrendeki elementler[456] kadar azdır."

Sosyal makine tamımıyla *stoicheia tou kósmou*'nun makinesinin yerini aldığı için, o zamana dek iktidarın yüce kaynağı olan doğanın kendinin ve unsurlarının kudretten arındırılmaları ve birbirlerine karşı kayıtsız kalmalarının sağlanması gerekir. Üstelik bunun, doğanın ve unsurlarının "değerden yok-

sun kalmış" hale gelme noktasına kadar, artık canlı emeğe geçen kökenin nefesinin onları canlandıracağı noktaya kadar yapılması şarttır.

Meta hemen kullanıma giren bir şeydir. Halihazırdakinin yok edilmesini gerektirir, fakat onu başka bir süreçle yeniden oluşturur (değişim değeri yine kullanım değerine dönüşür). Bir deyimin, bir sözcüğün "uygunsuz" kullanımını içermesi gibi, bu da nesnenin uygunsuz kullanımına dayanır. Bir nesne metanın *ikincil* karakterini elde ettiği an, metanın özü nesneyi *birincil* olarak meta –yani değişim değeri– olarak ortaya koyar, ve yalnızca belli bir noktada (dolaşımının sonu, tüketim anı) bir kullanım nesnesi olur. Bu, değişimin oluşturduğu bir tersine dönüştür, fakat dolaşım *aynı gövde içinde* oluşmuyorsa, her değişimin temelidir. Ve değişim sürecinde, topluluğun gövdesi, bir başka topluluğun gövdesi ile temas ettiğinde kaçınılmaz olarak yara alır. Çıkış noktasının üzerine çullanan, onu bir tarafa fırlatıp atan ve oyunlarını oynarken allak bullak eden *türemiş* karakteristikler de, –fakat bu arada türemiş kaldıkları anlaşılan– sonradan gövdeye "yıkıcı etkili"[457] yankılar salan *uzak, sınırda kalmış* (ilk etkileşim topluluk ile topluluk arasındadır ve sınırda gerçekleşir) özelliklerdir.

Dışlanmış meta, genel bir *eşdeğere* dönüşen bir metadır ve böylece kendi özel kullanım değerine, genel bir eşdeğere dönüşmesi gerçeği sonucunda kazandığı ikinci tür bir kullanım değeri ekler. Dışlanmış meta, bu açıdan mübadeleye eşdeğer olduğu bir arzu nesnesine dönüşür. Tek tek nesnelere karşı spesifik arzuların yanı sıra, değişime karşı toplu bir arzu da vardır: "Genel eşdeğer olarak dışlanmış meta şimdi aynı değişim sürecinden türeyen evrensel bir ihtiyacın nesnesi olmuştur ve herkes için değişim değerlerinin temsilcisi, yani genel bir değişim aracı[458] olmak gibi aynı kullanım değerine sahiptir." *Dışlanmış metanın* bu u-dönüşü ile genel bir arzu nesnesine, ölçüm amaçlı bir birime, üstelik tam da, gülünç şekilde toplu

değişim olanağına kavuştuk. Arzunun isteği, bir nesne değil, fakat nesneleri değiştirme olanağıdır.

Metanın tüm ilahiyatı, sonunda değişim değerinin tekrar kullanım değerine dönüştüğü bir süreçte ortaya çıkar. Bu süreç emtianın tüm fantazmagoryası'nı* ortaya çıkaran *erteleme*, Freud'un *Aufschub*'u, "alış ve satış arasında[459] yer alan boşluk"tur. Ve bu boşluk, bu ayrılma, hizipleşme ve ikiyüzlülüğün toplu biçimidir. Bu "sosyal etkileşimin uzun süredir var olan ve gelenek ve aptalca duygusallıkla[460] kutsallaştırılmış yerel engellerini yıkar." Bu "bir zamanlar bu sosyal etkileşimde[461] birleşmiş olan tüm unsurların parçalanıp ayrılması ile ortaya çıkan biçimdir." Bu, masumiyetin imkânsızlığıdır. Aynı şey, her şeyden önce gövdeye tamamen yabancı olan ve "paranın kristali"nde olduğu gibi bozulamaz ve özerk bir varoluş biçimi bahşedilmiş yetersiz bir ifade, yani yazı içinde hapsedilmiş ve etkileşimi, akrabalık bağları, temsil ettiği şey ile benzerliği kopartılmış bir sözcük için de söylenebilir.

Marx, saldırdığı Düşman'ın tutsağıdır; rakibinin vücudu, üzerine yıkılarak onu boğar. Marx, kapitalizm ismini verdiği *sınırları yıkan makine* konusunda kesin bir görüşe sahiptir fakat *sınırı* değil *makineyi* sorgular. Sınırları, dişlileri birbirine hiç karışmadan, krizler oluşmadan yıkacak daha iyi bir makine tasarlamak istemektedir. Usta bir makinist gibi, kapitalist makine hakkında sevgiyle, heyecanla bilgi edinmiştir. *Sınır* konusunda bu makinenin hayallerini paylaşır. Onu rahatsız eden yalnızca sermayenin ortaya çıkardığı hakkaniyetsizlik değil, aynı zamanda kapitalin üretime bir *engel* olmaya hazırlanması, mümkün olanın uçsuz bucaksızlığı ile karşılaştırıldığında eskimiş ve taşlaşmış bir biçim olmasıdır. Kimse sermaye rüyasını Marx'ın ruhunda topladığı kadar büyük bir inançla görmemiştir. Küçük bir yerden gelip metropolün

* Art arda sıralanan (genellikle görsel) hayali unsurlar; hayal gücü gösterisi, göz boyamacılık. – ç.n.

geleneklerini ümitsiz biçimde *ciddiye alan* genç bir adam gibidir, Marx'ın sermayeyi görüş biçimi budur. Bazen kendini Père Lachaise tepesindeki Rastignac* gibi hissetmiş, sonra da sınırları yıkan o eski makineden bile çok daha sınırsızca üretecek bir şeyi dünyaya salmıştır. Sermaye onun Madame de Beauséant'ı** olmuştur. Ondan nasıl davranılacağını öğrenmiştir; onu topluma takdim eden odur. Fakat kadın şimdi ona yıpranmış, biraz gülünç ve harap görünmektedir. Gözünü başka tarafa, Proletaryanın *débutantes*'ına*** çevirmiştir.

Gelişme söz konusu olduğunda, Marx sonunda iktidarın kendinden daha kapitalist olmuştur. Keskin gözlü ve inatçı biçimde sınırları yıkan iktidarın sınırını her yerde aramıştır. Kapitalist üretime *borné,***** çekingen, kendi içine kapalı bir form olarak bakabileceği noktaya varmayı ve sermayenin daha önceki formları aşağıladığı gibi onu aşağılamayı istemiştir: "(*Yabancılaşmanın en uç biçimi ... üretimin* tüm *sınırlı önkoşullarının* çözülmesini *kendi içinde* –fakat ters olarak, başaşağı– bulundurmaktadır. Dahası, üretimin koşulsuz önkoşullarının yanı sıra, bütün için tüm maddi koşulları, bireyin üretici güçlerinin[462] evrensel gelişimini oluşturur.)" Burada heyecanlı bir şeytanlık, sınırsız özyaratım arzusu konuşmaktadır; mutlak çözülme elde edildiğinde, bir insan mülkiyetten tümüyle arındırıldığında, boşluğun en azından o kişinin hiç olmadığı her şeyle doldurulabileceğini hayal eder. Yani Marx'ın öfkesi insancıl bir rüya değil, vahşi bir teknolojik sanrı olarak fışkırır.

Marx mutludur: Sermaye "emeği ve değerin yaratılmasını, İngilizlerin dile getirdiği gibi, yapay bir kontrol ile sınırlar. Ve bunu da artık emek ve artık değeri konumlandırdığı

* Balzac'ın *Goriot Baba* romanındaki ana karakter; Rastignac, romanın sonunda, kendini Père Lachaise tepesinde bulur. – ç.n.
** Aynı romanın kadın kahramanı. – ç.n.
*** (Fransızca) Yüksek sosyeteye ilk kez giren genç kızlar. – e.n.
**** (Fransızca) Darkafalı. – ç.n.

aynı temelde ve aynı miktarda yapar. Bu nedenle de, doğası gereği, emeğin ve değerin yaratımına, onları sınırsızca genişletme eğilimine ters düşen bir *engel* oluşturur. Hem *kendine özgü* bir engel oluştururken, hem de *tüm* engelleri aşmaya yönelmesi, canlı bir tezattır."[463] Düşmanı kendi sınırına çivilemiştir. Fakat bu sınırın doğada ve zihinde var olduğu düşüncesi, Marx'ın dikkate almayı reddettiği bir şeydir.

"*Öncelikle genel olarak üretimin değil, sermayeyi temel alan üretimin*[464] *yapısında bir sınır vardır.*" Marx, bundan kapitalin "ekonomistlerin inandığı gibi üretim güçlerinin gelişimi için *mutlak* biçim olmadığı" sonucunu çıkartmaktadır. Fakat böyle bir "mutlak biçim" mevcuttur: Nasıl Hilbert'in rüyası tam aksiyomlaştırma ise, Marx'ın rüyası da budur. Onu hatasından döndürmek için araya giren bir Gödel de yoktur.

"Dolaşım küresinin, özel değere sahip bir meta[465] olarak altının (veya gümüşün, kısaca, para materyalinin) girdiği bir deliği olduğunu gördük."

"Delik" özyansımadır. Var olan tüm nesneler içinde, her zaman nesnelerin temsilini temsil eden bir delik vardır. Ve tek başına bu nesne kendinden öncekilerin düzenini bozmaya yeterlidir.

"Bir şey, değer olmadan kullanım değeri haline gelebilir. Şeylerin insana faydasının emek aracılığıyla ortaya çıkmadığı hallerde durum böyledir. Bu hava için, el değmemiş toprak için, doğal çayırlar için, ağaçtaki odun[466] vb. için de böyledir." Dünyanın tüm yapısı Marx'ın *Kapital*'de kısmen formüle ettiği bu paradokstan türer. Töreni takip edelim. Önem taşıyan alan belirlenmiştir: Bu, değerin alanıdır. Oluştuğu maddeye dokunuruz: Emektir. Ölçüm birimini ararız: Çalışma sırasında geçen zamandır. (Buraya kadar, Ricardo'yu takip ediyoruz.) Karakterini gözleriz: Bu soyut emektir, *sans phrase** (Marx tarafından önemli ekleme), sistemi her noktadan mühürleyen

* (Fransızca) Söze yer vermeyen. – ç.n.

boş bir nosyon. (Marcel Schwob "La différence est la langage sensible de la ressemblance" – "Fark, benzerliğin hissedilen dilidir" diye yazmıştır.) Bu da unsurların homojenliğini onaylar ve ölçülemeyeni bertaraf eder, tıpkı Saussure'de işaretin keyfiliğinin (prensipte) dilin bir sistem olmasını; Freud'da birincil sembol olan fallusun, libido etkileşimlerinin meydana gelmesini ve hesaba katılmasını sağlaması gibi. Sonuçta, boşlukta kurulan bu sistem, doğanın totalitesini oluşturur. Fakat bu doğa, üretimin (malların, işaretlerin, hayaletlerin üretiminin) simyasından geçerek olgunlaşmış, *üzerinde çalışılmış* doğadır.

Potlatch, eşit değişimin* imkânsızlığını temel alır; değişim eşitsiz olmalıdır. Karşılıklılık, her zaman bir yanılsama olduğundan reddedilir. Eşdeğerler yalnızca acemilerin başaşağı dünyasında mevcuttur, çünkü acemiler paylaştıkları bir içgörü ile iletişim kurarlar.

Eşit değişim, mistik bir değişimdir – aynı ikizlerdeki ve şeffaf konuşmadaki gibi. Kapitalizmin makinesi *mistik değişimi, olağan değişim* gibi olarak dayatır. "İkizlerin konuşma biçimi doğrudur, çünkü eşittir. Aynı değere sahiptirler. Aynı şeydirler. Satan kişi, alan kişi: Bunlar da aynı şeydir. Bunlar ikizdir."[467]

Bir fetiş olarak meta iki biçimde görülebilir: Günlük sekülerleşmiş dünya üzerinde dalgalanan aldatıcı bir batıl inanç, ya da fetişin mucizesini değerlendirmek için günlük bir fırsat. Marx bu mucizeyi algılayacak dehaya sahipti. Fakat bunun yalnızca felaketin başlangıcı olduğunu bildiğinden mucizevi olana karşı derin bir hınç besliyordu. Mucizevi olana maruz kalmış olanlar güvenilmezdir, kullanılamazdır. İktidarlardan

* Kuzey Amerika Kızılderili dillerinin birinden gelir, kutsal nitelikli bir armağan verme veya servetini yağmalatma. Karşılığında bir armağan beklenen armağan verme. – e.n.

gelecek en küçük bir üfleme bile onların ayaklarını yerden keser. En iyisi mucizevi olanı uç biçimindeyken boğalım, vitrinleri kıralım ve metayı yok edelim. Artık Marx zihinsel açıdan gerçekten de fazla parlak olmayan, uysal ve sadık takipçilerine hediyesini sunabilir; onlara her türlü mucizenin yitip gittiği veya tüm mucizelerin bıçaklandığı ve yerde ölü yattığı, ve çocuklara halk düşmanı olarak gösterildiği bir dünyanın üzerine nasıl kilit vurulacağını öğretebilir.

Ricardo'nun Acımasızlığı

Marx ile kapitalizmi savunan soğuk, acımasız teorisyenler arasında kardeşçe bir dayanışma sürmektedir. Ve bu Marx'da uzun süreli olan tek dayanışma duygusudur; sosyalizmin teorisyenlerine karşı genellikle hınçlı ve tahammülsüzdür. Bu nedenle, verimli ve verimsiz emek arasındaki ayrım konusunda Adam Smith ile aynı fikirde olmaya hazırken, David Ricardo'nun "duygusal karşıtları"nı küçümser:

Ricardo haklı olarak kapitalist üretimi, zamanının genel anlamda en avantajlısı, zenginliğin yaratılması için en avantajlı üretim tarzı kabul eder. *Üretim için üretim* istemektedir, ve bu *doğrudur*. Ricardo'nun duygusal karşıtlarının yaptığı gibi bu şekilde üretimin son nokta olmadığı konusunda güvence vermek isteyenler, üretim için üretimin, insanlığın üretici güçlerinin geliştirilmesinden, yani *insan doğasının zenginliğinin kendi için bir amaç*[468] *olarak geliştirilmesi*nden başka bir şey olmadığını unuturlar."

Fakat Marx tarafından arzulanan toplum, sermayenin ötesine uzanan bu hedefe sahiptir, yani "*insan tabiatının zenginliğinin geliştirilmesi,*" "tam insanın" şimdiye kadar başarılamamış o "çokyönlülüğüne" doğru bir hareket. Sınırların yı-

kımına dayalı kapital onları yıkıp yıkmamak konusunda hâlâ *tereddüttedir*; sermayenin ötesinde üretim için üretimin en radikal, yoğun ve etkin biçimini alması ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle Marx kapitalist üretimin en berrak zihinli ve acımasız nosyonunu (aslında Ricardo'ya ait), sermayenin kendisi üretime bir engel haline geldiği için dahil olacağı bir bağlama yerleştirmeye çalışmaktadır.

"Belirli bir noktanın ötesinde üretici güçlerin gelişimi sermaye için bir engel haline gelir; böylece sermaye ile ilişki emeğin üretici güçlerinin[469] gelişimine bir engel oluşturur."

Kâr oranlarının tedrici düşüşü teorisi, öncelikle gelişimin kendi kendini engellediği, dönüşü olmayan bir nokta oluşturmaya yarar. Gelişimin mızrak ucu olan sermaye böylece, daha önceki evrelerde sermaye tarafından bozulan ekonomik ilişkiler gibi bir engele dönüşür. Fakat eğer sermaye şimdi kendine başkaldıran o gelişim sürecinin *öznesi* idiyse, sermayeyi yıkan gelişimin öznesi ne olacaktır? Bu noktada Marx gelişim imgesini plan olarak, araçlarını ve kimliklerini yeniden belirlemiş insanlar tarafından düzenlenen bir süreç olarak sunmaktadır. Fakat gelişimin birincil özelliği planlanamaz olmasıdır; karanlıkta meydana gelen ve sürekli olarak şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkartan, sürekli körlemesine bir şekillendirmedir, çünkü gelişimin kendi işleyişinden daha *üstün* bir bilgi yoktur. Modern toplumun diğer büyük gücü *kontrol*, burada Marx'ın sözlerinin arkasında, yine kendi kaderlerinin sorumluluğunu üstlenen insanların acı dolu imgelerinin, sanatçı, balıkçı ve hatta polis olan mutlu işçilerin popüler resimlerinin arkasında yatmaktadır. Aksine, *kontrol* ve *gelişim*, belki de ikisi için de ölümcül olacak çok yavaş tempolu bir mücadelede birbirlerine kenetlenmiş canavarlardır.

Ricardo ve Marx rakip ilahiyatçılar olabilirler, ama ikisi de "dürüstçe" ve "bilimsel olarak" kendilerini aynı Tanrı'ya adamışlardır. Marx, Ricardo'nun aşırılıklarını abartılı bir hoş görü ile gözlemler; evet, gerçekten de aşırıdır, ama bu aşırılık doğ-

ru yöndedir. "Örneğin, burjuva ekonomisinin özellikle değişim değeriyle uğraştığına ve kullanım değeri ile yalnızca dıştan ilgili[470] olduğuna inanan Ricardo..." Ah, ne asil hata!

"Bu nedenle, Ricardo'nun acımasızlığı *bilimsel açıdan dürüst* olduğu gibi, bakış açısı için *bilimsel olarak gereklidir* de. Üretim güçlerinin gelişiminin gayrimenkule mi, işçilere mi ölümcül bir darbe vuracağı onun için hiç fark etmemektedir. Bu gelişim sanayi burjuvazisinin sermayesinin değerini düşürecekse, daha da iyidir. Ricardo der ki, eğer emeğin üretici gücünün gelişimi, sabit sermayenin değerini yarı yarıya düşürecekse, fark etmez. İnsan emeğinin verimi iki katına çıkmıştır. Bu *bilimsel dürüstlüktür*. Eğer bir bütün olarak Ricardo'nun bakış açısı sınai *burjuvazinin* çıkarlarından yanaysa, bu yalnızca bu çıkarlar üretimin ve insan emeğinin verimliliğinin geliştirilmesi ile örtüştüğü *için*, ve örtüştüğü *ölçüdedir*. "Bu çıkarlar üretimin çıkarıyla çatıştığında, burjuvaziye karşı da diğer durumlarda proletaryaya karşı olduğu kadar *acımazsızdır*."[471]

Ricardo ve Marx, bu iki sınıf üretimin maksimum gelişmesini garantileyene kadar, sırasıyla burjuvazinin yanında ve proletaryanın yanında yer almışlardır. Ve nasıl Marx, Ricardo'nun inatla burjuvaziye karşı olduğunu düşünmüşse, biz de Marx'ın inatla proletaryanın karşısında yer aldığını düşünebiliriz. Çünkü hedef, ne yazık ki, insandan daha azı değildi, hem de tüm insan türü; bu, Darwin'in iç karartıcı ilmihalinin teyidini çoktan vermiş olduğu bir, iyi niyetti. Marx tiksintiyle başını salladı: "İlk başta bireylerin çoğunun ve toplu halde sınıfların pahasına da olsa, insan türünün yeteneklerinin bu biçimde gelişiminin, sonuçta bu antagonizmayı ortadan kaldırabileceği ve tek başına bireyin gelişimiyle örtüşebileceği ve bu şekilde bireyselliğin daha da üst seviyede gelişiminin yalnızca bireylerin feda edildiği tarihi bir süreç yoluyla sağlanabileceği. İşte anlayamadıkları budur."[472] Fakat Nietzsche bunu anlıyordu. Hayatının son yıllarında zaman zaman, ha-

yaller gören bir muhasebeci gibi feda edilmesi gerekecek, dev bir deneye uysalca malzeme olacak sınıflarla, insan tipleriyle, milletlerle, nesillerle ilgili planlara ve hesaplara dalıyordu.

Para Kristali

Analoji dünyasında (diğer şeylerin yanı sıra, niteliklerin dünyasıdır), sayısallığın ajanlarına (altın), ve sayısallık dünyasında da (diğer şeylerin yanı sıra, niceliklerin dünyasıdır), analojinin temsilcilerine, ajanlarına rastlarız (altın).

Birinci durum: "Nesneler arasında tümüyle *niceliksel* bir fark neyi öngörür? *Niteliklerinin* birbirine özdeş olmasını. Bu nedenle de, çeşitli emek biçimleri arasında nicelik ölçümü, niteliklerinin eşdeğerliğini, birbirine özdeş olmasını öngörür."[473] Fakat alışılmış düzeni (ve bundan dolayı da niteliklerin bastırılmasını) temsil etmek istiyorsanız, başlangıçta alışılmış olana (kâğıt para) güvenemezsiniz. İhtiyacınız olan şey farklılaştırıcı niteliklerin iptaline saf mübadele edilebilirliğe yaklaştıkça daha da değerlenen bir malzemedir. Bölünebilirlik, tekdüzelik ve değişmezlik, sayısallığın casuslarıdır ve kendilerini altında ortaya koyarlar. (Ricardo, "bir değer ölçeğini kusursuz yapmak için gerekli yegâne nitelikler, kendisinin bir değeri olması ve bu değerin kendinin değişmez olmasıdır"[474] diye yazmıştır fakat *tek bir nitelik* bile niceliğin saltanatını sona erdirmeye yeterlidir.) Marx bunu anlamayan saf insanlardan rahatsızdır: "Değerli madenlerin para ilişkilerinin nesnesi, hatta ete kemiğe bürünmüş hali olduğu üzerinde çalışma, hiçbir şekilde Proudhon'un inandığı gibi ekonomi politiğin alanı dışında kalan bir mesele değildir. Boya ile mermerin fiziksel bileşimi, resim ile heykelin[475] alanının ne kadar dışında kalıyorsa, bu da o kadar dışındadır." En son olarak da: "Değer-

li madenler fiziksel nitelikleri açısından tekdüze olmalıdırlar. Böylece bunların eşit miktarları o derece birbirine eş olur ki, birini diğerine tercih etmek için bir neden olmaz. Aynı şey, örneğin eşit sayıda hayvan veya eşit miktarda tahıl[476] için geçerli değildir."

İkinci durum: Sayısallık dünyasında bir analoji casusu olarak altın. Artan bir şaşkınlıkla, Marx'ın *Grundrisse* ve *Kapital*'de durmaksızın anlattığı bir süreç olan niteliklerin yok edilmesinin, sürekli olarak, nitelikler üreten simya süreciyle kıyaslandığını fark ederiz. M-P-P-M ve P-M-M (M: meta, P: para anlamında) simya terimleri *caput mortuum** ve *quinta essentia*'nın** ekonomik karşılıklarıdır Para da felsefe taşının yerini tutar. "Sanki, örneğin, bir taşın keşfi, kişiliğimden bağımsız olarak,[477] tüm bilimlerin mülkiyetini bana bahşetti." Böylece, bu yabancı ülkede, altın, güneş ve yıldızlarla ilgili tüm görkemli anlamlarını korur, bedellerin hiyerarşik sistemin canlı merkezi olarak hizmet eder. Tarafsız bir ülkenin merkezinde, farklılaşmamış ve alışıldık biçimde, tarihten gelen görkem karşımıza çıkar.

Yüzyıllar boyunca her şey, her varlık, kendi İkizi tarafından eşlik edilerek ortaya çıktı ve hareket etti. Gerçekten de, baskın varoluşun İkiz olduğu ve tek başına varlığın yalnızca onun bir işareti olduğu bir zaman vardı. Sonra ikizler yavaş yavaş ayrılmaya ve kaybolmaya başladı. Sonunda doğanın gece kısmına sığındılar ve onlardan ancak arada bir ve sinsice söz edildi. Fakat yeni bir türün, yeni İkizleri yayılmaya başladı. Bu tür, çoğalan ve kendini her şeyin üstüne çıkartan değişim değeriydi. Gerçekten de hemen bir varlığa dönüşen ve hiçbir gövdeye karşılık gelmeyen bir İkiz vardı; bu paraydı ve kendini bağlayacağı bir gövdeden yoksun olduğu gerçeği ona daha uzun bir hayat bahşediyordu. "Tüm metalar dayanıksız paradır; dayanıklı meta,[478] paradır."

* (Latince) Ölünün başı. – ç.n.
** (Latince) Beşinci varlık. – ç.n.

İki hareket vardır:

a. Her şey kullanılabilir malzemedir. Özne, prosedürdür. Mutlak alışıldık düzen. Eyleme geçen, deneyin koşullarını belirleyen boşluktur. Nesneyi tanımlar ve işler.

b. Her şey kendi içinde ilişkilidir. Evrensel birbirine bağımlılık. Titreşim. Bir elemente dokunduğunuzda, tüm akrabalarını etkilersiniz. Fakat akrabaları hangileridir? Eski bir bilgi, bir kanon ima ediliyor.

Bu iki akımın herhangi bir biçimde birbirine geçmiş biçimleri olmadan yapamayız. Marx "kabile" evresinde (yani *b*), *a*'nın gizlenmiş olduğuna, fakat görünmez bir aşındırıcı gibi davrandığına inanır. Tarih sonrası evrede, yalnızca *a*'nın eylemi toplum tarafından genel olarak tanınır; *b* vahşi ve gizli bir hayat sürdürür, fakat yine de gücünü her şeyin üstüne yayar.

Para *temsilin işaretidir*, temsil sisteminin (ve böylece de alışıldık düzen, ikame, "yerine geçme," karşılıklı olarak değiştirilebilmenin sistemi) ile denklik sistemi (analoji sistemi, sembolün ilişkililiğinin, eşsizliğinin, Eleusis Gizemleri'nin* anlamında sistemi) üzerindeki hâkimiyetin işaretidir. Marx'ın keşfi, değişim değerinin modern dünyada önemsiz ve marjinal güçten, birincil ve merkezi güce –*sermaye* gücüne– geçişini konu alır. Şimdi tüm yaşam biçimleri bu sürecin tamamlanmasının izini taşır; her şey değişim değerinin *işaretinin altında* var olur. Bu pasajın ileri sürdükleri bir kez idrak edildiğinde, yapılar ve

* Eski Yunan'da bir gizem kültü. Hedes, Demeter'in kızı Persephone'ye âşık olur ve onu yeraltına kaçırarak evlenir. Tahıl tanrısı Demeter ise kızını ararken Attika'daki Eleusis kentine gelir. Burada tahılların büyümesini durdurur. Sonunda kızını bulur ve bir anlaşma yazar: Persephone yılın üçte birini Hades'in yanında, yeraltında, kalan kısmını da yeryüzünde geçirecektir. Bu dönemler, tahılların ekilişi, büyümesi ve hasadıyla ilişkili dönemlerdir. Eleusis Gizemleri kültü, önceleri sadece inisiye insanlarca kutlanmış, sonraları herkesçe kutlanan bir şenliğe dönüşmüştür. – ç.n.

üstyapılar üzerine tüm sözler, Sovyet ansiklopedisine layık boş laflardır. Koşullayıcı bir yapıya karşılık gelen bir üstyapıya ihtiyaç yoktur. Değişim değerinin *işareti altında* yaşadığımızı, ve değişim değerinin başka durumlarda ikame, işleyiş, genel olarak temsilin tüm biçimlerinde ortaya çıkan bir gücün ekonomik *adı* olduğunu söylemek yeterlidir.

Değişim değeri, gerçeğin hep var olan bir yönüdür fakat her zaman biraz gizlidir. Her zaman bir dereceye kadar dokulararası veya merkezden uzakta kalmış, uzun zamandır "toplumun gözeneklerinde"[479] yaşamıştır: Yahudiler gibi. Ve Marx'a göre, değişim değeri, her toplumun *Yahudi*'sidir. Yüzyıllar boyunca (Marx'ın anlatımı eski Yunan'dan endüstriyel Avrupa'ya ve Balzac'a kadar uzanmaktadır), değişim değeri gerçeğin *temel unsuru*, her şeyin *bağlı* olduğu element, her ayrıntının beslendiği algının temeli olmuştur. Nesnelerin var olmak için değiştirilmesi gereken bu dünya, Marx'ın, ve yalnızca Marx'ın, tüm simya evrelerinde bütünüyle tanımladığı dünyadır: M-P-P-M, *caput mortuum* olarak para; P-M-M-P *quinta essentia* olarak para. Bu, içinde tasasızca yaşadığımız, ve bizi hep görülmeyen bir tabaka içinde sarılı tutan dünyadır. Marx yardımımıza adil toplumun ham, hümanist, itici, kibirli, onaylanmış-eğlenceli kavramlarıyla değil, –ki bunlar *gelmelidir*– ama bugün, şimdi, her yerde, kurulu ve sürekli olarak genişleyen biçimiyle ikame ve değişim toplumunun yeri tutulmaz tanımı ile gelecektir.

Gayrimenkul ve arazi mülkü ilk olarak parayla çerçevelendiğinde, Sabit, bunun değişimin sabit olmayan gücüne tabi olduğunu anlar. Bu sembolik dönüşüm daha on yedinci yüzyıl kuramcısı Edward Misselden'de bile hissedilir: "para ilk icat edildiğinde, yalnızca mısır, şarap, yağ, vb. gibi taşınır ve tüketilir nesneler mübadele edilirdi. Daha sonra evler, toprak gibi taşınmaz ve tüketilmez nesneleri de para ile değerlendirmek gerekti. Böylece, yavaş yavaş, her şeyi para ile değerlendirmek gerekti, ve para her şeyin değeri oldu."[480] Eğer *her şey*

bölünebilirse (çünkü her şey paraya çevrilebilir, ve para da bölünebilir), artık elimizden alınamayacak hiçbir şey yoktur. Peki ne bölünemez? Nitelik. Fakat nitelik nesnenin ayrılmaz parçası olduğundan, tüm nesneler için geçerli kurala uyar, yani fiyata çevrilebilir. Bu yüzden, çok çok, fiyatı yükseltir. Nitelik *lükse* dönüşür ve böylece de saptırılabilir, bölünebilir ve değiştirilebilir. Her değerin çıkış noktası olan prestij, o tarihöncesi görkem, aşırılığın değeri olur.

Nitelik: Prestijin varisi. Prestij için kesin bir ölçüm birimi belirlemek mümkün değildir. Prestij, kendini semboller, törenler biçiminde, diğer iktidarlarla birleşmiş olarak ortaya koyan bir iktidardır. İktidarı, en azından Giordano Bruno'nun uğraşmak zorunda kaldığı, ama Newton için artık önemi kalmamış olan o gücü ölçmek için bir birimimiz yoktur.

"Para kristali,"[481] *Geldkristall*, içine konulduğu an, imgelerin boşluğu kaybolur; ve bu boşluğun kapanması halihazırdaki gerçekliğin imgelerle işgaline, tekrar çıkış noktasına döndürecek bir *coniunctio*'ya* yol açar gibi görünmektedir. Fakat bu gerçekleşmez. Para kristali yalnızca dolaşımın imgelerini (metayı) kırar. Okyanusa açılan bir lomboz gibi imgelerin dünyasına açılan gizli yüzü, saydam değildir; para kristali o yüzünde farklılıkları gösteremez. Dolaşım unsurları arasında bunun tersi gerçekleşir: Ortalarına para konulduğu zaman, kristal dolaşımın boşluğuna "evrensel bir eşdeğer" olarak yerleştirildiği zaman, malların tükenmek bilmeyen tüm dizisini etkileyen değişiklikler meydana gelir. O zamana kadar herhangi bir biçime girebilen bu mallar, artık belli kurallara tabidir. En azından üç gerekliliği karşılamaları gerekir:

1. Kolayca bölünebilir olmalıdırlar (bütünlüğün *tersi*);
2. Her bir örnekte tekdüze yapıda olmalıdırlar (bileşimin *tersi*);

* (Latince) Birleşme. – ç.n.

3. Tüm örnekleri itibariyle özdeş olmalıdırlar (farklılığın *tersi*).

Kristalden çıkan kırılmış ışık, bu karakteristikleri –*kendi* karakteristiklerini– o ışığa dönüşmek isteyen her şeye dayatır. Ve bu yolla, dolaşımdaki imgelerin doğasını radikal biçimde değiştirir. *Fetiş* –gücün eşsiz, yeri doldurulamaz, temel somutlaşması– olmaktan çıkar değerleri tam da ikame özelliklerinde yatan ikame edilebilir nesnelere dönüşürler. Yine de (bu noktada bir kez daha kara büyü işe karışır), fetişin büyüsü kaybolmaz. Dolaşımdaki imgeleri tek tek çevrelemekle yetinmek yerine, tüm süreci sarar.

Para tersine dönüşün en bariz örneğini sunar; dünya *fazlasıyla* batını olur. Altta yatan temel imgelerin özerk olması yaygındır. Fakat şimdi, ek olarak, *nesne* de olurlar. Para elle tutulur değerdir, yıpranan bir banknottur. Böylece, önceden saf, görünmez, zihinsel bir varlıkken, bir nesneye dönüşmeyi gerçekten başaran imgenin nefes kesici gücü teyit edilmiştir. Fakat şimdi bu nesne var olduğunda, imgelerin ülkesinin kapısı kapanmıştır. Para, gerçekliğin dolaşımındaki tek *boş yeri* (Her zaman dolaşımın, malları boşalttığı[482] yerine yerleşir), imgelere geçiş sağlayan *deliği* işgal eder: "Metanın dolaşım küresinin, değeri belirli bir meta[483] olarak altının (veya gümüşün, kısaca, para materyalinin) girdiği bir deliği olduğunu gördük." Şimdi bu boşluk kapanmıştır; mührü parlak bir kristaldir. Tüm metamorfozlar bu noktaya yönelir ve bu noktadan geriye yansırlar. Artık kendilerinin ötesinde olan olaylar hakkında fikir veremezler, çünkü şimdi her şey bu tarafta, kendi değişken malzemeleri ile kristalin, kristal ile biçimlerin çokluğu arasında gerçekleşmektedir.

"Dolaşım toplumun büyük imbiği[484] haline gelir: Her şey içine atılır, ve para kristali olarak geri döner." Olan nedir? Unsurlar arasında, malların dolaşımı gibi belirli bir ilişki, doğal bir birikim, katılaşmış bir kitle, tüm diğerlerini yansıtan ve do-

laşımları için vazgeçilmez olan kristal bir meta oluşturur. Bu kristal bir imge değildir, mevcuttur, çünkü bir nesnedir. Ve nesne olarak ona metanın dolaşımının global sürecinin özelikleri atfedilmiştir. Çifte tersine dönüş, paranın *chassé-croisé*'si:* Bir *sürecin* somutlaşması olarak bir *nesne* yaratılmıştır. Para kristali eşsiz bir özneye dönüşür, fakat bu eşsizlik *ikameyi,* temsil eder. Tersine dönüşün bir başka paradoksu, modern fetişin yalnızca eşsiz görünen olması değil, aynı zamanda son derece ikame edilebilir, yeniden üretilebilir ve en üst dereceye kadar yabancılaşabilir olmasıdır. Baudelaire'in fuhuşa hayranlığının temeli budur. Kutsalın dokunulmaz olanı güvenceye alması gibi, fuhuş da tam yabancılaşma olasılığının garantisidir. Tersine dönüş çağında, kutsal olan kendi fuhuşuyla *korunmaktadır.*

"Para, bizatihi toplum olmadığı durumda, zorunlu olarak toplumu dağıtır."[485] Maddi bedel baskın hale geldikçe ve mallar ile para arasında ağırlıklı ilişki tersine döndükçe (M-P-P-M'dan P-M-M-P'ya), para, toplum haline gelir. Bir tek özneden, bundan sonra kendi dışındaki "kaba şansın"[486] dünyasında deşifre edilemeyen *nexus rerum*'u** vücuda getirir. Tersine dönüş burada bu şekilde oluşur: İşleyiş süreci Kanon'un işlevini miras alır, devirdiği rejimin ihtişam ve güçlerine sahip olur.

Tarih Deneyleri

Eski toplumlarda kurbanın oynadığı merkezi rol, deney tarafından üstlenilmiştir.

* (Fransızca) Bir anda ve karşılıklı yerdeğiştirme, sürekli yerdeğiştirme. – e.n.

** (Latince) Temel bağlantı. – ç.n.

Sunağın başında bıçağı havaya kaldıran acımasız rahipler şimdi karanlık işbirliği ve komploların yazarlarıdır.

Deney yöntemi üzerine herhangi bir tartışmanın önsözü, *Alman İdeolojisi*'nden alınmış bir pasaj olmalıdır: "Şimdiye dek temel olarak insan faaliyetinin tek bir yönünü, *insanın doğayı şekillendirme biçimini* inceliyorduk. Bir başka yön ise, *insanın insanı şekillendirme biçimidir.*"[487]

Tarih sonrası dönem "iyi amaçlara," "insana," "topluma" ve daha birçok temel değerlere inanan kişilerle doludur. Fakat, kendisi için *her şeyin maddi, kendi içinde değiştirilebilir, tüketilebilir* olduğu; biçimleri icat eden ve sonra fırlatıp atan; sıradan malzemelerden hemen sıkılan ve hep denenmemişlerini arayan Gizemlerde sunulan etsuyu çorbası *kykeon*'a* lezzet, egzotik bir aroma katmak için Amazon'daki yağmur ormanını kazan; kutup buzunu delip çıkartan sürekli bir manipülatör, taklitçi (ve belki de aşkın), bir varlık tarafından yönetilmektedir.

Tanımlanmayan bugün.

Marx, "tarih"ten, "evrensel tarih"e, tarihin her şeyin tek bir vücut oluşturduğu, hiçbir şeyin toplumun dışında kalmadığı ve yaratılış öncesi titreşen kozmostaki gibi her şeyin her şeye etki ettiği deneysel bir evreye geçmekten söz ettiğinde, tarih sonrası dönemi kastetmektedir. Bunun ampirik temeli dünya pazarıdır, çünkü bu pazar *Borniertheit*'dan, yerel darkafalılıktan bir kaçış, dönüş imkânı olmayan bir çıkıştır. Dünya pazarı bir çeşit *kaderi* yeniden icat eder (aynı tarih sonrasının, şimdi yaratıldıkları zamanki gerçekliği *tersine çeviren* bir gerçekliğin içinde yerlerini alan tüm arkaik kategorileri genel olarak yeniden etkinleştirdiği gibi).

* (Yunanca) Eleusis Gizemleri ayininde sunulan iksir. – ç.n.

"Çeşitli milletlerin kökensel tecridi, üretim biçimi, ticaret ve milletler arasında kendiliğinden *(naturwüchsig)* ortaya çıkan işbölümü biçimlerinin giderek kusursuz hale gelmesi ile ne kadar yıkılırsa, tarih de o kadar evrensel tarih olur. Bu şekilde, örneğin, bir İngiliz, Hindistan ve Çin'de sayısız işçiyi ekmeksiz bırakacak bir makine icat eder ve bu ülkelerde yerleşik yaşam şekillerini altüst ederse, böyle bir icat evrensel tarihin bir gerçeği[488] olur."

"Buradan da tarihin evrensel tarihe bu dönüşümünün kesinlikle yalnızca dünyanın ruhunun veya başka bir metafizik fantazmanın 'özbilinci'nin soyut bir hareketi olmadığı ortaya çıkar. Daha çok, her bireyin yürüdükçe, durdukça, yiyip içtikçe, giyindikçe[489] kanıtı olduğu tamamen maddi, ampirik olarak teyit edilebilen bir harekettir." Fakat hiçbir şey bu "tamamen maddi hareket"ten daha metafizik değildir. Ve metafiziğin, belki de her şeyin sözlere yer olmayan bir sahnede yer aldığı, nesnelerin dilsiz bir gösterisi olan o gizemli oyuna geri dönüşünün bile, tam da Marx'ın "tarihin evrensel tarihe dönüşümü" olarak tanımladığı durumda tam anlamıyla ortaya çıktığı söylenebilir.

Kitaplarda okuduğumuz toplumların, geçmişi oluşturan veya geride rengârenk bir tortu bırakmış, ya da kuş izleri gibi hiç iz bırakmadan kaybolmuş toplumların hepsi, kendilerinin dışında kalanla tartışma, zıtlaşma ve barışma ihtiyacına boyun eğmişlerdir. Ve bu Dıştan, güçlerinin çiçeğini, bu Dış'tan kopartmışlardır. Ya da, onları *kendi* amaçlarına, her şeye karşı olan bireyin amaçlarına yönelten bir Despot tarafından devralınmışlardır. İçinde doğduğumuz toplum gezegenimizin tarihinde kendi kendine yeterli olmaya çalışan ve kendisini yalnızca kendiyle kıyaslayan ilk toplumdur. Dış varlıkların isimleri, "doğa" haricinde, şimdi yalnızca sözlüklerde varlığını sürdürmektedir; fakat "doğa" bugün öncelikle sosyal olayların bir dizisini veya en fazla kazaları tanımlamaktadır. Bu nedenle de, bu tür bir toplum için başka bir isim ara-

mamız gerekir; ona bu topluma kıyasla tarihin tümünün artık harap bir manzara, sonsuz bir yıkım olduğunu gösterecek şekilde, ona "tarih sonrası" ismini verebiliriz.

1908'de, on iki haftalık bir telepati döneminde, Alfred Kubin ilk tarih sonrası şehri gördü: İnci.

Tarihi dönüşümler (tarih kitaplarında anlatılan olaylar) görünürde tutarlı bir düzenin *tersine* gerçekleşirler. Bu özlerin, denkliklerin, analojilerin düzeni, dünyanın görünmeyen, her an var olan, engellenemez eksenidir.

Tarih sonrası dönüşümler, bu karakterini tutarlı olarak sunan düzenin deneysel karakterinin bir parçasıdır.

19. yüzyılda birçok kişi yeni "materyalizm" çağını suçlamıştır; bugün onların ne kadar saf olduğunu anlıyoruz. Aslında, modern çağın gizli ve hükmedici *gnosis*'i,* her şeyin ruh olduğunu ve ruhun en şekil verilebilir madde olduğunu kabul eder.

"Bu x artı y'den başka bir şey değildir": Bu aksiyom bugün her şeyden fazla Sıradan kabul edilmeye değerdir. Birçok değişik biçimde tekrarlandığını duyarız. Bu, sokaktaki adamın bilgeliği ve psikoloğun kurnazlığıdır. Araştırmacının süreğen gülümsemesine eşlik eder: "Yaşam mı? Çok da şaşırtıcı bir şey değil. Fizik artı kimya, o kadar." Daha sonra Bloy'nın bize Sıradanlıklarda fark etmeyi öğrettiği ikinci bir ses duyarız. Bir şeyin "başka bir şey değil" olması için, onun bir parçasının işe yaramaz, ihmal edilebilir, hiçbir şeye indirgenmiş olması gerekir; özellikle de görünümü, yani *harf*, bileşenleri ile değiştirilebilir olmalıdır. Fakat bu formülasyon hemen, önümüzdeki dünyanın bariz zahiriliğin dünyası olduğu, zahir ile bağlantı kurmayı reddettiği, harfin artık koruyucu bir kın değil gizli anlam olduğu şüphesini uyandırır.

* (Latince) Bilgi. – e.n.

"Kapitalizm" beyindeki muazzam bir kabarmayı, mübadelenin ve böylece sayısallığın her şeyin üstündeki baskınlığını anlatan ekonomi terimidir. Tüm diğer prensipler onun içinde bir ada olur, tıpkı global pazarın içinde kabile adaları olduğu gibi. Kapitalizmin düşman kardeşi olan sosyalizmin kökü de, Kurtuluş Ordusu'nun* broşüründe İşaya'nın** sözlerinin yer alması gibi, kapitalizmdir. Tabii, teoride. Pratikte, sosyalizm sermayenin içsel kötülüklerini düzeltmek için uygulanırsa, hemen daha da büyük kötülükler oluşturur, hem de çare olmak amacını taşıdığı kötülükleri alt edemeden. Ve bu defa kötülükler daha tiksindiricidir, çünkü daha insanidir. Kapitalizmin acımasızlığında bir sınav unsuru baki kalır: Para. Son derece uygunsuz bir hedef olan her şeyi insanın eline verme amacındaki sosyalizmde, artık para gibi net olmayan, ayırımcı, insanlıkdışı bir unsur yoktur. Onun yerine yeni rahipler ortaya çıkar: jurnalciler.

Tüm toplumlar arasında, Çin toplumunda, Cennetin Oğlu parkı tüm doğayı minyatür olarak bir arada toplardı. Şimdi tüm doğa bizim parkımız, ve biz onun neyi bir araya topladığını bilmiyoruz.

Tarih sonrasına ait bir karmaşa: "Tek bir izlenim içimizde bir matematikçi, bir çocuk, bir şair, bir ressam, bir filozof –bir düzine dil, uyum biçimleri, bağımsız davranış dizileri– uyandırıyorsa, karmaşaya düşmemiz[490] anlaşılır bir şeydir."

Rusya'da hukuk ithal edilmiş bir üründür. Tüm merak uyandıran egzotik yenilikler gibi, hayal gücünü harekete geçirir ve hayranlar toplar. Fakat uygulandığı ortam ona düşman bir ortamdır. Bu durumda iki olasılık ortaya çıkar: Ya

* Salvation Army: 1865'te İngiltere'de dini amaçlarla fakirlere yardım için kurulmuş yarı askeri örgüt. – ç.n.

** MÖ 8. yy'da yaşamış İbrani peygamber. – ç.n.

hukuk ülkenin gerçek zenginliğini çürütmeye çalıştığı için hemen bertaraf edilir, ya da sonsuza dek aşağılanacak biçimde özümlenir. İktidarda olduğu birkaç ayda, Çar III. Petro (kurşun askerlerle oynardı, bir keresinde bir fareyi kartondan yapılmış iki kaleye tırmandığı için divan-ı harbe verip astırmıştı), uzun yıllardır Prusya'da uygulanmakta olan Büyük Friedrich yasalarını Rusya'da uygulamaya karar vermişti. Claude Rulhière notlarında şöyle anlatır: "Fakat, ya çevirmenlerin yetersizliğinden, ya da Rus dilinde hukuki kavramlar için uygun ifadeler bulunmadığından, tek bir senatör bile kanunu anlamayı başaramamıştı. Ve boşa giden bu denemede Rus halkı yalnızca geleneklerine bir aşağılama ve yabancı uygulamalara delice bir bağlılık[491] görebildi." Sürekli olarak tarihi *açıklamak* isteyen çağın başlangıcında, Friedrich'in aydınlanmış ve askeri yasalarının yerine Marx'ın üretici güçlerinin gelişim evreleri yasası konuldu. Fakat her ikisi de en çok Büyük Petro'nun* karmaşık bir polis sistemi aracılığıyla halkının geleneklerini modernleştirmek için kurduğu Gizli İşler Dairesi'nin yöntemlerini kusursuz hale getirmeye hizmet ettiler. Bu büro Ochrana'dan KGB'ye kadar birçok isim altında, başka şeylerin yanı sıra Rusya'da ilerlemenin etkilerinin tek yadsınamaz örneğini de sunarak büyük bir azim ve ileri görüşlülükle çalışmaya devam etti.

Hitler'in ölümü ile Stalin'in ölümü arasında dünya milletlerinin henüz şaşkınken yeni düzendeki yerlerini uysalca almaya hazırlandıkları sessiz bir an vardı. Tarih sonrası yeşermişti, şimdi sırada tropik bir serpilme vardı. O yıllarda, nesneler hızla çoğalmıştı. Bunlar (hermetik bir filozofun söyleyeceği gibi) önceden kullanılan nesneler için, simyada ince vücudun büyük vücut için taşıdığı anlamı taşıyan "ince" nesnelerdi. Yeni bir çağ yavaş yavaş biçim alıyor ve bu çağın karakteristik mekanizmaları harekete geçiyordu. Cezayir Savaşı ve John F. Kennedy'ye yapılan suikast arasında, oyunun ilk

* Türkiye'de "Deli Petro" adıyla bilinir. – ç.n.

safhaları ortaya konulmuştu. Kısa zaman sonra her şey bunun içine çekilmiş ve oyunda rol almaya başlamıştı; çiviler ve kırık camla birlikte Coca-Cola kutuları da, sanki başından beri bu amaç için üretilmiş gibi fetişleri doğal biçimde dekore etmekte kullanılıyordu.

1945 ile günümüz arasındaki dönem anlaşılır biçimde iki paralel tarih olarak görülebilir: Parametreleri, tartışan figürleri, kitleleri, grupları, hareketleri, müzakereleri, üretimleri ile dört başı mamur yöntemleriyle tarihçilerin tarihi ve cinayetleri, tuzakları, ihanetleri, suikastleri, örtbasları ve silah sevkıyatları ile gizli servislerin tarihi. İki anlatımın da yetersiz olduğunu, ikisinin de kendine yeterli olduğunu iddia ettiğini, birinin asla diğerine çevrilemeyeceğini ve bunların paralel yaşamlarını sürdüreceklerini biliyoruz. Fakat bu, en azından Dağ Yaşlı Adamdaki* adamlarını dünyaya saldığından beri, belki de hep böyle değil miydi? Gerçekten de bu uzun zamandır böyleydi. Fakat sır, o günlerde sırdı ve ona bir bakış atmak ürpertici ve ayrıcalıklıydı. Bu, gerçekte anlaşılabilen fakat kavranamayan, gizli bir varoluştu. Gizlilik henüz gizli servislerce ele geçirilmemişti. Bu, saf "tarih sonrası" çağına kadar gerçekleşmeyecekti, ki bu terimi burada yalnızca bir isim veremediğimiz şimdiki zaman, yani 1945'te başlayan dönem karşısındaki yetersizliğimizi göstermek için derme çatma bir isim olarak kullanmaktayız.

Gizli servislerin metafizik anlamı, onları tanımlayan sözcükte saklıdır: "Gizli servis," çünkü bunlar gizliliği, *tüm* gizliliği, kendilerine ayırırlar. Anlamları iğrenç ve baş döndürücü başarılarında, fakat daha da çok, gizliliği belirgin, fazlasıyla görünür, her köşeye yapıştırılmış bir ilan kadar bariz olmaya şiddetle zorlamalarında yatar. Tüm gizli servisler tüm anlaşmazlıklarından çok daha önemli ve çok daha etkin bir misyonu paylaşırlar: Gizliliğin yok edilmesi.

* Haşhaşi'lerin lideri Hasan Sabbah'a verilen isim. – ç.n.

Tarih sonrası: Özlerin somutlaştığı, elle tutulur cisimlere dönüştüğü ve ardından daha önce hiç olmadığı kadar algıdan kaçtıkları, kararan uyanış. Bunların yıkımı tüm bedenlerin özüne gölge düşürür. Sır sözcüğün harflerinde olduğunda, harf kargaşa yaratır. Artık okunmaz, yalnızca kopyalanır.

"Saklı güç," "gizli örgüt," "karanlık işbirliği," "ipini çekmek," "komplo," "iki taraflı çalışmak": Bunlar Gnostisizm'e ait sözcükler, zihinsel hareketlerdir. Bir zamanlar Tapınak Şövalyeleri'nin çarpık ışığı ile aydınlanmışlardı. Bugün cinayetlerin, dünya çapında dolandırıcılıkların, şantajın, gücü kötüye kullanmanın sembolüdürler. Suç, bir zamanlar, uzun süreli bir sapkın inanca, Gnostisizm'e ait olan kalıbı eline geçirmiştir.

Gizli ajan, edebiyat dilinde ifade bulmaya başlayan kendi tuhaf alçaklığı ile sarılmıştır. Fakat bu alçaklığın karakteri neden bu kadar nüfuz edici olmak zorundadır? Çünkü gizli ajan gizliliğin yerini almıştır ve insan ruhu, canavarın artık gizlilik değil, onu yok etme görevi verilmiş ajan olduğunu görünce hayal kırıklığına uğrar.

Her Cizvit'in iyi bildiği bir kavram olan praksis, yalnızca Almanya'nın "zamanın damla damla düştüğü[492] ama münzevi düşünceleri en ufak bir sesle bile asla bölmediği" darkafalı şehirlerinde utanmaz bir kötülük olarak görülebilirdi. Yalnızca kuzey bölgelerinin biçimsiz alicenaplığının ortasında, o heyecansız ve saygıdeğer biçimde asık yüzlü ortamda böyle bir aşırılık kendini kaybetmiş vatandaşların küreklerini kapıp kan ile toprağı karıştıracakları raddede tozu toprağa katabilirdi. Marx'ın "praksis" terimi şeytanların içine girebileceği bir malzemeyi, yani "derin bir sükûneti" öngörür. Arada bir insanlar bazı fikirlerin lehinde yüksek sesle ve heyecanla fikir yü-

rütmüş, ama uygulamalarına hiç kafa yormamıştır. Düşünce ve eylem birbiriyle sanki hiç ilintili olmamıştır, ve bu gerçek, Almanlar için, sanki Hermes olarak bilinen Merkür'ün heykeli gibi ne tutacak ele, ne de yürüyecek ayağa[193] sahiptir." Madame de Staël, toplumsal deneyimi sayesinde bunu ânında hissetti, fakat eli ayağı olmayan felsefeyi tanımlayabilecek olan Marx ile konuşabilmek için fazla erken doğmuştu.

Entelijensiya ile praksis arasındaki uzun ve acı ilişkide çöpçatan rolünü Çar I. Nikola oynamıştır.1840 civarında, (Pavel Annenkov'un verdiği isimle) "1838 ile 1848 arasındaki önemli on yıl"ın başlarında, Rus otoriteleri Batı için yanıp tutuşan gençleri çürümenin ve devrimin yatağı Paris yerine Alman üniversitelerine yönlendirmeyi uygun gördüler. IV. Friedrich Wilhelm'in mistik despotizmi altında Almanya'da bir parça olsun sağduyunun kalmış olduğunu düşündüler. Fakat niyet, (bakan Uvarov'un uğursuz sözleriyle) Rusya'nın entelektüel gelişimini elli yıl geciktirmek idiyse, tarih bir kez daha polis güçlerinin ve yöneticilerin sinsi azminden sahneye çıkma sırasının geldiğini anlayacak ve bu planla alay edecekti. Berlin'de, barikatlar ve ayaklanmalar şeytanın krallığına aitti. Fakat bu Alman şehri sefahatin gizli çekiciliğinden, *vie moderne*'den,* gazetelerdeki sinirli anlatımlardan bile yoksundu; Baudelaire'in her gün ciğerlerine çektiği ateş ile kinizmin uçucu karışımından burada eser yoktu. Faubourg Saint-Germain'in esrarlı havası veya Fransız emekçi kızların çarpıcı varlığı eksikti. Züppelik henüz hammaddeyi çürütmemişti. Almanya'nın bir eksiği vardı: Yeterince yaşamamıştı. Almanlar fikirleri gerginlikle bağdaştırırdı; bu gerginlik ne kadar düşmanca ise, bu fikirlerin dönüştürülebileceği "eylem" veya "praksis " üzerine vizyonları o kadar güçlü olurdu. Bu vizyonlar yalın egzotizmleriyle büyüleyici ve şaşırtıcı vizyonlardı. O zamanlar bile başarılı bir muhabir olan genç Engels bunu, "Bugün Berlin'de, zihnin dünya üzerindeki gücü hakkında en

* (Fransızca) Modern yaşam. – ç.n.

ufak bir fikri olan herhangi birine, hem din hem de politikada Alman kamuoyunun kontrolü –ve böylece tüm Almanya'nın kontrolü– çabasının sürdüğü savaş alanının neresi olduğunu sorarsanız, bu savaş alanının üniversite, tam olarak da Schelling'in vahiy felsefesi[194] derslerini verdiği 6 numaralı salon olduğu cevabını verecektir." Bu oditoryumda genç bir Rus aristokratı olan Mikhail Bakunin'in filozofa hayranlığını haykırdığı görülmüştür. Bakunin, Berlin'e 1840'da arkadaşı Alexander Herzen'in verdiği para ile, "yeni bir Kudüs'e" gelir gibi gelmiştir. Geldiği uçsuz bucaksız ülkenin en kuytu köşelerinde bile tanıdıkları heyecanla Schelling ve Hegel hakkında konuşmaktadırlar. 1830'da Ivan Kireyevksy'nin mektupları Berlin'den yayın yapar gibidir ve her Hegel-sonrası yayın çok sayıda açgöz tarafından hemen yutulmaktadır. Hiçbir şey, yanlış anlamadan daha verimli değildir. "Eyleme" geçme özlemi Almanya'da, doğal olarak daha sonra Marx ve Engels'in *Kutsal Aile'de* ve diğer çalışmalarında alaya alacağı akademik özelliklere sahip bir biçimdeydi (çok bilmişlik, gerçek yaşamdan uzaklık). Rusya'da ise "gereksiz insanın" biyolojik mirasıydı: Harap ve düşmüş soylular, hayalperestlikle çürümüş bireyler, içten içe psişik bölünmenin geometrik konumları, ileride Rus romanının özü olacak Rus hastalığı! Kısacası bu insanlar entelijensiyanın en değerli unsurlarıydı. Herhangi bir akademik hayattan ümitsizce dışlanmış bu kişiler bile, "eylem"i, özel hayatın sarhoş edici seviyesizliklerinde dağıtmadan altta yatan vahşi şiddetlerini *bir* yöne doğru yönlendirecek tek serap olarak görmekteydi.

Temas noktası –coğrafi açıdan bile orta yerdeki– Polonyalı bir soylunun, August Cieszkowski'nin *Prolegomena zur Historiosophie* (Tarih Felsefesine Giriş) adlı, 1838'de basılmış, küçük bir kitabıydı. Kitap, Hegel mirasının kırık parçalarına ölümcül bir örnekti. Tarihi, Ustasının öğretilerine uygun biçimde üçlülere ayırarak, yalnızca birkaç sayfada bile, Cieszkowski içinde Kutsal Ruh'un yeni imgesinin şekillendiği, görünürde çıplak, seküler bir sözcük olan "praksis" cinini serbest bırakıyordu. Önce o günler için kabul edilebilir gö-

rünen bir ifadeden yargılara varır: "*Bugün düşünce en uç noktasına*[495] *kadar düşünüldü.*" Bundan sonra hangi safha gelir? Hangi "geçiş dönemi" açılır? "Bu, söylediğimiz gibi, bilincin en yüksek element olmadığı, fakat kendinin üstüne çıkarak, hatta *kendinden yukarı yükselerek* ilerlemesi gerektiğidir. Geçişin kendini, var olmanın *temel* bir birimine ihtiyaç ve artık yalnızca *kendi içinde* ve *kendi için* olmayan, fakat *kendi dışında* bir dayanak *(substratum)*[496] yaratması gereken düşünce olarak ortaya koyan içeriği budur." Bu sembolik görünümün altında, Hegel'den kalan dil oldukça somuttur: "Dayanak" *(substratum)* çekinerek bir isim arayan yeni malzemeden, *teknik malzemeden* başka bir şey değildir. Fakat irade Napoléon ilmihalinden kesin olarak uzaklaşmaz ve önceden onu yasaklamış olan bölgelere doğru hareket etmezse, bu dayanak gelişemeyecektir: "*Şimdi mutlak irade, spekülasyonun, bir zamanlar aklın yükselmiş olduğu seviyesine ulaşmalıdır*... Felsefe, kendine en doğru ve uygun olan bakış açısını bırakıp, kendisine yabancı, fakat gelişiminin mutlak şekilde bağlı olduğu topraklara, *yani iradenin mutlak biçimde pratik alanına*[497] doğru ilerleyecektir." Böylece düşünce ve irade arasındaki ilişkinin radikal biçimde değişmesi kaçınılmaz hale gelmiştir: "Hegel'e göre, irade yalnızca düşüncenin özel bir durumudur; fakat bu bir yanılgıdır. Aksine, düşünce iradenin bir yapıtaşıdır, çünkü irade ve eylem aslında *düşüncenin var olmaya geri dönüşüdür.*"[498] Genç Hegel hayranı Bakunin'de (ve Avrupa'nın her tarafına dağılmış birçok başkalarında da) saplantı haline gelen "yaşamın her alanında gerçekle tam bir barışıklık" rüyası bu nedenle, eğer insanlar bu duyulmamış, basit sözcüğün büyüsüne inanırlarsa, gerçekleşebilirdi: "praksis." Heidegger'in "nihilizmin" (ve böylece de "teknolojinin") sembolünü göreceği "irade iradesinin," bunun arkasına güçlükle saklanarak yattığı belli olamazdı çünkü kimse teknoloji üzerine fazla deneyim sahibi değildi. Yine de yeni çağın en büyük düzenleyici ilkesini Cieszkowski dile getirmiştir: *"Nihil est in voluntate et actu quod prius non fuerit in intellectu"*[499] (Daha önce akılda var olmayan irade veya eylem, hiç-

tir). Bunun sonucu olarak, "akıl nasıl şimdiye kadar kendi yönünü takip ettiyse irade de kendi fenomenolojik yönünü takip etmelidir. Sanat ve felsefenin birbirinin ardından yaptığı gibi,[500] politik hayat *(Staatsleben)* da kendi açısından, kendi evrensel alanını güvenceye almalıdır." Burada somutluk aniden sert bir hal alır: "Gelecekte felsefenin, zorunlu olarak *uygulanır* olmaya razı olması gerekecektir. Sanatın şiirselliği nasıl düşüncenin düzyazısına dönüştüyse, felsefe de teorinin dağından pratiğin alanına[501] inmek zorunda kalacaktır." Felsefe, en son, "uygulanmış" biçiminde, ölmeyi kabullenir. Fakat önce, tecrübeyle bildiğimiz gibi, her nesnenin içine nüfuz eder.

Tarihin gizli derinliklerinde, bir anormallik oluşmaktadır: "Yeni göç," artık barbarların ruha doğru göçü değil, ruhun doğanın özgür bırakılmak için çırpınan barbarlığına doğru göçü. "Bir fermantasyon ile, gerçekte bir dereceye kadar da bir ayrışma ile gölgelenmiş"[502] karanlık bir süreç. (Marx ve Engels de hemen ardından "Hegel sisteminin[503] ayrışması"ndan söz etmeyecekler midir?) Bu simya sürecinin sonunda, *coniunctio* bir kez daha ortaya çıkacaktır. Bu kez *Trennung*'un, Lessing ve ondan sonra Romantik hareketin tüm sert ve yumuşak ruhlarını o kadar altüst eden o rezil "ayrılmanın" ortadan kaldırılması sonucunda. "Böylece içsellik ve dışsallık arasındaki mutlak *barışa*[504] kavuşulur. Bu barış, hem içeride hem de dışarıda, algılanabilen görünümü içinde bulunduğu aşağılanma durumundan kurtararak onların ortak zaferini güvenceye alır." Cieszkowski'nin argümanlarının karmaşası, yakında rakip entelektüel güçler olacak olan Marx (1882 tarihli bir mektupta Cieszkowski'yi okuduğunu reddetmiştir, fakat ona inanmak güçtür), Nietzsche ve Stirner'inkine de karışmıştır. Ayırmak ve çarpışmak için hâlâ bu gerçek olmayan zafer rüyasından zuhur etmeyi beklemektedirler.

Yapay Barbar

"... yalnızca aforizmalarla düşünmek ve konuşmakla kalmayıp, insanlarla hiçbir duygusal paylaşımı olmayan, acıları ve mutluluklarına katılmayan canlı aforizmalar gibi *aphorisméenoi* ve *kopuk olarak* yaşayan bizler; hayatın tınısıyla uyum sağlayamayan, gecenin sessizliğindeki yalnız kuşlar[505] olan bizler."

Stirner, eğitimin sonunu ortaya koyan birçok işaretten biridir. Mutlak Ruh'un okulundan Hegel Usta'nın isteği ile atıldıktan sonra, uygarlığı oluşturan ve sonunda doğru davranmak adına Zevkin hafif artıkları olmaktan öteye geçemediğini iddia eden örtülü tavırlar ve küçük ses değişikliklerini kazanamamıştır. Bu noktada ona kalan tek şey fikrin saplantılı tespihi, veya sonunda kendini kaptırdığı afazinin (ses yitimi) uluması, boşalmış fikrin ötesine uzanan sessizliğin (şakaklardaki gibi) çekiç sesiydi.

Stirner hiç durmadan hortlaklar ve hayaletler hakkında konuşur. Konuştukça her şey tiz, küstah, durdurulamaz sesinin kırmak istediği (aslında alay etmek istediği) kötü niyetli büyüye dolanıp kalır. Fakat kimsenin hayaletlerle Stirner'den daha yakın bir ilişkisi yoktur. Şimdi bile ona filozoflardan çok hayaletler arasında rastlama ihtimalimiz vardır.

Bazı çevrelerde Stirner'in saygın filozoflar için uygun bir konu olmadığı, Stirner'in sözlerine dokunurlarsa, ellerini yıkamaları gerektiği söylenilmiştir. Adı bile nadiren ciddi olarak anılır ve bir düşünürün saygınlığından çok sivri şapkalı ve cüppeli bir sihirbazın imgesini akla getirir. Kendisine adan-

mış yüzlerce cilt olsa da, Stirner kültürümüzden sürgün edilmiştir.

Birçok kişi Stirner'i yalnızca, Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nde birçok alaycı sayfayı ona adadıkları için hatırlar; tıpkı Eugen Dühring'in öncelikle Engels'in *Anti-Dühring* adlı kitabı sayesinde hatırlandığı gibi (bu durumda hem Dühring'i, hem de *Anti-Dühring*'i unutmak daha insaflı bir tutum olur). Öte yandan, değerini düşürmek korkusuyla başka kimseyi sevmeyecek derecede Stirner'i seven birkaç kişi de mevcuttur. Onu, kutsalı yok etmek ve yüceleştirmeyi ortadan kaldırmak isteyen kişiyi yüceleştirirler. Bu kişiler bazen hafif bir deliliğe, bazen de soğuk bir öfkeye meylederler. Herhangi bir anda, dünyanın bir yerinde *Der Einzige*'nin (*Ego ve Kendisi*, tek bir İngilizce basım halinde) yeni bir basımını, genellikle beraberinde *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün bir basımıyla beraber yayımlamakla meşguldürler. Üniversiteler bu gerçeklere önem vermezler. Çehrelerini yıkıcı darbeleriyle bir seferde ve ebediyen bozanın Stirner olduğunu unutmuşlardır. Onun çalışmasını iyi bir tez konusu olarak kabul ederler. Oysa Max Stirner'i neo-Hegelcilerin veya anarşizmin sayısız hikâyelerinden birinde ele almak, zaten bu gaddarlığını önlemek için ona çıkarılmış bir davettir. Bu durumda Stirner her zaman bir uç "konum," bir şeyin son noktası olur. Bazı okuyucular bu gaddarlığın farkına varmış, bunu sindirmiş veya reddetmiş, ama ne olursa olsun bunu gizlememişlerdir. Fakat kültürün isimsiz gövdesi bunu tanımamıştır. Hayatının (başka her şey gibi) özerklik istediği bir evresinde bu gövde, içinde yeni maddeler ve hemen ardından yeni varlıklar salgılar: Yapay barbarlık, yapay barbar. Max Stirner bunları ortaya koyar ve açıklar. Ve anında bir hayalete dönüşür. Stirner'in varlığı iki yazarda açıkça bellidir; bunlardan birincisi ondan hiç söz etmez, ikincisi ise asla yayımlamayacağı bir metinde söz eder: Nietzsche ve Marx. Kendilerine musallat olmuş bir hayalete, Stirner'e hitap eden sabırsız, bazen ateşli bir mırıltı olarak okumazsak, onların yazılarının çoğunu anlayamayız. Marx ve Nietzsche'nin hiçbir zaman birbirlerine doğru-

dan söyleyecek fazla bir şeyleri olmamıştır. Yine de tanışıklıkları olmayan, fakat ortak bir rüyaları (bir korkuları) olan iki kişi gibi iletişim kurarlar. Bu nedenle de en azından hayaletleriyle olan öfkeli, komplocu, acımasız, inatçı, sürekli kavgalarında, onları aynı hapishanedeki hükümlüler gibi birbirine bağlayan mücadelelerinde karşılaşmaları gerekir. "Deneysel felsefenin" bu ilk iki erken ve bilinçli savunucusu, Stirner'de düşüncelerinin gizli bir yönüyle, hem de sonuçlarını göz önüne alınca tam kabul etmek istemedikleri bir yönüyle karşılaşırlar. Onları ömürleri boyunca bu bağlantıyı gizlemek, düşüncenin sarhoş edici ihanetini onlardan önce tadan adamın hüzünlü sessizliğinden kaçmak için sürekli ve sabırla çabalarken görürüz. Marx ve Nietzsche'nin cesareti, doğrudan doğruya Stirner'in daha önceki aşılmaz cesaretinden gelmektedir. "*Der Einzige*'yi yazmak bir *eiserne Stirne* (kelime anlamı olarak "demirden bir çehre," ikinci anlam olarak, "utanmaz" demektir) gerektirirdi. Yazarın yalnızca bu amaçla bile Stirner ismini seçtiği[506] düşünülebilir."

Düşünce uzun zamandır alçaltılmayı beklemekteydi. Fakat önce bu sürece yardımcı olacak kadar becerikli bir kötü adamın bulunması gerekiyordu. "Provokasyon için zevk ve zekâ sahibi"[507] (Aziz Paulus, Nietzsche veya Joseph de Maistre gibi) ve metafizikle deli saçmalarını bir uçtan diğerine nazik bir bağ ile bağlamak gibi benzersiz bir adımı atacak cesareti olan biri. Bu görev Madam Gropius'un yüksek tabakadan genç hanımlar için kurduğu okulundaki bir öğretmene, 1848'den hemen önceki yıllarda Berlin gazetelerine yazılar yazan ve makalelerini "Stirner" olarak imzalayan bir adama düşer.

Daha sonra pek çok kişi diğerlerinin anladığı ama söylemeye cesaret edemediği şeyi açıkladı: Metafiziğin genel olarak deli saçması olduğu. Zamanın kabalığına uydurulmuş bir hipotez. İnsanların fazla dikkate almadığı daha dolaylı bir tez ise, deli saçmasının metafizik olduğuydu. Stirner düşünce sularını sonsuza dek bulandırmaya cömert bir katkıda bulunmuştu. Ondan sonra, kimin filozof olduğuna, kimin olmadığına

karar vermek tamamen idari bir olay haline geldi. Wittgenstein'ın her bir cümlesi felsefe mesleğine aşağılayıcı imalarla doludur. Valéry entelektüel deneyimlerini her sabah beş ile sekiz arasında düzinelerce deftere kaydeder, fakat gün boyunca salonlarda ziyaretlerde bulunur, Akademi toplantılarına katılır veya şehirde akşam yemeği yerken onların hakkında konuşmamaya büyük özen gösterirdi.

Musil, dudaklarında hafif bir gülümseme ile Ruhun sosyal toplantılarında yer alan bilim adamları arasında gizlenirdi. Deli saçması onları iyi niyetle etkiler, geniş kıvrımları arasına alırdı.

Onlar büyünün bozuluşuna tanık olduklarını söylüyorlardı. Fakat büyünün bozulması yüzyıllar, hatta bazılarının söylediğine göre binyıllar sürdü! Dünya direndi: Büyülenmiş kalmayı sürdürdü. Stirner büyüden kurtulmuş bir varlığın nasıl yaşaması *gerektiğini* tanımlar. Onun ironisi, böyle bir varlığın var olmadığını bilmesinden gelir. Eğer var olsaydı, büyüden kurtulmuş bilim adamları tarafından arkaik zamanlara dönüş olarak sınıflandırılırdı: sessiz, yıkıcı, önceden bilinemeyen, değişken. Teyit edilebilen bir kimliğe sahip olmayan. Biricik. *Einzig*.

İnsanların Platoncular ve Aristocular olarak ayrılması, belki daha kesin olarak başka bir biçimde de dile getirilebilir: İnsanlar dünyanın varlığını büyü ile sürdürdüğüne inananlar ve inanmayanlar olarak ikiye ayrılabilir. İkinci gruptan pek çok kişi büyünün yanılsamaya dayanan bir uygulama (ve aynı zamanda bilime ilginç bir giriş) olduğunu düşünmek gibi kötü bir alışkanlığa sahiptir. Fakat Wittgenstein konuyu açıklamıştır: Büyülü olan şey dünyanın *nasıl* olduğu değil, *olduğu* gerçeğidir.

Marx'ın küçük burjuvaziye yönelik derin nefreti onun klasik zevklerinden kaynaklanır. Ona göre biçimler kapalı ve kesin olmalıdır. Karakterler boş ve önemsiz bir fon üzerinde öne

çıkmalıdır. Aristokratın, burjuvanın (kendini biçimlendiren erdem ve kötülüklere bağlı kaldığı sürece) ve son olarak işçinin de böyle bir karakteri vardır. Ama orta yerde bu biçimler arasında kötülüklerin en iflah olmazı yatmaktadır: Küçük burjuva, Marx'a göre burjuvazinin *Lumpen*'idir ve *Lumpen,* kötülüğün insan biçimine girmiş halidir. Değişken ve şekillendirilebilir olduğu, belli bir fizyonomisi bulunmadığı için onu rahatsız eder. Çünkü lümpen bu şekliyle tarih tarafından oluşturulmuş sınıflamalardan bağımsız olarak herhangi bir şey olabilir. Marx, nefret, hırs, hınç ve deliliğin o nemli kumlarında Bolşeviklerin ve faşistlerin doğumunu görür. Bolşeviklerin kötü bir tarafı yoktu, Davanın yakıcı banyosu onları tanınmaz hale getirmeye yeterdi. Tanımı gereği, devrimcinin kökeni yoktur (Neçayev ilmihali, "adı bile yoktur" der); yalnızca amacı vardır. Fakat Marx'ı korkutan ve ona denizanalarından oluşan bir deniz gibi kontrol edilemez görünen, türeyen sayısız başka türlerdi. Marx'ın Stirner'de gördüğü şey, zehirlenmiş evsahibinin öncüsüydü. Stirner'in *bireyi,* kesinlikle (Marx ve Engels'in polemikçi bir kurnazlıkla iddia ettikleri gibi) küçük burjuvanın antropolojik modeli değildi. Bundan çok daha korkunç bir şeyi temsil ediyordu: Sınıflar şemasının yıkımını, sondan bir önceki perdede kutsal tarih oyununu mahveden kaotik patlamayı. Bu, en büyük ve en affedilemez günahtı, ki Marx'ın Stirner'e saldırılarındaki öfkeyi açıklamaya yeter.

Stirner, Hegelci eğitimine dayanarak, nedensiz dehşete hazırlanır. Barrès ise keskin bir züppelikle, kanın bilgeliğine gömülmeye hazırlanır. Bourget, *Un Homme libre*'deki* genç Barrès'i, "sinir aristokrasisi"ne[508] ait biri ve "aptallığın ergenliği"ne (Huysmans) erişmiş dünya ile alay eden "nazik bir nihilist"[509] olarak görür. Yapabileceği tek şey ahırların kokusunu içine çekmek ve her şeyin "yeniden yarışın bir parçası haline gelmesi"ni[510] istemektir. Aracı, küçük ve çekingen bir kız

* (Fransızca) Özgür bir adam. – ç.n.

olan Bérènice'dir.* "Oyuncak bebeğini, karnı açıldığında içinden Teslis'i çıkartan[511] Meryem Anamızın altın kaplı küçük heykeli olarak evlat edindiği"ni duyarız. Geçmiş, yarış ve kan; bunların hepsi nazik nihilistin egosu iyice zayıf düştüğünde ve küçük adam üzerindeki deneylerin neden olduğu barbarlık, bir düzene bağlanmak istenildiğinde kavranır. (Bu Ego on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, "1889'un delikanlıları"[512] için yapılan hazırlıklar sırasında damıtılmıştı. Önceden bu estetik küstahlık yalnızca hafifçe hissedilmişti. Sonraları lezzeti kaybolur ya da kitlelerin lezzetleriyle karışırdı. Fakat bu arada da gizlilik, diğerlerinden farklılık ve kokuşmuşluk hissini kaybederdi.)

Der Einzige'nin temel özelliklerinden biri sertliğidir. Fakat bu eğitimle, ya da Batı'nın ürettiği en hırslı *Aufhebung*'un** öfkesiyle her şeyi içine alıp, parçası haline getirip, kurallara bağladığını öne süren tek pedagojik sistem ile varılmış bir sertliktir. Alman idealizminin öğretmenleri ortaya çıkabilecek ani, güçlü, karmaşık ve yıkıcı her şeyi ortadan kaldırmak için dikkatli ve baskıcı kavramsal çabalar göstermişlerdir. Stirner'in düşmanları bile onun kusursuzluğa karşı zehirli bir yeteneği olduğunu itiraf ederler. Bu durumda ortaya çıkan soru, kültürün zirve noktasında *yapay barbarlığın* bilinmeyen ülkesinin nasıl olup da aniden çekici hale geldiğidir. Bu, Stirner'in bize, Madam Gropius'un genç hanımlarının içeride beklediği sınıfın kapısını açan öğretmenin yüzündeki hafif gülümsemeyle gösterdiği ülkedir.

Neden Hippel'in meyhanesinde, bira lekeleri ve talaşlar içinde takılmaya devam edelim ki? O zamandan beri birçok ayaklanma ve parçalanma oldu. Çoğumuz o meyhaneyi unuttuk bile. Yine de önemsiz Stirner'in aracılığıyla ve hâlâ Mutlak Ruh'a özgü dille, kültürün koruyucu kınının ilk kez de-

* Barrès'in *Le Jardin de Bérènice* (Bérènice'in Bahçesi) eserinden. – ç.n.
** (Almanca) İptal. – ç.n.

lindiği inkâr edilemez. Bütüncül ve geri döndürülemez bir *itibar kaybı* onun sayesinde olmuş ve sonra da temelimiz haline gelmiştir. O zamandan beri, en kültürlü konuşmaya bile belirli bir barbarlık sızmıştır; bu durum sezginin ve düşüncenin yeni önkoşuludur. Bu nedenle onu tüm hamlığıyla ortaya çıkartmak bize yararlı olacaktır. Bugünün dünyası Marx, Freud ve Nietzsche'den türemiş (bunlar her şeyden önce, nezaketi önemseyen ve sonunda "var olanın eleştirisinin" onu yıkabileceğini –yıkması gerektiğini– bilseler de nezaketin korunması gerektiğini bilen saygıdeğer bireylerdi), ancak daha büyük ölçüde ve kasıtsız olarak Stirner'den başvermiştir. Dünya bunu, hem "babalık hiçbir zaman kesin olmadığı," hem de bu noktada her babalığın gayrimeşru olması gerektiğinden dolayı bilemez. Burada Stirner, Hiçliğin küçük kâtibi gibi meseleyi belirsizliğe sürüklemektedir: "Uçsuz bucaksız şehirlerin uygar varlığı vahşi hale, yani tecrit haline dönüşüyor çünkü sosyal mekanizma, şehrin topluma olan ihtiyacını unutmasına ve bir zamanlar kendi istekleriyle canlandırdığı, diğer kişilerle bağlantı duygusunu kaybetmesine izin veriyor. Sosyal mekanizmadaki her gelişme, bazı hareketleri, bazı duyguları, topluluk yaşam tarzına karşı bazı tutumları[513] gereksiz hale getirir."

Onun Uzakdoğudan, saçaklı Moğol bıyıklı, kemiklerden yapılmış bir gerdanlık ve ilik ve kanla lekelenmiş kürkten bir cüppe içinde gelmesini beklediler. Bunun yerine Berlin'de, yüksek tabakadan genç hanımların gittiği yatılı bir okulda öğretmen olarak ortaya çıktı. Ceketi kusursuz, fakat lime limeydi; oval gözlükleri, utangaç ve aldatıcı bir profili vardı. Arkadaşları Hippel üzerine hararetli tartışmalar yürütürken, o masanın öbür ucunda, kenarda duruyordu. Küf kokulu odasında oturmuş yazı yazarken arada bir yıpranmış sinirler yüzünden atılan, havlamaya çok yakın bir çığlık duyulurdu. *Der Einzige*'nin yayımından sonra, Stirner'in (o sırada artık herkesin Hegel'i unutmak istediği) Berlin'deki günlük yaşamı egzotik, Rimbaud'nun Harar'daki yaşamı gibi üzerinde ancak

fikir yürütebileceğimiz bir hal aldı. Daha sonra iki kesin biçimine doğru gelişim gösterdi: Bartleby'nin sessizliği ve Traven tarafından tanımlanan "ölüm gemisi."

Stirner'in doğumu için, Büyük Şehrin var olması zorunluydu. Hayaletlerin düşmanının hayaleti, *Freien*'ların, yani Özgürlerin toplandığı Hippel'in Berlin'deki meyhanesine aittir; ama daha da çok St. Petersburg'un yeraltına, Paris'in göbeğine, Londra'nın çöp dağlarına, Anvers limanında belgesiz ve adsız yolcularını yutan ölüm gemilerine aittir. Yeri, belli bir düzensiz kalabalık tipinin yanıdır: Ateşli kendi kendini eğitenler, kalemin köleleri, her şeye hazır olan köksüz insanlar, düşmüş burjuvalar, malını mülkünü kaybetmiş aristokratlar, çalılıktan, bataklıklardan veya çölden kovulmuş, bir başka kıtanın Politeknik'inin mermer tavanlarının altında duran bu dünyanın lanetlileri, en derin bilgisi toplumu küçük düşürmek ve kendini yüceltmek olanların büyüyen kalabalığı. Nietzsche, otel kayıt defterlerinde kendini "üniversite profesörü" olarak tanıtmaktadır ama bir daha bu konumda bulunmayacaktır ve her geçen yıl o üreyen hortlaklara giderek daha fazla benzemeye başlamıştır. Onların arasında bir rol bile alabilirdi. Aslında kendine bir rol seçmişti bile: "Saygıdeğer suçlu" rolü. O saldırgan ve karışık gruptan tiksinirdi, fakat yine de sonunda kitaplarına değer verenlerin onlar olacaklarını bilirdi. Nezaketini sonuna kadar koruyarak, onları mümkün olan her biçimde uzaklaştırdı. Fakat yakınlığının tüm izlerini silemedi; o kadar çok vardı ki... Dostoyevski bir kez bir deftere merak ve iğrenme duygusuyla (hiçbir zaman gelmeyen veya zaten harcanmış olan paraların yanında) *insanın artık bir profili olmadığını* ve uzun süredir kendinin de odasında bu varlıklara ait düşmanca bir sürü tarafından sarılmış olduğunu yazmıştır. Gerçekten de o onlara aitti ve onlara ihanet etmişti. Bu uzun ihaneti, sıklıkla, tıpkı dahil olduğu bir katliam hakkında rapor yazan polis memuru gibi, yazdığı şeye çok yakın olan birinin ürpertici heyecanıyla sarsılan romanlarında tamamına erdirmiştir.

Stirner Almanya'nın bir taşra eyaletinden gelip metafizik İmparatorluğunun merkezine dalan barbardır. Hegel'in en küçük zerresine kadar barbarlığı Ruhun içine çekmesine yardımcı olan araçlar, onunla beraber şimdi ruhu parçalamaya, kök saldığı her yerden sökmeye, Aydınlanma'nın antropolojik toprağını oymaya yaramaktadır. Nietzsche'nin değişmeyen aşırı nezaketi yüzünden uygulamayı asla başaramadığı gerçek "çekiç felsefesi," Stirner'in *Der Einzige*'yi oluşturan kısa, vurucu, saldırgan cümlelerinde ortaya konulmuştur.

Stirner'in *egoist*'i her türlü bağımlılığı reddeder; fakat her tür bağımlılık dünyevi veya semavi bir köktür. Egoist, böyle olduğunu ilk kez fark eden kökü sökülmüş bir insandır. Herkese ve her şeye tamamen yabancı olarak şehirden şehire dolaşır. Zihnini işgal eden sözcükler, onu tutsak eden istekler, hepsi kullanacağı ya da fırlatıp atacağı şeylerdir. *Kendinin* olan tek şey alma veya uzaklaştırma eylemidir. Metafiziği yağmalayan yeraltı insanıdır.

Stirner'den, Nietzsche'nin Schulpforta kolejinden yazarak Schumann notalarını istediği mektuplar kadar etkileyici mektuplar çıkmamıştır ve zaten asla çıkamazdı da. Kültür söz konusu olduğunda Stirner'de onu başından beri zehirleyen fizyolojik olarak kirli ve kokuşmuş bir şeyler vardır.

Stirner'in çıkış noktası, sekülerleştirme sürecinin iddia ettiği gibi kutsalı ortadan kaldırmayı veya etkisiz hale getirmeyi başaramamasıdır. Kutsalı yalnızca kaydırmaktadır. Ve edindiği güç, artık bir ismi olmadığından ve tanınamadığından çok daha yıkıcı ve kontrol dışıdır.

İnsanların Stirner'de affedemediği nedir? Neo-Hegelci tekrar mutfağında doğuya özgü baharatlar gibi saçtığı açıkça suç oluşturan sayısız ifadeler değil. Pratik bir rasyonelliğe tamamen uyumsuz ve buna indirgenemeyen "egoistin" ve "biriciğin" tanımlamaları da değil. Fakat kimsenin yalanla-

mayı başaramadığı bir gösteriyi taçlandıran, "bizim ateistlerimiz, dindardırlar"[514] gibi bazı hızlı cümlelerdir. Stirner'e göre, büyünün mutlak olarak bozulmasına doğru "duraksamadan ilerleyen"[515] bir kritik süreç tarafından kamçılanan dünyamız, gerçekte dindarmış gibi görünmek için büyük çaba harcamaktadır. Gerçekten de kim dindarmış gibi görünmek için kendi ilkeleriyle gurur duyan ve bunlara safça inanan sıradan ve sağlıklı bir insandan daha fazla çaba gösterir? Ya Giordano Bruno gibi üstün bir mistiğin kendilerinden biri olduğuna inanan o kibirli ateistlere ne demeli? Onu yakan kilise onun gerçek karakterini çok daha doğru tanıyordu. Fakat ateistler ona, sanki Meçhul Askermiş gibi bir anıt bile adamışlardır. Ya Aydınlanma'nın şampiyonları? Eğer gerçekten mevcutlarsa, her şeyden önce Akla kolayca inanmaktan vazgeçmeleri gerekir. Bu yeni "sofular," törensel meditasyonlarla, hatta bir kilisenin gizli pragmatizmiyle bile korunmayan bağnazlardır. Onları yöneten şey kutsal dini ayinler değil, büyük harfle yazılan birkaç sözcüktür: Toplum, İnsanoğlu, İnsan, İnsanlık. (On dokuzuncu yüzyılda tercih edilenler bunlardı. Aralarına birçok başkaları da katıldığı halde bugün de serbestçe ortalıkta dolanmayı sürdürmektedirler.) Bu kişiler, hareketlerinin temeli olan öncülleri bilmezler ve saygısız bir sofist onları bu konuda sorguladığında bundan hoşlanmazlar. Bu öncülleri ortaya koymaya zorlandıklarında oldukça değersiz bir vizyonu dile getirirler. Prensip ve Değerlerinin kaidesini, Seviyesizlik Kırıntıları ve Sıradanlığın satırları süsler, ki bunlar batıl pratikleriyle kaplıyken daha iyi durumdadırlar. En azından bu ilke ve değerler her zaman cinai değildirler, bazen aptalca bir ılımlılıkları bile vardır.

Baskı gören kitlelerle baskıcı kitleler arasında kalmış olan Stirner, Lautréamont'un şiir üzerine, "tek bir kişi değil, herkes tarafından yapılmalıdır"[516] diyerek yaptığı alaycı yorumu sezinlemiştir ve bunu felsefeye uygular. *Der Einzige*'de, uzun süre kitaplara sığınabilmek için en ufak bir umudu olmayan düşüncelerce işgal ediliriz. Kaba düşünceler. Protokoldeki

bu aykırılık, demokratik yönetimin önceden görülmeyen bir etkisidir. Kronikçi Lautréamont bunu şöyle açıklar: "Şüphe hep azınlık statüsündeydi. Fakat bizim yüzyılımızda çoğunluk durumundadır. Vazifenin ihlalini gözeneklerimizden içimize çekeriz."[517] Şüphe başını kaldıran her düşünceye saldırır. Fakat onun darbesi kurbanlarına kolay bir diriliş sağlar. Bu düşünceler fikirler olarak tekrar ortaya çıkar.

Marx ve Engels, Stirner'den söz ettiklerinde nerede hile yaparlar? Neredeyse her yerde. Paradoksun *metnin hedefi* olduğu ve içinde her şeyin daha önce geçilmiş yollara uyumsuz olduğu ve bu yollardan *saptığı Der Einzige* gibi bir kitapla, yalnızca uyumsuzluğun, paradoksun ve sapmanın kaza değil, anlatının amacı olduğunu fark etmemiş gibi yapmanız; bu saçmaların sessizliğin belirleyici hazırlık çalışmasından başka bir şey olmadığını görmeyi reddetmeniz yeter-yıkım gerçekleştirilmiştir. Sonra sükûnet içinde *Der Einzige*'nin uyumsuz, paradoksal, sapkın deli saçmaları olduğunu söyleyebilirsiniz. Bu iki-üç sayfada bile söylenebilir. Marx ve Engels'in bunu üç yüz sayfadan daha fazla tekrarlaması, en azından vicdan azaplarını gösterir. Bu aynı zamanda onların uzak görüşlülüğünün de işaretidir. Bu noktada Davanın Kutsal Bağı ile birleşmiş olarak, o kitaba başkalarının Dava, Bağ ve özellikle de Dava ve Bağın Kutsallığı ile alay ettiğinden çok daha şiddetle saldırmaktan kendilerini alamazlar. "Eleştirileri"nin gücünün herhangi bir gizli *aura*'yı yok etmeyi başardığını (yalnızca tartışma adına) kabul etsek de, bu Marx ve Engels'in bu gerçeği zahiri olarak göstermeye hazır oldukları anlamına gelmez. Çalışan sınıfın kutsal imgelere ihtiyacı vardır; Dava, uygun kabul edilen duyguların, Düşmana karşı çaba ve düşmanla çatışmaya hazırlanmak için öncelikle kendini inkâra adanmış düzenli ve çalışkan yaşamların güvencesi olacaktır. Özgür Düşüncenin, zihni her türlü kimeradan* arınmış o yaratığın, mo-

* Yunan mitolojisinde arslan başlı, keçi vücutlu, yılan kuyruklu, nefesinden ateş saçan bir canavar. Aptalca hayal anlamında. – ç.n.

dern zamanların gerçek kilise faresi olduğu asla açığa vurulmaz. Stirner'in asidinden küçük bir miktar bile İşçinin, Marx ve Engels'in laboratuvar çalışmalarının temeli olarak aldıkları, ateşli "ruh mühendisleri"nin sonunda başkalarıyla değiştireceği o berbat antropolojik hayalin iri gövdesinde durdurulamayan kasılmalara yol açmaya yeterdi. Stirner'in kitabından akan erimiş kurşunda, onun saplantılı tekrarları ve yakışıksız argümanlarında, şimdi tüm işçiler adına konuştuğunu iddia eden Marx ve Engels farklı ve korkutucu bir proletarya kitlesinin ortaya çıkışını gördüler. Pellizza da Volpedo* bıyıklı subaylar tarafından vurulmadan önce gururla yürüyen işçileri değil, fakat *Lumpen*'in cehennemi, şekilsiz kütlesi: İflah olmaz serseriler; emek ve öğrenimin sınıfsal sadakate sahip olmayan, köksüz doğmuş, saldırgan, kendini ifadeden aciz, saygısız düşmanları; gazetelerin ürpertiyle "toplumun artıkları" olarak adlandırdığı insanlar. Bu, yeraltının açığa çıkmasıydı. Bu manevi "yedek ordu," onlar burjuvaziyi söndürmeden önce, proletaryayı boğmakla tehdit ediyordu.

Daha Lessing'in Hür Masonlarına azap çektireli çok olmamış, o lanetli ayrılma, yani *Trennung*, proletaryanın kusursuz kalesini de yaralıyordu. Bu, güçlükle görünür bir yara, doğru çizgiden ayrılan herkesi yutan habis bir çatlaktı. Bu belirsiz çatlaktan yıllar sonra dünyanın lanetlileri çıkacak ve sınırları olmayan ve yalnızca kapitalizmin gezegenin üstüne attığı ağ ile karşılaştırılabilecek boyutta bir ağ kuracaktı. En zor fark edilen ve en büyük yıkımı sağlayan silah, sayıma fırsat vermeden, fareler gibi üreyen bu güruhun elindeydi: Sessizce reddetmek, hiçbir tür toplumu tanımamak. Marx ve Engels'in pratik sistemlerini planlarken yaşadıkları gizli sıkıntı, başından beri kendini yeniden kurmakta becerikli olduğu kadar kendini yok etmeye de istekli olan o uyumlu burjuva sınıfı değildi. Onları kaygılandıran lümpen proletaryaydı; sınıf çıkarları konusunda bir dizi yıkıcı ve beklenmeyen saldırının

* Giuseppe Pellizza da Volpedo: İtalyan yazar. – ç.n.

beklenebileceği "köksüzlüğün yüce ideali"ydi, sınıfların bu artığıydı. Lümpen, sınıfların tarihi sırasını, mevcut sefaleti olumlayan ve parlak geleceğin temelini oluşturan o şemayı tehdit ediyordu. Proletarya *nihai* sınıf, belirleyici sınıf, insan kaderini dünyanın tarihine hâkim kılacak, ona dünya çapında bir boyut verecek olan sınıf değilse –proletarya kendi içinde kendini *diğer* bir proletaryadan, Lümpenden ayırmak için savaşmak zorunda kalacaksa– o zaman tüm plan tehlikeye düşmüş görünüyordu. Tarihin akışının yönü artık *tek* bir son noktada birleşmiyordu ve sınırsız, başa çıkılmaz yabancılaşma tarafından yutulup yok edilme riski altındaydı.

Demek ki Stirner'in yarattığı tehdit buydu, fakat kimse bunu açıkça itiraf edemiyordu çünkü yalnızca bunu tanımak bile varlığını genişletecekti. Marx ve Engels, Stirner'le bu nedenlerle savaştıklarını asla açıkça dile getirmezler. Onu, göründüğünün aksine, "felsefi kardeşliğin[518] en zayıf ve en cahili" olarak tanımlayarak zararsız Berlin felsefecilerinin arasına geri itmeye çalışırlar. *Alman İdeolojisi*'nde Lümpen sorununa referanslar aceleci ve kısa, ama bir o kadar da önemlidir: "Stirner proletaryayı sürekli olarak dilencilikle bir tutmuştur, fakat dilencilik yalnızca harap haldeki proletaryanın durumu, şimdi savunmasız olan proleterin, burjuvazinin baskısıyla karşı karşıya geldiğinde düştüğü en alçak seviyedir. Yalnızca tüm enerjisinden yoksun bırakılmış proleter dilenciliğe düşer. Sismondi, Wade ve diğerlerine bakın. Proletaryanın gözünde, örneğin 'Stirner' ve benzerleri dilenci olabilir, ama asla proleter olamazlar."[519] Proleter böylece, yoksulluğun saygınlığını temsil eder ve asla bir dilenciyi evine kabul etmez. Bu gerçek sınıf nefretinin nedenleri net değildir; Marx ve Engels bize yalnızca "harap proleterin" artık "enerjisi"nin kalmadığını söyler. Bunun henüz harap olmamış proleterin onun üzerinde tepinmesi için yeterli neden olduğu söylenebilir. Fakat "harap proleterin" artık enerjisinin kalmadığı gerçekten doğru mudur? Daha çok, artık kanalize edilemeyen, çok daha sinsi bir enerjisi yok mudur? En iyisi bunu geçiştirmektir ve Marx ve Engels'in uyguladığı taktik de budur. Bunun ardından bile

Lümpenlere hakaretlerin acımasız olduğu doğrudur fakat bunlar her zaman rasgele yapılan ve arada bir ortaya çıkan hakaretlerdir. Marx ve Engels "insan" için uyguladıkları nihai kıstasın, örgütlenebilirlik olduğu gerçeğini gizlemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Fakat küçümseme alışkanlığı varlığını sürdürmüştür. Rosa Luxemburg'un yıllar sonra yoldaşlarını uyarırkenki kibirli aşağılamasına bakmak yeterlidir: "Proletarya, burjuva toplumunun devrimci amaçlarla sahneye çıkacak son sınıfıdır. İşçilerin bilinçli olarak belirlediği amaçları aşacak daha da radikal bir sosyal tabaka tarafından alaşağı edilemezler. Proletaryanın altında kalan tek sosyal tabaka, reddedilmiş sosyal parazitlerin fahişeler, profesyonel suçlular ve her tür karanlık ve marjinal varoluş biçiminden oluşan seviyesi, devrimci bir faktör değildir, aksine, karşıdevrimcidir."[520] Lenin ise, her zamanki aldırmazlığıyla bu nefretin sonuçlarına, nükseden anarşi dalgasına karşı barajı güçlendirerek karşı koymaktadır: "Anarşizm umutsuzluktan kaynaklanır. Tipik bir proleterin değil,[521] raydan çıkmış bir entelektüelin, ya da Lümpen proletaryanın temsilcilerinin zihinlerinin ürünüdür." Böylece herkes hem proleterin hem de rayında giden bir entelektüelin *doğru psikolojisinin* nasıl olması gerektiğini kesin ve değişmez biçimde anladı.

Oysa o zaman bile Marx ve Engels, Rusya'yı hesaplarına katmamışlardı. Entelijensiyanın zehirli çiçeklerinin, tüm sınıflardan dışlanmışlar arasında tomurcuklanmaya başladığı ve sayıklamanın "vak'a-yı âdiyeden" olmaya başladığı bir ülkede, birini darkafalı küçük burjuva, ya da entelektüelliğin sayıklayan dilencisi diye aşağılamak, etkin bir argüman değildi. Stirner, Berlin'de kaldığı berbat evden Rus yeraltı dünyası ile doğrudan bağlantı halindeydi. Kimse, "biricik olanı," sesini yeraltından duyuran adam kadar mükemmel biçimde kendinde somutlayamadı. Stirner'in saplantılı argümanları özlenen afaziyle sonuçlandıysa da, yeraltından gelen ses asla durmadı: Her konuşmaya nüfuz etti, tüm ciddiyeti bozdu, her yücelikle alay etti, tarihi her karanlık dehlizde kovaladı. Stir-

ner'in, Marx'ın tanımayı reddettiği gizli yüzü Rusya'da ortaya çıktı. Tüm Hegel sistemi, akademik tartışmalar, bir "felsefe" kurarmış gibi yapmalar, Dostoyevski'nin Yeraltındaki Adamı'nı (meslek itibariyle "üniversitede hoca yardımcısıdır") huzursuz eden utanç verici anılar gibi yalnız kahkahalar attıran gereksiz ve göstermelik kâğıttan kalelerdir: Pantalonundaki sarı leke, Nevski Bulvarı'ndaki küstah subayı itip kakması, eski okul arkadaşlarının donuk yüzleri. *Der Einzige,* Dostoyevski'de açılış cümlesini bulmuştur: "Beyler, böyle felsefe yaptığım için beni affedin, kırk yıldır yeraltındaydım."

Batıl inançlı ve berrak fikirli Marx, sınıf kaybıyla birlikte gelen güçten, proletaryanın ışıltılı yükselişini her zaman gölgeleyen o güçten korkuyordu. Sınıfını kaybeden bir kişi bir sınıftan diğerine geçmez, onun yerine, gelenek ve giysileri belirli bir sınıftan, bir biçimi veya bağlantısı olmayan belirsiz bir yere, toplumun içinde değil, artık *karşısında* olan bir yere gider. Marx *Grundrisse*'de bireyin sermayenin tarihindeki soyağacını özetle çizmiştir. Ancak ampirik bir kavram olarak birey (o idare edilemeyen karakter) dikkatinden kaçmıştır. Her şeyle bağı kopartılmış olan psikolojik güçlerin bu karmaşası artık kolayca şekillendirilebilen bir malzeme değildir. En fazla, teroristi ortaya çıkartır. Dahası, Marx'ın kendi zamanıyla –ve bizim zamanımızla– paylaştığı en baskıcı inançtan, topluma inançtan kopuşu da ilk başlatan bireydir. Balzac'ın Paris'inde bile, hizmetçi odalarından oturma odalarına, küçük düşme ve giderek mevkiden düşmenin birçok örneğini görürüz. Fakat Balzac'ta sınıf kaybı asla "Rus etkisi" yaratmaz. Görkemli *comédie*, çıkılabilen veya inilebilen çok uzun bir adımlar ve adım bölümleri dizisi ile ağırlığını sürdürür. Karanlık merkez, *aşağıdan* her şeye kadirliği temsil eden keskin gözlü, eski bir mahkûm ve polis olan Vautrin'dir. Yalnızca o tüm maskeleri dokunulmazlıkla takabilir çünkü o, kurbanlarını tanınmadan ziyaret eden tanrıdır. Diğer kişiler art arda birçok maskeyi takabilirler, fakat o andaki rolleri ile kısıtlanmış ve yönlendirilmişlerdir. Dostoyevski'de ise bunun tersine, jelati-

nimsi bir kitle hatları bulandırır. Her şey kararsızdır ve kararsızlıkla sefalet, gizli bir anlaşma sayesinde birleşir. Karakterleri ailelerine, sınıflarına, hepsinden çok da topluma ve duygularına olan bağlarını kaybetmeye yatkındır (ya da zaten baştan kaybetmiştir). Duyguları her an sinir bozucu biçimde aniden tersine dönebilir. Yatakları olmayan nehirler gibi, neredeyse aldırmazca akarlar; hem masum hem kokuşmuş olarak, kurbanlarına işkence ederken dahi onlara acırlar. Gözyaşından aniden vahşi, aşağılayıcı bir kahkahaya geçebilirler.

Der Einzige, genç Dostoyevski'nin kitaplığındaki kitaplardan biriydi. I. Nikola'nın subaylarının tüfekleri önünde ufalanan ve daha sonra "ölü evlerine" dağılan sapkınlık derecesinde saf bir isyancı grubu olan Petraşevski'ler* arasında da elden ele geçiyordu. Fakat Dostoyevski – Stirner ilişkisinde bir fikir mirasından çok daha ciddi bir şey buluruz: Stirner'in antropolojik *monstrum*'u** Dostoyevski'nin romanlarında yaşamaya devam eder. *Der Einzige* psikolojiye güçlü bir çözücü, Kanun diye sunulan her şeyden kopuşa neden olan bir şey zerk eder: Her şeyden önce, kimlik (eşdeğerler sistemi) ve yanı sıra roller, sınıfsal gelenekler, yerleşik duygular. Aynı şekilde, Dostoyevski'de ani bir altüst oluş, insan olduğu kabul edilen şeyin imgesini bozar. Karakterlerin artık kesin hatları yoktur; belirsiz, ani ve kaprisli bir şey her bireyi ele geçirmektedir. Ruh bir buhar gibi her çatlaktan dışarı çıkıp tüm şehrin çevresini sarar. Stirner'in *unique*** olarak adlandırdığı varlık temel olarak biçimsiz bir boşluktur. Dostoyevski bu boşluktan birçok canlı yüz ortaya çıkarır: Raskolnikov, Kirilov, Ivan ve isimsiz özünde bir şekilde hepsini bütünleştirmiş olan Yeraltı Adamı.

* Çarlık Rusya'sında Sosyalist fikirler yayan bir grup, adlarını liderlerinden alır. Dostoyevski bu grupla birlikte tutuklanmış, diğerleri kurşuna dizilirken o çar I. Nikola tarafından affedilip Sibirya'ya sürülmüştür. – ç.n.

** (Latince) Canavar. – ç.n.

*** (Fransızca, İngilizce) Biricik, tek, Almancadaki *der Einzige*'nin karşılığı. – ç.n.

Dostoyevski yeraltında, Zerdüşt'ün dağdaki mağarada barındığı gibi barınır fakat ona burada bir "üstün insan"* gelmeyecektir. Bunun yerine, Stirner'in *Unmensch*'İni,** hümanist işkencecilerin, "bilim ve sağduyu" savunucularının insanlara iyilik yaptıklarını sanarak dayatmaya çalıştıkları insanın evcilleştirilmiş kanonunu atlatan bireyi beklemektedir. Ciddi, başkaldırıcı soruları buradan gelmektedir: "İnsanın ya bu biçimde değişebileceğini, ya da değişmesi *gerektiğini* de nereden çıkartıyorsunuz?", "İnsanın kendi refahı dışındaki şeylerden de hoşlanması mümkün olamaz mı?"

Stirner, Rusya'ya gidip Hegel cüppesini terk edince "sulu kar hakkında" bir konuşma yapmaktan kendini alamaz. Yeraltı Adamı, üslubunun tonunu bu alaycılıktan alır; Berlinliler kitap çıktığında hayat hakkında o kadar az şey biliyorlardı ki, *Der Einzige*'nin okuyucuları bu alaycılığı fark etmemişti bile. Şimdi bu ton zirveye varmıştı: "İnsan olmayı, *kendi şahsi vücutlarımızla* etten kemikten gerçek adamlar olmayı eziyetli buluyoruz, bundan utanıyoruz ve kendimizi ortalama insan dediğimiz varsayımsal bir şeye çevirmek istiyoruz. Ölü doğmuşuz. Uzun bir süredir, kendileri de ölü olan ebeveynlerce dünyaya getirilmişiz ve bu, giderek daha da hoşumuza gidiyor. Bunu zevk haline getirdiğimiz söylenebilir. Yakında tamamen fikirler tarafından peydahlanmanın[522] yolunu da bulacağız." Üslup daha imalı olmuştur, fakat biriciğin sesini ânında tanırız. Burada, Stirner'de olduğu gibi, amaçlı bir sertlik, *l'homme de la nature et de la vérité**** (bu tanım Rousseau'nun *Confessions*'unun (İtiraflar) *başında, l'homme dans toute la vérité de la nature*'dür*****) bizi sarsar. Yeraltı Adamı aslında "doğanın rahminden değil," "deney tüpünden doğmuş" bir simya ürünüdür. Fakat yapaylık onu daha uygar kıldığından ("uygarlık duyuların yalnızca kapsamını ge-

* "Übermensch": Nietzsche tarafından *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te ortaya atılan üstün insan. – ç.n.

** İnsan olmayan. – ç.n.

*** (Fransızca) Doğanın ve hakikatin insanı. – ç.n.

**** (Fransızca) Doğanın tüm hakikatindeki insan. – ç.n.

liştirir, o kadar") daha da sertleştirir ve "eylemleri için sağlam bir temel bulduklarına başkalarından daha kolay ve daha çabuk ikna olan" insanın doğuştan aptallığından yoksun kılar. Batı kültürünün kusursuz ürünü yeraltı adamı, kokmuş çarşaflarının arasında sağa sola dönüp dururken, bir epistemoloji kurmaya çalışmak gibi kötü bir alışkanlığı sürdürür. Bir elmas kırıntısıyla düşüncenin incecik maddesini haşince yırtar. *Dipsizin*, Şestov'un* *bespotchvennost*'unun (Almanca'da *Bodenlosigkeit*; Boris de Schloezer'in Fransızca çevirisinde *déracinement***) kurbanı olduğunu keşfeder ve öfkesini yüksek sesle dile getirir: "Üzerine yerleşeceğim temel davalar nerede? Benim temellerim nerede? Onları nerede bulacağım?"[523] Stirner gibi, Yeraltı Adamı da "davasını hiçin üstüne kurmuştur" ve tiz, ısrarcı sesiyle şikâyet etmektedir.

Marx ve Stirner, hıncın, hakaretlerin ve sessizliklerin ardında hayatlarına damgasını vuran temel bir tecrübeyi paylaşmaktadır: Dünyanın *tinselleştirilmesi*. On dokuzuncu yüzyılda açgözlü bilim ve ısrarcı felsefe (seküler alçakgönüllülükle artık "kritik" olarak anılmaktadır) gölgeleri, hipostazları, fikirleri, sembolleri, auraları, kategorileri ve amblemleri dünyadan sürgün ediyor, gerçeğin anatomisini otopsi odasının keskin ışığında analiz ediyordu. Ruh (*Geist*) daha da büyüyüp iyice gereksiz hale geliyordu, çünkü insanlar artık anıt açılışı yaptıkları zamanlar dışında ona ihtiyaç duymuyorlardı. Makineler hiç durmadan homurdanıyordu (geri kalmış Almanya dışında). *"Geschichte"**** artık *"Weltgeschichte"*ne**** dönüştüğünden, uzaktaki insanlar bu makinelerin kör hareketleri ile ve borsanın yükseliş ve düşüşü ile mahvoluyorlardı. Dünyayı tamamen bir hayal kırıklığı sarmıştı. On dokuzuncu yüzyılın devasa bedeni, tamamen farklı bir şey yaptı-

* "Shestov" (Fransızca, Chestov): 1917 İhtilali'nden sonra Paris'e göçmüş Rus filozofu. – ç.n.
** Kökünden kopma. – ç.n.
*** (Almanca) Tarih. – e.n.
**** (Almanca) Dünya tarihi. – e.n.

ğını sanarak haşin deneyini (her şeyden çok, "ışık tuttuğunu" düşünüyordu) kasten olmaksızın kendi üzerinde uygularken, insanların ayakları kalabalık yollardaki çamurun içindeki halelere takılıyordu. Tüm bunlar olurken, dejenere olarak lümpene dönüşmeye doğal bir eğilim duyan (Stirner borç yüzünden iki kez hapse girmişti, Marx da Londra'da karısının Argyll armasını taşıyan gümüşlerini rehine vermeye giderken hırsızlık şüphesiyle tutuklanmıştı) küçük burjuva iki genç Alman, çevrelerine baktılar ve hayaletlerin görkemli dansını gördüler. O zamanların hâkim inancı olan hayaletlerin kötülük simgesi olduğu görüşünü paylaşıyorlardı. (Guénon, rahatsız edici bir rastlantıyla, spiritüalizmin Amerika Birleşik Devletleri'nde 1848'de bir salgın gibi yayılmaya başladığını kaydetmiştir. O bunu yalnızca tarih sahnesinde modern bir gelişmeye, yeni bir karakterin, Kaosun sahneye çıkışını işaret eden Avrupa'daki barikatlara karşı gerekli bir denge unsuru olarak görmüştür.) Bakışları bu hayaletlerin üzerinde sabitleşti, onlarca tutsak edildi. Fakat onlar karşı koyuyor ve çevrelerinde artık boş bir dünyada yaşadıklarına ikna olmuş olarak cehaletlerini sürdürenleri aşağılıyorlardı. Kendini kaptırmış olan Stirner, bir kategoriler demeti kendini köşeye sıkıştırmışken genç hanımlar okulundaki öğretmen masasından "*Hypostases non fingo*!"* diye kestirip attı. Onun hipostazlara biçim vermeyi böyle reddedişi, daha önce aynı şey için Newton'ın söylediğinden çok daha radikal ve etkiliydi. Marx'ın buna yanıtıysa yalnızca omuz silkmek oldu. (Beraberinde getirdiği uzun bir kesişme noktaları dizisini ima ederek) "Pöh! Düşünceyi belirleyen gerçekken, düşüncenin gerçeği belirlediğine nasıl inanılabilir!" Ve içine hesaplar, bankalar, depolar, çalışma saatleri, gümrük düzenlemeleri, altın, senetler ve yağma gemilerini sığdırmamız gereken somuta işaret eder. Fakat bu tiksintisi roldür: Stirner'in hipostazlara yönelttiği saldırının en sert biçimde uygulanması için yıllar sonraki *Kapital*'in ilk cildini beklemek gerekecekti. Burada Stirner'in ke-

* (Latince) Hipostazlara şekil vermem! – ç.n.

limeleri, Marx'ın sabırsızca inkâr ettiği deneysel onayı bulacaktı. Gerçeğin üzerindeki metafizik örtü bir kez kaldırılıp (Engels'in ifade ettiği aksiyomlara göre, tüm süreçlerin türediği ve tüm süreçlerin üzerine modellendiği) üretim, dolaşım, tüketim sürecinin çıplaklığına indirgendi mi, işte o zaman hayaletlerin büyük dansını, *Geist*'ın* nihayet *Poltergeist*'a** dönüşümünü görürüz. Dolabı, koltukları, kadınları ve metrelerce kumaşı yakalarlar. Bunlar artık sahip olunan eşyalar olmaktan çıkmış, ele geçirilmiştir. Böylece, Stirner'in ardından gelen, ustanın yalnızca belirsiz olarak gördüğünü açıkça gören ve onu sertçe somuta uygulayan tek sadık takipçisi, *Kapital* ve *Grundrisse*'deki Marx'tır.

Benzer ifadelerin harekete geçirdiği daha geç gelen bir başka takipçinin ise o ilk sert emri bir stratejiye dönüştürmeden önce uzun süre dolanması gerekecekti. Bu takipçi, Nietzsche idi. Tüm hipostazların gerçek dışı karakterini ve bu uydurmaların kötü niyetli gücünü fark ettikten sonra, "adlandırılamaz" ve "söylenemez"in barbar ifadesizliğine geri çekilmedi. Onun yerine, her yerde, yalnızca her sözcük ve her eylemde değil, doğanın her biçim ve her sürecinde de uydurmalar –ve böylece hipostazlar– gördü. Ve *tüm* uydurmaları onları böyle kabul ederek yaşamaya karar verdi. Biçimlerin hatlarını sürekli olarak değiştiren bu süreç, ne kadar muhteşem ve çarpıcı olsa da, görünümleri yavaş yavaş özün içinde taşlaşmaktan koruyan tek şeydir.

Zamanla her şey felsefe tarihinin içinde yolunu bulur. 1866'da, yirmi yıl boyunca neredeyse tamamen karanlıkta kaldıktan sonra Stirner, uzun süre standart referans çalışması olarak kalacak iki kitapta anıldı: Johann Edward Erdmann'ın *Grundriss der Geschichte der Philosophie* (Felsefe Tarihinin Ana Hatları) ve Friedrich Albert Lange'nin *Geschichte des Materialismus* (Materyalizmin Tarihi). Aslında Stirner'in ünü, *Der*

* (Almanca) Ruh. – ç.n.
** (Almanca) Eve dadanarak eşyaları altüst eden ruh. – ç.n.

Einzige'nin uzun bir sessizlik döneminden sonra yeniden canlanmış olarak "kötü şöhretli bir çalışma"[524] halinde tekrar ortaya çıktığı bu ikinci "tarih" kitabı ile artacaktı. Fakat Lange nedense Stirner'in kendisinde şaşkınlıkla karışık bir saygı uyandırmasına izin vermiş, ve belirleyici bir değerlendirme sunmuş; *Der Einzige*'nin "bildiğimiz en aşırı kitap"[525] olduğunu iddia etmiştir.

"Aşırının büyüsü" bir kez daha gücünü ortaya koymaktadır. ("Bizim için savaşan büyü, karşımızdakileri tutsak alan ve kör eden Venüs'ün gözü; *aşırının büyüsü*, en uçta olan her şeyin yaydığı baştançıkarıcı güçtür. Biz maneviyat düşmanları, *en aşırı olan* bizleriz."[526]) 1887 yazında, British Museum' da Lange'nin çalışmasını okuyan John Henry Mackay adında genç bir İskoç, yukarıda alıntılanan cümlede ilk kez Stirner'in adına rastladı ve bunu not etti. Bir yıl sonra, *Der Einzige*'yi okurken, ona insanlık Stirner'de kurtarıcısını bulmuş gibi geldi. Hemen, o zamanlar tanınmayan bu dâhi yazarın peşine düştü. Marx ve Engels "Marksizm"i ve "Marksist'i" parça parça kurmuştu (tabii daha sonra Marksisti karalamaya özen göstererek). Stirner "Stirnerci" şeklinde bir birey yaratmaz. Bunu oluşturmak için uygun yollar gösterse de, baskı kabul etmez biçimde onun kendisi oluşacaktır. Bunun prototipi, kara dehşetin işçilerinden *La Revue Blanche*"ın* züppelerine kadar sayısız başkalarınca da takip edilecek olan o gülünç ve ağzı kalabalık İskoç'tur. Kendini Stirner'in biyografisini araştırmaya adayan Mackay, o anda bir daha asla göremeyeceği yüksekliklere çıkan spiritüalist *kitsch*'in ("çünkü bu kitap hayatın kendisidir")[527] tüm güçlerini harekete geçiriyordu. Ve Stirner bir paradoksu daha ateşledi: "Bir taraftan elimizde Stirner'in kitabı, uzun bir evrim sürecinin belki çok fazla olgun ve son derece doymuş ürünü. En ufak bir soyluluktan yoksun bu kitap, kendini eleştiri ve küçümseyen kahkahalara gömen, parça parça dökülmekte olan Hegelciliğin

* 1891-1903 arasında Paris'te çıkan bir edebiyat - sanat dergisi. Beyaz dergi. – ç.n.

son kalıntısı. Diğer tarafta ise Stirner'in biyograficisi, soylulukla dolu çocuksu bir yüreği, sevimli, sıcak bir ruhu olan Mackay. Fakat bir damla bile mizah veya eleştiri yeteneğine sahip değil."[528] "Davanın" yıkıcısı şimdi dünyaya her yoldan duyurulan tüm "davaların" en soylusu oluyordu. Fedakârlığın, kendini inkârın, yolundan sapmayan adanmışlığın nesnesiydi. Önce Mackay, sonra da o utandıran Stirnerciler, Stirner'in kitabında alay ettiği "dindar ateistlerin" yaşayan örnekleri olacaklardı.

Mackay, misyonu sırasında tuhaf bir şey fark etti. Stirner'le herhangi bir bağlantısı olan kişilerin kendiyle temas kurmasını isteyen bir ilan yayımlamıştı. Pek az yanıt gelmişti. İzler ortaya çıktığı an kayboluyordu. Mackay ölmüş veya taşınmış kişilerle, dağıtılmış arşivlerle ilgili haberler arıyordu. Şaşkın bir gururla başını kaldıran Mackay, "Bu derece yüce bir yaşamın büyük dış tecrübelerden[529] yoksun olması mümkün mü?" diye sorar. Evet. Her ne kadar bir hayalet olarak Stirner, belgelenmiş yaşamının izlerini yok etmek için elinden geleni yapmış görünse ve (düşmanı Engels tarafından çizilmiş bir skeç dışında) elimizde tek bir portresi ve el yazısının tek bir imza dışında bir örneği bulunmasa da, geride kalanlar yoğun bir ışık selinin, sefalet ve yoksulluğun, belediye kayıtlarında ve okul arşivlerinde birkaç satırdan fazla yer tutmayan isimsiz ve küçük düşmüş bir yaşamın ışığı altında gibidir. Yani, Mackay'in ulaşabileceği tüm kaynaklar.

Biyografi için araştırmaları yıllarca sürdü. Biricik'in günümüze kadarki tek biyografisi olarak kalacak çalışma ancak 1898'de Berlinli bir yayıncı tarafından *Max Stirner: Sein Leben und sein Werk** adıyla yayımlandı. Bu arada, "Stirner vakası," "Nietzsche vakası"na rezil bir ilave oluşturdu. Tam da Nietzsche'nin kız kardeşi Elisabeth, Weimar'da ona bakarken ve yalnızca dikkatle seçilmiş birkaç konuğun onu uzun, ağır, beyaz bir giysiye sarılı olarak camlaşmış gözlerle koltuğun-

* *Max Stirner: Yaşamı ve Eserleri.* – ç.n.

da otururken görmesine izin verdiği sırada, zavallı Mackay, Stirner'in ilk havarisi olmak istedi. Fakat her tarikatta öncelik tartışmaları vardır. Felsefeci Eduard von Hartmann, Stirner'i *Philosophie des Unbewussten* (Bilinçdışının Felsefesi; 1869) ve *Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins* (Ahlaki Bilincin Fenomenolojisi; 1879) adlı eserlerinde "yeniden keşfettiği"ni iddia ettiği için, Mackay ona kızgındı. Hartmann'ın ise yalnızca Nietzsche'yi küçültmek için Stirner'i yücelttiği ortadaydı. Mackay ayrıca Stirner'in okunması gereken yazarlar arasına zaferle yeniden dönüşünü sağlayan, *Der Einzige*'nin Reclam Yayınevi'nin Universal-Bibliothek (Evrensel Kütüphane) serisindeki ucuz baskısında (1893) yer alan Paul Lauterbach'ın önsözüne de içerlemişti.

Lauterbach'ın bilgili biçimde yaptığı gibi Stirner'in "aynı aileye dahil olduğu" yazarları işaret etmek, Mackay için büyük saygısızlıktı, çünkü onun için Stirner "Büyük Mutluluğun Müjdecisi"ydi.* Artık Mackay'e mutluluk verecek tek şey Benjamin Tucker ve arkadaşlarının, "bireyci anarşistler"in, Amerika Birleşik Devletleri'nde etkin olmalarıydı. Mackay, Stirner'in mirasının, artık onların "sadık ve güçlü ellerinde"[530] olduğu konusunda uyarıyordu, tıpkı Marx ve Engels'in kendi miraslarını sert ve doğrudan olmaya zorladıkları proletaryaya emanet ettikleri gibi.

Mackay, Nietzsche'ye belirli bir saygı gösterse de, Stirner'in üne geri dönüşünün Nietzsche'nin başarısının ardına tutunmuş olması ona haksızlık gibi görünüyordu. Bu "ebediyen kararsız, her zaman zıtlaşan, doğru ile yanlış arasında neredeyse umutsuzca sıkışmış karmaşık ruh, nasıl Stirner'in derin, berrak, sakin ve üstün dehasıyla" karşılaştırılabilirdi? Bu "ciddi olarak tartışmaya bile değmeyecek bir saçmalıktı." Sıfatlarını iyi niyetle, fakat fazla zekice kullanmayan Mackay, Meçhul Büyük Adam'ın bir portresini çizdi. Stirner'in yaşamı

* İncil'de Hz. İsa'nın doğumunu müjdeleyen meleğin sözleri: Luka 2:10-11. – ç.n.

üzerine araştırması boşluğa ve önemsizliğe sürüklendikçe, giderek daha da ateşli biçimde teyit edilebilen, gerçekle ilişkisizleşen bir imge yaratıyordu. Dünyanın gördüğü sofuluktan tamamen uzak ilk insanın mucizevi imgesi çevresine şükran adakları yığıyordu. Tavrına uygun biçimde ve "büyük hayatın bu dış izlerini silinmekten korumak için," Mackay kendini anıt plakalarına adadı. 1892 baharında, hem Stirner'i, hem de Nietzsche'yi tanımış tek kişi olan Hans von Bülow'un desteğiyle Bayreuth'de* Philippstrasse'de Stirner'in içinde öldüğü evin cephesine böyle bir plaka taktırdı. Neredeyse görünmeyecek kadar ince bir çatlağı olduğundan ucuza temin edilmiş bu granit tablet üzerine şu sözler kazınmıştı: "Bu evde / son yıllarında / Max Stirner yaşadı / (Dr. Caspar Schmidt, 1806-1856) / *Der Einzige und sein Eigentum* adlı / ölümsüz eserin yaratıcısı / 1845." Araştırması sırasında daha sonra Mackay, Stirner'e asla felsefe doktoru unvanının, doğruyu söylemek gerekirse, lise öğretmeni unvanının bile verilmediğini keşfedecekti. Mezarının üstünde yalnızca Max Stirner adı yazılıydı. Daha uzun bir yazı 469 Mark tutacaktı, fakat kampanyada yalnızca 438 Mark toplanabilmişti.

Ida Overbeck: "Bir keresinde kocam dışarıdayken, Nietzsche kalıp benimle biraz konuştu. Bana o sırada üzerinde çalıştığı ve bir yakınlık hissettiği iki tuhaf karakterden söz etti. İnsanın bir iç huzur bulduğu zamanlarda olduğu gibi canlı ve mutluydu. Bir süre sonra evimizde Klinger'in bir kitabını buldu. Kocamın kitaplığında Stirner yoktu. Nietzsche 'Klinger hakkında yanıldım. O sıradan bir zevke sahip, ona karşı hiçbir yakınlık hissetmiyorum. Ama Stirner'e hissediyorum.' derken yüzünde karanlık bir ifade belirdi. Ona dikkatle bakıyordum ki ifadesi tekrar değişti. Sanki kötü bir şeyi uzaklaştırmak istermiş gibi elini salladı ve mırıldandı: 'Sana söylediğim şey hakkında konuşmak istemiyordum. Bunu unut. İntihal yaptığımdan söz edecekler, ama senin yapmayacağını biliyorum.'"[531]

* Almanya'da bir kent. – ç.n.

Düşüncenin neden hipostaza ihtiyacı vardır? Çünkü düşünce, içinde onu aşan güçlerin olduğunu bilir. Hipostaz, düşüncenin imgeler krallığına sunduğu saygıdır. Boş, karanlık bakışlı o allegorik figürler, zekânın sınırlarını tanımlayan o heykeller, bir zamanlar düşünceyi pervasızca yağmalayan melekler ve büyük zodyak hayvanlarının son vârisleridir. Bugün bile yabani ot sıralarının arasında halka biçiminde dururlar. Oysa yakında herkes onların bir amaca hizmet etmiş olduklarını unutacaktır. Gerçekten de, neden düşünce sınırlar içine alınmalıdır? Bulanık, düz hatlı hareketler, onu bilinenle aynı tabiatta olduğu kabul edilen bilinmeyene doğru çeker. Yosunla kaplı heykeller isimsiz bir vandal gelip kafalarını kopartmadan geri çekilmektedir. Parkın ortasındaki gölün üstünde nilüferler sessizce yüzüyor. Suyun yüzeyi altında, yakında bahçenin efendisini idam edecek olan karanlık bir yaşam biçimi gizleniyor.

Paradokslar: Hepsinin süreç olabilmesi için, hepsinin şey olması gerekir. (*Şey* bizim isteğimize tabidir; *süreç* ise her şeyin tabi olduğu güçtür.) Hepsinin şey olabilmesi için, tanımlanabilir, sınırlanabilir ve sonunda her şeyden *ayrılabilir* olmalıdır.

Şey, yönetilebilir olan, kesin hatları olan ve diğer tüm kalanlardan ayrılmış olandır. Hipostazlar ruhun türbülansını belirlemeye ve düzeltmeye izin verecek şekilde biçimlenir. Fakat insanlar hipostazlara konuyla ilgili bir ek güç atfederler ve onları kullanılır olmaktan çok kullanmaya muktedir hale getirirler. O zaman bu gücün var olduğunu unutmak gerekir. Akıl, bir kez daha bunu başarmak için büyük çaba göstermiştir; fakat yaşamı, ya da daha çok, sükûneti söz konusudur. Bilim yüzyıllarca, tam da bu savunma amacıyla meleklerle saldırganca alay etmiştir.

"Ruh cennette ve içimizde bulunur, biz zavallılar aslında onun 'barınağından' başka bir şey değiliz. Eğer Feuerbach onun semavi barınağını yok etmeye devam eder ve ruhu tüm sahip

olduklarıyla bizim yanımıza taşınmaya zorlarsa, korkarım ki onun yeryüzündeki ikametgâhı olan bizler, fena halde kalabalık olacağız."[532] Bu anlatımın sıradan biçimi Stirner'in daimi alaycı tutumuna uygundur. İhtişamlı olanı, en mütevazı olanla değil, fakat daha çok orta karar olanla, artık her cennet ve cehennemi içerdiği düşünülen o yorgun, günlük sıradanlıkla temas ettirir. Böylece Feuerbach'ı yalnızca azıcık çarpıtarak tüm sahneyi tersine çevirir. Artık kurulmakta olan bir işçi birliği üzerine iyi niyetli spekülatif tezlerimiz yoktur. Şimdi karşımızda daha önce benzeri görülmemiş, her türlü sınıflandırmayı bozan bir antropolojik vaka vardır. Kutsal ile dindışı arasındaki ilişkinin genellikle işlendiği değişkenler tablosunda nihayet yeni bir şeye rastlarız: Karşı terimlerden birisi, dindışı olan, ıvır-zıvırla tıkış tıkış bir çingene kervanına rastlamıştır ve yalnızca içlerinden bir tanesi uzaktan akraba olduğunda ısrar ettiği için çingeneleri Biedermeier* tarzı döşenmiş dairesinde kendisiyle birlikte yaşamaya davet etme cüretini göstermiştir. Feydeau bütün bunlardan kolayca bir fars çıkartabilir ve Stirner de bunun farkındadır. Bu yüzden de bu çağ açıcı olayı, anlık bir karmaşa olarak sunar: Bir aile beklenenden daha kalabalık ve daha fazla şey isteyen bir grup konuğun gelişiyle zor duruma düşmüştür. Fakat bu komik iç sahnede hâlâ mucizeler vardır. Kutsal olan bir kap ister; onun buharlı ve nüfuz eden gücü ancak onu nasıl zaptedeceğini bilen biri tarafından (nesneler, destekler, planlar, gelenekler, formüllerle) karşılanabilir. Burjuva *intérieur*'ünde** hiçbir şey böyle bir ödeve hazırlıklı değildir. Ivır-zıvırlar göz kırpar, sağa sola saçılmış küçük kutular açılıverir, perdeler ürperir, duvar kâğıtları kırışır, masa örtüleri çığlık atar. Konuk bunların arasından geçer, varlığından izler bırakır, tavan arasına çekilir, Odradek'e*** (Kafka'nın ima ettiği gibi) yerleşir. Bu noktadan sonra, odada bulunan her cisim ileride Walter

* 19. yy. ortası şatafatlı ve hantal Alman mobilya stili. – ç.n.
** (Fransızca) Ev, ev yaşamı, aile. – e.n.
*** Kafka'nın bir hikâyesindeki yarı canlı, yarı nesne, anlaşılamayan varlığın adı. – ç.n.

Benjamin olacak çocuğun gözünde bir toteme dönüşür. Birine kulağınızı dayadığınızda, yanından geçip gitmiş olan konuğun ayaklarının hışırtısını duyarsınız. Duvarlar dövmelerle kaplıdır.

"Bir değişiklik olarak tanrısal olanı, benliğimizin dışından içine alırsak ne kazanırız? *Biz* içimizde olan şey *miyiz*?"[533] O günlerde, İnsanın trampetleri sürekli yeni fetihleri duyuruyordu. Her türden şey istif ediliyordu ve birey büyümekte olan varlık deposundan memnundu. Fakat *kim neyi* sahipleniyordu? Bir düşünce kategorisini kendine mal etmekle bir kredi mektubuna sahip olmak arasında ne fark vardı? Mülkiyet, ilgili varlık ancak özümsendiğinde tamamlanmış kabul edilebilecek şekilde, kendine mal etmeye giden ilk adım gibi görülüyordu. Nicholaus Cusanus "*Ablatio omnis alteritatis et differentiae*" (Her tür ötekiliğin ve farklılığın ortadan kaldırılması) diye yazmıştı ama bahsettiği şey, tanrısallıkta içerilmiş tanrı benzeri bir ruhtu; oysa şimdi söz konusu olan şey, benliğimizin tanım olarak bize yabancı bir şeyde içselleşmesiydi. Yine de her zaman olguları kötülükle karmaşıklaştıran tanrısal müdahale ve herhangi bir seküler mülkiyete sahip olmaksızın bile, özümsemek, hâlâ zordur.

Kendi vücudumuz bile bize yabancıdır. Onu kullanabiliriz veya onun gücü bize karanlık biçimde üstün gelir; ne olursa olsun, ona birçok yabancıdan oluşuyormuş gibi davranırız. Zihnin kendi de kendine bir *başka* şey olarak bakamaz mı? Bu gerçekten de onun doğal özelliği değil midir? Eğer kapasitenin tamamen doldurulması değilse, Ruhun yükseldiği o ihtişamlı "kendini bilme" nedir ki?

Daha da geri gidelim: İnsanın *kendine ait* olan nedir? Bu sorunun yanıtında tüm hırslar, düşüncenin tüm gizli niyetleri açığa konur. *Upanişad*'ları* açarız (fakat Stirner'in zamanında kimse Schopenhauer'in onların nasıl açılacağını öğret-

* (Sanskritçe) "Yanında oturmak" (öğrencinin öğretmenin yanında oturması), Brahmanizm'in felsefi-teolojik metinlerinden bir bölümü. – ç.n.

meye yeni başladığının farkında değildi). *Tat tvam asi*'nin* üç kelimesinde, insanın kendisi, kendini, kimliğini keşfi ilan edilir. Yabancı, bilgi-olmayanın, *kendinin* kendi benliği içinde dolaşımını engelleyen sayısız meyvesinden biridir. Bu benlik, bütündür. Bilgi-olmayan ise bize en has şey olarak, kendimizin olarak kalır. Tanrılarla dolu bir düşüncenin paradoksları. O günlerde Feuerbach'ın zincirlerini kırmış aklı, daha tanrıları bünyesine katmaya yeni başlamıştı ve üstelik onu "tanrısal"ın üstü kapalı biçimiyle yapıyordu. Feuerbach'ın konusunun, Feuerbach'ın okumamış olduğu *Upanişad*'ların konusundan farklı amaçları vardı. O zaman nasıl bir benlik arıyordu? Aslında, iyi niyetler ve erdemlerle dolu İnsan modelini arıyordu. Fakat Feuerbach burada bir bahanedir ve tanrıları olmayan bir çağın yanıtını onun ılımlı Aklında arayacak değiliz. Dayanaksız Akıl (her dayanak bir yabancıdır) bu aramayı, içinde en büyük kuvvetini geliştirdiği araştırma sahasına indirgeyecektir: Mantık-matematik araştırması. *Kendi*, formel teoriye ait olan bir cümledir. Formel teori, her birinin tüm elementleriyle tanımlandığı ve tümdengelim yoluyla tümdengelim kuralları aracılığıyla minimum sayıda başlangıç ifadesine (aksiyomlara) doğru izinin sürülebildiği bir şeffaf ifadeler sekansıdır. Formel sistem her şeyin uygun, *kendinin* olduğu bir çokluktur ve başka bir şey olamaz. Fakat Gödel'in Eksiklik (Natamamlık) teoreminden (aritmetik de dahil olmak üzere) biliyoruz ki, formel teoriler için genel bir ifadenin teorinin kendisine ait olup olmadığını kesinleştirmeye imkân verecek etkin bir usul yoktur.

Dayanaksız düşünce böylece özümsenme sürecinde aşılamayacak bir güçlükle karşılaşır. Bu sorunu ortaya koyan teorem belki de o düşüncenin görünmez iplerle bağlı olduğu düşüncedir. Formel sistemin öncelikle mantıksal tutarlılığı özümsemek için düzenlendiği kesin değildir. Tanrılardan yoksun düşüncenin bile kendi paradoksları vardır. Aslında formel sistemin en çarpıcı yönü gücüdür. Gödel'in teoremini kanıtla-

* (Sanskritçe) "Sen, O'sun." – ç.n.

dığı formel sistem olan aritmetik, kendi tutarlılığını garanti edememektir. Fakat aritmetik, işler. Ve işleyen bir formel sistem de üreten ve gücü genişleten bir makinedir. Formel sistemin inşasına geri dönersek: Onu cümleler içinde karakterize eden nedir? Öncelikle, dayanaktan yoksundur: Formel sistem kendi dışındaki her şeyi sıfıra eşit kabul eder. İkincisi, keyfidir: Formel bir sistemde, gerçek olan herhangi bir ifade, kendini oluşturan unsurlardan hepsinin tortusuz olarak tanımlanması koşuluyla bir teorinin ilk cümlesi olarak alınabilir. (Gerçekte hep bir tortu vardır: $a = b$ önermesinde bu *a*, =, ve *b* işaretlerinin şeklidir. Hilbert, "Önce işaret vardı" demiştir, ve bu ifadesi –kasıt var mı?– keyfi olanın kendi dışındaki her şeyi şeffaf yapabileceği gerçeğini ima etmektedir.) Formel sistemde bağlamın sıfıra indirgenmesi ve işaretlerin keyfiliği, sınırsız güç oluşturan iki usuldür. Uygulamaları bu tür usullerin saf biçimleriyle sergilendiği çevreyle, yani mantık-matematik çevresiyle sınırlı değildir. Öznenin haberi olmadan, bu usuller düşüncenin dayanaktan yoksun olduğu tüm çevrelerde işler. Saflıktan en uzak ve açıkça tutarsız biçimlerde hareket ederler; her zaman formel sistemlerin az veya çok hassas *simülasyonları*dırlar. Fakat amaçları, formel sistemin bile kendi içinde sahip olamadığı tutarlılık değildir. Bu simülasyonlar iktidar için çırpınır ve bunu sıklıkla beklentilerin de ötesine geçen bir seviyede başarır. (Bunu tam da simülasyon oldukları için, unsurları ampirik verilerle karışsın diye yaparlar. Bu nedenle, simülasyon sürdüğü sürece öyle olduklarında anlaşılmış olsa da, şeffaf değildirler.) Formel sistem, gelişiminin belirli bir noktasında, temel, kontrol edilemez bir unsurla karşılaşacak olsa da, görkemli bir kontrol aracı olabilir. Fakat ümit edilen bu unsurun çok fazla pratik soruna yol açmayacak olmasıdır. Aslında, Gödel'in bu teoremi formüle ettiği zamandan beri geçen sürede, aritmetik hizmetlerini sunmaktan asla vazgeçmemiştir. Simüle edilmiş formel sistemlerde kontrol edilemezlik kendini saf işlev açısından bile çok daha bariz ve güçlü biçimlerle gösterir. Fakat o ana kadar, gücün verdiği sarhoşluk müthiştir. Bu sarhoşlukta düşünce da-

yanaksız olarak kendine ait olanın, *kendinin* olanın formülasyonunu bulur. *Kendi*, bir güç biçiminin uygulanabileceği çevreye ait olandır. Güç, kontrol etme kapasitesi ile ölçülür. Kontrol saf formel sistemleri simüle ederek, veya simülasyonları saf formel sistemlerle karıştırarak elde edilir. Fakat *bizler* kendi içimizde etkin olan formel sistemler miyiz?

Tanrısal olanın insanlarca müsadere edilmesi, dikkatli yönetimin çağ tarafından talep edilen bu hareketi, hesap çıkartma zamanı geldiğinde büyük sürprizlerle sonuçlanmıştır. Depodaki mallar arasında yalnızca herkese hitap eden erdemler olan İyilik ve Güç değil, ayrıca birçok eskimiş fakat etkileyici mala da rastlanır. *Ego sum qui sum** artık kendine yeni bir yer bulması gereken tanrısalın ilk sözü olmuştur. Feuerbach buna cesaret edemez, bu kadar ileriye gitme riskini göze alamazdı. Fakat Stirner tam bu noktadan marazi bir tutarlılıkla yola koyulur. *Einzige*'nin tümünün öncelikle müthiş bir totoloji (ve bundan alaycı bir sapma, diyalektiğin tüm araçlarıyla oluşturulmuş bir totoloji) olduğu gerçeği, İncil'e ait *Ego sum qui sum*'un on dokuzuncu yüzyılın yetişkin Avrupalısına aktarılmasından kaynaklanır. Burada da günün ilerici zihinleri açısından belirli bir uyumsuzluğun kanıtını buluruz. Dine karşı bu derece düşmanca davranan bu söylevciler, dini olanın Erdemlerin bir derlemesi olduğuna ve bunları halka açma zamanının geldiğine inanıyorlardı. Tam da onlar, açıkça ortada olanı, yani dini olanın onu sahiplenmek isteyen profesörler, mühendisler, hukukçular, noterler ve kamu görevlilerinin darkafalı seküler ruhlarını parçalamaya yetip de artacak kadar bitmez tükenmez belirsizlik ve vahşet depoları içerdiğini kabul edemiyorlardı. Ve bu gerçekten de oldu. Kasılmalarla sarsılan hortlak gibi vücutlara hapsedilmiş dehaya sahip ağza alınmaz, ifade edilemez, benzersiz deliler doğdu. Teratoloji,** totolojiye dönüştü ve bu bir neşe hissi doğurdu.

* (Latince) "Ben kimsem oyum," Kitabı Mukaddes, Exodus 3:14. – ç.n.
** Hilkat garibesi doğumları inceleyen bilim dalı. – ç.n.

"Biricik" neden biriciktir? Stirner'in okuyucularından pek çoğu terimi psikolojik anlamında aldı: Onu aşağılayarak veya yücelterek, onun egonun değerini kastettiğini kabul ettiler. Fakat her şeyden önce, biriciğin egosu yalnızca negatif ve yıkıcı bir güç olarak var olur. Bu noktada Stirner idealizmle ilişkileri bilinçli olarak Marx'ın yaptığı kadar keskin biçimde kopartır. "Fichte, 'Ego her şeydir' dediğinde bu benim duruşumla kusursuz uyum içinde görünmektedir. Fakat ego her şey değildir, daha çok, her şeyi *yıkar*. Ve yalnızca kendini çözen, hiç var olmayan, *sonlu* ego, gerçekten egodur. Fichte 'mutlak ego'dan söz eder, fakat ben kendimden, hasar görebilen egodan[534] söz ediyorum." Stirner'in egosu sık değişkenliklerle üreten ve yok eden, olanaksız biçimde ikisini aynı zamanda yapmaya çalışan olumsuzlamadır. Öznenin gerçekliğine onay arayan Stirner'i okuyanlar, bunun aksine, terk edilmiş, sessiz bir boşluk bulacaklardır. O zaman neden biricik? Feuerbach'ın (daha sonra Marx'a miras kalan ve o zamandan beri tarih üzerinde yükselen) evrensel ve "çok yönlü" Küçük Adam'ının yerine, Stirner biriciği bir *hircocervus*, yarı keçi, yarı geyik, peri masallarının tüm dehşetini uyandıracak müthiş bir canavar yapmak istedi. Haklarını kaybetmiş ve her şeyi kullanan ve yalnızca kullanılabilenin var olmasına izin veren bir süreç tarafından paçavraya indirgenmiş olan biricik, dilencinin kendini içinde bulunduğu yoksulluk durumuna düşüren sürecin *yerini aldığı* gerçeğinin sonucu olan deliliktir. Bu aslında tam bir ikamedir: Özne değişir, fakat işleyiş zarar görmez. Biricik olan da her şeyi kullanır ve her şeyin yerini alır. Buna rağmen, kendinin şifresini, yerini aldığı süreçle aynı biçimde davranma dürtüsünü değiştirmekte başarılı olamaz. Benzer biçimde, ikame ilkesi de başka bir ilkeyle yer değiştiremez. İkamenin despot rejiminin tam merkezinde ondan kaçmayı başaran bir şey vardır: Sürecin kendiyle özdeşleşmiş olan biricik (dilenci-despot). Süreç de, biricik gibi, başka bir şeyle değiştirilemez. Sonuçta, değişim rejimi, değiştirilemeyen, tek, ölçülemez bir özne olarak kendisiyle çarpışır. Bu müthiş verimli paradoks kulaklarımızda sürekli homurdanan motordur.

Kendi ve Yabancı. Eğer bu tuhaf ikiliyi bir arada tutmak istiyorsak yapabileceğimiz en iyi şey, birinin (ikincinin, kötü olanın) güçlerini diğerinin lehine elinden almaktır. Marx'ın komünizmi "yabancılılığın yok edilmesi"[535] ile eşitlerken yapmak istediği şey budur – "üretim sürecinin komünizmin esaslarına göre düzenlenmesi ve içinde mündemiç olan yabancılığın yok edilmesi." Fakat bu yöntem başından beri şüpheliydi. Bütünün küstah *avatarı** olan Topluma çok fazla sevgi duymayı gerektiriyordu. Aynı biçimde paranoyaya ve sertliğe. Fakat bunların gösterişli, ucuz ve ham biçimlerine eğilimli olan Stirner, tarihi figürler arasında yalnızca Tanrı'nın (ve kendine onu örnek alan despotun) kendi ve yabancı arasındaki ayrımı bulanık hale getirmeyi başardığını görür. Onun için her şey yabancıdır, çünkü Tanrı değildir. Her şey onun kendisinindir çünkü Tanrı "her şeydedir."[536] Neden aynı kriter Hegel'in mimarisinde bir yer bulmayı reddeden, dizginlenmemiş, oradan oraya sürüklenen egoya uygulanmasın? Tanrı gibi, bu ego da en üstün egoist olacaktır: Bu şey-meseleyi (Almancada *Sache* iki anlamı da taşır) bütünle tesadüf ettirebilen, böylece yalnızca kendi egemenlik bölgesinde hareket edebilen egoistin olağan sınırlarını aşan tek egoist. Fakat ego bir kez bu sapmış biçimde genişledi mi, kim kendi ve yabancıyı, Berlin'de bir sınıftaki sıraların uzak bir hatırasından başka şekilde anardı ki? Aksine şimdi, sevgisi yüzünden kendinden çıkmaktan ("*sortir de soi*")[537] asla bıkmayan fakat tüm yaptığı kendi içine çıkmak olan, (Baudelaire'in dediği gibi) "tüm varlıkların en düşmüş olanına," yani Tanrıya, "*l'être par excellence,*"** özümsenmeye yaklaşıyoruz. Marx da bu ihtimali öngörmüştü. "Genel olarak kendini satmak, düşmüşlük, kişisel eğilimler, yetenekler, kapasiteler ve etkinliklerin toplumsal doğasının gelişmesinde gerekli bir adımmış gibi görünmektedir. Daha yumuşak terimlerle dile getirirsek, fayda ile kullanım ara-

* (Sanskritçe) Bir tanrının vücuda girerek dünyaya inişi, bir özelliğin vücut bulması. – ç.n.

** (Fransızca) En mükemmelinden varlık. – ç.n.

sındaki evrensel ilişkidir."[538] Stirner bu eylemi uç noktasına kadar götürür: Her şeyi kendimizinmiş gibi kullanalım, ve biz de hepsi tarafından kullanılalım. Maksimum mülkiyet (her şey bizim malzememizdir) maksimum yabancılıkla birlikte var olur (biz hepsinin kullandığı malzemeyizdir). Bunların ikisi de evrensel düşmüşlükle iç içe geçmiştir, Sade'ın adımlarca ötesindedir, hâlâ hâkimiyetin feodal hatıralarına takılıp kalmıştır. Kant'ın eski güzel günlerinde, insanın kendinin olanla, yabancı olan arasındaki ayrım hâlâ kurallarla belirlenebiliyordu. Fakat şimdi her şey, özellikle de ego, aynı anda ikisi birden, her şeyin kendine amade olmasını talep eden, ve her şeye amade olandır.

Marx'ın Lümpen'e yönelttiği kör öfke, verimsiz işçilere olan öfkesinde de devam eder. Adam Smith tarafından yapılan ayırımı paleo-burjuva şevkle sürdüren Marx, "fahişeden Papa'ya,[539] tüm güruhu" bu tür işçilere katar. (Bizim bugün yaklaşmakta olduğumuz verimli işçinin sonunda "ustabaşı ve üretim sürecinin düzenleyicisi"ne[540] dönüşeceği safhayı varsaydığından) Tüm görkemli üretken emek kavramının mezarını kazan eser olan *Grundrisse*'de, Marx'ın üretimin tarihi tezahürlerinden çok daha fazla, üretimin metafizik yapısına sadakati ortaya çıkar. Bu duygu, "birisi başındaki bitleri ayıklatmak yerine penisini okşatmanın üretici olduğuna, çünkü bu hareketin ebleh adamın ertesi gün dükkânında daha hareketli olmasını sağlayacağına"[541] burjuvaziyi ikna etmek isteyen aşağılık ekonomistlerle karşılaştırdığında Smith'in ayrıcalıklı bir konumda olduğunu savunan Marx'ı, parlak konuşma özentisinin uç noktalarına götürecektir. Marx yalnızca ücretli emeğin ("toplumun üzerinde durduğu alan[542] olarak toprağın yerini alan bir biçim") spesifikliğine dikkat çekmek istiyorsanız işe yarayabilecek olan teknik bir ayrımla ilgili değildi. Ona göre üretici olmayan, buna rağmen ölçülemeyeni, kutsamayı, zevki, hâkimiyeti bünyesinde toplayan güçlere yönelik ölümcül düşmanlık konusunda, sermaye süreciyle ittifak oluşturmak, çok daha önemlidir. Baudelaire, monolog yapan defter-

lerinin sessiz kendiliğindenciliğiyle buna cevap verir. Marx kutsal ayini fuhuşun seviyesine indirmişken, Baudelaire fuhuşu kutsal ayinin seviyesine yükseltir: "L'amour, c'est le goût de la prostitution" (Aşk, fahişeliğin yeteneğidir).[543]

Fahişe, Papa, Lümpen. Baudelaire'in de tanımladığı, fahişeliğin bu Teslis'iydi. (*Fusées*'sini 1855 ile 1862 arasında yazmıştı; Marx'ın *Grundrisse*'si 1857-1858'e aittir.) Üçlünün hâkimiyetinde, hepsi Tanrı'nın *naipleridir.** "L'être le plus prostitué,[544] c'est l'être par excellence, c'est Dieu" (En fahişe varlık, en mükemmelinden varlıktır; yani Tanrı'dır). Somut dünyanın yalnızca belirli bir bölümünü yönettiklerinden, tanrısalın işareti olan küresel ve ebedi fuhşa ulaşamazlar. Bu durumda Lümpen'in kendini dilenci, züppe veya şair olarak sunması bir şeyi değiştirmez. Onlar her durumda, haysiyeti olmayan varlıklardır (eğer bir şeyleri varsa, bu görkemdir). Onları haysiyetten yoksun kılan tam olarak toplumdışı ve kendine yeten bir şeyle, gerçek *nefes*** ile temaslarıdır: Haz, görünmeyen ve sanatın cömertliği. (Yazar *l'art pour l'art*, yani sanat için sanattan söz ettiği an *Lumpen*'e katılır. Bu onun, çatlak bir sesle onu otoriteden yoksun bırakan güce haddini bilmez cevabıdır. Artık bir işlevi olmadığından ve Saray'dan da kovulmuş olduğundan, her işleve burun kıvırır.)

Yeni Bir Ürperti

Sinirler ve *Modern*, seslerini (daha sonra Goncourt kardeşler utanmaz bir kendini beğenmişlikle "sinir hakkında ilk ya-

* Özel bir terim olarak, papa anlamına gelir. – e.n.
** (Latince) Kötülük, günah, adaletsizlik. – ç.n.

zan bizdik"[545] diyecek olsalar da) Baudelaire'in notlarında bulurlar. Alman Romantiklerinin hâlâ düşünceler hakkında konuştukları bir zamanda Baudelaire, teolojik fısıltıları, sokaklardaki kokularla, manifestoların mide bulandırıcılığıyla, şehirde olup bitenlerle, borç listelerindeki maddelerle ve İzlanda yosunlarının yeraldığı yemek tarifleriyle birlikte harmanlıyordu. Sanki sahnede eski gösteri aynen devam ederken, yan tarafta bir perde birdenbire açılıyor ve şahıs ortaya çıkıyor. Bir an için de olsa, onun, gazete editörlerinin isimlerine dair olan takıntısını ve *"listes de canailles"*ını (reziller listesi)[546] görebiliyoruz. Burke'nin yücelttikleri, "kaosun ve uçsuz bucaksızlığın[547] hazları," artık yol ayrımına yerleşmiş durumda ve bir zamanlar İsviçre'de Grand Tour'a çıkan gezginlerin bilhassa görmek istediği türden geniş ağızlı uçurumlar her adımda karşınıza çıkıyor. Birey, "yalnızlıkların dörtgen gökyüzü"[548] altında, aklın ovaları içinden yürümektedir. Kimi zamanlarda, "sıfatın sesi[549] kemiklerimin içine kadar işliyordu."

Baudelaire'in kuşağında, sinirler ilkönce tarihsel bir konu olarak ele alındı. Sanki daha önce sinirler insan vücudunun bir parçası değilmiş gibi; sanki dehşet ve keyifle tadına varılan o şokları, o sarsılmaları iletmiyorlarmış gibi. Ruhun esas konağının Beden olduğuna dair ilk işaret, işte buradadır; bir zamanlar ahenkle titreşen, sonra ışıldayan, sonra her şeyi kapsayan, sonra *aura* gibi olan, sonra uçucu olan, en sonunda da sadece sinirsel olan Ruhun. Bedene yapılan bu geçişe, kaçınılmaz olarak beden üzerinde *deney yapma* arzusu eşlik eder. Ama ruh, sabit bir yeri olmaksızın, üzerinde çalışılacak ve araştırma yapılacak bir nesne olamaz; bu yer, bütün eylemlerin, bütün estetik yaklaşımların (ki bunlar, Huysman's Des Esseintes şatosundaki odalarından, Cecil B. De Mille'in saray avlularına kadar devasa sınai girişimlerinin şablonları, medyanın görkemli yapılanmasının ilk filizleridir), bütün pozitif bilimlerin, bütün örgütlerin ve bütün eğitsel öğretilerin buluşma noktası haline gelir. Bundan böyle, bu çağın

yeni düşüncesi tek bir noktaya odaklanır: İnsanlar *belirli bir tür düşünceye* sahip olmak değil, *her türlü düşünceye* dayanan eylemlerde bulunmak, sonra da ortaya çıkan düşünceleri değerlendirmek isterler. Bir eylemin en ikna edici eylem olması için, en etkili eylem olması gerektiği varsayılır. Tam da bu yüzden, en etkili eylem, doğru düşüncenin sonucunda gerçekleşen eylem olarak değerlendirilecektir. Bunun tek nedeni, etkili olmasıdır.

1861 Aralığı'nda, hilekâr Sainte-Beuve, Baudelaire'e, Akademi'ye resmen adaylık başvurusunda bulunacağı bir mektup yazmasını önerdi. Bu mektup, o sıradaki Secrétaire Perpétuel de l'Académie Française'e (Fransız Akademisi Daimi Sekreteri) Abel Villemain'e hitaben yazılacaktı. Villemain, konumu nedeniyle Baudelaire'in aptallık kavramının ya da *la Sotisse*'in (*"la Sotisse,* benim için bir tutku"[550]) mükemmelen vücut bulmuş haliydi. Baudelaire mektubunu yazarken, heyecanlı bir dil kullandı ve birçok ikili anlama yer verdi. ("Doğruyu söylemek gerekirse, şimdi sizin oylarınızı istememin esas nedeni şu ki, eğer bekleyip de kendim hak ettiğimi düşündüğüm zaman bunu istemeye karar verseydim, *asla* istemezdim."[551] Tek bir cümlenin içinde *istemek* fiilinin üç defa geçtiği "gramer dansı"na[552] dikkat ediniz.) Baudelaire, Kırklar'dan birisi olan Vigny'ye mecburi ziyaretini gerçekleştirdiğinde; Vigny o, iri aristokratik kafasını salladı. Bu bir *faux pas** idi, affedilemezdi. Meslektaşlarını aralarında fısıldaşırken çok işitmişti: "O adama önümüzde diz çöktüreceğiz, sonra da onu seçmeyeceğiz."[553] Bu arada kendi kendine bir not düştü: "O felsefi romancının (Poe) çevirmeni olmak dışında Baudelaire'in hiçbir edebi önemi yok gibi gözüküyor. Özenli ve azimli insanlarda[554] görülen o seçkin ve muzdarip hal, onda da var." Ama Baudelaire'in hâlâ muhteşem Villemain'i, *enormis loquacitas*'i** görmesi gerekiyordu: "*Sıradan* bir in-

* (Fransızca) Hatalı adım. – ç.n.
** (Latince) Belagat sahibi. – ç.n.

sanın nefreti her zaman *sınırsız* bir nefrettir".[555] Baudelaire, adam "tarif edilemez bir ciddiyet içerisinde," *Les Paradis artificiels** hakkında kendine nutuk çekerken dinledi: "La Toxicologie,[556] Monsieur, n'est pas la Morale!" (Bayım, Toksikoloji, Ahlak demek değildir!). Baudelaire, bu cümleyi yazarken, ustalıkla, iki haşin büyük harf ekledi. Her zamanki çocuksuluğuyla kendi kendine şöyle söyledi: "Bunu ona ödeteceğim."[557] Ayrılırken aralarında şöyle bir konuşma geçti: "*Villemain, ısrarla*: 'Mösyö, hiçbir zaman azıcık bile özgünlüğe sahip olmadım.' *Baudelaire, imayla*: 'Mösyö, bunu nereden bilecektiniz ki?'"[558]

Uno Harva (Holmberg)

"Kurbanlık hayvanın sırtına mayalanmış kısrak sütünün akıtılması ya da serpilmesi, Volga bölgesindeki bir geleneği hatırlatır. Kurbanın memnuniyet verip vermeyeceğini görmek için, hayvanın üzerine su dökülür. Hayvanın titremesi, yanıtın olumlu olduğu anlamına gelir. En azından, Sarı Uygurlar'ın bunu yaptığı söylenir. Kurban edilecek kuzunun sırtına ak su** (içine su katılmış süt) dökerler. Bunun hayvanda yol açtığı titreme, kurbanın tanrıları memnun ettiğine kanıt sayılır. Daha da ötesi, Moğolların Çinlilerden ödünç aldıkları bir kelime vardır, bu kelime, kurbanlık domuzun kulaklarına damıtılmış içki ya da su dökme eylemini tarif eder. Görüyoruz ki onlar da benzer bir geleneği yerine getiriyorlar."[559]

Karl Meuli

"Hemen titre!" Aristofanes'in Trygaeus'u, kurbanlık koyuna bu şekilde haykırır. Yani hayvan kafasını sallayarak rıza gösterdiğini belirtmek durumundadır. Delphi tanrısı, Euscopos'a çok açık bir şekilde söylemiştir: Sadece, ânında rıza

* (Fransızca) *Yapma Cennetler.* Baudelaire'in eseri. – ç.n.
** Özgün terim böyle. – ç.n.

gösteren bir koyun, gerçekten uygun bir kurban olarak kabul edilebilir. Plutarchos zamanında bile bu kurala titizlikle uyulurdu. Örneğin Daphnis, gereken rıza belirtisini elde etmek için yapılageldiği üzere, kurbanlık hayvanların kafasının üzerine süt ve şarap döker. Aynı zamanda kurbanın kulağının içine su da dökebilirdi. Delphi'deki kurbanlar için bir kafa sallayışı yeterli görülmezdi: Pythia'nın kehanet kelimelerini dile getirmesi[560] için hayvanın titremesi gerekirdi."

Baudelaire: "Kurban etme eyleminin tamamlanması için, kurbanın da *sponte sua** olması gerekir."[561]

"(Baudelaire) ona büyük bir şair tarafından yazılan şu cümleden de gurur duyuyordu: 'Sanat semasına yeni ve dehşetli korkunç bir ışık bağışladınız, yeni bir *ürperti*** yarattınız.'"[562] Baudelaire'in bu sözcüklerden gurur duymasının nedeni sadece bunların Hugo tarafından yazılmış olması değil (Baudelaire, Hugo'yu gözünde büyütmüyordu: "Herkese kur yapıyor[563] ve önüne çıkan herkesi *şair yerine koyuyor*"), aynı zamanda bunların *o* kelimeler olmasıydı: Bu "yeni titreme," "Bilinmeyen'in dibinde" (au fond de l'Inconnu) titremeyle karşılaşan *yeni* idi; dolayısıyla o en kadim, çok bildik (bu yüzden bozulmuş olan) kurban hatırasıydı. Bundan sonra bu karşılaşma, tapınağı leoparların basması gibi her gün tekrarlanır: "Sonunda öngörülebilen bir şey olur ve ayinin bir parçası haline gelir."[564]

* (Latince) Gönüllü olması. – ç.n.
** Korku ya da heyecandan tüylerin ürpermesi anlamında. – ç.n.

Pencere Camının Arkasında

Max Ophuls, çekimlerinde derdini çoklu atıflarla anlatmaya çalışırdı: Bir ızgara, bir pencere camı, yarı kapalı bir jaluzi, dantel bir perde ve objektifin üzerinden yakın plan kaydığı kıvrımlı bir perde. Ya da karakterleri çevreleyen ve uzak kılan bir nesne karmaşası. Ya da onları saran geniş karanlık gölgeler. Daha sonra radyoda doğaçlama konuşurken, sinema görüntüsünün en veciz tanımını yapan o metne göndermede bulundu: "Açık bir pencereden içeri bakan kişi, kapalı bir pencereden içeri bakanın gördüğü her şeyi görmez. Bir mum tarafından aydınlatılmış bir pencereden daha derin, daha gizemli, daha bereketli, daha loş ve daha göz kamaştırıcı şey yoktur.[565] İnsanların güneş ışığında gördükleri şeyler, bir pencere camının arkasında olup bitenlerden her zaman daha az ilginçtir." Bu, Baudelaire'in üslubudur, ama aynı zamanda, sinema alanındaki mirasçısı Ophuls'un da üslubudur. Ekran görüntüsü, zihindeki görüntülerin sokakları istila edip, tüm ampiriklerce kabul edilebilir sayılan kaba algılara dönüşme eğilimine girdiği bir çağda ortaya çıkmıştır. Bu istila sırasında, bazıları ekranda yakalanır ve ikili bir hayat sürmeye başlayarak, orada yaşamlarına devam ederler. Bu görüntülerin büyük sinema akımının temelini oluşturan batınılikleri, hem zihni kökenleriyle hem de sokağa salındıkları son halleriyle bağlantısını korumak ister. Bu ikinci süreç, Baudelaire'in "açık pencere"siyle anlatmaya çalışılandır; içerdekiyle dışardaki arasında bir süreklilik yanılsaması yaratılır. İki boyutta el değmemiş ve sağlam olarak yeniden keşfedilen bir yaşamdır bu. Ama, kökene doğru geri giden diğer yol, ekran görüntüsünden akıldaki görüntüye, dolayısıyla "kapalı bir camdan içeri bakan birinin" görebileceği "pencere arkası görüntüsü"ne geri gider. Zihnin "pencere camı," bir aynanın yüzeyi, bir dan-

telin saydamlığı ya da nesneler ile karanlığın oluşturduğu çerçeve olabilir: Bunların hepsi dünya ile yansıması arasında, görüntülerin iki daimi kaynağı arasında, belli belirsiz ve üzerine köprü kurulması imkânsız bir mesafenin işaretleridir. "Pencere arkası"ndaki insanlardan ve nesnelerden yayılan ışık, artık doğal bir ışık değil, yüzeyin kendi aydınlığıdır: Ruhun aydınlığı.

Bu arada, "Flaubert'in ölümüne neden olan hastalık[566] hâlâ incelenmemiştir." Berlin'de Laforgue bu noktanın etrafında dönüp dolaşıyor; İmparatoriçe Augusta'nın ondan okumasını istediği sayfaları seslendirirken, şurada burada uygunsuz bölümleri atlıyordu. Hafif klorotik* nedime rolünü ve "terk edilmiş tren istasyonundaki[567] saat" gibi iç sıkıntısının koruyucusu rolünü şükranla kabullendi. Ama fizyolojisinde, her zaman yüksek perdeden söylenen o büyük felsefi terimler (İrade!, Feragat!, Schopenhauer!, Hartmann!) zengin bir başkalaşım geçirdiler; biyolojik bir atlas iken soysuzlaşarak illüstrasyonlara dönüştüler. Kavramlar, bir cam tabakasının ardında sessizce birbirlerine sokuldular. Artık yüzleri Platon'un Hakikat Ovasına dönük değildi; Berlin akvaryumunda asılıydılar. "Timsahların, pitonların (yılanların düzeni vs.) donuk, doymuş, bilge ve Budist bakışlarıyla[568] karşılaşmak. Bütün anlamları, bütün mizaçları, bütün metafizikleri tüketmiş olan Doğu'nun o eski ırklarını nasıl da iyi anlıyorum." Ve daha da ileri giden bir şey vardı: "İdeal olan; suyun, serin, ışık geçirmeyen, tamamıyla rüyamsı sessizliğindeki[569] bu süngerler, bu denizyıldızları ve bu plazmalar." Şimdi Debussy'nin piyanosu, yorgun bir düşünceyi örtüyor, ses katmanı altında onu çürütüyordu.

* Özellikle genç kızlarda demir eksikliğinden dolayı oluşan kansızlık. – ç.n.

"Bazılarının ironiye, sadeliğe ve çileciliğe, bazılarının ise yavanlığa ve iç bayıcılığa, başkalarının da bayağılığa[570] yöneldiği o tehlikeli çağda," burjuvazinin bu ilk resmi çağında, Louis-Philippe'in ve hayal kırıklıklarının döneminde siyah kenarlı bir perde, hâlâ saydam olsa da, bugünü geçmişten ayırmak için aşağı iner. Doğrudur, bugün, biraz korkutucu; başka hiçbir neden olmasa bile, bu kadar büyük ve heybetli olduğu için; ama artık bugün, tarihin estetik dekorundan yoksun. Yeni bir kasvet boyutu doğdu. Hassas bireyler ilk kez etraflarındaki dünyanın kesin olarak çirkin olabileceği önsezisine maruz kalıyorlar. Tarih ise, bazılarının ima ettiği gibi, dekor, kostümler ve insanı aşan tutkular demektir. Bu noktada her tarihçi, arşivlerde yüksek sesle İsimleri söyleyerek, farkında olmadan kendini kılık değiştirmiş bir Bavyera dükü II. Ludwig'e dönüştürme eğilimindedir. 1848'den sonra spiritüalizm, en titiz araştırmaların bile temeli haline geliyor. Ta ki günümüz tarihçisi Robert Darnton, sanki aşikâr bir şeymiş gibi, bu eğilimde kendi bilim dalına özgü bir şeyi fark edinceye kadar: "Dünyaların yenibaştan yapılandırılması, tarihçinin en önemli görevlerinden biridir. Buna kalkışmasının nedeni, arşivlere dalmak ve eski kâğıtları incelemek için garip bir arzu duyması değildir. Tarihçi, ölülerle konuşmak ister."[571]

Napoléon'un düşüşünden sonra, sinsi ve ihmalkâr bir ruh hali yayılmaya başladı: Sanki tutkular, büyük jestler ve ruhun daimi gerilimleri bundan böyle ya sahneye ya da geçmişe aitti; artık o günün olup bitenleriyle ilgisi yoktu. Sanki derin bir yetersizlik hissi ve belli belirsiz, hafif bir sıradanlık, artık bir külfet gibi garip hadiselere eşlik ediyor. Artık tüm ateşli Julien Sorel'lerin hayallerinde Napoléon'un savaşları, geçmişin kesin resimleri biçiminde canlanacak ve tüm Joseph Delorme'lar, hastalık hastalığını bugünün reddine dayandıracak. Yeni bir tür varlığın başlıca ilgi alanı, dünyaya tutunduğu yüzeylerin her birini ortadan kaldırmak. Bağları kopart-

mak, kalbi yabancılaştırmak – özetle, sabote etmek. Züppeden, nihilist komplocuya, genç Barrès'e, ak ya da kara batıniye, II. Louis'ye, Doğu'yu arayan kaçağa kadar; melankoliyle acı arasında, sessiz coşkunluk ile güçlenmiş algılar arasında, her yanda tek başına duran noktalar ve horgörünün takımyıldızını oluşturan belli belirsiz ışıklar belirir: Gobineau'nun *Les Pléiades*'ı,* iç içe geçmiş öyküler anlatan gezgin dervişler olan Kalenderiler, genellikle küçük apartman dairelerinde doğan ve bazen de doğuştan sakat olan kral oğulları. Huzursuz Grand Tour'larında, bir han masasında karşılaşırlar ve aralarında geçen birkaç cümleden sonra hemen farkına varırlar: Belki de henüz karşılaştıkları şu yabancı, saçlarını omuzlarına salmayan şu sanatçı, herkes gibi giyinen, kendiliğinden terbiyeli davranan, dış görüntüsünde hiçbir iddia olmayan bu kişi de belki bir kral oğludur. Gobineau'nun bize anlattığına göre, Conrad Lanze, iki hafta önce Zürih'te tanıştığı ve "hemen birbirlerine kaynaştıkları"[572] Louis de Laudon ile birlikte tozun ve orman güllerinin içinden Saint Gotthard'a tırmandıktan sonra, Arona vapurunda Wifrid Ore ile tanışmıştı.

Eğer Modernin söyleyebilecekleri ile daha önceki çağlarda karşımıza çıkan her şey arasında bir ayrım noktası bulmamız gerekiyorsa belki de bu nokta, biçime ya da jeste kendini bırakma konusunda belirli bir beceriye sahip olmak; onları açıkça savunuyor olduğumuz zamanlar bile kısıtlamaları dikkate almamak; girilmemesi gereken bütün alanları istila etmek ve belki de bunu, bu alanları bütün ihlallere, tecavüzlere karşı koruma bahanesiyle yapmaktır. Neden Joseph de Maistre, nefret ettiği Voltaire'e o denli yakın görünüyor? Neden Pascal, en inançsız ahlakçılarla bile o kadar kardeşçe sohbet ediyor? Bu, *sonuçlara aldırmamanın*; gelişigüzel, doy-

* Gobineau, Joseph Arthur, Comte de (1816-1882): Fransız yazar ve diplomat. Aryan ırkının gücünün devam etmesinin, ırkın saflığına bağlı olduğunu savunmuştu. – ç.n.

mak bilmez ve pervasız bir akıma (ve bunun zevkine) kapılıp, içinden geldiği gibi davranmanın belli bir yoludur: *eris palpans in meridie.**

Sainte-Beuve, ılımlı ve dengeli üslubunu elde etmek için bir bedel ödedi; içinde sürekli bir kara mizah fazlalığı oldu: Kılcal damarları, zehirli mercanlara dönüştü. Koptular ve *cahier vert*** içinde yerlerini aldılar; Sainte-Beuve bunun sadece "dost kişilerin eline"[573] düşmesini umuyordu (ama şimdiye kadar umursamayan kişilerin eline düştü). Çok az kişi, "paletin en karanlık bölgesini, çok siyah ve çok koyu olan bölgesini" nasıl kullandığını fark etmiştir; burası aynı zamanda, *par bienséance**** yayımlanamayacak olan dedikoduları muhafaza etmeye ve yine *par bienséance*, konuşarak çözülemeyecek bir itirafın bazı pıhtılarını da dondurmaya yarıyordu. İşin olumlu tarafındaysa, bu tecrit edilmiş kelimelerin veciz kısalıklarında, onları boşlukta ya da "kan davaları cephaneliği" fonu üzerinde asılı tutan bir beklenti yoksunluğu gizlidir. Sainte-Beuve'ün yazdığı tek romanın kısa bölümleri gibi: İnce Bir Ruhun, Perişanlığa Doğru Temkinli Yolculuğu:

"Bütün organlarım o kadar çürüdü ve, sözgelimi, o kadar *tel tel oldu* ki, herhangi birisinin üzerine bastıramıyorum."

"Son zamanlarda Theocritus'u yeniden okurken, içimde *pastoral ruhumun* yeniden harekete geçtiğini hissettim; altın çağa ait olan ve o kadar çok bronz, toprak ve kurşun katmanı altında kalan ruhumun."

"Kalbimizde yılanın bütün derileri vardır – delinmesi imkânsız kalkanlar gibi yedi çift katlı deri."

* "Ve siz öğle vakti karanlıkta, yolunuzu tutunarak bulmaya çalışacaksınız". – ç.n.

** *Yeşil Defter*, 19. yy'ın önde gelen edebiyat eleştirmenlerinden Sainte Beuve'ün eseri. – ç.n.

*** Görgü kuralları gereğince. – ç.n.

"Gençliğimde ufak tefek hırsızlıklar yapardım. Yaşlılığımda ise bir korsan olacağım. Heyhat, malikânesinde bir şair olarak yaşayan edebiyat otoritesi bir beyefendi olmayı nasıl da isterdim."

"En kötü yozlaşma, iyi kalpli insanların ve mistiklerin yozlaşmasıdır."

"Ben, varlıkların en kibirlisi ve en zayıfıyım; bana bilge adam havası veren şey, tam da bütün zayıflıklarımın birleşmiş halidir: Hepsi birbirini etkisizleştirir."

"Yozlaşmanın ve aşırı hırsın yüzyılında uçsuz bucaksız bir şehirde yaşarken; doymak bilmeyen gösteriş, ağza alınmayacak ahlaksızlıklar, edepsizlikler ve her yere yayılmış pislikten oluşan bir edebiyatın ortasında, baştan beri içimde, mümkün olan en geniş ölçüde, hor görme yeteneğini geliştirmek için çalıştım. Bunu başarınca, bir süre sonra insanın artık bu konuda düşünmesi gerekmiyor; zaten kayıtsızlığa ulaşmış oluyor."

"Neden doğayı ve kırı artık sevmiyorum? Neden küçük patikalarda gezinmeyi artık sevmiyorum? Onlardan yana bir değişiklik olmadığının çok iyi farkındayım, ama *artık çitin bu tarafında bir şey yok*."

Sainte-Beuve, 7 Eylül 1847'de Collombet'ye şöyle yazdı: "Chateaubriand, her zamankinden de sessiz: O bir rüyada yaşıyor. Zarif ağzı hâlâ gülümsüyor, gözleri ağlıyor, huzur içindeki geniş alnı hâlâ haşmetini koruyor. Ama bunların altında, içeride ne var? Orada bir şey var mı?"[574]

Başarısız bir katarakt operasyonundan sonra, Madame Recamier artık neredeyse kör olmuştu ve karanlıkta yaşıyordu. Dışarıdaysa: 1848 yılının barikatları, Louis Philippe'in taht-tan çekilmesi, Cumhuriyetin ilan edilmesi. Abbaye-aux-Bois'nın kocaman misafir odasına giren ziyaretçi, yıllarca mobilyala-

rın geometrik ve hiyerarşik desenlere uygun durduğu bu yerde, karanlıkta tutunarak yolunu bulmaya çalışıyordu. Panjurlar kapalıydı, perdeler çekilmişti. Kapıdan, karanlığı delen bir ışık huzmesi geliyordu ama ziyaretçiye yol gösterecek kadar ışık yoktu. Madame Récamier'nin sesi yardımına yetişerek, koltuğunu saklayan büyük paravanaya doğru ilerlemesini istedi. Chateaubriand onun yanında oturuyordu, değiştirilmesi imkânsız bir şekilde suskundu.

*Bien-Aimé**

XV. Louis daha baştan biliyordu; ne yaparsa yapsın, o bir "roi de perdition" (batakhane kralı) idi. Ve bu bilgi, saray mensuplarının daha çocukken onda fark edip, korktukları, haşin ve sert bir hoşgörüsüzlüğe neden oldu. Başlıca duygusu, can sıkıntısından ziyade sinirdi: Kendini tarihin kıskaçlarının kapanmak üzere olduğu ve başka hiçbir oyuna izin vermediği anlardan birinde bulmuş olmak onu sinirlendiriyordu. Sanki daha yaşayamadan, varoluşu yolun sonuna gelmişti. Sefih, atıl ve küçümseyici olmaktan başka bir çaresinin bulunmadığını hissediyordu. Hatta bu duruma başkaldırma girişiminde bulunması halinde iradesinin yok edileceğini ve kimsenin buna şaşırmayacağını hissediyordu. Tıpkı onun kısmetinin de, belli uyruklarının ayrıcalıklı konumlarını yok etmek olması ve kimsenin buna şaşırmayacak olması gibi.

Madame du Hausset, gülmenin ona acı verdiğini hatırlıyor; olsa olsa gülümsemeye çabalıyordu. Bu gülümsemenin anlamı da şuydu: Bizden ilgi talep etmediğiniz müddetçe, si-

* (Fransızca) Sevgili. – e.n.

ze her şeyi ihsan ediyoruz. Doğal zarafetini bozan aman bilmez bir bilgiçlik edasıyla aynı öyküleri tekrar tekrar anlatır ve kimse ona ne kadar sıkıcı olduğunu asla söylemezdi. Sıradan birçok espri ona mal edilip bunların zekice espriler olduğu yolunda övgüler yağdırılırken, en perişan edici berraklıktaki ifadeleri ise, konumunu hak etmeyişinin açık kanıtı olarak gösterilirdi. "Les rois fainéants"ı (tembel kralları) kafasına takmıştı. Hiçbir şey yapmaması için ona baskı yapan ama yine de dışarıdan bakıldığında belli bir faaliyet görüntüsü yaratmasını teşvik eden Kardinal Fleury, bir gün onunla bu konuda konuşma ihtiyatsızlığını gösterdi. "Bir gün, Ekselanslarına, Fransa'da kralların tembellikleri yüzünden tahttan indirildiklerini söyleyecek kadar ileri gittim. Bu konuşma, onu derinden etkilemişe benziyordu. Bana cevap vermedi. Ama iki gün sonra dedi ki, 'Azledilen seleflerimle ilgili söylediklerinizi üzerine düşündüm. Lütfen bana söyler misiniz: Ülke onları azlettiğinde, kendilerine yüksek emekli aylıkları tahsis edildi mi?'"[575]

"... Kocaman, kederli ve asık suratlı bir çocuk gibi Versailles'ın küçük dairelerinin uzak ucunda belirirdi. Ruhunda kurak, kindar ve alaycı bir şeyler vardı..."[576]

Adı bile, gücenik uyruklarının sonsuz bir sefahat inzivası hayalleri kurmasına neden olan Parc aux Cerfs, "minnacık bir bahçesi olan, oldukça gösterişsiz bir evdi. Bir yanında Rue des Tournelles (bir çıkmaz sokak), diğer yanında Rue Saint-Médéric vardı. İçinde dört yatak odası ile bazı küçük oturma odaları vardı. Orada en fazla iki ya da üç kadının barınması mümkündü. İşin doğrusu, sadece bir kadının barınması için yapılmış gibiydi."[577] Eve bu adın verilmesinin nedeni, XIII. Louis zamanında içinde yabani hayvanlar olan bir parkın yerinde, Versailles'ın dış mahallelerinde bulunmasıydı. Evde Krişna'nın hasretini çeken binlerce iri göğüslü *gopi* (kadın sığır çobanı) değil, belirli bir anda sadece bir ya da iki kız bulunurdu. Bunlar, bazen kendini Polonyalı bir centilmen ola-

rak tanıtan ve *cordon bleu*'sünü* çıkarmayı unutan kimliği belirsiz bir asilzadenin ziyaretlerini, her zaman hazır bir şekilde bekliyorlardı. Arada, birkaç aylık sürelerle, evde kimse olmuyordu. Mutlakiyetçi kaprislerin, fazlasıyla burjuva bir kurumun, kapatmanın temellerini attığı ev, bu evdi. Bu tür hazlara nezaret ettikten sonra doğumlarla ve emekli aylıklarıyla ilgilenen Madame de Pompadour bile, gelecekteki daha aşağı konumdaki sayısız ev için kuralları özetleyen bir vecize türetmekten geri durmadı: "Benim peşinde olduğum şey onun gönlü."[78] Diğer şeylerden büyük bir rahatlıkla vazgeçmişti. Artık bir daha, "sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, erkekler şeylere çok önem verdiği[579] için" aşırı soğuk mizacını kışkırtmak amacıyla her gün sabah kahvaltısında üç kat vanilyalı çikolata yemek zorunda kalmayacaktı.

XIV. Louis der ki, "L'Etat, c'est moi" (Devlet, benim). Bir saray mensubu da XV. Louis'ye der ki: "Tout celà est à vous" (Bunların hepsi sizin). Hugo'nun, her şeye kadir olmaya karşı duyulan o karşı konulmaz soğuk isteğin itkisini saptamak için *La Pitié suprême*'de üzerinde durduğu Villeroy'un şeytani ifadesi, budur. Hugo, "Sanche!** Alonze! Clovis![580]*** Senaşerib!**** Kambis!"***** gibi mısralardan usandığında, XV. Louis'nin kronik durumunu, onun hiçbir çağdaşının beceremediği şekilde tanımlamayı başarıyor: "Une stupide joie avec[581] un vaste ennui" (Aptalca bir neşe ve muazzam bir can sıkıntısı). XV. Louis öldüğünde, tabutuna bile doğru düzgün yerleştirilmemiş hastalıklı cesedi gece vakti aceleyle ve nezaket gösterilmeksizin, alaylar ve şakalaşmalar eşliğinde Reims'e taşınırken iğneleyici olmayan sözler sarf eden tek kişi, kralın düşmanı ve karşı-

* Mavi kurdele, şerit, en üst düzey Fransız soylularınca takılan gök mavisi rengindeki şerit. – ç.n.
** 1032 yılında St. Pe de Generes manastırını kuran Gaskonya Dükü. – ç.n.
*** 496 yılında Katolik inanca bağlanan Frank kralı. – ç.n.
**** MÖ 705-681 arasında Asur kralı. Ninova'yı başkent yaparak geliştirip güzelleştiren ve etrafını duvarlarla çeviren, odur. – ç.n.
***** Pers imparatoru. – e.n.

tıydı. Sadece Büyük Friedrich, Voltaire'e yazdığı bir mektupta, üzücü bir şekilde aşikâr olan durumu ifade edebildi: Talihin sonunu belirlediği bu adam, tek kabahati kral olmak olan *un honnête homme** idi. Bernis Kardinali, Yedi Yıl Savaşları için bir ağıt olan bir mektupta, kederli bir incelikle, benzeri bir şey yazmıştı: "Kralı seviyorum ve bütün kalbimle onun için üzülüyorum. Dostluk etme yeteneği olan ve sadece iyilik peşinde olan bir *honnête homme* olmasına karşın kötülüğün teşvik edilmesine ve bu kötülüğün, aslında muhteşem ve huzurlu[582] olabilecek bir saltanatın ihtişamını karartmasına izin verdi."

"Her hanedan, yönetmeyi ihmal eden ve kendisini ahlaksızlığa adayan bir kralla son bulur. Doğa, uğursuz alametlerle onun çöküşünü ilan eder (kuyrukluyıldızlar, çifte güneşler, depremler, seller, salgın hastalıklar gibi). Bildiğimiz gibi Çin'de Tanrısal güçler, baştaki hükümdardan hükümranlık fermanını (*ming*) geri alma kararlılığını halk aracılığıyla açığa vurur (devrim, esin almış gençlerin şarkıları). Ancak kralın sefahati, sadece ahlaka aykırı dürtülerin ifadesi değildir. Kralın tüm mülklere ve tüm iktidara kendi çıkarı için el koyma arzusunu dışavurur...

"'Batakhane kralları,' küstahça kibirleriyle, dokuz katlı kuleler inşa ederek, Cennete erişmek istediler; aynı zamanda bunun için derin kuyular kazdılar. Bu davranışları, olağan bir kutlamanın ahlaki boyutlarının en uç noktaya kadar abartılması (insanın aklına kış vakti köylülerin içme etkinlikleri geliyor) olarak anlaşılabilir. Yanlış olan eylemin kendi değil, ölçüsüzlüğüdür. Burada söz konusu olan ancak belirli zamanlarda yapılabilir olanın ve yapılması gerekenin,[583] her zaman ve aşırı ölçüde yapılmasıdır."

Ahlaksızlığı hakkında hiçbir zaman kesin olarak çok bilgi sahibi olamayacağız; çocukca oyunları hakkında da öyle.

* 18. yüzyılda, ahlaki değerleri ve toplum içindeki davranışlarıyla temayüz eden kişiyi ifade için kullanılan terim. – e.n.

Ama bir anlatıma göre, yedi yaşındayken, saray mensupları onu eğlendirmek için kocaman bir salonu serçelerle doldurmuşlar ve sonra şahinleri salıvermişler. Şahinler, o keskin pençeleriyle küçücük serçelerin vücutlarını paramparça etmişler. Başka bir anlatıma göre, "Kralın beyaz bir geyik yavrusu vardı. Bu geyiği kendi beslediği ve büyüttüğü için, geyik ancak kralın elinden yerdi ve onu çok severdi. Kral bu hayvanın La Muette'e götürülmesini sağladı ve onu öldürmek istediğini söyledi. Onun peşine düştü, ona ateş etti ve onu yaraladı. Geyik yavrusu kendisini sürükleyerek krala ulaştı ve burnunu sürterek krala sokuldu. Kral, yavru geyiği tekrar uzağa koydurttu, ikinci kez ateş etti ve onu öldürdü. Bu eylem çok zalimce görünüyordu. Passy'de beslediği kuşları[584] konu alan başka benzeri öyküler de anlatılır."

XV. Louis'nin siyasette değişmeyen tek bir hedefi vardı: Kendi hükümetine karşı komplo kurmak. Kendi kendinin ajan provokatörü olarak hareket etmeyi seçen ilk kraldır. *Secret du Roi,** çoğunlukla XV. Louis'yi kendi gizliliğinde tuzağa düşüren ve boğan bir tür "paralel" siyaset biçimiydi. Bu beyhude tuzağı, bu peş peşe hileler romanını yeniden yapılandırmaya çalışan Broglie Dükü, tipik bir anı hatırlıyor: 1773 yılında, İsveç'le herkesten gizli bir entrika çeviren XV. Louis, "tümüyle memnun edici bir duruma ulaştı: Kısmen diplomatik, kısmen de askeri yönü olan bir meseleyle ilgili olarak, işin bir kısmını savunma bakanından, diğer kısmını da dışişleri bakanından saklamayı başardı. Nihayetinde işin bütününü gizli politikalarını genellikle açtığı sırdaşından gizlemeyi başardı. Aynı anda birbiriyle ilişkisiz üç gizli planı yürürlüğe kondu. Bu, sisteminin en üstün başarısı ve kendi alanında bir başyapıt idi."[585] XV. Louis, daha sonra her zaman aldatılan adam görevi gören bakanlarına bazı bilgileri sızdırarak gizli sırdaşlarını bile aldatmayı başardığında, üzerine yavaşça bir tür felç edici huzur çöktü. Her şeyi göze almaya zorlandığı ve her za-

* (Fransızca) Kralın sırrı. – e.n.

man kendisine karşı kumar oynamasını gerektiren, böylece seçtiği hainlere bile ihanet ettiği bu oyunu açığa vurduğunda, bütün harici amaçlar yok oldu. İç içe geçmiş olan bütün komplolar etkisiz duruma geldi ve işe yaramaz hükümdar, merkezde, tek başına kaldı. Bir hastalık hastası gibi iyice düşünülmüş şekilde her türlü eylemden kaçınsa da veya aksine büyük heyecanla gizli dolaplar çevirse de, her durumda bütün eylemleri daha başlangıçta lanetlenmişti. Nafileydi.

XV. Louis'nin gayrimeşru çocukları arasında bir tek Mademoiselle de Romans'ın oğlu imalı bir isim kazanma ayrıcalığına sahipti. Aralık ayında belirli bir gün kral, Versailles'dan ender kişisel notlarından birisini gönderdi. Bu not o zamandan beri birçok koleksiyoncunun elinden geçmiştir: "*Ma grande,** çok iyi farkındaydım, buradan ayrıldığında aklında bir şey vardı, ama tam olarak ne olduğunu bilemiyordum. Vaftiz sertifikasında oğlumuza adımın verilmesini istemiyorum ama, canım istediği takdirde birkaç yıl içinde onu kabul etmemi de imkânsız kılmak istemiyorum. Bu yüzden, sertifikada çocuğun adının Louis Aimé** ya da Louise Aimée olarak yazılmasını ve sizin tercihinize göre, Louis le Roy ya da Louis Bourbon'un oğlu ya da kızı olarak kaydedilmesini istiyorum... Ayrıca, vaftiz annesi ile vaftiz babasının fakir kimseler ya da uşaklar olmasını istiyorum; başka tür kişiler üzerinde düşünülmeyecektir."[586]

XV. Louis ona "ma grande" derdi çünkü, Mademoiselle de Romans'da (Sophie Arnould'nun olayların anlamını kavrayan gözüne göre) "doğa, kendi beğeni kurallarını hiçe sayarak, eğlenmek için kocaman bir abartı yaratmıştı. Mademoiselle de Romans düzgün bir fiziğe sahipti ve ondaki her şeyin orantısı mükemmeldi, ama bu mükemmellik devasa boyutlardaydı... Onun yanında kralın kendi bile, çok yakışık-

* Büyüğüm. – ç.n.

** Aimé (e), eril ve dişil olarak, sevilen; Louis le Roy, kral Louis, ancak Fransa'da yaygın bir soyadı; Bourbon, son Fransız hanedanının adı, ancak Fransa'da yaygın bir soyadı. – e.n.

lı bir adam olmasına karşın, bir öğrenci ya da bir yarı-kral[587] gibi görünüyordu." XV. Louis onu Passy'de ziyaret etmeye gereğinden sık giderdi ve onu aldırtmak için altı atlı bir arabayı gereğinden sık yollardı. Choiseul, bunun olası siyasi sonuçlar üzerine endişelenmeye başlamış; Madame de Pompadour ise dehşete kapılmıştı. Onu rahatlatacak kelimeleri sadece Maréchale de Mirepoix bulmayı başardı: "Sizi ondan daha çok sevdiğini söylemeyeceğim; eğer o bir sihirli değnek yardımıyla buraya getirilseydi, bu akşam bizimle yemek yeseydi ve herkes onun beğenilerinin farkında olsaydı, belki o zaman kaygılanmak için bir nedeniniz olurdu. Ancak hükümdarlar için, her şeyden çok alışkanlıklar önemlidir. Kralın size karşı sevgisi, özel odalarınıza ve etrafınızdaki her şeye karşı olan sevgisiyle bir. Siz onun âdetleriyle uyumlusunuz, onun hakkında her şeyi biliyorsunuz. Sizinleyken asla utanmıyor, asla canınızı sıkmaktan korkmuyor. Dekoru o ölçüde değiştirip,[588] bütün bunları bir günde söküp atmaya, hayatını o derecede yeniden düzenlemeye ve herkesin ilgisini üzerine çekmeye nasıl cesaret edebilir ki?" Ama korku ile merak iç içe geçmişti: Söylenildiği kadarıyla, gayrimeşru çocuğun doğumundan sonra Mademoiselle de Romans, tüllerle örtülü olarak, sazlardan örülmüş bir sepet içindeki bebekle birlikte Bois de Boulogne'a gidiyor ve kuytu bir yolda onu emziriyordu. Bir gün Madame de Pompadour, sadık Madame du Hausset'yi önden yürüterek, kendi yüzünü de bonesi ve ağzına tuttuğu eldivenle gizleyerek, Bois'daki o yoldan tesadüfen yürüyormuş gibi yaptı. Mademoiselle de Romans bebeği emziriyordu; simsiyah saçlarını geriye çekmiş ve elmas işlemeli bir tarakla tutturmuştu. Madame du Hausset ona yaklaştı ve, "'Ne kadar güzel bir çocuk!' dedi. O da, 'Evet, annesi olmama rağmen ben de aynı şeyi söyleyebilirim' diye yanıt verdi. O sırada koluma tutunmuş olan Madame titredi ve ben de kendimi pek o kadar emin hissetmedim. Mademoiselle de Romans bana, 'Yakında mı oturuyorsunuz?' diye sordu, ben de, 'Evet Madame, Auteuil'de bu hanımefendi ile birlikte oturuyorum, onun şu anda korkunç bir diş ağrısı var' diye yanıt ver-

dim. 'Ah, onun için çok üzüldüm, bu bana da çok sık acı çektiren[589] bir rahatsızlık.'"

Kral kısa zamanda bıktı. Okçuları çocuğu götürmeye geldiler. Çocuk, annesinden uzakta büyütülecekti. Gözden düşmüş olan metres şikâyetlerle ve üstü kapalı eleştirilerle dolu birçok mektup yazdı. Ama Busby Berkeley'in özdeyişi, Hollywood'dan çok daha önce Versailles'da geçerliydi: "Düşenin dönüşü olmaz."* Annenin yapabileceği tek şey, oğlunun geleceği için beklemekti: XV. Louis öldüğünde, yeni krala oğlunun vaftiz sertifikasını gönderdi ve on dört yaşındaki Abbé de Bourbon, Saray'a davet edildi. Endamı birçok kişiye XV. Louis'nin ince, güzel ve düzgün fiziğini anımsatıyordu. Gayrimeşru delikanlı, zengin bir manastıra atanmayı beklerken, Roma'ya, Bernis Kardinali'nin yanına gönderildi. Kardinal, bir süre Fransa'yı yöneten dört büyük kardinalin sonuncusuydu. Şimdi, Corso'daki sarayında, ziyarete gelen Fransız soylularını ağırlıyordu. Abbé de Bourbon'a sunduğu konukseverlik ilgi ve sevgi doluydu; Madame de Genlis'in onu "tanıdığım en hoş adam"[590] olarak ilan etmesine neden olan "o cana yakınlık, zarafet, asalet ve sadeliğin karışımı"ydı. Ama Paris'tekiler, kral kanı taşıyan bu genç başrahibi şimdiden unutmaya başlamışlardı. Manastır konusu kapandı ve ona para göndermeyi ihmal ettiler. Genç adam İtalya'da dolaşmaya başladı. Son hamisi Bernis, şöyle yakınıyordu: "O bir Gezgin Yahudi. Böylesi bir ada sahip bir adamın, bir İtalyan hanından diğerine aylakça dolaştığını görmek beni üzüyor. Ya böylesine ünlü ve şerefli bir isim taşıması yasaklanmalıydı ya da onun şahsında bu isme saygı gösterilmeliydi. İtiraf etmeliyim ki, bu konudaki düşüncelerim, bazı başka konularda da olduğu gibi, modası geçmiş olabilir; ne de olsa ben de modası geçmiş birisiyim."[591] Abbé de Bourbon, amaçsız gezinmeleri sırasında, Napoli'de suçiçeğinden öldü.

Bir süre sonra, bir Karmel rahibesi olan ve Abbé de Bo-

* "There's no comeback for a has-been" (Gözden düşmüş kişinin tekrar eski konumunu elde etmesi imkânsızdır.) – ç.n.

urbon'un üvey kız kardeşi olan Madame Louise, ölüm döşeğinde onunla ilgilenmiş olan Abbé Turlot'yla nasıl tanıştığını anlattı: "Geçen gün, zavallı Abbé de Bourbon hakkında tekrar konuştuk... İşte hayat devam ediyor: O öleli altı ay oldu ve artık kimse onu düşünmüyor. Onun için küçük bir mezar kitabesi yazdıracağım; hiç değilse yaşamış olduğunu insanlara hatırlatmak için. Bu konuda birileriyle konuşmalıyım."[592] Madame Louise'in kendisi de bir yıl geçmeden öldü ve bu planını gerçekleştiremedi.

İmgeler, uzun bir süre boyunca Zodyak içerisindeki yolu süresince güneşi takip eden kozmik ayinin bir parçasıydı. Kısa bir süre için de, egemenliğin güneşine eşlik eden ayinlere konuk oldular. Tanrısal diyardan aşağı indikten sonra, Versailles'ın asma katlarından birine yerleştiler. Çoğu zaman terk edilmiş bir şekilde, kimsenin adını işitmemiş olduğu insanlardan bahseden köyden gelmiş sıkıcı bir kuzen gibi orada kaldılar. Bu küçük düşürücü ayrımcılık, devrimci güruh ayaklanmaya başladığında sona erdi. İmgelerin bazıları kendilerini mızrakların üzerinde buldu, bazılarıysa Mısır ayinlerinde yüceltildi. Gidişatın zafere mi yoksa infaza doğru mu olduğu henüz açıkça görülemiyordu. Aslında her şey bu ikisine birden meylediyordu ama artık ortada bir tapınak yoktu. Artık Zodyak kuşağı çözülmüştü ve her bir imge, kabilesini unutarak, her yerde ayartılmaya ve talan edilmeye izin vermeye hazır durumda, sürekli daha da büyüyen muazzam şehirlerde geziniyordu: Misafir odalarında ve manastırlarda, haber merkezlerinde ve şeytani fabrikalarda, yıkıntılarda, Amerikan ormanlarında, varoşlarda. Onlar için kontrolsüz, gizli ve bulaşıcı, yeni bir hayat başlıyordu. Yıllar boyunca zihnin kavşaklarında buluştular. Kimi zaman paylaşılan bir geçmişin bıraktığı izin, aileden gelen bir benzerliğinin farkına vardılar. Ama daha duraklar duraklamaz, ani ve sert bir rüzgâr

onları başka dar sokaklara sürüyor ve durmaksızın göçe itiyordu.

Budanmış çalıdan çitlere gülümserdik,
kavisli Çin çatılarına,
porselen lülelere,
ipek trenlere.
Yine de, bomboş bitkinliğin
hâkim olduğu anlarda
elimizi başımıza götürdüğümüzde,
bir şeyin eksikliğini hissettik:
Tozlu bir peruk.

(Uzun bir süre, neyin *templum*'a (tapınağa) ait olup neyin olmadığı kesinlik kazanmamıştı. Son yüzyıllardan sürekli şikâyet sesleri yükseliyordu. Kraliyet naipliğinin ahlaki kural tanımazlığı, suç derecesine varan pervasızlığı ve kayıtsızlığıyla ya da [daha da gerilere giden bir kozmik arka plan sunmak gerekirse] Donne'un "akortsuz" evreni ve Ulysses'in *Troilus ve Cressida*'da yasını tuttuğu terk edilmiş "dereceler"le başlayan o eşsiz, o muazzam *fin de siècle;** belki de artık sonunun kıyısına gelmiş bir *fin de siècle.* Dağılmaya hazır olan bir modernite soluğu. O şikâyet seslerini bir çerçeve içerisine kapatmak zordu. Yeterince kibar ve iyi tasarlanmış ve bir çerçevenin olması gerektiği gibi fazla görünür olmayan; ancak oyalanan bir gözün sanki resme ait bir pigmentmiş gibi algılayabileceği bir maddeden yapılmış bir çerçeve bulmak zordu. Bu noktada Talleyrand ortaya çıktı. Brichot, onun *fin de siècle*'in ilklerinden olduğunu, Verdurin salonunun derslikleriinde söylememiş miydi? Talleyrand'ın sunduğu bir avantaj daha vardı: Düşüncesi yoktu, görüşüyse ise hiç yoktu. Onda sadece, "ima eden" bilginin karanlık ve bulanık bir kalıntısı vardı.)

* (Fransızca) Yüzyıl sonu. – ç.n.

Picpus Mezarlığı'na Bir Ziyaret

Kendilerini Kutsal Kalp'e daimi tapınmaya adamış rahibelerin yönettiği yalnız hanımefendilerin huzurevi, Paris'in dış mahallellerinin ıssız topraklara kur yaptığı bölgedeki Rothschild hastanesine fazla uzak sayılmazdı. Avluda, Erkek Kardeş ile Kız Kardeş tahta bir sırada oturuyordu. Düşünceli Kardeş, huzurevinde misafir olan Kız Kardeş'ini ziyarete gelmişti. Kadının saçları, melankolik ve bir miktar göze çarpan gözlerinin üzerinde, hiç evlenmemiş erkeksi kadınlara özgü biçimde toplanmıştı. Aile mücevherlerinden geride ne kaldıysa, bileklerinin ve boynunun etrafında münzevi hanımefendinin itibarını koruyordu. Kardeşi, faturalar ve makbuzlarla ilgili konuşmak için uygun bir ânı bekliyordu. Cebinden, içi boş olan bir yüzük kutusu çıkardı. Bunu Kız Kardeş'ine verdi; belki onu kullanabilirdi. Kız Kardeş elini yavaşça ipek astarın üzerinde gezdirdi. "İyi korunmuş" dedi. Ama başka şeylerden de konuşuyormuş gibi yapmaları gerekiyordu. Sırada oturup, kapı bekçisini bekliyorlardı. Bekçi ise, küçük ziyaretçi gruplarını huzurevinin kapısının hemen ötesindeki "Devrim Kurbanları" mezarlığında gezdiriyordu.

Kardeş, "Mezarlığın sahibi kim?" diye sordu.

Kız kardeşi, "Société Immobilière et Civile de l'Oratoire du Cimetière de Picpus" dedi. "Kurbanların mirasçıları. Mezarlığa sadece onlar gömülebilir. Onlar aristokrat aileler."

"Ama orada aristokrat olmayan insanlar da gömülü değil mi? Beklerken şapele girip halk mezarlarında yatanların listesine baktım. Görünen o ki, toplumun her alanından kurbanlar var. Tüccarlar, avukatlar, sıradan insanlar..."

"Ah, evet. O zamana kadar aristokratların neredeyse hepsini halletmişlerdi."

"Bir sürü hesaplaşma olmuş olmalı; kıskançlıklar, ihbarlar ve buna benzer şeyler."

"Onları Nation'dan arabalarla götürdüler. Bin üç yüz altı tane var."

"Savaşın sonunda da bir sürü hesaplaşma olmuş olmalı; bir sürü kıskançlık ve ihbar. O zaman onları sadece öldürüyorlar ve mesele kapanmış oluyordu."

Huzurevinden bir hanımefendi, sözlerini kesti.

"Bugün hava sıkıntılı. Çok nemli."

Kız kardeş, "Evet, iki gündür hava boğucu" dedi.

"İnsanın ziyaretçisi olması güzel bir şey."

"Kardeşim..."

"Benim de bir kız kardeşim var. Ama ancak canı istediğinde geliyor."

Erkek Kardeş'in nemli pembe yüzünde, gri gölgelerin kapattığı titrek bir gülümseme vardı. Özensizce tıraş olmuştu. Kalın takım elbisesi, artık dükkânlarda satılmayan türdendi.

"Erkek Kardeşler, kız kardeşlerden daha iyidir" dedi. "Çünkü pratik sorunları çözmekle ilgilenirler ve ellerinden geldikçe yardımcı olurlar."

Bekleyen başka bir ziyaretçi sıraya oturdu; açık renkli kumaş bir kep takmış olan, küçük, zayıf ve yaşlı bir adamdı. Gülümseyerek, uzun sarı dişlerini gösterdi; sadece üç dişi kalmıştı ve aralarında geniş boşluklar vardı. Yıllardır Paris'in tarihi alanlarını ziyaret ediyordu ve o sıkıntılı ağustos gününde, sıra Picpus Mezarlığı'na gelmişti. Güzellikle ilgilenmiyordu, onun ilgisini çeken sadece tarihti.

Mümkün olduğu anda, "varsa yoksa tarih, benim için başka bir şey önemli değil" diye tekrarlıyordu. Mezarlıklar ve plakalar tarihti ve sadece tarihti, bu yüzden onlardan yanaydı. Turun sonunda, topraklarından sürülmüş Cezayirli aksi bir çiftlik sahibi olan ve kayıp Afrika'sını sık sık *ancien régime* ile karıştıran bekçi, inançları uğruna 17 Temmuz 1794'te ölen onaltı *Karmel* rahibe üzerine bir çift söz etti. Ayrıca hatıralık eşya almak isteyenler için kapıcı kulübesinde sergilenen Lenotre'un kitaplarından bahsetti. Sonra, küçük yaşlı adam, ilk

kez Erkek Kardeş'e hitap etti: "Ama unutmamalıyız ki, bu rahibeler, papazların fahişeleriydi. Ve böylece..."

Bir an için adamın keskin gözlerinde Jakoben bir parıltı belirdi. Kardeş, bu görüşü paylaşıyormuş gibi gülümsedi. Ama Kız Kardeş'i huzurevinin bahçesine açılan bir kapıya doğru kendisini takip etmesi için dürtüklüyordu. Kısa süre sonra grup dağıldı.

Bize göre sembolün üzeri, "*mnemic** dalgalar"[593] tarafından bir açılıp bir örtülür. Sembol, Aydınlanma sırasında, Cagliostro** ile Sarastro*** arasına, gizli cemiyetlere ve ayinlere havale edilmişti. Ancak Alman Romantizmi'nin gelişiyle birlikte bu sınırlandırmadan kurtulmaya başladı. Friedrich Creuzer, Cabiri'den**** bahseder. Arketiplerin ilk büyük antikacısı, *Faust*'un ikinci bölümünde bunları sayar. Johann Jakob Bacholen, bataklıklardan ve mezarlardan söz eder. Naif edebiyatçılar tarafından hayatın hassas özünden en uzak kabul edilen akademik yayınlarda âlimler, içinde hayat kaynayan malzemeler toplar, sadece birkaç yıl içerisinde binlerce efsane, ayin ve masal derlerler. Ardından bir yorum patlaması gelir. Yeni düşünce ekolleri birbiriyle çatışır: güneşçiler, aycılar, astralcılar, difüzyoncular, evrimciler, dünyacılar. Hızla çoğalan kabileler gibi kendi reislerini, büyücü hekimlerini, kurbanlarını bulurlar. Çapraşık ve dolambaçlı göç yolları, Kan ve Toprak'tan yeniden doğmalar, Astral Bedenler'den yeryüzüne inişler, totemvari üniversite kürsüleri ve iskelet anahtarlar üzerine düşler görürler. Yararlı kargaşalar tarafından sarsılır, bi-

* Hafızayla ilgili. – ç.n.

** Mısır Masonluğu'nu icat ederek Kilise'nin tepkisini çeken Guisseppe Baliomo (1743-1750). – ç.n.

*** Mozart'ın sihirli flüt operasındaki Bilgelik Mabedi'nin ulu başrahibi. – ç.n.

**** Semadirek Adası'nda doğanın doğaüstü güçlerine verilen ad. – ç.n.

lim adına konuşurlar. Hayaletler üzerine şöhret kazanmış bir otorite olan C.G. Jung, İsviçrelilere mahsus kurnazlığıyla anlar ki, ne yaparsa yapsın, bilim adına konuşmaktan asla vazgeçmemelidir. Ancak ortada bilim *yoktur*. Kendi kendisine agnostik apokrifler* yazan Jung, bunları insanların arasında psikotik belgeler olarak analiz edecektir. Kamusal alanda analiz ettiği bu psikotik belgeleri, efsanelerin, ayinlerin ve masalların biriktiği, akademik evrenin devasa kütüphanesine kazandırır (bu kütüphanelerin varlığından haberdar olmak için en azından bir üniversitede asistan ya da bağımsız bir hoca olmak gerekir). Bağlantıları kuran odur; ilişkileri ve rastlantıları doğrulayan (doğrulamak isteyen) odur. Bilim adına her şeyi kaydeden odur. O, hayatını idame ettirmesini sağlayacak *laissez-passer*'yi bulmuştur: Birkaç sayfada bir, geçmişin bütün ormanının "psikolojik bir gerçeklik" olduğunu söyler. Tanrı nedir? Bütün tanrılar, "psikolojik bir gerçeklik"ten başka nedir ki? Jung bu kaba yöntemle, yüzlerce efsane ve imgeyi üniversite kütüphanelerinden dışarıya kaçırarak hastalarının ve okurlarının zihinlerine nakletti. Ama bu sadece kullanışlı bir hileydi. Zahiri açıdan dünyanın gereksinim duyduğu şey, bu *laissez-passer* idi. Batıni açıdan ise, sembol ile sözü yine birbirinden ayıran bir şey söylüyordu: "Psikolojik gerçeklik" olarak sembol, bir *bilinç hali* ile ilintilendirilmişti ve bilinç hali, artık anlaşılabilir anlamlara dönüştürülemez, indirgenemezdi. Bilinç halinin dille bağlantısı kurulabilir ama dil, bilinç halinin yerine geçemez. Böylece sembol, bu belirsiz yolla hayata dönüyor, bir kez daha nefes almaya başlıyordu.

"Sanayi rüyanın içine işler ve onu kendi imgesine göre biçimlendirir. Bu arada kendi de rüya kadar fantastik[594] hale gelir." Sainte-Beuve bu satırları 1839 yılında yazdığında, "sınai edebiyat" olarak bilinen yeni bir olgu üzerine yorumda bu-

* Kitab-ı Mukaddes'e dahil edilmemiş olduğu için sadece bazı kiliseler tarafından kutsal kabul edilen İbranice elyazmaları; doğru kabul edilmeyen, uydurulmuş. – ç.n.

lunuyordu. Artık üretimin yeni bir nesnesi olarak imge ortaya çıkıyordu: Reklamcılık, roman ve yeni icatlar için patent almak isteyen eksantriklerin vizyonları aynı anda büyüyor, hepsi de aynı dürtüye uyuyordu. (Aslında, romanın yeni biçimi, "hizmetçi kadınlar için yazılan roman" ile "kibar romanın" bir araya gelmesinin sonucuydu. Kibar roman kendisini, Stendhal tarafından hak iddia edilen "üç *sou*'luk* onur" seviyesine yükseltmeye çabalıyordu. O kadar çok hevesli okuyucu olunca, "ödünç kitap veren kütüphanelerin yöneticileri, roman ciltlerini ikiye kesip, her bir yarısını, günde üç *sou* karşılığında[595] kiraya veriyorlardı.") Aynen eski günlerde olduğu gibi bereketli yeryüzü, toplumsal gövdeyi kendi içindeki üretkenlikle beslemişti, böylece artık kendi hallerine bırakılmış imgelerin hareketleri, görünmez bir fasılasız harekete, şehrin dur durak bilmez vızıltısına dönüşüyordu. İmgelerin mutasyonuna, bir o kadar kökten şekilde gerçekleşen sanayinin mutasyonu eşlik ediyordu. Daha ruhun adı bile konulmamışken, sanayinin deney alanı artık bütün ruhu kapsıyordu. Bu yeni ruhsal malzemeyle yaşanan ozmoz süreciyle, sanayi, "rüya"ya içerildi. *Encyclopédie*'nin** fasikülleri artık yeterli değildi. Bütün toplumu, hiçbir zaman fazla üretim krizleri tarafından rahatsız edilmeyen bir gölgeler diyarına çekmek için her zanaat atölyesinin arkasına bir *camera obscura**** açıldı.

* Eski bir Fransız ufak para birimi, kuruş. – ç.n.

** Diderot ve d'Alembert'in yönetiminde yayımlanan devasa 18. yüzyıl eseri. – ç.n.

*** Dışarıdaki görüntülerin, küçük bir delik aracılığıyla yansıtıldığı içerideki karanlık bölüm; karanlık oda. – ç.n.

Örgüt Bundan Hoşlanmayacak

Ölüm hükmünün yeni icat edilen ve en sık kullanılan biçimi, tam olarak şu cümledir: "Örgüt bundan hoşlanmayacak." Mükemmel bir ideolojik tarafsızlığı ifade eder. Hollywood'un kara filmlerinden, Lubyanka'ya ve eski Akdeniz mafyasına kadar iş bu veciz deyime geldiğinde, bütün "örgüt"ler hemfikirdir.

"Örgüt": Her yerde, merdivenin en altından en yukarısına kadar bu tehditkâr kelime karşımıza çıkar. O metafizik bir kelime haline gelmiştir. Daha doğrusu, şimdi bir toplu konut sitesinde üç odalı bir dairede oturan düşmüş bir aristokrat ailesi gibi, bütün metafiziğin göç etmiş göründüğü kelimedir. Buna rağmen bu aile, bu sefil gözlem noktasında daha önce hiç sahip olmadığı bir iktidara sahip olmuşa benzer.

Yüzyıllar boyunca toplumlar organize olmuşlardır; ama adeta bunun farkında değillerdi. Belki başka şeylerden bahsediyorlardı; belki düzenden bahsediyorlardı. Şimdi düzen ile örgüt arasında bir uçurum açılmıştır. Düzene ait bütün izler ortadan kalktığında ya da düzenden geriye sadece bir illüzyon kaldığında, örgüt doğar. Örgütün temeli her zaman kendisidir, hiçbir şeydir, saf faaliyettir. Düzenin temelinde her zaman bir başka düzen vardır; onun imgesi, görünür ikizidir.

Örgütün kökeninde: Komplo.
Komplonun kökeninde: Gizli dernek.
Gizli derneğin kökeninde: İnisiyasyon.
İnisiyasyonun kökeninde: Köken.

Fazlasıyla kapalı şehir-devletler arasındaki sürekli ihtilaflar yüzünden bir tür denge aramak zorunda kalan İtalyan *Qu-*

attrocento'su,* Avrupa'nın ondan sonraki tarihinin nasıl olacağını gösteriyordu. Bu tarihte İtalya'nın araç olmaktan başka bir rolü olmayacaktı. Machiavelli, bu yeni denge düşüncesinin denendiği o devasa atölyenin merkezinde doğdu; diğer Avrupalılardan bu kadar ileride olmasının nedeni budur. Reformasyon'un gelişiyle ve dolayısıyla hiyerarşik ilkenin (Kilise *ve* İmparatorluk) reddiyle birlikte, denge (oyunun ve etkileşim halindeki güçlerin hâkim olduğu bir alanda barışın eşdeğerlisi), geriye kalan tek referans ölçütü haline geldi. On yedinci yüzyılın siyasi teorisi, esas olarak o asil hüsnü tâbir'in** arkasındaki muazzam ve vahşi yeniliği bünyesine katmaya adanmıştır: *Harmonia mundi*'nin*** sekülerleştirilmesi olarak görülebilecek denge. Bu laik öfkeden ilham alarak, bu tür bir dengenin neden gerekli olduğu konusunda ılımlı ama yine de acımasız bir ifade için nazik Başpiskopos Fénelon'u dinleyelim:

"Komşu devletlerin, birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı olarak adalet ve güven kurallarına göre davranmaları gerekir. Ama daha da ötesi, kendi güvenlikleri ve herkesin çıkarı açısından, bir tür toplum ve genel bir cumhuriyet inşa etmeleri gerekir.

"Şu olguyu kabul etmeliyiz ki, uzun vadede, onu dengelemek için bir araya gelmezlerse, en büyük iktidar her zaman diğer iktidarları devirir ve onlara hükmeder. İnsanlar üstün bir iktidarın dikkatli bir ılımlılık sınırları içinde kalmasını ya da güçlü konumdayken, ancak zayıf konumda elde edebileceği kadar iktidar arzulamasını beklememelidir. Bir hükümdar, takdire değer bir şekilde başarısını böyle kullanacak kadar numunelik olsa bile, bu şaşılası durum kendi saltanatının bitmesiyle sona erecektir. Hükümdarların doğal tutkuları, danışmanların pohpohlaması ve tüm milletlerin önyargıları; başka milletleri buyrukları altına alabilecek güçteki bir mil-

* 15. yüzyıl; özel olarak da bu yüzyıldaki İtalyan sanat ve edebiyatı. – ç.n.
** Kaba ve ağır bir söz yerine aynı anlama gelen daha hoş ve kibar söz. – ç.n.
*** Dünyanın uyumu. – ç.n.

letin, bunu yapmaktan yüzyıllar boyunca kaçınacağına inanmamızı önler. Böylesine olağanüstü adil olmakla övünebilecek bir krallık, tarihin bir daha benzeri görülemeyecek[596] süsü ve bir mucize olurdu."

Bu pasaj, Thucydides'in şu cümlesinin Avrupalılara uyarlanmış halidir: "Tanrılar söz konusu olduğunda gelenekler, insanlık söz konusu olduğunda da deneyimimiz bize gösteriyor ki, doğanın bir kuralı uyarınca, herkesin, elindeki bütün iktidarı kendi çıkarı için kullanması[597] kaçınılmazdır."

İç savaş, "savaşın en kötü türü,"[598] modern çağın başlangıcını ve bitişini işaret eder. Tanrı Terminus'un intikamcı ve alaycı tezahürü demek olan iç savaş, sınırların inkârı olma iddiasına birdenbire sınır koyar. Modern çağ, bir hakikat iddiasını amansız eleştiriye tabi tutup, sonra da bu eleştirinin sonucunda iddiadan vazgeçtiğinde, muhteşemdir. Bir hakikatı ortaya çıkardığını iddia ettiğinde öldürücüdür ve bu yüzden de muazzam ölçüde etkilidir. Carl Schmitt kesin olarak göstermiştir ki, insanlar din savaşlarının gazabından kaçmaya çabalarken, hepsini kurtaran eylem, *justum bellum*'u* reddetmeleri oldu. *Justa causa belli*'den** *justus hostis*'e*** hassas geçiş, "hayret verici bir şekilde, iki yüzyıl boyunca, Avrupa topraklarında bir imha savaşı olmaması"nı[599] sağladı. Bu kısa zaman aralığında, *jus publicum Europaeum*** ile modern devlet (*machina machinarum* – "ilk modern makine ve tüm diğer teknik makinelerin[600] somut öncülü") birleştirildi. Ardından, *la guerre en forme*, bir kurallar dizisine göre yürütülen savaş (kurallarının katılığı sayesinde kusurları unutulan o zalim oyun) belirli bir uzamsal alana (Avrupa'nın belirli bir bölümüne) yeni bir birlik getirdi ve burayı uygarlık mekânı ile çakıştırdı. Ama oyun içeriden bozuldu: Ağustos 1914'te Avrupa'nın giriştiği savaş, diğer birçok hanedan anlaşmazlığı-

* (Latince) Haklı savaş. – ç.n.
** (Latince) Haklı savaş nedeni. – ç.n.
*** (Latince) Haklı düşman. – ç.n.
**** (Latince) Avrupa kamu hukuku. – ç.n.

na benzer görünse de, ilk teknik savaş olduğunu hemen kanıtladı. Bu da, doğası gereği asla bir *guerre en forme* olamayacağı anlamına geliyordu. Böylece din savaşının en son biçimi ve iç savaşın nihai türü olan devrim ortaya çıktı. Hakikatın modern biçimi, en etkili ve en yıkıcı biçimi, totolojiktir: Devrimci haklıdır, çünkü devrimcidir. Bu şekilde, *justa causa belli* sorunsalı bir kez daha masaya yatırılır ve hızla yanıtlanır. İslamın kutsal savaş çağrısı İran'da yankılandığında, bu, Batı'nın dünyayı kuşatmasının kışkırttığı bir sürü farstan ve sonu gelmeyen yanlış anlaşılmalardan biri ve daha başlarken devrimci savaşın bir parodisi olacaktır ve Batı entelijensası bunun bildik bir şey olduğunu anlamakta zorlanmayacaktır. En azından, başlangıçta... Tam da Batı'nın reddedildiği anda, inancın tam ve parlak hakikatı, aşırı Batı'nın prosedürel ve totolojik hakikatının buyruğu altına girecektir. En azından başlangıçta...

Nasıl ki Benjamin, Barok trajik dramayı ekspresyonist morgun penceresinden izlediyse, Schmitt de din savaşlarını Rathenau'nun kanla lekelenmiş kürk ceketi, von Solomon'un kanun kaçaklarının saldırıları ve Weimar Cumhuriyeti'ndeki enflasyon sırasında kâğıt paralarla doldurulmuş at arabalarından gördü. Böylece, o zamana dek bu kadar kesin bir şekilde fark edilememiş bir kalıbı fark etti: *Jus publicum Europaeum*'dan önce ve sonra her zaman bir katliam oluyordu. Buna ilk zamanlarda din savaşı deniliyordu, bugünse birçok değişik adı var. Bunun esas nedeni ise, artık bir *guerre en forme*'u topyekûn savaştan, topyekûn savaşı iç savaştan, iç savaşı devrimci savaştan, devrimci savaşı da öncekilerin hepsini içeren "bütüncül iç savaş"tan[601] kesin olarak ayırdetmenin bir yöntemi olmamasıdır. Kore ve Vietnam, iki büyük gücün yer aldığı uzak ve bir bölgeyle sınırlanmış iç savaşların ilk örnekleriydi. Buralarda kullanılan askeri güç, dünya savaşlarında kullanılana eşit ya daha ileriydi. Arap-İsrail savaşı hem bir iç savaştı, hem de bir din ve ırk savaşıydı; dünya güçleri için kalıcı bir müzakere sahnesi kurulmasını sağladı. Teroristler,

düşmandan binlerce kilometre uzakta uçakları kaçırıyor (ya da sadece havayolu ofislerini havaya uçuruyor). Bu tür eylemler, alaycı bir şekilde bize hatırlatır ki, *nomos** bütün topraklardan tamamıyla sökülüp atılmıştır ve günümüzün düzeni hiçbir şeye dayanmamaktadır, dolayısıyla bir sınırı da yoktur. Ama bu eylemlerin işaret ettiği bir şey daha vardır: Nerede olursa olsun, önceden kararlaştırılmış da olsa, gelişigüzel seçilmiş de olsa, bazı *hostis injustus*'ların** öldürülmesi, savaş sahnesindeki olaylara aittir.

1814 yılında, geçici hükümetin başında olduğu süre, Talleyrand'ın siyasi tarihinde akrobasi dönemidir. O anda bütün Avrupa, tek bir noktadan havaya asılmış gibiydi: Tam olarak, rue Saint-Florentin'deki sarayının asmakatındaki yatak odasından. O zamana kadar Talleyrand, üç farklı gelgitin kıyıya vurduklarıydı: Eski rejimin piskoposu, kutsala saygısız devrimci taslak yazarı ve Napoléon'un bakanı. Ama kimse bunu söylemeye cesaret edemiyordu ve I. Aleksander, birkaç metre yukarıda güvenlik içinde uyuyordu. Talleyrand'ı açık bir merakla gözlemleyen (aynı zamanda sadakatle, çünkü onda "inisiye olmayanların asla kavrayamayacağı[602] gizemler"in varlığını seziyordu) Vitrolles şöyle kaydediyor: "Geçici hükümetin nasıl bir şey olduğunu anlamak zordu. Bütünüyle Monsieur Talleyrand'ın sarayının asmakatındaki yatak odasında bulunuyordu. Ofis kadrosu, ekonomistlerin en iyisi ve sonuncusu olan Dupont de Nemours'un talimatıyla bir araya getirilen bazı sekreterlerden oluşuyordu; Roux-Laborie ise genel sekreter yardımcısıydı. Monsieur Talleyrand, kadın erkek bütün tanıdıklarını odaya kabul ediyordu; gelen giden insanların yaptığı sohbetler, devlet işleri üzerine yapılan gerçek görüşmelerdi. Gazetelerde az ya da çok esprili çeşitli makaleler yayımlanıyordu. Bunlar en önemli iş haline geldi. Bu sürece 'kamuoyu oluşturma' adı verilmişti. Daha da ötesi, gelen ve

* Yasalar. – ç.n.
** Haksız düşman. – ç.n.

gidenlerin aklına sayısız düşünce geliyordu; bu düşüncelerden biri Hükümdar Talleyrand'ın dikkatini çektiğinde, bunu kararnameye dönüştürüyordu. Sonra da hükümet üyeleri başbakanlarını ziyarete geldiklerinde[603] ona güvenerek bu kararnameyi imzalıyorlardı." Tüm o hantal iktidar ayini, oradan geçen herkese açık olan sürekli gevezelik içerisinde dağılıp gitti. Yine de egemenlik, şimdi Hükümdarın çok sayıdaki yastığının altında saklı olsa da, el değmemiş bir kristal gibi, olduğu yerde duruyordu. Avrupa bu durumu bir daha böylesine cüretkâr bir şekilde, ancak uzun zaman sonra görecek: Başlangıçtaki haline, yani temiz ve tefessüh etmiş havaya öylesine yakın. Birkaç ay sonra, Viyana Kongresi'nde, egemenlik daha şimdiden belirli bir içsel öz eksikliği yüzünden çürümüş gibi görünüyordu. Viyana Kongresi'nin kralları ile Weimar Cumhuriyeti'nin vekilleri arasında bir denksiz izdivaç* bağı bulunur. Yakında binlerce kişi Nuremberg Stadyumu'nda meşaleler yakarak, egemenliğin kayıp özünü karanlıklardan çağıracak sonra da hayaletimsi solgunluğunu canlandırmak için onu kanla yıkayacaktı.

On sekizinci yüzyılın güçlü ruhları, on dokuzuncu yüzyılın Homai'lerine ve yirminci yüzyılın hâkim görüşüne dönüştü.

Şimdiye kadar, nihilizmin ötesinde bir dünya kurmak için iki kez girişimde bulunuldu. İlki Hitler döneminde gerçekleşti: Kanla toprağın yeniden birleşmesi, aklın İbrani kısmının yenilgiye uğratılması. İkincisi ise Stalin döneminde gerçekleşti: Ruh mühendisliği aracılığıyla "özgürlüğün krallığı"na giriş.

Bir gün, Amerika Birleşik Devletleri bir imparatorluk olduğunu fark etti. Ama imparatorluğun ne olduğunu bilmiyordu. İmparatorluğun, şirketlerin en büyüğü olduğunu sandı.

* "Morganatic": Kraliyet ailesinden ya da soylulardan birinin, aşağı sınıftan biriyle unvan ve miras hakkı vermeden evlenmesi. – ç.n.

Eğer kutsala saygısızlık, yani kutsala saygısızlar, kutsalı yok ederse, kutsal ile kutsala saygısızlık, artık bir daha ayrılması imkânsız ve benzeri görülmemiş bir karışım içerisinde birleşir.

Bir zamanlar sadece ölçülemeyenin değeri vardı. Artık sadece değer ölçülebiliyor ve bir değeri olmayan doğa, bir kez daha ölçülemeyen oldu.

Demokrasinin başarılarından biri: Artık var olmayan şeylere ulaşma ayrıcalığını herkese sunmak.

Günümüzde sunulan kaçınılmaz siyasi tercih: Paranın mı, yoksa muhbirlerin mi bizi yönetmesine izin vereceğiz? Ah, ama para öylesine canayakın ve kafası öylesine karışık ki.

Bütün ilerici fikirlerin temelindeki düşünce, büyük bir sağduyu havasına sahiptir. Rasyonel ilerici fikirler için mutlu bir gün olan 1830'da, Hugo yazdığı birkaç satırla bunu özetlemiştir: "Benim görüşüme göre, cumhuriyet, toplumun toplum üzerinde kurduğu egemenliktir:[604] Ulusal muhafızlarla kendisini koruması, halk jürileriyle kendisini yargılaması, belediyelerle şehirleri idare etmesi, seçmenlerle kendini yönetmesi." Bundan daha aşikâr ve ikna edici ne isteyebiliriz ki? Yirminci yüzyılda, toplum nihayet "toplum üzerinde egemen" olduğunda ve Hugo'nun umduğu gibi bir demokrasi ya da cumhuriyet değil, Lenin ve Hitler'in kişiliğinde ilk rahip-mühendislerini bulan bir deneysel teokrasi ortaya çıktığında doğan o hayret, o çaresiz şaşkınlık, bu yüzdendir. Lenin ve Hitler'i çok kişi izledi ama bunlar daha çok isimsiz yetkililerdi. Bütün bunlar, "egemenlik" kelimesinin, peşinden bütün tanrıları sürüklediği, aklın henüz keşfedilmemiş bir mekanizmasından kaynaklanıyor gibi gözüküyor. Artık tanrılar adlandırılamıyorsa, peşinden Tanrı adına yalnızca Engizisyon'u sürükleyebilir, ki Tanrı'nın adı artık budur. Nasıl ki aritmetik belirsiz önermeler içeremezse, büyüleyici olmayan bir egemen-

lik de var olamaz. Bütün siyasi geleceğimiz, henüz aşikâr, ikna edici ve iyi tanımlanmış görünmekten çok uzak olan böyle bir egemenlik teorisinin araştırılmasına bağlıdır.

Moskova Bekçisi

Andrey, ellerini çayın sıcaklığına doğru uzattı. Bekçi kulübesinin penceresinden müdür yardımcısı Anatoli Lozovski'yi görebiliyordu. Yanaklarındaki iki küçük kırmızı benek, adamın solgunluğunu daha da vurguluyordu. İnsanlar buna "hakiki Kremlin rengi" diyorlardı. (Lozovski her yıl en fazla iki ya da üç kez enstitüye uğruyordu. O, orada göründüğünde insanlar dehşete düşüyordu.) Andrey, tabutların arkasında yürüyenlerin ifadesiz ve her türlü duygudan yoksun olduğu günleri hatırlıyor çünkü o günlerde devrimin günlük olaylarında ölmeye hazırdılar. O zamandan bu yana kelimeler, bir tür tortu halinde çökelmişti: İlk başlarda yapışkan ama şimdi sertleşmiş ve üzeri ince (neredeyse görünmez) bir toz katmanıyla örtülü. Şehrin daracık ve küf kokulu odalarından çıkınca, sanki Asya'da bir kasabanın sokaklarına adım atmış gibi oluyordunuz. Ama bu his uzun sürmüyordu, orada bile, uzak ve buzla kaplı manastırların hayaletlerinden kaçış yoktu. Manastırların her biri sekiz metre kalınlığında bir duvarla çevriliydi. Mahkûmlar (aralarında on beş yaşında gözaltına alınan Andrey'in oğlu da vardı), aynı evcil hayvan cesetlerinin çiftliğe gömülmesi gibi duvarın dibine gömülünceye kadar bu yalnızlığa kendilerini bırakıyorlardı. Ofisler dolmaya başlamadan bekçi kulübesinde oturan ve henüz ilk içkisini içmediği için sersem gibi olan Andrey, pencereden sarı-gri duvara baktı ve yabani otların kapladığı o ihmal edilmiş alanın uyuşukluğunu hissetti. Çoğu insan gibi uzaklıklar onu çekerdi;

sanki uzakta ve görünmez olan her şey onun yokluğundan muzdaripti ve onu çağırıyordu. Ama bir kapı kapatırmış gibi doğal bir şekilde her birkaç dakikada bir içinde açılan o uçurumlara kuşkuyla yaklaşmaya başlamıştı. Burada alkol insanı, emperyalist ülkelerde etkilediği gibi etkilemiyordu. Başlıca işlevi algılarını sınırlamak ve boşlukları doldurmak, bir bekçi olarak görevlerini göze çarpmadan yerine getirmesini sağlayan sürekli ve ezici bir akıntı yaratmaktı. Her şeyden önce de geceleri geçirmesine yardımcı oluyordu. Geceleri, yirmi yıl önce Uzman olarak çalıştığı o devasa genişliğin, sevgiyle hatırladığı steplerin onu geri çektiğini hissediyordu ama aslında onun için en tehlikeli zaman, ayıklığın vurduğu en yürek burkucu an olan sabahın erken saatleriydi. Ve ayıklık, nefretle yakından ilintiliydi; içinden doğmamasına rağmen bu duyguyu duvarlardan içine çekmekten kendini alıkoyamıyordu. Nefret onu rahatsız ediyordu; nefreti okyanusun yatağına demirleyemiyordu. Dengesini sağlamak için genellikle bir şey düşünürdü: İşte buradaydı, Gorki Edebiyat Enstitüsü'nün bekçi kulübesinde yaşıyordu (1929'un Eylül ayında Gorki ona Moskova'dan, "karakterleri betimlemekte gösterdiğiniz büyük duyarlılığa rağmen, yine de onları ironik bir şekilde canlandırıyorsunuz. Böylece okurlar onları devrimciler olarak görmekten çok, akıllarından sorunu olan insanlar olarak görüyor" diye yazmıştı.) ve şehrin içindeki en çok saygı duyduğu yaşama yaklaşabileceği son nokta, burasıydı. Her zaman demiryolu makaslarındaki kulübelerinde oturan düşünceli adamlardan biri olmak istemişti. Setlerle sınırlanmış demiryolu hatlarının tecrit edilmişliği, ona her zaman sakin ve akıllıca gelmişti. Elbette burada, bekçi kulübesinde asla bir lokomotif görmüyordu. Eğer görseydi, mühendis kabininde kuşkusuz tanıdık bir yüz olacaktı: Vücutların Yeniden Dirilişi'nin, makine mezarlığında gerçekleşeceğini kendisine ilk söyleyen kişi olan demiryolu teknisyeni, babası Platon Platonov'un yüzü. Lokomotifleri tamir etmek: Çok güzel bir iş. Ama bu tür bir iş kendisine asla verilmeyecekti; sadece tüberkülozu ve içki alışkanlığı yüzünden değil, "tarihin lokomotifinin rayı" sa-

yılan (Orta Asya'da bir direkte gördüğü küçük bir posteri hatırladı) Sovyet ulaşımını bir *podonok*'a ("pislik"; 1931'de Stalin, Andrey'in bir öyküsünün sayfa kenarına böyle not düşmüştü) emanet etmek uygun olmayacağı için.

"İnsanın kendiyle konuşması bir sanat, başkalarıyla konuşması ise eğlence" diye düşündü Andrey ve süpürgelerle bezlerin konulduğu dolabı açtı. Sakin, ifadesiz ve kırışık bedeni, her insanın içinde yaşayan ama eylemlerine ve acılarına ortak olmayan, sükûnet içinde etkilenmeyen ve her zaman aynı olan içindeki o minicik gözlemciye giderek daha fazla benzemeye başlamıştı. İçindeki o minik arkadaşın görevi görmek ve tanık olmaktır; içinde yaşadığı kişinin yaşamında oy hakkı yoktur ve kimse onun tek başına sürdürdüğü yaşamın nedenini bilmez. Andrey düşündü, *"Ben* de görüyorum, ama görebildiğimi asla söyleyemem." Bilincin o küçük köşesi, büyük bir binanın bekçi kulübesi gibi gece gündüz aydınlatılır. Bekçi her zaman nöbet tutar, binada yaşayan herkesi bilir ama onların hiçbiri kişisel konularda kendisine danışmaz. Onlar girer ve çıkar, bekçi-gözlemci gözleriyle onları izler. Oturanlardan biri binadan çıkarken karısını içeride bırakabilir ama bekçiyi asla kıskanmaz. Bekçi, aciz bilgeliğinde bazen üzgün gibi görünür ama her zaman terbiyeli ve ağzı sıkıdır. O, insan ruhunun harem ağasıdır. Bir yangın çıktığında itfaiyeyi çağırır ve olayların gelişimini dışarıdan izler. "Bu yaratığa dönüşmeden önce bir mühendis olduğumu, büyük ıslahat çalışmalarına katıldığımı ve steplere sosyalizmi getirebilmek için Sarı Pınar'ın suyunu tekrar yükseltmeyi istediğimi kim aklına getirebilir ki?"

(... bir insan olan bir öyküyü dinlemek, uzama dönüşmüş zaman, zamanın içinde genişleyen ve kendi üzerine kapanan bir uzam, sahte bir geçmişe dayanan, yankılanan bir geçmişe bakan parlak bir oyuk; ayaklarının nereye batıyor olduğunu bil-

memek, etrafın minesini kimsenin bozamayacağı, başka yüzeyleri örten zarımsı bir katmandan daha sağlam olmayan soylu mimari kalıntılarla çevrili olması; bunları geçtiğimizde kendimizi yine iç içe geçmiş, gelip geçici hatıralarla dolup taşan çağdaş topraklarda buluruz – ama bu sefer ziyaretçiler gibi, buraya ve bütün topraklara yabancı.)

*Homo naturalis'in** *başına gelen talihsizlikler*. Sadece yaşama eylemiyle bir koku salar, hareketleri kaba ve beceriksizcedir. Etrafta gezinir ve dinler, kendi merakının esiridir, ama sık sık ani uyku nöbetlerine tutulur. Geçici olarak yerleşmeden önce her köşeyi ihtiyatla koklar. Mutfaklardaki hizmetçi kadınlara şehvetle yaklaşır, uzak kaderleri algılayamayacak kadar miyoptur, kaba ama narin derisinin altında duygusaldır; bize çocukluğumuzun yalnızlığını hatırlatır.

Düşüncelerinde ve bedensel zevklerinde sorunlardan ve olaylardan kaçmak onun için bir zorunluluktur. Onların kökenine güvenmez. Süzülerek gider, asla bir yerde durmaz, bacaklarını tükettiği için yeri dağıtır. Aklı başında değildir, önemsizdir. Minnettar ve mutlu birisi olarak görülmek ister ama geride tatsız izler bırakan çirkin sözler söylerken yakalanmasına izin verir. Bu sözlerine, kendini küçük düşüren bir kahkahayla eşlik eder ve bunları sahte nezaket ile gizler. İnsan varlığının dibindeki temizlenemeyen küflü kabuğa dokunmayı sever. Sanki bir fıçıda gibidir, görüş alanı her taraftan kapatılmıştır. *Homo deiectus*'un** bastırılamayan gülüşüyle sarsılmış halde kendi içine kıvrılır ve küçük asabi makaslarla dışarıyla bütün bağlantılarını kopartır. Gülüşü, insanı boğazından yakalayan türdendir: Nefessiz kalarak ölmeden hemen önce Molière'i sahnede yakalayan türden.

* (Latince) Doğal insan. – e.n.
** (Latince) Atılmış insan, ifrazat insan. – e.n.

Montaigne İçin Taziye

Ağlama işi, ayin kapsamındaki bir mesele olarak Mademoiselle de Gournay'ye kalmıştı. Diğerleri, her zamankinden pek de alçak olmayan yükseklikte bir sesle sohbet ediyor, değerlendirmeler yapıyor ve bir konudan diğerine atlıyorlardı: Ah, Romalı *matron*'lar,* öldürücü hekimler, posta arabalarının atları, başparmakların konumu, insan olmanın nafileliliği, yamyamlar, yalnızlığın arka odaları... Orada olanlar, Montaigne'in artık orada bulunmadığını düşünüyorlardı; kimse de batıl itikatlara uyarak, yanında bir kitabının bulunduğu aromatik kiraz ağacından yapılma tabutun içinde, Flaman dantelinden küçük bir yaka ile süslenmiş yüzüne hürmet gösterme zahmetine katlanmamıştı. Ama Montaigne birden konuşmaya başladı ve terbiyeli insanların sohbetlerinde âdet olduğu üzere kendisine yanıt vermeleri için ısrar etti.

Nihayet, "ve şimdi, her şey ne kadar muazzam, değil mi?" dedi Sainte-Beuve. Gözlerinde kendine tamamen yabancı olan ve bazı hanımları korkutan bir fanatizm pırıltısı vardı. "Sürdürmekte olduğumuz ve sessizliklerle kesilen bu sohbet asla bitmeyecek. Şerefle gömmekte olduğumuz bu ölü adamın aramızdaki konuşan varlığı, açıkça şu anlama geliyor ki, artık belirsiz bir süre ruhsal durumlarımızın bütün nüanslarını izlemeye ve onlar üzerine yorum yapmaya mecbur olacağız. Ve ayrıntılar üzerindeki bu ebedi gevezelik beni dehşete düşürüyor."

"Herkes bir yana, sen." Arkasından, St. Petersburg'un *Soirées*'sindeki çıldırmış adamın sesi geldi. "Sevgili dostum, gözyaşları vadisinde o kadar çok ağlayan sen, her kutsal Cu-

* (Latince) Romalı bir yurttaşın *(patricius)* karısı; belli bir yaşa gelmiş, otoriter evsahibesi. – e.n.

ma'yı* Magny'de içten bir akşam yemeği ile karşılayan sen, kesin ve somut olan her şeyi cömertçe dinleyen sen, sağduyuya ve âna bağlı olan sen... Şimdi, sen, evet sen, ilk sen fark ediyorsun ki, bu küçük zevklerin, aklın dikkatini dağıtan bu maceraların üzerine, tutkunun engin fırtınalarının üzerine inenden çok daha büyük ve çok daha erken, nefret dolu bir örtü iniyor." Sainte-Beuve dönüp, cevap verdi, "Hiçbir şey masum değil, bunun çok iyi farkındayım. Ve masumiyetten en az payını alan da, bizleri her zaman etkileyen ve her zaman içinde hareket ettiğimiz nüanslara karşı duyarlılığımız ve onlardan aldığımız zevk... Ama her şeye rağmen, terasında şövalye ve senatörle birlikteyken, yüzleriniz Neva'ya dönükken, kelimeleriniz sadece okuma salonundaki fısıltıların devamıydı. Onlar sadece arka planı değiştirdiler. Sen, cennetten bir yıldırım düşmesini beklediğin için arka planın karanlık ve vahşi olmasını tercih ediyordun... Oysa biz, incelik yüzünden, tereddüt yüzünden, ondan daha başta vazgeçmiştik. Ve sanırım artık yıldırım ile fısıltı uzun bir süre birbirinden ayrılamayacak... Bizi bekleyenlerin hiçbiri kesin değil." Saint-Beuve sesinin yüksekliğini giderek azalttı ve hanımefendilerin alışık olduğu düzeye indirdi. Yüzü bir kez daha alışılmış ifadesine büründü. Onlara yaşlı ve yumuşak bir kediyi anımsatıyordu. Sadece kulaklarının etrafındaki kızarıklık kendisini ele veriyordu. Ama kısa süre içerisinde sohbet birkaç yerde birden kaldığı yerden başladı ve sesler belirsizleşti.

Çok sonra, zayıf, sert görünümlü, özensizce giyinmiş bir adam ayağa kalktı. Sanki bir sonuca varırmış gibi dedi ki, "Hiç kimseye yöneltilmemiş, pişmanlık duymayan itiraflar, eğlence, zevk ve can sıkıntısı uğruna. Montaigne'in küçük kulesinden, aforizmalar yazılı odalarından çıktığınız ilk zamandan bu yana, kahveleri, misafir odalarını, tavan aralarını ve bodrumları uğrak yeriniz yapmak için dünyaya dağıldığınız zamandan bu yana, bütün düz ve dar yollar yabani otlardan görünmez oldu. Ve orada, kesif bir orman büyüdü; karanlık,

* İsa'nın çarmıha gerilidiği gün. Paskalya Yortusu'ndan önceki cuma. – ç.n.

zehirli ve gölgesinde uyuklayan herkes için ölümcül. Egoyu yardıma çağırmayan ama onu sıkı bir bohçaya saran (*atque inimica refugit in nemus umbriferum*) tedbirli Aineas'a* küçümseyerek bakan Dido** gibi sessizce ve ormana özgü gözleriyle birçok sevdiğimizin yok olduğu bir ölüm ormanı, Vergilius'un sözünü ettiği (*Secreti celant calles*...), mersin ve servilerden oluşan o kasvetli enginlik, intiharların o terk edilmiş evi. Sizi o karanlığın içine çeken neydi, bir ayrıntının cazibesinden, yenilmez ve tarif edilemez bir tuhaflıktan başka? Orayı keşfetmeye bayılıyordunuz ve inatçı bekçiler gibi, taşlı tünellerindeki dağ fareleri gibi oraya girdiniz. Her kim ki o yaşama sürüklendi, daha baştan süreksize adanmıştı; her türlü *aequalitas*'in*** düşmanıydı, apansız güçleri gözleyendi (tapınan), bütün parçaları saracak uzun bir nefes tutmaktan acizdi. Ani ve sert rüzgâr esintileri, kurdeleler, minicik kancalar, sporlar, yarıklar, titrek sesler, çileden çıkmış nostaljiler: Yavaş yavaş kendinizi, bir çekmecenin darmadağınık dibine dönüştürdünüz."

Cafer Sadık (ölüm yılı: 765) bir keresinde dedi ki: "Bizim davamız, bir sır içinde gizli bir sırdır. Gizli kalan bir şeyin sırrı; ancak başka bir sırrın açığa çıkartabileceği bir sır. Bir sırrın cevap verebileceği bir sır hakkındaki bir sır."

O***: İstasyonun cam kubbesinin altındaydık. Petersburg. Adres listesi hâlâ elimde. Orada ölülerin isimlerini bulacağım. Parklardan gelen nemli hava, yaprak küfünü anımsatan, terk edilmiş seraların ve limonluktaki güllerin kokusu. Son-

* Eski Yunan mitolojisinde Afrodit'in oğlu. Hektor'dan sonra Troya savaşının en önemli kahramanı. Kimi efsanelerde Roma'nın kurucusu. – ç.n.
** Kartaca kraliçesi. Aineas'ın sevgilisi. Vergilius'un eserinde Aineas kendisini terk edince kendini yakar. – ç.n.
*** (Latince) Eşitlik. – ç.n.

ra da yemek arabasından, keskin purolardan, demiryolundaki yolcu vagonlarının yanmış contalarından, kalabalığın makyajından gelen ağır ve pis kokular. Düşünce: Onu dağıtın, mahvedin ki, sinsi ve öldürücü varlığını anımsasın. Edebiyat: İnsanlar size kaç nahoş özellik atfetti, sanki siz yeni elbiselerden başka bir şey düşünmeyen uçarı bir kadınmışsınız gibi? Yine de felsefe metinlerine uğramayan, algoritmalar arasında sözsüz yatan varlığa kapınızı açacak mısınız? Belki o zaman şunu söylemek tekrar mümkün olacak: "Hayatımı cennetin rüzgârlarına attım, ama düşüncelerimi tuttum. Pek de fazla değiller. Onlar her şey, onlar hiçbir şey – onlar hayatın kendisi."

Königsberg'de öğrenciyken, hırsızlık suçundan iki kez hüküm giydi. "Uşaklık" yaptı, sekreterlik yaptı. Nihayetinde Düşes Anna'nın sevgilisi, Anna imparatoriçe olunca da bir otokrat (sınırsız yetki sahibi hükümdar) oldu. Ruslara plantasyon köleleri gibi davrandı. Adı Ernst Johann von Bühren idi, azınlıktaki Baltık asillerine mensuptu ama, o ünlü Fransız ailesinin soyundan geliyormuş gibi, adının Biron olduğu izlenimini yaratmaktan hoşlanırdı. Birçok insanın sınırdışı edilmesine neden olduktan sonra, "krala birden çok kez hakarette bulunmak" suçundan, yakın ailesi, kardeşleri ve bazı arkadaşlarıyla birlikte kendi de sınırdışı edildi. Deli Çar III. Petro'nun arzusu üzerine Sibirya'dan geri getirildi. Onunla birlikte dili kesilmiş olan güzel Lopuçina ve başka birçok kişi de geri döndü. Bunların arasında can düşmanı Mareşal Münnich de vardı; Münnich, Biron için bir hapishane yaptırtmış ama kendi yirmi yıl boyunca oraya kapatılmıştı. Çar, Biron ile Münnich'ın kendi huzurunda birbirlerinin şerefine içmelerini istiyordu. Çar kadehini kaldırdı ama birisi kulağına bir şey fısıldadıktan sonra uzaklaştı. Böylece, "bu iki eski düşman, ellerinde kadeh, yüz yüze baka kaldılar, ikisi de tek kelime etmiyordu, bakışları imparatorun az önce durduğu noktaya sabitlenmişti. Birkaç dakika sonra, imparatorun onları unuttuğuna emin olunca, birbirlerine baktılar ve gözleriyle birbir-

lerini ölçtüler. Bir yudum bile almadan bardaklarını kenara koydular ve birbirlerine sırtlarını döndüler."[605] Petersburg "ilginç insanlar"la doluydu, "ilginç olmalarının nedeni, en azından, uzun süren talihsizlikleriydi".[606] Bu uzun ayrılıktan sonra dönenler, III. Petro'nun cömert kaprisiyle ölümden dirilenler, mümkün olduğunca çabuk şekilde, şehrin muazzam ambarlarına gittiler. "Ülkedeki geleneğe göre, müsadere edilmiş bütün mallar orada depolanıyordu: Kronolojik sıraya göre yerleştirilmiş gözden düşenlerin üzücü koleksiyonları, ünlülerin batan gemilerinden kıyıya vuran şeyler. İnsanlar, değerli eşyalarını, elmas işlemeli madalyalarını ve nişanlarını, bir zamanlar krallara bile itibar kazandıran hediyeleri toz arasında aramaya gittiler. Ama çoğunlukla, boş yere sağı solu aradıktan sonra, görürlerdi ki, eşyalarına mevcut rejimin gözdeleri[607] el koymuştu." Rulhière, Biron'un Petersburg'da dolandığını fark etti: "Yaz akşamları sokaklarda neredeyse yalnızdı, bir zamanlar hüküm sürdüğü şehirde geziniyordu, karşısına çıkan her şey, ondan bir kardeşin ya da bir arkadaşın kanının[608] hesabını soruyordu."

***: Aslında bunlar düşünce olmaktan çok, düşüncelerin kıyıları. Hatıralar gibi; insan hatıralara asla tamamen sahip olamayacağı için insanın içine işlerler. Yakına gelirler ve sonra silinirler. *Mnemic* dalganın tepeleri. Tüm temas noktalarından uzak dururlar; tam da hatıralar olarak hayatlarında yaptıkları gibi bir şey ile sonraki arasında nefes alacak bir açıklık, bir boşluk peşindedirler. Başkalarının hatıraları mı (hangi başkaları?), bizim hatıralarımız mı, yoksa hiç kimseye ait olmayan hatıralar mı oldukları sorusu ise, belli bir eşikten sonra karışır ve sonra artık bir daha açıklığa kavuşturulamaz hale gelir. Bundan böyle, aynı toz bulutunda beraber yaşarlar. Loş bir koridorda asılı aile portreleri gibi kendi aralarında konuşurlar.

Benjamin, Gershom Scholem'e yazdığı bir mektupta, Paris ile Paris pasajları üzerine yazdığı kitaptan (*Passagen-*

Werk), "Düşüncelerimin eski, yarı apokrif, biraz isyankâr eyaleti"[609] diye bahseder. Kitap, "tonunu,"[610] *Einbahnstrasse* (Tek yönlü Sokak)'deki, "sadece damgalanmış pulları toplayan[611] koleksiyoncuları" incelediği makaleden alacaktı. Benjamin'e göre böylesi koleksiyoncular, belki de "gizemi çözmeyi başaran yegâne insanlardı" çünkü damgalama eylemi, "pulun gizil tarafıydı, geceye özgü yüzüydü." Ortodoks tarihçilerin sunumuna göre tarih, onun için iptal olmamış bir puldu: sıradan sayılacak kadar açık. Oysa, "insanların yüzünü kanlı çizgilerle örten" ve "kıtalar arasında uçurumlar"[612] açan damga, zamanın görünmez elidir; tropik palmiyelerle dolu bir manzaranın üzerine kasıtlı olarak silinemez kara bir işaret koyar. İşte pulun ve tarihin Eros'unu zenginleştiren, "dantelli tül elbisesiyle"[613] bizi büyüleyen, bu yaradır: "zikzaklı kenar."

Benjamin için, rüya halinden uyanıklığa geçişi simgeleyen şey, taraktı. Tarak, labirentin içinden, gece karışan saçın içinden bir yol çizerdi. Bir meskalin* seansında kendisine yardımcı olan Frankel'e, "Saç taramak: Sabahları rüyaları saçtan uzaklaştıran ilk şey taraktır. Saç taramak, annenin işidir"[614] demişti. Tarak, pasajlardaki kadın kuaförlerin vitrinlerinde sergilenen türden, *"indéfrisable"* (düzleştirilemeyen)[615] saçın direnişiyle karşılaşır. Karışık saça kurnazca yaklaşılması gerekir çünkü "ancak kurnazlıkla kendimizi rüyalar diyarından kurtarabiliriz." Böylece Benjamin'in ele aldığı tarak; sirenlerin vasfı, Pecten Veneris, *kteis* (bu aynı anda hem "tarak" hem de "vulvadır") ve Themis'in** gizemlerinde ortaya çıkan tarak olacaktır. Bu tarak, dişi özellikleri nedeniyle, hem rüyaları çözer, hem de onları tahrik eder. Benjamin'in kurnazlığı, sadece Sirenleri dinlemekle kalmayıp, aynı zamanda onların törensel nesnesini elinde tutan, rüyadan çıkmak için rehber olarak kullanan ama diğer yandan bunu inkâr etmeyen, böyle-

* Bir kaktüs türünden elde edilen, halusünasyona neden olan bir tür uyuşturucu. – ç.n.

** (Yunanca) Düzen; mitolojide kanunların, adaletin, düzenin, geleneklerin tanrıçası. – ç.n.

ce bir anlaşmaya onu da suç ortağı yapan oyunbaz Odysseus'unkine benzer. Edebiyat, tarağın o yavaş, tedbirli ve kurnaz ilerleyişidir: "Tarakta teselli buluruz,[616] gerçekleşmiş olanı, gerçekleşmemiş kılmanın bir yolunu buluruz."

Benjamin, takibata ve kılık değiştirmelere alışkın hakiki gnostikler gibi, bir gnostik olarak zarar görmeden sağ kalabilmek için, diyalektik materyalist gibi görünmeyi ve kendisine öyle saldırılmasını istedi. Ama her polisin ruhu, *foetor gnosticus*'u* tanımak için eğitilmiştir; *Soviet Encyclopedia*'daki ofisinde her zaman parmağını ona yöneltmeye amade bir gayretkeş vardır. Benjamin, Moskova'da sadece tacizle karşılaştı. Eski püskü bir odada yatağında uzanmış, yenilmez ve sızlayan çocukluğu tarafından korunarak şekerli ceviz yer ve Proust okurdu.

Marianne North, 1879 yılında Kew'daki Royal Botanic Gardens'a, Brezilya, Yeni Zelanda, Borneo, Şili, Hindistan, Kaliforniya, Avustralya, Singapur, Jamaika, Tenerif ve başka yerlerde gördüğü çiçeklerin ve bitkilerin görüntülerinden oluşan 832 yağlıboya resim hibe etti. Resimler, Teniers'in yaptığı bir resimdeymişcesine ya da dev bir pul albümü gibi, birbirlerine çok yakın asıldılar. İki odayı kaplayan yüksek galerinin pencerelerinin çerçevelerinde yoğun ve girift oymalar vardı (hava kapalı olduğunda, tropik harikaların üzerine sadece loş bir ışık düşüyordu). Gezileri sırasında topladığı 246 tür tahta, duvarlara asılmıştı. Bunların bölümlerine çiçek desenleri işlenmişti. Bitki resimleri arasında dördü, halen onun adını taşır: *Northea seychellana*, *Nepenthes northiana*, *Kniphofia northiae* ve *Crinum northianum*. Dileklerinin sadece bir tanesi yerine getirilmedi: Parkın ortasında bir aynalar odası gibi duran odalarda çay servisi yapılmasını istemişti. Ancak, botanik yetkilileri buna izin vermediler: "Kew Gardens'da yiyecek ve içki servisi yapılmaz." Marianne North,

* Bir gnostiğin (bilinircinin) kokusu. – ç.n.

iki ciltlik otobiyografisine *Mutlu bir Yaşamdan Hatıralar* adını verdi.

Talleyrand'ın sanatı başkalaşıma aittir, dolayısıyla da ucubeliğe. On dokuzuncu yüzyılın duygusal ahlakı bunu anlayamıyordu: Yozlaşma ve siyasi dönüşler, ucubeliğe ulaşmak için yeterli değildir. Ama Aimée de Coigny'nin gözleri, ki Talleyrand'a bakmış olan en kadınsı gözler arasındadır, onun kalıp değiştirirken geçirdiği o korkutucu ve hassas anların farkına vardı: "Çocukluğumuzda bize perileri anlatırlardı. Periler, belirli bir süre pırıltılı biçimlerinden vazgeçip, başka, iğrenç şekillere girmek zorunda kalırlardı. Aynen onlar gibi, Monsieur de Talleyrand da kısa süren ama korkutucu ani başkalaşımlara maruz kalıyor. Böyle zamanlarda, saygıdeğer kişileri görmek onu öfkelendiriyor ve onlara karşı nefret dolu oluyor. Nedenini bilmiyorum ama onu bu halde, 'yılanderisi' dediğim halde bulmaktan korkuyordum. Onu samimi ve kibar halinde görmek[617] benim için hoş bir süpriz olurdu."

Léon Daudet –artık modaya düşkün öğrencilerin giydiği siyah kadife kepini giyiyor olmasına rağmen Edmond de Goncourt'un ona hâlâ *"grand gamin"** dediği günlerde– bir rüya gördü. Rüyasında, patolog Charcot'nun ona geldiğini ve yanında Pascal'ın bazı *pensée*'leri** ile birlikte bir beyin getirdiğini gördü: Pascal'in beyni. Charcot ona, "bu düşüncelerin bulunduğu hücreleri" gösterdi. "Hücreler tamamen boştu ve kurumuş bir arı kovanının hücrelerine[618] benziyordu."

* Koca bebek. – ç.n.

** (Fransızca) Pascal'ın kitabının adı olan *Pensées*, "düşünceler" demektir. – ç.n.

Kurt Adam Hatırlıyor

Doğduğum yerde Odesa'nın toprağı
daha siyahtır.
Fransız mürebbiye, Avusturyalı özel öğretmen.
Avrupa'da zorluklarla ilerledik, yanımda doktorumla
ve iskambil oyunları için bir yardımcımla.
Yıllar sonra kendimi yasak topraklarda buldum
yanımda resim sehpamla, tampon bölgede.
Müttefik kuvvetleri, Rus kuvvetleri;
herkes beni tutuklamak istiyordu.

Avrupa'yı görmek mi istiyorsunuz? Kaplıcaya gidin: "Kaplıcalar ve kaynaklardan daha iyi bir gözlem noktası[619] bulamazsınız." Ligne Prensi'nin bir kılıç yarası vardı ve görmek istiyordu; her zamanki gibi meraklı, aylak ve kendi meselelerine karşı ilgisizdi, şansının yaver gideceğini bildiğinden, düşünmeden hareket ediyordu. Gördüğü şey, Avrupa allegorisinin, kıta Avrupalı bir Hogarth* tarafından imzalanmış yön değiştirmesiydi – tarihin yetiştirip, sonra akıntıya bıraktığı o olanaksız ve dengesiz dünya. "Büyük bir salona vardım, burada organları kesilmiş insanlar, kuğular gibi üstlerini başlarını ağızlarıyla düzeltiyor; sakatlar, tavus kuşları gibi kasılarak yürüyorlardı; gülünç ve saçma isimler, unvanlar, suratlar; amfibik Kilise ve toplum yaratıkları, İngiliz sütunlarının arkasında atlayıp zıplıyorlardı; hastalık hastası lordlar, etrafta kederli bir halde geziniyorlardı; büyük kahkahalar atarak içe-

* 15. yüzyılda yaşamış bir İngiliz ressam. – ç.n.

riye giren, çekici ve kaygısız geçinmeye çalışan ve böylece de başardığını uman Parisli orospular; sıkılmış dişlerinin arasından konuşan ve uşaklar gibi giyinmiş, siyah yağlı saçlarını kıvırtmış ve Yahudilerinkilere benzer lüle lüle saçları pis kulaklarının yanından sarkan, İngilizmiş gibi davranan ve kendilerini öyle sanan, her türlü ülkeden gelen genç adamlar; kuzinleriyle beraber olan Fransız piskoposlar; üzerlerinde Saint Michel tarikatının giysileri olan bir erkek ebe; Spur tarikatının giysisini giymiş bir dişçi; Rus binbaşılarının uniformasını giymiş dans hocaları ve şan hocaları; Polonyalı albayların üniformasını giymiş İtalyanlar; yürüyen Polonyalı ayı yavruları; son döviz kurlarını öğrenmek için gazeteye bakan Hollandalılar; kendilerini Malta Şövalyesi ilan etmiş otuz kişi; sola, sağa ve düğme iliklerine takılan her renkten kurdele ve göğüslerin üzerinde her tarafa takılı, her şekilde ve boyutta madalyalar; elli Saint-Louis şövalyesi; Vendôme tarzı bastonlarıyla ve yedi santim kalınlığında pudra ve rujlarıyla yürüyüşlerinden dönen yaşlı düşesler, taşradaki iskambil oyunlarından dönen birkaç markiz; kumar masasında titreyerek ortaya konulmuş tüm parayı silip süpüren ve madeni para yığınları arasından şüpheyle bakan korkunç suratlar; av kıyafeti giymiş, altın kol şeritleri ve bıçakları ile bir iki seçmen; aslında gerçek isimleri de daha fazla etki yaratmayacak olan kılık değiştirmiş birkaç prens; asla açılmamış yaralar nedeniyle emekliye ayrılmış birkaç yaşlı general ve subay; yanlarında hekimleri olan bazı Rus prensesler; genç yardım görevlileriyle birlikte bazı Pfalzlı ya da Kastilyalı kadınlar; birkaç Amerikalı; bazı yerel burgmaster'ler;* Avrupa'nın tüm hapishanelerinden kaçak mahkûmlar; her türden şarlatan; her cinsten maceracı; her ülkeden başrahipler; Liegeli genç adamlara özel öğretmenlik yapan bazı fakir İrlandalı rahipler; yanlarında eşleri olan birkaç İngiliz başpiskoposu; sağlıklı olmak için delice danseden yirmi hasta insan; sevgili, ya da öyle olduğu varsayılan, ter içinde ve telaşlı kırk kişi; farklı ölçüler-

* Hollanda, Belçika, Almanya ve Avusturya'da belediye başkanı. – ç.n.

de güzellik, masumiyet, beceri ve cilve, tevazu ve seksapel sahibi,[620] vals eden altmış kadın."

CHEVALIER DE B***: Tarihin en hayret verici yanı, çok kolay bir şekilde ortadan kaybolmasıdır. Ölüler tamamen silinip giderler; heykelleri sadece trafiğin akışını yönlendirmek için kullanılır; kitapları, kırdaki otlak mezarlardır. Yaşayan herkes, daha biraz önce yaşamış olan şeyin barbarıdır. Geçmişe bakarsak, sadece imgelerin inatçı yankısını, haşin seslerin homurtusunu buluruz. Ve aralarda, uçsuz bucaksız, ışık geçirmeyen büyük sessiz bölgeler vardır. Bu korkunç mesafeyi, görkemli sessizliği fark edersek, görünmezler bize minnettarlık duyar. Onlar en çok, geçmişe samimi bir yakınlıkla yaklaşanları küçük görürler.

"Düşünce şimdi ne yapabilir ki?" diye sordu Üstad. "Saklan" diye cevapladı ve ortadan kayboldu.

Sohbet, sohbetin büyük ustalarının –ve büyük kadın ustalarının– daha konuştukları anda kaybolduğunu düşündükleri bir sanattı. Madame de Staël'in bir daha ele geçirilemeyecek belirli bir tarzın arkasından tuttuğu yas, on yıllar sonra Madame du Deffand'ın tuttuğu yasın devamıdır. Dolayısıyla o uçucu cevherin henüz ortadan yokolmadığı bir ânı aramak, yararsız olurdu. Ama bu geri dönülmez yok oluşa neyin neden olduğunu belirleyebiliriz. Stendhal'in etkileyici bir tutkuyla ilan ettiği gibi neden, *kocalar*dı. XVI. Louis ile XVIII. Louis dönemleri arasında, görgü kuralları arasındaki ölçülemez derecedeki farkı birkaç kelimeyle açık olarak belirtmemiz gerekseydi, şöyle derdik: Giyotinin hüküm sürmeye başlamasından önce, kadınlar tek başına toplum içine çıkabiliyorlardı, oysa sadece birkaç yıl sonra (Napoléon tarafından başlatılan bir akım; "1804 yılında *pruderie** modası"nı başlatmıştı),[621] bir misafir odasında genç bir kadını gördüğünüz zaman, "mutlaka baş-

* (Fransızca) Erdemli geçinme, namusluluk taslama. – e.n.

ka bir köşede kocasını iskambil oynarken bulabilirdiniz. Kocanın bu ebedi ve sürekli varlığı – ki kuşkusuz övülmeye değer ve oldukça ahlakiydi, sohbet sanatına ölümcül bir darbe indirdi... Koca, yaramazlığı, kinayeyi ve hazır cevaplığı besleyen o akıl özgürlüğünü baskı altına aldı. Bunlar tek başına masum olsalar da, *yasalarca yerleştirilmiş bir otorite*nin varlığında gelişemezler. Başka bir deyişle, nükte, hiciv ve neşede –toplumun bütün komedisinde–, kaçınılmaz olarak bir *muhalefet* ruhu dışavurur. Birçok insan yerleşik otoriteyle dalga geçer; bunlar, doğaları gereği, isyankârdır. Belirli bir kişinin ebediyen orada var olmasının, hayal gücüne uyguladığı baskıyı ele almıyoruz bile. Sizi işitebilecek, belirli bir etki elde etmek ya da canlandırmak için öykünüze eklediğiniz herhangi bir süsü fark edebilecek olan bir tanığınız varken bir öyküyü ya da anekdotu nasıl anlatabilirsiniz ki? Belki de size eşlik etmiş olan biri tarafından gözlemleniyorsanız, gün boyunca biriktirdiğiniz açık saçık şeyleri, o gerekli kendiliğindenlikle, bir sohbete katabilir misiniz? Bu imkânsızdır. Koca odaya girdiği zaman,[622] sohbet sanatı pencereden uçup gider." Talleyrand'ın etrafında daima, kocalarına önem vermeyen kadınlar vardı – hem Stendhal'in söylediği anlamda hem her türlü anlamda. Her şey Reims'de, büyük bir atılımla toplum içine çıktığı ilk gün başladı. "XVI. Louis'nin taç giyme töreni gününden başlayarak, değişik yetenekleriyle öne çıkan birkaç kadınla bağlarımı[623] geliştirdim ve bu kadınlarla dostluğum sayesinde her ânı büyülü bir hayat sürdüm. Luynes Düşesi'nden, Fitz James Düşesi'nden ve Laval Vikontesi'nden bahsediyorum." Bu kadınların bazıları metresleriydi; bazıları yıllar geçtikçe ortadan kaybolup aralarına başkaları girdi ama bunlar da sanki baştan beri hep onun yanındaymış gibiydi. Başlangıçta küstah ve maceracı, sonlara doğru da yaşlı ve önemsiz olurlardı. Ama her zaman muhafız gibi nöbet tutar, Prensi yumuşak kumaşlardan oluşan büyülü bir çember ile kuşatırlardı.

Fénelon, kısa bir süre içerisinde, Fransız sarayında bir Taoist olmanın ne kadar zor bir iş olduğunun farkına vardı. *L'esp-*

rit (başka kelimelerle ifade edersek: akıl, zekâ, kıvraklık), içindeki denetlenemez gücü, o her yere akan *ubi vult spirat*'ı reddederek, inatçıbir dikkatle mırıltılı bir sefahat arasında bir melez haline gelmişti. Her şey ister etimoloji, isterse bir dedikodu parçası olsun, onun düşmanca incelemesine boyun eğmek durumundaydı. Görünmez bir gözlemciydi ama insanlar her şeyi onun bakış açısından gördüklerini iddia ediyorlardı. Psikolojiyi küçümseyen hayret verici bir psikolog olan Fénelon, "kâfirlerin tanrısı[624] Ben"in yeni düşkünlerinin üzerinde hâkim olan sonsuz süreci hemen anladı. Bu öyle bir sistemdi ki bir dişli takımı gibi, onları her doğumun ve her tarihin eşiğinde pusuya yatan, her şeyi örtüsünü açarak ortaya çıkartmaya hazır (ama Nietzsche, nihayetinde, her şeyin örtü olduğunu gördü) yorulmaz şecere uzmanları Nietzsche ve Freud'a doğru itecekti. Ve o noktada Ego'dan geriye sadece ufak parçalar kalmış olacaktı. O yolu izleyen hiç kimse huzur bulamazdı çünkü "heyecan ve korku içinde Tanrı'yı bulmak mümkün değildi".[625] Fénelon, Aydınlanma'nın bütün öyküsünü birkaç satırda özetliyor: "Her kim her zaman mantığa göre hareket ettiğinden ve tutkunun ya da kaprisin sesine kulak vermediğinden emin olmak ister, asla harekete geçecek zamanı bulamaz. Bütün yaşamını kalbinin parçalarını inceleyerek geçirir ve arzuladıklarına asla ulaşamaz. Çünkü sadece mantığına göre hareket ettiğini sanarken,[626] kapris ile tutkunun sahte bir görünüş altında ona hâkim olmadığına asla emin olamaz."

Fénelon, mektuplarında, insanın nefsine hâkim olmasının ve kendini cezalandırmasının (ve her şeyden önemlisi, "vesveselere" teslim olmasının), çok daha zor bir şey yanında önemsiz kaldığını anlattı: *l'esprit*'ye karşı her türlü saygıyı bastırmak. *L'esprit*'nin bulunduğu her yerde, *Ben* vardır. "Reddedilmesi gereken *Ben*, tanımlanamaz bir şey ya da havadaki bir hayalet değildir. Düşünen zihnimizdir; kendi tarzında, kendine duyduğu seviden[627] ötürü istek duyan irademizdir." *L'esprit*, iki rakip rüzgâra ve iki rakip ışığa ayrılır ve her rüzgâr o anda diğerinin ışığını söndürür. "Mantıklarıyla düşü-

nenler, inancı olmayan âlimler, rüzgâr nasıl bir mumu söndürürse,[628] iç ruhlarını öyle söndürürler." "Her zaman dikkatimi çekmiştir; *l'esprit*'ye karşı duyduğunuz saygının kökü kalbinizdedir ve ondan asla vazgeçmezsiniz. Ancak, serbest kalmasına izin verildiğinde[629] Tanrının lütfunun ilk olarak söndürdüğü şey, tam da budur." Fénelon'un davranışlarına hâkim olan bir tek görüntü vardı: Su görüntüsü; kendine ait bir biçimi olmayan ama her türlü biçime girebilen dişi bir su: Her kılığa girebilen, saydam, tadı olmayan. Başpiskopos, Versailles'ın çatlaklarında akan suydu. Fénelon'un zihninin içine nüfuz etmesine benzer şekilde fizyonomileri okuyabilen Saint-Simon, yüzünü hareketli ve akışkan bir yüzey olarak gördü: "Bu piskopos, uzun boylu, ince yapılı, düzgün bir fiziğe sahip ve solgundu. Burnu büyüktü; gözlerinden bir ateş ve zekâ ırmağı akıyordu. Yüzü, gördüğüm başka kimsenin yüzüne benzemiyordu: onu bir kez gördüğünüzde bir daha unutamazdınız. İçinde her şey vardı ama orada karşıtlar çatışmıyordu. İçinde ağırbaşlılık ve çekicilik, ciddiyet ve neşe vardı; orada doktoru, piskoposu ve o büyük centilmeni hissedebiliyordunuz. O yüzeyin üzerinde ve bütün kişiliğinde,[630] incelik, zekâ, zarafet, terbiye ve her şeyden çok asalet geziniyordu." Kendisi, "asla konuştuğu kişiden daha fazla *l'esprit*'ye sahip olmayı istemese" de, *l'esprit*'nin bu yok edicisinde bu kadar çok *l'esprit* olması bizi şaşırtmamalıdır. Aslında bu, onun gizleme sanatıydı. "Bütün aşırı uçların, iyinin bile" düşmanı (çünkü hepsi "etki altında kalabilir ve aşırı rafine hale gelebilirdi")[631] olan o geniş aklıyla zekâsını daha vasat ve sıradan saray mensuplarına daha yakın gösteriyordu; ki o saray mensupları *l'esprit*'ye karşı daima hevesliydi. Fénelon, Saint-Simon'un da saygı gösterdiği toplumsal mükemmelliğinde öyle bir araç keşfetmişti ki bunun aracılığıyla, zekânın ve inceliğin sürekli dağıtmakta olduğu her şeyin o isimsiz ve biçimsiz "arkaplanı"nı, sağlam ve şekil değiştirmiş olarak iletebiliyordu. "Hiçbir şey, insanları kabul ederken gösterdiği nezaketle,[632] kavrayışla ve keyifle yarışamazdı." Ama bu kusursuz misafirperverlik, büyük bir yıkımın sahnesiydi: "Her şeyde ve

her yerde gerçek bir hiç olun ama bu saf hiçliğe bir şey eklemeyin. Gerçek hiçlik asla karşı koymaz,[633] çünkü tasalanacak bir *Ben*'i yoktur." Saint-Simon, "askerlerin," Fénelon'a "ne ölçüde taptığı"nı[634] söyler.

Stirner tarafından tiz bir sesle çağırılan *Lumpen*, toplumun her köşesine yuvalanmıştı. Onlar tarihin gölgesiydi: ölçülemeyen, baskı altında, sessiz bir varoluş. Onlar, "kara tırnaklarıyla" bugünden parçalar kopartıp, "eski gecesini kusup gitmeyen[635] geçmişin" ağırlığı altında görünür hale gelen "geçen yılın dönekleriydiler." Ama bu daha başlangıçtı. Stirner, Charlottenburg'un ötesinde doğayı tanımıyordu. Lümpenler, yeraltından yukarı çıkarak yumuşak toprağı işlemek için oraya sızdığında, artık onları takip edemedi. Sustu. Spiritualizm yoluyla maddiyatın şairi haline gelen Victor Hugo, Stirner'in yerini aldı. Lümpenlerin destanı, onun ağzından o "*bouche d'ombre*"dan* aktı. Seanslar ve translar âleminin Hugo'ya kazandırdığı metafizik, pejmürde haldeydi. Ama aynı zamanda parlayan bir tarafsızlığa ulaşıncaya kadar onun iyi niyetli yaklaşımı ile Maldoror'un karanlık ve kötü anlamlarını birbirine karıştıran ve her şeyi içeren görüntüler açısından da zengin bir metafizikti. Başkalaşımlar girdabında her nesnenin, her bitkinin, her çakıltaşının bir kefaret yeri, her manzaranın bir cezaevi, mukaddes eşyalar için bir muhafaza olduğu ortaya çıktı. Kendine, "mutlak Jakobinizm"e[636] yenildiği için serzenişte bulunan Marki Coriolis d'Espinouse'ya yanıt veren Hugo, küstahça, "saltanat dediğimiz o kadim romatizma"dan[637] söz etti. Ama onunki, karanlığın paramparça edici neşesiydi; varsayılmış hayaletti: "Toplum dışına itilmişlerle dolu korkunç hapishane, önümüzde yükseliyor."[638] Jersey'de, kayalar ve fundalıklar arasında yaptığı yürüyüşlerde, toplum dışına itilmişlerle dolu hapishanenin, kozmosun kendisi olduğunu gördü. "Evet, sizin ehlileştirilmemiş hapishaneniz Tanrı'nın mahkûmudur. / Takımyıldızlar, ateşten yazılmış karanlık harf-

* Karanlığın ağzı. – ç.n.

ler, / Dünyanın omuzlarında[639] hapishanenin damgasıdır." Kaba mekanistler tarafından kurutulmuş olan kozmos, ruhlarla sulanarak, tekrar yaşama döndü. Her toz zerresinde yaşıyordu ama sonsuz bir hayaletler hapishanesi gibiydi. "Karanlık hapishaneler takımadası ışıkla parlar."[640] Toplumdan sürülmüş olanlar, Lümpenler, *gueux*,* sefiller, şimdi daha da büyük bir meskenin ev sahipleriydi; şöhretli insanları ve yeryüzünün krallarını ağırlıyorlardı. Caiaphas bir diken, Pilatus bir kamış, Alaric** ise "al renkli boğazı olan" bir volkan idi. "Kum taneleri krallardır; ot yaprakları imparatorlardır"[641] ve hepsi de elle tutulabilir ve inleyen bir forma, ama aynı zamanda bir sandalye ya da pencere çıkıntısı da olabilen bir biçime çivilenmiştir. Hugo, "parya evreni"n[642] varlığını ilan eder. Hofmannsthal'ın uzman kulağı, Hugo'nun yazdığı yüz elli bini aşkın satır arasından, alameti farika olacak birkaç kelimeyi fark edecekti: *fauve*, *haggard*. *Fauve*, "Tanrı'nın mahkûmu" olan evrendir. Kısa bir süre, arada başka satırlar akar ve sonra Hugo şöyle yazar: "L'univers est hagard."[643] Şahin avcılığından gelen bir kelime olan *Hagard*'ın kökeni *Hagerfalk*'tır, yani ehlileştirilmesine izin vermeyecek kadar yırtıcı bir yabani şahindir. Zamanla bu kelime yeni anlamlar kazanmıştır: "gaunt"*** ve "uğursuz, kötülük dolu bir varlık tarafından eziyet gören." Bu anlamlar, *Lumpen* için, şehir sokaklarında gezinen o yabani şahinler için de geçerlidir. Ama şimdi bu sokaklar, cennetin kubbesinin üzerine oyulmuştur.

Keşişin üzerinde derin düşüncelere daldığı *Liber Mundi*'nin**** ışıltılı, açıkça yazılmış harfleri vardı. İçindeki her yaratık büyük Kuran'dan, kozmos'tan kopyalanmıştı. Manastır avlusundaki çimenin her bir yaprağının, yazılı sayfada bir

* Baldırıçıplak, dilenci, serseri, alçak, namussuz, dolandırıcı, yoldan çıkmış kadın, orospu. – e.n.

** Vizigot kralı. 395'te tahta çıktı. 410'da Roma'yı yağmalayan ordunun başındaydı. Bu olay, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü anlamına gelir. – ç.n.

*** Zayıf, bir deri, bir kemik. – ç.n.

**** (Latince) Dünyanın kitabı. – e.n.

yeri vardı çünkü, "doğanın ancak tek bir kutsal kitabı"[644] vardı ve her şey itaatkâr bir şekilde o kutsal kitaba geri dönüyordu. Aziz Hieronymus'un* kürsüde açtığı her kitap, bir anlamda aynı kitaptı; uysal arslan ayaklarının dibinde yatıyor ve parşömenlerin sert savanına göz kulak olurken her harf, hücresini yazışmaların uğultusuyla dolduruyordu. Okumak, ayinsel jestler dahil, diğer bütün hareketleri içine çeken bir eylemdi. İnsan, ilahilerin hecelerinde mevsimlerin okumasından alıntılar ve göksel döngülerin kitabi anılarını bulabilirdi. Taşradan gelen içe kapanık bir genç adam olan Sainte-Beuve, önünde açılan edebiyat kariyeri için tıp çalışmalarını bırakmıştı. Daha başlangıçtan her sese kulak vermişti ama "inanmak" fiilinin anlamını tam olarak anlayamıyordu. Yine de içinde, hain bir yabancı gibi "asalak bir dindarlığın"[645] yaşadığının farkına vardı. Herhangi bir inanca sahip olmak elinden gelmiyordu ancak içine baktığında, doğa bilimcilerin şaşkınlığıyla, bir "Hıristiyan *duyarlılığı*"[646] gözlemledi. O, bir zamanlar tarif ettiği türden biriydi: "Sakin ve ağırbaşlı bir hayat, nefsine hâkim olmak için arzularını kısmen bastırmak, vakur ve yalnızlığı tercih eden bir hava; bütün bunlar içlerine işler, onları yumuşatır ve belli belirsiz bir şekilde inanca doğru[647] götürür." Ama insanları inanca götüren bir şey, onlara inanç dayatan şeyden çok farklı, çok uzaktır. Çalışma odasının arkasındaki kasvetli avluyu sık sık seyreden hüzünlü Sainte-Beuve, kısa süre içinde dişi bir yumuşaklığın önsezisince tüketilen ve koca şehrin sokaklarında dolaşan bir sinsi, yayınevi ofisleri içinde yolunu kurnazca bulan bir alaycı, sohbetlerini küçük övgü ya da zehir damlalarıyla süsleyen bir konuşmacı haline geldi. İçinde bir şey kendine, bu ahlaksızlıklar karmaşasının, edebi uygarlığın mihenk taşı olduğunu ve kendileri dışında hiçbir şeye tapınılmasına izin vermeyeceklerini söylüyordu. Sainte-Beuve, bir biçimler mucidinin içten gelen kinizmiyle, yıllar boyunca bu "Hıristiyan duyarlılığını," Port Royal'le aynı tonda olmak için kullandı. Ama bu bir ku-

* İncil'i Latinceye tercüme eden aziz. – ç.n.

lak meselesiydi, kesinlikle doktrinle ilgisi yoktu. Belli bir "temel umursamazlık"[648] ve tipografik olması koşuluyla her türlü araziye uyum sağlama yeteneği nedeniyle Bayle'e hayran olduğunu fark etti. "O, uygunsuz izdivaçlardan korkmuyor, her yere gidiyor, sokaklarda geziniyor, soruşturuyor, insanların yanına gidip onlarla konuşuyor. Merak onu cezbediyor ve devam etmeye itiyor, kendine sunulan hazları[649] reddetmiyor." Yaşamsal bir umursamazlığı temel aldığı için daha da hevesli bir meraktı bu: Önüne geçilemez şekilde, sadakatsizliğe sadakat. O bir septik miydi? Ya da bir mistik? Gerçek ne olursa olsun, Bayle'deki bir şeyler, Sainte-Beuve'e kendisini hatırlatıyordu. Her ikisinde de, her şeyin nihai kaynağı olan tek bir deneyim vardı: Okumak. Bu sinsi delilik, sayfanın saydamlığında, *Liber Mundi*'nin karakterlerini yeniden keşfetmeye uğraşmıyordu bile. Sadece, bilinmeyen yazarlarca yazılan fuzuli boş kitapların bir tür fuzuli cevap getirebileceğini umuyordu: "Lütfen bana söyler misiniz / Hangi gereksiz şeyler yığınında, hangi kuytuda / Bir kayıt bulabilirim / Monsieur Malherbe'in Carpentras'daki uzun ikameti hakkında, / ya da Ménage'ın nasıl göründüğü hakkında / Sévigné'deki rolünü oynarken? / Monsiuer Conrart'ın Latincesi / Jouy'ninkinden daha iyi miydi? / Daha mı az tüy kalem kullanıyordu / Suard'a kıyasla? / Doktor Guy Potin'in on bin ciltten[650] fazla kitabı var mıydı?" Ama bir gün, Sainte-Beuve, kendi denge noktası gibi görünen bir şeye yaklaştığını fark etti. Nahoş bir hayaldi bu, sırf yorgunluktan buna teslim oldu. Aslında bir anlamda, şifalı ot toplayan keşişler gibiydi ve gerçekte bunlar onu ilgilendirmiyordu: Onlar için, *her şey kitaptı.* Ama kendindeki ayinsel adanmışlık, bir "temel umursamazlık," o sonsuz ve şimdi biraz kirlenmiş harf-biçimlerini okuma hevesi –her yerde okumak, seçmeden, plan yapmadan, dikkat etmeden, kitabın başını ya da sonunu bulma ümidi olmadan (belki de artık böyle bir son da yoktu)– kılığına girmişti. "Belki de tembelliğimi haklı göstermek gibi gizli bir ihtiyaçtan dolayı, belki de *nihayetinde her şeyin aynı olduğu* ilkesini derinden kavradığım için, belirli bir sonuca var-

dım. Artık görüyorum ki, ne yaparsam yapayım; ister çalışma odamda uzun bir metin üzerinde çalışayım; ister bir sürü makale içinde kendimi kaybedeyim; ister toplumda kendimi dağıtayım; ister ısrarcı olanların, ihtiyaç duyanların, randevuların, sokaklardaki yaşamın, herhangi birinin ve herhangi bir şeyin; ne olduğu fark etmez, zamanımı tüketmesine izin vereyim, durmaksızın bir şey yapıyorum: O da, tek bir kitabı okumak, sonsuz ve kalıcı bir kitabı okumak. Bu, kimsenin sonuna kadar okuyamadığı ve en bilgelerin bile sadece bazı sayfalarının anlamını çözebildiği, dünyanın ve yaşamın kitabı. Karşıma çıkan tüm sayfaları okuyorum, zikzaklar çiziyorum, geriye doğru okuyorum. Ne farkı var ki? Ama asla durmuyorum. Renklerin karışımı ne kadar zenginse ve ne kadar daha sık kesintiye uğruyorsa, her zaman kendinizi ortasında bulduğunuz bu kitapta o kadar fazla ilerliyorum. Ama en değerli şey, değişik yerlerini, şurasını burasını[651] okumuş olmak."

Ölüler, her şeyden önce kitaplar değilse, bizim için nedir ki? Tarihöncesi dinlerin bütün biçimleri arasında, günümüzde anlaşılması en zor geleni ve en garip olanı, ölülere tapınma gibi görünüyor: Yaşamın her boyutunda ölülerin sürekli varlığı. Kıyaslarsak, tarihöncesi bir insan için bizim en garip ve esrarengiz tapınma biçimimiz, kitapları kullanma şeklimiz olurdu. Bize eşlik eden taşınabilir nesneler olarak somutlaşan –asalağımız, işkencecimiz, tesellimiz– ölüler, yazılı sayfalara yerleşmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde başkalaşmış olsa da güçleri hiç azalmadı.

Palais-Royal'den Sesler

Restif*: "... büyük şehrin kaosunun bu merkezi."[652]

Richelieu, o noktayı seçerken bir kitlenin ağırlık merkezini bulma konusundaki yeteneğini kullandı. O günlerde Palais-Cardinal,** sonra Palais-Royal, ardından Palais-Marchand, sonra Palais-Egalité, sonra Jardin de la Révolution, sonra yine Palais-Royal olarak bilinen o uzun dörtgen, merkezin merkeziydi; on sekiz yıl süren rekabetten ve komplolardan sonra ele geçirilen, uygarlığın muazzam gövdesinin kalbiydi. Ağır heykeller ve taş çapalar, kardinalin okyanuslar, nehirler ve ticaret üzerindeki otoritesini akla getirecek şekilde antik cepheden dışarı fırlıyordu.

Bir zamanlar XVI. Louis, merkezi fıskıyenin havuzunda az kalsın boğulacaktı. Avusturyalı Anne o günlerde Richelieu'nün sarayında oturmaktaydı. Mazarin'in, Hôtel Turbeuf'teki konutundan kraliçenin yaşadığı yere gitmesi için Palais-Cardinal'in bahçesinden geçmesi yeterliydi. Gelecekteki Güneş Kral henüz on yaşına basmamıştı ve annesinin hizmetçilerinden birinin kızıyla birlikte uzun saatler geçiriyordu. Ona "kraliçe Maria" diyordu ve sarayın mutfaklarında onunla kralcılık-kraliçecilik oynuyordu.

Louis-Sébastien Mercier'nin çok sayıda eseri arasında, Paris'in 2440 yılında nasıl bir yer olabileceğini tarif ettiği bir eseri de vardır. Kitabın altbaşlığında "Akla Gelebilecek Tek

* Nicholas Edme Restif: 18. yüzyılda yaşamış bir Fransız yazarı. – ç.n.

** Sırasıyla, Kardinal Sarayı, Krallık Sarayı, Tüccar Sarayı, Eşitlik Sarayı, Devrim Bahçesi. – e.n.

Hayal" yazar ancak tüm rasyonel ütopyalar gibi bu Paris de, Cansıkıntısı ve Bozulmamışlık ile kaplanmıştır. Tiyatroda kalan oyunlar, nasihatlerle ve olumlu karakterlerle doludur. Mercier, ebedi bir Zdanovvari Corneille fikrinden hoşlanmıştır ancak Racine hakkında ciddi kuşkular taşımaktadır çünkü Racine, "kahramanlarını efemine hale getirdikten sonra, izleyicilerini de efemine hale getirdi."[653] Sokaklar sürekli aydınlatılmaktadır ve kütüphaneler bütün zararlı kitaplardan arındırılmıştır. "Önceki yüzyıllarda yeterince tetikte olunamaması" nedeniyle saldırgan ve açgözlü olan Yahudilerin "tehlikeli kışkırtmaları" nihayet durdurulabilmiştir. "O ateşli fanatizmi bastırmak için bilgelik, sebat ve kararlılık" gerekmiştir ama nihayet Yahudiler, "mutlak bir sükûnet[654] içinde hayatlarını kazanma" durumuna indirgenmişlerdir (Mercier bu konuda daha ayrıntılı bilgi vermez). Ancak, Mercier'nin gözlemleri, bu kılı kırk yaran ütopyadan daha fazlasını içerir. Onda aynı zamanda doymak bilmeyen bir *fláneur*'ün (avarenin) gözü de vardı ve *Tableau de Paris*'nin sonunda, köpek yavruları ve krallar üzerine, Bicêtre ve kiliselerdeki müstehcenlik üzerine, kadın modacılar ve parlamento üzerine yüz yirmi iki bölümden sonra bizi o eşsiz sarayla, anlaşılmaz manyetik gücüyle bütün şehri dolduran Batı'nın özüyle tanıştırır: Palais-Royal.

"Yeryüzü üzerinde emsalsiz bir nokta. Londra'yı, Amsterdam'ı, Madrid'i, Viyana'yı ziyaret edin; buna benzer bir şey göremezsiniz. Bir mahkûm, hiç canı sıkılmadan burada ebediyen yaşayabilirdi ve özgürlük, aklına ancak birkaç yıl geçtikten sonra gelirdi. Burası tam da Platon'un mahkûmlar için uygun gördüğü, gardiyan ve şiddet olmaksızın bir adamın hoş ve gönüllü zincirler içinde tutulabileceği türden bir yerdir. İnsanlar buraya 'Paris'in başkenti' der. Burada her şeyi bulabilirsiniz. Yirmi yaşında birini, yılda elli bin *livre* (lira) ile buraya koysanız, burayı asla terk etmez, terk edemezdi. Armida sarayındaki Rinaldo gibi olurdu. Nasıl ki o kahraman, böyle bir yerde günlerinin ve şanının neredeyse kayıp gittiğini gördü, bizim genç adamımız da kendi şanını kaybeder, belki ser-

vetini de yitirirdi. Bundan böyle sadece burada zevk alabilirdi, başka her yerde canı sıkılırdı. Bu büyüleyici nokta, büyük bir şehrin içinde küçük bir konfor şehridir; pırıltılı ahlaksızlığın, tevazunun hayaletini bile kovduğu bir şehvet ve zevkü safa tapınağı. Yeryüzünde bundan daha güzel bir şekilde baştan çıkartan bir zevk bahçesi yoktur; burası kahkaha doludur ve burada masumiyetin yüzü kızarır."[655]

"Arzuladığınız her neyse, onu burada bulacağınıza emin olabilirsiniz. Burada fizik, şiir, kimya, anatomi, diller, doğa, bilim vs. üzerine dersler alabilirsiniz. Buradaki kadınlar, eski Hôtel de Rambouillet'nin kılı kırk yaran ciddiyetini reddetmiştir. Bilimlere kur yaparlar; oyuncak gibi gördükleri bilimler, onları küçük kanişleri ve muhabbet kuşları[656] kadar eğlendirir."

"Burada her şeyi görebilir, her şeyi işitebilir ve her şeyi bilebilirsiniz; bir genci bir bilgine dönüştürmek için gereken her şey burada vardır. Ama aynı zamanda burada, sefahat, disiplinsiz genç adamları ele geçirir. Daha sonra bunlar, kibar çevrelerde dolaşır ve daha önce benzeri görülmemiş bir tarz sunarlar: tutkusuz ahlaksızlık. Burada sefahat ebedidir. Tapınağı gece gündüz her saat açıktır ve her fiyata[657] girilebilir."

"Dükkânlarda, modanın bütün değersiz süsleri, en değerli ve dayanıklı mücevherlerle[658] yan yana sergilenir."

"Kahveler gün boyunca kafeler, tek işi haber iletmek ve haber öğrenmek olan adamlarla doludur – her anlatıcı, kelimeleri kendi koşullarına göre[659] değiştirdiği için tamamen çarpıtılmış haberler."

"Palais-Royal'in yaşamı içlerinden çekip aldığı diğer mahalleler, artık kederli ve kimsenin oturmadığı taşra bölgelerine[660] benzemeye başlamıştır."

"... bu kurdeleler, tüller, püsküller, çiçekler, elbiseler, maskeler, ruj kutuları ve on beş santim uzunluğunda iğne paketleri labirenti."[661]

Öyle bir yer vardır ki orada, Paris'in tüm dağılışı ve parçalanışı, bütün o haz ve para kokusu genişler ve parlak bir deniz kabuğunda olduğu gibi tek bir sarayın sınırları içerisinde yoğunlaşır. Burası Palais-Royal'dir; Orléans Dükü'nün borçları ve cimriliği, kemerlerin altında dükkânların, sefahat hanlarının, parfümerilerin ve kumar salonlarının açılmasına neden olduğunda, burası Palais-Marchand olan yerdir. Devrimin eşiğinde bu kemerler, zenginlerle düşüp kalkan fahişeler için, öldürücü korlar için ve Söylentiler için bir zatülhalâk* gibiydi. Colette ile Cocteau, bugün oyun oynayan ve bağırıp çağıran çocuklardan başka bir görüntü sunmayan pencerelerden bakmazdan önce bu pencerelerden, karanlıkta etrafı izleyen iki rakip, yaşamış olan en saf ve umursamaz adamın, şatonun lordu Orléans Dükü'nün (sonradan Philippe-Egalité) koruyucuları bakardı: "flört skandalından[662] kaçınmak için, bir erkeğin isteklerine her zaman hızla boyun eğen" Madame de Genlis ile günlerini entrika çevirmekle geçiren ve "günahkâr aşk ilişkileri"ni "şeytani siyasetçi[663] için faydalı bir eğitim alanı" olarak öneren Choderlos de Laclos.

Edebiyatın mükemmel *incipit*'lerinden** birisi, Palais-Royal'in karşı konulmaz cazibesini ifade ediyor: "Öğleden sonra saat beş sularında, hava durumu ne olursa olsun, Palais-Royal'de gezinme alışkanlığım vardır. Her zaman, d'Argenson'un sırasında, tek başına, düşüncelere gömülmüş bir şekilde oturduğunu gördüğünüz adam benim. Siyaset, aşk, beğeni meseleleri, felsefi sorunlar konusunda kendimle sohbet ederim. Aklımı, sefih dürtülere terk ederim. Nasıl ki çapkın genç-

* 8-12. yüzyılda astronomi gözlemleri yapmak için kullanılan iç içe geçmiş halkalardan oluşan bir alet; "armillary sphere." – ç.n.

** Ortaçağ'daki elyazmalarının ve ilk basılı kitapların giriş kısmı. – ç.n.

lerimiz Allée de Foy'da güler yüzlü, ışıltılı gözlü, kalkık burunlu ve havai görünüşlü zenginlerle düşüp kalkan bir fahişenin peşine düşer, sonra bir başkasının peşinden gitmek için onu bırakır, hepsine yaklaşırlar ama hiçbiriyle kalmaz, ben de ister akıllı, ister aptalca olsun, karşısına çıkan ilk düşüncenin peşinden gitmesi için aklımı serbest bırakırım. Düşüncelerim, benim fahişelerimdir."[664] Burada Diderot'nun formüle ettiği şairane düşünce, *Encyclopédie* tarafından savunulanın aksidir ve geçmişe karşı çıkma konusunda çok daha radikaldir. Burada günahların en inatçısı olan *delectatio morosa** sadece savunulmakla kalmaz, aynı zamanda yöntem seviyesine çıkartılır. Uzun bir tanıklar dizisi, düşünceye yaklaşmaya başlamak için bile bu günahı söküp atmaları gerektiğini düşünmüşlerdi; şimdiyse bu günah, düşüncenin esas ortamı haline gelmektedir. Palais-Royal ise, bu düşüncenin bellek-tekniksel** mekânıdır. Kaosun ortasına rahatça yerleşen isimsiz bir öznellik, kelime silsilelerini ve sürüklenen imgeleri takip eder, kâğıttan minicik yapılar inşa eder, kemerlerin altındaki esintinin kırıştırdığı kurdelelere, tokalara, şallara bakar, küçük ürpertileri fark eder, akıldaki sözü dışarıdaki şamatanın içine daldırır, kendini buyurucu ve beklenmedik ışıklara ve gölgelere açar; kendini bırakır, nereye gittiğine dikkat etmez; tuttuğu yolun, kendisini yakında d'Argenson'un sırasına geri götürebileceğini –nereye gittiğine dair hiçbir şey hatırlamaksızın– düşünmez bile.

Palais-Royal, söylentilerin ve "derin bir ataletin"[665] mekânıdır; evrensel bir ambar, ebedi bir elde edilebilirlik vaadi, polisin asla adım atmadığı (bunu, Orléans'ın gücü sağlar) terk edilmiş bir bölge, Cennetin Oğlunun parkı, bir *paradisius inversus* (ters cennet), "devasa bir et pazarı,"[666] Benjamin'in pasajlarda bulacağı sınai fantazmagoryanın habercisidir. Devam-

* Hıristiyanlıktaki üç içsel günahtan biri: Günahkâr bir düşünce ya da hayalden, o düşünce ya da hayali daha arzu etmeden alınan zevk. – ç.n.
** "Mnemotechnical" karşılığı. – ç.n.

lı kendi zevkini rafine eden ve onu yıkımla evlendirmeye uğraşan çocuksu ve zalim, arınmamış bir mutluluk imgesidir. Devrim'in ilk ayini, 1789 yılının 12 Temmuzu'nda orada gerçekleşti. İki balmumu büst (Necker'in ve Orléans Dükü'nün büstleri) Curtius'un Hoffmanvari balmumu koleksiyonundan çıkarıldı ve bir tören alayı eşliğinde taşındı. Bir tanığın gözlemine göre, "o hayaletimsi ikiliyi gören halk, kendini vahşi tasavvurlara[667] kaptırdı." Bu tasavvurların ardından, iki gün sonra Bastille düştü. Devrim süresince olaylar, Palais-Royal'de kaynaşan hayaletler tarafından beslenecekti.

Galeries de Bois, Camp des Tartares, Cirque: Bunlar, Palais-Royal'in yitirilen yerlerinden bazılarıdır. Pasajları altında, büyük muslin eşarplar, satın alınabilecek kadınların tanıtımlarını ve fiyatlarını içeren almanaklar ve otuz bir tane kumar işletmesi bulabilirdiniz. 1790 yılında Ulusal Meclis'e, "Palais-Royal'in iki bin yüz genel kadınından bir dilekçe" verildi. Bu kadınlar küçük giyotinler biçiminde altın ve gümüş küpeler takıyorlardı. En çok revaçta olan "peri"lerden biri olan La Chevalier, Dijon celladının kızıydı. Restif, daha şimdiden Fourier'ninkine benzeyen sınıflandırma düşkünlüğünü tatmin etmek için, "İç çekmeler sokağının fahişeleri"nin, "sunamite"lerin, "*converseuse*"lerin* bir listesini derledi. Aralarında, daima keten kumaştan elbiseler giyinen Boutonderose; oldukça görgülü ve genellikle pembe astarlı muslin elbiseler giyen Dorine; "Tanrı'dan çok Şehvet tarafından biçimlenmiş[668] bir kadın" olan Elise; esmer güzeli Pyramidale; Sensitive; Amaranthe; Barberose vardı. Camp des Tartares sakinleri arasında Prusyalı bir dev vardı, Mademoiselle Lapierre'in boyu iki metre yirmi santim idi; çıplak, uzanmış bir cariye olan güzel Zulina, aslında taklit deri ile kaplanmış gerçek boyutlarda bir balmumu heykeldi; kocaman Paul Butterlbrodt'ın ağırlığı iki yüz otuz sekiz kiloydu. Dükkânlarda "Clio tarzı Roma elbiseleri," "Yunan kombinezonları" ve tek bir düğümü çöze-

* (Fransızca) Sohbetçi (dişil). – e.n.

rek açılabilen "Selanik ceketleri" satılıyordu. Kadınların "kurban" ve "mağdure" adıyla bilinen yeni saç stilleri vardı. Şimdi galerilerin ikinci katında olan aristokratların özel dairelerinde, "dünya kadınları," sayıları on civarında olan o büyük fahişeler, ziyaretçilerini ağırlıyorlardı. Küçük siyah hizmetçiler ihtiyaçlarını karşılıyor ve muhteşem toplumsal teşhir sayesinde daha göze çarpar hale geliyorlardı. "Gerçek tehlike"[669] bu kadınlardı. Onlar, müşterilerini, dakikayla kiraya verilen, koridorlardan oluşan geniş labirentin içine yayılmış, içinde küçük fildişi rulet topunun döndüğü şatafatlı salonların ötesindeki küçük tavan arası odalara götüren "peri"lerden çok daha büyük bir tehdit oluşturuyorlardı. Tensel ayartıcılar beyne saldırırdı: Pudralanmış ve ruj sürülmüş sıcak bedenlerin parfümü; içindeki kancalarda av etleri asılı olan ve Baudelaire'in tarif ettiği şekliyle, "felaket taşıyan köpekler"in, "devasa şehirlerin dolambaçlı hendeklerinde tek başına gezinenler"in, "şehrin uç bölgelerindeki yıkıntılarda yaşayan ve her gün belirli bir saatte, Palais-Royal mutfağından yemek almak için gelen" aç adamların kapısında toplandığı[670] açık mutfaklardan yayılan kokular...

Hippolyte Taine, bir doğa bilimcinin dikkatli bakışıyla Palais-Royal'i incelemek için eğilir ve bu yeni çağa özel olan bitki örtüsünü fark eder: Her sınıf mücadelesinin temel dişlilerini kilitleyen ve çürüten *déclassés*'nin* zehirli tomurcukları. "Fahişeliğin, kumarın, aylaklığın ve risale yayınının merkezi Palais-Royal, büyük bir şehirde gezinen, mesleği ve ailesi olmadığından sadece merakını gidermek ve keyfini tatmin etmek için yaşayan bütün köksüz insanları cezbeder. Bunlar, kahvelerin düzenli müşterileri, kumarhanelerin müdavimleri, maceracılar, *déclassés*, edebiyatın, sanatın ve hukukun maceracı ya da lüzumsuz evlatları, avukat kâtipleri, öğrenciler, uyumsuzlar, *flâneurs*, yabancılar ve pansiyonlarda kalanlardı. Bunlardan Paris'te kırk bin kadar olduğu[671] söyleniyor."

* (Fransızca) Kendi sınıfından daha alt bir sınıfa düşenler, düşkünler. – e.n.

Michelet, Orléans'ın Palais-Royal'ini "her şeyin sahte olduğu[672] bir ev" olarak kınıyordu. Bu kurak ve şarhoş edici heyecan, *karma*'sı* ancak kumar düşkünlüğüne, soğuk bir öfkeye ve hilekârlığa adanmış bir yerde ortaya çıkabilirdi: Bir değişim diyarına özgü güçler. Ama Devrim ayini başladığında, roller değişti: Söylentiler üzerine spekülasyon yapan Palais-Royal'in *déclassés*'si, halkın sesi haline geldi; meclislerin galerilerini doldurdular ve eyalet delegelerini baskı altına aldılar. Nihayetinde sıra Danıştaya geldi. Napoléon onu Orléans Sarayı'nda kurdurdu, böylece hayaletlerin kaynaştığı o eve yönetsel denetimin mührünü bastı. Orada, 1787 yılında bir akşam, genç subay Bonaparte solgun bir "peri"ye yaklaşıp, "durumlarının ne kadar berbat olduğunu[673] herkesten daha çok bilmesi"ne rağmen, "Çok üşüyor olmalısınız. Burada dolaşmaya nasıl devam edebiliyorsunuz" diye sordu. "Ah bayım, umudum bana devam edecek gücü veriyor; gecenin sonuna kadar dayanmalıyım." O sıralar yangınlar çıkıyor, barikatlar kuruluyor, konumunu kaybeden bazıları eski konumuna geliyordu ama modern Devlet ile Palais-Royal arasında karşılıklı bir anlayışın gelişmesine izin verilmedi. Bonaparte iktidarı ele geçirdiğinde, Palais-Royal'den yayılan ilk söylenti, generalin saray kızlarını Mısır'a sürmeye hazırlandığı yolunda oldu. Bu söylenti kendine iletilir iletilmez kızgınlık gösteren Bonaparte, "Ne korkunç bir düşünce! Lanet olsun! Sürgünler böyle yapılmaz!" dedi ve sevgili kölesi Rustan'ın kafasını okşamaya başladı. Bugün saraya sessizlik hâkimdir, arada sırada bir ayak sesinin yankısı duyulur. Halka açık bir bahçe, tek başına duran iskemleler ve çocuklar vardır. Colette, serin bir günde evine giderken, sıra sütunlar ile duvar arasında, "zikzak şeklinde hareket eden sürekli bir hava akıntısı" ile karşılaştı. "Bu akıntı Palais-Royal meydanından gelir ve iki akıma ayrılır, birisi Rue de Montpensier'yi doldurur, diğeri ise Galerie de Chartres'a doğru eser. Yazın, bir girdap şeklinde tozları ha-

* (Sanskritçe) İnsanın varoluşunun her bir aşamasında gerçekleştirdiği eylemlerin tümü. – ç.n.

vaya kaldırır, sonbahardaysa, aynı yerde erken düşmüş yaprakları[674] büyük bir girdap şeklinde havalandırır."

Palais-Royal'de insanlar kahkaha atar çünkü "gülünçlük, Şeytan'ın insandaki en açık işaretlerinden biri,"[675] ilk günahın inkâr edilemez izidir. Orléans işareti, zorunlu olarak her şeyi küçümsemeleri, saraylarının mükemmel simetrisine bile damgasını vurmuştur. Ama bahçesi, aynı zamanda Dağların Yaşlı Adamı'nın* da inzivasıdır: Uygarlığın en "çalkantılı, taşkın ve *mephitic*"[676]** olduğu nokta. Baudelaire, Paris'in sokaklarında yürürken, Napoléon'u, St. Hélène'deki son günlerinde bile duygulandıran (bir imparator olarak Bernardin'e şöyle demişti: "Bize her altı ayda bir, bir *Paul ve Virginie* vermelisiniz") Bernardin de Saint-Pierre'in Virginie'sini hayal eder. "Mutlak saflığın ve masumiyetin mükemmel sembolü" olan Virginie'nin, "hâlâ okyanus sisiyle çiylenmiş ve tropik güneşle yaldızlanmış, gözleri," şaire göre, "dalgaların, dağların ve ormanların kadim imgeleriyle[677] doludur." O da Palais-Royal'e doğru yürür. Ve Virginie orada, "masum bir rastlantı sonucu," bir dükkân vitrininde, "ancak canı sıkılmış ve kavrayışlı bir uygarlığın[678] yapabileceği türden öfke ve içerleme dolu bir karikatür" görür. Belki de nefret edilen *Autrichienne*'in rezil bir resmi? Ya da Parc au Cerfs'deki bir ahlaksızlık ânının görüntüsü? Virginie, bilinmeyene baktığını fark eder: "O gravür, kızda garip bir sıkıntı yaratacaktır, korkuya benzer bir şey."[679] Palais-Royal karikatürüne bakan Virginie'ye bakarken, Baudelaire'in sessiz gülüşünün, veda sözleriyle birlikte yaklaştığını duyarız: "Düşüşün ortaya çıkardığı olgular, kurtuluşun aracı[680] olacaktır."

Batı, Ansiklopedi ve genelev; sahne ve müze; Eden,*** üniversite ve harem olma düşü kurmuştur. Bir zamanlar, Palais-

* Hasan Sabbah. – ç.n.

** Yaşamı zehir etmeye eğilimli, kötü kokan. – ç.n.

*** İbraniceden gelir, büyük harfle başladığında, yeryüzü cenneti; küçük harfle, cennet. – e.n.

Royal'de bu düş gerçekleşti. Ama düş kendisinden ürktü. Şimdi, askıda durmuş bir şekilde, bize eşlik ediyor.

Mundus Patet

Her *ancien régime*'den bizi ayıran bir gölge-hat vardır: Eşsiz Palais-Royal'in çok sayıda kemerle parçalandığı an. Saltanata ait galeriler, Corneille tarafından övülen "kardinal'in sarayının muhteşem kemerleri," dükkânların, kumarhanelerin, kahvelerin ve genelevlerin işgaline uğradı. Bahçeler şehrin gevezelikleriyle doldu, Sesler tutuştu. Her şey dörtgen bir tezahürle gözler önüne serildi: Binlerce Oyuncusu olan Tiyatronun perdeleri kapanmadan önce son bir parçalanma. O düşüncesiz kalabalıkta, ahlaksız aristokrattan cahil köylüye kadar her adam, fahişelerin hiyerarşik yelpazesinin çok sayıdaki kıvrımı arasında kendi belirlenmiş yerini buldu. Napoléon, Palais-Royal'de Danıştayı kurdurduğu zaman, orası zaten görünmez cesetlerle doluydu ve bu kalıntıları düşmanın iktidarına terk etmeye hazırlanıyordu: Hükümet. Birkaç yıl sonra kemerler, önce gizlice, sonra taşkınca, ağızlarını Paris sokaklarına doğru açmaya başladılar. Palais-Royal'in gölgelere çekilmiş olan özü geri döndü; boğucu ve yapay bir alan içinden yayıldılar ve şehrin içinde çoğaldılar. Benjamin'in kavrayışlı bakışı, bu ağızları yeni dünyanın Hades'ine inen geçitler olarak görürdü: *facilis descensus Averni*. "Antik Yunan'da yaşayanlar, Yeraltı Dünyası'na geçit veren yerleri bilirdi. Bütün uyanık yaşantımız, belirli gizli yerlerde Yeraltı Dünyası'na indiğimiz bir ülkedir – içinden rüyaların aktığı güçlükle görülebilen yerlerle dolu bir ülke. Gündüz vakti hiçbir şey fark etmeden onların yanı başından geçeriz, ama uyku bir kez bastırdığında, hızla onlara geri dö-

neriz. Karanlıkta ellerimizle yolumuzu bulmaya çalışırken, bu belirsiz geçitlerde kayboluruz. Gün ışığında, bir şehrin sokaklarından oluşan labirent bilince benzer ve kemerler (şehrin geçmişine giden tüneller) dikkat çekmeden bunların içine akar. Ama gece vakti binaların karanlık kitleleri arasında, kemerlerin daha da yoğun karanlığı korkutucu bir şekilde kendini gösterir. Eğer bu dar geçitlerden geçmeleri[681] için onları cesaretlendirmemişsek, gelip geçen geçikmiş insanlar, yanlarından aceleyle geçerler." Palais-Royal'ın küstah manzarasından sonra Paris, kendi sınai tarihöncesinde, karanlıktaki *mundus*'un* izlerini buldu. Roma'nın kurulduğu günlerde, daha şehre bir isim bile verilmemişken, *mundus* adı verilen "yuvarlak bir çukur" kazmak âdetmiş. Plutarchos'a göre, çukur, "geleneğe göre iyi, doğaya göre de gerekli[682] olan her şeyin ilk meyveleriyle" doldurulurmuş. Ve bu çukura, yeraltı dünyasına açılan bir kapı olarak bakılırmış *(deorum tristium et infernum quasi ianua)*. Kemerlerdeki durum da buydu: Ticari eşyaların ilk meyveleri, cam tavanlar altında, küçük mermer masalar ve dökme demir sütunlar arasındaki çeşitli sergilerde toplanırdı. Nasıl ki "Roma'nın toprağına Cehennem'in ağızları[683] saçılmıştı," Paris de, "bir tarafta gaz lambasında Siren'ler şarkı söylediği, diğer tarafta kandil ışığında cariyelerin gözleri memnun ettiği"[684] yozlaşmışlık odalarıyla delik deşik olmuştu. Ama buralarda birbirine karışan maceralar, esas olarak nesnelerin maceralarıdır. Çekingen ama zorbaca ve vitrinlerin hareketsiz havasıyla örtülmüş biçimde, kendilerini kısa sürede gayrımeşru melez çiftleşmeye kaptırırlar. Aralarında "okült akrabalıklar" keşfederler: "Palmiye bitkisi ve toz bezi, saç kurutucusu ve Milo Venüsü, protezler ve mektup yazma kılavuzları, uzun bir ayrılıktan sonra,[685] hepsi burada birlikte bulunur." Cato, Festus tarafından alıntı yapılan bir paragrafında şöyle der: "*Mundus*, adını üzerimizdeki *mundus*'tan (gökkubbe, cennet) alır. Buraya gidenlerden öğrendiğim kadarıyla, biçimi gerçekten de, yükseklerdeki o *mundus*[686]

* (Latince) Dünya. – e.n.

gibidir." Bir pasajda, dükkân cephelerine ve imalı pencere camlarına yansıyan bulanık ışık dışında, gökkubbe ve yeraltı çukurları yoktur. Sağduyulu Romalılar her yıl, ilk meyvelerle dolu çukurun açık olduğu üç günden birinde savaşa başlamanın uygun olmadığına inanırlardı. "*Mundus patet*," derlerdi (Çukur açık). Restorasyon döneminde ve Louis-Philippe yönetiminde Parisliler için kemerler esas olarak, kötü hava şartlarından korunmuş bir şekilde, aylaklık yapmak isteyen insanları çekmenin pratik ve kârlı bir yöntemiydi. Benjamin'e göre, uyandıktan sonra gidip görmek isteyeceğimiz bir *oneiric** parçalar koleksiyonuna benziyorlardı. Benjamin pasajlar üzerine yazarken, Roma'nın kuruluş töreni için yaşamsal öneme sahip bir hareketten bahsediyordu: Plutachos'un söylediğine göre, *mundus* kazıldıktan sonra, "herkes kendi eyaletinden bir toprak parçası getirdi ve bunu ilk meyvelerin arasına serperek, her şeyi birbirine karıştırdı".[687] Alman Romantizmi'nin toprağı nihayet henüz bilmediği şeyle karşılaştı: Büyük Şehir.

Benjamin'in söylediklerine rağmen, pasajlardan esinlenen o büyük kitap, Aragon'un *Paris Köylüsü*'nden** çok (büyüleyici olsa da) Céline'nin *Veresiye Ölüm*'üdür.*** Kitapta, Céline'nin annesinin bir dükkâna sahip olduğu Passage des Bérésinas (gerçekte Passage Choiseul) üzerine öyküler vardır. Annesi genellikle, elbise kollarının hızlı hareketleriyle narin süslemeleri aşırmaya meraklı havai ve zengin müşteriler için dantel onarırdı ve narin mallarına koku sinmemesi için tek yaptığı yemek tereyağlı makarnaydı. Bir ayağı sakat olduğundan, boğucu dükkânının içinde huzursuzca ve duraksayarak hareket ederdi. Ama Benjamin, Paris pasajları hakkındaki kitabı için faydalandığı farklı kaynaklar arasına *Veresiye Ölüm*'ü katmadı; belki de onu okumamıştı bile. Céline söz konusu olduğunda Benjamin baştan beri, savunmada ve kuşkucuydu.

* Rüyalarla ilgili, düşsel. (Yunanca "oneiros": Rüya). – ç.n.
** *Paysan de Paris*, Louis Aragon'un eseri. – e.n.
*** *Mort à Crédit*, Louis-Ferdinand Céline'in eseri. – e.n.

Gözle görünür bir şekilde kıyaslamayı zorlayarak, "edebiyatta klinik nihilizm"in[688] savunucusu olarak Céline'i, Benn ve Jung ile aynı kefeye koyuyor ve bu konuyu bir konferansta ele almayı planlıyordu. Ama bu yazarlar, devamlı üzerinde konuşulan "nihilizm"den çok, Benjamin'in eserlerinde işittiği tehlike çanlarına yakındı: Jung'un akademik, sahte bilimsel yazılarının ardında, düzensiz ve saldırgan imgeler dolaşıyordu; diyalektiğe dönüştürülemeyen imgeler. Yelpazenin öteki ucunda Brecht'in yaptığına çok benzer bir şekilde Benn'in, kültürü küçümsediğinin farkına vardı. Ama Benjamin, Brecht'in acımasız sopasına teslim olmaya zaten karar vermişti ve bu yüzden diğer bütün seçenekleri reddetti. Netice itibariyle Céline'deki, bütün anlık sığınak adalarını, aşamalı bir bozunmanın "*petite musique*"i* olmayan her türlü alternatif tarih olasılığını kaplayan karanlık bir akıntı, her şeyi baştan önüne katıp götürmüştü. Yine de eğer kemerlerin bir şiirselliği varsa, yapay sayılabilecek yerlerin salgısı, özü denilebilecek bir şey varsa bu, küçük Destouches'un, dükkânın arka odasındaki somurtkan çocuğun annesinden sessizce öğrendiği şey olmalıdır: "Annem hâlâ çalışıyor. Gençlik yıllarında, pasajda her zaman onarılmayı bekleyen devasa bir dantel yığını olduğunu, masasının üzerinde kocaman bir tepenin, sadece birkaç frank kazandıracak bir iş dağının yükseldiğini hatırlıyorum. Asla bitmezdi. Yemek yiyebilmemiz için onu yapmak zorundaydı. Kâbuslar görmeme neden olurdu; o da görürdü. Bunu hiç unutmadım. Onun gibi masama her geldiğimde, beni bekleyen devasa bir yığın görürürüm. Dünyadaki tüm işlerimi bitirmeden önce[689] onarımını tamamlamak istediğim bir Dehşet yığını."

Tarihçiler, Talleyrand'ın müzakerelerde para elde etmedeki rahatlığını eleştirme konusunda ittifak içindedirler. Çok çeşit-

* (Fransızca) Değersiz müzik. – ç.n.

li kaynaklardan *douceurs* adı verilen önemli miktarlarda para sağladı. Çağdaşları bile onun ceplerini bu kadar arsızca nasıl doldurduğunun ayrıntılarını merak ettiler. Paul-François Barras, *Mémoires*'ının yedi sayfasını, "Bénévent Prensi Talleyrand'ın diplomatik hediyelerine[690] ve ilişkileri"ne dair bir listeye ayırır ve bu listeyi Madame de Staël'den edindiğini iddia eder. 1815 yılı boyunca değişik miktarları toplayarak görkemli bir sayıya, 117.690.000 Frank'a ulaşır (bu sayıya, Talleyrand'ın karısı ya da temsilcileri aracılığıyla yürüttüğü müzakereler dahil değildir).

Ama hiçbir tarihçi, Talleyrand'ın sadece elde edebileceği *douceurs* nedeniyle önemli bir müzakereyi yürüttüğünü ispatlayamadı. O başkalarının kendisine para vermesini sağlardı, hem de çok miktarda para, ama yine her koşulda yapacağı şeyleri yapardı. Bu konuda dostu ve düşmanı Mirabeau'nun yolundan yürüyordu. Talleyrand, *douceur* dünyasının tarihe karışıp sıranın *douceurs* dünyasına geldiğini herkesten çok daha iyi anlamıştı. Sonuç olarak, uzun süredir var olan bir âdette, diplomatik bir uygulama olan *douceurs* kabul etme âdetinde değişiklik yapma zamanının geldiğini düşünüyordu: Artık, "âdet olduğu üzere enfiye kutuları ya da mücevher" kabul etmiyordu, "sadece para"[691] alıyordu. Onun için enfiye kutusu, aşağılayıcı ve gereksizdi. Oysa para insanın kendini gizlemesinin en sağlam yolu, dünyayla araya bir mesafe koymanın ve gözlerini bir altın bulutuyla kaplayarak onu geçici bir süre etkisiz kılmanın en iyi yöntemiydi. *Douceur* ile *douceurs* dönemlerini birbirine bağlayan açık ve çok kesin bir tek kural vardı. Talleyrand bir gün Bourrienne'in neden polis şefi olarak atanmadığını açıklamak için bu kuralı Vitrolles'e ifade etti: "Ne bekliyordun ki? Bourrienne burada değildi. Kırık dökük bir atlı araba içinde Hamburg'dan dönüyordu. Paris'in sınır bölgesinde bir tekerleği kırıldı, onarılırken de yirmi dört saat beklemek zorunda kaldı. İşte muhtaç bir şeytan olmak böyle bir şey. Bourrienne'in iki yüz bin *Livre*'lik bir geliri olsaydı bile, yine de muhtaç bir şeytan olarak kalacaktı. Her şeyden önce, asla muhtaç birisi olmamak[692] gerekir." Bu yo-

rum, Kitabı Mukaddes'in şu hükmü konusunda onun günahkârca ve kesin bir yorumuydu: "Unto every one that hath shall be given..."*

Daha sonra, kendi yanlış spekülasyonları ve kendi *savoir vivre*'ini** mükemmelleştirme adına devam eden çalışmaları sayesinde, *douceurs*, kumar masasında hızla yok olacaktı. Ancak Carême ahçısı olarak kaldı. Talleyrand çok sevdiği kütüphanesini üç kez açık artırmaya çıkardı. Londra'da düzenlenen üçüncü artırmada *bibliotheca splendidissima*'sına*** ait 3.465 kalem eser, kendisine 210.000 Frank kazandırdı. O zaman altmış iki yaşındaydı. Talleyrand'ın öldüğü günkü gazeteler, vakur ve aptalca düşüncelerle doluydu. Marsilya'da bulunan Stendhal, bunları sinirlenerek okudu ve "bütün bu ağdalı duygular[693] karşısında sabırsızlık ... (ve) öfkeye kapılarak" aynı akşam Talleyrand'ın ölümü üzerine kendi bir makale yazmaya başladı. "Ölümüne yorgun"du ve aklında, daha hayranlığını yeni ifade ettiği bir İspanyol dansözü olan Dolores Seral'in hayali dönüp duruyordu. Ama Talleyrand için yazdığı ve asla bitirmediği kişisel kitabesinin ilk cümlesi, her türlü entelektüel bulanıklığı bir kenara itip, hoş ama utanç verici gerçeği açığa vurur: "Monsieur de Talleyrand, sonsuz bir zekâya sahip ama her zaman para sıkıntısı[694] çeken bir adamdı."

Johann Caspar Schmidt Almanya'nın gösterişsiz bir köşesinde büyürken, henüz isyan düşüncesini kimyasal saflığı içinde sunan tek Batı eserinin yazarı Max Stirner haline gelmemişken, ihtiyar Talleyrand, "insanın korkunç sayıda şey[695] düşündüğü" uzun ve uykusuz geçirdiği gecelerinden önce Dorothée ile uzun sohbetler gerçekleştiriyordu. Bir keresinde ilahiyat fakültesindeki hatıraları üzerinde durdu: "İlahiyat fakültesindeki ilk iki yılımda o kadar mutsuzdum ki, neredey-

* Kitabı Mukaddes'te, kendisine verilenden memnuniyet duyana daha çok verileceği, memnuniyet duymayandan, verilenin de alınacağını anlatan bir söz. – ç.n.

** (Fransızca) Yaşamayı bilmek. Yaşama dair kurallar. – ç.n.

*** (Latince) Muhteşem kütüphane. – e.n.

se kimseyle konuşmadım. Tek başıma, sessizlik içinde yaşadım. Serbest olduğum zamanlarda kütüphaneye çekilir, en devrimci kitapları arayıp bulur ve bir nefeste okurdum. Bütün ülkelerdeki ayaklanmaların, hükümetlere karşı kışkırtıcı eylemlerin ve karışıklıkların tarihiyle beslendim. Topluma kızgındım ve doğal olarak hakkım olan mevkiye neden gelemediğimi, neden sadece bir çocukluk hastalığı[696] yüzünden bundan mahrum edildiğimi anlamıyordum."

"Topluma kızgındım": Bunlar, kimsenin Talleyrand'ın ağzından duymayı beklemeyeceği kelimelerdir. Ancak bazı ufak farklar olsa da, Talleyrand *Mémoires*'ında yazdıklarıyla bunu doğrular: "İlahiyat okulunda, on altı yaşında başka pek az insanın hissedebileceği bir kedere tutulmuştum. Kimseyle tanışmak istemiyordum. Ne yapıyorsam, somurtarak yapıyordum. Üstlerime, ebeveynlerime, bütün kurumlara ve özellikle de boyun eğmek zorunda olduğum toplumsal geleneklere insaların atfettiği iktidara içerlemiştim.

"Üç yılımı Saint-Sulpice ilahiyat okulunda geçirdim, bu süre içinde neredeyse hiç konuşmadım. Benim kibirli olduğumu düşünürlerdi ve genellikle bu yüzden ayıplanırdım... Oysa sadece mutsuz ve içi öfke dolu, terbiyeli bir gençtim... Kardinal de Fleury tarafından zenginleştirilen Saint-Sulpice kütüphanesi zengin bir kütüphaneydi ve kitapları iyi seçilmişti. Günlerimi orada geçirdim. Büyük tarihçilerin, ahlakçıların, şairlerin eserleriyle çeşitli devlet adamlarının özel yaşamlarını okudum. Seyahat hikâyelerini bir nefeste okurdum. Yeni bir ülke, tehlikeli fırtınalar, bir felaket hikâyesi, büyük değişimlerin, bazen de karışıklıkların etkilerini görebileceğim ülkelerin anlatımları, beni çok cezbediyordu. Modern gezginlerin yazılarında sıkça anlattığı[697] bu büyük değişimlerle, büyük sarsıntılarla kıyasladığımda, kendi durumum bazen daha az değiştirilemez görünüyordu." Talleyrand bazı akıllıca değişiklikler yapmış: Özel sohbetlerinde "ayaklanmalardan" ve "isyanlardan" bahsederken, yayımlanmış biyografisinde "seyahat hikâyeleri" ve "fırtına"lardan söz ediyor. Ama aslında, her şeye rağmen, bunlar aynı şeyler değil miydi? Bun-

lar, bizim güvenli bir yere yerleşmemizi daima engelleyen o "sel"in değişik biçimleri değil miydi? Max Stirner'in ergenlik yıllarına ait izler, sadece Saint-Sulpice ilahiyat okulu kadar seçkin olmayan yatılı okullardaki profesörlerinin kayıt defterlerine yazdıkları birkaç notta kalmıştır. Ama *Der Einzige* baştan sona isyana dair uzun ve şiddetli hayallerle doludur. Stirner ve Talleyrand'ın ikisi de açığa çıktıklarında baş döndürücü bir hiçliğin içine dalmaya mecbur kaldılar. Stirner, daha baştan hiçliğe aitti ve bunu bütün saflığıyla ve mutlaklık iddialarıyla temsil edecekti. Talleyrand'ın hiçliği ise, "doğal mevkii"nden dışlanması sonucu doğmuştu. Meşru bir yer olan ve ne fırtınaların ne de ayaklanmaların bozabileceği bir düzeni temsil eden bu mevki bütün karışıklıklar sırasında onun için var olmaya devam etti. Ancak kendisi hiçbir zaman, düzenin herhangi bir toplumsal sistemle özdeş tutulabileceğini düşünmek gibi kaba bir toyluğa düşmedi. Yine de bütün toplumsal sistemler bu düzeni sezdirmek, işaretlerini göstermek zorundaydı. Bu, Aziz Paulus'un muammasının yansımasıydı: "Non est enim potestas[698] nisi a Deo" (Tanrı'dan gelmeyen hiçbir iktidar yoktur). Tüm hayatı boyunca bir önsezi hissetti. Sanki hafif bir parfümün kokusunu alırmış gibi dünyanın ötesinde, öfkeli dalgaların gerisinde, dalgaların son titreşimlerinin birleştiği, uhrevi ve dünyevi erişilemez bir "gizli okyanus"un uzandığını sezdi. Orada, o gizli okyanusta, Şafak ile birlikte, Cennet ile Yeryüzü'nü ayıran ve dengeleyen dayanak ortaya çıkmıştı ve hâlâ orda durmaktaydı: *Rta*.

Talleyrand'ın son müzakere masası, ölüm döşeğiydi. Her zamanki gibi çok önceden ve kimseye fark ettirmeden bu müzakereye iyi hazırlanmıştı. Karısı (bir zamanlar Hindistan'da çok çekici bir maceracıydı ama artık aşırı şişmanlamıştı) nihayet öldüğünde, Talleyrand veciz bir şekilde dedi ki: "Bu, benim konumumu oldukça basitleştiriyor."[699] Bu artık son hamlelerini yapmaya başladığının bir işaretiydi. Yarattığı efsaneye uygun davranarak, soğuk ve kayıtsız bir şekilde, üç yıldan uzun bir sürede ayrıntılı oyununun hazırlıklarını yaptı. Bir gün

Dorothée'ye gelişigüzel bir şekilde "'Başrahip Dupanloup'u görmek isterdim' dedi ve, '... ona günah çıkartıyoruz, ne de olsa' diye ekledi, yarı ciddi bir gülümsemeyle."[700] Birkaç hafta sonra başrahip Hôtel Saint-Florentin'e davet edildi. Burada Prens'in, Fénelon ölürken Saint-Sulpice hakkında söylediklerini aktarmasını dinledi ("bundan daha çok havarilere yakışır, daha saygıdeğer bir şey[701] görmedim.") Şimdi kendisi için en mutlu dönem olduğunu iddia ettiği somurtkan ve hülyalı ergenliğinde, "küçük bir Bonaparte" olmaya çalıştığı yıllarda, o da aynı ilahiyat okulunda eğitim görmüştü. Başrahip Dupanloup ve bu konuda vekili olarak hareket eden Dorothée aracılığıyla egemen Talleyrand, yaşamının son dört ayında Kilise ile müzakerede bulundu ve "kefaret için bir formül"e ulaştı. Önce iki engelin aşılması gerekiyordu: İlk olarak, piskoposluğu sırasında ruhban sınıfının dinsiz ve sivil bir nizamnameye sahip olması yönünde oy kullanmış ve bu nizamname doğrultusunda bazı piskoposların atamasını yapmıştı. İkinci olarak da, Papa VII. Pius'un bir mektubuyla rahip yetkileri elinden alınıp sıradan bir inanan mertebesine indirildikten sonra evlenmiş ve hâlâ geçerli olan rahiplerin temiz kalması yeminini bozmuştu. Sürekli olarak üzerlerinde değişiklikler yapılan bir dizi belge, Hôtel Saint-Florentin ile Paris başpiskoposu olan Monseigneur de Quélen arasında gidip geldi. Güvenilir bir Bröton olan başpiskopos, nedamet getirmesi için yıllardır Prens'e yalvarıyordu. Bu müzakereler ışığında Prens'in toplum içine son kez çıkışı ayrı bir anlam kazanıyor. Üzerine sıkıca oturan siyah bir frak ve uzun bir dantel kıravat giymiş olan seksen dört yaşındaki Talleyrand, Direktuvar'ın bir mucizesi görünümünde, Reinhard adındaki sıradan bir diplomata methiyede bulunmak için, "üniformalı iki erkek uşağın[702] kollarında" Institut de France'ın merdivenlerinden yukarı taşındı. Tuhaf bir övgü gibi görülebilecek bu konuşmayı yapmak için bir kez daha kesin ve açık bir nedeni vardı. Bu onun, en mükemmel tarzıyla yapacağı bir "halka veda" olacaktı. (Konuşmasından sonra Victor Cousin, coşkulu hareketler eşliğinde, bir âlimin acemi heyecanıyla, "Ay-

nen Voltaire gibi![703] Aynen Voltaire gibi!" diye tekrarlayacaktı.) Ama her şeyden çok bunun bir kinaye olması amaçlanmıştı. Talleyrand, Reinhard'ın yaşamını özetlerken, mükemmel bir açıklık ile, Reinhard'ın ilahiyat araştırmalarının önemini vurguladı. Kendine de gençliğinde aynı türden çalışmalar rehberlik etmişti. Fransa tarihini şereflendiren büyük tarihçi-diplomatların ayrıntılı bir listesini sunan Prens, belirli bir açıdan bakıldığında, diplomasi sanatının, dini araştırmaların bir dalını andırdığını belirtti. Yıllar önce, sadık bir gözlemci, Baron von Gagern, "Onun kendini, çağının önde gelen ilahiyatçılardan biri[704] olarak gördüğünü söylediğini işittim" diye yazmıştı. Talleyrand, şimdi bu çelişkili iddiasının temelindeki mantığı ortaya serdi. Reinhard methiyesinin kopyaları ertesi sabah Monseigneur de Quélen ve Başrahip Dupanlop'a iletildi.

Talleyrand'ın geri adım atmak isteğinin "içten" olup olmadığını merak etmek anlamsızdır; Viyana Kongresi karar belgelerinin "içten" olup olmadığını merak etmeye benzer. Elbette müzakerelere başlama yolundaki ilk dürtüsü dinsel değil, törenseldi. Talleyrand son yıllarında, ilerideki tehlikeyi gördü; kendine zavallı bir sivil cenaze dışında hiçbir şey uygun görülmeyebilirdi. Bu onun tek korkusuydu. Hekimine şöyle dedi: "Tek bir şeyden korkuyorum:[705] Uygunsuzluktan." Tüm hayatı boyunca Talleyrand, skandalın kendisi olmuştu ama bu skandal her zaman, düzeni sağlama ve her türlü *inconvenance*'tan* sıyrılma gücüne sahipti. Ve şimdi ölümüyle birlikte, hassas bir dengedeki bu imaj, Kilise'nin resmi reddi karşısında dağılma tehlikesi yaşıyordu. Son gösterisinde en eski tarikattan kovulmuş birisi olarak görünecekti. Talleyrand, Fénelon'dan alıntı yaparken, bir paragrafta duraksadı: "Bakışlarımızı Kilise'ye çevirelim, çağlar boyunca korunmuş olan o Tanrı'nın çocuklarının görünür toplumuna: Orası sonsuz krallıktır. Bütün diğer güçler yükselir ve çökerler. Dünyayı şaşırttıktan sonra, kaybolurlar." Talleyrand sayfa kenarına şöy-

* (Fransızca) Uygunsuzluk. – ç.n.

le yazdı: "Çok hoş!"[706] Onun yeri, sonu olmayan krallıktı. Dorothée'ye, "Roma'yı yatıştırmak için bir şeyler[707] yapmak zorunda olduğumun farkındayım" dedi.

Öte yandan attığı geri adım reddedilirse, bütün hayatını boşa çıkartabilirdi. Talleyrand'ın siyasi dehası burada kendini son kez gösterdi. Siyasette, eylemlerin kendilerinden çok, ne zaman gerçekleştirildikleri daha belirleyicidir. Bir siyasetçi zamana hâkim olabilen kimsedir. Ve Talleyrand'ın zamanın gücüne inancı asla sarsılmadı. Onun siyasetinin içsel silahı, ertelemeydi. Bu kez Talleyrand bunu sınıra, yani ölüme kadar zorlamaya karar verdi. "Çoğu şey, yapılmayarak yapılır."[708] Bu, Lao-Tsu'nun *wu wei*'sinin* tamamen Batılı bir yorumuydu ve Talleyrand'ın birincil düsturuydu, bir gün Gagern'le paylaşacağı bir diğer sırrıydı. Şimdi bu düstur, en katı şekliyle uygulanıyordu: İnsan, işlerin ölümünden hemen önce yapılmasını sağlamalı, hatta buna *karar vermeli*. Talleyrand can çekişirken, yaşamının sona ermesinden bir gün önce, büyük bir kibarlık göstererek de olsa nedamet belgesini imzalamayı dört kez reddetti. Nihayet ertesi gün erkenden, sabah beş ile altı arasında belgeyi imzalayacağını söyledi. O mayıs sabahı saat altıyı çalarken, Dorothée şöhretli tanıklar huzurunda her kelimeye özellikle vurgu yaparak iki sayfalık metni yavaşça okuduktan sonra da belgeyi imzaladı. Bir nedamet belgesinden öte bir şey olan metin, Kilise'nin otoritesine boyun eğdiğini ifade ediyor ve metnin *verba generalia*'sı,** bütün çirkin hatıraları örtüyordu.

En doğru ana kadar bu eylemi ertelemekti. Can çekişme Talleyrand'ın sınavı oldu. Şarbon nedeniyle çıkan ve sırtüstü yatmasını imkânsız kılan bir "kocaman yara"[709] nedeniyle azap çeken Talleyrand, her iki saatte bir değiştirilen iki adamın kollarında tutuluyordu: Omuzları, "iplerle tavana asılmış"[710] bir yastığa dayanıyordu. Talleyrand son ana kadar bir

* (Çince) Kabul ediş, diplomasi, sabır, şefkat, boyun eğme, kendi çıkarını düşünmeme. – ç.n.
** (Latince) Genel sözler. – ç.n.

kumarbaz idi: Kendi ölüm saati üzerine bahse girdi ve her şeyini, aklının başında olduğu son ana yatırdı. Son eylemi yine bir imza olacaktı. Olabilecek en küçük eylemdi, ama bütünü simgeleyebilecek tek eylem, buydu. İmzasının (çağının bütün büyük antlaşmalarının altında göründüğü şekliyle, CHARLES-MAURICE, PRINCE DE TALLEYRAND) yanında ve ona mümkün olduğu kadar yakın bir yerde, meydan okunamayacak bir otoritenin mührü olacaktı: Ölümün mührü. Ve öyle de oldu. Metni imzaladıktan dokuz saat sonra Talleyrand öldü. İmza atmasıyla ölümün mührü arasındaki zaman aralığını olabileceği kadar kısa tutması, onu her türlü saldırıya karşı korudu. Ama belge Roma'ya ulaştığında Papalık bunu yetersiz buldu. Eğer Talleyrand birkaç gün daha yaşasaydı, çok daha katı bir metne tekrar imza atmanın utancına katlanmak zorunda kalacaktı. Şimdi artık çok geçti, Talleyrand artık kendini düzeltemezdi, artık Kilise'nin dayattığı kelimelerle kendini mahkûm edemezdi. Bunlar onun üslubunun yüceliğini zedeleyecek şeylerdi. Prens, kutsal törenden geçmiş, vasiyetinin ilk kelimelerinde belirttiği gibi: "Roma Katolik Apostolik Kilise'sinin sinesinde" ölmüştü. Kilise, Papa'nın Talleyrand'ın nedamet belgesini yetersiz bulduğunu asla ilan etmedi. Bu belge uzun süre XVI. Gregorius'un masasında, en değerli belgeler arasında durdu. Sonra ortadan kayboldu. Anaç Vatikan arşivlerinde bu belgenin izi kalmamıştır.

Teolojik mücadeleyi, gerçek can *agónia*'yı* bitiren ifadenin küstahlığı ve bilgeliği nefes kesicidir; bunu tek bir tanık, Prosper de Barante kaydetmiştir. Başrahip Dupanloup, ölmekte olan Prens'e kutsal yağ sürmek için yaklaştığında, Talleyrand ona ellerinin arkasını uzatarak, dedi ki: "Monsieur Başrahip, benim bir piskopos olduğumu hatırlayın." Piskopos olarak atandığı o geçmişte kalan günde, Talleyrand'ın avuç içlerine kutsal yağ sürülmüştü. Şimdi ellerinin diğer taraflarına da kutsal yağ sürülecekti, böylece elleri tamamıyla kaplanacaktı. Bu eylemiyle Talleyrand, onu ruhban sınıfının yolu-

* (Eski Yunanca) Can çekişme. – ç.n.

na iten ebeveynlerinin isteklerinin, kendi bütün tasarımlarından daha uzak görüşlü olduğunu kabul etmiş oldu. Daha şimdi imzaladığı metinde dediği gibi, "elli yıldır süren bir devrim" boyunca kutsal olanı korumak zorunda kalmış, kutsalı skandalla örtmüştü. Ama şimdi ellerinin arkasını kutsal yağ sürülmesi için uzatıyordu. Onca yıldır şeytanın yolundan giden kendisi, kabul ediyordu ki, ruhu daha baştan Tanrı'ya satılmıştı.

Talleyrand'a yönelik acımasız saldırıda Chateaubriand, ölümü üzerine şöyle yazarak, etrafındaki herkesi bir adım geçtiğini düşünüyordu: "Yıllar boyunca birçok kez yüksek mahkeme huzuruna çağırılan Monsieur de Talleyrand, itaat etmemekte inat ediyordu. Tanrı'nın buyruğuyla, ölüm onun peşine düştü ve nihayet onu buldu. Eğer bu yaşama yakından bakacak olursak; ki Monsieur de Lafayette'in yaşamı ne kadar sağlıklıysa, bu da o ölçüde çürüktür; karşımıza çıkacak iğrençlikle ben başa çıkamam. Bulaşıcı hastalık taşıyan adamlar, fahişelerin cesetlerine benzer; ülser onları o ölçüde aşındırmıştır ki, anatomi derslerinde kullanılamazlar."[711] Ama daha da ileri giden birisi vardı: Sainte-Beuve. Tarzından şaşmayarak, ağır bir hakaret savurdu, ama kendisini bir hamişin zehirli fısıltısında gizledi: "Yozlaşmış adamların önemli menfaatlerinden birisi söz konusuysa, Tanrı bizi onların *douceur*'ünden[712] korusun."

"Denilebilir ki" nedamet belgesini imzaladıktan sonra "Talleyrand, Fransa kralları gibi, halkın arasında öldü."[713] Saat tam sekizde Louis-Philippe göründü. Yanında Madame Adélaide vardı. Kahverengi bir ceket ile parlak çizmeler giymişti ve şapkasını elinde sinirli bir şekilde tutuyordu. "*Tant soit peu bourgeois*"[714] (birazcık burjuva) bir görünüşle, Prens'in eski ve biraz solmuş sabahlığına ve geniş alnına baktı. Talleyrand, ilk hizmetçisi Hélie'ye kadar, orada bulunan herkesi, protokole göre uygun sırayla krala tanıtarak, sıkıntıyı giderdi. Takip eden saatlerde, ölen adamın yatak odasının yanındaki misafir odasında küçük çaplı bir kalabalık birikti. "Ba-

zıları pudralı kafalarıyla, bazıları kel kafalarıyla," çeşitli siyasetçiler, "parlayan alevin etrafında toplandılar. Konuşmaları yönlendirenin gerekli hassasiyete sahip olması sayesinde, alçak sesle yürütülse de, canlı sohbetleri, daireyi sürekli bir uğultuyla[715] doldurdu." Prens'in sekreteri Colmache, kalabalığı gözlemliyordu. Talleyrand'ın eski bir yolsuzluk ve spekülasyon yoldaşı olan Montrond'un bir kenarda tek başına ve keder içinde oturduğunu gördü: Montrond, "sessiz ve üzgün oturuyordu, diğerlerinden ayrı, düşüncelere dalmış gibi görünüyordu, etrafında sahnelenen oyunun çeşitli ayrıntılarına dikkat etmiyordu. Bu durum başka bir yerde olsaydı, ondan korkulmasına neden olan[716] o keskin ve acı hiciv özelliğinin ortaya çıkmaması imkânsızdı." Güzel Düşes de V., pencere kenarında bir divanda uzanmıştı. Etrafı, "önünde, halının üzerine diz çökmüş ya da ayaklarının dibine divanın minderleri üzerine oturmuş ve hepsi hırsıza benzeyen ve *'Jeune France'* bir grup yakışıklı genç[717] tarafından" sarılmıştı, Prens'in öldüğü haberi fısıltıyla yayılır yayılmaz, odalar ânında boşaldı: "Kâhini, bilgesi olduğu belirli gruba ya da hizibe haberi ilk yetiştiren olma umudu taşıyan herkesin malikâneden ayrılmakta gösterdiği telaş o kadar fazlaydı ki, sanki bir karga sürüsü[718] aniden uçup gitmişti." Sadece gerçekten sadık olanlar kaldı, belki de Prens'in matemini en derinden tutanlar: Hizmetçileri. Her biri, alışkın olduğu rutini sürdürdü. Colmache, birden ahçının ortaya çıktığını gördü: "Onca yıldır, her sabah talimatlarını almaya alıştığı saatte, dakik bir şekilde, bu sefer ellerinde uzun satırları ve kar beyaz kostümleriyle kendini izleyen yardımcılarıyla birlikte, yatağın başına kadar törensel adımlarla (yürüdü), şapkasını eline alarak diz çöktü ve kısa bir dua fısıldadı. Her biri cesede kutsal su serpti ve bütün geçit töreni, geldiği kadar sessiz bir şekilde[719] geri çekildi."

Petersburg'tan Mektup

Mösyö le Chevalier,

On dört aylık bir aradan sonra size yazıyorum, bu süre zarfında kimseyle yazışmadım. Önümde akan Neva, bu süre içinde beni daha uzağa götürmüşe benziyor. Tafta perdelerin arasından Kamçatka kokusunu alabiliyorum.

Çok iyi bildiğiniz gibi, öfke ve ayak direme nöbetlerim, her zaman özümdeki neşeyle hafifler. Ancak çektiğim beyhude ve sürekli acı karşısında, bu kaygısızlığım neredeyse yok oldu. Akşamları atlı arabamı çağırıyorum ve neredeyse kendimi zorlayarak bir zamanlar beni büyülemiş olan o hanımefendileri ziyaret etmeye gidiyorum. Başımı aşırı yüklü hissediyorum; yorgun, *hiçliğin* muazzam yükü altında *ezilmiş* gibi. Bu türden toplumdışı davranışlardan rahatsız olmama rağmen, bugünlerde esasen kendi kendimle konuşuyorum. Ama insanın bir şeyler yapması lazım. Ben de kendimi bir köşeye kapatıyorum ve okuyorum, beni ürperten bir vecd haline giriyorum; geceleri sık sık kendimi ölmüş ve korkunç surette yaşam dolu insanlara sövüp sayarken buluyorum. Siyasetin acımasız dünyası daima aklımı işgal ediyor, bütün fikirlerimin içine sızıyor ve onları zehre çeviriyor. Yakın zaman içindeki en hoş deneyimim birkaç ay önce gerçekleşti: Lena'nın ağzında, bir buz kitlesi içinde bulunan bir mamutun kalıntılarını görmeye gittim. Kutup ayıları cesedi kısmen yemiş olsa da, ona dokunabildim, Tufan'ın o inkâr edilemez tanığını, kaçınılmazlığıyla bize azap çektiren ve bizi harekete geçiren gelecek Ateş vaadini okşayabildim. Kulağı hâlâ kıllarla kaplıydı. Beş ya da altı kez burnumu etine dayadım. En mükemmel Doğu parfümünü koklayan, zevkine en aşırı ölçüde düşkün bir kişi, benim o çürümüş, tufandan öncesine ait etin pis kokusundan al-

dığım hazzı asla bilemezdi. *Quod semper, quod ubiqiue, quod ab omnibus.* O cesedin yanında, doğmanın, bütün duyularımın sarılı olduğu o zümrüt iğin hoşluğunun hâlâ hafifçe titreştiğini hissettim. Sonra dolaplarla konuşmaya geri döndüm. Modern felsefenin tarifsiz alayları karşısında benim için kesin olan şeyler, o mamut gibi, buzdan dağında el değmeden kalmaya devam ediyor. Ve o ceset gibi, yalnızlığımın kutup ayılarının beni yavaşça parçalamasına izin veriyorum. İyi şövalyem, bilmek istediğim tek bir şey var: Paris'te insanlar bugünlerde neler konuşuyor?

Sevgilerle
St. Petersburglu Senatör

Saint-Beuve, *bon mot*'nun nasıl *fin mot* –nihai, gizlenmiş gerçek– haline geldiğini; *fin mot*'nun çok keskin olduğunu gören insanların da, terbiye uyarınca, bunu söylemekten kaçındığını bize gösteriyor; nihayetinde, *fin mot*, gereğinden fazla başka *mot*'larla birbirine karıştırıldı. Aksi halde, yaşam yolundaki yorucu yürüyüş, umutsuz bir felçle noktalanabilirdi. "Yanılsamalarınızdan bir kısmını korumalısınız, yaşamın ilerleyişine dair olan inancınızın bir kısmını korumalısınız. *Fin mot*'yu gereğinden fazla iyi bildiğinizde,[720] doğa sizi sahneden uzaklaştırır, çünkü aksi takdirde dramanın ilerlemesine engel olursunuz."

"Etrafta dillendirsinler diye, insanların akıllarına arada bir bazı *düşünceler* koymak:[721] 'Lichtenberg'de, Meister'de, Mencius'ta ... okuduğumuz gibi." Sainte-Beuve'ün en büyük derdi, "etrafta dillendirmek," ona ait o düşünceleri, o küçük cümleleri makalelerine yavaşça sokmak, ama göze çarpmamaları için bunları kendine mal etmemekti. Aksi takdirde fazla dikkat çekici hale gelirlerdi ve bu onların hassaslıklarına zarar verirdi. Onun düşüncesine göre, bir yazar, dış katmanların al-

tına girebilen, gizli titreşimleri algılayabilecek okurları için beklemeliydi. Ama yıllar geçtikçe, Sainte-Beuve'ün ihtiyatı, kendini vurdu. Onun yazılarında yüzeyin altındakileri görmekte zorlanıyoruz ve tanıyamadığı, tanımak istemediği belli yazarlara kulaklarını bu denli kapatmış olması bizi biraz sinirlendiriyor (bu, Proust'un ona yönelttiği suçlamaydı). Bu arada onun eserlerini, başkalarından esirgemekle kendisini suçladığımız uzağı gören bakışla değerlendirmeyi unutuyoruz.

Edebi yaşamın geleneklerine saygı gösterme konusunda Sainte-Beuve'ün üstüne yoktu. Ölüm döşeğinde yatarken dahi, Caro'nun bir makalesine yanıt olarak birkaç kibar satır dikte ettirdi. ("Bu ne kibarlık![722] Nasıl da merhem oluyor! Tabii ki biraz pişmanlıkla birlikte yaşamsal öneme sahip ne kadar çok gerçek gün ışığına çıkıyor!") Başka kimsede, bu gelenekler bu denli zehir üretmedi. Bu zehrin bir kısmı, yoğun renkli parçalar, ölümünden sonra yayımlanan *Cahiers*'ye aktı, bir kısmı da, 1843 ile 1845 arasındaki üç yılda Juste Olivier'nin *Revue Suisse*'inde ismi açıklanmayan bir yazarın (Sainte-Beuve) yakıcı eserinin, *Chroniques parisiennes*'i yayımlandığı İsviçre'ye göç etti. Ama yazarın da ironiyle belirttiği gibi, "Paris ancak Paris'te yayımlananlarla[723] ilgilenir." Böylece, Chateaubriand'ın *Vie de Rancé*'sini *Revue des Deux Mondes*'da saygıyla ve alkışla karşılayan ("Monsieur de Chateaubriand söz konusu olunca eleştirmen artık eleştirmen gibi davranamıyor; sadece yolu üzerindeki çiçekleri toplayıp, sepetini dolduruyor")[724] kalem, iki hafta sonra *Revue Suisse*'de bu kitabı alaycı sözlerle değerlendirdi. Sainte-Beuve, edebi gençliğinde Chateaubriand'ın içi boş tarzının nasıl yankılandığını çok iyi hatırlıyordu. Chateaubriand'ın nasıl Madame Récamier'nin yanında durduğunu; Madame Récamier'nin nasıl "her gün ona canlandırıcı övgüler yağdırmak için binlerce hoş yöntem geliştirdiğini" hatırlıyor. Melankolik ihtiyar adam bu övgülerden hiç yorulmuyordu: "Her taraftan etrafına yeni dostlar ve hayranlar topladı. Hepimizi altın bir zincirle[725] onun heykelinin ayağına bağladı." Uzun bir süredir Sainte-Beuve,

güzel Abbaye-aux-Bois türbesinde utangaç bir rahip yardımcısıydı. Gezegenlerin yörüngeleri gibi, iskemleler çemberler şeklinde yerleştirilir ve Chateaubriand, ipek bir eşarba sarılı *Mémoires d'outre-tombe*'un elyazmasıyla içeri girerdi. Genç eleştirmen, ustanın ve Madame Récamier'nin görkemi karşısında felce uğramıştı. O yıllarda, aslında o zaman bile onun için aşikâr olan bir şeyi ima dahi edememişti: Chateaubriand'ın, din, siyaset ve düşünceden çok, iki kıskanç gücün aşındırıcı kültüyle alakalı olduğu: edebiyat ve kadınlar. Sainte-Beuve'ün ürpermesi için en büyük neden buydu çünkü benzer bir eğilimi kendisinde de fark etmişti ama onda bu eğilim çalışma odasının veya Bibliothèque Mazarine'in bir odasının sınırları içerisine kapatılmış ya da isimsiz gezginin Paris'teki gezilerinde etrafa saçılmış; her durumda, ilmi bir *grisaille** tarafından ebediyen kamufle edilmişti. Ve bu eğilim, Amerikan ormanları olmaksızın, koyu aristokratik duvarlar olmaksızın, Kutsal Topraklarda ya da lagünlerde seyahatler olmaksızın yıllarca köşesinde beklemişti. Joseph Delorme'un vaktinden önce solmuş dizelerinin güzel kokusuna bürünmüş ruhu, sadece, "tek bir yolculuğa çıkmıştı: O da, Amiens'den Paris'e, bir de belki tatillerde Ecole de Médecine'den[726] Rouen'a kısa bir gezinti." Ama şimdi İngiliz gazeteleri Chateaubriand'a, "the good old man"** diyorlardı. Sainte-Beuve bunu kasıtlı olarak "*le vieux bonhomme*"*** olarak çevirdi ve bıçağı da döndürdü: "Bu, hem defne dallarıyla, hem de kuyruklu şapkayla[727] taçlandırıldığı anlamına geliyor."

Nikris (damla) hastalığına yakalanmış olan Chateaubriand, *Vie de Rancé*'yi Rue de Bac'daki odasındaki demir yatağında dikte ettirerek yazmıştı. Buradaki diğer biricik mobilya, kilidi kırık bir beyaz tahta sandıktı. İtici bir Bröton sekreter tarafından ona getirilen on yedinci yüzyıl kitaplarından alıntıları ayıklamış, sonra bunları unutamadığı kendi hatıra-

* (Fransızca) Kurşuni renklerle, özellikle cam üzerine boyama tekniği. – ç.n.
** (İngilizce) Yaşlı, iyi adam. – ç.n.
*** Sevimli ihtiyar. – ç.n.

ları ile karıştırmıştı. Bunlar o ikinci *outre-tombe*'da açığa çıkmaya devam ediyordu çünkü *Mémoires*'ı zaten tamamlamıştı ve sadık bekçileri olan Madame de Chateaubriand ile Madame Récamier, sevdikleri adamın hayal gücünün başka çıkış noktası bulamayacağından korkmuşlardı. Şimdi *Vie de Rancé* ile, o hayaletimsi ve hâlâ duygusal hezeyanla karşılaşan Sainte-Beuve bir dedikodu sütunu yazarının acımasızlığı ile İsviçrelilere ilan edebilirdi: "Chateaubriand'ın *Rancé*'si bir hayal kırıklığı."[728] Sonra duruma açıklık getirdi: "Uzakta olan ve dolayısıyla kendini pek de o kadar saygı göstermek zorunda hissetmeyenlerimiz, açıkça itiraf etmek durumdadır ki basit ve sade olacağını düşündüğümüz bu kitap, yazarın ihmalkârlığı ve ciddiyet noksanlığı yüzünden, gerçek bir ıvır zıvır parçası haline gelmiştir. Yazar kitabın içine her şeyi fırlatıyor, her şeyi karıştırıyor, bütün dolaplarını boşaltıyor."[729] Dudak bükerek devam etti: "En hoş ve uçarı görüntüler devamlı dışarı uçuyor, her köşede ve manastırdaki her sütunun arkasında salınıyorlar. Geçen gün, gamsız bir zekâ, kitabın gerçekten de Saint Antuan'ın baştan çıkartılmasına benzediğini söyledi: İçinde o kadar çok şeytan var ki, öyle de güzel şeytanlar ki! Bazı bölümlerinde, La Trappe'ın* Opera sahnesinin kenarlarına[730] açılan geçitleri olmalıymış gibi geliyor."

Trappistler de memnun değillerdi: Chateaubriand'ın, tarikatlarının kurucusu, büyük reformcu Armand de Rancé'ye saygılarını sunmak ve kendi günahlarının kefaretini ödemek için yazdığı kitapta, dindarlıkla ilgili hiçbir şey yoktu. Gerçekten de kitap, La Trappe üzerine bir şeytan sürüsü saldı. Manastırın sekreteri, kitabın temelinde, "iftira niteliği taşıyan, imkânsız hikâyelere aptalca bir inancın" yattığını hissetti. Rancé üzerine bir araştırma yazan katı bir tarihçi olan Başrahip Dubois, Chateaubriand'ı, sapkınlıkla ve inatla, "romanına uy-

* Fransa'da bir manastır. Koyu bir disiplin içeren Trappist tarikatının merkezi. Başrahip, eski bir saray mensubu olan Armand de Rancé (1626-1700). – ç.n.

mayan her şeyi"[731] görmezden gelmekle suçladı. Ve bu doğrudur: Chateaubriand'ın son gezintisi olan *Vie de Rancé*, hiç de ruhsal açıdan olumlu katkısı olan bir biyografi sayılmaz. Bu, Chateaubriand'ın serbest çağrışıma, hatta çılgınca çağrışıma nihai teslim oluşu; kendi hafızasında, zamanın harabelerinin ötesindeki gölgeleri harekete geçirecek şekilde sapkın bir altüst edişle yaptığı aramaydı. Bu gölgelerin hareketleri ani, aşırı ve düzensizdir. İnsan, erdemli bir *pensum** ile taşkın bir monoloğun cazibesi ardındaki gerilimi hissedebiliyor. Eserde; olgular, alıntılar ve hatıralar, ancak yosunlar sayesinde bir arada duran taşlar gibi sıralanmış. Uyumluluktan ve tutarlılıktan tamamen yoksun olan eser, uyuşturucu bir yumuşaklık ile acımasız ve keskin kavrayışlar arasında gidip geliyor. Şu sözleri yazmaya cesaret eden adama adanmış: "Biz, ölmek için yaşıyoruz. Tanrının planı şu: O bize ışığı hissetmenin neşesini ihsan ediyor, sonra da bizi bundan mahrum bırakıyor." Ancak *Vie de Rancé*, kayıp yaşamın her anı için yakıcı bir pişmanlık ifade eder ve bizi sükûnetle uyumsuz bir haleti ruhiyede bırakır. Bu öyle bir vedadır ki, nedamet maskesi altında günah hatıralarının peşine düşer. İhtiyar bir adamın huzursuzluğu ve can sıkıntısından daha bulanık bir şey yoktur.

Son olarak Chateaubriand, kitabında kâfir bir hurafeden yararlanır. Manastırın katı sekreterinin kastettiği şey de kuşkusuz budur. Bu, Montbazon Düşesi'nin kesik başıyla ilgili hikâyedir. Bu hikâye, neredeyse iki yüzyıldır ortada dolaşıyordu. Genç Rancé'nin metresi olan Düşes, "görebileceğiniz en güzel yaratıklardandı ve her baloda, diğer tüm kadınları gölgede bırakıyordu."[732] Tallemant bunun böyle olduğuna bizi temin ediyor, ancak kendisinin zevkine uymuyormuş, çünkü "arzu edilebilir olanın iki misli büyüklüğünde göğüsleri"[733] varmış. "Elbette güzellerdi, beyaz ve sıkıydılar ama onları gizlemek zor oluyordu." Kardinal de Retz, Düşes'i tanımlamak için der ki, "ahlaksızlık içinde yüzerken[734] erdeme bu kadar az saygı gösteren birini hiç görmedim." Genç yaşta Saray'a

* (Latince) Kolejlerde (dini okul), ceza olarak verilen ödev. – e.n.

takdim edilen Düşes'in aşk ve paraya karşı bir tutkusu vardı ve bu ikisini sık sık birleştirirdi. Böylesi zamanlarda "açgözlülüğü, sefahatini yumuşatır[735] ama engellemezdi." Düşes, otuz yaşında artık hiçbir işe yaramayacağını, o yaşta yapılabilecek tek şeyin kendini nehre atmak olacağını iddia ederdi. Prenses Marie'nin düğününde otuz beş yaşındaydı ama güzelliği hâlâ rakipsizdi. Ondan on dört yaş genç olan Rancé, ona âşık olduğunda başrahip idi. Rancé, onunla tanıştırıldığı gün, uzun kıvırcık saçları vardı; bileklerinde iki zümrüt, bir parmağında bir elmas yüzük, kemerinde bir kılıç ve eğerinde iki tabanca bulunuyor, zarif bir kumaştan yapılma mor renkli bir ceket giyiyordu. Daniel de Larroque, 1685 yılında Rancé'ye saldırmak amacıyla yayımladığı "La Trappe başrahibinin din değiştirmesinin gerçek nedenleri" adındaki broşürde, Rancé'nin yaşamındaki dönüm noktasının Madame de Montbazon'un ani ölümü olduğunu iddia eder: "La Trappe başrahibinin kadınlarla yakından ilgilendiğini ve başından birkaç aşk ilişkisi geçtiğini zaten söyledim. Sonuncusu, güzelliğiyle ün salmış bir düşes idi; bir nehri geçerken ölümden kıl payı kurtuldu ama birkaç ay sonra ölüm yine karşısına çıktı. Başrahip arada bir taşrada kalmayı severdi, böylece, bu öngörülmedik ölüm meydana geldiğinde Paris'te değildi. Tutkusunu bilen uşakları, bu üzücü olayın haberini ondan özenle sakladılar. Durumu ancak döndüğünde öğrendi. Doğrudan düşesin dairesine çıktı, buraya her saatte girmesine izin vardı; ama umduğu zevk yerine karşısına ilk çıkan şey bir tabut oldu. Sevgilisinin tabutu olduğunu anladı, onun kanlı başını gördü,[736] üzerine dikkatsizce örtülen kumaşın altından yuvarlanmıştı. Tabut çok kısa olduğu için başı gövdesinden kesilmişti, bu şekilde yeni ve daha uzun bir tabut almaya gerek kalmamıştı." Başkaları da, Rancé'nin Madame de Montbazon'un başını çaldığını söylerler; din değiştirmesinin safhaları sırasında kafayı yanında taşıdığını, hatta manastırda dünyadan uzak ve zevklerden yoksun yaşarken başı hücresinde tuttuğunu söylerler. Yıllar sonra, başın, Rancé'nin La Trappe'daki haleflerinin odasında sergilendiği rivayet edildi. Rancé'nin portreleri ge-

nellikle, kâğıtlar, folio* kitaplar ve haçlar arasında bir kafatası gösterir. Sessizliği içinde La Trappe'ın iktidarını kısaltan bu kafatası, böylece bir ölüm imgesi değil de, yeri doldurulamaz bir fetiş, "yaşamın sinesine[737] o denli çok eğilen" söz konusu kadının bir hatırası olacaktı.

Küstah Chateaubriand, bir dilbilimci kesinliğiyle bu efsanenin inandırıcılığını inceler gibi yapar, hatta makul bir açıklama bile önerir: Düşesin kafasının kesilmesinin nedeni, cimri birisinin bir tabut parasından tasarruf etmek istemesi değil de, anatomik araştırmaydı. Her durumda, vardığı sonuç açıktır: "Bütün şairler, Larroque'un olaya dair anlattıklarını kabul etmiştir, bütün din adamları ise bunları reddetmiştir."[738] Burada sular ayrılır ve farklı yönlere akar. Aslında Chateaubriand'ın kendini bir tövbekâr olarak sunmak için yazdığı son kitap, gerçekte en şeytani ifşaatını içeriyordu: Gerek bu hikâyeyle ilgili olarak, gerekse her zaman, dinden çok efsaneye inananlarla, dinin kendini de bir efsane olarak görenlerle ittifak etmeyi tercih edecekti. En sonunda, öncelikle bir yazar olduğunu itiraf etti. Ayrılmadan önce, Madame de Montbazon'un başını reformcu La Trappe'ın hücresine koydu. Gerçekten de son ıvır zıvır parçasıydı. Sonra dolaplarını kapattı.

"Son kırk yıldır neler yapıyordun?"

Trappist'in dudakları bir an için hareket ederek sessizliği bozdu: "*Annos aeternos in mente habui*" (Ebediyet'teki yılları düşünüyordum).

MONSIEUR DE SAINT-LOUIS: Ben her zaman bir askerdim ve La Trappe'ı ilk kez ziyaret ettiğimde, Turenne'in emrinde olan Alayımın başındaydım. Manastır, bölgemin benim komutam altındaki kısmındaydı; antik La Perche ormanının içinde, tepelerin ve küçük göllerin arasına yapılmıştı. Büyük, tek başına yapraklar, sanki kurşundan bir yüzeymiş-

* İkiye katlanmış yapraklardan meydana gelen kitap. – ç.n.

çesine suyun üzerinde süzülüyordu. Escorial dışında, yaşamdan bu kadar yoksun bir alan hiç görmemiştim. Bana verilen bilgiye göre, Rancé, bizim Monsieur de la Trappe, sessizliğe riayet eden reformlarına karşı çıkan insanlar tarafından tehdit ediliyordu. Onu savunmak için alayımı emrine sundum. Teklifimi reddetmedi, ama kabul da etmedi. Gülmedi bile. Aradan zaman geçti ve ben alayımın komutasını Villacerf'in en büyük oğluna sattım. Rancé'ye geri döndüm ve beni La Trappe'a kabul etmesini istedim. Beni, manastırın duvarlarının dışında inşa etmiş olduğu bir binaya yerleştirdi. Bir gün bana bir şey söyledi. Bu söz otuz yıldan fazla zamandır hareketlerime rehberlik ediyor: "Kendin için bir Kural koy. İstediğin kadar yumuşak olabilir ama ona uymalısın." Ve bir zamanlar bana dedi ki, (zamanımızın en güzel ve en utanmaz kadını olan Madame de Montbazon'a âşık olan adamı bir an için görmeme izin vererek) ben, dünyaya ait uzun tecrübemle, beni bekleyen utançları zaten biliyor olmalıydım; çünkü bu dünyada aralarında yaşadığımız insanlar, Tanrının bizim kibirimizi kırmak için seçtiği araçlardır ve genellikle bir keşişin uzun yıllar süresince katlandığı bütün aşağılamaları tek bir anda yaşayabiliriz. Uzun süre hiçbir umudum yoktu ve gerçek Hükmün mıntıkasının hemen dışındaki meskenimden hiç ayrılmadım. Ama bir gün, bu sessizliğin ortasında, dünyanın bir rüzgârın nefesi üzerinde yanımdan geçtiğini gördüm. Hafif, hayali ve içi boştu. Kural, işini yapmıştı. İşte o zaman gürültünün bitmesini beklerken, bir asker şarkısından kırıntıları ve yuvarlanan bir varilin gümbürtüsünü hâlâ işitebileceğiniz bir yerde, yine silahlarımla beraber, dünyanın öteki ucundaki uzak bir garnizonda olmaktan mutluluk duydum.

⇔

Notlar

1 "takip edilmesi çok zor bir adamdır": Duchess D'Abrantes, *Salon de Monsieur de Talleyrand, Histoire des salons de Paris* (Paris: Ladvocat, 1838), cilt 6, s. 1.

2 "tanrılara çok yer kaldı": *Satapata Brahmana,* (çev. J. Eggeling), I, 4, 1, 23.

3 *"insanların kimliği hakkındaki belirsizlik"*: L. Bloy, *L'Ame de Napoléon, Œvres* (Paris: Mercure de France, 1966), cilt 6, s. 266-267.

4 "bir Napoléon gerekliydi": *a.g.e.,* s. 306.

5 "genel türdeşlik": Lavater'den Goethe'ye Mektup, Kasım 1773, W. Goethe, *Werke* (Zürih: Artemis, 1954) cilt 13, s. 108.

6 "Doğa insanı biçimlendirir": W. Goethe, *Aus Lavaters Physiognomischen Fragmentenin, Werke*, cilt 13, s. 33.

7 "Weimar tarzı tevazumuzla": Sulpiz Boissierée, *Goethes Gespäche*, 1817-1832, W. Goethe, *Werke*, cilt 13, s. 434.

8 "yüzyılın en üstün diplomatı": W. Goethe, *Collection des portraits historiques de M. Le baron Gérard, in Werke*, cilt 13, s. 993-994.

9 "son derece bayağı": Duchesse de Dino, *Chronique de 1831 à 1862* (Paris, Plan, 1909), c. 1, s. 248.

10 "Sanatın Talleyrand'ı Goethe": Sainte-Beuve, "Moliere," *in Œuvres de Moliere* (Paris: Paulin, 1835), cilt 1, s. 248.

11 "Sainte-Beuve tartışmadan hoşlanmazdı": Barbey d'Aurevilly, *Goethe et Diderot* (Paris: Lemerre, 1913), s. 116.

12 "Sainte Beuve'e bir gün aniden bir esin geldi": *a.g.e.,* s. 274.

13 "hep aynada kendine bakan": *a.g.e.,* s. 60-61.

14 "dünyevi hayatı seviyordu": Duchesse d'Abrantes, *Histoire des salons de Paris*, cilt 6, s. 5-6.

15 "keyfini sürdüğü imtiyazlar": *a.g.e.,* s. 6.

16 "İzlenecek tek yol vardı": *Mémoires du Prince de Talleyrand* (Paris: Calmann Lévy, 1891), cilt 1, s. 124.

17 "devrimler çağı": Sainte-Beuve, "Mirabeau et Sophie," *Causeries du lundi* (Paris: Garnier, 1926), cilt 4, s. 1.

18 "işte sen": *Chándògya Upanişad*, VI, 8.

19 "Yüzyılların duvarı": *a.g.e.*, s. 8.

20 "Hindistan sonunda Almanya olacak": V. Hugo, "La Vision d'où est sorti ce livre", *La Légende des siécles* (Paris: Gallimard, 1891), s. 8.

21 "Expressa nocent": Duchesse d'Abrantes, *Histoire des salons de Paris*, cilt 6, s. 2.

22 "ağzının aşağıya bükük iki yanına": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* (Paris: Gallimard, 1958), cilt 2, s. 901.

23 "bütün kusurların toplamıdır": *Mémoires de Barras* (Paris: Hachette, 1896), cilt 3, s. 134.

24 "Talleyrand hiçbir şeyin prensi": G. Flaubert, *Dictionnaire des idées reçues, in Œuvres* (Paris: Gallimard, 1975), cilt 2, s. 1022.

25 "insanlarla dolu bulvarlar": *Lettres et papiers de chancelier comte de Nesselrode, 1760-1815* (Paris: A. Lahure, t.y. [1980]), cilt 2, s. 114.

26 "İlkeler iyidir": Talleyrand, *Mémoires* (Paris: Plon, 1982), s. 443.

27 "Wahnungwelerin kökeni": L. Frobenius, *Erythraa* (Berlin: Atlantis, 1931), s. 149-150.

28 "en köklü ailelerinden birine mensup olan": E. Dumont, *Souvenirs sur Mirabeau* (Brüksel: Haumann, 1832), s. 250.

29 "*bir isim ve bir armadan ibarettir*": Talleyrand, *Mémoires*, s. 34. Devam eden alıntılar da aynı kaynaktan alınmışlardır. "Büyük aileler," s. 35; "eczame," s. 36; "doğum hakkı," s. 37; "dantel işlenmiş ipek bir elbise," s. 37; "bezin bulunduğu kutu," s. 37; "duyguların soyaçekimi," s. 38; "aydınlanmış uygarlık," s. 36; "daha bilimsel eczaneler," s. 37.

30 "kalabalıkların gülümsemesi": Sainte-Beuve, "Mémoires de General La Fayette", *Portraits litteraires, Œuvres* (Paris: Gallimard, 1960), cilt 2, s. 164. Devam eden alıntılar aynı kaynaktan alınmışlardır: "itibar idolü," s. 146; "Lafayette'i harekete geçiren esas şey," s. 146.

31 "Bir sürü adamın sırlarını biliyorum": Balzac, *Le Père Goriot, La Comédie Humaine* (Paris: Gallimard, 1971), cilt 2, s. 940-941.

32 "soğuk, kayıtsız yüz": Stendhal, *Souvenirs d'égotisme, Œuvres intimes* (Paris: Gallimard, 1955), s. 1451. Devam eden alıntılar aynı kaynaktan alınmışlardır: "ploutarkhos'un kahramanlarından biri," s. 1452; "asil bir zarafet," s. 1453; "bir kral ka-

dar nazik," s. 1453; "herkesin ismini hatırlamak," s. 1451; "bütün entrikacılar," s. 1452; "küçük kuzenler," s. 1458.

33 "Lucien tahammül etmek zorundaydı": Stendhal, *Lucien Leuwen, in Romans et nouvelles* (Paris: Gallimard, 1972), cilt 1, s. 854.

Lucien'e Not

34 "kalemimin oynadığı oyunlar": Stendhal, *Souvenirs d'egotisme, in Œuvres intimes* (Paris, Gallimard, 1955), s. 1503.

35 "saatini çıkartıp iç çekmek": *Mémoires du Comte Alexandre de Tilly* (Paris: Jonquières, 1929), cilt 1, s. 224.

36 "işittiğime göre hâlâ yaşıyormuş" *a.g.e.*, s. 225.

37 "İtalyan *opera buffa*'sı kadar sıkıcı": Laclos, *Lettres inédites* (Paris: Mercure de France, 1904), s. 167.

38 "yumuşadı": Stendhal, *Souvenirs d'egotisme,* s. 1512.

39 "yazınsal hileler": Laclos, *Lettres inédites*, s. 239.

40 "yeni dünyanın kıyafeti": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, cilt 1., s. 293.

41 "insan ırkının mutluluğu": *a.g.e.,* s. 292.

42 "Ne mabet ama!": Hegel'den karısına mektup, 30 Eylül 1827, *Briefe von und an Hegel* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1887) cilt 1, s. 271-272.

43 "Annemi ziyaret ettiğim zamanlarda": Talleyrand, *Mémoires* (Paris: Plon, 1982), s. 63.

44 "sürekli hafif tavrı": *Mémoires de Madame Rémusat* (Paris: Calmann Lévy, 1880), cilt 1, s. 1196.

Akıntıda Yaşamak

45 "*olayların* keşmekeşi ve seli": Saint-Simon, *Mémoires* (Paris: Gallimard, 1958), cilt 4, s. 718.

46 "Doğuştan sıkıntılı": *aynı yerde.*

47 "Bonaparte'ın şahsında": Talleyrand, *Mémoires* (Paris: Plon, 1982), s. 764.

48 "Yeni maceralara doğru denize açılıyoruz": *Souvenirs du Baron de Barante* (Paris: Calmann Lévy, 1901), cilt 3, s. 550.

49 "*kalıcı* bir halin" A. de Tocqeville, *L'Ancien Régime et la Ré-*

volution, in Œuvres complètes (Paris: Gallimard, 1971), cilt 2, s. 349.

50 "amaçlarına ulaşmak amacıyla": *a.g.e.*, s. 337.

51 "okumaya ve eğitilmeye": *a.g.e.*, s. 338.

52 "fırtınanın üstesinden kendi başına": Metternich, *Mémoires documents et écrits divers* (Paris: Gallimard, 1958), cilt 1, s. 445.

53 "devlet adamlarının hüzünlü çığını": 4 Ocak 1821 tarihli mektup, *a.g.e.*, s. 447.

54 "birtakım ciddi yansımalar": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, cilt 1., s. 938.

55 "bu ölülerin inandıkları": *a.g.e.*, s. 907.

56 "çılgın, tatlı Fransa": Sainte-Beuve, "Chateaubriana," *in Chateaubriand et son grupe litteraire sous l'Empire* (Paris: Garnier, 1948), cilt 2, s. 347.

Exempla Voluptatis

57 "etrafımda neler olduğunun farkında değildim": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, cilt 1, s. 82.

58 "karşılayan bir köle olmuştu": *a.g.e.*, s. 217.

59 "bir kuğu yuvasıdır": *a.g.e.*, s. 425.

Büyük Balo

60 *"yenilgiye uğrayanlardan elde edilen ganimetlerin":* "Mémoires de Frederic de Gentz", Metternich, *Mémoires*, cilt 2, s. 474.

61 "bu rapor doğrudur": *a.g.e.*, s. 474-475.

62 "halkın davası": Talleyrand, *Mémoires*, s. 769.

63 "yıkıldıktan sonra gelişmeyi": B. Constant, *De L'esprit de conquête et de l'usurpation, Œuvres* (Paris: Gallimard, 1979), s. 1003-1005. İzleyen beş alıntı da aynı kaynaktandır.

64 "eğer egemen, egemenliğini kendi teslim etmezse": "Instructions pour les ambassadeurs du Roi au Congrès": Talleyrand, *Mémoires*, s. 671.

65 "mistik bir devletler topluluğu": G. Ferrero, *Ricostruzione* (Milano: Garzanti, 1948), s. 165.

Ufak Tefek İhanetler

66 *"israf alışkanlığımızla birlikte"*: Fénelon, *Correspondance* (Paris: Ferra Jeune-Le Clere, 1827), cilt 6, s. 211-212.
67 "dünyanın açtığı gediklerin": *a.g.e.*, s. 218.
68 "sosyal ortamlarda sohbetin hazzından": *a.g.e.*, s. 227.
69 "korkunç kargaşanın": Pascal, Pensées, *in Œuvres complètes*, (Paris: Gallimard, 1976), s. 1210.
70 "farklı ve alakasız olayları": L. Bloy, *L'Ame de Napoléon, Œuvres*, cilt 5, s. 292.
71 "korkunç tehlikeli": *a.g.e.*, s. 306.
72 "kendini beğenmişlikten doğduğu": Talleyrand, *Mémoires*, (Paris: Plon, 1982), s. 156.
73 "büyük önlemlerden, *coup d'etat*": B. Constant, *De l'esprit de conquête et de l'usurpation*, in, *Œuvres* (Paris: Gallimard, 1979), s. 1050-1051.

Hüzünlü Şöhret

74 "Korkunç ve heybetli": Napoléon, *Lettres d'amour a Joséphine* (Paris: Fayard, 1981), s. 99.
75 "Yeteneğinin kanıtı": B. Constant, *De l'esprit de conquête et de l'usurpation* (Paris: Gallimard, 1979), s. 1052.
76 "büyük bir sessizlikle": F. von Gentz, "Journal de ce qui m'est arrivé de plus marquant dans le voyage que j'ai fait au quartier-général de S. M le Roi de Prusse, le 2 d'Octobre 1806 et les jours suivants", *Mémoires et lettres inédits du Chevalier de Gentz* (Stutgart: L. Hallberger, 1841) s. 280-281.
77 "ekonomistlerin saçma fikirleri": *Mémoires de G.J. Ouvrand, sur sa vie et des diverses opérations financieères* (Paris: Moutardier, 1827), cilt 1, s. 135.
78 "krallık, ticaret olmadan yapamaz": *a.g.e.*, s. 128.
79 "onları kendisi yaratmadı": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* (Paris, Gallimard, 1958), cilt 2, s. 908.
80 "sonu olmayan bir yol": *Mémoire de G.-J. Ouvrard*, cilt 1, s. 59.
81 "kırılma noktası": Talleyrand, "Mémoire au Conceil Exécutif provisoire sur les rapports actuels de la France avec les autres Etats de l'Europe," G. Pallain, *Correspondance diploma-*

tique de Talleyrand: Le Ministre de Talleyrand sous le Directoire (Paris: Plon, 1891), s. xiii.

82 "imparatorluğun önemli ailelerinin": Talleyrand, *Mémoires* (Paris, Plon, 1982), s. 326.

83 "en büyük memnuniyetle karşılanan": *aynı yerde.*

84 "evlerde": Talleyrand, *Mémoires*, s. 327.

85 "bu kadar kararlı *écriveuse*": Sainte-Beuve, *Madame de Genlis, Causeries du lundi* (Paris, Garnier, 1926), cilt 3, s. 25.

86 "*Göreceğiz!*": Talleyrand, *Mémoires*, s. 327.

87 "şöhret gibi": P.-L. Roederer, *Mémoires sur la Révolution, le Consulat et l'Empire* (Paris: Plon, 1942), s. 173.

88 "kocaları olmadan": Stendhal, 10 Şubat 1826 tarihli yazışma, *New Monthly Magazine, in Courrier anglais* (Paris: Le Divan, 1935), cilt 2, s. 479.

89 "o çağın düzeni": 1 Şubat 1825 tarihli yazışma, *a.g.e.*, cilt 2, s. 256-257.

90 "Paris'e yayılmadığı": Nisan 1827 tarihli yazışma, *a.g.e.*, cilt 3, s. 338-342.

91 "şeytanın habercisi": L. Bloy, *L'Ame de Napoléon in Œuvres* (Paris: Mercure de France, 1966), cilt 5, s. 301.

92 "ilk modern düzenli ordular": C. Schmitt, *Theorie des Partisanen* (Berlin: Duncker & Humbolt, 1975), s. 12.

93 "onurlu ve kaba dilenciler": L. Bloy, *L'Ame de Napoléon in Œuvres* (Paris: Mercure de France, 1966), s. 316.

94 "üçüncü bir ilgili kesime": C. Schmitt, *Theorie des Partisanen* (Berlin: Duncker & Humbolt, 1975), s. 78.

95 "fakirin özverisi": L. Bloy, *Histoires désobligeantes* (Paris: Crès, 1914), s. 223.

96 "Bonaparte'ın düşünce yapısının en büyük kusurlarından birisi": *Mémoires de Madame Rémusat* (Paris: Calmann Lévy, 1880), cilt 3, s. 265.

97 "meşhur yasa": L. Bloy, *Le sang du pauvre* (Paris: Stock, 1922), s. 31.

98 "*Dilenmek yasaktır*": *a.g.e.*, s. 34.

"Meşruiyetin Gizemli Gücü"

99 "kural çiğnemenin ilahi korkusu": G. Ferrero, *Potere* (Milano: Comunità, 1947), s. 34.

100 "korkuyu bedenden kovma gücü": *a.g.e.*, s. 52.

101 "Meşruiyetin gizemli gücü": Talleyrand'dan Kurland Düşesi'ne mektup, 25 Temmuz 1820, G. Lancoeur-Gayet, *Talleyrand* (Paris: Payot, 1931), cilt 3, s. 107-108.
102 "uzun ömürlü olma şansı": [C.M de Villemarest], *Monsieur de Talleyrand* (Paris: J.P. Roret, 1834), cilt 1, s. 168.
103 "teolojik ayaklanmalar": M. Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum* (Stutgart: Reclam, 1972), s. 29.
104 "bu dünyanın şeyleri": L. Dumont, "La Genèse chrétienne de L'individualisme," *le Débat*, 15 (Eylül-Ekim 1981): 143.
105 "İradenin arketipi": *a.g.e.*, 142.
106 "bu dünyaya ait olmayan bir şeyden": *a.g.e.*, 144.
107 "işlevi": *Mémoires de la comtesse Potocka* (Paris: Plon, 1911), s. 65.

Tatlılığın Kökeni

108 "Baal'e kurban edilen": Frazer, *The Golden Bough* (Londra: Macmillan, 1976), s. 810.
109 "öperek ihanet etmek gibi": L. Wittgenstein, "Bemerkungen über Frazers *Golden Bough*," *Synthese* 17 (1967): 249.
110 "olağanüstü tatlılaştı": Sainte-Beuve, *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire* (Paris: Garnier, 1948), cilt 1, s. 38.
111 "ölülerin kibar ruhları": L.F. Céline, *Mort a crédit*, s. 501.
112 "açıklamaları": L.F. Céline, "Lettres à ses amis," *Cahiers Céline* (Paris: Gallimard, 1979), cilt 5, s. 198.
113 "bundan sonra şeylerle daha yumuşak konuşmak": L.F. Céline, *Mort a crédit*, s. 501.
114 "Kongre'nin orada olmayacağına": J. de Maistre, *Considérations sur la France* (Paris: Rusand, 1829), s. 111. İzleyen alıntılar, aynı kaynaktan alınmışlardır: "artık dünyada yoktur," s. 94; "tanımlanamayan nitelik," s. 104; "Tanrı *siler*," s. 31.

Eulogius

115 "Alametler": L. Massignon, *Le Vœu et le destin, Opera minora* (Beyrut: Dar Al-Mareef, 1963), cilt 3, s. 697.
116 "âlim çıkarmaya": C. Nodier, *Souvenirs, épisodes et portraits*

pour servir à l'histoire de la Révolution et de l'Empire (Brüksel: Haumann, 1835), c. 1, s. 1.

117 "editörüydü": *a.g.e.*, s. 2.

118 "bir infaz mantığıyla": *a.g.e.*, s. 14.

119 "yumuşak ayaklı pastoral": L. Bloy, *La Chevalière de la mort*, Œuvres (Paris: Mercure de France, 1966), c. 5, s. 52.

120 "kaşlarını ıslattığını": C. Nodier, *Souvenirs*, s. 18.

121 "Alsace'ın lanetiyle": Metternich, *Mémoires documents et écrits divers* (Paris: Plon, 1880), c. 1, s. 7.

122 "makamının işaretlerini": *a.g.e.*, s. 8.

123 "görüşlerime karşı asla şiddete": *aynı yerde.*

124 "Jura'ya": C. Nodier, *Souvenirs*, s. 3-4.

125 "Madame Tesch'in evinde yemeyi": *a.g.e.*, s. 5.

126 "kalben kendisine bağlayacak": *a.g.e.*, s. 6.

127 "Konvansiyon'un *ılımlılığının*": *a.g.e.*, s. 15.

128 "Robespierre'in ulağı": J. Michelet, *Histoire de la Révolution française* (Paris: Gallimard, 1977), c. 2, s. 679.

129 "herkes durdu": C. Nodier, *Souvenirs*, s. 27.

130 "emir bekleyin": *a.g.e.*, s. 28.

131 "o kadar çok tarih olur": Michelet, *Histoire de la Révolution Française*, c. 2, s. 995.

132 "Brötanya ile Vendée": *a.g.e.*, s. 993.

133 "büyüyen çiçekleri": *a.g.e.*, s. 993-994.

L'Autrichienne

134 "Intersignes": L. Massignon, "Bi-centenaire et naissance de Marie-Antoinette," *Opera minora* (Beyrut: Dar Al-Maaref, 1963), c. 3, s. 685.

135 "keyif düşkünü hanımefendi": W. Goethe, *Dicthung und Wahrheit, Werke*, (Zürih: Artemis, 1954), c. 10, s. 399-400. *The Autobiography of J. W. Von Goethe*, çev. John Oxenford (New York: 1969; Londra, 1971), s. 393 vd.

136 "kraliçenin kendisi ve beraberindekiler": Goethe, *Dicthung und Wahrheit*, s. 400.

137 "her zaman aman vermeyen": Prince de Ligne, *Mémoires, in Mémoires et lettres* (Paris: Cres, 1923), s. 88.

138 "iyi arkadaşlığın yavanlığı": Stendhal, *Souvenirs d'égotisme*, *in Œuvres intimes* (Paris: Gallimard, 1955), s. 1486.

Oduncu ve Balıkçı

139 "insan zihninin ilerleme tarihi": Talleyrand, "Mémoires sur les relations commerciales des Etats-Unis avec Angleterre", *Mémoires*, (Paris: Plon, 1982), s. 227.
140 "yaşadığı yeri": *aynı yerde.*
141 "yaratabileceği tek şeyse, kozmopolit insandır": *a.g.e.*, s. 228.

Goethe Venedik'te

142 "Fransa'nın Fransa ile düğünü": J. Michelet, *Histoire de la Révolution française* (Paris: Gallimard, 1977), c. 1, s. 414.
143 "Bu kutsal anda": *a.g.e.*, s. 412.
144 "masumiyet ve safdillik": *a.g.e.*, s. 427.
145 "Hiçbir tapınak yeterli gelmeyecekti": *a.g.e.*, s. 409.
146 "umudun bir parçası haline geliyordu": *a.g.e.*, s. 410.
147 "Yükseltilen": *a.g.e.*, s. 418.
148 "bir palmiye ağacının gölgesi altında": Moreau de Jonnès'in sözleri, *a.g.e.*, s. 706-707.
149 "İşte burada!": G. Avanel, *Anacharsis Cloots* (Paris: Champ Libre, 1976), s. 112.
150 "mümkün olduğunca çabuk gelin": A. Cloots, *Ecrits révolutionnaires* (Paris: Champ Libre, 1979), s. 53-54.
151 "yıkmaya yönelik çabalarının boşuna olacağı": M. De Villemarest, *Monsieur de Talleyrand* (Paris: J.P. Roret, 1834), c. 1, s. 306.
152 "Temmuz'un 14'üydü": *Mémoires et relations politiques du baron de Vitrolles* (Paris: Charpentier, 1884), c. 1, s. 451.
153 "Yakın bu mektubu...": Talleyrand'ın mektubu, tamamının yayımlandığı yer, [C.-M. de Villemarest], *Monsieur de Talleyrand*, c. 1, s. 315-318.
154 "kimseyi güldürme yeteneğine asla sahip olmamıştı": L. Madelin, *Talleyrand* (Paris: Flammarion, 1944), s. 46.
155 "kehanet sembol": Michelet, *Histoire de la Révolution française*, c. 1, s. 414.
156 "önceki suçlar": *a.g.e.*, s. 420.
157 "birlik, tekliğe indirgenir": *a.g.e.*, s. 423.
158 "politika haline geliyor": *a.g.e.*, s. 543.
159 "kraliyet yanlılarının en ateşlileri": *a.g.e.*, s. 698.
160 "korkutucu bir basitle": *a.g.e.*, s. 697.

161 "gururla ortaya çıkacak olan": *a.g.e.,* s. 698.
162 "hareketli bir dağ": Moreau de Jonnès'in sözleri, *a.g.e.,* s. 706.
163 "soğukkanlı ve tutkulu": Gouverneur Morris, *A Diary of the French Révolution* (Londra: Harrap, 1939), c. 1, s. 108.
164 "çok sıcak": *a.g.e.,* c. 2, s. 222-223.

Beğeni Üzerine

165 "*homme d'esprit*": Madame du Deffand'dan Horace Walpole'a 2 Aralık 1770 tarihli mektup, *Horace Walpole's Correspondence with Madame du Deffand and Wiart* (New Haven: Yale University Press, 1939), c. 2, s. 489.
166 "Jean-Jacques'ın başlangıcı": Sainte-Beuve, "Hamilton", *Causeries du lundi* (Paris: Garnier, 1926), c. 1, s. 94.
167 "mükemmel *honnête homme*": *a.g.e.,* s. 93.
168 "Fransız sanayii sergisinde": [H. de Latouche], *Album perdu* (Paris: Aux Marchands de Nouveautés, 1829), s. 171.
169 "bütün tarihi anlamak": Sainte-Beuve, "Les regrets", *in Causeries du Lundi*, c. 6, s. 403.
170 "insan da değildi": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* (Paris: Gallimard, 1958), c. 2, s. 10.
171 "ertelemeyi": Talleyrand'ın General Andréossy'ye verdiği talimat, G. Pallain, *Correspondence diplomatique de Talleyrand: La Mission de Talleyrand à Londres en 1792* (Paris: Plon, 1889), s. 151.
172 "bize yazın": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, c. 1, s. 975.
173 "yeni bir bakan seçeceğim": *Mémoires et relations du baron de Vitrolles* (Paris: Charpentier, 1884), c. 3, s. 228.
174 "yeterince örtülü değildi": Talleyrand'dan Kurland Düşesi'ne 25 Eylül 1815 tarihli mektup, G. Lancour-Gayet, *Talleyrand* (Paris: Payot, 1931), c. 3, s. 44.
175 "*beklenen şeyi*": Sainte-Beuve, "La Cahier vert," *in Cahiers* (Paris: Gallimard, 1973), c. 2, s. 119-120.
176 "kılıcın hâkimiyetini": Sainte Beuve, *Port-Royal* (Paris: Renduel, 1842) s. 2, s. 42.
177 "enerjik ama açıkgözlü": Sainte-Beuve, "Le Chaier vert", s. 80.
178 "malikânesinde şair olarak yaşayan": *a.g.e.,* s. 169.

Üslubun Dönüşümleri

179 "azameti ve görkemi": *Lettres choisies du Seigneur de Balzac*, (Leiden: Elseviers, 1652), s. 350.
180 "beceriksizliğiyle": Sainte-Beuve, *Port Royal* (Paris: Renduel, 1842), c. 1, s. 50.
181 "üsluptan": Sainte-Beuve, "Le Cahier vert", *in Cahiers* (Paris: Gallimard, 1973), s. 120.
182 "başkalarının yaratıcılığını bozuyorsa": Sainte-Beuve, *Port Royal*, c. 1, s. 50.
183 "her zaman tekrar tekrar ortaya çıkan": *a.g.e.*, s. 69.
184 "Guez de Balzac'tan sandığı ölçüde uzak olduğundan": *a.g.e.*, s. 55.
185 "iskelet yapısı": *a.g.e.*, s. 53.
186 "hasadın renkli florası": Sainte-Beuve, "Le Cahier vert," s. 103-104.
187 "gerçeğe dayattığı": M. Proust, *Contre Sainte-Beuve; By Way of Sainte-Beuve*, çev. Sylvia Townsend Warner (Londra, 1958), s. 127.
188 "sindirilmiştir": *aynı yerde.*
189 "varoluşumuzun yaptıklarımız üzerindeki damgasıdır": R. Daumal, "Dialogue du style", *Les Pouvoirs de la parole* (Paris: Gallimard, 1972), s. 265.
190 "sohbetle aynı düzeye": Proust, *Contre Sainte-Beuve*, s. 78.
191 "farklı bir düşünce ekolüne": *a.g.e.*, s. 81.
192 "insan ile eserini ayırmamayı": *a.g.e.*, s. 76.
193 "Hıristiyanlığa uymadığını": Sainte-Beuve, "Le Cahier vert", s. 100.
194 "en gizli odasında bile bulur": *a.g.e.*, s. 58.
195 "Ovidyen bir metamorfoza": *a.g.e.*, s. 100.
196 "entelektüellerin çoğu": *a.g.e.*, s. 124.
197 "bir eşkıya gibi": J.G. Eckhart, "Des seel. Herrn von Leibniz Lebenslauf", *Murr's Journal zur Kunstgeschichte und allgemeinen Litteratur* (Nurnberg, 1779), c. 7, s. 200.
198 "maymuna benzer havası": *Mémoires de Madame de Hausset, femme de chambre de Madame de Pompadour* (Paris: Firmin-Didot, t.y., [1882]), s. 101.

Gecikmiş Bir Hüzün Nostaljisi

199 "Batı'nın nüfus alanının": Talleyrand, *Mémoires*, s. 76.
200 "o da bana kötü davranır": Comtesse de Kielmannsegge, *Mémoires sur Napoléon* I (Paris: Victor Attinger, 1928), c. 1, s. 131-132.
201 "ayaklarını ve bacaklarını düzeltmek için": *Journal des Goncourt* (Paris: Charpentier-Fasquelle, 1894), c. 7 (1885-1888), s. 210.
202 "istediğime ulaşırım": Madame de Staël, *Delphine,* in *Œuvres complètes* (Paris: Firmin-Didot, 1838), c. 1, s. 378.
203 "dibe vurmadın mı": Madame de Stael, Talleyrand'a 28 Şubat 1809 tarihli mektup, *Lettres (1778-1817)* (Paris: Klincksieck, 1970), s. 383.
204 "alışkanlığı ... abartan": *Mémoires de Madame de Rémusat*, c. 3, s. 325.
205 "acı çekmek daha iyiydi": *a.g.e.,* s. 327.
206 "Gecikmiş acı nostaljisini": F. Blei, *Talleyrand*, (Berlin: Rowohlt, 1932), s. 19.

Berry'deki Bir Parkın Rehaveti

207 "son vermenin zamanı": Talleyrand, B. De Lacomte, *La Vie privée de Talleyrand* (Paris: Plon, 1910), s. 249'da yer alan parçalar.
208 "her şeye hazırım": *a.g.e.,* s. 250.
209 "kaçınılmaz olanla mücadele": Talleyrand, G. Lancour-Gayet, *Talleyrand*, c. 1, s. 310'daki Broglie Arşivlerinden.
210 "daha az aristokrat olan bir şey yoktur": Dino Düşesi'nden Abbé Dupanloup'ya yazılan 10 Mayıs 1839 tarihli mektup, Duchesse de Dino, *Chronique de 1831 à 1862* (Paris: Plon, 1909), c. 1, s. 239.
211 "hükümetin ajanları uyuyakalırdı": *Mémoires de Aimée de Coigny* (Paris: Calmann-Lévy, 1902), s. 165.
212 "bitenin toplumun kendisi": *Talleyrand*, Broglie Arşivlerinden, s. 293.
213 "küçük üçgen raflar": Barbey d'Aurevilly, *Le Chevalier des Touches, Œuvres romanesques complètes* (Paris: Gallimard, 1977), c. 1, s. 1749.
214 "somurtkan, vakur ve kılı kırk yaran": *a.g.e.,* s. 790.

215 "deliliğin soyutlamasıyla": *a.g.e.,* s. 870.
216 "halka göstermek istiyor": J. Flammermont, *La Journée du 14 Juillet 1789* (Paris: Société de l'Histoire de la Révolution française, 1892), s. 105.

Port-Royal Civarında

217 "ateist genel olarak, sessizdir": J. de Maistre, *De l'Eglise gallicane* (Paris: Rusand, 1821), s. 105.
218 "teolojik bir kulüp": *a.g.e.,* s. 40.
219 "özellikle kadınlara": *a.g.e.,* s. 52.
220 "doğal başkaldırısı": *a.g.e.,* s. 32.
221 "öldüğünü düşündürecek": *a.g.e.,* s. 102.
222 "yapının temeline": *a.g.e.,* s. 107.
223 "Kutsal Ruhun bu oyuncak askerinin": Baudelaire, "De l'essence du rire", *Œuvres complètes* (Paris: Gallimard, 1976), c. 2, s. 526.
224 "evrenin bütün otoriteleri": J. de Maistre, *De l'Eglise Gallicane*, s. 107.
225 "Bonaparte'a, kendi içyüzünü gösterdiğini": E.M. Cioran, *Essai sur la pensée réactionnaire* (Montpellier: Fata Morgana, 1977), s. 71.
226 "tamamıyla Hobbes'a aittir": J. de Maistre, *De l'Eglise gallicane*, s. 28.
227 "ne kadar harika ve büyüleyici": Sainte-Beuve, *Port-Royal* (Paris: Renduel, 1842), 4, s. 142'deki "Relation de la captivité de la mère Angélique de Saint-Jean" ın elyazması versiyonundan.
228 "saf, güzel kokular": *aynı yerde.*
229 "dinin kendisinden ayrılamayacağına": *a.g.e.,* s. 151.
230 "nazik bir şekilde toprağından ayırmak": *a.g.e.,* s. 152.

Kasch Harabeleri Arasında

231 "mutluluk içinde yüzüyoruz": L. Frobenius, "Brief aus dem Ostsudan", *Wom Schreibtish zum Aquator* (Frankfurt: Societäts-Druckerei, 1925), s. 411-412.
232 "Kasch Okyanusu": *a.g.e.,* s. 414.
233 "siz bunu anlayamazsınız": L. Frobenius, *Atlantis* (Jena: Diedrichs, 1923), c. 4, s. 8.

234 "şövalyelik geleneğinin birtakım izlerine": L. Frobenius, *Monumenta Africana* (Frankfurt: Societäts-Druckerei, 1929), s. 293-294
235 "nereden geldiğimiz ve nereye gittiğimize dair sorulara": L. Frobenious, Atlantis, c. 4, s. 4.
236 "Doğu'nun Kasch'ından": *a.g.e.*, s. 21.
237 "dünya literatüründe başka hiçbir yerde": L. Frobenius, *Kulturgeschichte Afrikas* (Zürih: Phaidon, 1933), s. 273-274.
238 "Ocak Tanrısı'yla *evliliğin*": M. Granet, *Danses et légendes de la Chine ancienne* (Paris: Presses Universitaires de France, 1959), c. 2, s. 500-501.
239 "Çu Krallığı'nın güvende olduğunu söylemeye": *Chuang-Tzu*, XXI.

Kurbanın Unsurları

240 "göklerin derinliğinde yaşayan": *Rg Veda*, X, 93, 5.
241 "gerçeklik, kurbandır": *Maitrayani Samitha*, 1, 10, 11.
242 "kurban etme en üstün dini eylem olduğundan": R. Guénon, *Etudes sur l'hindouisme* (Paris: Editions Traditionnelles, 1966), s. 263.
243 "Muzaffer At": *Rg Veda*, I, 63, 12.
244 "baltanın bedenine kalıcı zarar vermeyeceği": *a.g.e.*, I, 162, 20.
245 "kendilerini kurban etmenin üzerinde gördükleri için": *Taittiriya Samhita*, 6, 3, 4, 8.
246 "Tanrıların öncesindeki Tanrıları": *Tandya-Maha-Brahmana*, 25, 8, 2.
247 "Asla, bir anlığına bile": *Bhagvad Gita*, III, 5.
248 "Çark böyle döner": *a.g.e.*, III, 16.
249 "canlıların yok olmasına yol açmış": *a.g.e.*, III, 24.
250 "sunakların üzerine bolca dökülen kanlarını": Lucretius, *De rerum natura*, V, 1200-1201.
251 "Sosyal ve doğaüstü olan": S. Weil, *Cahiers* (Paris: Plon, 1970), c. 1, s. 263.
252 "topluma kölelik": *a.g.e.*, s. 27.
253 "Güneşin soydaşı": *Maha-karmavibmanikaya*, XXVI.
254 "Tuzak kuranlar": *Majjhimanikaya*, XXVI.
255 "açlık ölümdür": *Brhad Aranyaka Upanişad*, I, 2, 1.
256 "acıdan bilgiye": Aeschylus, *Agamemnon*, 177.
257 "Önemsizlik nosyonu": S. Weil, *Cahiers*, c. 1, s. 143.

Kanun ve Düzen

258 "etten ve kandan": Porphyrius, *De abstinentia*, II, 46, 2.
259 "büyüdür": *a.g.e.*, I, 28, 1.
260 "Kopuş, şiddet aracılığıyla başarılabilir": *a.g.e.*, I, 32, 1.
261 "diğer varlıklardan alabileceği": *a.g.e.*, I, 45, 4.
262 "düşünceyi kurban eder": *aynı yerde.*
263 "kendimizi diğerlerine ölmeye eğitiriz": *a.g.e.*, II, 61, 8.
264 "filozoflar ırkı": Porphyrius, *De abstinentia*, II, 26, 3.
265 "kanuna ölü": Galatyalılar, 2:19.
266 "günaha ölü": Romalılar, 6:2.
267 "kurban edilenlerin bolluğundan": *a.g.e.*, II, 15, 3.
268 "duygularını açığa vurmayan bir ruh": *a.g.e.*, II, 61, 1.
269 "Vergi öder": *a.g.e.*, II, 61, 2.
270 "Kurbanın esas işlevi": R. Guénon, *Etudes sur l'hindouisme*, s. 194.
271 "Bir ev sahibinin ... beş mezbahası vardır": *Manu-smrti* (Çev. G Bühler), III, 67-71.
272 "yıldızlarla sohbet ederdi": C. Lullier, *Mes cachots* (Paris: kendi yayını, 1881), s. 205.
273 "onu uygun şekilde kurban edebilirsin": Kehanet no. 537, H. W. Parke ve D.E.W. Wormell, *The Delphic Oracle* (Oxford: Basil Blackwell, 1956), c. 1, s. 365, c. 2, s. 214.
274 "Suçlu olan hayattır": J. de Maistre, "Eclaircissement sur les sacrifices", *Les Soirées de Saint-Petersbourg*, (Paris: Librairie Grecque, Latine et Française, 1821), c. 2, s. 385.
275 "Sanat büyüdür": T.W. Adorno, *Minima Moralia* (Frankfurt: Suhrkamp, 1951), s. 428.
276 "Molière'in eskimeyen yorumunu": R. Girard, *Des choses cachées depuis la fondation du monde*, (Paris: Grasset, 1978), s. 428.
277 "Tüm insanların değil": Yuhanna, 11:56.
278 "daha iyisini hiç kimse yapmadı": R. Girard, *Le Bouc émissaire* (Paris: Grasset, 1982), s. 164.
279 "Kurbanın harcaması dışında": *a.g.e.*, s. 208.
280 "Kim kimi kurban edecek?": R.Girard, *La Violence et le sacré* (Paris: Grasset, 1972), s. 177.
281 "rıza ve sevinç olmalıdır": Baudelaire, *Mon cœur mis a nu, Œuvres complètes*, editör Pichois (Paris: Gallimard, 1975), c. 1, s. 683.
282 "ağıllarında kalmayı": *Chuang-Tzu*, XIX, 6.

283 "değeri yoktur": K. Marx, *Das Kapital* (Berlin: Dietz, 1970), c. 5, s. 660.
284 "Ölüm, açlıktır": *Satapatha Brahmana*, X, 6, 5.
285 "beyaz kemikleri": Hesiodos, *Theogony*, 500.
286 "Öldürmek, daima kendini öldürmek demektir": S. Weil, *Cahiers* (Paris: Plon, 1970), c. 1, s. 152.
287 "tüm gerçekliğin deposu": Baudelaire, *Mon Cœur*, s. 678.
288 "antropolojik sezgisi": R. Girard, *Des Choses cachées depuis la fondation du monde*, s. 90.
289 "gizli okyanusu": *Rg Veda*, VII, 41, 8.
290 "yankılanan töz": M. Schneider, "Le Role de la musique dans la mythologie et les rites des civilisations non européennes, *Histoire de la musique, Encyclopédie de la Pléaide* (Paris: Gallimard, 1960), c. 1, s. 213.
291 "ölümsüz oldukları söylenir": *İlyada*, V, 341-342.
292 "ölmek için de bir araç": Plutarchos, *Septem sapientum convivium*, 160 B, 1-2.
293 "bir kap gibi kaynatan": Job 41:31.
294 "her tarafından alevler fırlatan": *Bhagavad Gita*, XI, 16-17.
295 "Halkın makyavelizmini": H. Taine, *Les Origines de la France contemporaine: La Révolution* (Paris: Hachette, 1890), c. 2, s. 69.
296 "Vücudun diğer kısmına yayılacak bir kanseri": *aynı yerde.*
297 "nüfusun üçte birini yok etmek": *a.g.e.*, s. 70.
298 "Fransızların çağdaş *refahıdır*": J. Bruckhardt, *Historische Fragmente* (Basel: Benno Schwabe, 1942).
299 "*nusquam interrupta connexio*": Macrobius, *In Somnium Scipionis*, I, 14.
300 "*Orate sine intermissione*": Selanikliler, I, 5:17.
301 "*sanguine taurorum et hircorum*": İbraniler, 10:4.

Ormanın Doktrini

302 "Cennet yolu görünür olmuştur.": *Rg Veda*, I, 46, 11.
303 "dipsiz boşluktaki dayanağı kaldıran": *a.g.e.*, I 24, 7.
304 "güneşin izlemesi için geniş bir yol": *a.g.e.*, I, 24, 8.
305 "ölçüm sihriyle": L. Silburn, *Instant et cause*, (Paris: Vrin, 1955), s. 22.
306 "ilk yaradılışı ölçmüştür": *Rg Veda*, VII, 41, 10.
307 "gökyüzü ve dünyayı daha da uzağa": *Rg Veda*, X, 113, 5.

308 "karanlıkla örterek": *a.g.e.,* X, 113, 7.
309 "sulu ikametgâhına": J.C. Heesterman, *The Ancient Indian Royal Consecration* (Cahey, Mouton, 1957), s. 149.
310 "varoluşun tüm hallerini birbiriyle ve Prensipleriyle bağlayan": R. Guénon, *Symboles fondementaux de la Science sacrée* (Paris: Gallimard, 1962), s. 400.
311 "bu bağı, bu dahili unsuru bilenin": *Brhad Aranyaha Upanişad*, III, 7, 1.
312 "gizli okyanusunu": *Rg Veda,* VIII, 41, 8.
313 "herkesin arkadaşı": *Satapatha Brahmana*, IV, 1, 4, 8.
314 "öbür dünya": *a.g.e.,* XII, 9, 2, 12.
315 "ılımlı kanunu": A. Sifter, *Bunte Steine*'nin önsözü.
316 "gece desteksiz kalmaktan": L. Silburn, *Instant et cause*, s. 401-402.
317 "kişiliğinde kozmik dramı temsil eden": J.C. Heesterman, *The Ancient Indian Royal Consecration*, s. 6.
318 "Küstahlık ve açgözlülüğün taklit edilemez karışımını": L. Dumont, "Le Renoncement dans les religions de l'Inde", *Homo hierarchicus* (Paris: Gallimard, 1906), s. 335'teki ek B.
319 "kurban etmenin derin uçurumları": *Satapetha Brahamana*, IX, 2, 3, 12.
320 "ölümlülerin kendi aralarındaki ilişkisi": C. Malamoud, "Terminer le sacrifice: Remarques sur honoraires rituels dans le brahmanisme, *in* M Birardeau ve C. Malamoud, *La Sacrifice dans l'Inde ancienne* (Paris: Presses Universitaires de France, 1976), s. 156.
321 "Rudra'nın parçası": *Sataphata Brahmana*, I, 7, 4, 9.
322 "kurban edenin günahkâr bedeninin tekrar sahibine dönmesi": C. Malamoud, "Terminer le sacrifice", s. 194.
323 "ölümün ve kirliliğin üstlenilmesidir": J.C. Heesterman, "Brahmin, Ritual and Renouncer", s. 4.
324 "Hindistan'ın tanıdığı bütün yeniliklerden sorumlu olan": L. Dumont, "La Genèse chrétienne de l'individualisme", *Le Débat,* 15 (Eylül-Ekim 1981): 126.
325 "öteki dünyalılık": *a.g.e.,* s. 144.

Arşivler ve Ulaşılmaz Hedefler

326 "Archieves Nationales'de iyi bir gün geçirmiş bir araştırmacı edasıyla": Cobb, *A Sense Of Place* (Londra: Duckworth, 1975), s. 19.
327 "odalarına süzülme": *a.g.e.*, s. 20.
328 "tüm tarihlerin en meçhulüdür": L. Bloy, *L'Ame de Napoléon* (Paris: Mercure de France, 1966), s. 271.
329 "inşa etmeli, sonra da yağmalamalıdır": R. Cobb, "L'Affaire Perken," Cobb, *A Sense of Place*, s. 76.
330 "bir erdem programı": R. Cobb, *Reactions to the French Révolution* (Londra: Oxford University Pres, 1972), s. 20.
331 "bürokratik Terör": *a.g.e.*, s. 19.

Tekerrür Denilen Şeytan

332 "varoluşumuzun döngü saplantısı (cyclomania)": P. Valéry, *Cahiers* (Paris: Gallimard, 1973), c. 1, s. 313.
333 "gün döngüsü kadar ölümcül derecede döngüsel olan": *a.g.e.*, s. 175.
334 "yirmi beş yıllık yoğun çalışmayı": S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips, in Freud-Studienausgabe* (Frankfurt: Fischer, 1975), c. 3, s. 228.
335 "mistik": *a.g.e.*, 263.
336 "nihai şeyler": *a.g.e.*, 268.
337 "kendimi meydanda bulduğumda": S. Freud, *Das Unheimliche, Freud Studienausgabe*, c. 4, s. 259-260.
338 "istem dışı tekrar": *a.g.e.*, s. 260.
339 "yaşarken varacağı son yaş": *a.g.e.*, s. 260-261.
340 "nörotikliğin analitik tedavisi": *a.g.e.*, s. 261.
341 "en kısa yoldan hemen son biçimine": Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, s. 247.
342 "şeytani bir güç tarafından ele geçirilmiş": *a.g.e.*, s. 231.
343 "rahatsızlık duygusu": S. Freud, *Das Unheimliche*, s. 244.
344 "ölüm içgüdüsüne hizmet eder görünmektedir": S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, s. 271.
345 "işlerini dikkati çekmeden yürütür": *aynı yerde.*
346 "şimdiye kadar açıkça fark edilmemiş": *a.g.e.*, s. 248.
347 "Cansız durma dönme": *aynı yerde.*

348 "tereddüt ve kararsızlıktan korunma": S. Freud, *Das Unbehagen in der Kultur in Freud-Studienausgabe*, c. 9, s. 223-224.
349 "yaşayan madde için ölmek": Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, s. 248.
350 "daha da dolambaçlı dönüşler": *aynı yerde.*
351 "yalnızca kendi yoluyla ölmeyi": *a.g.e.*, s. 249.
352 "bu tür bir şeyin var olduğunun": W. Goethe, *Gesprache mit Eckermann, in Werke* (Zürih: Artemis, 1954), c. 24. s. 399.
353 "Tüm geçmiş nesillerin geleneği": K. Marx, *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, in Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 8, s. 115.
354 "daha kötü niyetli devrimciler de olmuştur": A. De Tocqueville, *Souvenirs, in Œuvres complètes* (Paris: Gallimard, 1971), c. 12, s. 115.
355 "başka devrim sahnelerinin parodisi": *a.g.e.*, s. 139.
356 "mahalli amatörlerin oynadığı kötü bir trajedi": *a.g.e.*, s. 75.
357 "ebedi revizyon": J. Bruckhardt, *Historische Fragmente* (Basel: Benno Schwabe, 1942), s. 205.
358 "üzeri mine kaplı": G. Benn, *Altern als Problem für Künstler, Gesammelte Werke* (Wiesbaden: Limes, 1962), c. 1, s. 577.
359 "canlıydı ve sürekli değişiyorlardı": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* (Paris: Gallimard, 1958), c. 1, s. 182.
360 "Elhamra'nın terk edilmiş odalarındaki": *a.g.e.*, s. 183.
361 "kıkırdayan kadınlarla dolu": *a.g.e.*, s. 182.
362 "nöronik *eylemsizlik* ilkesi": S. Freud, "Entwurf einer Psychologie", *Aus den Anfangen der Psychoanalyse, 1887-1902* (Frankfurt: Fischer, 1975), s. 306.
363 "sabitlik ilkesi": Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, s. 270.
364 "aynı yaşam döngüsünü sürekli tekrarlamaktan": *a.g.e.*, s. 247.
365 "gerilim": *a.g.e.*, s. 248.
366 "figüratif dilini": *a.g.e.*, s. 268.
367 "dış dünyadan küçük örnekler": *a.g.e.*, s. 237.
368 "ondan küçük miktarlarda numuneler almaya": *aynı yerde.*
369 "koruyucu kalkan": *aynı yerde.*
370 "dış tabakasıdır": *aynı yerde.*
371 "benzer bir akıbet": *aynı yerde.*
372 "bir dereceye kadar inorganik": *aynı yerde.*
373 "yansıtmaya": *a.g.e.*, s. 239.
374 "kelebek veya orkide gibi türler": O. Spengler, *Der Untergang des Abendlandes* (Münih: Beck, 1927), c. 1, s. 27.
375 "denizin ortasından": Eksodus 14:16.

376 "senin elinle korunanların": Erdem Kitabı, 19, 7, 8.
377 "suların bir araya toplanmasına Deniz dedi": Yaradılış 1:10.
378 "Zuider Zee'nin kurutulması": S. Freud, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einfuhrung in die Psychoanalyse, in Freud-Studienausgabe*, c. 1, s. 516.
379 "herhangi bir dini huzursuzluğun asla ulaşmadığı": C. Lévi-Strauss, *L'Homme nu* (Paris: Plon, 1971), s. 615.
380 "bununla uğraşmak bizim değil, başkalarının işi olacaktır": *a.g.e.*, s. 597.
381 "manyak ve umutsuz bir yanı": *a.g.e.*, s. 608.
382 "duraklamalar ve tekrarlarla ölçeklendirilmiş": S. Freud, *Zwangshandlungen und Religionsubungen, Freud-Studienausgabe*, c. 7, s. 14.
383 "hatları en keskin biçimde belirlenmiş yönlerini": C. Lévi-Strauss, *L'Homme nu*, s. 603.
384 "ritüelin özünü oluşturur": *aynı yerde.*
385 "kategoriler, kanunlar ve aksiyomlarla": *a.g.e.*, s. 608.
386 "her tür belirsizliği vurgulayarak": *aynı yerde.*
387 "bir şaşkınlık kaynağı": C. Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage* (Paris: Plon, 1962), s. 295.
388 "sürekliliğin krallığında": *a.g.e.*, s. 296.
389 "farklılıkları yok etmek için bir yol": *a.g.e.*, s. 308.
390 "bunu sürekliymiş gibi sunduğundan": *a.g.e.*, s. 301.
391 "özel bir ussallığı temsil eder": *a.g.e.*, s. 301-302.

Goethe'nin Doğum Günü

392 "gözlerinde yaşlarla": E von Gentz, *Goethes Gesprache*, 1817-1832, *in* W.Goethe, *Werke* (Zurih: Artemis, 1954), s. 38.
393 "döviz kuru yüzünden": W.Goethe, *Briefe,* 1814-1832, *in Werke*, c. 24, s. 677.
394 "yinelenen bir erginlik": W.Goethe, *Gesprache mit Eckermann*, *Werke*, c. 24, s. 677.
395 "O zaman boşuna sarhoş olmuşum": Eduard Genast, *Goethes Gesprache*, 1817-1832, s. 39-40.

Kurban Kırıntıları

396 "başının üstünde bir maske": Boccaccio, *Decameron*, IV, 2.
397 "Her tarafta buz vardı": S.T. Coleridge, "The Rime of the Ancient Mariner, " satır 59-60.
398 "Boyalı bir okyanusun üstünde": *a.g.e.*, satır 117-118.
399 "üç dakikadan kısa sürede yutulacakları": Marquis de Sade, *L'Histoire de Juliette, Œuvres complètes* (Paris: Tête de Feuilles, 1973), c. 9, s. 14.
400 "plus lubriquement": *a.g.e.*, s. 15.
401 "her denizci bir kasaptı": H. Melville, *Moby Dick*, bölüm. 67.
402 "balinanın gizli iç bölmesinde *sanctum sanctorum*'unda": *a.g.e.*, bölüm. 78.
403 "beyaz hayalet": *a.g.e.*, bölüm. 69.
404 "sonsuz bir perspektifte kaybolana kadar": *aynı yerde.*
405 "ekliptik bölge": G.de Santillana, "La Storia da riscrivere," *in Reflections on men and Ideas* (Cambridge, Mass: MIT Press, 1968), s. 319-320.
406 "Copernicus'un teorisini kabul ederken": F.Yates, *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition* (London: Routledge and Kegan Paul, 1964), s. ix.
407 "bunun altında ima edilen başka bir şey": *aynı yerde.*
408 "Tek ve gerçek sakinler": G. de Santillana, "Riflessioni sul fato: Fato antico, " *in Reflections on Men and Ideas*, s. 326.
409 "tersine harekete meyilli olmak, onun doğasında vardır": Platon, *Politicus*, 269 c-d.
410 "cennet ve dünya dediğimiz": *a.g.e.*, 269d.
411 "onu kendi olması gereken hareketinden": *a.g.e.*, 269.
412 "ölçülemezlerin dramı": S. Weil, *Sur la science* (Paris: Gallimard, 1966), s. 216, 245.
413 "en muhteşem zaferleri": S. Weil, *La Source grecque* (Paris: Gallimard, 1953), s. 156.
414 "kendisine karşılık gelen bir teori": R.Guénon, *Etudes sur l'hindouisme* (Paris: Editions Traditionnelles, 1966), s. 263.
415 "batıl inancı teyit eder": Baudelaire, *Mon cœur mis a nu, Œuvres complètes*, ed. Pichois (Paris: Gallimard, 1975), c. 1, s. 680.
416 "tüm gerçeklerin deposu": *a.g.e.*, s. 678.
417 "her bireye kendi dilinde": R. Guénon, *Les principes du calcul infinitésimal* (Paris: Gallimard, 1946), s. 39.

418 "Tevrat ile Tao arasındaki": W.Benjamin, "Paralipomena zu Kafka," *in Gesammelte Schriften* (Frankfurt: Suhrkamp, 1977), c. 2, bölüm 3, s. 1219.
419 "Korkunç şeyler ... Yeter": F. Kafka, *Briefe* (Frankfurt: Fischer, 1959), s. 333-334.
420 "bu adam olacak kadar adam mısınız": W. Benjamin, *Briefe* (Frankfurt: Suhrkamp, 1966), c. 2, s. 803.
421 "Trappist'ler ise kasap": V. Hugo, *Choses vues, 1830-1848* (Paris: Gallimard, 1972), s. 439.
422 "onun yerini alan bir başka ata": U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker* (Helsinki: Werner Söderström, 1938), s. 218.
423 "Tanrısız duman olmaz": R. Hamayon, "Il n'y a pas de fumée sans dieu, "*L'Ethnographie*, 118, 74-75 (1977): 171.

Romantizm Karşıtı Çocuk

424 "hem hissedebilen ve hem de düşünebilen, bilinen her Varlığın": J. Bentham, "The Philosophy of Economic Science," *in Economic Writing* (London: Allen and Unwin, 1952), c. 1, s. 82.
425 "Cezalar ile Suçlar arasında": *a.g.e.*, s. 117-118.
426 "tek genel ölçü": J. Bentham, fragments published "Appendix 2, " *E. Halévy, La Formation du radicalisme philosophique* (Paris: Félix Alcan, 1901), c. 1, s. 412.
427 "paralı asker dili kullandığım": *a.g.e.*, s. 412-414.
428 "para geçerli mutluluk aracıysa": *a.g.e.*, s. 406.
429 "mutluluğun aşamayacağı": *a.g.e.*, s. 408.
430 "para ile para": *aynı yerde.*
431 "büyük *değişimci*": J.S. Mill, "Bentham, " *Mill on Bentham* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), s. 42.
432 "çağın önde gelen değişimci düşünürü": *a.g.e.*, s. 44.
433 "çevresindeki canlılar üzerinde": *a.g.e.*, s. 62-63.
434 "biçimlerin sayısız olduğunu": A. Blanqui, *L'Eternité par les astres* (Paris: Baillière, 1872), s. 12.

Sınırlar

435 "Kutsal sınır": K. Marx, *Grundrisse der Kritik politischen Ökonomie* (Berlin: Dietz, 1974), s. 440.

436 "çıkış noktasının ötesinde": *a.g.e.*, s. 438.
437 "sınırsız yaşam gücünü": R. Luxemburg, "Die Akkumulation des Kapitals, " *Gesammelte Werke* (Berlin: Dietz, 1975), c. 5, s. 276.
438 "bunların yanında çocuk oyuncağı": *a.g.e.*, s. 274.
439 "tek bir inancın": E. Canetti, *Masse und Macht* (Hamburg: Claasen, 1952), s. 563.

Süreç

440 "olanca zenginliğini": G.W.F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (Hamburg: Meiner, 1952), s. 563.

Marx Üzerine Yorumlar

441 "üretim aracı olduğu": K. Marx, *Grundrisse*, s. 387.
442 "en iyi vatandaşı yarattığı": *aynı yerde.*
443 "hem de kendi doğasının": *aynı yerde.*
444 "kendi bütünlüğünü ürettiği": *aynı yerde.*
445 "avamidir": *a.g.e.*, s. 388.
446 "çalışma malzemesi": *a.g.e.*, s. 376.
447 "burjuvazinin kutsal sonu": *a.g.e.*, s. 79- 80.
448 "her birey sosyal iktidara sahiptir": *a.g.e.*, s. 75.
449 "tecrit edilmiş ortamlarda": *aynı yerde.*
450 "evrensel yetiler": *aynı yerde.*
451 "bir çeşit kader": *a.g.e.*, s. 76.
452 "üçüncü aşama": *a.g.e.*, s. 75.
453 "Bu noktada inceleyemeyeceğimiz": *a.g.e.*, s. 77.
454 "bağımsız bir meta": *a.g.e.*, s. 114.
455 "her şey mübadele edilebilir": Aristoteles, *Politics*, I, 9, 1257, a, 16.
456 "evrendeki elementler": K. Marx, *Grundrisse*, s. 271.
457 "yıkıcı etkili": K. Marx, *Zur Kritik der Politischen Ökonomie, in Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 13, s. 36.
458 "genel bir değişim aracı": *a.g.e.*, s. 34.
459 "alış ve satış arasında": *a.g.e.*, s. 77.
460 "gelenek ve aptalca duygusallıkla": *aynı yerde.*
461 "bu sosyal etkileşimde": *aynı yerde.*
462 "bireyin üretici güçlerinin": K. Marx, *Grundrisse*, s. 414.

463 "canlı bir tezat": *a.g.e.*, s. 324.
464 "*sermayeyi temel alan üretim*": *a.g.e.*, s. 318.
465 "özel değere sahip bir meta": K. Marx, *Das Kapital, Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 23, s. 131.
466 "ağaçtaki odun": *a.g.e.*, s. 55.
467 "Bunlar ikizdir": M. Griaule, *Dieu de l'eau* (Paris: Editions de Chêne, 1948), s. 238.

Ricardo'nun Acımasızlığı

468 "*kendi için bir amaç*": K. Marx, *Theorien über den Mehrwert, in Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 26, bölüm 2, s. 110-111.
469 "emeğin üretici güçleri": K. Marx, *Grundrisse*, s. 635.
470 "yalnızca dıştan": *a.g.e.*, s. 540.
471 "burjuvaziye karşı da diğer durumlarda proletaryaya karşı olduğu kadar *acımasızdır*": K. Marx, *Theorien über den Mehrwert*, s. 111.
472 "işte anlayamadıkları budur": *aynı yerde.*

Para Kristali

473 "eşdeğerliğini öngörür": K. Marx, *Grundrisse der Kritik Politischen Ökonomie* (Berlin: Dietz, 1974), s. 90.
474 "kendinin değişmez olmasıdır": D. Ricardo, "Absolute Value and Exchangeable Value," *in The Work and Correspondence of David Ricardo* (Cambridge: Cambridge University Press, 1966), c. 4, s. 361.
475 "resim ile heykelin": Marx, *Grundrisse*, s. 90.
476 "eşit miktarda tahıl": *aynı yerde.*
477 "kişiliğimden bağımsız olarak": *a.g.e.*, s. 133.
478 "dayanıklı meta": *a.g.e.*, s. 67.
479 "toplumun gözeneklerinde": *a.g.e.*, s. 387.
480 "para her şeyin değeri oldu": E.M. [Edward Misselden], "The Circle of Commerce or the Balance of Trade," *in Defence of Free Trade* (London: Nicholas Bourne, 1623), s. 94.
481 "Para kristali": K. Marx, *Das Kapital, in Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 23, s. 145.
482 "malları boşalttığı": *a.g.e.*, s. 127.

483 "değeri belirli bir meta": *a.g.e.*, s. 131.
484 "toplumun büyük imbiği": *a.g.e.*, s. 145.
485 "toplumu dağıtır": Marx, *Grundrisse*, s. 136.
486 "kaba şansın": F. Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*, bölüm 2: "Von der Erlosung":

Tarih Deneyleri

487 *"insanın insanı şekillendirme biçimidir"*: K. Marx ve F. Engels, *Die deutsche Ideologie, in Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 3, s. 36.
488 "evrensel tarihin bir gerçeği": *a.g.e.*, s. 45.
489 "yiyip içtikçe, giyindikçe": *a.g.e.*, s. 46.
490 "karmaşaya düşmemiz": P. Valéry, "Tel quel," *in Œuvres* (Paris: Gallimard, 1962), c. 2, s. 706.
491 "yabancı uygulamalara delice bir bağlılık": C. Rulhière, "Anecdotes sur la Russie,": *Histoire de L'anarchie de Pologne* (Paris: Nicolle et Desenne, 1807), c. 4, s. 341.
492 "zamanın damla damla düştüğü": Madame de Staël, *De L'Allemagne* (Paris: Garnier Flammarion, 1968), c. 1, s. 117.
493 "ne de yürüyecek ayağa": *a.g.e.*, s. 121.
494 "vahiy felsefesi": F. Engels, *Anti-Schelling, in Marx Engels Werke*, Ek. c. 2, s. 163.
495 *"en uç noktasına"*: A. Cieszkowski, *Prolegomena zur Historiosophie* (Berlin: Veit, 1838), s. 85.
496 "*kendi dışında* bir dayanak (*substratum*)": *a.g.e.*, s. 99.
497 "*iradenin mutlak biçimde pratik alanına*": *a.g.e.*, s. 114-115.
498 "*düşüncenin var olmaya geri dönüşüdür*": *a.g.e.*, s. 120.
499 *"non fuerit in intellectu"*: *a.g.e.*, s. 121.
500 "sanat ve felsefenin yaptığı gibi": *a.g.e.*, s. 122.
501 "pratiğin alanına": *a.g.e.*, s. 129.
502 "Bir fermantasyon ile gölgelenmiş": *a.g.e.*, s. 153.
503 "Hegel sisteminin": Marx ve Engels, *Die deutsche Ideologie*, s. 17.
504 "içsellik ve dışsallık arasındaki mutlak barışa": Cieszkowski, *Prolegomena*, s. 128.

Yapay Barbar

505 "gecenin sessizliğindeki kuşlar": S. Kierkegaard, *Enten-Eller* (Milano: Adelphi, 1977), c. 2, s. 116.
506 "Stirner ismini seçtiği": G. Daumer, *Das Christenthum und sein Urheber* (Mainz: Kirchheim, 1864), s. 135.
507 "Provokasyon için zevk ve zekâ sahibi": E.M. Cioran, *Essai sur la pensée réactionnaire* (Montpellier: Fata Morgana, 1977), s. 9.
508 "sinir aristokrasisine": P. Bourget, önsöz *La Discipline* (Paris: Nelson), s. 7.
509 "nazik bir nihilist": *a.g.e.*, s. 8.
510 "yeniden yarışın bir parçası haline gelmesini": M. Barrès, *Le Jardin de Bérénice* (Paris: Emile – Paul, 1910), s. 210.
511 "Teslis'i çıkartan": *a.g.e.*, s. 64.
512 "1889'un delikanlıları": Bourget, önsöz *La Discipline*, s. 5.
513 "topluluk yaşam tarzına karşı bazı tutumları": P. Valéry, *Cahiers* (Paris: Gallimard, 1973), c. 2, s. 1452.
514 "bizim ateistlerimiz, dindardırlar": M. Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum* (Stuttgart: Reclam, 1972), s. 203.
515 "duraksamadan ilerleyen": *a.g.e.*, s. 158.
516 "herkes tarafından yapılmalıdır": Lautréamont, *Poésies II, in Œuvres completes* (Paris: José Corti, 1958), s. 386.
517 "vazifenin ihlalini gözeneklerimizden içimize çekeriz": *a.g.e.*, s. 373.
518 "felsefi kardeşliğin": K. Marx ve F. Engels, *Die deutsche Ideologie, in Marx Engels Werke* (Berlin: Dietz, 1970), c. 3, s. 168.
519 "asla proleter olamazlar": *a.g.e.*, s. 183.
520 "karşıdevrimcidir": R. Luxemburg, *in Revolutionarer Stunde, in Gesammelte Werke* (Berlin: Dietz, 1975), c. 2, s. 34.
521 "Tipik bir proleterin değil": V.I. Lenin, *Der Anarchismus* (Berlin: Dietz, 1953), s. 20.
522 "fikirler tarafından peydahlanmanın": F. Dostoyevski, *Notes from Underground*, çev. Andrew R. MacAndrew (New York: Signet, 1961), s. 203.
523 "Onları nerede bulacağım?": *a.g.e.*, s. 36-37.
524 "kötü şöhretli bir çalışma": F.A. Lange, *Geschichte des Materialismus* (Iserlohn: Baedeker, 1886), s. 292.
525 "bildiğimiz en aşırı kitap": *aynı yerde.*
526 "*en aşırı olan* bizleriz": F. Nietzsche, "Nachgelassene Frag-

mente (Herbst 1887 bis Marz 1888), *in Werke* (Berlin: W. der Gruyter, 1970), c. 7, bölüm 2, s. 176.

527 "bu kitap hayatın kendisidir": J.H. Mackay, *Max Stirner: Sein Leben und sein Werk* (Berlin: Kendi yayını, 1914), s. 158.

528 "fakat bir damla bile mizah veya eleştiri yeteneğine sahip değil": K. Joël, *Philosophenwege* (Berlin: Hermann Heyfelder, 1901), s. 234.

529 "büyük dış tecrübelerden": Mackay, *Max Stirner*, s. 6.

530 "sadık ve güçlü ellerinde": *a.g.e.*, s. 21.

531 "senin yapmayacağını biliyorum": Erinnerungen von Frau Ida Overbeck,": *in* C.A. Bernoulli, *Franz Overbeck und Friedrich Nietzsche: Eine Freundschaft* (Jena: Diederichs, 1908), c. 1, s. 238-239.

532 "fena halde kalabalık olacağız": Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum*, s. 35.

533 "*Biz* içimizde olan şey *miyiz*?": *a.g.e.*, s. 34.

534 "hasar görebilen egodan": *a.g.e.*, s. 213.

535 "yabancılığın yok edilmesi": Marx ve Engels, *Die deutsche Ideologie*, s. 35.

536 "her şeydedir": Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum, s. 5.*

537 "*sortir de soi*": Baudelaire, *Mon cœur mis a nu, Œuvres complètes, Pichois* (Paris: Gallimard, 1975), c. 1, s. 692.

538 "fayda ile kullanım arasındaki evrensel ilişkidir": K. Marx, *Grundrisse der Kritik politischen Ökonomie* (Berlin: Dietz, 1974), s. 80.

539 "fahişeden Papa'ya": *a.g.e.*, s. 183.

540 "ustabaşı ve üretim sürecinin düzenleyicisine": *a.g.e.*, s. 592.

541 "daha hareketli olmasını sağlayacağına": *a.g.e.*, s. 184.

542 "toplumun üzerinde durduğu alan": *a.g.e.*, s. 188.

543 "c'est le goût de la prostitution": Baudelaire, *Fusées*, *Œuvres complètes*, c. 1, s. 649.

544 "L'être le plus prostitué": Baudelaire, *Mon cœur mis à nu*, s. 692.

Yeni Bir Ürperti

545 "ilk yazan bizdik": *Journal des Goncourt* (Paris: Fasquelle, 1902), c. 3 (1866-1870), s. 248.

546 "listes de canailles": Baudelaire, *Mon cœur mis à nu, in Œuvres Complètes,* ed. Pichois (Paris: Gallimard, 1975), c. 1, s. 694.

547 "kaos ve uçsuz bucaksızlık": Baudelaire, *Fragments divers, Œuvres completes,* Le dantec (Paris: Gallimard, 1954), s. 1282.
548 "dörtgen gökyüzü": Baudelaire, *Poèsies de jeunesse, Œuvres complétes,* ed. Pichois, c. 1, s. 206.
549 "sıfatın sesi": Baudelaire, *Titre et canevas, a.g.e.,* s. 594.
550 "*la Sotisse*, benim için bir tutku": Baudelaire, "Canevas des 'Lettres d'un atrabilaire,": a.g.e., s. 781.
551 "*asla* istemezdim": Baudelaire, A. Villemain'a mektup, 11 Aralık 1861, *in Correspondance*, ed. Pichois (Paris: Gallimard, 1973), c. 2, s. 194.
552 "gramer dansına": Baudelaire, *Titres et canevas*, s. 594.
553 "sonra da onu seçmeyeceğiz": A. De Vigny, Claude Pichois tarafından yayımlanan yazarı tarafından yayımlanmamış bir günlükten, *in* Baudelaire, *Correspondance*, c. 2, s. 751'da basıldı.
554 "Özenli ve azimli insanlarda": *aynı yerde.*
555 "her zaman *sınırsız* bir nefrettir": Baudelaire, "L'Esprit et le style de M. Villemain": *Œuvres complétes*, ed. Pichois, c. 2, s. 192, 194.
556 "La Toxicologie": Baudelaire, Victor de Laprade'a mektup, 23 Aralık 1861, *in Correspondance*, c. 2, s. 199.
557 "Bunu ona ödeteceğim": Baudelaire, Madame Aupick'e mektup, 25 Aralık 1861, *Correspondance*, c. 2, s. 203.
558 "nereden bilecektiniz ki?": Poulet-Malassis, *Baudelaire devant ses contemporains*, ed. W.T. Brandy ve C. Pichois (Paris: U.G.E., 1967), s. 162.
559 "benzer bir geleneği yerine getiriyorlar": U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker* (Helsinki: Werner Söderström, 1938), s. 567.
560 "Pythia'nın kehanet kelimelerini dile getirmesi": K. Meuli, *Griechische Opferbrauche, Gesammelte Schriften* (Basel: Schwabe, 1975), c. 2, s. 995.
561 "kurbanın da *sponte sua* olması gerekir": Baudelaire, *Titres et canevas*, s. 598.
562 "yeni bir *ürperti* yarattınız": T. Gautier, *Souvenirs romantiques* (Paris: Garnier, 1929), s. 267.
563 "Herkese kur yapıyor": Baudelaire, Manet'ye mektup, 28 Ekim 1865, *Correspondance*, c. 2, s. 539.
564 "ayinin bir parçası haline gelir": F. Kafka, "Betrachtungen über Sünde, Leid, Hoffnung und den wahren Weg":, *Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande* (Frankfurt: Fischer [1982], s. 31.

Pencere Camının Arkasında

565 "daha derin şey yoktur": C. Baudelaire, *Le Spleen de Paris, in Œuvres complètes*, ed. Pichois (Paris: Gallimard, 1975), s. 1, s. 339.

566 "Flaubert'in ölümüne neden olan hastalık": J. Laforgue, Ephrussi'ye mektup, 9 Nisan 1882, Laforgue, *Mélanges posthumes* (Paris: Mercure de France, 1903), s. 258.

567 "terk edilmiş tren istasyonu": J. Laforgue, "Pensées et paradoxes,": *a.g.e.*, s. 16.

568 "Timsahların Budist bakışlarıyla": J. Laforgue, "Paysages et impressions," *a.g.e.*, s. 16.

569 "suyun rüyamsı sessizliği": *aynı yerde.*

570 "başkalarının da bayağılığa": Sainte-Beuve, "Le Cahier vert," *in Cahiers* (Paris: Gallimard, 1973), s. 91.

571 "ölülerle konuşmak ister": R. Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1982).

572 "birbirlerine kaynaştıkları": J. De Gobineau, *Les Pléiades* (Paris: Plon, 1963), s. 34.

573 "dost kişilerin eline": Sainte-Beuve, "Le Cahier vert", s. 57. İzleyen alıntılar da aynı kaynaktan alınmıştır. "palet," s. 58; "kan davaları," s. 124; "organlar," s. 316; "Theocritus," s. 342; "kalp," s. 114; "hırsız," s. 169; "yozlaşma," s. 352; "en kibirli," s. 200; "uçsuz bucaksız şehir," s. 136-137; "doğa," s. 273.

574 "Orada bir şey var mı?": Charles-Augustin Sainte-Beuve, *Lettres inédites a Collombet* (Paris: Société Française d'Imprimerie et Librairie, 1903), s. 238.

Bien-Aimé

575 "kendilerine yüksek emekli aylıkları tahsis edildi mi?": H. Walpole, *Memoirs of the Reign of King George the Third* (Londra: Lawrence and Bullen-Putnam, 1894), c. 2, s. 169-170.

576 "kurak kindar ve alaycı": E. ve J. De Goncourt, *La Duchesse de Châteauroux et ses sœurs* (Paris: Charpentier, 1879), s. 48.

577 "sadece bir kadının barınması için yapılmış gibiydi": E. ve J. De Goncourt, *Madame de Pompadour* (Paris: Fasquelle, 1903), s. 151.

578 "Benim peşinde olduğum şey onun gönlü": *Mémoires de Madame du Hausset, femme de chambre de Madame de Pompadour* (Paris: Firmin-Didot, t.y. [1882}], s. 79.

579 "çok önem verdiği": *a.g.e.*, s. 71.

580 "Sanche! Alonze! Clovis!": V. Hugo, *La Pitié suprême* (Paris: Calmann Lévy, 1879), s. 4.

581 "Une stupide joie": *a.g.e.*, s. 20.

582 "muhteşem ve huzurlu": Cardinal de Bernis, Kont Stainville'e mektup, 31 Mart 1757, *Mémoires et lettres de E-J.de Pierre Cardinal de Bernis* (Paris: Plon, 1878), c. 2, s. 198.

583 "ancak belirli zamanlarda yapılabilir olanın": R.A. Stein, "Présentation de l'œuvre posthume de Marcel Granet: 'Le Roi boit,'" *L'Année socioloqique*, 3 (1952): 63-64.

584 "Passy'de beslediği kuşları": *Chronique de la Régence et du règne de Lois XV ou Journal de Barbier*, 1. dizi, 1718-1726 (Paris: Charpentier, 1866), s. 212.

585 "kendi alanında bir başyapıt idi": Duc de Broglie, *Le Secret du Roi* (Paris: Calmann Lévy, 1878), c. 2, s. 421.

586 "düşünülmeyecektir": Louis XV'in mektubu, *in* E. ve J. de Goncourt, *Portraits intimes de XVIIIe siècle*, 1. dizi (Paris: Charpentier, 1878), s. 259.

587 "bir öğrenci ya da bir yarı-kral": S. Arnould, "Papiers inédits de Sophie Arnould,": *a.g.e.*, s. 260.

588 "Dekoru o ölçüde değiştirip": *Mémoires de Madame du Hausset*, s. 146.

589 "Bana da çok sık acı çektiren": *a.g.e.*, s. 147.

590 "tanıdığım en hoş adam": *Mémoires inédits de Madame la Comtesse de Genlis* (Paris: Colburn, 1825), c. 3, s. 32-33.

591 "ben de modası geçmiş biriyim": Cardinal de Bernis'den mektup, *in* F. Mason, *Le Cardinal de Bernis depuis son ministère* (Paris: Plon, 1884), s. 383.

592 "Bu konuda birileriyle konuşmalıyım": Madame Louise'den Cardinal de Bernis'ye mektup, 3 Eylül 1787, *in* P. Sommervogel, "Gustave II et le cardinal de Bernis," *Etudes religieuses, historiques et littéraires par des Pères de la Compagnie de Jésus*, 4. dizi, c. 4 (1869), s. 198.

Picpus Mezarlığı'na Bir Ziyaret

593 "mnemic dalgalar": A. Warburg, "Burckhardt-Übungen (1927)," *in* E.H. Gombrich, *Aby Warburg* (Londra: Warburg Institute, 1970), s. 274.

594 "rüya kadar fantastik": Sainte-Beuve, "De la littérature industrielle," *Portraits Contemporains* (Paris: Calmann Lévy, 1889), c. 2, s. 448.

595 "günde üç *sou* karşılığında": Stendhal, "Projet d'article pour *Le Rouge et le Noir*," *in Romans et Nouvelles* (Paris: Gallimard, 1972), c. 1, s. 702.

Örgüt Bundan Hoşlanmayacak

596 "bir daha benzeri görülemeyecek": Fénelon, "Supplément à l'examen de conscience," *Ecrits et letters politiques* (Paris: Bossard, 1920), s. 79-80.

597 "bütün iktidarı kendi çıkarı için kullanması": Thucydides, *Historiarum*, V, 105.

598 "savaşın en kötü türü": C. Schmitt, *Ex captivate salus* (Cologne:Greven, 1950), s. 30.

599 "bir imha savaşı olmamasını": C. Schmitt, *Der Nomos der Erde* (Berlin: Duncker & Humblot, 1974), s. 123.

600 "tüm diğer teknik makinelerin": C. Schmitt, *Gesprach über die Macht und den Zugang zum Machthaber* (Pfullingen: Neske, 1954), s. 26.

601 "bütüncül iç savaştan": Schmitt, *Der Nomos der Erde*, s. 271.

602 "inisiye olmayanların asla kavrayamayacağı": *Mémoires et relations politiques du baron de Vitrolles* (Paris: Charpentier, 1884), c. 1, s. 316.

603 "başbakanlarını ziyarete geldiklerinde": *a.g.e.*, s. 326.

604 "toplumun toplum üzerinde kurduğu egemenliktir": V. Hugo, *Choses Vues* (1830-1848) (Paris: Gallimard, 1972), s. 110.

Montaigne İçin Taziye

605 "birbirlerine sırtlarını döndüler": C. Rulhière, "Anecdotes sur la Russie," *Histoire de l'anachie de Pologne* (Paris: Nicolle et Desene, 1807), s. 336.

606 "uzun süren talihsizlikleriydi": *a.g.e.*, s. 338.
607 "mevcut rejimin gözdeleri": *a.g.e.*, s. 339.
608 "bir kardeşin ya da bir arkadaşın kanının": *a.g.e.*, s. 334.
609 "Düşüncelerimin eyaleti": W. Benjamin, *Briefe* (Frankfurt: Suhrkamp, 1966), c. 1, s. 470.
610 "tonunu": *a.g.e.*, s. 462.
611 "sadece damgalanmış pulları toplayan": W. Benjamin, *Einbahnstrasse, Gesammelte Schriften* (Frankfurt: Suhrkamp, 1977), c. 4, s. 135.
612 "kıtalar arasında uçurumlar": *aynı yerde.*
613 "dantelli tül elbisesiyle": *aynı yerde.*
614 "Saç taramak annenin işidir": W. Benjamin, *Über Haschisch* (Frankfurt: Suhrkamp, 1972), s. 131.
615 "*indéfrisable*": W. Benjamin, *Das Passagen-Werk, Gesammelte Schriften*, c. 5, bölüm 2, s. 1213.
616 "Tarakta teselli buluruz": W. Benjamin, *Über Haschisch*, s. 131.
617 "Onu samimi ve kibar halinde görmek": *Mémoires de Aimée de Coigny* (Paris: Calmann Lévy, 1902), s. 239.
618 "kurumuş bir arı kovanının hücrelerine": *Journal des Goncourt* (Paris: Charpentier, 1895), c. 8 (1889-1891), s. 53.

Kurt Adam Hatırlıyor

619 "daha iyi bir gözlem noktası": Prince de Ligne, *Mémoires, in Mémoires et lettres* (Paris: Cres, 1923), s. 94.
620 "tevazu ve seksapel sahibi": *a.g.e.*, s. 92-93.
621 "*pruderie* modasını başlatmıştı": Stendhal, *London Magazine* için Kasım 1824 tarihli haber, *in Courrier Anglais* (Paris: Le Divan, 1936), c. 4, s. 16.
622 "Koca odaya girdiği zaman": *a.g.e.*, s. 18.
623 "birkaç kadınla bağlarımı": Talleyrand, *Mémoires* (Paris: Plon, 1982), s. 50.
624 "kâfirlerin tanrısı": Fénelon, "Lettres spirituelles," *Œuvres spirituelles* (Paris: Le Clere, 1802), c. 4, s. 37.
625 "heyecan ve korku içinde Tanrı'yı bulmam mümkün değildi": *a.g.e.*, s. 3101.
626 "sadece mantığına göre hareket ettiğini sanarken": *a.g.e.*, s. 120.
627 "kendine duyduğu seviden": *a.g.e.*, s. 209-210.
628 "rüzgâr nasıl bir mumu söndürürse": *a.g.e.*, s. 124-125.
629 "serbest kalmasına izin verildiğinde": *a.g.e.*, s. 291.

630 "bütün kişiliğinde": Saint-Simon, *Mémoires* (Paris: Gallimard, 1958), c. 4, s. 606.
631 "etki altında kalabilir ve aşırı rafine hale gelebilirdi": Fénelon, "Lettres spirituelles,": c. 3, s. 409.
632 "insanları kabul ederken gösterdiği nezaketle": Saint-Simon, *Mémoires*, c. 4, s. 607.
633 "Gerçek hiçlik asla karşı koymaz": Fénelon, "Lettres spirituelles," c. 4, s. 144.
634 "Fénelon'a ne ölçüde taptığını": Saint-Simon, *Mémoires*, c. 4, s. 608.
635 "eski gecesini kusup gitmeyen": V. Hugo, "Ecrit en 1846, *Les Contemplations, Œuvres poétiques* (Paris: Gallimard, 1978), c. 2, s. 680.
636 "mutlak Jakobinizm'e": *a.g.e.*, s. 671.
637 "kadim romatizma": *a.g.e.*, s. 679.
638 "önümüzde yükseliyor": *a.g.e.*, s. 678.
639 "Dünyanın omuzlarında": V. Hugo, "Ce que dit la bouche d'ombre," *Les Contemplations*, s. 815.
640 "ışıkla parlar": *a.g.e.*, s. 821.
641 "ot yaprakları imparatorlardır": *a.g.e.*, s. 819.
642 "parya evreni": *a.g.e.*, s. 821.
643 "L'univers est hagard": *a.g.e.*, s. 819.
644 "tek bir kutsal kitabı": W. Goethe, *Wilhelms Meisters Wanderjahre, Werke* (Zürih: Artemis, 1954), c. 8, s. 40.
645 "asalak bir dindarlığın": J. Levallois, *Sainte-Beuve* (Paris: Didier, 1872), s. 13.
646 "Hıristiyan *duyarlılığı*": Sainte-Beuve, *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire* (Paris: Garnier, 1948), c. 1, s. 72.
647 "belli belirsiz bir şekilde inanca doğru": *aynı yerde.*
648 "temel umursamazlık": Sainte-Beuve, "Du genie critique et de Bayle," *in Portraits littéraires, Œuvres* (Paris: Gallimard, 1960), s. 1, s. 983.
649 "kendine sunulan hazları": *a.g.e.*, s. 984-985.
650 "on bin ciltten": Sainte-Beuve, "Mes livres," Joseph Delorme," *Poésies complètes* (Paris: Charpentier, 1855), s. 80.
651 "değişik yerlerini, şurasını burasını": Sainte-Beuve, "Notes et pensées," *Causeries du lundi* (Paris: Garnier, 1926), c. 11, s. 442.

Palais-Royal'den Sesler

652 "büyük şehrin kaosunun bu merkezi": Restif de la Bretonne, *Les Nuits de Paris* (Paris: Aux Trois Compagnons, 1947), s. 306.
653 "izleyicilerini de efemine hale getirdi": [L. Mercier], *L'An deux mille quatre-cent-quarante* (Paris, 1786), c. 1, s. 352.
654 "mutlak bir sükûnet": *a.g.e.*, c. 3, s. 181.
655 "masumiyetin yüzü kızarır": L. Mercier, *Tableau de Paris* (Paris: Pfluger, 1904), c. 3, s. 131-132.
656 "küçük kanişleri ve muhabbet kuşları": *a.g.e.*, s. 132.
657 "her fiyata": *a.g.e.*, s. 136.
658 "en değerli ve dayanıklı mücevherlerle": *a.g.e.*, s. 137.
659 "kendi koşullarına göre": *aynı yerde.*
660 "kederli ve kimsenin oturmadığı taşra bölgelerine": *aynı yerde.*
661 "kurdeleler labirenti": *a.g.e.*, s. 138.
662 "flört skandalından": Talleyrand, *Mémoires* (Paris: Plon, 1982), s. 120.
663 "şeytani siyasetçi": J. Michelet, *Histoire de la Révolution française* (Paris: Gallimard, 1977), c. 1, s. 126.
664 "Düşüncelerim, benim fahişelerimdir": Diderot, *Le Neveu de Rameau, Œuvres* (Paris: Gallimard, 1969), s. 395.
665 "derin bir ataletin": Mercier, *Tableau de Paris*, c. 3, s. 138.
666 "devasa bir et pazarı": E. ve J. de Goncourt, *Histoire de la société française pendant la Révolution* (Paris: Quantin, 1889), s. 183.
667 "vahşi tasavvurlara": J. Dusaulx, "L'Œuvre de sept jours,": *Mémoires sur la Bastille* (Paris: Librairie des Bibliophiles, 1889), s. 190.
668 "Şehvet tarafından biçimlenmiş": [Restif de la Bretonne], *Le Palais Royal* (Paris: Au Palais-Royal, 1790: ve Brüksel: Christiaens t.y.), c. 1, s. 14.
669 "Gerçek tehlike": Goncourt, *Histoire de la société française pendant la Révolution*, s. 184.
670 "Palais-Royal mutfağından ... aç adamların kapısında toplandığı": Baudelaire, *Le Spleen de Paris, Œuvres complètes*, ed. Pichois (Paris: Gallimard, 1975), c. 1, s. 361.
671 "Bunlardan Paris'te kırk bin kadar olduğu": H. Taine, *Les Origines de la France Contemporaine: La Révolution* (Paris: Hachette, 1890), c. 1, s. 41-42.

672 "her şeyin sahte olduğu": Michelet, *Histoire de la Révolution française*, c. 1, s. 126.
673 "durumlarının ne kadar berbat olduğunu": *Napoléon inconnu: Papiers inédits* (1786-1793), *publiés par Frédéric Mason et Guido Biagi* (Paris: Ollendorf, 1895), c. 1, s. 181-182.
674 "erken düşmüş yapraklarını": Colette, *De ma fenêtre, Œuvres complètes* (Paris: Le Fleuron, 1950), c. 12, s. 361.
675 "Şeytan'ın işaretlerinden biri": Baudelaire, "De l'essence du rire," *Œuvres complètes* (Paris: Gallimard, 1976), c. 2, s. 350.
676 "taşkın ve *mephitic*": *a.g.e.*, s. 528.
677 "dalgaların kadim imgeleriyle": *a.g.e.*, s. 529.
678 "canı sıkılmış ve kavrayışlı bir uygarlığın": *aynı yerde.*
679 "korkuya benzer bir şey": *aynı yerde.*
680 "kurtuluşun aracı": *a.g.e.*, s. 528.

Mundus Patet

681 "dar geçitlerden geçmeleri": W. Benjamin, *Das Passagen-Werke, Gesammelte Schriften* (Frankfurt: Suhrkamp, 1977), c. 5, bölüm 2, s. 1046.
682 "doğaya göre de gerekli": Plutarchos, *Vita Romuli*, XI, 1.
683 "Cehennem'in ağızları": A. Pagniol, *Recherches sur les jeux romains* (Strasbourg: Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, 1923), s. 9.
684 "gözleri memnun ettiği": Benjamin, *Das Passagen-Werke*, s. 1045.
685 "uzun bir ayrılıktan sonra": *aynı yerde.*
686 "yükseklerdeki o *mundus*": Cato in Festus, *De significatione verborum*, Lindsay, s. 144, 18-21.
687 "her şeyi birbirine karıştırdı": Plutarchos, *Vita Romuli*, XI, 1.
688 "edebiyatta klinik nihilizm": W. Benjamin, *Briefe* (Frankfurt: Suhrkamp, 1966), c. 2, s. 731.
689 "Dünyadaki tüm işlerimi bitirmeden önce": L.F. Céline, "Lettres à des amies," *in Cahiers Céline* (Paris: Gallimard, 1979), c. 5, s. 263.
690 "diplomatik hediyelerine": *Mémoires de Barras* (Paris: Hachette, 1896), c. 4, s. 257.
691 "sadece para": H.C. Freiherr von Gagern, "Herr Talleyrand und sein Verhaltnis zu den Deutschen," *Mein Antheil an der Politik* (Leipzig: Brochaus, 1845), c. 5, s. 204.

692 "asla muhtaç birisi olmamak": *Mémoires et relations politiques du baron de Vitrolles* (Paris: Charpentier, 1884), c. 3, s. 128.
693 "bütün bu ağdalı duygular": Stendhal, "Monsieur de Talleyrand," *Mélanges de politique et d'histoire* (Paris: Le Divan, 1933), s. 111, 117.
694 "para sıkıntısı": *a.g.e.*, s. 111.
695 "korkunç sayıda şey": "Lettre adressée par madame la duchesse de Talleyrand à l'abbé Dupanloup," 10 Mayıs 1839, *in* Duchesse de Dino, *Chronique de 1831 à 1862* (Paris: Plon, 1909), c. 1, s. 239.
696 "çocukluk hastalığı": "Documents de Monseigneur Dupanloup," B. de Lacombe, *La Vie privée de Talleyrand* (Paris: Plon-Nourrit, 1910), s. 281.
697 "yazılarında sıkça anlattığı": Talleyrand, *Mémoires* (Paris: Plon, 1982), s. 44-45.
698 "Non est enim potestas": Romans, 13:1.
699 "konumu oldukça basitleştiriyor": "Lettre adressée par Madame la duchesse de Talleyrand," s. 233.
700 "yarı ciddi bir gülümsemeyle": "Récit fait par l'abbé Duponloup de éses relations avec Monsieur de Talleyrand," Lacombe, *La Vie privée de Talleyrand*, s. 345.
701 "daha saygıdeğer bir şey": *a.g.e.*, s. 351.
702 "üniformalı iki erkek uşağın": Sainte-Beuve, "Talleyrand," *Nouveaux lundis* (Paris: Calmann Lévy, 1884), c. 12, s. 107.
703 "Aynen Voltaire gibi!": *a.g.e.*, s. 110.
704 "önde gelen ilahiyatçılarından biri": [H.C. Freiherr von Gagern], *Mein Antheil an der Politik* (Stuttgart: Cotta, 1823), c. 1, s. 105.
705 "Tek bir şeyden kokuyorum": Sainte-Beuve," Talleyrand," s. 112.
706 "çok hoş!": Lacombe, *La Vie privée de Talleyrand*, s. 287.
707 "Roma'yı yatıştırmak için bir şeyler": "Récit fait par l'abbé Dupanloup," s. 368.
708 "Çoğu şey ... yapılır": [Freiherr von Gagern], *Mein Antheil an der Politik*, c. 1, s. 128.
709 "kocaman yara": Pauline de Périgord'dan bir arkadaşına mektup, *in* G. Lacour Gayet, *Talleyrand* (Paris: Payot, 1931), c. 3, s. 401.
710 "iplerle tavana asılmış": *aynı yerde.*
711 "anatomi derslerinde kullanılamazlar": Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* (Paris: Gallimard, 1958), c. 2, s. 905.

712 "onların *douceur*'ünden": Sainte-Beuve'e Nefftzer'den mektup, 8 Mart 1869, Sainte-Beuve, "Talleyrand," s. 132.
713 "Talleyrand halkın arasında öldü": Sainte-Beuve, "Talleyrand," s. 114.
714 "*Tant soit peu bourgeois*": M. Colmache, *Revelations of the Life of Prince Talleyrand* (Londra: Henry Colburn, 1850), s. 342.
715 "sürekli bir uğultuyla": *a.g.e.*, s. 345.
716 "korkulmasına neden olan": *a.g.e.*, s. 346.
717 "hepsi hırsıza benzeyen yakışıklı gençler": *aynı yerde.*
718 "bir karga sürüsü": *a.g.e.*, s. 348.
719 "geldiği kadar sessiz bir şekilde": *aynı yerde.*

Petersburg'dan Mektup

720 "*Fin mot*'yu gereğinden fazla iyi bildiğinizde": Sainte-Beuve, "Le Cahier vert," *in Cahiers* (Paris: Gallimard, 1973), s. 168.
721 "insanların akıllarına bazı düşünceler koymak": *a.g.e.*, s. 88.
722 "Bu ne kibarlık!": Sainte-Beuve, *Correspondance* (Paris: Calmann Lévy, 1878), c. 2, s. 391.
723 "Paris'te yayımlananlarla": Sainte-Beuve, "Mathieu Marais," *in Nouveaux lundis* (Paris: Calmann Lévy, 1884), c. 9, s. 17.
724 "sepetini dolduruyor": Sainte-Beuve, "Chateaubriand (1844)," *in Portraits contemporains* (Paris: Calmann Lévy), c. 1, s. 49.
725 "altın bir zincirle": Sainte-Beuve, "Madame Récamier," *in Causeries du lundi* (Paris: Garnier, 1926), c. 1, s. 135.
726 "tatillerde Ecole de Médecine'den": Sainte-Beuve, "Joseph Delorme," *in Premiers lundis, Œuvres* (Paris: Gallimard, 1960), s. 379.
727 "kuyruklu şapkayla": Sainte-Beuve, *Chroniques parisiennes* (Paris: Calmann Lévy, 1876), s. 154.
728 "*Rancé*'si bir hayal kırıklığı": *a.g.e.*, s. 221.
729 "bütün dolaplarını boşaltıyor": *a.g.e.*, s. 222
730 "Opera sahnesinin kenarlarına": *aynı yerde.*
731 "uymayan her şeyi": Abbé Dubois, *Histoire de l'abbé de Rancé et de sa Réforme* (Paris: Ambroise Bray, 1866), c. 1, s. 113.
732 "diğer tüm kadınları gölgede bırakıyordu": Tallemant des Réaux, *Historiettes* (Paris: Gallimard, 1980), c. 2, s. 217.
733 "arzu edilebilir olanın iki misli büyüklüğünde göğüsleri": *aynı yerde.*

734 "ahlaksızlık içinde yüzerken": Cardinal de Retz, *Mémoires* (Paris: Gallimard, 1961), s. 159.

735 "açgözlülüğü, sefahatini yumuşatır": Chateaubriand, Vie de Rancé, *in Œuvres romanesques et voyages* (Paris: Gallimard, 1969), cilt 1, s. 1377.

736 "onun kanlı başını gördü": [Daniel de Larroque], *Les Véritables Motifs de la conversation de l'abbé de la Trappe* (Cologne: Dumarteau, 1685), s. 78.

737 "yaşamın sinesine": Chateaubriand, *Vie de Rancé*, s. 1023.

738 "din adamları ise bunu reddetmiştir": *aynı yerde.*

Roberto Calasso *Kasch'ın Yıkılışı*'nda tarih boyunca politik, dinsel, bilimsel, sosyetik amaçlarla bir araya gelerek kendine bir ortam, gelenek, bilgi, usuller ve ayinler oluşturmuş, başkalarına kapalı insan gruplarının hikâyesini anlatıyor. Görünüşte ünlü Fransız devlet adamı; her daim kontrollü; jestlerini, mimiklerini ve sözlerini silah gibi kullanarak kendini var eden Talleyrand'ın öyküsü anlatılan ama gerçekte Talleyrand ve "başka herşey" var kitapta. Yazar dünyanın oluşumundan Fransız Devrimi'ne, İkinci Dünya Savaşı'na, efsanevi Afrika şehri Kasch'tan, Lenin'in Rusya'sına uzanırken bu yolculuğa Marie-Antoinette, Baudelaire, Marx, Goethe gibi bildik isimler eşlik ediyor; Roberto Calasso'nun engin mitoloji, edebiyat, sanat, felsefe, bilim ve tarih bilgisi okuru medeniyetin can damarlarına indirerek tarihin en gizli sırlarını gözler önüne seriyor.

Roberto Calasso 1941 yılında Floransa'da doğdu. 13 yaşında Proust okumaya başladı, 16'sında Adorno'yu hatmetti, 37 yaşında İtalya'nın en büyük yayınevlerinden Adelphi'nin en önemli kişisi oldu. Italo Calvino ile sıkı dost, Umberto Eco'nun rakibi olarak görülen Calasso'nun en büyük hayranları arasında da Salman Rushdie var. Hint mitolojisine ışık tutan *Ka*'nın yazarı olan Calasso'nun *Kasch'ın Yıkılışı* 1991 yılında Fransa'nın prestijli ödüllerinden Prix Veillon'ı aldı. Yazarın 1992 yılında Prix du Meilleur Livre Etranger'ı alan *Kadmos ile Harmonia'nın Düğünü* isimli kitabı da yayınevimizce basılacaktır. Roberto Calasso Milano'da yaşamaktadır.

ISBN: 975-458-543-1

KDV dahil fiyatı: 18.500.000 TL

Kapak resmi: Giovanni Battista Tiepolo, *The Glory of Spain, (İspanya'nın Şanı)* (ayrıntı) 1762-1766, Fresk, Palacio Real, Thorone Salonu, Madrid.